

શ્રાવકના કૃત્યની સ્વાધ્યાય.

- મગ્ધ જિજ્ઞાસુ આણું,* મિચ્છં પરિહરહ ધરહ સમ્મત્તં;
 છવ્વહ આવસ્સયંમિ, ઉજ્જુતો હોમં પમ્મદિવસં. ૧.
- પરવેમ્મ પોસહવયં, દાણું સીલ્લં તવો અ શાવો અ;
 સજ્જાય નમુકારો, પરોવયારો અ જયણા અ. ૨.
- જિણુપૂઆ જિણુથુણુણું, ગુરુથુઅ સાહમ્મિઆણુંવચ્છત્તં;
 વવહારસ્સ ય મુહ્ધી, રહજત્તા તિથ્થજત્તા ય. ૩.
- ઉવસમ વિવેક સંવર, ભાસાસમિઇ છલ્લવહરુણા ય;
 ધમ્મિઅજણસંસગ્ગો, કરણદમ્મો ચરણપરિણામો. ૪.
- સંધોવરિ જહુમાણો, પુથ્થયલ્લિહણું પમાવણા તિથ્થે;
 સદ્દાણુ કિચ્ચમેઅં, નિચ્ચં મુગુરુવએસેણું. ૫.

* મગ્ધ જિજ્ઞાસુ આણું-ધતિ પાહાતરં.

પ્રસ્તાવના.

આ ઉપદેશકરૂપવદ્દી નામની ટીકા શ્રાવકના કૃત્યરૂપ મન્દ જિગણં જાણં એ નામવાળી સગ્રામ ઉપર શ્રીઈદ્રહંસગણિએ કરેલી છે. તેની અંદર શ્રાવકના ૩૬ કૃત્યો બહુ વિસ્તાર સાથે વર્ણવેલા છે. દરેક કૃત્યોના સંબંધમાં એકેક કથા આપેલી છે. કેટલાક કૃત્યોના સંબંધમાં બે બે કથાઓ પણ છે. એક ચતુર્વિંશતિસ્તવનામના અધિકાર ઉપર કથા નથી. એમાંની કેટલીક કથાઓ બહુ વિસ્તારવાળી છે અને કેટલીક સંક્ષિપ્ત છે. ઉવટની વિમળમંત્રીની કથા બહુ વિસ્તારથી આપેલી છે. તે દંડનાયક અને રાજા પણ કહેવાયેલ છે, તે કથા ખાસ વાંચવા લાયક છે. બીજી કથાઓ પણ વાંચવા લાયક છે, પરંતુ ગમે તે કારણથી આપણા અન્ય અનેક ગ્રંથો અને ગ્રંથોમાં આવતી કથાઓ કરતાં આ કથાઓમાં જુદા-પણું દેખાય છે કેટલીક કથાઓ તો ખાસ જુદાપણું બતાવે છે. ૨૬ માં અધિકારમાં કુરંગુ.મુનિની કથા છે, તેની વસ્તુ તો ખાસ જુદી છે. ૨૮ માં અધિકારમાં વૃહદ્રથની કથા છે, તેમાં પણ બહુ વિચિત્રતા છે અને જુદાપણું દેખાય છે.

આ ગ્રંથકર્તા પોતે તપગચ્છી છે એમ બતાવે છે. પ્રચલિતમાં પણ શ્રી સોમમુંદરસૂરિ, તેના મુનિમુંદરસૂરિ, તેના જયચંદ્રરાજ, તેના રત્નચેખરસૂરિ, તેના ઉદયનંદી, તેના મુરમુંદર, તેના લક્ષ્મી-સાગર, તેના સોમદેવ, તેના રત્નમંડન, તેના સોમજસ, તેના ઈન્દ્રનંદી,* તેના ધર્મહંસગણિ અને તેના ઈદ્રહંસગણિ એમ પદાવળી (પોતે) આપે છે. એમાં કોઇપણ સુરિથી તે તપગચ્છીથી અવસ્થ જુદા પડતા હોય એમ લાગે છે. કારણ કે તેઓ આગમના કરતાં નિગમની મહત્વતા બતાવનારા અને તેનાજ પૂર્વરાગી જણાય છે. પ્રથમ તો એવો ભાવ તેઓ ગોપવે છે પણ પાછલા ભાગમાં તેમનો તે આશય બહુજ ખીટી નીકળે છે. આ ટીકા પ્રથમ વાંચતાં એઓ શુદ્ધ તપગચ્છી અને

* અહીં મુનીના સૂરિ લખે છે. છતાં એને મહિ લખે છે.

સિદ્ધાંતના રાગી હોવાનું જણાય છે, તેથી વિચક્ષણ માણસ પણ ભૂલ ખાય તેવું છે, પરંતુ પાછળના લાગમાં તો વેદ, ઉપનિષદ, શ્રુતિ, નિગમ, શ્રાદ્ધદેવ ને શ્રાદ્ધદેવી ઇત્યાદિનું સ્વરૂપ બહુ વિશેષ રૂપમાં લખે છે. પૃષ્ઠ ૩૩૩ માં લખે છે કે:—

“નિગમની અરૂચિ રાખીને જે કેવળ આગમના અર્થનું જ્ઞાન મેળવવું તે સાંશયિક મિથ્યાત્વ છે એમ પૂર્વધરો કહે છે.”

આવી હકીકત જૈન સિદ્ધાંતમાં તો કોઈ જગ્યાએ આવતી નથી. કર્તાએ આવી રીતે નિગમની પુષ્ટિ બહુ કરી છે. પૃષ્ઠ ૩૩૨ ઉપર આગમનિગમશતક સંબંધી હકીકત છે તે પણ તેવીજ છે. પૃષ્ઠ ૩૩૪ ઉપર નોટમાં અમે લખ્યું છે કે “અહીં મૂળ ગ્રંથમાં આગમ અને નિગમ સંબંધી ઘણી હકીકત લખેલી છે, પરંતુ તે અપ્રસિદ્ધ, અયોગ્ય અને અનુપયોગી હોવાથી મૂકી દેવી યોગ્ય લાગી છે. તેમાં માત્ર નિગમનીજ પુષ્ટિ છે.”

પૃષ્ઠ ૨૨૪ થી ૨૨૮ સુધીમાં ભરતચક્રીએ રચેલા ૪ વેદમાં ૩૬ ઉપનિષદો હતા, તેનું વર્ણન કર્તાએ લખેલું તેનું લાષાંતર અમે આપ્યું છે. પરંતુ તે પણ પ્રતીતિ લાયક જણાતું નથી. નોટમાં તેવું સૂચવનાર પણ અમે કર્યું છે.

કર્તાએ જગ્યાએ જગ્યાએ વેદ, ઉપનિષદ, શ્રુતિ ને નિગમની પુષ્ટિ કર્યાજ કરી છે. તેઓ તો લખે છે કે “વેદ તો ભરત રાજાના કરેલ કાયમ રહેલા છે ને આગમો તો દરેક પ્રભુના ગણધરોના બનાવેલા નવા નવા છે.” સંઘના પણ તે છ પ્રકાર જણાવે છે—“સાધુ, સાધ્વી, શ્રાદ્ધદેવ, શ્રાદ્ધદેવી, શ્રાવક ને શ્રાવિકા.” આમાં શ્રાદ્ધદેવ તરીકે તે બ્રાહ્મણોને ઓળખાવે છે. પણ જો તેઓ ગૃહસ્થ હોય તો તેનો શ્રાવક શ્રાવિકામાં સમાસ થવો જોઈએ; જુદા ગણવાનું શું કારણ ? એમાં કાંઈક એમની જુદી માન્યતા હોવાનું સ્પષ્ટ જણાય છે.

પ્રથમ જિનસ્તુતિ રૂપ વીશમા અધિકારમાં તો કાંઈક નિગમની મંદતા જણાવે છે, પણ તે એક પ્રકારનો છળ હોય એમ જણાય

છે. ક્રમકે પછી તે તે નિગમની પુષ્ટિ કરવામાં બાકીજ રાખતા નથી. ૨૧ મા ગુરુસ્તુતિરૂપ અધિકારમાં પોતાના ગુરુ શ્રીધર્મહંસગણિનું જ ચરિત્ર આપે છે, પરંતુ તેમાં અતિશયોક્તિ કરવામાં બાકી રાખી નથી. તેમના આઠ અંગની સ્તુતિ માટે આઠ તો અષ્ટક ગંતાવ્યા છે. ૩૫ મા અધિકારના પ્રારંભમાં “ જેઓએ જૈનધર્મની હીષિકા રૂપ દ્વાદશાંગીનો પ્રકાશ કર્યો છે તેવા ૪૪૨૦ ગણધરોને હું નમસ્કાર કરું છું ” એમ લખે છે. આપણા શ્રદ્ધા વિગેરેની માન્યતા પ્રમાણે ૨૪ તીર્થંકરોના ગણધરોની સંખ્યા ૧૪૫૨ થાય છે. તેમણે ૪૪૧૦ શી રીતે લખ્યા તે સમજાતું નથી.

૨૨માં શ્રાધર્મીવાત્સલ્ય નામના અધિકારમાં પંચાયણ શ્રેષ્ઠીની કથામાં નિગમની બહુજ પુષ્ટિ કરેલી હોવાથી પાછલો ભાગ ભાષાંતરમાં મૂકી દેવો પડ્યો છે. કેટલીક જગ્યાએ આગમ નિગમ બંને બદલે ભાષાંતરમાં એકલો આગમ શબ્દજ અમે લીધો છે. દિલ્લીરીની હકીકત એ છે કે પ્રસ્તાવનામાં તો ગ્રંથકર્તાની પ્રશંસા ને સ્તુતિજ કરવાની હોય તેને બદલે અમને તેમની જૂલો જાતાવવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે.

સામંત પોરા અમરચંદ જસરાજ કે જેઓ ધર્મચુસ્ત હોવા સાથે ધાર્મિક બોધવાળા ને વિચક્ષણ હતા, એઓએ આ ટીકાનો પ્રારંભનો ભાગ વાંચીને પસંદ કરી તેનું ભાષાંતર કરાવવા માંડ્યું, અમે પણ તે ભાષાંતર વાંચી છપાવવામાં સંમત થયા અને સદજ સુધારીને છપાવવા માંડ્યું, પાછળથી આમ થયો ફેરફાર નીકળવાથી આ ગ્રંથ મૂકી દેવા યોગ્યજ લાગ્યો પણ બહુ ભાગ છપાયેલ હોવાથી જેમ તેમ સંપૂર્ણ કરાવ્યો છે ને છપાવ્યો છે. હવે પડી આખો ગ્રંથ વાંચ્યા સિવાય કોઈ પણ ગ્રંથ હાથ ન ધરવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે.

આ ટીકાની અંદર ૪૬ અધિકાર પૈકી પ્રથમના ૨૪ અધિકારમાં વર્તમાન ચોવીશીના ૨૪ પ્રબુને ક્રમસર નમસ્કાર કર્યો છે. બાકીના ૧૨ અધિકારમાં નીચે પ્રમાણે નમસ્કાર કરેલ છે.

સિદ્ધાંતના રાગી હોવાનું જણાય છે, તેથી વિગ્રક્ષણ માણસ પણ ભૂલ ખાય તેવું છે, પરંતુ પાછળના ભાગમાં તો વેદ, ઉપનિષદ, શ્રુતિ, નિગમ, શ્રાદ્ધદેવ ને શ્રાદ્ધદેવી ઇત્યાદિનું સ્વરૂપ બહુ વિશેષ રૂપમાં લખે છે. પૃષ્ઠ ૩૩૭ માં લખે છે કે:—

“નિગમની અરૂચિ રાખીને જે કેવળ આગમના અર્થનું જ્ઞાન મેળવવું ને સાંશયિક મિથ્યાત્વ છે એમ પૂર્વધરો કહે છે. ”

આવી હકીકત જૈન સિદ્ધાંતમાં તો કોઈ જગ્યાએ આવતી નથી. કર્તાએ આવી રીતે નિગમની પુષ્ટિ બહુ કરી છે. પૃષ્ઠ ૩૩૨ ઉપર આગમનિગમચતક સંબંધી હકીકત છે તે પણ તેવીજ છે. પૃષ્ઠ ૩૩૪ ઉપર નોટમાં અમે લખ્યું છે કે “અહીં મૂળગ્રંથમાં આગમ અને નિગમ સંબંધી ઘણી હકીકત લખેલી છે, પરંતુ તે અપ્રસિદ્ધ, અયોગ્ય અને અનુપયોગી હોવાથી મૂકી દેવી યોગ્ય લાગી છે. તેમાં માત્ર નિગમનીજ પુષ્ટિ છે. ”

પૃષ્ઠ ૨૨૪ થી ૨૨૮ સુધીમાં ભરતચક્રીએ રચેલા ૪ વેદમાં ૩૬ ઉપનિષદો હતા, તેનું વર્ણન કર્તાએ લખેલું તેનું ભાષાંતર અમે આપ્યું છે. પરંતુ તે પણ પ્રતીતિ લાયક જણાતું નથી. નોટમાં તેનું સૂચન પણ અમે કર્યું છે.

કર્તાએ જગ્યાએ જગ્યાએ વેદ, ઉપનિષદ, શ્રુતિ ને નિગમની પુષ્ટિ કર્યાજ કરી છે. તેઓ તો લખે છે કે “વેદ તો ભરત રાજાના કરેલ કાયમ રહેલા છે ને આગમો તો દરેક પ્રભુના ગણધરોના બનાવેલા નવા નવા છે. ” સંઘના પણ તે જ પ્રકાર જણાવે છે—“સાધુ, સાધ્વી, શ્રાદ્ધદેવ, શ્રાદ્ધદેવી, શ્રાવક ને શ્રાવિકા. ” આમાં શ્રાદ્ધદેવ તરીકે તે શ્રાદ્ધજ્ઞોને ઓળખાવે છે. પણ જો તેઓ ગૃહસ્થ હોય તો તેનો શ્રાવક શ્રાવિકામાં સમાવે થવો જોઈએ; જુદા ગણવાનું શું કારણ ? એમાં કાંઈક એમની જુદી માન્યતા હોવાનું સ્પષ્ટ જણાય છે.

પ્રથમ જિનસ્તુતિ રૂપ વીશમા અધિકારમાં તો કાંઈક નિગમની મંદતા જણાવે છે, પણ તે એક પ્રકારનો છળ હોય એમ જણાય

છે. ક્રમકે પછી તો તે નિગમની પુષ્ટિ કરવામાં બાકીજ રાખતા નથી. ૨૧ માં શુદ્ધસ્તુતિરૂપ અધિકારમાં પોતાના શુદ્ધ શ્રીધર્મહંસગણિતુજ ચરિત્ર આપે છે, પરંતુ તેમાં અતિશયોક્તિ કરવામાં બાકી રાખી નથી. તેમના આઠ અંગની સ્તુતિ માટે આઠ તો અલક બતાવ્યા છે. ૨૫ માં અધિકારના પ્રારંભમાં " જ્યેષ્ઠાએ જૈનધર્મની હીપિકા રૂપ દ્વાદશાંગીનો પ્રકાશ કર્યો છે તેરા ૪૪૧૦ ગણધરોને દુઃ નમસ્કાર કરે હું " એમ લખે છે. આપણા શ્રંષે વિગેરેની માન્યતા પ્રમાણે ૨૪ તીર્થંકરોના ગણધરોની સંખ્યા ૧૪૫૨ થાય છે. તેમણે ૪૪૧૦ શી રીતે કહ્યા તે સમજાતું નથી.

૨૨મા સાધર્મીવાત્સલ્ય નામના અધિકારમાં પંચાયણ શ્રેષ્ઠીની કથામાં નિગમની બહુજ પુષ્ટિ કરેલી હોવાથી પાછલો ભાગ ભાષાંતરમાં મૂકી દેવો પડ્યો છે. કેટલીક જગ્યાએ આગમ નિગમ બેને બદલે ભાષાંતરમાં એકલો આગમ શબ્દજ અમે લીધો છે. દિગ્ગમીરીની હકીકત એ છે કે પ્રસ્તાવનામાં તો શ્રંથકર્તાની પ્રશંસા ને સ્તુતિજ કરવાની હોય તેને બદલે અમને તેમની જૂલો બતાવવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે.

સંશ્લેષતે વોરા અમરચંદ જસરાજ કે જેઓ ધર્મચુસ્ત હોવા સાથે ધાર્મિક બોધવાળા ને વિચક્ષણ હતા, એઓએ આ ટીકાનો પ્રારંભનો ભાગ વાંચીને પસંદ કરી તેનું ભાષાંતર કરાવવા માંડ્યું, અમે પણ તે ભાષાંતર વાંચી છપાવવામાં સંમત થયા અને સહજ સુધારીને છપાવવા માંડ્યું, પાછળથી આમ થયો ફેરફાર નીકળવાથી આ શ્રંથ મૂકી દેવા ચોગ્યજ લાગ્યો પણ બહુ ભાગ છપાયેલ હોવાથી જેમ તેમ સંપૂર્ણ કરાવ્યો છે ને છપાવ્યો છે. હવે પછી આજે શ્રંથ વાંચ્યા સિવાય કોઇ પણ શ્રંથ હાથ ન ધરવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે.

આ ટીકાની અંદર ૩૬ અધિકાર પૈકી પ્રથમના ૨૪ અધિકારમાં વર્તમાન ચોવીશીના ૨૪ પ્રબુને ક્રમસર નમસ્કાર કર્યો છે. બાકીના ૧૨ અધિકારમાં નીચે પ્રમાણે નમસ્કાર કરેલ છે.

સિદ્ધાંતના રાગી હોવાનું જણાય છે, તેથી વિગ્રશ્વણ માણસ પણ ભૂલ
ખાય તેવું છે, પરંતુ પાછળના ભાગમાં તો વેદ, ઉપનિષદ, શ્રુતિ, નિગમ,
શ્રાદ્ધદેવ ને શ્રાદ્ધદેવી ઇત્યાદિનું સ્વરૂપ બહુ વિશેષ રૂપમાં લખે છે.
પૃષ્ઠ ૩૩૩ માં લખે છે કે:—

“નિગમની અરૂચિ રાખીને જે કેવળ આગમના અર્થનું જ્ઞાન
મેળવવું તે સાંશયિક મિથ્યાત્વ છે એમ પૂર્વધરો કહે છે.”

આવી હકીકત જૈન સિદ્ધાંતમાં તો કોઈ જગ્યાએ આવતી નથી.
કર્તાએ આવી રીતે નિગમની પુષ્ટિ બહુ કરી છે. પૃષ્ઠ ૩૩૨ ઉપર આગ-
મનિગમશતક સંબંધી હકીકત છે તે પણ તેવીજ છે. પૃષ્ઠ ૩૩૪ ઉપર
નોટમાં અમે લખ્યું છે કે “અહીં મૂળગ્રંથમાં આગમ અને નિગમ
સંબંધી ઘણી હકીકત લખેલી છે, પરંતુ તે અપ્રસિદ્ધ, અચોગ્ય અને
અનુપયોગી હોવાથી મૂકી દેવી ચોગ્ય લાગી છે. તેમાં માત્ર નિગમ-
નીજ પુષ્ટિ છે.”

પૃષ્ઠ ૨૨૪ થી ૨૨૮ સુધીમાં ભરતચક્રીએ રચેલા ૪ વેદમાં ૩૬
ઉપનિષદો હતા, તેનું વર્ણન કર્તાએ લખેલું તેનું ભાષાંતર અમે આપ્યું
છે. પરંતુ તે પણ પ્રતીતિ લાયક જણાતું નથી. નોટમાં તેનું સૂચ-
વન પણ અમે કર્યું છે.

કર્તાએ જગ્યાએ જગ્યાએ વેદ, ઉપનિષદ, શ્રુતિ ને નિગમની પુષ્ટિ
કર્તાજ કરી છે. તેઓ તો લખે છે કે “વેદ તો ભરત રાજાના કરેલ
કાયમ રહેલા છે ને આગમે તો દરેક પ્રભુના ગણધરોના બનાવેલા
નવા નવા છે.” સંઘના પણ તે છ પ્રકાર જણાવે છે—“સાધુ, સાધ્વી,
શ્રાદ્ધદેવ, શ્રાદ્ધદેવી, શ્રાવક ને શ્રાવિકા.” આમાં શ્રાદ્ધદેવ તરીકે તે
બ્રાહ્મણોને ઓળખાવે છે. પણ જો તેઓ ગૃહસ્થ હોય તો તેનો શ્રાવક
શ્રાવિકામાં સમાસ થવો જોઈએ; જુદા ગણવાનું શું કારણ ? એમાં
કાંઈક એમની જુદી માન્યતા હોવાનું સ્પષ્ટ જણાય છે.

પ્રથમ જિનસ્તુતિ રૂપ વીશમા અધિકારમાં તો કાંઈક નિગમની
મંદતા જણાવે છે, પણ તે એક પ્રકારનો છળ હોય એમ જણાય

છે. કેમકે પછી તો તે નિગમની પુષ્ટિ કરવામાં બાકીજ રાખતા નથી. ૨૧ માં શુદ્ધસ્તુતિરૂપ અધિકારમાં પોતાના શુદ્ધ શ્રીધર્મહંસગણિનું ચરિત્ર આપે છે, પરંતુ તેમાં અતિશયોક્તિ કરવામાં બાકી રાખી નથી. તેમના આઠ અંગની સ્તુતિ માટે આઠ તો અષ્ટક બતાવ્યા છે. ૩૫ માં અધિકારના પ્રારંભમાં “ જેઓએ જૈનધર્મની દીપિકા રૂપ દાદશાંગીનો પ્રકાશ કર્યો છે તેના ૪૪૧૦ ગણધરોને હું નમસ્કાર કરું છું ” એમ લખે છે. આપણા ગ્રંથો વિગેરેની માન્યતા પ્રમાણે ૨૪ તીર્થંકરોના ગણધરોની સંખ્યા ૧૪૫૨ થાય છે. તેમણે ૪૪૧૦ શી રીતે લખ્યા તે સમજાતું નથી.

૨૨મા સાધર્મીવાત્સલ્ય નામના અધિકારમાં પંચાયણ શ્રેષ્ઠીની કથામાં નિગમની બહુજ પુષ્ટિ કરેલી હોવાથી પાછલો ભાગ ભાષાંતરમાં મૂકી દેવો પડ્યો છે. કેટલીક જગ્યાએ આગમ નિગમ બેને બદલે ભાષાંતરમાં એકલો આગમ શબ્દજ અમે લીધો છે. દિલ્લીરીની હકીકત એ છે કે પ્રસ્તાવનામાં તો ગ્રંથકર્તાની પ્રયત્ના ને સ્તુતિજ કરવાની હોય તેને બદલે અમને તેમની ભૂલો બતાવવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે.

સહમત વેરા અમરચંદ જસરાજ કે જેઓ ધર્મચુસ્ત હોવા સાથે ધાર્મિક બોધવાળા ને વિચારણુ હતા, એઓએ આ ટીકાનો પ્રારંભનો ભાગ વાંચીને પસંદ કરી તેનું ભાષાંતર કરાવવા માંડ્યું, અમે પણ તે ભાષાંતર વાંચી છપાવવામાં સંમત થયા અને સદ્ગત સુધારીને છપાવવા માંડ્યું, પાછળથી આમ થલો દેવકાર નીકળવાથી આ ગ્રંથ મૂકી દેવા યોગ્યજ લાગ્યો પણ બહુ ભાગ છપાયેલ હોવાથી જેમ તેમ સંપૂર્ણ કરાવ્યો છે ને છપાવ્યો છે. હવે પછી આજે ગ્રંથ વાંચ્યા સિવાય કોઇ પણ ગ્રંથ હાથ ન ધરવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે.

આ ટીકાની અંદર ૩૬ અધિકાર પૈકી પ્રથમના ૨૪ અધિકારમાં વર્તમાન ચોવીશીના ૨૪ પ્રબુને કેમસર નમસ્કાર કર્યો છે. બાકીના ૧૨ અધિકારમાં નીચે પ્રમાણે નમસ્કાર કરેલ છે.

અનુક્રમણિકા

વિષય.	પૃષ્ઠ.
ઉપોદ્ગ્રાત ૧
(શ્રાવકના ૩૬ કૃત્યો)...	... ૧
૧ જિનેથરની આજ્ઞા માનો.	... ૩
કુમારપાળ રાજાની કથા.	... ૩
૨ મિથ્યાત્વને પરિહરો. (મિથ્યાત્વના ભેદો)	... ૧૩
ચાર મિત્રોની કથા.	... ૧૬
૩ સમકિતને ધારણ કરો. [સમકિતના પ્રકારો]	... ૧૯
મેઘનાદકુમારની કથા.	... ૩૦
દરેક જ ૭ આવશ્યકમાં ઉદ્યમવંત થાઓ	... ૩૮
૪ સામાયકની વ્યાખ્યા	... ૩૮
વૃદ્ધ સ્ત્રીની કથા	... ૪૨
૫ ચતુર્વિંશતિ સ્તવની વ્યાખ્યા. વીશ સ્થાનક આરાધન.	... ૪૫
૬ ગુરૂવંદન ત્રિધ. (તેત્રીશ આશાતના. બત્રીશ દ્વાષ વિગેરે)	... ૫૫
શિતળાચાર્યની કથા	... ૬૦
કુલ્લિકની કથા	... ૬૨
કૃષ્ણ વામુદેવ ને વીર સાળવીની કથા	... ૬૩
બે સેવકની કથા...	... ૬૭
શાંખ ને પાસકની કથા	... ૬૮
૭ પ્રતિક્રમણની વ્યાખ્યા, વિધિ વિગેરે	... ૬૯
મહાસિંહની કથા...	... ૭૪
૮ કાયોત્સર્ગની વ્યાખ્યા, લેક વિગેરે...	... ૮૩
પાંડવોની કથા	... ૮૮
૯ પ્રત્યાખ્યાનનો અર્થ, ભેદ વિગેરે...	... ૯૭
મિરીયકની કથા...	... ૧૦૧
૧૦ પર્વ તિથિએ પોસદ્દુ દશે. (પર્વ ને તિથિનું વર્ણન વિગેરે)	... ૧૧૨
ધનસારની કથા	... ૧૧૨
૧૧ દાન આપો. (દાનના પ્રકાર વિગેરે)	... ૧૨૦
જિનદત્ત શેષીની કથા	... ૧૨૨

૧૨ શિયળ પાળો. (સામાન્ય દ્રશ્યોંતો વિગેરે)...	૧૨૧
શુભદાની કથા ...	૧૨૦
૧૩ તપ કરો. (તપના બાર બેઠ)	૧૨૪
નંદન મુનિની કથા. (મહાવીરસ્વામીના પૂર્વભવ)...	૧૨૫
૧૪ શુભ ભાવ ભાવો...	૧૩૯
મિત્રસેનની કથા...	૧૪૦
૧૫ સ્વાધ્યાય કરો. (તેના પ્રાંચ પ્રકાર, તેના સમય વિગેરે)	૧૪૬
કુમ્ભસભમુરિની કથા. ...	૧૫૦
૧૬ નવકારમંત્રનું સ્મરણ કરો...	૧૫૨
શ્રી દેવરાજની કથા. ...	૧૫૪
૧૭ પદોપકાર કરો...	૧૬૦
શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવની કથા ...	૧૬૧
શ્રીવિક્રમાદિત્ય રાજાની કથા	૧૬૪
૧૮ જયણા પાળો ...	૧૬૮
લીલાવતીની કથા. ...	૧૭૧
૧૯ જિનેન્દરની પૂજા કરો. (પૂજના બેઠને વિધ)	૧૭૧
અયોધ્યા રાજાની કથા ...	૧૭૬
ધનપાળની કથા ...	૧૭૨
૨૦ જિનેન્દરની સ્તુતિ કરો...	૧૮૯
દ્વિવ્રજ રાજાની કથા ...	૧૯૦
૨૧ શુરની સ્તુતિ કરો. (શુરના પ્રકાર વિગેરે)	૨૦૦
ધર્મજીવ (કર્તાના શુર) નું ચરિત્ર...	૨૦૫
શુરના આઠ અંગની સ્તુતિના ૮ અષ્ટકોના અર્થ	૨૧૦
૨૨ સ્વામીવાત્સલ્ય કરો	૨૨૧
પંચાયણ એકાદશીની કથા ...	૨૨૩
જત્રીશ ઉપનિષદોનું વર્ણન...	૨૨૪
૨૩ વ્યવહારશુદ્ધિ કરો...	૨૩૧
શુભલની કથા ...	૨૩૨
૨૪ રથયાત્રા મહોત્સવ કરો	૨૩૫
ઉચ્ચયનિના સંધિ કરેલ રથયાત્રાનું વર્ણન...	૨૩૬
૨૫ તીર્થયાત્રા કરો. (તીર્થોનું વર્ણન)...	૨૪૦

વસ્તુપાળની કથા... .. ૨૪૨

૨૬ ઉપશમ (કષાયોની શાંતિ કરે) ૨૪૮

કુરગડ મુનિની કથા (ચાર તપસ્વી પાસે કહેલ સ્વવૃત્તાંત) ૨૫૧

(મહાવીરસ્વામી ને ચંડકૌશિક સર્પ, ચંડકૌશિકનું કુરગડ થવું.)

૨૭ વિવેકનો સ્વીકાર કરે ૨૫૮

ભર્તૃહરીની કથા ૨૫૬

૨૮ સંવર (ખાલ્ય અભ્યંતર પરિગ્રહના ત્યાગરૂપ) કરે.... ૨૬૨

સંવરના ૫૭ ભેદ... .. ૨૬૩

બ્રહ્મચરણની કથા ૨૬૫

૨૯ નિરવધ વચન બોલે—ભાષાસંમિતિ સ્વીકારે. ... ૨૭૩

ચાર પ્રકારની ભાષાનું સવિસ્તર વર્ણન... .. ૨૭૩

સંગતમુનિની કથા. ૨૭૭

૩૦ સર્વ જીવ ઉપર કરુણા કરે. ૨૮૬

વનપાળની કથા... .. ૨૮૦

૩૧ ધાર્મિક જનોનો સંસર્ગ કરે. ૨૮૩

કથા ૨૮૪

૩૨ ઇંદ્રિયોનું દમન કરે ૨૮૬

સુંદરીની કથા. ૨૮૮

૩૩ ચારિત્રના પરિણામમાં વૃદ્ધિ કરે... .. ૨૯૧

પુંડરીકની કથા ૨૯૩

૩૪ સંઘનું બહુમાન કરે ૨૯૬

ભરતચક્રીની કથા ૨૯૭

૩૫ ધર્મ સંબંધી પુસ્તકો લખાવે ૩૦૨

પેથકમંત્રીની કથા... .. ૩૦૩

વસ્તુનિકેતની કથા... .. ૩૦૪

૩૬ તીર્થની પ્રસાવના કરે... .. ૩૦૮

વિમળમંત્રી (દંડનાયક)ની વિસ્તૃત કથા... .. ૩૦૯

ધનુષધારી ત્રિદલની અંતકથા... .. ૩૧૮

અંચકર્તાની પ્રસરિત ને પૂર્ણકૃતિ... .. ૩૪૧-૪૨

શ્રી ઇન્દ્રહઃસગણિ વિરચિત.

શ્રી ઉપદેશ કલ્પલક્ષી.

અથવા

મન્દુ ત્રિણાણં આણં.

સાપાંતર.

પોતાના અરણ્યકમગના નખરૂપી દર્પણમાં પ્રતિબિંબ પડવા-
થી જાણે નમસ્કાર કરતા દેવતાઓને તેમનું ઉત્તમ રૂપ દેખાડતા
હોય એવા ત્રણ શુવનતા અધિપતિ, અદ્વિતીય (અનુપમ) રૂપ-
વાળા, શીખરદેવા માતાના પુત્ર શ્રીનરપદ્મદેવ સ્વામી ગણ્ય પ્રા-
ણીઓને અનુપમ મંગલ આપે. પોયળીઓને વિકરવર કરવામાં
અંદ્ર સમાન અને કામદેવનો નારા કરવામાં મહાદેવ સમાન સર્વે
તીર્થંકરો તમારા મુખને માટે ધાર્યા. પૂર્વાચર્યોંમિ જેમના મધ્ય-
માં આગમનો આશ્રય કરીને શ્રીપર્વરૂપ પ્રાગાદના મુગધૂન સ્વપ્ન
રૂપ પાવાનું આરોપણ કરવા માટે આ "શ્રી સમાપન કથું" છે,
તરત જોવાના નામ મંત્રનો જપ કરવાથી ત્રણરૂપોને અક્ષય લ-
ક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે, તે અશીલુ જુદિવાળા શ્રીમોત માદિકે
ગણપદો કમ્પાણને માટે ધાર્યો ધોસવેજના શાસનરૂપી દમગને
વિરે વિશાસ કરવામાં હંત સમાન, વિરાડ્રૂપી હિંગરાય સ્વામી

૧ મહાન પ્રાપ્તવાળા મનંજુની સુર છાંટે હિન્દોલી છાંટે ઉતે.

મૂડના સમુદ્ર અને જગતે કરીને વ્યાપ્ત એવા શ્રીધર્મસંસ્કાર
ગુરૂદેવી ગાંઠ ખાયાવાળા વૃક્ષો પ્રાણીઓના સંસારરૂપી રૂપના
તાપને નાશ કરે. જે સંસ્કારવતી હંસના વાહનવાળી છતાં પણ જન-
જનમંતુઓવડે આશ્વેષ-સ્પર્શ કરાતી નથી, તથા જેણીને મંથમાઝ
મધીવરો પાગી શકતા નથી, તે સરસ્વતી પ્રસન્ન થાઓ. પ્રતિ-
ક્રમભૂરૂપી ગેરૂ પર્વતની વૃક્ષિકા સમાન, કર્મકાન્દના સદય પાંચ
ગાંઠાઓવડે સુશોભિત, જેના ફળને સાંભળનાર નિત્યક્રિયા કરનાર
શુદ્ધ ચિત્તવાળા શ્રાવકોને નિરંતર ક્રિયા કરવામાં આદરની વૃદ્ધિ
કરનાર; શ્રાધ્ધની કરણી (ક્રિયા) ના સમુદ્રરૂપ અને નિરંતર
અનુષ્ઠાન કરવા લાયક સ્વાધ્યાયનું હૃદય વિવરણ-વ્યાખ્યાન કરે છે.

ટીકાકાર નિરંતર શ્રાવકોને અનુષ્ઠાન કરવા લાયક “ મન્દ
જિણાણં આણં એ સ્વાધ્યાયની ટીકા કરવા ઇચ્છે છે; નેથી આ ગ્રં-
થમાં શ્રાવકના ઉદ્ધૃત્ય ઉપર છત્રોશ દ્રષ્ટાંતો હોવાથી પટ્ટવિશિક્ષા
એવા બીજા નામને ધારણ કરતી ઉપદેશ કદપચદલી; નામની
ટીકા રચે છે. કારણ કે આ ગ્રંથથી શ્રાવક શ્રોતાજનોને પોતાની
ક્રિયા કરવામાં અધિક અધિક શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાં પ્ર-
થમ શ્રાવકનું કૃત્ય કહેવાની ઇચ્છાથી પ્રથમ ગાંઠાના પ્રથમ
પાદની વ્યાખ્યા કરે છે—

૧ હંસ પ્રાણીમાં રહે, તેથી તેનાપર બેઠેલી સરસ્વતીને જળ
જનંતુનો સ્પર્શ થવો બેઠેલો, તેથી આ વાક્યમાં વિરોધ દેખાય છે
તે વિરોધને દૂર કરવા “ જડજનંતુ ” એટલે “ મૂર્ખ પ્રાણીઓ ”
એવો અર્થ કરવો.

૨ મચ્છીમાર. બીજો અર્થ એક વૃદ્ધિવાળો.

૩ ટીકા.

“ મન્હ જિણાણં આણં ”

હે બંધ પ્રાણીઓ ! તમે જિનેશ્વરની આજ્ઞાને માનો એટલે
 કે કેવળી ભગવાને જે વચન કહ્યું છે, તેનું પાલન કરો. સર્વકાંઈ
 પણ ધર્મ જિનેશ્વરની આજ્ઞાયુક્ત હોય તો તે પ્રમાણરૂપ છે. તે
 વિષે શ્રીજિનપ્રમરસૂરિ કહે છે કે—“જેમાં સર્વ પ્રકારના નય, ગમ
 અને ભાંગાઓ પ્રધાન છે; જેની વિરાધના કરવાથી સંસાર અને
 આરાધના કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. એવી જિનાજ્ઞા ચિર-
 કાળ નય પામે. જિનેશ્વરની આજ્ઞાથી જે ચારિત્ર છે—આજ્ઞા પ્ર-
 માણે ચાલવું એજ ચારિત્ર છે. તે આજ્ઞાનો ભંગ કરનારે શું નથી
 ભાંગ્યું ? તેમની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીને જે ક્રિયા કરવી તે
 કેવી આજ્ઞાથી કરવી ? જિનેશ્વરની આજ્ઞાથીજ તપ છે, આજ્ઞાથી
 જે સંયમ—ચારિત્ર છે, અને આજ્ઞાથીજ જ્ઞાન છે. આજ્ઞા વિરૂધ્ધ
 કરેલું સર્વ કર્મ પત્તાળ (ધાસના યુગા) ની જેમ નિઃસાર છે. ”
 તેથી કરીને શ્રીકુમારપાળ રાજાની જેમ જિનેશ્વરની આજ્ઞાનું
 પાલન કરવું. કળિકાળ સર્વજ્ઞ શ્રીદેવચંદ્ર સૂરિએ પ્રતિજ્ઞાપ
 પમાડેલા શ્રીકુમારપાળ રાજાએ જિનેશ્વરની આજ્ઞાનું સારી રીતે
 આરાધન કર્યું હતું, તેથી તે શરૂમહારાજે તેને “પરમ આહુત”
 અને “રાજર્ષિ” વિગેરે ગિરદા આપેલાં હતાં. તેની કથા
 નીચે પ્રમાણે.

કુમારપાળ રાજાની કથા.

આ જાણીપના બસતસેવને વિષે કદમાલુનું સ્થાનરૂપ શુભ-
 રાત નામે દેશ છે, તે ધન અને ધાન્યની સમૃદ્ધિએ કરીને વ્યા-
 પ્ત હોવાથી પૃથ્વીપર પ્રસિદ્ધ છે. તેમાં શ્રીઅણુહિલપુર

નામનું પાટણ છે;કે જે સુધર્માના સંગઘની લક્ષ્મીવાળા દેવ સમૂહોએ શોભાવેલું હોવાથી સ્વર્ગની જેમ શોભે છે.તેમાં શ્રીજિનાજ્ઞા રૂપી મુગટવડે પોતાના મસ્તકને શોભાવતો કુમારપાળ નામે રાજા પૃથ્વીનું પાલન કરતો હતો. જિનધર્મ અને તે રાજા બંને પરસ્પર સ્પર્ધા કરતા હોય, તેમ તે બન્નેનું આ જગતમાં કલિકાળને વિષે પણ એક છત્રવાળું સામ્રાજ્ય થયું હતું. વીતરાગની આજ્ઞા રૂપી મુગટ વડે સુશોભિત મસ્તકવાળા તે રાજાએ બોતેર સામંત રાજાઓ ઉપર પોતાની આજ્ઞા પ્રવર્તીવી હતી. તેમજ કણાઉ, ગુર્જર, લાટ, સૌરાષ્ટ્ર, રાષ્ટ્ર, મારંવ, માલવ, કર્ણ, લંકેય, સિંધુ, સપાલક, ઉચ્ચ, દીવ, કાશીતટ, કોંકણ, મેદપાટ, કેર અને જલધર એ અઠાર દેશોમાં રાજાએ પોતાની કીર્તિના પડહની જેમ અમારી પડહ પ્રગટ રીતે વગડાવ્યો હતો. તથા બીજા ચૈત્ર દેશોમાં તે રાજાએ દ્રવ્ય આપીને તથા બળાત્કારે કરીને પણ શુભ રક્ષા પ્રવર્તીવી હતી. તે રાજા રાજ્ય કરતો હતો, ત્યારે તેના અગ્યાર લાખ ઘોડાઓ પણ કરોળીયાના તંતુના બનેલા વસ્ત્ર વડે ગળેલા પાણીનું પાન કરતા હતા. એકદા તે રાજાએ—“ સમગ્ર ત્રણ ભુવનનું દાન કરવાથી જે પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય, તેનાથી કોટીગણું પુણ્ય વસ્ત્ર વડે ગળેલું પાણી પીવાથી થાય છે. સાત ગામો બાળવાથી જેટલું પાપ ઉત્પન્ન થાય, તેટલું પાપ હે રાજા ! અણગળ પાણીનો એક ઘડો વાપરવાથી થાય છે મન્ડીમાર એક વર્ષમાં જેટલું પાપ ગાંધે છે, તેટલું પાપ અણગળ પાણીનો સંગ્રહ કરનાર (વાપરનાર) એક જ દિવસે ગાંધે છે. જે મનુષ્ય વસ્ત્રથી ગળેલા પાણી વડે સર્વ કાર્યો કરે છે તે મુનિ, તે મહાસાધુ, તે યોગી અને તે મહાવ્રત ધારી છે. ” આ પ્રમાણેના લાવાર્થવાળા શ્લોકો લખીને પોતાના આપ્ત (વિદ્વાસુ) માણસો સાથે પોતાના આધીનના

૧ સુધર્મા નામની સલા બીજા પક્ષમાં સારા ધર્મના સંગઘથી પ્રાપ્ત થયેલી લક્ષ્મીવાળા મનુષ્યો અને ચૈત્યોમાં રહેલા દેવ સમૂહો વડે માટણ શોભે છે. એવા અર્થ કરવા.

દેવોમાં તથા ખીજા દેવોમાં પણ હવે રક્ષાને માટે મોકલ્યા હતા.
 એકલા રવિ સંત્રામમાં જ્યાં માટે રાજા અમરના પતામનું પ્રમા-
 નન (પદ્મલેહણ) કરી તેના પર નહયો. તે વખતે કોઈએ તેની
 મરકરી કરી કે—“ આ વલ્લિકની ગુહમાં શી ચરતા હશે ? ”
 તે જાણીને રાજાએ લોકાના સાત કટાદમાં બાળ માર્યું; તે સાતેને
 ચીંપીને બહાર નીકળ્યું. તે જોઈ તેને ખાત્રી થઈ કે—“ આ રાજાના
 બળનું જુદુંસ્વપતિ પણ વર્ણન કરી શકે તેનું નથી ” એકલા
 કૃતિવરી નામની તેની કુળ દેવીએ પોતાના બળિદાનનો કર માગ્યો,
 ત્યારે હવે દયામાં તત્પર તે રાજાએ મંત્રીઓ પાસે તે દેવીના
 ગુહમાં પાઠાઓ મૂકાવ્યા. તે ઉંમ ગળવાન પાઠાઓ જાણે પોતાનું
 વેર વાગતા હોય તેમ તેમજે તે દેવીના ગુહમાં છાણ મૂકી કહ્યું,
 અને શીંગડા બંધે તેણીનું ગુહ પાડી-તોડી નાખ્યું. તે જોઈ કોઈ-
 થાં પુષ્ટ થયેલી દેવીએ રાજા ઉપર પોતાનું ત્રિશૂળ મૂક્યું. તેનાથી
 તે રાજાના દેહમાં હુટ હુટ (ઢાઢ) ઉત્પન્ન થયો. તે વાત જા-
 નીને લોકો જૈન ધર્મની નિંદા કરતા લાગ્યા, ત્યારે ચિંતાતુર
 થયેલા રાજાએ મંત્રીઓને બોલાવીને કહ્યું કે—“ માટે માટે ચિંતા
 રહ્યો. તેમાં પ્રવેશ કરીને હું પ્રાણ ત્યાગ કરું. ” ત્યારે તેઓ
 બોલ્યા કે—“ હે સ્વામી ! ચિંતા ન કરો કારણ કે તમારી
 આર્ષતને ગુરૂ હરણુ કરશે. ” એમ કહીને તેઓએ ગુરૂએ મંત્રીને
 આપેલું પ્રાચુક જળ આપ્યું. પરંતુ તે ચતુર રાજાએ આર પ્રકા-
 રના આહારનો ત્યાગ કરેલો હોવાથી તે જળ પીધું નહીં. ત્યારે
 મંત્રીઓએ તે જળ તેના શરીર પર છાંડ્યું; તેનાથી સિદ્ધ રસ
 છાંટવાથી જન્મ લોકનું સુવર્ણ થઈ જાય તેમ રાજાનું શરીર સુ-
 વર્ણ વર્ણવાળું થયું. પૃથ્વી પ્રાતઃકાળે રાજા ગુરૂને વાંદવા ગયો.
 તે વખતે ઉપામયના દ્વારમાં કોઈ કંઈસ્વરે રૂંદન કરતી સ્ત્રીને
 જોઈને રાજાએ સ્વચ્છ (શુદ્ધ) મનથી પાપને દૂર કરનાર ગુરૂને પૂ-
 ણ્યું કે—“ શરણુ રહિત આ કોણ સ્ત્રી દેખાય છે ? ” ગુરૂએ કહ્યું
 કે—“ હે રાજા ! જેણીએ રાત્રીમાં તમને ઉપદ્રવ કર્યો હતો, તે

આ છે. ” તે સાંભળી રાજા બોલ્યો કે-“ હે જગતના બંધુ શુર !
તેને બંધનથી છોડી મૂકો. ” ત્યારે શુરને તેણીને જ્ઞાનધર્મ અંગીકાર
કરાવી છોડી મૂકી. તે વખતે “ હે ભગવાન ! આપનો પ્રભાવ
પૃથ્વી પર અતિશય છે. ” એમ કહી રાજાએ આશ્ચર્ય પામી શુ-
રની સ્તુતિ કરી.

કોઈ એક ગોવાળે એક જૂને મારી હતી, તેના પાપના દંડમાં
રાજાએ તેના ધનથી જાણે પુણ્યનો પિંડ ઉત્પન્ન થયો હોય એવું
ચૂકાચૈત્ય નામનું અરિહંતનું ચૈત્ય કરાવ્યું. રાજ્ય પ્રાપ્ત થયા પહે-
લાં વનમાં કોઈ એક ઉંદર પોતાના ગિરમાંથી સોના મહોરનો સમૂહ
મુખમાં લઈને બહાર નીકળ્યો, અને પછી તરત પાછો ગિરમાં પેસી
ગયો. તે વખતે ત્યાં સમીપે બેઠેલા રાજાએ તે સર્વ ધન લઈ લીધું.
“હાહા ! લોભને ધિકાર છે !” સોના મહોરો નહીં બેવાથી તે
ઉંદર માથું પછાડી મરણ પામ્યો. પછી જ્યારે રાજા ગાદીએ બેઠો
ત્યારે તેને તે બાબત અત્યંત પશ્ચાત્તાપ થવાથી તેણે ઉંદરના નામથી
એક ગામ વસાવી ત્યાં મોટું જિનચૈત્ય ઉંદર વિહાર નામનું
કરાવ્યું. તે રાજાએ જગતમાં અમારી પડક વગડાવ્યો હતો, તેની
સ્પર્ધાથીજ જાણે હોય એમ હજુ સુધી પૃથ્વી પર તે રાજાનો
યશ રૂપી પડક વાગ્યા કરે છે. “કોઈ પણ મનુષ્યના મુખથી હું
મારી એવો શબ્દ સાંભળું, તો મારે તે દિવસે ઉપવાસ કરવો”
એ પ્રમાણે અભિગ્રહ ધારણ કરીને તેણે પહેલા ત્રીસનું અત્યંત
પોષણ કર્યું હતું ૧. તે રાજાએ મુખના ભૂષણરૂપ અસત્ય ભાષા-
ના નિષેધનું સેવન કર્યું હતું. તેમાં પણ જો વિસ્મરણને લઈને
સ્ખલના થાય-અસત્ય બોલાઈ જાય તો તેને માટે તેણે આત્મા-
શ્લ કરવાના નિયમરૂપ સાંકળ વડે પોતાના આત્માને બાંધ્યો હતો.
એ પ્રમાણે તેણે બીજું ત્રણ પાળ્યું હતું. ૨ પુત્ર અને પતિ
રહિત થયેલી રૂદન કરતી સ્ત્રીઓનું બીનવારસી બોતેર લાખ
જેટલું દ્રવ્ય જે અગાઉ રાજાએ લેતા હતા તેપણ તેણે ગ્રહણ કર્યું
નહીં. તેથી તેઓની નિરંતર આશિષને સાંભલતો તે રાજામાર્ગ-

માં વિચરતો હતો. તે દરમિયાન શ્રાવકોને એક કરોડ દ્રવ્ય સહાય
 આપવા માટે આપતો હતો. કીર્તિ આદિક દાન વિગેરેમાં થઇને
 તેણે એક વર્ષમાં આપન કરોડ સુરજીતું દાન કર્યું હતું. એ રીતે
 તેણે ત્રીજું મન પાળ્યું હતું. ૩. આઠ સંણીઓ હયાત છતાં
 લીધેલો બીજી સંણી ન કરવાનો નિયમ ગંધી સંણીઓ એક
 સાથે ગુજરી ગયા છતાં ફરીને એક પણ સ્ત્રી ન પરણવાથી તે
 ગુજરાતના નરેન્દ્રે ગુરૂ પાસેથી સંજીવિતું ગિરદ મેળવ્યું હતું. તે
 પ્રજાપાત્ર મહારાજ સંણીઓ હતી ત્યારે પણ આતુર્માંસમાં ત્રિ-
 વિધ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરતો હતો. તેમાં મન, વચન કે ક્રિયા
 વડે કંઈ થાય તો ઉપવાસાદિક તપ કરવાનો. તેણે અભિગ્રહ કર્યો
 હતો. એ રીતે તેણે ચોથા મતનું પાલન કર્યું હતું. ૪. છ
 દોઢી-સુરજી, દસ તુલા રતન અને મલિ, બેન્દ્રીશ હજાર મણુ ધી-
 તેત્ર, ત્રણ લાખ મુંદા સર્વ પ્રકારનાં ધાત્રો, પાંચ લાખ ઘોડાઓ,
 આઠ હજાર હાથીઓ, એક કરોડ પાંચદળ, પાંચસો નૌકા
 (વહાણ) તથા એવી હજાર ગાયો, તેમજ સૈન્યનો સમૂહ આ
 પ્રમાણે અગ્યાર લાખ ઘોડા, અગ્યાર સો હાથી, અઠાર કરોડ
 પાંચદળ અને પસાત્ર હજાર રથો, આટલું તેણે પરિમહત્તું પ્રમા-
 ન પાળ્યું હતું. ૫. “ આ રાજાએ પરિમહત્તો સંકલ્પ કર્યો, તેમ
 માટે પણ સંકલ્પ કર્યો. ” એમ ધારીને પૃથ્વી તલે દુઃખને લીધે
 સંકલ્પ પામી હોય તેમ જણાતું હતું. છતાં મનમાં તે રાજાએ
 ગુરૂની સાક્ષીએ નિયમ કર્યો હતો કે- “ વધો જનમાં પોતાના
 દેવાનની પૃથ્વીથી આગળ કોઈ પણ વધાને મારે જતું નહીં.
 આ પ્રમાણે તેણે છતું મન પાળ્યું હતું. ૬. તેણે મંદિરા, માંસ,
 મધ અને આખલુ વિગેરે અમદ્યનો ત્યાગ કર્યો હતો. ઠારજ કે
 ધર્મનો રસ જાણવાથી આ વસ્તુઓ તેને નીરસ લાગી હતી.
 અનુષ્ઠાન નેમર છતાં પણ તેણે લેખોપભોગનું પ્રમાણ કર્યું હતું,
 તેથી ફરીને તેનો મહિમા પણ અનુભવ થયો હતો. અને
 આ પ્રમાણે તેણે સાતમું મન પાળ્યું હતું. ૭. તે રાજાએ સ્વ-

વ્યસનના નામ અને ચિન્હવાળાં લોહાનાં પુતળાં કરાવી પોતાના દેશની બહાર કાઢી મૂકીને સમુદ્રમાં નાંખાવ્યા હતાં. વળી ધર્મ કાર્યમાં પ્રવર્તન કરી અને અનર્થે જંડનું નિવર્તન કરી તેણે જળ-ને શરદ રૂતુની જેમ પોતાના આત્માને નિર્મળ કર્યો હતો. આ પ્રમાણે આઠમું વ્રત પાળ્યું હતું. ૮ તે રાત્ર આચારનું ઉદ્ભવન કર્યા વિના જાને વળત પ્રતિક્રમણ કરતો હતો, અરિહંતના કહેલા વચનને જ પ્રમાણ કરતો હતો, સામાયિક લીધું હોય ત્યારે શુદ્ધ સિવાય જીજ્ઞાસાની સાથે તે જોલતો નહોતો, અને વીતરાગ સ્તવના ૨૦ અને યોગશાસ્ત્રના ૧૨ પ્રકાશને શુણ્ણવામાં નિરંતર તત્પર રહતો હતો. [એ નવમું વ્રત] ૯. ચાતુર્માસમાં હું કદાપિ શુદ્ધ કરીશ નહીં આ તેનું વ્રત લાંગવાનો વળત ન આવે તેનું તેનું ઉગ્ર લાગ્યું હતું. એકદા ચાતુર્માસમાં જ ગીઝનીનો સુલ-તાન સૈન્ય સહિત કુમારપાળ સાથે લડાઈ કરવા આવ્યો, તે વખત માર્ગમાંથી જ તેને પડ્યક સહીત ઉપડાવીને શુદ્ધે કુમારપાળની પાસે મૂક્યો. તેને રાત્રએ પોતાની આજ્ઞા સ્વીકાર કરાવીને રજા આપી. [આ દશમું વ્રત] ૧૦. આઠમ અને દ્વાદશને દીવસે તે આદર પૂર્વક પૌષધ વ્રત અંગીકાર કરતો હતો, દાન વડે તેનો દ્રવ્ય કોશ (ખજાનો) ખાલી થતો હતો અને ધર્મવડે તે પુણ્ય કોશ ભરતો હતો. પૌષધના દીવસની રાત્રી-એ તે કાયોત્સર્ગ કરતો હતો, એકદા કાયોત્સર્ગમાં એક મંકાડો જાણે તેના પાપને છેજવા ઇચ્છતો હોય તેમ તેને પગે વળગ્યો. તે વખતે માણસોએ તેને દૂર કરવા માંડ્યો, પણ પોતે દૂર કરવા દીધો નહીં, પરંતુ તેટલી ચામડી સ-હિત તેને દૂર કર્યો. અહો ! તે રાત્રની કેટલી ગંધી દયા ? [આ-અગ્યારમું વ્રત.] ૧૧. શુદ્ધ ચિત્તવાળા અને મોક્ષને વિષે આદરવાળા તે રાત્રએ હુઁળી સાધર્મિકપાસે રાજ્યનું લેણું જાંતેર લાખ દ્રવ્ય મૂકી દીધું હતું, શુદ્ધની શાળા (ઉપાશ્રય) ના વસ્ત્રોની પડિલેહણ અને સાર સંભાળ કરનારને તે રાત્રએ પાંચગા અરવો અને સાત

ગામનું અધિપતિપણું આપ્યું હતું. પોતાની સાથે પાંચધને
બ્રહ્મ કરનારા આવકોને પારણાને દિવસે લોજન કરાવ્યા. પછી
પોતે જન્મતો હતો, અને સંધને વજ્ર તથા અલંકારો પહેરાવીને
(અર્પણ કરીને) પછી પોતે પહેરતો હતો. આ પ્રમાણે તેણે બા-
રમું મત પાળ્યું હતું. ૧૨.

કુમારપાળ રાજની બેનનો પતિ કોંકણ દેવનો અધિપતિ
એણું નામનો રાજા હતો, તે એકદા પોતાની રાણી સાથે પાસાની
રમત રમતાં સોગડીને ઉદ્દેશીને બોલ્યો કે—“આ મુંડાને માર”
આ પ્રમાણે યષ્ટિના પ્રહાર જેવી તેની વાણી સાંભળીને જિન
ધર્મની હાંસી થવાથી તેની રાણી (કુમારપાળની બહેન) અત્યંત
કોપના આદેશમાં આવીને અહંકાર સહિત બોલી કે—“તમે આપું
અધર્મિત જૈનધર્મ વિરુદ્ધ વચન બોલ્યા, તથી હું મારા લાઇ પાસે
તમારી જિહ્વાનો છેદ કરાવીશ.” રાણીનું આવું વચન સાંભળી
તેના પતીએ તેનું ને કુમારપાળનું વિશેષ અપમાન કર્યું. તેથી
પતિથી બૂદ્ધી પડીને ઉત્ક્રાંત સહિત તે પાટલમાં આવી, અને
અશ્રુપાત સહિત પોતાના લાઇ કુમારપાળને પતિનો વૃત્તાંત નિવેદ-
ન કર્યો. ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે—“હે બહેન ! તું અહોજ રહીને
ધર્મનું આરાધન કરે. હું તે જૈનધર્મના દેવીની ઉપેક્ષા [બેદરકારી
] નહીં કરું. હે બેન ! તું મનમાં ધીરજ રાખ.” એમ કહીને
રાજાએ ચતુરંગી સેના સહિત પાટલથી પ્રયાણ કર્યું. શાસ્ત્રમાં
કહ્યું છે કે—“ધર્મનો નાશ થનો હોય, ક્રિયાનો લોચ થતો હોય,
અથવા સિદ્ધાંતના અર્થનું વિપરીતપણું થતું હોય, તે વળને
ચક્રિમાન પુરૂષ પોતાને કદા વિના પગ તેનું નિવારણ કરવું.”
અતુકમે તેના દેશની સ્ત્રીઓ જમને કુમારપાળે એન્યનો પગલ
નાંખ્યો, અને તે અર્થ રાજાને દત્તના મુખથી કહેવરાવ્યું કે—“હે
વિવેક સહિત દેહકા ! જિએ સ્વરે કષ્ટને કઠોર લાગે તેવું કેમ કે
કે કરે છે ? કોણક ગંભીર હવા રૂપી મુક્ષમાં મૃતકની જેમ શ્વ
૧ હાથી, રથ, અથ અને પાવણ એ ચાર સેનાના અંગ છે.

રહિત હોય તેવી રીતે પડ્યો રહે. કારણકે પોતાના મુખથી નીક-
 ળતી વિષની જવાળાએ કરીને ભાંગેર અને મોટી જિંડાવાળો આ-
 સર્પ તને ગળી જવાની ઇચ્છાથી આવ્યો છે.” આ પ્રમાણે સાંભળી-
 ને ક્રોધાગ્નિવડે રક્ત થયેલા નેત્રવાળો અર્જુન રાજા બોલ્યો કે-“હે
 દ્રુપદ ! દરબ. અહીં જરાપણ ઉભો રહીશ નહીં, માત્ર વચન સં-
 ભળાવવાથી શું થયું ? ખરી ખબર તો રાજમુખિમાં પડશે.”
 એમ કહીને તેણે પોતાનો દૃત મોકલી તેને મુળે કુમારપાળને
 સામું કાઠ્ય કહેવડાવ્યું. તે કાઠ્ય દ્રુતે કુમારપાળ પાસે જઈ
 સિંહાસન પર બેઠેલા તેને સંભળાવ્યું. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે હતો
 કે-“ હે સર્પ ! તારા અતુલ ગર્વને તું છોડી દે. મોટા કુંક્રાડ
 મારીને જગતને કેમ ભય ખમાડે છે ? કોઈ ગિર [રાક્ષસ]
 માં જરાઇને ચિરકાળ સુધી જીવિતનું રક્ષણ કર. નહીં તો મોટી
 પાંખોના ઝપાટાથી ઉત્પન્ન થયેલા વાયુવડે પર્વતોને પણ કંપાવતો
 આ તારો શત્રુ ગરૂડ તારું બક્ષણ કરવા આવે છે.” આ પ્રમાણે
 કહીને તે દ્રુત પોતાને સ્થાને પાછો ગયો. ત્યાર પછી અર્જુન રાજા-
 એ મુવર્ણના દાન વડે કુમારપાળના સામંત રાજાઓને ફોડી પો-
 તાના કર્યા. કેમકે ‘દ્રવ્ય જ ઉત્તમ વશીકરણ છે.’ ત્યાર પછી જાને
 જોઈને પૂર્વ અને પશ્ચિમના જાણે સમુદ્ર હોય તેમ સામ સામા
 મળ્યાં-એકઠાં થયાં. તેમાં અર્જુન રાજાના વીરો યુદ્ધ કરવા લાગ્યા,
 અને જાણો વડે શત્રુઓને વિંધવા લાગ્યા. પરંતુ કુમારપાળના
 સુભટો જાણે ચિત્રમાં આજેખ્યા હોય તેમ યુદ્ધમાં સ્થિર થઈને જ
 ઉભા રહ્યા, તેમણે એક પણ પ્રહાર સામો કર્યો નહીં. તે વખતે
 રાજાના હસ્તીપાળે તેને કહ્યું કે-“ હે સ્વામી ! આ આપના
 સર્વે સુભટો દ્રવ્યથી ભેદ પામેલા છે કુટેલા છે. તેથી કોઈ પણ
 યુદ્ધ કરશે નહીં. માત્ર એક હું અને બીજો આ હસ્તી એ બે જ
 આપના ખરા બકત રહ્યા છીએ.” તે સાંભળીને કુમારપાળ રાજા-
 એ ચિંતાતુર થઈને તેને કહ્યું કે-“ હે મહાવત ! આપણો હાથી
 શીઘ્રપણે પાછો વાળ. આ વખતે તો મારા પ્રતિકૂળ થયેલા કર્મને
 જ નમસ્કાર હો. કારણ કે ઘણા સાથે એકલાએ યુદ્ધ કરવું યોગ્ય

નથી. કેમકે તેમાં સમુદાયનો જ વિજય થાય છે. પુરોનો સમુદાય જ કલ્યાણકારક છે, તેમાં પણ પોતાના પક્ષનો સમુદાય વિશેષે કરીને કલ્યાણકારક છે. કેમકે દેશરાઓના સમૂહ વડે પણ ત્યાગ કરાવેલા યોજાને વાલીયે, તો તે ઉગતા નથી. ” આ પ્રમાણેના રાજાના વચન સાંભળીને રાજાને મુદ્દમાં ઉત્સાહ પમાડવાને પાસે જ રહેલા એ ચારણો અવસર જાણીને બોલ્યા કે—

“ અમ થોડા ને રિપુ ઘણા, એમ કાપર ચિંતેછ;

રુદ્રજ તારા લોપવા, કિસો વિચાર કરેછ. ૧

કુમર મ ઠર મત ચિંત કર, હિંમત હેયે ધરેછ;

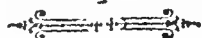
જિજ્ઞે તુલ રુદ્ર સમર્પિઓ, ચિંતા સોઢ કરેછ ” ૨

“ અમે થોડા જીવે, અને શત્રુ ઘણા છે, એવું કાપર પુરવ ચિંતવે છે. કેમકે સંખ્યાગંધ તારાઓનો લોપ—નાશ કરવા માટે મૂલ્ય શું વિચાર કરે છે ? માટે હું કુમારપાળ ! ઠર નહીં, ચિંતા ન કર, હૃદયમાં હિંમત રાખ, જેણે તને રાજ્ય આપ્યું છે, તેજ ચિંતા કરેછ. ”

આ પ્રમાણે સાંભળીને રણસંજ્ઞામના રસના ઉત્સાહથી રાજાના શરીર પર શેમાંચરૂપ કસુક થોભવા લાગ્યો, અને ચતુર એવા તેણે તે બંને ચારણોને લાખ લાખ સુવર્ણનું દાન કર્યું. પછી રાજાએ મહાવતને હાથી આગળ મથાવવા આજ્ઞા કરી, અને પર્વત જેવા ઉંચા પોતાના અગ્રેસર હાથીને અર્જુનના હાથી સાથે મેળવી દીધો. તે વખતે શત્રુ રાજાના મુખદોષે કરેલા સિંહનાદ વડે કુમારપાળનો હાથી ત્રાસ પામ્યો, પરંતુ મહાવતે તેના દાન વસ્ત્રના કકડાવડે પૂરી દીધા, તેથી તે રણમાં આગળ ચાલ્યો. રાજા અને અર્જુન કુતાહલિક શયોને ધારણ કરી ફાલુવાર ઉંચા ઉછળતા અને ફાલુવાર નીચે નમી જતા તેમજ આકાશમાં બોલોના મંડપને કરતા મુદ્ધ કરવા લાગ્યા. છેવટે કુમારપાળ રાજાએ અર્જુને નીચે પાટી નાંખ્યો, અને તરત જ તેને બાંધીને પોપટની જેમ દાણના પોજરામાં નાંખી દીધો. પછી

સંગ્રામમાંથી પાછો વળીને રાજ પાટણમાં આવ્યો. તે વખતે તેની બેન બોલી કે-“હે ભાઈ ! ધર્મથી તમારો જય થયો છે.” રાજાએ કહ્યું કે-“હે બહેન ! ગર્વથી ઉંચી કંધરાવાળા આ તારા કાંતને મેં પકડી આણ્યો છે, પરંતુ જો મને દયાનો બાધ ન આવતો હોત, તો આની જિજ્ઞાસુ તરત છેદી નાંખત. ” બહેન બોલી કે-“હે ભાઈ ! સાંચળો. પરાજય પામેલા તમારા બનેલીને મૂકી દો, અને તેના ચિન્હને માટે શ્રીવાની નીચે પાછળના ભાગમાં વચ્ચેનો છેડો લટકતો મૂકાવો. ” પછી રાજાએ તે પ્રમાણે કરાવીને તેને મૂકી દીધો. અગાધિ પર્યંત તે દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા લોકો વચ્ચે ઉપર તેવી નીશાનીવાળા બેવામાં આવે છે “હે અરિહંતે ભા-વેલા તનવોને બાળુનાર રાજા ! તારો ભાવ કેવો ઉંચા પ્રકારનો છે ? કે જેથી તે અનેક પ્રકારે પૃથ્વી પર જિન ધર્મનો ઉદ્યોત કર્યો. ” તે રાજાએ યોદ્ધા સૌ જિન ચેત્યો નવાં કરાવ્યાં, નવ કરોડ દ્રવ્ય જીર્ણોદ્ધારમાં વાપર્યું, સાત મોટી તીર્થયાત્રાઓ વડે તેણે પોતાનો આત્મા પવિત્ર કર્યો, અને પાપને શોષણ કરનારા તેણે એકવીશ જ્ઞાન ભંડારો લખાવ્યા. તે રાજા નિરંતર સર્વજ્ઞની આ-જ્ઞાને મુગટની; જેમ મસ્તક પર ધારણ કરતો હતો, બુદ્ધિને ભંડાર હતો, દયાનો દૂપ હતો, સંસાર સાગરનો પારંગામી હતો, જિનેશ્વરની આજ્ઞા પ્રમાણે દાન, શીળ, તપ અને ભાવ એ ચાર પ્રકારના ધર્મમાં તત્પર હતો, અને તીર્થ યાત્રાદિક ધર્મ કાર્યને કરતાય હતો, તેથી પરિણામે તે રાજાએનો પણ રાજ થયો, અને તેનું રાજ્ય વૃદ્ધિ પામ્યું.

આ પ્રમાણે તપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપા-ધ્યાય શ્રીધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય વાચકેન્દ્ર શ્રીદંદ્રહંસ ગણિ-એ રચેલી શ્રીઉપદેશકલ્પવલ્લી નામની આ ટીકામાં પ્રથમ ગાથાના પ્રથમ પાદ ઉપર શ્રીજિનેશ્વરની આજ્ઞાની આરાધના કરવાના વિષયમાં શ્રીકુમારપાળ રાજાના વર્ણન નામનો પ્રથમ પદ્ધત સમાપ્ત થયો. ૧

જથ દ્વિતીયઃ પહ્લવઃ ૨

જે જિતરાત્રુ રાજનો પુત્ર હતાં જિતરાત્રુને નામે પ્રસિદ્ધ છે તે સુવર્ણ સમાન કાંતિવાળા શ્રીઅંજિતનાથ સ્વામી જય પામે. હવે પહેલી ગાથામાં જ આવકેનાં કૃત્ય નામનું બીજું દ્વાર કહેછે.

મિચ્છં પરિદરહ.

હો વિરહી લોકો ! જન્મ, જરા, મરણ અને કર્ત્તેશ વિગેરે સમગ્ર દુઃખાદેષી મોટાં કહેણાંની શ્રેણિવાળા આ સંસારરૂપી સમુદ્રમાં ફરતા જમણ કરતા આં છુવે અનાદિ કાળથી મિથ્યાત્વનું સેવન કર્યું છે. મિથ્યાત્વ એટલે જીપરીત બળવું તે, અથવા નવ તત્ત્વો સંબંધી અજ્ઞાન અને તેમનાપર અશ્રદ્ધા આવી પ્રકારના મિથ્યાત્વનો તમે ત્યાગ કરો. મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે છે.

મિથ્યાત્વના બે પ્રકાર છે—લોકાત્મક મિથ્યાત્વ ૧ અને લૌકિક મિથ્યાત્વ ૨. તે દરેકના બન્ને ભેદ છે—દેવ સંબંધી અને ગુરુ સંબંધી. તેમાં અન્ય તીર્થિકાએ જાણ કરેલી પ્રતિભાઓને નમવું, જિન ચેત્યોમાં રાત્રીને સમયે રહેવું અથવા પ્રવેશ કરવો, સીંચા અને સાધુઓએ ચંદ્રમાસમાં સાથે બેસવું, નાટક વિગેરે કરવું, જે ચેત્યમાં દર્શન અને પૂજા કરનારાઓની સ્વતંત્ર ગતિ ન હોય—પાતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જવાવું ન હોય, તેવાં ચેત્યો કદાપિ કદપે નહીં. તથા આ લોક સંબંધી મનવાંછિતની સિદ્ધિને માટે જે કામિત તીર્થોની પૂજા કરવી, આ સર્વ લોકાત્મક દેવ સંબંધી મિથ્યાત્વ કહેવાય છે. અમક

૧ જિતરાત્રુ પિતા અને જિતરાત્રુ પુત્ર એવું દોષ સંકે નહોતેથી તે વિરોધાભાસ અલંકાર કહેવાય છે. તેના પરિહારમાં જિત્યા છે રત્રુ નેનું એવો અર્થ કરી અંજિતનાથનું વિશેષણ કરવું.

૨ ઇપ્ત વસ્તુ આપનાર ૩ ઉપાધ્યય.

અને ચૈત્ય વિગેરેમાં નિરંતર વસવું, તાંબૂલ અને ફળનું ભક્ષણ કરવું, સચિત્ત જળનું પાન કરવું, પોતાના ગુણ સંભળવા, સુવર્ણ અને પ્રુષ્પાદિકવડે પોતાના અંગની પૂજા કરાવવી, અને સ્ત્રીના પ્રસંગ કરવો. આ વિગેરે બાબતો ચત્તિલિંગને ધારણ કરનાર મનુષ્યો કરે, તો તે લોકોત્તર ગુરૂ સંખંધી મિથ્યાત્વ કહેવાય છે એટલે કે આવા આચારવાળા સાધુવેષધારીને જે ગુરૂ તરિક્ક માનવા તે લોકોત્તર ગુરૂ સંખંધી મિથ્યાત્વ છે, શિવ વિગેરે રાંગી દેવાના મંદિરમાં જવું તેની પૂજા, નમસ્કાર કે સ્તુતિ કરવી, સૂર્ય ચંદ્રનાં ગીત ગાવાં, ગોત્ર દેવી વિગેરેની પૂજા કરવી, કાગડા વિગેરેને અળિદાન આપવું, ગાયોની પૂજા કરવી, તથા પિંડદાન-ગ્રાહ્ય કરવું, એ વિગેરે સર્વ લૌકિક દેવ સંખંધી મિથ્યાત્વ છે. બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવું, તેમને ગાય, તલ, તેલ અને વસ્ત્ર વિગેરેનું દાન કરવું, તથા તાપસ વિગેરેને નમસ્કાર કરવા, એ વિગેરે સર્વ લૌકિક ગુરૂ સંખંધી મિથ્યાત્વ છે. કહ્યું છે કે-“લૌકિક દેવ સંખંધી અને ગુરૂ સંખંધી તથા લોકોત્તર દેવ સંખંધી અને ગુરૂ સંખંધી એ રીતે ચાર પ્રકારે મિથ્યાત્વ સૂત્રમાં ખતાવેલું છે.”

અથવા સૂત્રમાં ખીજી રીતે પાંચ પ્રકારે મિથ્યાત્વ કહેલું છે-આભિગ્રહિક ૧, અનાભિગ્રહિક ૨, આભિનિવેશિક ૩, સાંશયિક ૪ અને અનાભોગિક ૫ એ પાંચ પ્રકારે મિથ્યાત્વ છે. તેમાં આભિગ્રહિક એટલે કેવળ પોતાના કુદર્શનનો જ આગ્રહ કરવો તે. આ મિથ્યાત્વ દીર્ઘ સંસારીને હોય છે, તથા કુદષ્ટિની પાસે જન્મણે દીક્ષા લીધેલી હોય છે, તેમને આ મિથ્યાત્વ અત્યંત ગાઢ હોય છે. ૧. અનાભિગ્રહિક એટલે પોતાના અથવા પરના દર્શન ઉપર એકાંત આગ્રહ ન હોય તે (સર્વ દર્શનને સરખા માનવા તે). આ મિથ્યાત્વ મિથ્યાદષ્ટિની પાસે જન્મણે દીક્ષા લીધી ન હોય, તથા જેઓ અનાપ્તદષ્ટિ એટલે સમક્ષિત પામેલા ન હોય, એવા મનુષ્યો અને તિર્યચોને હોય છે. ૨ આભિનિવેશિક મિથ્યાત્વ એટલે કોઇએ સત્ય અર્થ

કહ્યો હોય તેના પરના. અત્સર-ધખીને લઇને મારે અમુક પ્રકારે અમુક અર્થનું સ્થાપન કરવું છે એવા અભિનિવેશ-આગ્રહથી અન્યથા પ્રકારે તે અર્થની પ્રશ્નપણા કરે, અથવા પ્રથમ વિસ્મરણને લીધે અન્યથા પ્રકારે અર્થ કયો હોય અને પછી કોઇના કહેવાથી સાત્યત્વ જાણ્યું હોય તો પણ પ્રથમ પોતે કહેલા અર્થને સત્ય ઠરાવવાના આગ્રહથી તેજ અસત્ય અર્થને પકડી રાખે, અથવા સાત્ય અર્થને જાણ્યા વિના જ અસત્ય પ્રશ્નપણા કરે અને બીજાએ વાંચી છતાં પોતાના અસત્ય અર્થને છોડે નહીં, આ સર્વ અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વ કહેવાય છે, આ મિથ્યાત્વ જિનધર્મને અંગીકાર કરનારાઓને જ હોઇ શકે છે. ૩. સાંસારિક મિથ્યાત્વ એટલે દુઃખમાં શંકા મહિત પ્રશ્નપણા કરે, અને વિચાર કે કું બીજાને પૂછું, તો મને બીજાના (આવકો) જિહ્વાન ન પાડે અને તેથી કરીને મને મૂકીને બીજાઓને બન્ને એમ પાડીને સુખ, અર્થ તથા સુનાર્થને જરાજર નહીં જાણતાં છતાં પણ બીજાને પૂછે નહીં તેને સાંસારિક મિથ્યાત્વ કહે છે, આ પણ સ્વદર્શનીને જ હોઇ શકે છે. ૪. અનાભોગિક-મિથ્યાત્વ એટલે એકેન્દ્રિયાદિક જીવોનું જ જ્ઞાન તે આભોગ કહેવાય છે. તેવું જ્ઞાન જ્યાં ન હોય તેઓને અનાભોગિક મિથ્યાત્વ હોય છે, અથવા શુદ્ધ તત્ત્વનં જાણતાં છતાં હિપ્તોગ ન હોવાને લીધે પોતાઓને મિથ્યાત્વ મામ ઠરાવે તેના અશુદ્ધ પ્રશ્નપણા કરે, તે પણ અનાભોગ મિથ્યાત્વ કહેવાય છે. ૫. તેમજ સદૃશ જાણથી ચાર પ્રકારનું, પાંચ પ્રકારનું એમ અનેક પ્રકારે મિથ્યાત્વ કહેવું છે. પરંતુ તે સર્વ પ્રકારોમાં વાસ્તવિક રીતે તત્ત્વનું વિવરીતપણું જ હોય છે, એમ જાણવું કું પોતાના જિનધર્મની પૂજા અર્હતપૂર્વક કરે છુ, તેથી બીજા જિવોની જાણથી પૂજા કરવાનું મારે મું પ્રયોજાય છે ? એમ વિચારે, તથા દાનદાઈ આપણ તે પોતાની જાણ અને સંજમવાળા સાધુને જ આપણું એવું છે. તેમાં મુજ દોષને વિચાર કરવાની જરૂર જ નથી. ૬-શાદક વિચારે તે મિથ્યાત્વ છે કે જે સર્વ જનધર્મનું કારણ છે, મારે જે વાસ્તવિક સુખની ઇચ્છા હોય તેનેનો ત્યાગ કરે. બેરીની જેવા

ચાર મિત્રોની કથા.

વસનના સતપુરણને આનંદ આપનારી કોશલા નામની નગરી
 છે. તેની પાસે એક નગરી કાંઈ પણ ગણતરીમાં નથી. તે નગરીમાં
 વારે તેમજ પુત્રો રહેતા હતા. તેઓ અતુર, દાનેશ્વરી, દાક્ષિણતાવાળા
 અને પરસ્પર મિત્રાઈ વડે મનોહર હતા. દેવાના પાણીની સરની જેમ
 તેઓની નેત્રી અનિનિહતપણે એક બીજાની સ્પર્ધાથી નિરંતર વૃદ્ધિ
 પામતી હતી. કહ્યું છે કે—“ સાથે જળન થનારા, સાથે શયન કર-
 નાના અને સંઘર્ષ હપ” કે શ્રોકને ધારણ કરનારા નેત્રની જેમ ક્રોધ
 અને પુરુષોની જ પ્રીતિ હિસાબ પામે છે.” જેના કાથ પગના તળા-
 થાં હાંફે રહત છે એવા તે ક્રોધી પુત્રો યુવાવસ્થાને પામ્યા, ત્યારે
 પિતાની કલ્પાન કરેલી લક્ષ્મીના માતાની જેમ ત્યાગ કરીને પોતાની
 કુલધી કલ્પાન કરેલી લક્ષ્મીને વિગવવા લાગ્યા. અન્યથા તેઓએ
 વિચાર કર્યો કે—“ પિતાની લક્ષ્મીનો તો આપણે ત્યાગ કર્યો છે.
 મારે હવે આપણે વિશ્વ લક્ષ્મી કલ્પાન કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ ”
 જેમ વિચારીને તેઓ ઘાટું ઘાટું વન લઈને પરદેશ તરફ આશ્વા-
 નાઓમાં દિવાન, વન, સામ, પર્વત, તળાવ, નગર, અને આકર (ખાણ)
 વિગેરેને જાણી પૂરક એવા એવા આશ્વા ગત્ય છે. કહ્યું છે
 કે—“દેવ મનુષ્યે કૌતુકેષુ કરેલી આ પૂર્વો જાણ નથી, તે મનુષ્ય
 જગતમાં રહેલા મનુષ્યની જેમ અથવા દેવાના દેવતાની જેમ શું જાણી
 કરે ?” મનુષ્યને એ જાણ નહિ એક દોહાની આજુ પાસે પહેલિયા.
 તપ નિહાળે દોહાને અરુણને કહે, એવો નેત્ર વસ્તુ નેતરને એવો
 દોહ છે કે જે મનુષ્યનાં માત્રે જાણ આપત મનુષ્ય નેત્ર વસ્તુને
 નેત્રવે તપાસે, જેવો હવે નેત્રવું કહ્યું દોહાકવું. ના.ક પછી કલ્પિત.

મમ્મકને ખારણ કરવાથી જન્મ જીવ કલેશને પામે તેમ તે સોદાના
 બારને કપાડવાથી માર્ગમાં કલેશને પામતાં તેઓ આગળ આસતાં
 રૂપાની ખાણ પાસે આવી પહોંચ્યા. ત્યાં ઘણાં લાખની, ધમ્મકાથી સો-
 દાને વેચી મોખીને ત્રણ મિત્રોએ રૂપું લીધું. પરંતુ ચાંચાએ તો
 સોદાનો ત્યાગ કર્યો નહીં, અને રૂપું લીધું નહીં. ત્યારે ક્ષિત જપદય
 આપનાર તે ત્રણે મિત્રોએ તેને કહ્યું કે—“ કે મૂઢા ! આ સોદાનો
 મોટો બાર વડેલ કરવાથી ઘણી આપતિ-દુઃખને પામીશ, માટે તે
 તણ દઈને રૂપું લે ” તે સાંભળીને કદાચકથી બાપ્ત અને
 વિચાર કરીને સહિત એવો તે બોલ્યો કે— “ કોણ જીવિમાન પુ-
 રુષ અંગીકાર કરેલી વસ્તુનો ત્યાગ કરી નહીં નહીં વસ્તુમાં રાગી થાય ?
 અંગીકાર કરેલી વસ્તુનો નિર્વાક કરવામાં તમે જ કેમ બાત્રહી થતા
 નથી ? ” તે સાંભળીને આના મનમાં જૂત ચરાયું છે એમ જાણીને
 તેઓએ તેની ક્ષેપણા કરી. પછી વિશેષ લાભને અર્થે તેઓ
 આગળ આસતાં સુવર્ણની ખાણ પાસે આવ્યા. ત્યાં તેઓએ રૂપું વે-
 ચીને સુવર્ણ મકલ્પ કર્યું, અને પેલાએ સોલ ન તળવાથી તેઓએ
 તેને કહ્યું કે—“ અહમ મૂઢવાળા સોદાને વેચીને સુવર્ણ મકલ્પ કર ”
 એમ કહ્યા છતાં પણ તેણે તેઓનું વચન માન્યું નહીં. પછી તેઓ
 શીશપત્રે ઘણી અરતીચાળા રત્નાકર-સમુદ્ર પાસે ગયા. ત્યાં કુશળ
 એવા તે ત્રણ મિત્રોએ મહાતેજસ્વી રત્નો મળવાથી તે લીધાં. પરંતુ
 ચાંચાએ તો ત્યાં પણ ચોલાનો આગ્રહ મૂક્યો નહીં, અને તેથી તેણે
 કંઈ પણ પળ ઉપાર્જન કર્યું નહીં. તેઓએ અનેક કૌતુક બોલા
 છે એવા તે ત્રણે મિત્રોએ અનેક રત્નો ઉપાર્જન કર્યાં. પછી કૃદલોક
 કાળ ત્યાં રહીને ઘણો લાભ મેળવીને પોતાના દેશ તરફ જવા તેઓ
 તૈયાર થયા. તે વખતે તેમણે ચાંચા મિત્રને તૈયાર થવાનું કહ્યું. ત્યારે
 તે બોલ્યો કે—“ મને અહીં રહેતાં કંઈ દુઃખ નથી. આજ સુધી
 મને અહીં સુખે કરીને બોળાન, વસ્ત્ર, પાન વિગેરે મળે છે. ” ત્યારે
 તેઓ બોલ્યા કે—“ અહીં એકલા રહેવાથી તારું રક્ષણ થઈ શકશે
 નહીં, તેથી જો તું નહીં આવે, તો અમે તને જળારહઈ લઈ જઈશું.”

તે સાંભળીને તે ચોથો પણ તેઓની સાથે આડ્યો. તેણે કાંઈ પણ ધન મેળવ્યું ન હોતું, તેથી ત્રણમિત્રોએ માર્ગમાં તેને ભાતું વિગેરે ખાવા આપ્યું, અને પુણ્યશાળી તથા નિપુણ એવા તેઓ પોતાને નગરે પહોંચ્યા. પછી તેમના સ્વજનોએ તેમની સન્મુખ આવીને તેમને મોટા ઉત્સવ પૂર્વક પુર પ્રવેશ કરાવ્યો. પછી દાન અને માનમાં તત્પર થઈને તેઓ લોકમાં મોટા મહિમા પામ્યા. તથા જે ચોથો મૂખ હોતો તે ઘેર જઈને લોહું લેવાથી અત્યંત દુઃખી થયો. તેજ પ્રમાણે જેઓ સત્ય વાત સમજ્યા છતાં મિથ્યાત્વને છોડતા નથી તેઓ મિથ્યાદર્શનથી દુઃખી થાય છે, અને જેઓ મિથ્યાત્વ તજીને સમકિત્વ અંગીકાર કરે છે તેઓ સમ્યગ્ દર્શન વડે કરીને સુખ સંપત્તિને પામે છે. જમ કે તે ત્રણ મિત્રો રત્ન અને ધન ઉપાજન કરવાથી સુખ સંપત્તિના સ્થાનભૂત થયા. કહ્યું છે કે-જે કાંઈ વિચાર રહિત પ્રાણી લોહાની જેવા મિથ્યાત્વના આગ્રહને ત્યાગ કરતો નથી, તે અનેક દુઃખો પામે છે. આ પ્રમાણે જાણીને હૃદયમાં સારી રીતે વિચાર કરી અતુલ્ય સુખની ઇચ્છાએ કરીને હે સજ્જનો ! શ્રેષ્ઠ રત્ન સમાન સમકિતને ધારણ કરો. સસારસાગરના મધ્યમાં ડૂબવાના કારણરૂપ લોહાની જેમ પ્રાણીઓને દુઃખ આપનાર મિથ્યાત્વને ધારણ ન કરો. આ પ્રમાણે અમાવાસ્થાના અંધકાર તુલ્ય અને દૃષ્ટાંત રૂપી અરિસામાં જનું નિઃશ રૂપ દેખાડ્યું છે એવા આ મિથ્યાદર્શનનો ત્યાગ કરી સમકિતને ધારણ કરો.

આ પ્રમાણે પહેલી ગાથાની શાખામાં મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરવા ઉપર ચાર મિત્રોની કથાના વર્ણન નામનો ખીજો પદ્ય સમાપ્ત થયો ર

અથ તૃતીયઃ પલ્લવઃ ૩

જિતારિ રાજના પુત્ર, શત્રુઓના સમૂહને જીતનાર, ઉપમા રહિત, માન (ગર્વ) નો નાશ કરનાર શિવાસ્ત્રેય વડે શંભુરૂપ શ્રી સંભવનાથ સ્વામી તમને વિભૂતિને માટે યાચો.

૧ શંભુ-મહાદેવ શિવા-પાર્વતીનો આશ્રય કરનાર છે, અને સંભવનાથ સ્વામી શિવ-મોક્ષનો આશ્રય કરનાર છે.

હવે પ્રથમ શાખાનું શાવક કૃત્ય રૂપ ત્રીજું દ્વાર પ્રગટ કરવાની ઉચ્છાધી કહે છે—

“ ધરદ સમ્મતં ”

હે મન્ય પ્રાણીઓ! સંસાર સાગરમાં પથંતન કરતાં તમે જિનેશ્વર કહેતાં વત્તેને અંગીકાર કરવા રૂપ સમક્રિયાને પારણ કરો. કેમકે ત સમક્રિય ચિંતામણિ રત્નની ભૂખ દુર્લભ છે. સમક્રિયાનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે.—જીવનો જે અધ્યવસાય મોક્ષને અનુસરતો અને પ્રશસ્ત-પ્રશંસા કરવા લાયક હોય, તે અધ્યવસાય સમક્રિય કહેવાય છે. તે સદાચ્છ બેઠવો જોખખાય છે. તે આ પ્રમાણે—

જીવ ૧, અજીવ ૨, પુરુષ ૩, પાપ ૪, આશ્રય ૫, સંવર ૬, નિર્મલ ૭, જંબ ૮ અને મોક્ષ ૯. આ નવ વર્તો જિનેશ્વર કહેલાં છે. તેજસ્વે સંસારના તાપના સમુદ્રને છેડવા માટે અમૃતના નંબ કુંડો દોષ, અથવા પાપના સર્વસ્વની સિદ્ધિને માટે નવ નિષ્ક્રિયા દોષ એવાં છે. તેમાં ઘેતનાવાન જીવ કહેવાય છે. ૧, ઘેતના રંદિન દોષ તે અજીવ કહેવાય છે ૨, યુગ સ્વભાવવાળું દોષ તે પુરુષ ૩, અશુભ સ્વભાવવાળું દોષ તે પાપ ૪, જે પાપ(કર્મ)નાં દારો દોષ તે આશ્રય ૫, જે પાપનાં દારોને નિરોધ તે સંવર ૬, કર્મનો જે લાભ તે નિર્મલ ૭, કર્મ અને આત્માનો જે સંબંધ તે જંબ ૮, અને કર્મનો સર્વથા શાપ તે મોક્ષ કહેવાય છે ૯. આ નવ વર્તના બેઠવેને માટે જુદાં જુદાં નોખ તેનો અધ્યાસ કરવાનું કહ્યું છે. (આ પરમાર્થ સંસ્કૃત નામની પહેલી બધી છે) ૧. તરવને અમૃતના મુર ઘી સેવા કરવી. ૨, શાક્ય વિશેષે પાપાંડ મરતો ત્યાગ કરવો. ૩, નિન્દકોનો ત્યાગ કરવો. ૪. આ ચાર બ્રહ્મો સમક્રિય રૂપી મદદના મૂળ સ્તંભની સદસ્યતાને ધારણ કરે છે બ્રહ્મ કોષ્ટ સંક્રા કરે છે-અંગારમર્દક વિશેષે અમરિયાને વત્તેનું મથાઈ જાન દોરવી તેમને મણ સમક્રિય કહેવ છે. તેના નવાબ

હવે પ્રથમ શાખાનું ભાવક કૃત્ય રૂપ ત્રીશું દ્વાર પ્રખટ કરવાની ઇચ્છાથી કહે છે—

“ ધરદ સમ્મતં ”

હે અગ્ર્ય પ્રાણીઓ! સંસાર સાગરમાં પર્વતન કરતાં તમે જિનેશ્વરે કહેલાં તત્ત્વોને અંગીકાર કરવા રૂપ સમક્ષિતને ધારણ કરો. કેમકે ત સમક્ષિત ચિંતામણિ રત્નની જન્મ દુર્લભ છે. સમક્ષિતનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે.—જીવનો જે અધ્યવસાય મોક્ષને અનુસરતો અને પ્રયત્ન-પ્રયત્ના કરવા લાયક હોય, તે અધ્યવસાય સમક્ષિત કહેવાય છે. તે સ્વચ્છ બેઠવડે ઝાળખાય છે. તે આ પ્રમાણે—

જીવ ૧, અજીવ ૨, પુરુષ ૩, પાપ ૪, આશ્રવ ૫, સંવર ૬, નિર્જીશ ૭, જંબ ૮ અને મોક્ષ ૯ આ નવ તત્ત્વો જિનેશ્વરે કહેલાં છે. તેજને સંસારના તાપના સમુદ્રને છેરવા માટે અમૃતના નંબ કુંડો હોય, અથવા પર્મના સર્વસ્વની સિદ્ધિને માટે નવ નિશ્ચિંતો હોય એવાં છે. તેમાં ચેતનાવાન જીવ કહેવાય છે. ૧, ચેતના રહિત હોય તે અજીવ કહેવાય છે ૨, શુભ સ્વભાવવાળું હોય તે પુરુષ ૩, અશુભ સ્વભાવવાળું હોય તે પાપ ૪, જે પાપ(કર્મ)નાં દારો હોય તે આશ્રવ ૫, જે પાપનાં દારનો નિરોધ તે સંવર ૬, કર્મનો જે સ્વ તે નિર્જીશ ૭, કર્મ અને આત્માનો જે સંબંધ તે જંબ ૮. અને કર્મનો સર્વશા સ્વ તે મોક્ષ કહેવાય છે ૯. આ નવ તત્ત્વના યોધને માટે બુદ્ધિમાનોએ તેનો અભ્યાસ કરવાનું કહ્યું છે. (આ પરમાર્થ સંસ્તોત્ર નામની પહેલી શ્રુતિ છે) ૧ તત્ત્વને અતુનાર શુદ્ધિ સેવા કરવી. ૨, શાક્ય વિગેરે પાપાંડ મર્મનો ત્યાગ કરવો. ૩, નિન્દિતોનો ત્યાગ કરવો. ૪. આ ચાર મુદ્દાઓ સમક્ષિત રૂપી મહેક્કના મૂળ સ્તંભની સંરક્ષતાને ધારણ કરે છે. અહીં કોઈ શંકા કરે કે-અંગારમદક વિગેરે અભવિધોને તત્ત્વોનું પધાર્થ જ્ઞાન હોવાથી તેમને પણ સમક્ષિત કહેવાયે. તેનો જવાબ

એ છે જે તત્ત્વનું જ્ઞાન તેમને હોઈ શકે છે. પરંતુ તત્ત્વની શ્રદ્ધા તેઓને હોતી નથી. માટે અભવીને શ્રદ્ધા કે સમક્રિત હોયજ નહીં. (૪)

સાકર સંહિત દ્વધનું પાન કરવાથી પણ શ્રુત સાંભળવા ઉપર અધિક રાગ-પ્રીતિ હોય છે ૧. નિર્ધન મનુષ્યને રત્નની પ્રાપ્તિ શ્રવાથી જેવી પ્રીતિ થાય, તે કરતાં અધિક રાગ ચરણ-કરણને વિષે (ધર્મ ક્રિયાને વિષે) હોય ૨. અને દેવપૂજા તથા ગુરૂની વચાવચ્ચ કરવામાં નિરંતર તત્પરપણું હોય ૩. આ સમક્રિતના ત્રણ લિંગ (ચિન્હ) કહેવાય છે. તે સમક્રિત દર્શન રૂપ છત્ર રાજ્યને મસ્તકે ધારણ કરવા લાયક છે. (૭)

તીર્થંકર ૧, તેનાં બિંબ-પ્રતિમા ૨, ચૈત્ય (જિન મંદિર) ૩, શ્રુત ૪, ધર્મ ૫, મુનિ ૬, આચાર્ય ૭, ઉપાધ્યાય ૮, અર્હતનો મત (દર્શન) ૯ અને સંઘ ૧૦ આ દશનો વિનય કરવો. (તે સમક્રિતનું) અંગ છે. ૧ આ દશ સ્થાન રૂપી અરિસાને વિષે પ્રતિબિંબ પડવાથી દશ પ્રકારે દષ્ટિ ગોચર થતો વિનય જાણવો. (૧૭)

જિનેશ્વરને, જિનેશ્વરના મતને અને જિનમતમાં રહેલા સાધુઓને મૂકીને બીજું સર્વ આ સંસારમાં ધૂળ જેવું અસાર છે, આ પ્રમાણે વિચારવું, જોડવું ને વર્તવું તે સમક્રિત દર્શન રૂપી જળને કતક નામની ઓપણિના ચૂર્ણની જમ શુદ્ધિ કરનાર હોવાથી મત ૧, વચન ૨ અને કાયાની ૩ શુદ્ધિ રૂપ ત્રણ શુદ્ધિઓ જાણવી. (૨૦)

અરિહંતના વચન ઉપર શંકા ૧, અન્ય દર્શનની પાંછા ૨, શંકાચારણા મુનિની નિંદા (વિચિકિત્સા) ૩, કુલિંગી-મિથ્યાત્વની પ્રશંસા ૪ તથા કુલિંગીનો સંસ્તવ-પરિચય ૫, આ પાંચ અતિચારો (દ્વિપણો) તજવા યોગ્ય છે. કારણ કે તેઓ ચંદ્રને વાદળાની જમ નિર્મળ સમક્રિતને ઢાંકી દે છે. (૨૫)

પાદી ૧, પ્રાવચની (સિદ્ધાંતના જ્ઞાનવાણી) ૨, ધર્મકથા કરનાર ૩, નિમિત્ત શાસ્ત્ર જાણનાર ૪, કવિ ૫, વિદ્યાવાણો ૬, તપસ્વી

ઉં અને સિદ્ધ ૮ એ આઠ પ્રમાણનો છે. આ આઠ પ્રમાણનો જિન-
સામનના હોવાથી છે તેમના પ્રમાણથી સાસનની પ્રમાણના
થાય છે. (૩૧)

જે અન્ય સિંગીઓ સંગ્રહાદિક અને શુક્રનાદિક જનશુનારા હોય
છે, તેઓને સમકિત ઇચ્છનારે નમસ્કાર કરવો નહીં. ૧. અન્ય સિંગી
ઓની સાથે આલાપ સલાપ કરવો નહીં (વારંવાર ઓઘડું નહીં) ૨.
તેમની સાથે ચિત્તવાર પણ ભાષણ કરવું નહીં ૩, ક્રિસંગીઓને અનુ-
કંપના કારણે વિના વસ્ત્ર, પાત્ર, અગ્રન-અન-વિગ્રેહ આપવું નહીં ૪.
કારણ કે અનુકંપાએ કરીને તેઓને પણ દાન આપવાનું કહાચિત્ત
પણ નિરોધ કરેલું નથી. કહ્યું છે કે-“ હુંએ કરીને છી” સંકોચ
એવા સમ, કેવં અને મોઢને છાનારા સર્વ જિનેશ્વરોએ પ્રાણી ઉપ-
રની દયાને લીધે કહાપિ દાનનો નિમંધ કયો નથી. અન્ય તીર્થિકાએ
ત્રણ કરેલી જિનેશ્વરની પ્રતિમને વંદન-પૂજનાદિક કરવું નહીં ૫.
તથા અન્ય તીર્થિકા હોવાની પૂજા માટે મંથ પુષ્પાદિક માંકણના
નહીં ૬. આ છ સમકિતની યતના છે. (૩૬)

રાત્રનો ૧, ગરુ (જા સમુદાનો ૨, બગવ નો ૩ અને દેવનો
૪ અભિશ્રાવ એકસે તેઓના અગ્રકે અગ્રાથી નાવેદ્યનું પણ આ-
ચરણ કરવું પડે, તથા પિતા મત્રાદિક ગુરુ જોના આશ્રયથી નિષિદ્યનું
આચરણ કરવું પડે ૫, તથા વૃત્તાક નર અટક હુનિશ્વના કે અચર્યા-
દિકમાં પ્રાણુ બચાવવાની ખાતર નિયમ ભંગ કરવો પડે તે ૬. આ
છ આમાર જિનદર્શનને જિં કહેલા છે. આ આનાર એકસે છીડીઓ
ધર્મની રક્ષાને માટેજ છે, તેનું વાતપર્ય એ છે જે કારણને લીધે
મતરાણાને પણ નિષિદ્યનું આચરણ કરવાથી નવનો ભંગ થતો નથી. (૪૫)

સમકિત રૂપી જેનું ૨૬ મૂળ છે એવો શ્રીગાન ધર્મ રૂપી વૃક્ષ
મિશ્રાતરીના વચન રૂપી પ્રચંડ વાયુ વડે પણ દમ પાડી શકાય? ૧,
નાર વિના મનુષ્યથી નગરમાં કેમ પ્રવેશ કરી શકાય? માટે સમકિત
એ જા ધર્મનગરનું નાર છે ૨, પાણીવાળો ખાડો પૂર્વો વિના તેના

ઉપર મહેલ ચાલ્યો હોય તો તેનીચે પડી જાય છે, માટે તેનો પાયો મજબુત કરવો જોઈએ, તેજ રીતે ધર્મ રૂપી મહેલનો મજબુત પાયો સમઠિત જ છે, પૃથ્વી રૂપી આધાર વિના આ જગત નિરાસજન રહી શકે નહીં, તે જ રીતે ધર્મ પણ સમ્યક્ત્વ રૂપી પૃથ્વીના અધાર વિના રહી શકે નહિ, માટે સમઠિતના આસજનથી ધર્મ સ્થિર થાય છે, જેમ માણસો પાત્ર વડે પાણીને ધારણ કરે છે, તેમ સત્ય ગુણને માટે જ્ઞાનને ધારણ કરવા દર્શનરૂપ પાત્રની જરૂરીયાત છે, જેમ મહા મૂલ્યવાળા મણિ અને સુવર્ણ નિધાનમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ સમ્યગ્દર્શન રૂપી નિધાન થકી ઈર્ષની, તીર્થકરની અને ચક્રવર્તીની સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. એટલે કે—સમ્યગ્દર્શન એ જાને પ્રકારના (સાધુ શ્રાવક) ધર્મનું મૂળ, જ્ઞાન, પ્રતિષ્ઠાન-પાયો, આધાર, ભાજન અને નિધાન રૂપ છે. આ છ સમઠિતની ભાવનાઓ જાણવી. (૫૧)

જીવનું અસ્તિત્વ (હોવાપણું) ૧, નિત્યપણું ૨, કર્તાપણું ૩, ભોક્તાપણું, ૪, મોક્ષ ૫, અને મોક્ષનો ઉપાય ૬, આ છ કથાને જિનેશ્વરના દર્શનમાં કહેલાં છે X (૫૭) તે આ પ્રમાણે—શરીરનું કાલવું થાલવું વિગેરે ક્રિયા ચેતન્ય વિના થઈ શકતી નથી, માટે તે ચેતન્ય જીવ છે, જે તે ચેતન્ય પાંચ મહાભૂતનો ધર્મ હોય, તો પૃથ્વીની જેમ ચેતન્યનું કઠણપણું દેખાણું જોઈએ. તે જીવ સર્વ ઠેકાણે સર્વમાં રહેલો છે, એમ જાણવું નહીં, કેમકે દેશ વિગેરે વસ્તુમાં તેમજ મહેલાના શરીરમાં તે દેખાતો-જણાતો નથી. વળી ને જીવની ચેતના

X આ ઉપરાંત સ્થિરતા ૧, પ્રભાવકપણું ૨, ક્રિયા કુશળતા ૩, અંતરંગ ભક્તિ ૪ અને તીર્થસેવા ૫ એ પાંચ સમઠિતનાં ભૂપણો તથા શમ ૧, સંવેગ ૨, નિવેદ ૩, અનુકંપા ૪ અને આસ્તિક્ય ૫ એ પાંચ સમઠિતનાં લક્ષણો મળી ૬૭ બેઠ થાય છે. આ દશ બેઠો શા. હીરાક્ષાક્ષ હંસરાજે છાપેલી પ્રતમાં છે નહીં, તેમજ એક મુનિરાજની હસ્તલિખિત પ્રતમાં પણ છે નહીં. તેમાં લેખકાદિકનો હોય સંભવે છે.

પોંચ મહાભૂતનું કાર્ય પણ નથી, કેમકે કારણરૂપ પૃથ્વીલાદિત્રી તે અત્યંત વિસમ્ય છે, તેથી તે તેનું કાર્ય હોય શકે નહીં, કારણ કે ભૂતો પ્રત્યક્ષપણે મહાભૂતાવાળા દેખાય છે, અને એવાના તેનાથી વિસમ્ય છે, તેથી તેઓનું કાર્યકારણપણું થય શકતું નથી, અને તેથી કરીને મેં તના એ ભૂતનો ધર્મ કે ભૂતનું કાર્ય કરી ચકાસી નહીં, આ હું છું આ હું હું વિગેરે પોતાનું જ્ઞાન જ દરેક પ્રાણીને પ્રમાણ સિદ્ધ છે. તે જ્ઞાન જેને દોષ છે, તે જ છવ છે. આ રીતે નાસ્તિક વાદીનો પરાભવ થાય છે. (આ પહેલું છવની સનારૂપ સ્થાન થયું.) ૧.

તથા છવને કાર્ય ઉત્પન્ન કરનાર નહીં હોવાથી તે નિત્ય છે. છતાં પદાર્થનો સર્વથા મહારે નાશ હોઈ ગયે નહીં, તેથી તેને અનિત્ય મનાશે નહીં. એ છવને નિત્ય ન ગાનીય, તે બંધ માહાદિકનો આધાર કે એક છવ જ છે તે ઘટશે નહીં. અર્થાત્ આત્માને અધર્મ અનિત્ય (દાણિક) માનનાર બ્રાહ્મમતવાળો દે છે કે-આત્મા તો અનિત્ય છે, પરંતુ જ્ઞાનના દાણા પ્રથમન. અને પાત્રના સજોઈ કરીને, નુટેસા (નાશ પામેલા) આત્માને સાંધે છે. (અર્થાત્ કે પહેલે સહે આત્મા ઉત્પન્ન થયો, બીજા દાણે નાશ પામ્યો, ત્રીજો સહે બીજા આત્મા ઉત્પન્ન થયો, તેને તે તે સહુનાં જાનો સાંધી દે છે-અર્થ જ્ઞાનાદિક ક્રિયા કરવામાં બેઠે છે.) એ આ પ્રમાણે માનીએ તો એક આત્માએ ક્રિયા કરીને કર્મનો બંધ કર્યો, અને સુખી બીજાના થઈ, એકે બોજન કયું અને તૂળિ બીજાને થઈ, એકે આપય ખાવાનું દુઃખ અનુભવ્યું અને વ્યર્થ મરિત બીજા થયો, એકે વપસ્યાનો દહેર સજન કરી અને સ્વર્ગનું સુખ બીજાએ લેવડ્યું, હજી એકે દાણ બજુવનો લમ કર્યો અને સોઠમા વિદ્વાન બીજા થયો. આ રીતે સર્વ અવવસ્થા થયે. મટે ને દને: એ અસ્ત-ય છે. (આ બીજું નિત્ય સ્થાન થયું.) ૨.

તથા કર્મને કરનાર છવ જ છે. એ અર્થ ન હોય તો દરેક પ્રાણીને વિગેરે દુઃખ દુઃખાદિકનો અનુભવ પ્રસિદ્ધ રીતે દેખાય કે, તે થઈ નહીં.

તેની સિદ્ધિ આ પ્રમાણે—આ સંસારમાં દરેક પ્રાણી વિવિધ પ્રકારે સુખ દુઃખનો અનુભવ કરે છે, તેનું કારણ હોયું જોઈએ કારણ ન હોય તો નિરંતર સુખનો કે દુઃખનો જ અગંગ આવશે. અને નિરંતર સુખ કે દુઃખ તો કોઈ જગ્યાએ જોવામાં આવતું નથી. તેથી તેનું કારણ પોતાનું કરેલું કર્મજ સિદ્ધ થાય છે. આવી કોઈ શંકા કરે કે—દરેક જીવ સુખનો જ ઇચ્છક હોય છે, કદાપિ પોતાને દુઃખ થાય એમ ઇચ્છતો નથી. તેથી કરીને હે ઉત્તમ પ્રામાણિક! જો પ્રાણી પોતે જ કર્મને કરનારો હોય તો પોતાને દુઃખ થાય એવું કર્મ શા માટે કરે? આનો જવાબ એ છે જ—જેમ રોગને નાશ કરવા ઇચ્છતો કોઈ રોગી માણસ અપથ્ય સેવવાથી કષ્ટ થશે એમ જાણતાં છતાં પણ અપથ્ય ક્રિયાને સેવે છે, તેમ સુખની ઇચ્છાવાળો જીવ પણ જાણતાં છતાં મિથ્યાત્વાદિકથી પરાલભ પામેલો હોવાથી દુઃખ આપનારા કર્મને પોતે જ કરે છે. એમ સિદ્ધ થાય છે. (આ જીવના કર્તાપણા રૂપ બીજું સ્થાન મળ્યું.) ૩.

તથા આત્મા જ પોતે કરેલા કર્મના શુભ અને અશુભ ફળને ભોગવનાર પણ છે. એમ લોકથી, અનુભવથી, શાસ્ત્રથી અને પ્રત્યક્ષથી પણ સિદ્ધ થાય છે. તે આ પ્રમાણે—જોકને વિષે પણ આત્મા સુખ દુઃખનો ભોગવનાર છે એમ સિદ્ધ થાય છે. કેમકે જોકને સુખી જોઈને જોકો કહે છે કે—“આ સુખી છે. માટે પુણ્યશાળી છે”. અર્થાત્ પુણ્યનો ભોગવનાર છે એમ સિદ્ધ થાય છે. (વળી જો આત્મા પોતે કરેલા કર્મના ફળને ભોગવનાર છે એમ ન માનીએ તો કર્મથી મૂકાયેલા (રૂઢિત) આકાશની જેમ આત્માને પણ સુખ દુઃખનો અનુભવ ન હોવો જોઈએ. તેથી કરીને સુખ દુઃખના હેતુરૂપ વેદ કર્મના ભોગવટો હોવાથી જીવ કર્મના ફળનો ભોક્તા છે, એમ દરેક પ્રાણીને પોતપોતાના અનુભવથી જ સિદ્ધ થાય છે. તથા આત્મા કર્મના પ્રભાવથી તેના ફળને સર્વ પ્રદેશથી ભોગવે છે. અન્ય શાસ્ત્રોથી પણ આત્માનું ભોક્તાપણું સિદ્ધ થાય છે. “નામુક્તં ક્ષોયતે કર્મ કલ્પકોટીશંતરપિ” — “કર્મ

જ આત્માના અસંખ્યાતુ પ્રદેશ છે, તે સર્વ પ્રદેશો કર્મ ભોગવાય છે.

ભોમવા વિના સે'ક્રી અને કહેદો' કદપ ગયા. છતાં પણ કીલ્લ, થતું નથી. ઇત્યાદિક વચનો અન્ય શાસ્ત્રોમાં પણ હોવાથી વિદ્વાન પુરુષ આ વિષયમાં વિરૂધ્ધ થઈ શકેતો નથી. વળી જે આત્માને ભોક્તા ન માનીએ તો જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રના આચરણને વિષે કહેલા 'કર્મનું' (યતનનું) નિષ્ફળ પાડું થાય, તેમ માનવું યોગ્ય નથી. વલ્લિક અને ખેડુત વિગેરે જે જે ક્ષુભ અશુભ વ્યાપાર કરે છે, તેનું ફળ તેમને પ્રત્યક્ષ રીતે જ મળે છે, તે સૌ કોઈ જાણી શકે છે. અને એમ શકે છે. આ રીતે જીવ જોતે કહેલા કર્મનો ભોક્તા છે એમ સિદ્ધ થાય છે, તેથી જીવને ભોક્તા નહીં માનનાર કુનયત્રાદીનું આ પ્રીતિ નિરૂપેત્તુ થાય છે. (આ ભોક્તાપણા રૂપે મોધું સ્થાન થયું). ૪.

તથા તેજ જીવના દુઃખાદિકનો જે નિર્મૂળ ક્ષય થવો તેનું નામ મોક્ષ કહેવાય છે. અહીં દીવાના નિર્વાણની જેમ મોક્ષને અમાનુ રૂપે માનનાર જોધોનો મન અસંગત છે. તેઓ માને છે કે દીવા આગવાઈ જવાનો જેમ જીવનો સર્વથી નાશ થાય તેજ મોક્ષ છે. જેમ દીવા નિર્વાણ પામવાથી એટલે પ્રગાથ જવાથી તેનો પ્રકાશ પૃથ્વીપર નથી, આકાશમાં ગયો નથી, તેમજ દિશાઓમાં પણ ગયો નથી, પરંતુ તેમાં તેણેનો ક્ષય થવાથી તે ત્યાંને ત્યાંજ શાંત થઈ ગયો છે-ક્ષય પામી ગયો છે. તેજ પ્રમાણે આત્મા પણ ક્ષેત્રનો ક્ષય થવાથી ત્યાંને ત્યાંજ શાંત થઈ જાય છે, પરંતુ કોઈ અન્ય સ્થાને જતો નથી. આત્મ તેમનું માનવું અયુક્ત છે, કેમકે આ પ્રમાણે માનવાથી દીક્ષાદિક પાત્રવાનો, (ધર્મક્રિયા કરવાનો) યતન નિષ્ફળ થાય છે. તથા તેણે જે 'દીવાનું' દર્શન આપ્યું તે દર્શન અસિદ્ધ છે-ખોટું છે. કેમકે દીવાનો અને અગ્નિ-વિગેરેનો પ્રકાશ સર્વથા પ્રકારે નાશ પામતો નથી. પરંતુ તે જ અગ્નિના (પ્રકાશના) પ્રકારે પ્રકાશ રૂપનો ત્યાગ કરી અવકાશ રૂપને પામે છે. તેનો બીજો ચરિત્ર, ક્ષય થવાથી તે દીવા નિર્વાણ પામે એમ અવકાશથી કહેવાય છે. તે જ રીતે કેવળ અનુભવાન જીવ પણ કર્મથી મુક્ત થઈ સન્નિવાન'દ રૂપ બીજા પરિણામને પામે છે.

ત્યારે તે નિર્વોણ પામેલા કહેવાય છે. (આ રીતે મોક્ષ નામનું પાંચમું સ્થાન કહ્યું) ૫.

તથા મોક્ષ મેળવવાનો ઉપાય પણ છે. અને તે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપ ત્રણ જ ઉપાય ઘટે છે. તે તું હે પડિત ! સાંભળ—સર્વ કર્મ મિથ્યાત્વનું અને પ્રાણ્નિહિંસાદિક (અવિરતિ) નું કારણ છે, તેથી તેનાથી વિપરીત જે સમકિત દર્શન વિગેરે છે તેને તું સ્થિર-દૃઢ કર. એટલે કે સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણ હિંસાદિકના કારણ નથી, તેને તું સ્વીકાર. વળી તે ત્રણે કુહાડાની જેમ કર્મરૂપી વૃક્ષનો ઉચ્છેદ કરવામાં સમર્થ છે. અન્ય દર્શનીઓએ મોક્ષનો જે ઉપાય ખતાવ્યો છે, તે નિવૃત્તિ (મોક્ષ) નું કારણ નથી. કારણ કે તે હિંસાદિક પાપ કર્મથી દ્રવિત છે માટે તે સંસાર વૃદ્ધિનાં જ કારણ છે. કેમકે વિપત્તિ મિશ્રિત ક્ષીર પણ મરણનું કારણ થાય છે. આ રીતે મોક્ષના સાચા ઉપાયનો ત્યાગ કરી કુનયને ધારણ કરતા અન્ય દર્શની રૂપી ખળ નામના દૈત્યનો નૈનવાદી રૂપી વાસુદેવે નાશ કર્યો છે. (આ મોક્ષના ઉપાય રૂપી છઠું સ્થાન કહ્યું) ૬.

કેપર પ્રમાણે સમકિતના સડસઢ ભેદો કહ્યા. હવે ખીછ રીતે સમકિતના એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ અને દશ ભેદ પણ છે, તે હું કહું છું—વિદ્વાનોએ નવ તત્ત્વ કેપર જે શ્રદ્ધા રાખવી તે એક ભેદવાળું સમકિત જ્ઞાનનું. દ્રવ્ય અને ભાવથી બે પ્રકારનું સમકિત જ્ઞાનનું. તેમાં મિથ્યાત્વનાં પુદ્ગળોને શુદ્ધ કરી ચંદની જેવા કલવળ કરવા તે દ્રવ્ય સમકિત કહેવાય છે, અને તેનો (દ્રવ્ય સમકિતનો) આશય કરનારી જે તત્ત્વવાર્ધ કેપર રૂચિ-શ્રદ્ધા થવી તે ભાવ સમકિત કહેવાય છે.

ત્રણ પ્રકારનું સમકિત આ પ્રમાણે છે—કારક, દેવક અને દીપક. તેમાં સૂચને વિષે કહેલું શુભ અનુષ્ઠાન (ક્રિયા) રક્ષિ અને કાળા-દિને અશ્રમે પોતે કરે તથા ખીછને કરાવે તે કારક સમકિત કહેવાય છે. આ સમકિત સંપૂર્ણ ક્રિયા છે. જે દેવળ તત્ત્વ કેપર શ્રદ્ધા રૂચિ, પર-

હું શુભ અનુકૂળ નહીં કરાવે નહીં, તે સંચયક નામનું સમકિત છે.
 શિક્ષક જોવાને હોય છે. અને જે અસવ્ય અથવા દુરસવ્યજીવો અંગ-
 રમદેક, વિગેરેની જેમ પોતે મિથ્યાદષ્ટિ છતાં પણ ધર્મકથા કહે-
 વાથી અથવા અતિશય દેખાડવાથી જીજ્ઞાસુ મુદયમાં સર્વજ્ઞ, કહેલાં
 નવોને દીપાવે-પ્રગટ કરે તે દીપક સમકિત કહેવાય છે. અહીં
 કોઈ શંકા કરે કે—“જે આ દીપક સમકિત મિથ્યાદષ્ટિને હોય તો
 મિથ્યાદષ્ટિને સમકિત કહેવાથી વિરોધ કેમ ન આવે ? ” આનો
 જવાબ એ છે કે—આ દીપક જીજ્ઞાસુને સમકિત પમાડવામાં કારણ
 થાય છે, ખરે તેવા પ્રકારના મિથ્યાદષ્ટિના જે પરિણામ વિશેષ છે,
 તે પણ નામથી સમકિત કહેવાય છે. અમ જાણુ. એટલેકે દુકારણને
 વિગે કાર્યનો આરંભ કરવાથી દીપકને પણ સમકિત રૂપે કહ્યું છે.
 મને સમકિતના ચાર ભેદોને કહે છે.—પહેલું આપસમિક સમકિત
 તે આ પ્રમાણે છે.—પ્રથમજીવ યજ્ઞાદિતિ કરીને કરીને આયુષ્ય કર્મ
 સિંચાઈ જીવ સાત કર્મોની સ્થિતિ એક કોટાકોટી સાગરોપમમાં
 એક પદ્યોપમના અન્નજ્યાનમા ભાગે ઓછી કરે. ત્યાર પછી ખૂંચના
 પ્રકારથી પણ ભેદી ન શકાય એવી રાગદ્વેષની વૃદ્ધિને કોઈક જીવ
 અપૂર્વકરણ રૂપી થક વડે છેદીને અનિવૃત્તિ નામના કરણમાં પ્રવેશ
 કરે છે. ત્યાં તે વિશેષ શુદ્ધિને પામવાથી સમયે સમયે અત્યંત કર્મો-
 ને ખપાવે છે. તેમાં જીવ્યમાં આવેલા કર્મને અનુભવીને ખપાવે છે, અને
 જીવ્યમાં નહીં આવેલા કર્મને ઉપશમાવે છે. તેથી તેનું નામ ઉપશમ
 કહેવાય છે. તેનું પ્રમાણ એક અંતર્મુદ્ગર્ણ છે. તેનો વિધિ આ
 પ્રમાણે છે.—પ્રથમ સત્તાગત મિથ્યાત્વ મોહનીકર્મના સ્થિતિના બે
 ભાગ કરે છે, તેમાં પહેલી સ્થિતિ અંતર્મુદ્ગર્ણ પ્રમાણ હોય છે. તે-
 માંથી કર્મનાં દળીયાં લઈ લઈને મમયે સમયે એક અંતર્મુદ્ગર્ણ સુધી
 જયગત સ્થિતિમાં નાંખે છે. અને વેદી સે છે, તેથી તેટલા કાળમાં
 અંતર્મુદ્ગર્ણમાં) પહેલી સ્થિતિનાં સર્વ દળીયાં ખાલી જાય છે. તેથી
 ૧ દીપક સમકિત કારણ છે અને જીજ્ઞાસુ જે સેવકાદિ સમકિત

ત્યારે પ્રાણીના અંતર્મુદૂર્તમાં વેદવા યોગ્ય દળીયાં ધીસકુલ રહેતી નથી. એટલે અંતર્મુદૂર્તકાળ સુધી ઉપર ભૂમિજેવા મિથ્યાત્વ વિવરને પામીને તે જીવ મિથ્યાત્વના પ્રદેશ કે વિપાક બંને પ્રકારના ઉદય રહિત સ્થિતિને પામે છે એટલે કાંપોદ્ગલિક આપશમિક સમકિત પામે છે. આપશમિકને પામીને ત્યાંજ રહેલા જીવ તે અંતર્મુદૂર્તમાં પુનઃ કરીને દલીયાં શુદ્ધ કરે છે. એટલે કે સત્તામાં રહેલા મિથ્યાત્વનાં દળીયાંના ત્રણ પુનઃ કરે છે. જેમ કોઈ માણસ આશ્વના પ્રયોગ વડે કાદરાંનાં ફાતરાં દૂર કરી શુદ્ધ, અર્ધશુદ્ધ અને અશુદ્ધ એવા ભિન્ન ભિન્ન ત્રણ પુનઃ કરે તેમ આ દળીયાંને પણ શુદ્ધ કરતાં તેના શુદ્ધ, મિશ્ર અને અશુદ્ધ એવા ત્રણ પુનઃ થાય છે. તેમાંથી શુદ્ધ દળીયાંનો ઉદય હોય ત્યારે તે જીવને જિનેશ્વરે કહેલાં તત્ત્વોને વિષે રૂચિ થાય છે, મિશ્રનો ઉદય હોય ત્યારે મધ્યસ્થપણું થાય છે, અને અશુદ્ધનો ઉદય હોય ત્યારે સત્ય તત્ત્વો ઉપર તેને દ્રેષ થાય છે. આ પ્રમાણે આપશમિક સમકિતને ભોગવીને કોઈ જીવ અંતર્મુદૂર્ત પછી શુદ્ધ પુનઃ વેદતો સતો બીજા ક્ષાયોપશમિક નામના સમકિતમાં પ્રવેશ કરે છે, તથા કોઈ જીવ મિશ્ર પુનઃ વેદતો સતો મિશ્ર ભાવ પામે છે, અને ત્યાં અનંતાનુબંધી કપાયનો ઉદય થવાથી સમકિતનું વર્તન કરે છે. તે વખતે તે બાંધણી ખીરની જેમ તે સમકિતના રસનો આસ્વાદ કરે છે. તેથી તે આસ્વાદન સમકિત કહેવાય છે. ક્ષાયોપશમિક સમકિતના (શુદ્ધ પુનઃ) છેલ્લા પુદ્ગળો જે અંત સમયે વેદવામાં આવે છે, તેને તત્ત્વવેત્તાઓ વેદક સમકિત કહે છે, તેની સ્થિતિ એક સમયની જ છે. તથા ક્ષાયિક સમકિત અનંતાનુબંધી કપાય અને ઉપર કહેલાં ત્રણ પુનઃનો સર્વથા ક્ષય થવાથી થાય છે. વેદકનો અદ્યપકાળ હોવાથી તેનો બીજા (ક્ષાયોપશમ) સમકિતમાં સમાવેશ થાય છે, અથવા આસ્વાદનનો પણ અદ્યપકાળ હોવાથી કોઈ તેને મરુતા નથી, તેથી ચાર પ્રકારના સમકિત કહેવામાં આવે છે. ત્યાં તે.

ખેમાંથી એકની ગણના કરી નથી. એમ સમજવું. અને તે ખતેની બહી વિવક્ષા કરીએ, તો તેમાં શુદ્ધિનું વિશેષપણ હોવાથી પાંચ પ્રકારનું સમકિત કહેવાય છે.

હવે દશ પ્રકારનું સમકિત આ પ્રમાણે છે.—નિસર્ગરૂપિ ૧, ઉપદેશરૂપિ ૨, આજ્ઞારૂપિ ૩, સૂત્રરૂપિ ૪, બીજરૂપિ ૫, અધિગમ રૂપિ ૬, વિસ્તારરૂપિ ૭, ક્રિયારૂપિ ૮, સંક્ષેપરૂપિ ૯, અને ધર્મરૂપિ ૧૦. તેમાં જે એક પોતાની શુદ્ધિથી જ જિન તત્ત્વને વિષે બ્રહ્મા રૂપે તે નિસર્ગરૂપિ કહેવાય છે. ૧. જે પ્રાણી છવાદિક નવ પદાર્થો ઉપર હ્રદયસ્થ મુનિના અથવા અદિદેવતાના ઉપદેશથી રૂપિ-મહત્ત્વા કરે તે ઉપદેશરૂપિ કહેવાય છે. ૨. જેને ધર્મ ઉપર રાગદ્વેષ ન હોય, અને મોહ તથા અજ્ઞાન દેશથી દોષ, તે માત્ર જિનેશ્વરની આજ્ઞાએ કરીને જ ધર્મ ઉપર રૂપિ કરે તે આજ્ઞારૂપિ કહેવાય છે. ૩. જાગ તથા ઉપાગને શાલુવાની શક્તિ રહિત જે પ્રાણી સૂત્રમાં કહેલા તત્ત્વ ઉપર રૂપિ કરે તે સૂત્રરૂપિ કહેવાય છે. ૪. જાગમાં નેસના બિંદુની ભ્રમ ભંગી તત્ત્વજ્ઞાનવાળી શુદ્ધિ તત્ત્વને વિષે વિસ્તાર પામે છે તે બીજરૂપિ કહેવાય છે. ૫. જે પુરુષ અર્થથી અંગ, ઉપાંગ, પ્રાણીકો (પચન્ના) અને બેદ પૂરેને બાળી તત્ત્વો ઉપર બ્રહ્મા કરે તે અધિગમ રૂપિ કહેવાય છે. ૬. જે સર્વ દ્રવ્યોને સર્વ પ્રમાણ અને નયોપરે બાળીને બ્રહ્મા કરે તે વિસ્તારરૂપિ કહેવાય છે. ૭. જે જાગદિક ૧ પાંચ બા.ચાર વડે મનાકર અનુક્રાંતને વિષે કુશળ હોય અને ક્રિયા કરવામાં રૂપિ વાગે હોય તે ક્રિયારૂપિ કહેવાય છે. ૮. દેહ પશુ દશને બધા બાળનારે બિજાગી મુત્ર મંત્ર ઉપશમ, વિવેક અને સંયમ વગર જ પદ સંકલ્પને તત્ત્વની રૂપિવાળે. એવા, તેમ જે પ્રાણી થોડું સાક્ષાત્તે પદ તત્ત્વની રૂપિવાળે થાય તે સંક્ષેપરૂપિ કહેવાય છે. ૯. ધર્મસ્થિતિ, અવર્તસ્થિતિ વિગેરે પદાર્થોને કહેનારા કુલ અર્થિય રૂપ જિનસ્થાન ઉપર જે રૂપિયા કરે તે ધર્મરૂપિ કહેવાય

છે. ૧૦. જેમ દશ મુખ વડે રાવણુ શોકો છે, તેમ સમક્રિત દર્શન આ દશ ભેદ કરીને શોકો છે.

આ સમક્રિત દર્શનના ભેદો અને ભેદોના પણ ભેદો કરીએ તો સમુદ્રની જેમ તેનો પાર પમાય નહીં તેટલા ભેદો માય છે. સમક્રિત દર્શન રૂપી જળના સંબંધથી જન્મનું ચિત્ત નિર્મળ થયું હોય છે એવા લબ્યપ્રાણીઓ મહા લક્ષ્મી પામીને મોક્ષે જાય છે. આ વિષયમાં પંડિત જ્ઞાને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનાર મેઘનાદ કુમારનું દષ્ટાંત છે, તે આ પ્રમાણે—

સમક્રિત ઉપર મેઘનાદ કુમારની કથા.

પૃથ્વી મંડળના કુંડળ જેવું અને ઉંચા પ્રાસાદની શ્રેણિવડે મનોહર ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નામે નગર છે. તેમાં શુભોના સમૂહરૂપ મણિના નિધિ સમાન મેઘનાદ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેના યશસ્વી ક્રમેજનો સુગંધ સર્વ દિશાઓમાં પ્રસરી હતો. તેના ઉપર કોઈ દેવે સંતુષ્ટ થઈને તેને એક કચોળું આપ્યું હતું, તેના પ્રમાણથી તે રાજા અપરિમિત મનવાંછિતોને પામતો હતો. સુવર્ણ, મણિ, કપૂર, કસ્તૂરી, ચંદન, ચીનાંશુક (વસ્ત્ર) વિગેરે ઉત્તમ વસ્તુઓ તેને પ્રયત્ન વિના જ પ્રાપ્ત થતી હતી. અત્યંત દૃઢ, મોટા અને રૂબેલા સમક્રિત રૂપ કંઠપટ્ટ પાસેથી તે નિરંતર સુખરૂપી અમૃતરસના આસ્વાદવાળા દિવ્ય ભોગ રૂબેલા ભોગવતો હતો.

જે પ્રાણીને સમક્રિત પ્રાપ્ત થયું હોય તે પ્રાણીએ જો પૂર્વે પરલવનું આયુષ્ય ખાંચ્યું ન હોય અથવા તો તે સમક્રિત ચઢી અ-
ઓ ન હોય તો તે અવશ્ય વૈમાનિક દેવ થાય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—

“ મૃદ્ધે સમ્પત્તે અ-વિરઓઽવિ અજ્ઞેદિતિથયરનામં ।

જહ આગમેસિ મદ્દા, હરિકુલ્લવહુ સેણિઆઈયા ॥ ”

“ વિરતિ રહિત હોય તો પણ જે શુદ્ધ-સમક્રિતવાન હોય તો તે હવ તીર્થંકર નામકર્મને હપાઈને કરે છે. જેમનું આચારી (વા-વિધ) કાળમાં કદવાણ થવાનું છે એવા શીકૃષ્ણ તથા શ્રીકૃષ્ણક વિગેરે આ વિષયમાં ઉદાહરણુરૂપ છે. ”

મિથનાર મનુષ્ય છતાં પણ તેને તે કચોણું જે રૂપલાઈ બોગની સમૃદ્ધિઓ, આપતું હતું તેમાં તેના પુણ્યનો પ્રમાણ જ કારણ જૂત છે. તે રાજ્ય હંમેશાં હીનાદિકને જાણે કે શરીરધારી તેજના પિંડમૂત હોય તેવી દશ કરોડ સુવર્ણ સુદા આપતો હતો. તેણે જાણે પોતાની ક્રાંતિએ જાનાયેલા મૂર્તિમાન સ્વરૂપો-હોય એવાં હંમેશાં નિનમિત્તો કરાવ્યાં હતાં, અને તેમાં રૂપાંગી, સુવર્ણની અને મહિઓની અનુપમ સાખો નિનમિત્તિમાણી સ્થાપન કરી હતી, અરિહંત, સિંધ, અને આચાર્ય ભગવાનની જાણે કાંસાત મૂર્તિઓ હોય તેવી પોતપોતાના વર્ણ, ક્રાંતિ અને શરીરના પ્રમાણવાળી પ્રતિમાઓ તેણે સ્થાપન કરી હતી. તે રાજ્ય પાપે કરીને જ્યાં જ્યાં આત્માને મળને ધાઈ નાખતો હોય તેમ હંમેશાં નિનસ્નાનના મંદોત્સવને કરતો હતો. જતમ મનુષ્યોની પ્રવૃત્તિ અને આચાર વિગેરેનું જાણે દિગ્દર્શન કરવા માટે હોય તેમ તે દર વર્ષ તીર્થયાત્રા અને રથયાત્રાઓ કરતો હતો. તેણે સાધર્મિકોને કર માફ કરી તથા આદરપૂર્વક દ્રવ્યાદિક આપી તેમને જાણેશરી અને કોટેશરી ખનાવ્યા હતા. તે રાજ્ય હંમેશાં બે વાર પ્રતિક્રમણ કરતો હતો, જાણે કાળ સર્વજની પુનઃ કરતો હતો અને પર્વતિધિએ પુણ્યના આવાસ રૂપ પાવન મત કરતો હતો. પારણને દિવસે મહુ હજાર રાજ્યોને સંસાર સમુદ્રને તારનાર અને ઓડી સમૃદ્ધિના કાર-જુરૂપ પારણ કરાવતો હતો, તથા હંમેશાં તે રાજ્ય એકલાખ સાધર્મિકોને જોળન કરાવી ઋણુસંહિત થતો હતો ખુદિ-માન તે રાજ્ય હંમેશાં શીરસાચરની જેવા જીવજળ વચોવટે

૧ સાવકોને માથે ત્રણ ત્રણ છે તેમાંનું આ એક હોયું એવું જિ.

અને સુવર્ણ તથા મણિઓનાં સમગ્ર ભૂષણોવડે સંઘને પહે-
રામણી કરતો હતો. તેના રાજ્યમાં વીશ હજાર રથો, વીશ
હજાર હસ્તીઓ, વીશ હજાર અશ્વો અને વીશ કરોડ ખજાન પદ્મ-
તિઓ હતા, તે ખત્રીશ હજાર નગરો અને પચાસ કરોડ ગામોનો
સ્થામી હતો, તથા એક હજાર મુકુટખંધ રાજાઓ તેના સેવકો હતા.
આ રીતે તેનું રાજ્ય વિક્ષિ પામ્યું હતું, તે રાજા ઈંદ્રની પણ સ્પર્ધા
કરતો હતો, એવી રીતે તે રાજાએ એક સાબ વર્ષ સુધી રાજ્ય પાળ્યું.

એકદા તે મેઘનાદ રાજા પોતાના નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં પદ્મ-
રેલા પાર્શ્વદેવ નામના સ્નાની ગુરૂને વાંદવા ગયો. ત્યાં તેણે કહ્યુંને
અમૃત સમાન આ પ્રમાણે ધર્મદેશના સાંભળા કે—“ હે ભગ્ય
પ્રાણીઓ ! રતનાકરની જેવા આ મનુષ્ય જન્મને પામીને તમે
જ્ઞાન, દર્શન અને આસ્તિરૂપ તથા રતને ઉપાર્જન કરવામાં લેશ પણ
આગ્રહ ન રાખો. ” આ પ્રમાણે દેશના સાંભળ્યા પછી રાજાએ
નિર્મળ જ્ઞાનના સમુદ્રરૂપ ગુરૂને પ્રણામ કરી પૂછ્યું કે—“ હે પ્રભુ !
મેં પૂર્વ ભવમાં શું પ્રણય કર્યું હતું કે જેના પ્રભાવથી હું આવો
રાજા થયો ? અને વળી સર્વ મનોરથને પૂર્ણ કરનાર કલ્પવૃક્ષની જરૂર
દુર્લભ કયોળું મને શાથી પ્રાપ્ત થયું ? ” ત્યારે ગુરૂ મહારાજ બો-
લ્યા કે—“ હે રાજા તારા પૂર્વભવને સાંભળ.

સૂર્યપુર નામના નગરમાં એક વણિક રહેતો હતો. તે મૂખ હોવાથી
ભારને વડન ઠરવાનો ધંધો કરતો હતો. તે કૃપણ હોવાથી હંમેશાં એક
જ વાર ખીચડીનું ભોજન કરતો હતો. અને એક જ જાડું વસ્ત્ર પાંચ
વર્ષ સુધી ચલાવતો હતો. તે ધનને જ સંચય કરતો હતો. અને ધર્મ-
નું નામ પણ જાણતો નહોતો, બીજા સમગ્ર કર્તવ્યોને તે બુઝી
ગયો હતો, પર્વતિથિને દિવસ તેને સાંભરતો પણ નહોતો, ખચ થઈ
જવાના ભયને લીધે તે સ્વના સંખાધીઓને ઘેર જતો નહોતો, અને
જિનેશ્વરના ચિત્રની સન્મુખ પણ જતો નહોતો. એ રીતે દેવજા
મનુષી કરીને તેણે એક સાબ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. તેને એક પુત્ર

થયો. ને ખજૂ કૃપણતાદિક મુજે કરીને નેની જોયો જા' થયો; તેથી 'આ
 પુત્ર પૂર્વજોની હિંમત કરશે' એમ જાગી તે તેનો પિતા દર્શાવ્યો.
 તેને પોતાના મરણ સમયે પુત્રને કહ્યું કે—“હે પુત્ર! મેં એક સાખ
 દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરી તેને પૃથ્વીમાં નિધાન રૂપે કર્યું છે, તારે પણ
 બીજું સાખ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરીને તેને પૃથ્વીમાં નિધાન કરવું.”
 આ પ્રમાણે પિતાની દિન શિક્ષાને તેણે અંગીકાર કરી; ત્યાર પછી
 તે પિતા મળ્યું ખાગ્યે; ત્યારે તેના પુત્રે પિતા કરતાં વધારે કૃપણતાવાળી
 અનુશાષિયા આચવાદકતા ધંધા કરી સાખ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું, અને
 મરતી વખતે તેણે ખજૂ પોતાના પુત્રને તેવી જ શિક્ષા આપી, તેથી ને
 ખજૂ જામળો કૃપણ થઇને તેનો જ ધંધા કરવા લાગ્યે. તેણે પણ સાખ
 ધન મેળખ્યું. તે ત્રણે સાખ પૃથ્વીમાં નિધાન રૂપે કરી ને ખજૂ મ-
 રણ ખાગ્યે. તેનો પુત્ર પણ તેના બાપ દાદા જેવો જ કૃપણ થયો.
 તેનું નામ ધનશાજ હતું. તેને ધન્યા નામની સ્ત્રી હતી. તે ધર્મ ક-
 મીમાં તત્પર, દેવભાવે હઠાર અને શીલ રૂપી અલંકાર વડે જૂવિત
 હતી. એકદા સમય બોધને તેણે પતિને મિષ્ટ વચન વડે કહ્યું કે—“હે
 સ્વામી! તમે સોભયો પરાભવ પામીને શવ દિવસ બાર વડન કર્યો
 કરો છો, ધરમાં જમણ સાખ દ્રવ્ય દાટ્યું છે, અને વજી તમે પણ દહ્યું
 ઉપાર્જન કર્યું છે, તો આ માટે જાણું બધું કષ્ટ વેદો છો ? જે
 ધનનો દોષગટો થાય તે જ ધન મેળ છે. તમારો બાપ દાદા સર્વ ધન
 ખૂટીને મરી ગયા છે. તેમણે શું સંકલ્પ ? તમે પણ તે જ રીતે પદ-
 કાંકમાં જાશો. તેથી તમને, તમરા ધનને અને તમારા ભવિનને વિચાર
 છે.” આ પ્રમાણે કહેવાથી પતિને નિદ્રા પડ્યો. બેઠા તે કમીષા બેઠી
 કે—“હે મિત્ર ! તમે નિષ્વાસ કેવો કરો છો ? શું નિધાન રૂપે
 (દાટ્યું) ધન તારા પાંચુ છે ? હે રૂપરત્નો દાટી બેઠા રહો છો ?”
 તે સાંભળી ધનશાજ બેઠો કે—“હે મિત્ર ! મનુષ્ય ધન વડે જીવે છે
 પુણ્ય છે, ધન વડે જાણું જરૂર નિદ્રા રૂપે થાય છે. ધન રૂપે પુ-
 રણ કરીશો. પુરણ જા છે. તેથી નિદ્રા પડે છે. કમીષા ? હે મિત્ર !
 આ રહે. હેર મ. ૩૨ અવેર જ દહ્યું ને કદ ની મુઠ્ઠી આવી તેર

મારું મન થઈ દુભાયું છે. ” તે સાંભળીને પતિના ચિત્ત-
 ને અનુસરનારી તે સ્ત્રી બોલી કે—“ હવે હું કેમકે કાંઈ પણ નહીં
 આપું. પરંતુ હે પ્રિય ! જેમાં ધનનો વ્યય ન થતો હોય તેવું કાંઈ
 પણ પુણ્ય તમે કરો તો કીક. તે એ કે તમે હિતમ સાધુઓને વં-
 દના કરો, જગતના બંધુ તીર્થંકરને નમસ્કાર કરો, શ્રેષ્ઠ મનવાણા
 સાધુની પાસે ધર્મનું શ્રવણ કરો. આવા આવા વિના અર્થે થતા
 ધર્મમાં તમારી શુદ્ધિ કેમ થતી નથી ? ” તે સાંભળીને પ્રિયાના કાંઈક
 વચનને પ્રમાણ (અંગીકાર) કરતો ધનરાજ બોલ્યો કે—“ હું
 મુનિઓને તો નમસ્કાર નહીં કરું. કારણ કે તેઓ આંગળીએ કરીને
 બાળકની જેમ મને સ્વર્ગ દેખાડીને અને ઠગીને ધૂતી લે તેવા છે.
 તેઓ કહે છે કે—“ હે ભદ્ર ! પ્રાણીવર્ગને મહા કલ્યાણના કારણ
 રૂપ અને સ્વર્ગ તથા મોક્ષને આપનાર દાન આપ, જિનેશ્વરની
 પૂજા કર, શ્રેષ્ઠ જિનશ્રેયો કરાવ, ભાગ્યથી મગી શકે તેવા ગુરુઓ-
 મુનિઓને સારા ભાવથી પ્રતિલાભ (વહોરાવ), અતુલ ધન આપીને
 પ્રાણીઓને અભયદાન આપ, લોકમાં પોતાની પ્રતિષ્ઠાને માટે જિન-
 ણિઓની સ્થાપના કર, વિવેકી મનુષ્યે તીર્થયાત્રા કરીને પોતાનો
 આત્મા પવિત્ર કરવો જોઈએ, તથા જિનેશ્વરના ગુણગાનારાઓને દ્રવ્ય
 આપવું જોઈએ. ” આવી આવી વચનની શુક્તિવડે છેતરીને માત્ર
 ધન અદ્યપકાળમાં નાશ પમાડી દેય. માટે તેવા ઠગારા મુનિઓને
 તો હું વંદના નહીં કરું. પરંતુ હે પ્રિયા ! તારા વચનથી હું હંમેશાં
 આપણા ઘરની પાસેના ચૈત્યમાં જિનેશ્વરને નમસ્કાર કર્યા પછી ભોજન
 કરીશ; કેમકે તેમાં કાંઈ પણ અર્થ નથી. આ એક નિયમ. હું દંડ-
 પણે અહણુ કરું છું. ” આ પ્રમાણે નિયમ કરવાથી તેણે તે વખતે જ
 પુણ્યદળના કારણરૂપ બોધિબીજને પ્રાપ્ત કર્યું, અને તેને નિયમ
 ધન્યાએ પણ માન્ય કર્યો.

એકદા હિમ્વત્ ક્ષત્રુમાં મસ્તક ઉપર સૂર્ય તપતો હતો. તે વખતે
 બાધિ ઉપરથી ભારનું પોટલું ઉતારી તે ધનરાજ વૃથા જળનો વ્યય
 શા માટે કરે? એમ વિચારી પગ ધોયા વિનાજ ભોજન કરવા

માટે તરફાગ આંસન ઉપર બેઝો. તે વખતે તેની પ્રિયાએ તેને ખીંચી
 અને તેણે પીરસ્યું. તે ખીંચી ઢોળાને જોડવામાં તે કોળીયો લઈ
 માંમાં મૂકવા માટે છે, તેટલામાં તેને પોતાના નિયમનું સ્મરણ થવાથી
 તે પોતાની બાંયને કહેવા લાગ્યો કે—“ હે પ્રિયા ! આજે એ
 અરિહંતને નમસ્કાર કર્યા નથી, તેને નમસ્કાર કરવાનો માટે નિયમ
 છે; પણ બે હાથ ધાધને જઈ તો તેટલો રસ જતો રહે માટે હાથ
 ધોયા વિના જ તેના પર લગાડ દાંડીને હું તરફાગ જિનેશરને નમસ્કાર
 કરી આવું.” તે સાંભળીને ધન્યાએ વિચાર્યું કે—“ અરિહંતને એક
 વાર પણ પ્રજ્ઞામ કર્યો હોય તો તે લાખો બવનાં પાંપોનો ઘાત
 (વિનાશ) કરે છે, તો આ મારા પતિના નિયમનું દૃઢપણ તો
 તેના સમગ્ર પાપનો સ્વ કરવામાં સમર્થ છે. વળી આવું કૃપણપણ
 કેટલું બધું છે કે તે હાથે વળગેલા અનના રસના નાશથી પણ ભય
 પામે છે; પરંતુ નિયમથી પ્રધાયેલ હોવાથી તે એમને એમ જ
 ચેત્યમાં જશે. તો પણ હું પાર થું કે જરૂર આજે આને
 અધિષ્ઠાયક દેવ પ્રત્યક્ષ થશે. કારણ કે જિનેશ્વરની પ્રસન્નતાને જ
 સુવર્નાક મને આજે સ્વપ્ન આવ્યું છે.” આ પ્રમાણે મનમાં વિચા-
 રીને તેણે પતિને કહ્યું કે—“ હે સ્વામી ! કદાચ આજે કોઈ દેવ તમને
 પોતાનું રૂપ દેખાડે તો શુભિવંશજી તમારું મને પૂછીને પછી તેની
 પાસે વરદાન માગવું.” આ પ્રમાણે કાંતાણું વચન સાંભળીને
 “ અરે ! મારી વિદ્યાન પ્રિયાની દીર્ઘદષ્ટિવાળી શુદ્ધિ કેવી છે ? ” એમ
 વિચારતા તે જિતાલયમાં ગયો અને બકિતથી જિનેશરને નમ્યો. પછી
 તે જોડવામાં પાછો વળે છે તેટલામાં અધિષ્ઠાયક દેવ પ્રત્યક્ષ થઈને
 તેને કહ્યું કે—“ જિનેશ્વરના બકિતને લીધે હું તારા પર પુષ્ટમાન
 થયો છું, માટે તું વરદાન માગ. ” ત્યારે તે બોલ્યો કે—“ હે દેવ
 એક સત્ત્વાર રાક શુભો, હું ઘેર જઈ મારી પ્રિયાને પૂછી હમણા જ
 પાછો આવું છું. ” એમ કહી ઘેર આવે તેણે પ્રિયાની પાસે દેવનું
 વચન કહ્યું. ત્યારે તે કહે પાંખોને બાંધી કે—“ હે
 આપણો ખરેખરો મોરચ કૃપી કદાચ સર્વ પકારથી

રીને કહ્યો છે, આપણી સિદ્ધિને કરનાર થયો છે, અને આપણા દુઃખને ત્રાસ પમાડનાર થયો છે, તેથી તમારે દેવાસયમાં જન્મને સર્વજ્ઞ પાસે પ્રાર્થના કરવી કે મારા પાપ રૂપી પહેરેગીરનો નાશ કરે." આ પ્રમાણે પ્રિયાના વચને કરીને તેણે તે જ પ્રમાણે ભગવાન પાસે યાચના કરી, ત્યારે તે જિનેશ્વરના અધિષ્ઠાયકે કહ્યું કે—“જા, તારું મનવાંછિત થશે.” ત્યાર પછી તે ધનરાજ ઘેર આવ્યો. તેણે તેને કહ્યું કે—“હૈ પ્રિયા ! જળ લાવ.” તેણીએ જળ આપ્યું, તે વડે પોતાના હાથ પગ ઘોષ તેણે ભોજન કર્યું. તે જોઇ તેની કાંતાએ વિચાર્યું કે—“આજે મારા જીતને વિવેકનો અંકુરો પ્રગટ થયો છે, તેથી તેને હાથ-પગ ઘોવાનો વિવેક આવ્યો. હવે દાનાંતરાય અને ભોગાંતરાય રૂપી પાપી પહેરેગીરનો નાશ થવાથી આ મારો ભત્તાર જરૂર દાતાર અને ભોગ ભોગવનાર થશે.” ત્યાર પછી ખીજે દિવસે ચંદન, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ અને નૈવેદ્ય વિગેરે વડે જિનેશ્વરની પૂજા કરી ધનરાજે ભોજન કર્યું. ત્યાર પછી તે દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ એ ત્રણ તત્ત્વને વિષે નિરંતર શ્રદ્ધાળુ થયો, અને અત્યંત હર્ષથી તેણે સુખકારક ધર્મનો આશ્રય કર્યો. પછી તેના ખાપ દાદાએ ઉપાર્જન કરેલા ત્રણ લાખ દ્રવ્યનો વ્યય કરી તે નિપુણ પુણ્યશાળીએ પુણ્યનો ખજાનો ભરી દીધો. તેની શુદ્ધિ ધર્મમાં વૃદ્ધિ પામવા લાગી, અને તેના ઘરમાં તેની સ્પર્ધાથી સમૃદ્ધિ પણ વૃદ્ધિ પામવા લાગી. તેનું ભાગ્ય ચિરકાળ સુધી અભાગપણે પ્રગટ થયું. દુનિયામાં એવી ઠેાધ પણ લક્ષ્મી નહોતી કે જે તેના ઘરમાં ન હોય. તેના ઘરમાં પ્રથમ તુંબડાનાં અને માટીનાં પાત્રો (વાસણ) હતાં, તેને ખદ્દો હવે તેણે તાંબાનાં અને રૂપાનાં પાત્રો કરાવ્યાં. સમકિત રૂપી દીવા વડે તેનું દૈવ્ય રૂપી ઘર દીપ્તિ-મંત થયું, તેથી તેમાં કયા કયા ધર્મના ગુણો પ્રકાશ ન પામ્યા ? તેની લક્ષ્મી દાનવડે શોભતી હતી, તેની શુદ્ધિ ધૃતિવડે શોભતી હતી, અને તેનું સુખ સત્યવડે શોભતું હતું, તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. કેમકે તેનામાં એક વિવેક હતો તે જ સર્વ ગુણને શોભાવનાર હતો. તે જિનેશ્વરની પૂજા કરી, મુનિજનોને પ્રાસુક જળ અને મોઢકોનું દાન આપી તથા

અતિથિઓને ભોજન કરાવી પછી ભોજન કરતો હતો. તે ને ને પુરુષ કરતો હતો. તે સર્વને ધન્યા પુત્ર અનુભોદતી હતી. તે પુરુષના પ્રભાવથી તે ખન્નેને જે કશ પ્રાપ્ત થયું તે સાંભળ—જે ધનરાજનો જીવ હતો તે તું મેઘનાદ નામે રાજ થયો છે, અને ધન્યાનો જીવ આ તારી મદનમંજરી નામની રાણી થઈ છે. હે મેઘનાદ રાજ ! સમકિતના પ્રભાવથી મનવાંછિતને પૂર્ણ કરનાર આ કથોત્તુ તમને દેવતાએ આપ્યું છે.”

આ પ્રમાણે ગુરુનાં મુખથી પોતાનો પૂર્વજનું સાંભળી મેઘનાદ રાજ અત્યંત હર્ષ પામ્યો, અને રાણી સંહિત શ્રાવકના મતને અંગીકાર કરી પોતાને ઘેર ગયો. સંપૂર્ણ દિવ્ય ભોજની સમૃદ્ધિને ભોજવતાં અને મુખસાગરમાં મગ્ન થયેલા તે રાજાએ લાખ વર્ષ સુધી રાન્યનું પાલન કર્યું. અનુક્રમે ભોગાવણી કર્મનો સ્થ કરી, પોતાના પુત્રને રાજ્ય આપી, વેરાગ્ય ગુરુઓ રચિત ચંદ્ર, ગુરુની પાસે જઈ રાણી સંહિત મેઘનાદ રાજાએ દ્વીપા અકલ્પ કરી. અનુક્રમે કર્મ રૂપી મળનો નાશ કરી દેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી તે ખન્ને મોક્ષ પદને પામ્યા. શ્રીગિરોત્તરે કહેલા વચન ઉપર અધ્યા રાખવા રૂપ સમકિતનું સેવન કરી મેઘનાદ રાજાએ જાણ જાણેની સમાધાન તથા સિદ્ધાંતની અંતરિમાં દલેલ એવું પોતાનું નામ લખાવ્યું, તે જ પ્રમાણે દે સમજનો! તમે પણ આ લોક અને પરલોકની મુખ સમૃદ્ધિને આપનાર સમકિત પ્રાપ્ત કરો.

આ પ્રમાણે શ્રી તેષગરુડ રૂપી આકાંક્ષમાં સર્વ સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મચિંત ગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી ઇંદ્રસંઘ ગણિએ રચેલી આ ઉપદેશ કલ્પવૃક્ષી નામની ટીકાને વિષે પડેલી સાખામાં સમકિતના અંગીકાર ઉપર શ્રીમેઘનાદ રાજાના ચરિત્રનું વર્ણન કરવા વડે ત્રીએ પલ્લવ સમાપ્ત થયો.

પદ્મવ ૪

જેના સર્વે અર્થો સિદ્ધ થયા છે અને જે પ્રભુ નિરંતર વાંછિત દાન આપવાથી સત્પુરુષોને આનંદ આપનારા છે, એવા સિદ્ધાથી માતાના પુત્ર અભિનંદન સ્વામી આનંદ પામે.

સમક્ષિતનું સ્વરૂપ કહ્યા પછી હવે આ ચોથા પદ્મવમાં આવકને ઠરવાનું સામાયિક નામનું ચોથું દ્વાર કહે છે.—

“ છવિહ આવસ્સયમ્મિ, ઉજ્જુત્તો હોઈ પડિવસં ” ॥

વ્યાખ્યા— “હે શ્રાવકો ! તમે છ પ્રકારના આવશ્યકને વિષે— અવશ્ય કરવા લાયક ક્રિયાને વિષે હમેશાં ઉચ્ચમવંત થાઓ ” આવશ્યકના છ ભેદ આ પ્રમાણે છે—સામાયિક ૧, ચતુર્વિંશતિ સ્તવ ૨, વંદન ૩, પ્રતિક્રમણ ૪, કાયોત્સર્ગ ૫, અને પચ્ચખખાણ ૬. તેમાં સામાયિકમાં સાવધ કર્મની નિવૃત્તિ થાય છે ૧, ચતુર્વિંશતિ સ્તવમાં જિનેશ્વરના ગુણોનું કીર્તન છે ૨, વંદનક્રમાં જ્ઞાનાદિક ગુણવાળા ગુરૂની સેવા છે ૩, પ્રતિક્રમણમાં જ્ઞાનાચારાદિકમાં લાગેલા અતિચારની નિંદા છે ૪, કાયોત્સર્ગ વડે ત્રણની ચિકિત્સા કરવાના ન્યાયે કરીને લાગેલા અતિચારો દૂર કરાય છે ૫, અને પ્રત્યાખ્યાન વડે મૂળ ગુણ અને ઉત્તર ગુણની અતિચાર રહિત સેવા (આરાધના) થાય છે ૬. તે વિષે ચતુઃશરણુ પ્રકીર્ણકમાં કહ્યું છે કે—

“સાવધયોગની વિરતિ ૧, જિનેશ્વરનું કીર્તન ૨, ગુણવાનની સેવા ૩, સ્ખલિત(અતિચાર)ની નિંદા ૪, ત્રણની ચિકિત્સા—અતિચાર દૂર કરવાનો ઉપાય ૫ અને મૂળ તથા ઉત્તર ગુણોને ધારણ કરવા તે ૬. (આ છ પદાવશ્યકનાં કાર્યો છે.)”

તેમાં પ્રથમ સામાયિકની વ્યાખ્યા કહે છે. સામાયિક શબ્દનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—સમ એટલે સમગ્રે સવિનયણું હોવાથી સમાન અને એવ એટલે એમન તે સમાય કરેલાય છે. તે વડે યજ્ઞેતું તે સામાયિક.

અથવા સમ એટલે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર, તેમને આમ એટલે જ્ઞાન : (પ્રાપ્તિ) તે સમાય કહેવાય છે, સમાય જ સામાયિક કહેવાય છે એટલે કે “ વિજયાદિભ્યઃ ” એ વ્યાકરણના સૂત્ર વડે સ્વાર્થમાં ફેરવે પ્રત્યય લાગીને સામાયિક શબ્દ બિદ્ધ થયો છે. સામાયિક એટલે સાવર યોગની વિરતિ. તે વિશે કહ્યું છે કે—

“ ચારિત્રસ્ય વિસોદિ, કીરદ સામાયણ કિલ ભગ્ન ।
સાવજ્ઞાણ ચ જોગાણ, વજ્ઞના સેવણત્તળમે ॥ ”

“સામાયિકે કરીને ચારિત્રની વિશુદ્ધિ કરાય છે, અને તેનું સેવન કરવાથી સાવર યોગનો ત્યાગ થાય છે.” ઉત્તરાધ્યયન મુત્રના ૨૯ માં અધ્યયનમાં પણ કહ્યું છે કે—“ હે ભગવાન ! સામાયિક કરવાથી પ્રાણીને શ્રી જ્ઞાન થાય છે ? કે જોતમ ! સામાયિક કરવાથી સાવર યોગની વિરતિ થાય છે. ” ઇત્યાદિ.

સામાયિકના કેટલા બેદો છે ૧, તે કયે સ્થાને કરવું ૨, કયારે કરવું ૩, તેનું પ્રમાણ કેટલું ૪, તે કરવાથી શું ફળ ૫, તેમાં ઉપ-
ધિ શું શું રાખવી ૬ અને તે ઉપર દર્શાવેલ કેળવું છે ૧, આ સાત બાર વડે સામાયિકની વ્યાખ્યા કરવામાં આવે છે.

૧ સામાયિકના બેદો.

સામાયિકના આર બેદો છે—સમક્રિત ૧, આગમ (શ્રુત) ૨, દેશવિરતિ ૩ અને સર્વવિરતિ ૪. તેમાં સમક્રિત એટલે છવાદિક તત્ત્વો ઉપર શ્રદ્ધા ૧, આગમ એટલે સર્વજ્ઞે કહેલું શ્રુત ૨, દેશવિરતિ એટલે અહ્યનતમય ધર્મ ૩ અને સર્વવિરતિ એટલે મહાત્મતમય ધર્મ ૪. પંડિત પુરુષે આ ચારે બેદો મોક્ષપ્રાપ્તિને માટે સાધવા લાયક છે તે વિશે શ્રી ઉત્તરાધ્યયન મુત્રમાં કહ્યું છે કે—

“ નાણં ચ દંસણં ધેવ, ચરિત્તં ચ તત્ત્વો તદા ।
એસ વાગો તિ પન્નત્તો, જિનેદિં વરદંસિદિ ॥ ”

“સાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ આ ચાર પ્રકારનો માર્ગ સર્વ દર્શી શ્રીજિનેશ્વરેએ કહેલો છે. ”

સમક્રિત સામાયિક અને શ્રુત સામાયિક એ બે ચારે ગતિને વિષે પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, પરંતુ દેશવિરતિ સામાયિક અને સર્વવિરતિ સામાયિક એ બે તો તિર્યચગતિ^૧ અને મનુષ્યગતિમાં જ પામી શકાય છે. લાખોલવ મનુષ્યના પામ્યા છતાં પણ આ બે સામાયિકની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે. કારણકે સર્વવિરતિ સામાયિકમાં રહેલો પ્રાણી જે મરણ પામે તો તે મોક્ષમાં અથવા સર્વોર્થસિદ્ધિ વિમાન પર્યંત દેવગતિમાં જ જાય છે.

૨ સામાયિક કયાં કરવું ?

ઘરને વિષે, દેવગૃહને વિષે, ધર્મ સ્થાન (કુપાથ્રયાદિ)ને વિષે અથવા સાધુની સમીપે કોઈ પણ સ્થાને રહેલો શ્રાવક સાવધ વ્યાપારનો ત્યાગ કરી આ સામાયિક કરી શકે છે. શ્રીઆવશ્યક ચૂલ્હિમાં કહ્યું છે કે—“ તે શ્રાવક ચૈત્યગૃહમાં, સાધુની સમીપે, પોતાને ઘેર, પૌષ-ધણાણામાં અથવા હરકોઈ સ્થાને જ્યાં મનની વિશ્રાંતિ થાય ત્યાં સર્વ સાવધ વ્યાપારનો ત્યાગ કરી આવશ્યક (પ્રતિક્રમણ) કરે. ”

૩ સામાયિક કયારે કરવું ?

આ સામાયિક હમેશાં બે સંવ્યાકાષે (પ્રતિક્રમણ સાથે) કરવાનું છે, તેમજ એક દિવસમાં વર્ણીવાર પણ કરવાનું છે. કારણકે શ્રાવક જ્યાં સુધી સામાયિકમાં હોય ત્યાં સુધી તે સાધુની જેવો છે. કહ્યું છે કે—

“ સામાયિકમ્પિ ૩ કાર, સમણો દવ સાવજો દવદ્ જમ્દા ।

પુણ કારણેગં, વહુસો સમાદયં કુજ્જા ॥ ”

“સામાયિક કરવાથી શ્રાવક સાધુની જેવો થાય છે, તે કારણથી કહ્યું વાર સામાયિક કરવું જોઈય છે. ”

૧ તિર્યચગતિમાં આ બે દેશવિરતિ સામાયિકની જ શ્રાવકને.
૧૧ વગર ૨ મિત્ર થઈ શકે છે. ૧૨ આ મનની ત્યાં પ્રાપ્તિ થયી.

ખન્ને સંધ્યાને સમયેજ સામાયિક કરવું, તે સિવાય બીજા સમયે કરવું નહીં એમ કહેલાં છે, તે તેમનું કહેવું અયોગ્ય છે. કારણ કે “સા-
વય વ્યાપારને વર્ગવાની જેમ અસાવય વ્યાપાર સેવવામાં પણ રાત્રિ
દિવસ યત્ન કરવો.” એમ આવશ્યકની દીકમાં કહ્યું છે.

૪ સામાયિકનું પ્રમાણ.

શ્રુત જ્ઞાનીઓએ સામાયિકના કાળનું પ્રમાણ બે ઘડીનું કહ્યું છે,
તેથી બાકી પ્રમાણવાળું કરે તો તે શુદ્ધ કહેવાતું નથી. કારણ કે
જેમ તેમ સામાયિક લઇને વરત જ તેને પારે તો તેના કાંઈ પણ
નિયમ રહે નહીં, માટે આ સામાયિક ઇસ્મા પ્રમાણે જેમ તેમ કર-
વાનું નથી. બે ઘડીથી વધારે સમય સાય તો તેમાં દોષ નથી, પરંતુ
બાકી કાળ થવો ન જોઈએ તે વિશે કહ્યું છે કે—

“કાઠ્ઠણં તલ્લણં ચિંચ, પારેઈ કોરેઈ વા જહિચ્છાણં ।

અણવહિય સામયિયં, અણાયરાંઓ ન તેં શુદ્ધં ॥”

“સામાયિક લઇને તરત જ પારે અથવા મરણ પ્રમાણે જેમ તેમ
કરે તો સામાયિકની મંચીદા કાંઈ પણ રહે નહીં, (અનવસ્થા થઇ
જાય) અને તેના અનાદર કયો કહેવાય તેથી તેનું સામાયિક
શુદ્ધ કહેવાય નહીં.”

૫ સામાયિકનું ફળ.

સામાયિક રૂપી દેહપટ્ટણનું ચેતન કરવાથી પાડિતો સ્વર્ગના અ-
ત્યંત ઉત્તમ સુખરૂપ ફળને પામે છે. તે વિશે સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે કે

“સામાયમિમ્મિ ડ કણ, સમમાવો સાવવાળ પહિયદુગં ।

આરં શુરંનુ સંચર, રૂચિયમિત્તાઈ પહિઆઈ ॥”

“સામાયિક કરવાથી કાવકોને બે ઘડી સુધી સમજાવ રહે છે,
તેથી તે દેવસેાહનું આદર. પત્થોપમનું અલુપ્ત બને છે.” કેટલ
પથોપમનું ? તે કહે છે.—

“વાળવૈ કોડીઓ, લંબંત્રા ગુણસદ્ધિ સહસ્ત પળવીસા
નવ સય પળવીસાણ, સતિદા અઢમાગ પલિયસ્સ ॥”

“ખાણું કરોડ ઓગણસાઠ લાખ પચીશ હજાર નવ સો ને
પચીશ પદ્યોપમ તથા એક પદ્યોપમના આઠ ભાગમાંથી ત્રણ ભાગ
અધિક (૯૨૫૯૨૫૯૨૫૯) આટલું દેવાયુ ખાંધે છે.

૬ સામાયિકના ઉપગરણુ

સામાયિક કરનારને માટે ધર્મ સંબંધી પાંચ ઉપગરણુ કહ્યા છે
જપમાળા (નવકારવાળી) ૧, અક્ષ (સ્થાપનાચાર્ય) ૨, દંડ ÷ ૩, મુખ
ચક્ષિકા ૪ અને પુંજણી (રજોહરણુ-ચરવળો) ૫. તે વિશે અનુયોગ-
દારની ચૂંટણીમાં કહ્યું છે કે—“હે ભગવાન ! સામાયિક કરનાર
શ્રાવકને કેટલા ધર્મ સંબંધી ઉપકરણો કહ્યા છે ? હે જોતમ !
સ્થાપનાચાર્ય, મુખચક્ષિકા, જપમાળા, દંડ અને પુંજણી એ પાંચ
ઉપકરણો કહ્યા છે.

૭ સામાયિક ઉપર દૃષ્ટાંત

હે શ્રાવક ! જમ એક વૃદ્ધ સ્ત્રીએ આદર પૂર્વક સામાયિક કથું
હતું તેમ તમે પણ હમેશાં આદર પૂર્વક સામાયિક કરો.

સામાયિક ઉપર વૃદ્ધ સ્ત્રીની કથા.—

આ જંબૂદ્વીપના ભરત ક્ષેત્રમાં માલવ નામનો દેશ છે. તે જાણે
“હું મારી અપૂર્વ સમૃદ્ધિ પૃથ્વી પર દેખાડું.” એમ ધારીને
સ્વર્ગનો એક પ્રદેશ પૃથ્વી પર આવ્યો હોય એવો સુંદર
દેખાતો હતો. તે દેશમાં ભોગાવતી, અમરાવતી, અલકા
અને લંકા એ ચાર નગરીનો જય કરવાથી સાર્યક નામને ધારણ
કરનારી તથા વિશ્વના જનોને આનંદ આપનારી ઉશ્ચિની નામની

÷ મહાનમાંથી કાઢેલા માટે રાખવામાં આવતું દંડાસણ સમજાય છે,

નમરી છે. તે નમરીમાં એક મોટા મેષ્ટી રહેતો હતો. તે સારી રીતે
 અભ્યાસ કરેલી કળાઓનો જાંડાર હતો અને હમેશાં (દરરોજ) લાખ
 દ્રવ્યનું દાન કરીને તેણે પૃથ્વી પીઠ ઉપર ચણ રૂપી વૃક્ષ વાંચું હતું.
 તેનું ઘર સમુદ્રની જમ ઘણા સુવર્ણ (સોનેયા) રૂપ લક્ષ્મીથી ભરપૂર
 હતું, તેથી તે મેષની જમ હમેશાં લાખ દ્રવ્યનું દાન વરસાવતો હતો.
 તે મેષ્ટીની પાડોશમાં કોઈએક શુદ્ધિમાન વૃક્ષ લી રહેતી હતી. તે
 દ્રવ્ય રહિત હોવાથી દાન વિગેરે કરી ચક્રની નહીં પરંતુ પ્રાપ્ત કરીને
 તે હમેશાં સામાયિક કરતી હતી. તે વૃંધાને જર્વના પર્વત ઉપર
 આશ્રિત થયેલો મેષ્ટી હમેશાં કલા કરતો હતો કે—“મોટા રૂળને આ-
 પનારું દાન કેવું તે યોગ્ય છે, તું દરરોજ સામાયિક કરે છે તેનું
 રૂળ તને શું પ્રાપ્ત થવાનું છે? અર્થાત્ કોઈ થવાનું નથી.” ત્યારે તે
 તેને જવાબ આપતી કે—“હે મેષ્ટી ! તમને ધન્ય છે કે તમે હમેશાં
 ધણું દાન આપો છો. હું તો સામાયિક કરું છું, પણ તેથી મારો
 મનુષ્યમત્વ સફળ છે.” આ પ્રમાણે ચડતા પરિણામવાળા તે બન્ને
 દાન અને સામાયિકમાં તત્પર રહ્યા; તેમાં સિધ્ધિ થયા નહીં. અનુક્રમે
 બાકુલ્ય પૂર્ણ કરીને દાતાર મેષ્ટી કોઈ અરણ્યમાં હતી થયો. તેને
 કહી લાવી તેજ ઉદ્ભવિનીના બળવાન રાજાએ પોતાને ખેંસવાનો પદ
 રતી કર્યો. તેને દરરોજ અમૃત જેવો સ્વાદિષ્ટ આકાર આપવામાં
 આવતો, હમેશાં તેની આસપાસ ઉતારવામાં આવતી, અને તેને સુવર્ણની
 ડિંકણ વડે બાંધવામાં આવતો. એ પ્રમાણે વર્તતાં તે અનુક્રમે મરો-
 મત થયો. એકદા તે નમરીના માર્ગમાં ચાલતાં પોતાનું ઘર બેઠું
 તિસ્મરણ પામી ત્યાં જ બેસી ગયો, અનેક પ્રકારે ઉઠાડવાને પ્રયત્ન
 રી છતાં તે ત્યાંથી ઉભો થયો જ નહીં. બળવાન અને કળાને જા-
 નારા ઘણા માણસો ત્યાં એકઠા થયા, પરંતુ પૃથ્વી પર પડેલા તે
 નીને કોઈ ઉઠાડી ચક્રનું નહીં. ત્યાર પછી તે વૃક્ષ શ્રી કે જે મરણ
 માને તે જ રાજાની પુત્રી થઈ હતી, તે ત્યાં આવી અને પોતાનું
 ઘર બેઠું તે પણ અતિસ્મૃતિને પામી. તેથી સર્વ વૃંધાંત જાણીને
 તે રાજપુત્રીએ હામીના દાનમાં કલ્પ કે—

“ઉઠ સિદ્ધ મત ચિંત કર, ચિંતીયું કિંપિ ન હોઈ;
હું સામાયિક રાજસૂ, તું કરી કમ્મવસેણુ.”

“હે શ્રેષ્ઠી ! ઉઠ ચિંતા ન કર. ચિંતયું કાંઈ પણ થતું નથી.
હું સામાયિક કરવાથી રાજપુત્રી થઈ છું, અને તું દાનેશ્વરી છતાં
કર્મના વશથી હાથી થયો છે.” આ પ્રમાણે તેણીનું વચન સાંભળી
તરત જ હાથી ઉભો થયો. તે સમજ્યો કે કરેલા કર્મનું ફળ મળે
તેમાં આશ્ચર્ય શો કરવો ? તે જોઈ રાજાએ કહ્યું કે—“હે પુત્રી !
આ તારું ચરિત્ર મને આશ્ચર્ય પમાડે છે. તે શું કયું ? આ હાથીને
તેં શી રીતે ઉઠાડ્યો ? ત્યારે તે બોલી કે—“હે રાજા સાંભળો,—
તમારી જ નગરીનો રડીશ અમુક શ્રેષ્ઠી મરીને આ હાથી થયો છે, અને હું
તેના ખડોશમાં રહેનારી વૃદ્ધા મરીને તમારી પુત્રી થઈ છું.” તે
સાંભળી રાજાએ પૂછ્યું કે—“તમે ખંનેએ શું કયું હતું કે જ્યાં
તમને આવું ફળ પ્રાપ્ત થયું ?” ત્યારે તે બોલી કે—“અમારું
પુણ્ય આ પ્રમાણે હતું.—

“એક (શ્રેષ્ઠી) હમેશાં લક્ષ સુવર્ણનું દાન કરતો હતો, અને બીજી
(હું) સામાયિક કરતી હતી તો પણ તે મારા પુણ્યને પહોંચી
શક્યો નહીં.”

“અહીં ભોગ ભોગવતાં છતાં તને જો કે પરવશપાતું તો અવશ્ય છે જ
પણ તેથી તું શામાટે મનમાં દુઃખ માને છે ? દારણકે વિવેક વિનાદાન
હીવાનું આવું જ ફળ હોય છે.” આ પ્રમાણે મેં પ્રતિજ્ઞાધ પમાડ્યા
એટલે આ હાથી ઉભો થયો છે, વળી હે રાજા ! સામાયિક કે-
રવાથી હું આ નનારા મંદીરને પામી છું. અને મને તમારી પાસેથી આ
સુવર્ણના અન્નદારોની અને દિવ્ય ભોગની સમૃદ્ધિની પ્રાપ્તિ થઈ છે,
તે વિવેક સહિત ધર્મક્રિયા કરવાનું ફળ છે.” આ પ્રમાણે રાજપુ-
ત્રીનાં વચન સાંભળી રાજા વિગેરે સર્વ લોકો ધર્મને વિશે
પ્રતિજ્ઞા આપી, અને સામાયિક ન કરવામાં હદ બંધનવાળા થયા.

આ પ્રમાણે મુક્તિ માર્ગને દેખાડનારું વૃક્ષ - સ્ત્રીનું દષ્ટાંત સાં-
ભળીને હે ભગ્ય જનો ! હમેશાં આદર પૂર્વક સામાયિક મત અંગી-
કાર કરે.

આ પ્રમાણે શ્રીતપગચ્છ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય
શ્રીમદંસ ગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીઈન્દ્રજી ગણિએ રચેલી શ્રી
હૃપદેશ હૃપવહલી નામની ગ્રીકાને વિષે પહેલી શાખામાં સામાયિકના
વિષય હિપર સ્થવિરા સ્ત્રીનું દષ્ટાંત આપીને સામાયિક કરવા રૂપ
દાસો પદ્મવ સમાપ્ત કર્યો.

પદ્મવ ૫.

નમત્ર કળાને જાણનાર, જ્ઞાનાદિક સમગ્ર લક્ષ્મીવાળા અને કામ-
દેવથી રચાગ કરાયેલા શ્રીસુમતિ સ્વામી મને મનોહર અને દુર્લભ સુ-
મતિ-સદ્બુદ્ધિ આપો.

હવે ચતુર્વિંશતિ સ્તવ નામનું પાંચમું દ્વાર વર્ણવે છે.—
જિનેશ્વરના શાસનની પ્રભાવના કરવામાં પ્રવીણતાને પામેલા હે
ભગ્ય માણીઓ ! તમે ચતુર્વિંશતિજિનેશ્વરોની સ્તુતિ કરવામાં
હવેમવંત થાઓ. તે આ પ્રમાણે—શ્રીઋષભદેવ ૧, શ્રીઅગ્નિતસ્વામી ૨,
શ્રીસંનવનાથ સ્વામી ૩, શ્રીઅભિનંદન સ્વામી ૪, શ્રીસુમતિ સ્વામી
૫, મુક્તીમદિવીના પુત્ર શ્રીપદ્મપ્રભુ સ્વામી ૬, શ્રી મુપાર્શ્વ ૭,
વહ્મણ દેવીના પુત્ર શ્રીચંદ્રપ્રભ ૮, શ્રીસુવિધિ ૯, શ્રીશીતળ ૧૦,
શ્રી ધ્યામ ૧૧, શ્રીવાસુપૃથ્વ ૧૨, શ્રીવિમલ ૧૩, શ્રીઅનંત ૧૪,
શ્રીધર્માનાથ ૧૫, શ્રીશાંતિનાથ ૧૬, શ્રીકૃષ્ણનાથ ૧૭, શ્રીચરનાથ ૧૮,
શ્રીમહાવીર ૧૯, શ્રીસુવ્રતસ્વામી ૨૦, શ્રીનમિનાથ ૨૧, શ્રીનેમિનાથ ૨૨,
શ્રીપાર્શ્વનાથ ૨૩ અને શ્રીમદાવીર સ્વામી ૨૪ આ દોવીસ નીર્ધરોને
૬૦ વાંકું ધું. આ પ્રમાણે નમકિતની શુદ્ધિ માટે ચૈત્યવંદન પૂર્વક
ચતુર્વિંશતિ સ્તવ વડે નિરંતર નીર્ધરોની સ્તુતિ કરવી. કહ્યું છે કે

“ દેસળયારવિસોદિં ચડવીસાઇત્યણ કિજ્ઞડ અ ।

અચ્ચઞ્ચઅગુણકિત્તણ-રૂવેણં જિણવર્ણિદાણં ॥ ”

“જિનેશ્વરેના અત્યંત અદ્ભુત ગુણોના કીર્તન રૂપ અતુલિંશતિ રતપ વડે દર્શનાનારની શુદ્ધિ કરાય છે-થાય છે. ”

સર્વ આવશ્યક ક્રિયા દેવવંદન પૂર્વક કરવી જોઇએ, તે રીતે કરવાયા સર્વ વિધિ સફળ થાય છે. જ્યારે કોઇ પણ સાધુ અથવા શ્રાવક કોઇ પણ ધર્મક્રિયા કરે છે, ત્યારે અત્યારે પણ ગુરૂ મહારાજ જિન-સ્તુતિ પૂર્વક તે ક્રિયા કરાવે છે. તપ કરવો અને નંદી (નાંદ) માંડવી વિગેરે કાર્યમાં સાધુ અથવા શ્રાવકે કૃતસર્પિણી અને અવસર્પિણીમાં રહેવા, તીર્થંકરોની સ્તુતિ કરવી જોઇએ. ધર્મતીર્થને પ્રવર્તાવનારા અને સજ્જ કોઇને હિંસા કરનારા તીર્થંકરો પંચ પરમંથિને વિષે કદાચ કહેલા છે. તે વિષે પૂજ્ય શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ શ્રીઆવગ્યક સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-

“ દુરિદો ધવ્વુ જ્ઞોઝો, નાવ્વો દવ્વમાવસંજુતો ।

અગ્ગી દવ્વુજ્ઞોઝો, ચંદો મુગો મળી વજ્જ ॥

નાનં માયુજ્ઞોઝો, જહ મણિયં મવ્વમાવદંસીદિં ।

મમ્મ ઉવધોમકગ્ગે, માયુજ્ઞોઝં વિયાણાદિ ॥

લોગદુરજ્ઞોઝગ્ગા, દવ્વુજ્ઞોણ ન દ્દ જિણા દ્દંતિ ।

જોદુરજ્ઞોઝગ્ગા પુણ, દ્દંતિ જિણવગા ચડવીસં ॥

દવ્વધો દુરજ્ઞોઝો, વવાસઃ પર્મિયમ્મિ વિત્તમ્મિ ।

માવધો દુરજ્ઞોઝો, લોગાલોમં વવાસિદિ ॥ ”

પરિવર્તન થી બચવાની આ રીત—દુરવૈરિદા અન્ય જાણકારોના વિશેષ જાણના વગર, નરિ, અને વજ્જ પાસેથી વિગેરે દુરવૈરિ

ઉદ્યોત છે, અને જ્ઞાન એ જાગૃત્વોત છે, એમ સર્વ પદાર્થોને જોનારા સર્વજ્ઞોએ કહ્યું છે. તે જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરવાથી જાગૃત્વોત થાય છે એમ જાણવું. જિનેશ્વરે દ્રવ્ય ઉદ્યોતે કરીને ત્રણ લોકોને ઉદ્યોત કરનારા નથી, પરંતુ ચેતીશે તીર્થંકરો જાગૃત્વોતને કરનારા છે. કારણ કે જે દ્રવ્યથી ઉદ્યોત કરનાર પદાર્થ છે તે પ્રશિષ્ટ ક્ષેત્રમાં જ પ્રકાશ કરી શકે છે, અને જાગૃત્વોત તો સોઠ અને અસોઠ બંનેને વિશે પ્રકાશ કરે છે. ”

તે તીર્થંકરો અનંત જગ અને અનંત વિજ્ઞાન વડે સર્વ જીવાનું ઉદ્ધારણ કરે છે (વધી જાય છે.) તેથી તેમનો પૂર્વ મહિમા કહેવાને ઈશ્વર પણ શક્તિમાન નથી. તીર્થંકરાનું હોઠાતર સામાન્ય સર્વને આશ્ચર્ય કરનારું છે, તેથી સર્વે ઇંદ્રો નર્વ પૂર્વે તેમના પાંચ કલ્યાણકાંચે મહોત્સવ કરે છે. તીર્થંકરો ત્રણ લોકોને આશ્ચર્ય કરનારી સમૃદ્ધિને પામેલા છે, તેનું કારણ તેમના પૂર્વ જન્મનું પુણ્ય જ છે, તે પુણ્ય તેમની સ્તુતિથી જાણવું. તે સ્તુતિ નીચે પ્રમાણે.—

જેણે પનસાધીવાહના બવને વિશે મનુષ્ય ભવની પ્રાપ્તિરૂપી ક્યારામાં દાનરૂપી કલ્પકૃષ્ણને વારી યદ્વા (સમકિત) રૂપ દંડ મૂળી-યાંવાળો કરી ધનરૂપી જળના સમૂહથી સીંચી વૃદ્ધિ પમાડ્યો અને તેને નિરંતર (આંતરા સંદેશ) તેર બિરોધે કરીને રૂપરાગો કથી, તે શ્રીઆદિદેવ તમારી લક્ષ્મીને માટે થાઓ. ૧

જેણે જાળીપના મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં અલેલા વલ્લ નામના વિજયમાં વિજયા નામની પુરીરૂપી સ્ત્રીના ભાર સમાન થીવિમળરાહન નામના રાજાના બવને વિશે સદ્ગુણ પાસે દીક્ષા લઇ ઉત્તર તપસ્થાવડે તીર્થંકર નામ કર્મે કિર્વાર્જન કર્યું, તે વિજયા સસ્ટ્રીના પુત્ર પ્રાચિનિતનાથ સ્વામી જન્મવંતા વર્તો. ૨

૦/ સપ્તર્ષિઠ સમૂહને પ્રથમ જોગ્યન કરાવી જન્મતા હતા, જેણે દુઃકાળમાં પોતાને માટે કરેલા અત જાજ વડે સાધુઓને દુષ્ટ કર્યા

१०५. अने अने नोन भावां समजित रुपी धान्यनी अक्षय संपदा
१०६. अने अने नोन भावां समजित रुपी धान्यनी अक्षय संपदा
१०७. अने अने नोन भावां समजित रुपी धान्यनी अक्षय संपदा

[illegible]

ચારિત્ર રૂપી રાજ્ય વિશેષ પ્રકારનાં કલેશને નાશ કરનાર છે અને પરજોડમાં કલ્યાણને આપનાર છે; આ પૃથ્વીનું રાજ્ય તો મરોન્મતપત્તાથી જેમનાં હૃદય અંધ થયાં હોય તેવા પુરુષોને જ લોગવવા લાયક છે અને પરભવમાં અધોગતિને આપનાર છે, જેમ વિચારીને મોટી રચિ (શ્રદ્ધા) વાળા જેમણે પૂર્વ જન્મમાં મોટા રાજ્યનો ત્યાગ કરી ધીયુગંધર ગુરૂની પાસે ચારિત્રરાજ્યનો સ્વીકાર કર્યો હોય તે શ્રીચંદ્રપદ નામના જિનેશ્વર અમોને જ્ઞાનાદિઠ લક્ષ્મી આપનારા થાઓ. ૮.

અર્ધ ચંદ્રને આકારે રહેલા અર્ધ પુષ્કરવરદ્રીપ રૂપી કીડાસરો-વરને વિષે યોગતા (રહેલા) પૂર્વ મહાવિદેહમાં પદ્મભવન (પ્રકાશકિર્ણી) નામની નગરી રૂપ કમલિનીને વિષે જમર સમાન જેમણે પૂર્વભવમાં ચારિત્ર રૂપી મહારંદ (રસ)નો આસ્વાદ કરી શ્રદ્ધા (સમક્ષિત) રૂપી મહાની સંપદા પ્રાપ્ત કરી હોય, તે શ્રીધુવિધિ સ્વામી ધીર પુરુષોએ હૃદયમાં સ્થાપન કરવા યોગ્ય છે. ૯.

અર્ધ પુષ્કરવર દીપના ચૂડામલિ અને તત્વાતત્ત્વનું વિવેચન કરનાર જેમણે પૂર્વ ભવમાં પદ્મોત્તર એવું ચોટાનું નામ સામ્રાજ્યની લક્ષ્મી અને ચારિત્રની લક્ષ્મીવડે યથાર્થ કરી અનુપમ તોર્યંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું હોય, તે શ્રીશીતલનાથ સ્વામીને હૃદ અગ્નિધી બજી થું. ૧૦

પૂર્વ ભવમાં પૂર્વમહાવિદેહ સેવના ભૂવણ સમાન જેને યોગીન્દ્રના ચમ્પુ કમળ સેવવાથી તેજો અપૂર્વ સમ્પદાદિ રૂપ રસ પ્રાપ્ત થયો છે તેની અવશ્ય સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ શકે. તે રસમાં સ્તીન થતાં સંસાર પાનુ જેને સુખહારક થયો, તે શ્રીએયાંસ પ્રભુ અમારી લક્ષ્મીને માટે થાઓ. ૧૧.

પૂર્વ ભવમાં પુષ્કરવર દીપને વિષે હંસની જેમ કીડા કરનારા અને ભાવ રહિત રૂપી પર્વતોને હેઠવામાં વચ્ચસમાન શીવજન્ય ગુરૂની વાણી રૂપી અનુપરસન પાન કરવાથી જેને મિથ્યાત્વ રૂપી વિપનું વચન થયું

અને જે સમકિત રૂપી અમૃતના પાને કરીને નિર્મળ થયા, તે શ્રી-
હૃદ્વાકુલ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન શ્રીવાસુપૂજ્ય સ્વામી તમા-
રે રક્ષણ કરો. ૧૨.

પૂર્વ ભવમાં સર્વોત્તમ, સર્વ પ્રાણીનું રક્ષણ કરનારા અને સર્વ
પ્રકારની ગુણિતવાળા સદ્ગુરને પામીને તત્કાળ જેની શુદ્ધ બુદ્ધિ થઈ
હતી (અર્થાત્ સમકિત પામ્યા હતા), તથા જે ભાવ પૂર્વક આરત્ર
ચક્રો કરી, પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુણિતનું પાલન કરી ત્રણ લોકના
જીવોને ત્રણે સંધ્યાએ ત્રણ પ્રકારે ધ્યાન કરવા લાયક થયા હતા, તે
પ્રાણીઓને નિર્મળતા આપનાર અનુપમ શ્રીવીમલનાથ સ્વામીની
અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ. ૧૩.

પૂર્વ ભવમાં જે રાજ સદ્ગુરની કૃપાથી સમકિત રૂપ શક્ટરા
યુક્ત દૂધનું પાન કરી વૃષ્ટા રહિત થઈ શીતળતાને પામ્યા, તથા
ત્રણ લોકને વિષે અદ્ભુત ભાગ્યવાળા જેણે ત્રણ ભવસુધી નવા નવા
આનંદનો અનુભવ કર્યો, તે અનંત નામના જિનેશ્વર અમને અનંત
સુખ આપો. ૧૪.

જે પૂર્વ જન્મમાં અંદનના વૃક્ષ જન્મની પાસે રહેલાને સુવાસિત
કરતા હતા, તથા આ જન્મમાં પરિણામ અને નામ વડે
કરીને પણ જે ધર્મથી લિત રૂપ નથી (એક રૂપ છે) તેવા
ગુણ સમૂહ રૂપી સુંદર પુષ્પોને ઉત્પન્ન કરવામાં વૃક્ષ સમાન તથા
પંડિતોએ જેના ચરણ કમળ નમવા લાયક છે, તે ધર્મ નામના
જિનેશ્વર તમને પવિત્ર કરો. ૧૫.

પૂર્વ ભવમાં જેની પાસે ઉડીને આવેલો, ત્રાસ પામેલો પારાપવ (પા-
રેવો) બોલ્યો કે ‘હે વચ્ચના પંજર સમાન રાજા ! મારું રક્ષણ કરો. મારી
પાછળ રથેન પક્ષી આવે છે.’ તેટલામાં જ ત્યાં આવેલા રથેન પક્ષીને
૧ મનની પરિણતિ.

રાજાએ કહ્યું કે 'આ પારાવતને તું ઊઠી દે, હું તને બીજું સોજન આપું.' ત્યારે રાજાએ જોડયો કે—'મને માંસ આપો' તે સાંભળી દયાના નિધિ જે રાજાએ પોતાના શરીરનું માંસ કાપી કાપીને આપવા માંડ્યું અને છેવટ પોતાનું આજ્ઞા શરીર પણ આપી દીધું, એવા કરુણાસાગર શ્રીરામચંદ્રનાથ સ્વામી મારા દર્શને માટે યાઓ. ૧૧.

જે પૂર્વ જન્મમાં તપ કરવાથી જન્મતને ચમત્કાર કરનારા સુંદર ભોગા, મનોહર વસ્તુના યાઓ અને છ બરત હોંનનું ચક્રવર્તીપદ પ્રાપ્ત કરીને (સોજવીને) પછી તીર્થંકર થયા તે શ્રીકૃષ્ણનાથ સ્વામી પોતાના ચરણ કમળને એવનારા અન્ય છવેને પૃથ્વીનું ચક્રવર્તીપદ અને પર્મનું ચક્રવર્તીપદ એ જે પદને આપનાર યાઓ. ૧૭

જન્મદીપ રૂપી માનસ સરોવરને વિષે રાજકુલ જેવા જેમણે પૂર્વ જન્મમાં ધનપતિ રાજા થઈ સદ્ગુણના ઉપદેશથી મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કર્યો હતો, તથા તુલ્યની સાથે સમાગમ થાય તો સાફ એમ પારી જેમણે શેષા આરાને પ્રકાશિત કર્યો હતો, તેવા જ્ઞાનના ઉદ્યોતને કરનાર આર મુખવાળા શ્રીચંદ્રનાથ નામના વિનેશ્વર અમને સુખ આપનારા યાઓ. ૧૮.

જે પ્રભુએ પૂર્વ જન્મમાં છ મિત્રો સહિત નિર્મળ આરિત્રનું પાલન કર્યું, પરંતુ મિત્રોને છેતરી અને હર તપસ્યા કરી અરિહંત નામ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું, તેથી તીર્થંકરપણાને વિષે પણ સ્ત્રીપણ પામી રવિવરમાં પરમ્પુષ્પા આવેલા અને મોહિત થયેલા તેજ મિત્ર રાજાઓને જેમણે પ્રતિજ્ઞા પમાડ્યો, તે શ્રીમદ્દત્તીનાથ સ્વામી તમને સમૃદ્ધિ આપનાર યાઓ. ૧૯.

પૂર્વે શિવકેતુ નામના રાજાના જાતમાં જે પ્રભુએ તીક્ષ્ણ ખડ્ગથી પલ્લ ન બેઠી શકાય એવી રાગદંપની નિવિડ રાંધિને સુખ ધ્યાન રૂપી વજ્ર વડે બેઠીને આપસમિક સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું હતું, તે હરિવંશ

૧ ત્રિપદિમાં સુરમેષ નામના રાજા કહ્યા છે.

૩૫૧ મેં પવિત્રને વિષે કલ્પવૃક્ષ સમાન શ્રીમુનિમુદ્રત સ્વામીની
હું સ્તુતિ કરું છું. ૨૦

જામૂડીપના પશ્ચિમ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ભરત નામના વિજયની
પુત્રીના બ્રુવણુ રૂપ જે સિંધધારી નામના રાજાએ સમકિત સંહિત
આરિયને રૂઢણ કરી દશમાદેવસોકનો આશ્રય કર્યો હતો, તે વિજય
નામના રાજાના વંશ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન શ્રીનેમિનાથ
સ્વામીને તે જનો । તમે આનંદ સંહિત નમસ્કાર કરો. ૨૧.

જે દેવના આડ બવો અખંડ પ્રીતિવાળા થયા, જેમના પુણ્યના
અંકુરોએ જગતમાં પ્રસિદ્ધ છે. જેને તજીને નવમા ભવમાં સતી
રશ્મિમતીએ શ્રીજી પતિની મરછા કરી નાંખી અને જે જાનેને નવમાં
જે મોક્ષદાયક થયા, તે શ્રીનેમિનાથને નમસ્કાર દો. ૨૨.

પૂર્વે રઘુરાયમન મણિરત્નની જાગૃમાંથી માણિક્યના કેપાર્જની
મેને જેમણે સમકિત રત્ન કેપાર્જન કર્યું હતું, દશ બવોમાં કેસા
દશ અવતારથી જે વિજયના સંપાદર હતા. જેમના દેવાગિની શાંત
કરેષ મેટે કેવ જેમ અમાય જળની વૃષ્ટિ કરતા કમંડ જેમને પ્રતિ
પત્તેકેક કર્યો હતો, તથા જેમની કેવર છવને આકારે પોતાની કષ્ટ
મોક્ષને કરેલે કમંડને નિવાર્યો હતો, તે શ્રીપાર્શ્વનાથ પણ
મનસ્કાર કરો. ૨૩.

કરી રહેલ છે તે ઉપર સ્તુતિ કરાયેલા તીર્થંકરો અન્ય પ્રાણીઓને અક્ષયમોક્ષ લક્ષ્મી આપે.

શ્રુતિ ચતુર્વિંશતિ જિન સ્તવ.

સર્વ તીર્થંકરો તીર્થંકરના ભવની પહેલાના ત્રીજા ભવમાં વીશ સ્થાનક નામના તપે કરીને જિન નામકર્મ ઉપાર્જન કરે છે. તે વીશ સ્થાનકો આ પ્રમાણે છે.—અરિહંત ૧, સિંધ ૨, પ્રવચન ૩, મુક્ત (આચાર્ય) ૪, સ્થવિર ૫, બુદ્ધશ્રુત ૬ અને તપસ્વી (સુતિ) ૭ એ સાતની ભક્તિ કરવી. પૂર્વે બળેલા મુદ્દનો ઉપયોગ રેવો ૮, દર્શન એટલે સ્પર્શકિય નિર્ભય કરવું ૯, મુર્ષાદિકનો વિનય કરવો ૧૦, સ્ત્રીજ સંવાદ. અમય પ્રમાણ એ ચાર પ્રતિક્રમણ કરવું ૧૧, ગ્રીય પાળવું ૧૨, સામાયિક કરવું ૧૩, ઉપવાસાદિક તપ કરવો ૧૪, મુખાને દાન દેવું ૧૫, મુર્ષાદિકની પેલાવચ્ચ કરવી ૧૬, પર્વ નિધિએ પાપ કરવો ૧૭, હંમેશાં નવું નવું જ્ઞાન ઉપાર્જન કરવું ૧૮, તંથા શ્રુત ૧૯ અને સંઘની ૨૦ ભક્તિ કરવી. પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરોએ આ વીશ સ્થાનકો આરાધ્યાં હતાં, અને બીજા આવીશ તીર્થંકરોમાંથી ઠોણએ એક, ઠોણએ બે, અને ઠેકચે ત્રણ ઇત્યાદિ સ્થાનકો આરાધ્યાં હતાં. સર્વ તીર્થંકરો પ્રાંતે અનંત અતિશયોની લક્ષ્મીનું સ્થાન થયા, તે આ વીશ સ્થાનક તપનો જ મહિમા છે. ઠોણ પણ પ્રાણીએ ભાવથી અરિહંતને એકજ વાર નમસ્કાર કર્યો હોય તો તે સર્વ પાપનો ક્ષય કરે છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—“ જિનવરોને વિષે એવા ભાવર્થમાન સ્વામીને જ (ભાવથી) એક જ નમસ્કાર કર્યો હોય તો તે પુરૂષ અથવા સ્ત્રીને સંસારસાગરથી તારે છે. ” આ જિનરાજનન સ્વામી તીર્થંકરો નિરંતર આરાધવા લાયક છે

તેના જાણ, જ્ઞાન, આકૃતિ (સ્થાપન) અને સ્વયં સ્વયં આર ૧૩૦ છે—જિનવચન. આ આ નિર્દેશ છે. તેમા (સમજાવવાને મુદ્દ)

સિંહાસન ઉપર બેઠેલા, તીર્થંકર નામકર્મને ભોગવતા અને ભગ્ય પ્રાણીઓએ વંદાતા તીર્થંકરો ભાવજિન કહેવાય છે ૧. ચતુર્વિંશતિ સ્તવને વિષે ઋષભદેવ, અજિતનાથ વિગેરે જિનેશ્વરોનાં જે નામો કહેવામાં આવે છે તે નામજિન કહેવાય છે, તે પણ નમવા યોગ્ય છે. ૨. ચૈત્યોમાં રહેલી (સ્થાપેલી) શાશ્વત અને અશાશ્વત જિનપ્રતિમાઓ સ્થાપનાજિન કહેવાય છે, તેઓને નમસ્કાર કરવાથી અથવા નહીં કરવાથી^૧ પણ તેઓ નિરંતર સુખને આપનારી છે. ૩. શુભ આવને ખારણુ કરનાર જેઓ આ ભવમાં અથવા બીજા ભવમાં જો વિગેરેનો (સંસારનો) ત્યાગ કરી, ત્રત ગ્રહણ કરી, અરિહંતની લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરશે તે દ્રવ્યજિન કહેવાય છે, તેઓ પણ સ્તુતિ કરવા યોગ્ય છે. ૪. આ વિષે શ્રીમાન દેવેન્દ્રસૂરિએ ચૈત્યવંદન ભાગ્યમાં કહ્યું છે કે -“ જિનેશ્વરનું જે નામ તે નામજિન કહેવાય છે ૧, જિનેશ્વરની જે પ્રતિમા તે સ્થાપનાજિન કહેવાય છે ૨, જિનેશ્વરનો જે છાવ તે દ્રવ્ય જિન કહેવાય છે ૩, અને સમવસરણમાં સાક્ષાત વિરાજમાન જે તીર્થંકર તે ભાવજિન કહેવાય છે. ૪.

સાધુઓને હંમેશાં એક રાત્રિ દિવસમાં થઇને સાત વાર ચૈત્યવંદના કરવાની છે તે આ પ્રમાણે-પ્રાતઃકાળના પ્રતિક્રમણુ વખતે (વિશાળ જ્ઞાનનું) ૧, ચૈત્યમાં જિનપ્રતિમાને વાંદતી વખતે ૨, આહારના પ્રારંભમાં (પચ્ચખખાણુ પારતાં) ૩, આહાર કરી રહ્યા પછી (પચ્ચખખાણુ કર્યા) ૪, સાંજના પ્રતિક્રમણુમાં ૫, સુવાને સમયે (સંધ્યાસંધ્યાસિની ભળાવતાં) ૬ તથા સવારે ઉઠતી વખતે (જગચિત્ત મહિનું) ૭. જ.વક્રોને ૧૦ સ.૧ ચૈત્યવંદના કરવાની છે. તે આ પ્રમાણે-મન્ને પ્રતિક્રમણુમાં ૧, નિકળ પૂજમાં ત્રણ ૫, તથા સુતી વખતે ૬ અને ઉઠતી વખતે ૭. એ જ.વક્ર બેટક પ્રતિ-

૧ અહીં નમસ્કાર તરીકે કરવા ૧૦ કહ્યું છે તેનો તાત્પર્ય એ છે કે-તમે નમસ્કાર કરો. ૫ ન કહે પવ ને તો શુભ આપનારી પ્રતિમા છે.

કમળ ન કરતો હોય તો પાંચ ચૈત્યવંદના કરે. અને માત્ર ત્રિકાળ જિનપૂજા કરતો હોય તો ત્રણ ચૈત્યવંદના તો જરૂર કરે. જ્યન્યધી આવઠે હમેશાં યોતાને ગેર અથવા ચૈત્યને વિષે એકવાર દેવપૂજા અને ચૈત્યવંદના અરરથ કરી જોડે. ગોમુના અભિજ્ઞાની સાધુએ અને કાલે પદ્મ સર્વ ધર્મકાર્યો ગુરુ માણે દેવવંદન પૂર્વક કરવાં. 'કલ્પ' છે કે—'અરિકંતને એ એક જ નમસ્કાર કર્યો હોય તો ને પ્રાણીને સદૃશ ભવથી મુક્તિ છે, અને ભાવથી કરેલો નમસ્કાર સમક્ષિતના સાંભને મારે થાય છે. "

આ પ્રમાણે હમેશાં ભાવથી ચોવીસ તીર્થકરોનું સ્તવન કરવાંથી કયા કુશળ પુરોને આ ભવમાં અને અન્ય ભવમાં સમગ્ર સંક્રમણો પ્રાપ્ત થઈ નથી ? સમવસરજુમાં રહેલા ભાવ તીર્થકરોની ચેત્તા કરવાંથી અનેક સગ્ગ છોડેને આ ભારત દેશમાં મુક્તિનો હિતકારક માર્ગ મુક્તિ થયો છે.

આ પ્રમાણે વપચાઈ રૂપી આકાશને વિષે સૂર્ય સમાન મહાઉપાધ્યાય શ્રી, ધર્મદત્તસમજિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી ઇંદ્રકુસુમજિએ રચેલી શ્રી ઉપદેશકદેવવંદની નામની ટીકાને વિષે પહેલી સાંખ્યામાં અનુચિંશનિ જિન સ્તવ નામનો પાંચમો પદસવ સંપાદિત થયો. ૫.

પદસવ ૬.

શુભ સમૂહ રૂપી મણિઓના ઉત્પત્તિ સ્થાન રૂપ, વિઠસ્વર રક્ત કમળની જેવી કાંતિવાળા અને જેના ચરણ કમળને ઇંદ્રોએ નમસ્કાર કર્યો છે એવા હે શ્રીપદમપ્રભ પ્રભુ ! તમે જ્યવંતા વર્તો.

હવે આવકને હમેશાં કરવાનાં વંદનક નામના ત્રીજા આવશ્યકનું છંદું હાર કહે છે.—હે ડાહ્યા-વિચાર પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરનારા આવઠે ! મોટા ગુણને ધારણ કરનાર શ્રીહરગુરના ચરણકમળમાં વંદના દેવાના વિધિને વિષે નિરંતર હચમ કરે. પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે સા

ધુએ અથવા આવકે આમિત ગુણને મારણ કરનાર ગુરૂને આવશ્યક વ
 દ્યો દેવાં જોઈએ. તે વિષે કહ્યું છે કે-“ મનુષ્ય વાંદણાં દેવાથી ની
 ચગોત્ર કર્મને ખપાવે છે, કંચ ગોત્રને ગામિ છે, અને કર્મની પ્રથિ
 ને શિથિલ કરે છે. ગુરૂને વાંદણાં આપવાનાં એકસો ને અઠા
 સ્થાનકો છે, ૧ ને વિધિ પ્રમાણે કરવાથી પ્રાણીઓને પુ
 કળ આપનારાં થાય છે. તે સ્થાનો આ પ્રમાણે છે.-મુખ વલિકાને
 પચીસ પડિલેહણ છે. તેમાં પ્રથમ મુખ વલિકાને દર્શિ વડે
 જોવી ૧, ૭ કુર્ચ પંજોડ એટલે ઉંગા કરીને હાલવવી
 (ખંજેરવી), પછી નવ અંજોડા ૯ અને નવ પંજોડા ૯ પ્રમા
 જવા એ સર્વ મળી પચીસ સ્થાનકો થયાં. ત્યાર પછી એ
 હાથ, એક મસ્તક, એક મુખ, એક હૃદય અને એ પગ એ
 સાત અંગે ત્રણ ત્રણ પડિલેહણ અને પ્રજ્ઞ ભાગે ચાર
 પડિલેહણ, કરવાથી કુલ પચીસ અંગની પડિલેહણ મુહપત્તિવડે
 કરવી (કુલ ૫૦) ત્યાર પછી એ નતિ (એવાર અધુ નમવું તે),
 એક યથાજાત (એટલે કે જન્મ થતી વખતે જેમ બાળક
 મસ્તક પર એ હાથ જોડીને બહાર નીકળે છે તેમ), ખાર આવર્ત,
 મસ્તક નમાવીને ચાર વાર વંદન, મન, વચન અને કાયાની ગુપ્તિ,
 અવગ્રહમાં એ વખત પ્રવેશ અને અવગ્રહમાંથી એકવાર બહાર નીકળવું,
 એમ સર્વ મળી પચીસ વાંદણાંના આવશ્યક જાણવાં. (કુલ ૭૫)
 ઇચ્છા, અનુજ્ઞાપના, નિરાગ્રાધપણની પૃચ્છા, યાત્રા (મુખ સંજમ જત્રા),
 અને યાપના (ઇંદ્રિયોના ઉપશમવડે વૃદ્ધિ પામવી તે) ની પૃચ્છા અને
 અપરાધનું ખમાવવું એ છ વચનો ગુરૂને વંદના કરનારે જોલવાનાં છે
 (કુલ ૮૧). વિનય, માનરહિતપણું, ગુરૂજનની પૂજા, જિનાજ્ઞાનું આરાધન,
 શ્રુતધર્મનું આરાધન અને કર્મથી મૂઠાવાપણું એ છ ગુણો વાંદનારને
 પ્રાપ્ત થાય છે. (કુલ ૮૭.) ઇચ્છા પ્રમાણે કરહું અનુજ્ઞા આપું છું, તે
 પ્રકારે (મને નિરાગ્રાધ) છે, મને સંયમયાત્રા વર્તે છે, તને પણ એ
 પ્રમાણે યાપના વર્તે છે, ? અને હું પણ તને ખમાવું છું. આ છ
 વચનો ગુરૂએ શિષ્ય પ્રત્યે તેના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જોલવાનાં છે.

૧ પ્રવચન સારોદ્ધારમાં ૧૯૨ સ્થાનો કહ્યાં છે. ગુરૂવંદન લાખ્યમાં
 ૪૬૨ કહ્યા છે.

(ક્રિ. ૬૩). આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવર્તક, સ્થાવિર અને રત્નાધિક (અધિક દીક્ષા પર્ચાયવાળા) એ પાંચ વાંદવા યોગ્ય છે (કુલ ૫૮). પાસરથો, એસન્નો, કુશીલીયો, અમ્મતો અને અહાર્ણદો એ પાંચ પ્રશરના સાધુ અરિહંતના મતમાં વાંદવા યોગ્ય નથી (ક્રિ. ૧૦૩). ગુરુનું ચિત્ત, વ્યાખ્યાનાદિકના અમલો આકૃળ વ્યાકૃળ હોય, ગુરુ પરાક્રમ્ય એટલે અવગા મુખરાળા હોય (બીજા બાબુ એતા હોય). નિરાદિક પ્રમાદમાં હોય, આહાર કે નિહાર કરતા હોય અને આહાર કે નિહાર કરવાના ઇચ્છક હોય તે વખતે ગુરુને વાંદવા નહીં. આ પાંચ વાંદવાના અમલના નિષેધ જણાવ્યા (કુલ ૧૦૮). ગુરુ શાંતપણે બેઠા હોય, આસન ઉપર સ્થિત હોય, ઉપશાંત હોય અને વંદાવવાને ઉપસ્થિત હોય ત્યારે બુદ્ધિમાને આજ્ઞા લઇને વાંદવા. આ ચાર વાંદવાના અનિષેધ જણાવ્યા (કુલ ૧૧૨). ગુરુ જે સ્થાને બેઠા હોય ત્યાંથી ચારે દિશાઓમાં શરીરના પ્રમાણે જેટલો જેટલો સાગ્રવ્ય હાથનો સ્વપક્ષમાં જેટલો સાધુ આવક માટે અને તેને હાથનો પરપક્ષમાં જેટલો સાધી આવિ- હા માટે અવમક સમજવો. તેમાં ગુરુની આજ્ઞા વિના પ્રવેશ કરવો નહીં. (આ ગુરુ અવમકનાં એ સ્થાન મેળવવાથી કુલ ૧૧૪ સ્થાન થયાં.) વંદનના પાંચ નામ છે—વંદન કર્મ ૧, ચિતિકર્મ ૨, કૃતિ- કર્મ ૩, પૂજન કર્મ ૪ અને વિનય કર્મ ૫. (કુલ ૧૧૫). વંદન ઉપર શીતલાચાર્યનું ૧, ચિતિકર્મ ઉપર મુદ્ગલકનું ૨, કૃતિ કર્મ ઉપર કૃષ્ણ નથા ચીરા ભાજનીનું ૩, પૂજન કર્મ ઉપર બે નેવકનું ૪ અને વિનય કર્મ ઉપર પાલક કુમાર તથા સીખ કુમાર- નું દર્શન છે. ૫. આ દર્શનો આગળ ઉપર દેશે. (કુલ ૧૨૪). ગુરુના ગુણે કરીને યુક્ત આજ્ઞા ગુરુના અમલે નેમને સ્થાને અનુક વસ્તુની સ્થાપના સ્થાપીને વાંદવા દેવાં કુલ ૧૩૫ ૧ ત્યાર પછી ગુરુની નેત્રોગ આગળના આ પ્રમાણે અનુરી—ગુરુની આમળ કમા રહેવું ૧, ચાલવું ૨ અને બેસવું ૩. ગુરુની પાછળે કમા રહેવું ૪ ચાલવું ૫ અને બેસવું ૬, ગુરુની પાછળ કમા રહેવું ૭, ચાલવું ૮ અને બેસવું ૯, આ નવ આસાનના ગુરુની અવગત નજીક પડે તે

પ્રમાણે વર્તવાથી થાય છે. સ્થાંડિલ જઈને ગુરૂની પહેલાં આવી તેની
 પહેલાં પોતે શીય કરવું-હાથ પગ ધોવા ૧૦, ગુરૂની પહેલાં ગમના-
 ગમનની આલોચના કરવી ૧૧, ગુરૂ બોલાવે તે વખતે (રાત્રે)
 જગતા છતાં જવાળ ન દેવો ૧૨, નવા આવતા શ્રાવણદિકને ગુરૂના
 બોલાવ્યા પહેલાં પોતે બોલાવવા ૧૩, પ્રથમ શિષ્યની પાસે આહાર-
 ની આલોચના કરી પછી ગુરૂ પાસે આલોચના કરવી ૧૪, પહેલાં
 શિષ્યાદિકને આહાર દેખાડીને પછી ગુરૂને દેખાડવો ૧૫, પહેલાં
 બીજને આહાર માટે નિમંત્રણ કરી પછી ગુરૂને નિમંત્રણ કરવું ૧૬,
 ગુરૂને પૂછ્યા વિના બીજને પ્રથમ આહાર આપવો ૧૭, ગુરૂની સાથે
 આહાર કરતાં સ્નિગ્ધ અને મિષ્ટ આહાર પોતે લઈ લેવો ૧૮, ગુરૂના
 બોલાવ્યા છતાં (દિવસે) જવાળ ન આપે-ગુરૂના વચનને ગણકારે
 નહીં ૧૯, ગુરૂને કઠોર વાણીથી જવાળ આપે ૨૦, ગુરૂની પાસે જઈને
 જવાળ આપવો જોઈએ તેને બદલે પોતાના આસન પર બેઠો બેઠો
 જવાળ આપે ૨૧, ગુરૂ બોલાવે ત્યારે પોતાના આસન પર રહીને જ
 'શું છે ?' એમ પૂછે ૨૨, ગુરૂને તું કહી જવાળ આપે ૨૩, ગુરૂએ
 કાંઈ કામ કરવાનું કહ્યું હોય ત્યારે તે કામ તમે કેમ નથી કરતા ?
 એમ કહી ગુરૂની તર્જના કરે ૨૪, ગુરૂ ધર્મ કથા કરતા હોય ત્યારે
 પોતાની વિદ્વત્તા દેખાડવા માટે ગુરૂની કથાની શ્લોકાવા ન કરે ૨૫,
 ગુરૂ કથા કહેતા હોય તે વખતે તમને બરાબર કથા સાંભરતી નથી
 એમ બોલે ૨૬, ગુરૂની કથાનો છેદ કરે એટલે કે પોતે આગળ આ-
 ગળથી કહેવા માંડે ૨૭, ગુરૂની પર્યાવાનો ભાંગ કરે એટલે કે ગુરૂ
 ધર્મ કથા વડે સભાને રંજન કરતા હોય તે વખતે આવીને ગાયત્રી વિગેરેનો
 સમય ધર્ષ ગયો છે ઇત્યાદિક બોલી સભાનો ભાંગ કરે ૨૮, ગુરૂ કથા
 કહી રહે ત્યાર પછી પોતાની પંડિતાઈ બતાવવા માટે સમાની આગળ
 તે જ કથાને પોતે વિશેષ વિસ્તારથી કહે ૨૯, ગુરૂના સંથારાને પગ
 અડાડે ૩૦, ગુરૂના સંથારા ઉપર હિલો રહે અથવા બેસે ૩૧,
 ગુરૂના આસન કરતાં પોતાનું આસન ઉંચું રાખે ૩૨
 તથા ગુરૂના આસનની બરાબર પોતાનું આસન રાખે ૩૩. (કુલ

કુપરના ૧૦૫ મળીને ૧૫૮ સ્થાન થયા.) ત્યાર પછી વાંદવાના બ-
 ત્રીશ દોષો આ પ્રમાણે છે.—અનાદત દોષ—આદર વિના વાંદે તે
 ૧, સ્તબ્ધ દોષ—વાંદના કરતાં પ્રચ્છન્ન અને ભાવથી નમ્ર થાય નહીં
 અપ્રકટ રહે તે ૨, વાંદના કરતાં કરતાં નાશી જાય, અથવા વાંદતી વખતે
 અસ્પષ્ટ શબ્દ બોલે તે પવિદ્ધ દોષ ૩, આચાર્ય વિગેરે સર્વને એક
 માથે જ વાંદે તે પરિપિંડિત દોષ ૪, તીકની જેમ કદતો કદતો વાંદે
 તે રોલક દોષ ૫, જેમ મહાત્મન અંકુશને હાથમાં નચાવે તેમ હાથમાં
 રાખેલા ઝોપાને નચાવતો વાંદે તે અંકુશ દોષ ૬, હાથખાની જેમ
 આગળ અને પાછળ ચાલતો ચાલતો વાંદે તે કચ્છપ દોષ ૭, માણસાની
 જેમ લપગતાથી વાંદે તે મસ્તક દોષ ૮, કોઈ કારણને લીધે
 ગુરુ કપર દોષ રાખીને વાંદે તે મનોદ્વિષ્ટ દોષ ૯, ખૂબે હાથ
 દીસવું કુપર રાખી અથવા બે હાથની વચમાં ખાંડે દીસવું રાખી,
 અથવા બે હાથની વચમાં એક દીસવું રાખી વાંદે તે વેદિકાબધ્ધ
 દોષ ૧૦, નહીં વાંદવાથી ગુરુ મને કાઢી મુકશે એવા ભયથી વાંદે
 તે બય દોષ ૧૧, બીજા સાધુઓ આ ગુરુને બચાવે છે. માટે હું
 પવ્વનેને બાળુ જેમ ધારી વાંદે તે બચાવ દોષ ૧૨, હું ગુરુને વાંદીશ તો
 તે મારા પર પ્રીતી રાખશે એમ ધારી વાંદે તે મિત્રી દોષ ૧૩, પોતાની મોટાઇ
 જણાવવા માટે વાંદે તે ઔરવ દોષ ૧૪. વચ્ચે પાત્રાદિકને માટે વાંદે
 તે કારણ દોષ ૧૫, ચોરની જેમ છાની રીતે કાઢી ન લાગે તેમ
 વાંદે તે સ્તેન્ય દોષ ૧૬, આદાર નિદાર વિગેરેના અથોગ્ય સમયે
 વાંદે તે પ્રત્યનીક દોષ ૧૭, કોપથી વાંદે તે દ્રેષ્ટ દોષ ૧૮, ગુરુ રોષ
 કે તોષ કાંઈ પણ કરતા નથી, એ તો એક પૂતળા જેવા છે એમ
 મારી હાથની આંગળી વિગેરેના ચાળા પાડતો વાંદે તે તર્જિત દોષ
 ૧૯, બાવ વિના કપટથી વાંદે તે માર્યાક દોષ ૨૦, હે અર્જુ ! હે
 વાયક ! એવા હાંસીના શબ્દો બોલતા વાંદે તે હીલના દોષ ૨૧,
 વાંદના વાંદતા કથા—વાતો કહે તે કુચિત દોષ ૨૨, કાઠની એક
 રહીને અથવા અંધારે રહીને વાંદે તે દબ્બાદબ્બ દોષ ૨૩, મસ્ત-
 કની ડાબી કે જમણી ગાંઠુ ૧૨૬ હાથ રાખીને વાંદે તે મુઝ

દોષ ૨૪, રાજદિલના કરની જોમ આ પણ એક જાતનો કર છે એમ ધારી વાંદે તે કર દોષ ૨૫, દીક્ષા લેવાથી લૌકિક કરથી તો મૂકાયા, પણ અરિહંતના કરથી મૂકાયા નથી એમ ધારી વાંદે તે મોચન દોષ ૨૬, મસ્તક પર ને ઓઘા ઉપર હાથ અડાડ્યા ન અડાડ્યા કરી વાંદે તે શિલ્પશિલ્પી દોષ ૨૭, વાંદણુનો પાઠ ઉતાવળથી બોલતો અક્ષરોને પડતા મૂકી વાંદે તે ન્યૂન દોષ ૨૮, વાંદણુ દઈ રહ્યા પછી મોટા શબ્દથી “મત્યણ બંદામિ” જોણે તે ઉત્તર શ્રુતિકા દોષ ૨૯, શબ્દનો કિરચાર ઠયો વિના વાંદે તે મૂક દોષ ૩૦, મોટે સ્વરે વાંદે તે ઢફર દોષ ૩૧ અને ચપળતાથી વાંદે તે ચટુક્તિ દોષ કહેવાય છે. ૩૨. (આ ૩૨ પૂર્વના ૧૫૮ સાથે મેળવવાથી કુલ ૧૯૦ થયા. વાંદણુ દેવાના આઠ હેતુ છે એટલે કે આઠ કારણે વાંદણું દેવાય છે, તે આ પ્રમાણે-પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે, સ્વાધ્યાય કરતાં ૨, અતિથિ આવે તેને ૩, અપરાધ ખમાવતાં ૪, કાયોત્સર્ગ કરતાં ૫, આજ્ઞાપના લેતાં ૬, પરચખખાણુ લેતાં ૭ અને અનશન કરતી વખતે ૮. (આ સર્વ મળી ૧૯૮ સ્થાનો થયાં. * હું ભગ્ય ! દોષોનો ત્યાગ કરી પ્રીતિપૂર્વક એક કૃપા મેળવવાની ઇચ્છાવાળા તારે ભેદ અને પ્રભેદ સહિત વાંદણું દેવાં.

ઉપર વંદનક્રમાં શીતળાચાર્ય વિગેરે પાંચ દ્રષ્ટાંતોનાં નામ કહ્યાં છે, તેમની કથાઓ સિદ્ધાંતમાં કથા પ્રમાણે અહીં દૃકમાં લખી છે.

શીતળાચાર્યની કથા.

દોષ એક નગરમાં પૃથ્વીને નાથવાળી કરનાર અને પાતાના ગુણો વડે લોકોને પ્રસન્ન કરનાર સર્વનયણ નામનો રાજા હતો, તેને વિનયદિ મુખવણી અને લોકપ્રિય શીતળ નામે પુત્ર હતો. તે વયન કરી નેવની વડા વડે પૃથ્વી તળે શીતળ કરતો હતો. તે રાજાને મહુરવંદન આશ્વદિકમાં ૧૯૦ સ્થાનો કહ્યાં છે. તેમાં વાંદણુના ૨૦૬ અક્ષરો, ૧૮ પદો, ૪ વાંદણુના દાતા, ૬ અંગત અને ૨૫ પ્રદારનો મિલિ કુલ ૨૯૬ સ્થાનો લખાઈ છે એટલે ૪૬૨ થાય છે.

અનુપમ શરીરવાળા, કુળની હીપિકા (હીવા) જેવી, કળાનું સ્થાન અને પવિત્ર લાવણ્ય રૂપી જગતી કૃપિકા (કૃષ્ણ) સમાન એક પુત્રી પણ હતી. પવિત્ર મનવાળા અને સુંદર બુદ્ધિવાળા રાજપુત્રે એકલા ગુરુનું વચન સાંભળી વિરકત થઇ સંસારનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર ગ્રંથરૂ કયું. અને ભાગ્યથી શોભતી તેની બહેન (રાજપુત્રી) ને તેના પિતાએ કોઈ રાજા સાથે ઉત્સવ સહિત પરણાવી. તેને અનુક્રમે સુંદર અપકમળવાળા, લક્ષ્મીનાં સ્થાન રૂપ, કોડા કરવામાં અતુર અને કળાઓમાં કુશળ ચાર. પુત્રો થયા. તે પુત્રોની પાસે તે હમેશાં બુદ્ધિ રૂપી પત્રવાળા, લેનામમાં અને અન્ય આમમમાં વિદ્યાન, સાધુની ક્રિયા કરવામાં નિપુણ, ઉત્તમ ગુણવાળા, પ્રથમધીજ પ્રતિષ્ઠા પામેલા, અકંઠાર રહિત અને શ્રીમાન આચાર્ય પદવીનો ઉપભોગ કરવામાં ઈર્ષ સમાન પોતાના ભાઈની હર્ષથી પ્રશંસા કરતી હતી. માતાના અપ્પણી મામાનો ન્હાલા માં-ભગીને તે ચારે પુત્રોએ વૈરાગ્ય પામી અનુપમ ચારિત્ર અંગીકાર કયું. બૃહસ્પતિના જેવી બુદ્ધિવાળા તે ચારે ગુરુ અને સ્થવિર મુનિઓની પાસે અભ્યાસ કરીને મુતજ્ઞાનમાં વિદ્યાન થયા. એકલા મનુષ્યોમાં રત્ન સમાન, જ્ઞાનાદિત મણુ રત્નોને ધારણ કરનાર અને પવિત્ર અંતાઃ કરણવાળા તેઓએ પોતાના મામાને વાંદવા જવાની રજા માગી. ત્યારે ગુરુએ તેમને આજ્ઞા આપી. પછી તેઓ ત્યાંથી વિદ્યાર કરી સાંજને સમયે મામાના નગરનો બહાર આવી પહોંચ્યા. સૂર્યાસ્ત થઇ જવાથી તેઓએ નગરમાં પ્રવેશ કર્યો નહીં, બહાર એક દેવકુળમાં બે રથા. તે વખતે એક આવક તેમને મળ્યો. તેની સાથે તેઓએ મામા શીતજાચાર્યને કહેરસાગુ* કે ' તમારા ભાણેજો તમને વાંદવા માટે બહાર આવ્યા છે, તે અત્યારે નગર બહાર રથા છે, સત્યારે આપને વાંદવા આવશે ' તે સંદેશો આવકે જગતે ગુરુને કહ્યાં. પછી તેઓને ગુ-રિમાં શુભ સ્થાન પ્વાનાં વાલુથી વાદળોનો સમૂહ દૂર થતાં મુર્ધનો નિર્મળ પદ્મપ્ર મગ્ન થાય તેમ માનિકર્મનો સ્વપ્ન થવાથી દેવજ્ઞાન ઉપન્ન થયું. એટલે પ્રાતઃકાળે તેઓ જામમાં ગુરુને વાદવા ગયા નહીં. તેથી તેમના મામા શીતજાચાર્યે તેમને મગરા માટે જામ બહાર આ-

આ, તેને જાણતા એક ને ચારે સુનીશરે હાથ પાડી થયા નહીં
 ને એક આચાર્ય તેમને કહ્યું કે—“ હે ભાણેજી ! જો તમે વિન
 મિત્ત હો તો હું જ તમને વાંદું. ” ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે—“તમારો
 મન કોઈ કંઈ કરે. ” તે સાંભળી આચાર્ય તેમને ક્રોધ સહિત વાંદવ
 વાંદવ કરે. ત્યારે તેઓએ તેમને કહ્યું કે—“આવી દ્રવ્ય વાંદના કરવાથી
 શું ફરતે ? માત્રાંદન વડે વાંદો. ” તે સાંભળી સુરિએ પૂછ્યું કે—
 “તમે તે કેવળજ્ઞાન થયું છે કે જોથી તમે મારી દ્રવ્ય વાંદનાને
 જોઈ હો ? ” ત્યારે તેઓએ ઉત્તર આપ્યો કે—“મહા. એમજ છે. ”
 “તમારો શિવજીવ્યો પોતાનો અપરાધ ખમાવી ભાવથી વાંદના કરી.
 તમારો વાંદવ તેમને પણ કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ”

—૬—

શુદ્ધકની કથા.

તેમની વાણી સાંભળી તે મુદ્દલક આચાર્ય જાણી શકે વિચાર કરવા લાગ્યા કે—“ હું જીજડીના પુત્ર મને જુ. મારામાં ઉત્તમ ચારિત્ર કયાં છે ? આવા વિગેરે ચિંતનિકર્મના મૂળથી જ થાકે અને પૂરે છે ” એમ વિચારી તેણે પાછા વપાઇયે આવી મુનિઓને ચોતાનું વૃત્તાંત નિવેદન કર્યું, અને તેની આલોચના કરી. આ મુદ્દલકાચાર્યને પ્રથમ દબ્યચિતિ હતી અને પાંડળથી આવચિતિ પ્રાપ્ત થઇ. એટલે કે પ્રથમ તેણે કૃપચરણે દબ્યથી રાજ્યમાં હતી, અને પછી આવખી રાજ્યમાં.

શ્રીકૃષ્ણ વામુદેવ અને વીરા સાળવીની કથા.

ઉદ્ધની આજ્ઞાથી ધનદે (કુબેરે). લવણ મમુદને આપ્યો કરી તે ઉકાળું સંસુવારમાં દ્વારકા નગરી વસાવી-જનાવો હીધી. તે નવ યોજન પહોળો, બારે યોજન લાંબો, ૨૧ તાલ દેવતા અને જમીનમાં ખમણા પહોળા કિલ્લાવાળો તેમજ સર્વ રત્નમય બનાવી. તે નગરીમાં માણિક્ય-મય મનોહર નિર્મિત્યોની શ્રેણી બનાવી, સર્વતોલક વિગેરે જાતિના સુવર્ણમય આવાસો બનાવ્યા અને અંદર સાઠ તથા બહાર બેતેર કુળ-કિલ્લાવાળાને વસાવ્યા. તેને સાઠ પ્રજા દિવસ સુધી ધનદે શ્વાતરકથી દાવો લાવીને સુવર્ણ, મણિ, પાન્ય અને વસ્ત્રના સમૂહોવડે પૂજી રી. તેને એતાં બુદ્ધિમાન લોકોના મનમાં પણ વિસ્મય થતો હતો.

તે નગરીમાં સમુદ્ર વિજય વિગેરે દશ દશાઈ રાજાઓ વડે યુક્ત, મજાદેવ વિગેરે પાંચ મદાવોરે વડે સેવાનો, ઉત્તરેન વિગેરે સોળ દશર આર્જત રાજાઓથી પરિવરેલો, પ્રધુત્તન વિગેરે સાઠપ્રજા કરેડ પુત્રો વડે યુક્ત, સાંઝ વિગેરે સાળસો ને ત્રણ દુર્ગત કુમારો સહિત, વીરસેન વિગેરે એકશય સો ને ત્રણ વીરોઅ પરિવરેલો, મદાસેન વિગેરે છપ્પન સો ને ત્રણ યોધાઓ વડે આશ્રય કરાયેલો, રૂઢનિષ્ઠી વિગેરે જરીશ સશસ્ત્ર રાજાઓ સહિત, ત્રણ ખંડ ભરતક્ષેત્રના

૧ બોધ પામી.

૨ મુખ દર્શને એકલા કરવાના કારણે ૩૫ શિવો વિગેરે કૃપ-ગરણ ચિતિ દેવવાય છે.

અધિપતિ જરાસંધ નામના રાજાનો પરાજય કરનાર અને શત્રુઓને ત્રાસ પમાડનાર શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ રાજ્ય કરતા હતા. એકદલ તે પુરીમાં જગતના જીવોના મનના તાપને દૂર કરવામાં અમૃતના સરોવર સમાન શ્રીમાન નેમિનાથ સ્વામી સમવસર્યા-પધાર્યા. તેમને વાંદના માટે ચાર નિકાયના ઇંદ્રો, દેવો અને દેવીઓ તથા જિનેશ્વરની સમૃદ્ધિ જોવામાં આશ્ચર્ય વાળા દ્વારિકા પુરીના નરો અને નારીઓ તથા પરસ્પર ભય ને વૈર રહિત થયેલા તિર્થો પણ ત્યાં આવીને બેઠા. તે વખતે ઉઘાનપાળે આવી શ્રીકૃષ્ણરાજને જિનેશ્વરના આગમનની વધામણી આપી તે સાંભળી મનમાં વિસ્મય પામેલા ત્રિપંડ ભરતના સ્વામીએ અત્યંત હર્ષથી મેઘ જેમ જળને વરસાવે તેમ તે ઉઘાનપાળ ઉપર સુવર્ણ વરસાવ્યું—દાન આપ્યું. ત્યારપછી અંતઃપુર ની સ્ત્રીઓ અને રાજસોઠ સહિત જિનેશ્વરની ઋદ્ધિ જોવાને બહુ ઈચ્છતા હોય તેમ શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ જિનેશ્વર પાસે આવ્યા. જિનેશ્વરને જોઈ રાજ્યચિન્હો (છત્રાદિક)^૧ નો તેણે ત્યાંગ કર્યો, જિનેશ્વરને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી, મસ્તકપર બે હાથને મુગટરૂપ કરીને તે આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા—

“ પ્રાતિહાર્યની લક્ષ્મીવડે શોભતા શિવાદેવીના પુત્ર શ્રીજિન પતિની હું સ્તુતિ કરું છું કે જોનો મેરૂ પર્વતના શિખર ઉપર દેવે-દ્રોએ આદરપૂર્વક જન્મ મહોત્સવ કર્યો હતો. હે પ્રભુ ! તમારી પાછળ આ ભામંડળ શોભે છે એમ નથી પરંતુ તમારા પ્રતાપથી પરાજય પામેલા સહસ્રમાનુજે (સૂર્ય) તમારું શરણ કર્યું છે. એમ હું માનું છું. ૧. ભાદ્રપદમાસના મેઘની ગર્જનાને જીતનારા આ મનોહર દુંદુભિઓ આકાશમાં વાગે છે એમ નથી, પરંતુ સર્વ દિશાઓ હર્ષથી તમારી પાસે આવી તમારા ગુણનાં ગીતો ગાય છે. ૨ હે તીર્થરાજ ! હંસત્રીના જેવી ઉજવળ ઠાંતિવાળી ચામરોની શ્રેણી તમારી બંને બાજુએ શોભે છે, તે જાણું કે તમારા

૧ છત્ર, ચામરૂ, મુગટ, ખડ્ગ અને મોજડી.

શરીર રૂપી મેરૂ પર્વતની અન્ને જન્મીને વિરલ જન્મના નિર્મલોદ્ભવ
પ્રમળા હોય શ્રીમ લાને છે. ૨. તમારા મનરૂ જુરે દેવગુણોને
જણુ જનન યતો ધર્મો જે, તે જાણે કે તમારી જેવા કરીને ચોટના
કલંકનો નાશ કરવા માટે જન્મ કયને જન્મ કરીને જાણેને સંકલ
હોય તેમ જાણે છે ૪ જન્મના અન્ન છતો જેને પર્વતના સાર
મહારને કરેની તમારી પાણી (દિવ્ય પદ્મિ) જાણે કે માર મળિત
દાને જાણ કરવા માટે કરાવે (જાણીને) પદ્મ કરેની હોય તેમ
જાણે છે. ૫. તે પ્રભુ ! તમારી પાળણ છોડો અન્નના સારપૂર્ણ
પણુ જાણીકપણને પાળે છે, તે તમને જાણ કરનારા મર્વ મ-
નુષે "અશોકપણને પાળે નમો શુ" જાણે છે ! ૬. મુખના કિરણો
જેવા પ્રકૃતિના મુખકમળપાળા તે દેવ ! તમે રૂપની તકની જો
કામદેવનો પરાભવ કરો, તેથી ને જવ પામીને પાળાનો રુચ રૂપી
પૂર્ણને તમારી પાળે મૂળીને (પૂર્ણવદિ કરીને) જાણી જાણે જાણ-
વ છે. ૭. અમરુચ લાવણુ જો કેમ રૂપપાળા તે જાણી ! જેકર્વ
જનના સિંદાસન જુરે રહેલી તમારી મળિત જાણે કે આકાશમાં
રહેલી સંકલની મોળામી કળા હોય તેવી જાણે છે. ૮. આ
પ્રમાણે જાણેવના જામડળ ૧, રૂંદિભિ ૨, જામર ૩, છત્ર ૪, પાણી
(દિવ્યપદ્મ) ૫, અશોક વૃક્ષ ૬, પુષ્પવૃદ્ધિ ૭ અને સિંદાસન ૮ જે
આઠ અતિ અદ્ભુત મેઠ પ્રાવિદાયો જન્મમાં જન્મવા વર્તે છે, તે
જન્મના ! તમારું મુખ શ્રીવર્મરૂપી મેઠ લંસને કોડા કરવાના કમળની
સહમીને વીરતારનાર છે, અને તમે અન્ન પદ્મોને જન્મનાર છો.
તેથી આ પ્રમાણે મેં તમારી સ્તુતિ કરી છે, તે અકર્ત્રિમ તપના
સમૂહથી પૂર્ણ થયેલા મારા પર તમે પ્રસન્ન થાઓ. "

આ પ્રમાણે જન્મદીશની સ્તુતિ કરીને શ્રીકૃષ્ણ જિનેશ્વરની સન્મુખ
અમૃતનાં સાર જેવાં ચોલાનાં નેત્રો સિંધરડરીને યોગ્ય સ્થાને બેઠા.
ત્યાર પછી શ્રીજન્મનાથ એક યોગ્ય મુખી વિસ્તાર પામતી, પાંચીરા

૧ અશોક નામના વૃક્ષપણને.

૨ શોક રહિતપણને,

ગુણોને સ્પર્શ કરતી અને અમૃતના જીવી મધુર વાણી વડે બોલ્યા
 કે—“જિનેશ્વરના દર્શન કરવાથી અને મુનિઓને વંદન કરવાથી
 મનુષ્યોના પાપનો અંત-નાશ થાય છે, અને મનવાંછિત સંપન્ન પ્રાપ્ત
 થાય છે. વીતરાગ, તેનું વચન, વ્રત, ગુરુને વંદન અને ત્રિમલાદિ
 (શત્રુજય પર્વત) એ પાંચ વકાર મોક્ષના હેતુ છે. ગીર્વાણ (દેવ) દર્શન,
 ગર્વિની ત્યાગ, અરિહંતનું ગીત, શ્રેષ્ઠ ગુરુ અને ગુણ ઉપર પ્રીતિ એ પાં
 ચ વકાર પામવા દુર્લભ છે.” આ પ્રમાણે પ્રભુનું વચન સાંભળી કૃષ્ણે કહ્યું
 કે—“હે પ્રભુ ! મને આજ્ઞા આપો, હું સર્વ મુનિઓને વાંદું.” ભગવાન બોલ-
 લ્યા કે—“ તમારી ઈચ્છા પ્રમાણે કરો. ” ત્યારે કૃષ્ણ વાસુદેવ હર્ષથી
 અંદાર હજાર મુનિઓને ક્રમસર વાંદવા લાગ્યા. તે વખતે સાથે રહીને
 વાંદનાર બીજા લોકો તથા વિવેકી રાજાઓ તેવા પ્રકારનું શારીરિક
 બળ નહીં હોવાથી વાંદતા વાંદતા વચ્ચેથી જ થાકીને અટકી ગયા.
 જમ. વરસાદ વરસતો હોય ત્યારે તેના જળના પ્રવાહો થોડા થોડા
 આલીને પૃથ્વી ઉપર જ રહી જાય છે, સમુદ્ર સુધી પહોંચતાં નથી, તેમ
 તેઓ ઠેક સુધી પહોંચ્યા નહીં. પરંતુ જેમ નિરંતર વહેતો ગંગાનો
 પ્રવાહ સમુદ્રને મળે છે, તેમ એક વીર નામનો વાસુદેવનો સેવક
 ૧૮૦૦૦ મુનિઓને વાંદવામાં કૃષ્ણની સાથે છેવટ સુધી રહ્યો. સર્વ
 સાધુઓને વંદના કરી રહ્યા પછી કૃષ્ણે પ્રભુને પૂછ્યું કે—“હે સ્વામી !
 મેં પૂર્વે ત્રણ સો ને સાઠ યુધ્ધો કર્યા છે, તેમાં હું જરા પણ થાક્યો
 નહોતો, પણ આજે આ વાંદણાં દેવામાં થાકી ગયો, તેનું શું કારણ ?”
 જિનેશ્વરે જવાબ આપ્યો કે—“ હે કૃષ્ણ ! પૂર્વે યુધ્ધો કરવાં વડે
 તમે અશુભ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું હતું, અને અત્યારે આ વંદના
 કરવાથી તો તમને અપૂર્વ લાભ થયો છે તે સાંભળો-હે કૃષ્ણ !
 તમે વંદના કરવાથી ક્ષાયિક સમક્રિત ને તીર્થંકર નામકર્મ મેળવ્યું છે
 અને સાતમી નરક પૃથ્વીના આયુષ્યને બદલે ત્રીજી નરક પૃથ્વીનું આયુષ્ય
 બાંધ્યું છે. ” તે વિષે શ્રીઆવશ્યક સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—“ દશાહિને
 વિષે ત્રિંશ સમાન શ્રીકૃષ્ણે દ્વાદશાવર્ત વંદન વડે (૧૮૦૦૦ મુનિને)
 વંદન કરવાથી તીર્થંકર નામકર્મ, ક્ષાયિક સમક્રિત અને સાતમી
 બદલ ત્રીજી નરક પૃથ્વીનું આયુષ્ય બાંધ્યું ” ત્યાર પછી કૃષ્ણે પ-

છે" કે—“હે ભગવાન ! આ મારા વીર સેવકે પણ મારી સાથે જ વંદના કરી છે, તેણે શું હિમાયત કર્યું ? ” મંમુએ જવાબ આપ્યો કે—“ હે રાજા ! તમે પ્રસન્ન થઈને તેને જે ધનામ આપશો, તે જ તેને લાભ થયો છે. તે સિવાય બીજા કંઈ પણ લાભ તેને થયો નથી. કારણકે મુખી સાધુઓ હંપર તેની જરા પણ બકિત વાળી જુદી ન હોતી, પરંતુ મારા સ્વામી આ મુનિઓને વાઢે છે માટે હું પણ તે પ્રમાણે કરું એમ મારી તેણે કેવળ તમારી જ બકિત કરી છે. ” હે શોકો ! દ્રવ્ય અને ભાવમાં આટલો બધો તફાવત છે એમ તમે જાણો. ત્યાર પછી જેની કાર્તિની જ્ઞાન કરકતી છે એવા શ્રીકૃષ્ણ રાજા શ્રીજિનેશ્વરને નમસ્કાર કરી પોતાની પુરીમાં ગયા. હે ભગ્ય છત્રો ! તમે પણ મુર-વંદના કરવામાં નિરંતર ચલન કરો.

બે સેવકની કથા.

કોઈ બે સેવકો, કોઈ રાજાની સેવા કરતા હતા. તેઓ એકલા જામના સીમાડાના નિર્વચને માટે માર્ગે આકથા જતા હતા. માર્ગમાં તેઓએ બન્ને પંકરહિત પુરુષનો પિંડ હોય અને દેહધારી શાંત રસ હોય એવા એક મુનિને જોયા. તેને એક એક સેરકે વિચાર્યું કે—“ આ સાધુના દશ નથી અવરજ મારું કાર્ય સિદ્ધ થયે. કારણકે મુનિના દર્શનથી આ લોક અને પરલોકના કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે. કહ્યું છે કે—કે અર્જુન ! રથ ઉપર થડ અને ધનુષને હાથમાં લે. આગળ નિત્યેય મુનિ દેખાય છે તેથી હું પુરુષીને છોડી જ માત્ર હું. ” એમ વિચારીને તેણે ભાવથી મુનિને વંદના કરી. અને બીજાએ મુનિને દોષના સમૂહ રૂપ ધારીને વંદના કરી નહીં. ત્યાર પછી તે બન્ને સેવકો રાજસભામાં ગયા. ત્યાં સિંહાસન પર બેઠેલા રાજાને નમીને તેઓ બોલ્યા કે—“ હે રાજા ! શીવપણે અમારા જામના સીમાડાની વ્યવસ્થા કરી આપો. ” ત્યારે રાજાએ તેમનો ન્યાય કરવા બુદ્ધિમાન પ્રધાનોને આદેશ કર્યો. તે વખતે નીતિને જાણનારા તેઓએ તેમનો સ્વાર્થ ન્યાય કર્યો. “ રાજાનીતિ સમુદ્રની જેમ નિરંતર

ન ઝાળંગાય તેવી જ હોય છે. ' તે ન્યાયમાં ભાવથી મુનિને વાંદનાર
સેવક હતો, અને ખીજે હારી ગયો. ' જ્યાં ધર્મ છે ત્યાં જ જય
હોય છે. '

શાંખ અને પાલકની કથા.

કેને ઇંટ વસ્તુને આપવામાં સમર્થ એવું પાંચમું દ્રષ્ટાંત કહે
છે—એકદા એક નક્ષત્રોથી ભરાયેલા આકાશની જેમ સેવકોથી
ભરાયેલી શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવની સમાના દ્વાર પાસે બાજુ સૂર્યના
રથમાંથી ઉતરીને આવ્યા હોય તેવા, ઉચ્ચશ્રવા ના-
મના ઈંદના અશ્વની જેવા અને ગંગા નદીના ઉ-
છળતા તરંગો જેવા એક અશ્વને લગ્નને કાંઈ પરદેશી પુરુષ કોમો
રથો તેને કર્મની જેમ પ્રથમ દ્વારપાળે સમામાં જતો અટકાવ્યો.
પછી તે દ્વારપાળે રાજાને જણાવી તેની આજ્ઞા લઈ તે પુરુષને સમા-
માં પ્રવેશ કરાવ્યો. તે પુરુષે રાજાને નમસ્કાર કરી અશ્વરત્નની ભેટ
કરી. ઠારમુકે ' આશ્વમાંથી નીકળેલાં રત્નોના ભોગવનાર પુણ્યશાળી
જ હોય છે, અને વનમાં ઉત્પન્ન થયેલાં પુષ્પો દેવના મસ્તક ઉપર
જ ચડે છે. ' રાજાએ શુભ લક્ષણને ધારણ કરનાર તે અશ્વ તેની
પાસેથી લીધો અને તેને ઘણું ધન આપાવ્યું. તે વખતે શાંખ અને
પાલક નામના કૃષ્ણના પુત્રોએ તે અશ્વની યાચના કરી. ત્યારે કૃષ્ણે
કહ્યું કે—' કાલે પ્રાતાઃકાળે જિનેશ્વરને જ પડેલા વાંદના કરશે તેને
આ અશ્વ હું આપીશ. ' તે માંડ પીને પ્રાતાઃકાળે પોતાને ઘેર રહેલા
શુભે કહીને નાન આદ્ય પચત્રાં જિનેશ્વરની દિશા તરફ જઈને શુભ
સ્તવથી જિનેશ્વરને વદના કરી. પાલકે તે અશ્વને શ્રામથી પરેશી થ
કહીને સાર્વભૌમ જતાં સુનેલા કોઠાને જતાડતા અરિહંતની પાસે ગયે,
અને તેમને વનસ્કરને કરી તેમને પાલકના સહી રાખ્યા. પછી શ્રી
કૃષ્ણે સુનેલા સહિત તેમનાથ પાસે જઈ તેમને વાંદના કરી પૂછ્યું
કે—' હે વનસ્કરકુલ ! આજે આપને પ્રવચન કોણે વદના કરી ? '
વનસ્કરે જવાબ આપ્યો કે—' પ્રવચન કોણે આપ્યું મને વદના કરી છે.

અને સાર પોલી પાલકે દ્રવ્યથી વંદના કરી છે. દ્રવ્ય અને ભોવ વંદનામાં એક અને સંરસવના જેટલા તૈલવર્ત છે. પાલકે અસંખ્ય છે, અને સાંખ ચરમ દેહધારી છે. આ પ્રમાણે પ્રભુનાં મુખથી સાંભળીને શોકાંશુ ચોતાંની પુરીમાં મેઘા અને તેણે જંગની જેવાં નિર્મળ ચિત્તવાળા સાંખને તે અન્ન આપ્યો. આ દૃષ્ટાંત જાણીને તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ વિધિ પ્રમાણે આવથી ગુરુ વંદન કરવું.

આ પ્રમાણે મનોહર દ્વજને આપનારાં આ પાંચ દૃષ્ટાંતો સાંભળીને બધા પ્રાણીએ સંસાર રૂપી સમુદ્રને તારવામાં પ્રવહણુ સમાન અને ચિંતામયિ રતનની જેમ પ્રાણીઓના મનવાંછિત સમમ પદાર્થ દેવામાં ઉત્સુક બીવી ગુનીદ્રના ચરણ કમળની વંદના કરવામાં નિરંતર ભક્તિ થી ઉદય કરવે.

આ પ્રમાણે શ્રીતપનચક્ર રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શોધર્થક સ ગણિના સિંચ જમાવ્યાશ્ચ શોષદ્રવ્ય ગલિય રમેલી શ્રી: હૃદયકલ:વલ્લી નામની ટીકાને વિશેષ પ્રથમ સાખામાં ગુરુને પદ્મી દેવાના વિધનમાં બોલીતળાચાર્ય વિનેદેના પાંચ દૃષ્ટાંત વિનેદેના વર્ણન રૂપ છટો પદ્યન સમાપ્ત થયે.

પદ્યકવ ૭.

જમના ચરણનો આશય કરવાથી સ્થપિતક (સાધીઆ) હજુ સુધી ઘોડાના મંજળને માટે વાપ છે, અને જમનું તેજ સૂર્યની જેવું ઉગે છે, તેવા સાતમા ચરિત્રવ તમારી લક્ષ્મીને માટે યાચો.

શીઘ્રવંદનનું દ્વાર કરી રવા પરી હવે પ્રતિકમલ નામનું સા- તમુ દ્વાર પ્રતિપદન કરવા મટે કહે છે. - પીતીવચમના પર્મથી દે- શના દે બધા છરો ! તમારે એકાર ચિત્ર વડે વિધિ પ્રમાણે પ્રતિ- કમલ કરવામાં ઉદય કરવે. પ્રતિકમલ સ્થાવરો અર્થે આ પ્રમાણે છે. - અતિચારવાળા સ્થાનથી જ પાધું કરવું તે પ્રતિકમલ કહેવાય છે. કહ્યું છે કે - " પ્રાણી પ્રમદના વચથી પાળાનું સ્થાન લઈ બીજે

સ્થાને ગયો હોય તે પાછો ફરીથી પોતાને સ્થાને આવે તે પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે, ” શ્રાવકે સાધુની સમીપે અથવા પૌપધશાળામાં ભૂમિનું પ્રમાર્જન કરી, સ્થાપનાચાર્યની અને પોતાના શરીર વચ્ચે દિકની પ્રતિલેખના કરી, સામાયિક લાઇને વિધિ પૂર્વક પ્રતિક્રમણ કરવું તે પ્રતિક્રમણના પાંચ ભેદ છે.—દૈવસિક ૧, રાત્રિક ૨, પાશ્વિક ૩, આતુર્ભાસિક ૪ અને સાંવત્સરિક ૫. કહ્યું છે કે—“ દેવસી ૧, રાત્ર ૨, પાશ્વિકી ૩, ચોમાસી ૪, અને સંવત્સરિકી ૫ એ પાંચ પ્રકારે પ્રતિક્રમણ છે. તેમાં મધ્યના ખાલીશ તીર્થ કરેના તીર્થમાં પહેલા બે જ પ્રતિક્રમણ હોય છે, અને પહેલા તથા છેલ્લા તીર્થ કરના વારામાં પાંચ પ્રતિક્રમણ હોય છે. ” પહેલા તીર્થ કરના વારાના જીવો ઋગ્નુજડ અને છેલ્લા તીર્થ કરના વક્રજડ હોવાથી તેમને પાંચ પ્રતિક્રમણ કરવાનાં છે, મધ્યમના ખાલીશ તીર્થ કરેના વારાના જીવો ઋગ્નુ ને પ્રાજ હોવાથી તેમને પહેલાં બે જ પ્રતિક્રમણ કરવાનાં છે. તે વિષે શ્રીઆવશ્યકસૂત્રમાં કહ્યું છે કે—“ જમ હમેશાં ઘરને વાળીને સાફ કરવામાં આવે છે, તે પછી પખવાડીએ ચાર મહિને કે વર્ષે વિશેષ કરીને સારી રીતે સફ કરવું જોઈએ. તે જ પ્રમાણે અહીં પ્રતિક્રમણના વિષયમાં પણ સમજવું. ”

દૈવસિક પ્રતિક્રમણનો વિધિ આ પ્રમાણે છે.—પ્રથમ ચૈત્યવંદન કરવું, પછી કાયોત્સર્ગ (૮ ગાથાનો) કરવો, પછી મુખવસ્ત્રિકાની (ત્રીજી આવશ્યકની) પડિલેહણ કરવી, પછી વાંદણાં દેવાં, પછી આલોચના (દેવસીઅં આલોડ) કરવી, પછી પ્રતિક્રમણનું સૂત્ર (વદિતું) બોલવું, પછી વાંદણાં દેવાં, પછી ખામણાં કરવાં, અસ્તુકૃતિ ખામવું, પછી વાંદણાં દેવાં પછી ચાસ્ત્રાચારના અતિચારનો કાયોત્સર્ગ (બે લોગસ્મનો) કરવો, પછી દર્શનાચારના અતિચારનો કાયોત્સર્ગ (એક લોગસ્મનો) કરવો, પછી જ્ઞાનાચારના અતિચારનો કાયોત્સર્ગ (૧ લોગસ્મનો) કરવો, પછી શ્રુત દેવતાનો કાયોત્સર્ગ (૧ નવકારનો) કરવો, પછી ક્ષેત્ર દેવતાનો કાયોત્સર્ગ (૧ નવકારનો) કરવો, પછી મુખવસ્ત્રિકાનું પ્રત્યુપેક્ષણ કરવું, પછી વાંદણાં દેવાં, પછી સ્તુતિ (નમોસ્તુ વર્ધમાનાયની ૩ ગાથા) કહેવી, પછી શકસ્તવ બણવો, અને ત્યાર પછી

દિવસના અતિથારની શુદ્ધિને માટે કાયોત્સર્ગ (૪ લોગસ્સનો) કરવો.
આ પ્રમાણે દેવસી પ્રતિક્રમણનો વિધિ જાણવો. ૨.

દરે રાત્રિકે પ્રતિક્રમણનો વિધિ કહે છે.—પ્રથમ (રાત્ર પઠિ-
ક્રમણે કાઢે કહેવાં વડે) મિથ્યા દુષ્ટતા દષ્ટ પછી પ્રવિપાત દ'ડકે
(નમેદયુજુ) કહી ત્રણ કાયોત્સર્ગ કરવા પછી મુખવચ્ચિકાની પડિલેહણ
કરી, પછી વાંદણાં દેવાં, પછી આંહોત્રના લેવી (રાત્ર આલોક' કહેવું);
પછી પ્રતિક્રમણનું સૂત્ર વિ'દીસુ) જાણવું, પછી વાંદણાં દેવાં અને
ખામણાં કરવાં (અંકુશુદ્ધિ જામવું), પછી વાંદણાં દેવાં પછી આવરિ
વગરમાળ ધૃત્યાદિ ત્રણ ગાથા કહેવી, પછી છમાસી તપ વિગેરે ચિતવવાનો
કાયોત્સર્ગ કરવો, પછી મુખવચ્ચિકા પડિલેહી જે વાંદણાં દષ્ટ પરંથ-
જાણુ કરવું, પછી (વિશાળજ્ઞાનની) ત્રણ ગાથા વડે ચૈત્યવંદન કરવું.
આ રીતે રાત્ર પ્રતિક્રમણનો વિધિ જાણવો. તેમાં જે ત્રણ કાયોત્સર્ગ
કરવાના કહ્યા છે તેની અંદર પડેલો ચારિત્રાચારની શુદ્ધિ માટે,
બીજે દર્શનાચારની શુદ્ધિ માટે અને ત્રીજે જ્ઞાનાચારની શુદ્ધિ માટે
જિમ ત્રણ કાયોત્સર્ગ કરવા. તેમાં પહેલું ત્રીજા કાયોત્સર્ગમાં
રાત્રિ સંબંધી અતિથારનું ચિતવન કરવું, (પડેલા જે કાઢસગ
એકેક લોગસ્સના કરવા), તથા છમાસી તપથી આરંભીને એક એક
દિવસની કાનિ કરતાં છેવટ પોરસિ અને નવકારથી સુધીના તપનું
ચિતવન છેવટના પ્રતિક્રમણ સુર કહ્યા પછીના કાઢસગમાં કરવું.
તે જે પ્રમાણે કે હું છમાસી તપ કરી ચક્રીય કે નહીં? જિમાં
એકેક દિવસ યદ્યડતાં પાંચ માસ, ચાર માસ, ત્રણ માસ, જે માસ,
એક માસ, પંદર દિવસ, જિમ કાનિ કરતાં છેવટ પોરસી અને નવ-
કારથી સુધીનું ચિતવન કરી રથાચક્રિ તપ કરવે. ૨.

દરે માસિક પ્રતિક્રમણનો વિધિ કહે છે.—પાસિક પ્રતિક્રમણ
ચતુર્થી તિથિએ કરવાનું છે. તેમાં પ્રથમ વાંદિતા સુર કહેવા
પર્યંત દેવસિક પ્રતિક્રમણ પ્રમાણે વિધિ કરીને પછી સમ્પદ પ્રકારે
આ પ્રમાણે કરવું—મુખવચ્ચિકાને પડિલેહી વાંદણાં દેવાં, પછી
વ્યેધાનુક્રમે અંકુશુદ્ધિ જામવું, પછી પાખળી આલોક' કહીને વાંદણાં
દેવાં પછી અંકુશુદ્ધિ દેવા વડે દરેકને ખમાવવા, પછી વાંદણાં દેવાં પછી,

મુખવસ્ત્રિપ્રાની પડિલેહણ કરી, પાશ્વિક સૂત્ર બાણી, ઉમા થઇ, કાયોત્સર્ગ કરી, વાંદણાં દઇ, ત્રીજી વારના સંમાપ્ત આમણાં કરી છેવટ ચાર થોભવંદન વડે આમણા દેવા. એ રીતે કહ્યા પછી દૈવસિક પ્રતિક્રમણના વિધિ પ્રમાણે સર્વ વિધિ વાંદણાંથી માંડીને કરવો. તેમાં વિશેષ એટલું કે ક્ષેત્રદેવતાને અદ્વૈ ભુવનદેવતાનો કાઉસગ કરવો. સ્તવનને સ્થાને અગ્નિત્યાગિ સ્તવ કહેવું અને લઘુત્યાગિને સ્થાને વૃદ્ધ શાંતિ કહેવી. એ જ પ્રમાણે ચાતુર્માસી અને સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણનો વિધિ પણ જાણવો. પાશ્વિક, ચાતુર્માસિક અને સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણને વિષે વિધિ સરખો જ છે, માત્ર નામનો ફેરફાર છે એટલે પાશ્વિકને સ્થાને ચતુર્માસી અથવા તંવરછરી કહેવું. અને કાયોત્સર્ગમાં બેદ છે, તે આ પ્રમાણે-પાશ્વિક પ્રતિક્રમણમાં કાયોત્સર્ગ ૧૨ લોગસ્સનો કરવો, ચાતુર્માસિકમાં ૨૦ લોગસ્સનો કરવો અને સાંવત્સરિકમાં ૪૦ લોગસ્સ અને ૧ નવકારનો કરવો, અને પ્રથમા સંબુધ્ધા આમણામાં પાશ્વિકમાં ૩ ને ચાતુર્માસિકમાં ૫ ને અને સાંવત્સરિકમાં ૭ ને ખમાવવા. (પાછળ બે ખાકી રહેવા એમ છે.)

પ્રતિક્રમણનો કાળ આ પ્રમાણે છે.-‘સૂર્ય અર્ધો અસ્ત થાય તે વખતે ગીતાર્થ મુનિ પ્રતિક્રમણ મૂત્ર બાણે છે.’ આ વચનના પ્રમાણથી તે જ કાળ દૈવસિક પ્રતિક્રમણનો જાણવો, રાત્રિક પ્રતિક્રમણને સમયે આચાર્યાદિ નિદ્રા રૂપી મુદ્રાનો ત્યાગ કરે છે, અને પ્રતિક્રમણ તેવી રીતે કરે છે કે (પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી) પડિલેહણ કરી રહે ત્યારે સૂર્યોદય થાય. અમવાદયી કહીયે તો દૈવસિક પ્રતિક્રમણનો કાળ દિવસના ત્રીજા પ્રહરથી અર્ધરાત્રિ સુધી જાણવો. યોગશાસ્ત્રની વૃત્તિમાં મધ્યાન્હથી આરંભાને અર્ધ રાત્રિ સુધી કહેલ છે. રાત્રિક પ્રતિક્રમણનો કાળ અર્ધ રાત્રિથી આરંભાને મધ્યાન્હ સુધી કહ્યો છે, તે વિષે અન્યત્ર કહ્યું છે કે “રાત્રિક પ્રતિક્રમણનો કાળ બધાડા પોરસી સુધીનો છે, અને વ્યવહાર મુત્રના અભિપ્રાય પ્રમાણે પુરિમક સુધીનો છે.

પાશ્વિક, ચાતુર્માસિક અને સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ પશ્ચાદ્ગતે અતે કરવાનાં છે. પરંતુ વ્યવહાર મુત્રના છટ્ટા ઉદ્દેશામાં—
“પરસ્મિન્ન લટુર્વા સ્વદ્. માસદય વ વરિકર્મં તુ નાયકયં” ઇત્યાદિકની વ્યાખ્યા કરતાં ત્રીકામાં અને ચૃદ્ધિમાં પાશ્વિક પ્રતિક્રમણ ચોદશની

તિથિએ જ કરવાનું કહ્યું છે અને ચાતુર્માસિક તથા માંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ પ્રથમ પૂર્ણિમા અને પંચમીની તિથિએ કરવામાં આવતાં હતાં, પરંતુ હાલ કાલિકાચાર્ય નામના પ્રભાવક આચાર્યના આચરવાથી ચતુર્દશી અને ચતુર્થીની તિથિએ કરવામાં આવે છે. તે પ્રમાણમૂલ છે. કેમકે કદંબભાષ્યાદિકમાં કહેલું છે કે—“કોઈ પણ પંડિત પુરુષે કોઈ પણ વખત અઘ્રાવધ (પાપ રહિત) જે કાંઈ કાર્ય કર્યું હોય (આચરણ કરી હોય) અને તે કાર્ય ત્યાર પછીના બીજા પંડિતોએ નિવાર્યું ન હોય અને ઘણા જનોએ સંમત કરેલું હોય તેવું કાર્ય સર્વને આચરવા યોગ્ય સમજાયું. ” તીર્થોદ્ગાર નામના પ્રકીર્ણક (પયજ્ઞા) માં પણ કહ્યું છે કે—“શાસ્ત્રિવાહન રાજાએ સંઘની આજ્ઞાથી લગવાનું કાલિકાચાર્ય પાસે ઘોષને દિવસે પર્યુપણા અને ચાંદ્રશની તિથિએ ચોમાસી કરાવી. પ્રથમ ચોમાસી પ્રતિક્રમણ પાખીને, (ચતુર્દશીને) દિવસે ચાર પ્રકારના સંધના. નવસો ને ગાલું માણસોએ મળીને આચર્યું તેથી તે પ્રમાણમૂલ છે. ”

સર્વ અતિચારથી શુદ્ધ થવા માટે તથા પવિત્ર પુણ્ય ઉપાર્જન કરવા માટે બધા પ્રાણીઓએ આદરથી બસે તખતે(સવારે નેસાંને) પ્રતિક્રમણ કરવું. તેની ઉપર આપયતું દ્રષ્ટાંત આપે છે—“એક ઔષધ એવું હોય છે કે તે વાપરવાથી રોગ હોય તો તેનો નાશ થાય છે અને રોગ ન હોય તો નવો રોગ ઉત્પન્ન થાય છે. બીજું ઔષધ એવું હોય છે કે રોગ હોય તો તેનો નાશ કરે છે, અને ન હોય તો બીજો કાંઈ વિકાર કરતું નથી, અને ત્રીજું ઔષધ એવું હોય છે કે જો રોગ હોય તો તેનો નાશ કરે છે, અને રોગ ન હોય તો શરીરને પુષ્ટ કરે છે.” તે જ પ્રમાણે ત્રીજા આપયની જેવું આ પ્રતિક્રમણ છે. એટલે કે જો અતિચાર લાગેલ હોય તો તેની શુદ્ધિ કરે છે, અને અતિચાર લાગેલ ન હોય તો તે ચાંદ્રિગધર્મની પુષ્ટિ કરે છે. અનુયોગદ્વાર ત્રિગેરે સૂત્રોમાં સાધુ અને શ્રાવક બંનેને બંને ટકે દરરોજ પ્રતિક્રમણ કરવાનું કહ્યું છે. તે વચન આ પ્રમાણે છે.—“ સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને ધાવિકાએ તે (પ્રતિક્રમણ) માં જ ચિત્ત રાખી, તેમાંજ તન્મય

પ્રાપ્ત થવાથી લોકો શ્રેણ પામ્યા. તે વખતે ઉનાળામાં સરોવરની જેમ તે જગસિંહ સર્વને સેવવા લાયક થઈ પડ્યો. તેણે વિચાર કર્યો કે—“મારી પાસે લક્ષ્મી ઘણી છે અને તે તો ગંગા નદીના તરંગ જેવી ચપળ છે, માટે તેનું ઉત્તમ ક્રમ હું લઈ લઉં.” એમ વિચારીને સર્વ વસ્તુનું દાન કરનાર તે જગસિંહ હંમેશાં ચરતા હર્ષના ઉત્કંઠથી કુટુંબ સહિત સાંધમિક લોકોના સમૂહોને જમાડવા લાગ્યો, પરંતુ તેઓ દરદાજ તેના ભોજનના નિમંત્રણને સ્વીકારતા નહોતા. કારણ કે આખરેદાર માણસોને હંમેશાં બીજાને ઘેર ભોજન કરવું તે લગ્ન ઉત્પન્ન કરનાર છે. એમ ધવાથી તાત્વિક બુધિવાળા જગસિંહ ત્રણસો ને ત્રાઠ સાધમિકોને વેપાર કરવાના મિથે ધન આપી પોતાની જેવા ધનિક કર્યા. પછી દિવસે આકાશમાં પોતાના તેજથી નિરંતર પ્રસરતો સૂર્ય ત્રણસો ને સાઠ દિવસે વર્ષ પૂર્ણ કરે છે તેજ પ્રમાણે નવા નવા વેપાર કરનાર નટની જેમ તે જગસિંહ તે નવા બનાવેલા ધનિક બધીકાની પાસે એક એક દિવસનું સાધમિક વાતસય કરાવી એક વર્ષના ૩૬૦ દિવસો પૂર્ણ કર્યા. જે ઉત્સવોમાં સારી ધર્મક્રિયા કરનારા અને શુભાદિક તરવને બાણનારા સજ્જનોનો સહાર કરાય છે; તેજ સારી અવસ્થાવાળા મુકસ્યોના ઉત્સવો વખાણવા લાયક છે.

એકદા યુધિષ્ઠિરને બીમે પૂછ્યું કે—“હે રાજેન્દ્ર ! એક તપસ્વી છે પણ મૂર્ખ છે અને બીજો વિદ્વાન છે પણ મુદ્રીનો પતિ છે (ધરમાં મુદ્રા સ્ત્રીને રાખેલી છે.) એટલે તે તપસ્વી નથી. આ બન્ને બિમુકો આપણા દારમાં ઉભા છે; તેમાંથી કોને દાન આપવું ? ” ત્યારે યુધિષ્ઠિરે કમ્બુ કે —“ હે બીમ ! તપ તો મુખે કરીને કરી ચકાય છે; પરંતુ વિદ્યા મેળવવી અત્યંત દુષ્કર કહેલી છે, માટે હું તો વિદ્વાનની પૂજા કરીશ, તપનું મું પ્રયોજન છે.” ત્યારે અર્જુન બોલ્યો કે—“ હે યુધિષ્ઠિર રાજા ! કુતરાના ચામડાની મસકમાં મ ગાજગ લઈને હોય અથવા મદિરાના ઘડમાં દુધ ભર્યું હોય તેની જેમ કુપાત્રમાં સ્થેલી વિદ્યા આ કામની ? ” એટલે કૃષ્ણ દેવાયન બોલ્યો કે —“ હે અર્જુન ! કેવળ વિદ્યાથી ” રવગ

થઈ, તેનીજ દેશ્યા રાખી, તેમાંજ અધ્યવસાય રાખી, તેમાંજ તીવ્ર અધ્યવસાય રાખી, તેનાજ અર્થમાં ઉપયોગ રાખી, તેમાંજ સર્વ ઇદ્રિયોને સંક્રમાવી અને તેનાજ ધ્યાનમાં ભાવિત થઈ બંને કાળ પ્રતિક્રમણ કરવું," શ્રીમુધર્મા સ્વામી ગણધર વિગેરે પૂર્વના આચાર્યોએ રચેલું અને લખ્યજીવેને અતુલ ફળને આપનારું પ્રતિક્રમણ અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે, રાત્રિમાં અને દિવસમાં ઉત્પન્ન થયેલા પાપ રૂપી પંકને ધોઈ નાંખવા માટે શ્રાવકોને શુભ બુદ્ધિ રૂપી જળવડે પ્રતિક્રમણ રૂપી શુભ સ્નાન થાય છે, દૃઢ અંતઃકરણવાળા શ્રાવકો પ્રતિક્રમણ કરવાથી મહાશિંહની જેમ આ લોક અને પરલોકમાં સુખ લક્ષ્મીને લજ્જનારા થાય છે.

મહાશિંહની કથા.

સુખ સમૃદ્ધિના સ્થાન રૂપ અને અનુપમ ગ્રામો તથા ઉદ્યાનો વડે પૃથ્વીને શોભાવનારો દેવગિરિ નામે દેશ શોભે છે, તે દેશમાં અખૂટ લક્ષ્મીવાળો, મહેલોની શ્રેણીમાં શિરોમણીભૂત, સર્જનપણાનું સ્થાન, ભાગ્યવાન અને ઉકેશ વંશના મુગટ સમાન જગસિંહ નામનો એક ધનિક રહેતો હતો. તે ધનની અનર્ગલ વૃષ્ટિવડે સમગ્ર લિલ્લુકોનું પોષણ કરતો હતો. રાજની સલાને શણગારવામાં તે હીરા સમાન હતો. શુણ્ણરૂપી લક્ષ્મીને રહેવાનું તે ઘર હતો. તેને શુભકર્મ રૂપી દૈદિધ્યમાન વજ્રરતની ખાત્રુમાંથી ધનનો સમૂહ પ્રાપ્ત થતો હતો. ઉજ્જવળ યશના સમૂહ રૂપી તરંગોની શ્રેણીવડે તે આકાશને પણ ફેાડી નાંખતો હતો. તે સંસારની અસારતાને સારી રીતે જાણતો હતો, તેથી તેના અહંકાર અને દ્રેષભાવ ક્ષીણ થઈ ગયા હતા. તે વિવેકી, સદાચારી અને ચાર પ્રકારની બુદ્ધિનો સાગર હતો. જગતના પ્રાણીઓને આનંદ આપનાર હતો તથા હંમેશાં મનની વ્યથાનો નાશ કરી સાતે ક્ષેત્રમાં ધનનો વ્યય કરતો હતો.

એકદા તે દેશમાં લક્ષ ધનવાળાની સંપદા પણ ક્ષીણ થઈ જાય એવો મહા ભયંકર દુકાળ પડ્યો; તેમાં કુશળતારહિતપણું

પ્રાપ્ત થવાથી લોકો શ્રોત્ર પામ્યા. તે વખતે ઉનાળામાં સરોવરની જેમ તે જગસિંહ સર્વને સેવવા લાયક થઈ પડ્યો. તેણે વિચાર કર્યો કે—“મારી પાસે લક્ષ્મી ઘણી છે અને તે તો ગંગા નદીના તરંગ જેવી ચપળ છે, મારે તેનું ઉત્તમ ફળ હું લઈ લઉં.” એમ વિચારીને સર્વ વસ્તુનું દાન કરનાર તે જગસિંહ હંમેશાં ગરુડના રૂપના ઉત્કર્ષથી કુદૃઢ સહિત સાધર્મિક લોકોના સમૂહોને જમાડવા લાગ્યો, પરંતુ તેઓ દરદાજ તેના ભોજનના નિમંત્રણને સ્વીકારતા નહોતા. કારણ કે આગરૂદાર માણસોને હંમેશાં બીજને ઘેર ભોજન કરવું તે લગ્ન ઉત્પન્ન કરનાર છે. એમ થવાથી તાત્ત્વિક ખુશ્ખવાળા જગસિંહે ત્રણસો ને સાઠ સાધર્મિકોને વેપાર કરવાના મિથે ધન આપી પોતાની જેવા ધનિક કર્યા. પછી દિવસે આકાશમાં પોતાના તેજથી નિરંતર પ્રસરતો સૂર્ય ત્રણસો ને સાઠ દિવસે વર્ષ પૂર્ણ કરે છે તેજ પ્રમાણે નવા નવા વેપાર કરનાર નટની જેમ તે જગસિંહે તે નવા બનાવેલા ધનિક જણીકોની પાસે એક એક દિવસનું સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરાવી એક વર્ષના ૩૬૦ દિવસો પૂર્ણ કર્યા. જે ઉત્સવોમાં સારી ધર્મેશ્વરિયા કરનારા અને જીવાદિક તત્ત્વને બાણનારા સજ્જનોનો સત્કાર કરાય છે; તેજ સારી અવસ્થાવાળા જુડુસ્યોના ઉત્સવો વખાણવા લાયક છે.

એકદા યુધિષ્ઠિરને બીએ પૂછ્યું કે—“હે રાજેન્દ્ર ! એક તપસ્વી છે પણ મૂર્ખ છે અને બીએ વિદ્વાન છે પણ ગુડ્રીનો પતિ છે(ધરમાં ગુદ્ર સ્ત્રીને રાખેલી છે.) એટલે તે તપસ્વી નથી. આ બંને બિશુકો આપણા દારમાં ઉભા છે; તેમાંથી કોને દાન આપવું ? ” ત્યારે યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે —“ હે બીમ ! તપ તો મુખે કરીને કરી ચકાય છે; પરંતુ વિદ્યા મેળવવી અત્યંત દુષ્કર હોય છે, મારે હું તો વિદ્વાનની પૂજા કરીશ, તપનું શું પ્રયોજન છે ? ” ત્યારે અર્જુન બોલ્યો કે—“ હે યુધિષ્ઠિર રાજા ! કુતરાના ચામડાની મસકમાં ગંગાજળ ભર્યું હોય અથવા મદિરાના ઘડામાં દુધ ભર્યું હોય તેની જેમ કુપાત્રમાં રહેલી વિદ્યા શા કામની ? ” એટલે કૃષ્ણ દેખાઈને (ત્યાસ) બોલ્યા કે —“ હે અર્જુન ! કેવળ વિદ્યાથી કે કેવળ

તપથી પાત્રપાણુ પ્રાપ્ત કરી શકાતું નથી; પરંતુ વિનયાદિક ગુણો જ પૂજવા યોગ્ય છે એમ પંડિતોએ સમજવું.”

અહીં ધર્મકર્મમાં ધુરંધર અને મધુર વચન બોલનાર જગસિંહ નામના શેઠે પૃથ્વી પર પોતાનું નામ અમર કર્યું. એકદા સુરત્રાણુ બાદશાહે રાજસભામાં એક અપૂર્વ મણિ બતાવીને તેને પૂછ્યું કે—“હે શેઠ ! આ મણિની જેવો બીજો મણિ છે ? ” ત્યારે ચંદ્રની શોભાનો પણ તિરસ્કાર કરનાર જેનું મુખ છે એવા તે શેઠે જવાબ આપ્યો કે—“ હે સ્વામી ! પૃથ્વી પર સુરત્રાણુ તો એકજ હોય છે, બીજો હોતો નથી. ” આ વચન સાંભળી રંજિત થયેલા રાજાએ વચનની ચતુરાઈને આશ્રય કરનારા તેને મોટી પ્રસન્નતાપૂર્વક પોશાક આપ્યો.

તે જગસિંહ મહેલ્યને મહણસિંહ નામે પુત્ર થયો. તે પુત્રમાં ચંદ્રની જેમ કળાઓ વૃદ્ધિ પામતી હતી. અને કળાવાન એવો તે શીલરહિત કુમિત્રોની સંગત કરતો નહોતો. કારણ કે અગ્નિના સંગથી જળમાં પણ ઉષ્ણતા આવે છે તેમ કુસંગથી ગુણોનો નાશ થાય છે.

એકદા ગુરૂની વ્યાખ્યાન સભામાં બેઠેલા મહણસિંહે સૂક્તરૂપી અમૃતને ઝરતા એવા ગુરૂના મુખચંદ્રથી એક કાવ્ય સાંભળ્યું, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે હતો. —“ કેટલાક તુંબડાઓ મુનિઓના હાથમાં રહીને પાત્રની લીલાને ભજે છે, કેટલાક ઉત્તમ વાંસની સાથે જોડાઈને રસ સહિત મધુર ગાયન કરે છે, કેટલાક સારા દોરડા વડે બાંધવાથી દુસ્તર સમુદ્રથી તારે છે, અને જેનો મધ્ય ભાગ બળી ગયો છે એવા કેટલાક તુંબડા તો રૂધિરને પીએ છે. અર્થાત્ રૂધિરપાનના ઉપયોગમાં આવે છે. ” આ કાવ્ય સાંભળીને જેમ સૂર્યના કિરણોથી કમળ વિકસ્વર થાય તેમ તે મહણસિંહનું હૃદયકમળ વિકસ્વર થયું. ‘ માત્ર વસ્ત્ર વડે સાફ કરવાથીજ જેમ રત્ન રજ રહિત થાય છે, તેમ ઉત્તમ બુદ્ધિમાન પ્રાણી માત્ર ઉપદેશથીજ પાપનો ત્યાગ કરે છે. ’ એક શ્લોકનાજ શ્રવણથી ઉત્તમ

શીલવાળો, નિર્ભય અંતઃકરણવાળો, તથા શીતળ અને મધુર વાણીવાળો મહાભુસિંહ ધિરકાળ મુખી વિનય રૂપી અલંકારવદે મસ્તકને વિષુધિત કરતો ચોખવા લાગ્યો...

એકદા તે મહાભુસિંહે સાથે ઉત્પત્ત થયેલા અને બેમાંથી એક, બીજાના હાથમાં ગયા છતાં પણ રાત્રિએ આવીને પરસ્પર મળી જતારા શિવ અને શક્તિ નામના જે મોતી લઈને હીન્દીમાં જઈ બાદશાહને પ્રણામ કરી ગંગાજળ લેવા નિર્ભય તે જે મોતી ભેટ કર્યા. તે જન્મે મોતીનો પ્રભાવ આંખળી મુરચાણુ આશ્ચર્ય પામ્યો, તેથી તેણે મહાભુસિંહને પોતાના અંતઃપુરના રાજકોનો ઉપરી અધિકારી કયો. તે રાજાનો માનીતો યવાથી લોકમાં ધન્ય અને ઉદાર ગણાવા લાગ્યો. કારણ કે સારા સ્થાનનો યોગ મળવાથી રત્નો જગતમાં પૂજાને પામેજ છે. આ પ્રમાણે તેની રાજમાન્યતા જોઈને અછતા દોષને કહેનારા કેટલાક દુર્જનો પવિત્ર વસ્ત્રને પણ જેમ મઝી મલિન કરે તેમ તેને દૂષણ આપવા લાગ્યા. તેવી વાતો સાંભળીને તેની ખાત્રી કરવા માટે બાદશાહ એક વખત અંતઃપુરના દ્વાર પામે આગ્યો. તે વખતે તેણે વાદળામાંથી ચંદ્રની જેમ તેને અંતઃપુરમાંથી બહાર નીકળતો જોયો. તે સ્થિતિ જોઈને શત્રુવર્મ રૂપી ધૂળને ઉડાડવામાં વાયુ સમાન તે રાજાનાં નેત્રો જાતવચ્ચમાન દોષ રૂપી અગ્નિની જ્વાળાવદે અત્યંત રક્ત થઈ ગયાં, અને તેણે તેને મારવા માટે ખડ્ગ ખેંચ્યું. કહ્યું છે કે —

“ ન મહું કામચ કાંણી આંખે, ન મહું કોઈ ફકલ શાંતી ।
 ન મહી સ્ત્રી જે દટદટ દસદ, ન મહું સાદ ચોરપાંદી વસદ ॥ ૧ ॥
 ન મહું દોલું મંદિર ભવદ, ન મહું કૂદ કવિત જે કવદ ।
 ન મહું દોસડ પરિણદ નવી, ન મહું ઘોઢડ તિદાં નદિ કટી ॥ ૨ ॥
 ન મહી જંડ માસનો ત્યાદ, ન મહી સ્ત્રી જે પરપારિ જાદ ।
 ન મહું અંતર પડમાર, ન મહું વિદુ નારી મરતાર ॥ ૩ ॥

અર્થ — “ કાંણી આખના કામચ આગતુ ત્યાં નથી, વનમાં ત્યાં એકલું વૃક્ષ હોય તે ત્યાં નથી. જે સ્ત્રી ખડખડ દને તે ત્યાં નથી. ”

૧. ૨૬ અને ૩૫વાં શ્લોક પરસ્પર મળેલું વર્ણન છે.

નથી, શાહુકાર માણસ ચોરની મધ્યે વસે તે સાહે નથી, ઘર ઉપ
હોલો બોલે તે સાહે નથી, કવિ ખોટી કવિતા કરે તે સાહે નથી,
વૃધ્ધ પુરૂષ નવી સ્ત્રી પરણે તે સાહે નથી, જ્યાં કડી (બંધન) ન
હોય ત્યાં ઘોડાનું રહેવું સાહે નથી, જેઠ માસનો તડકો સારો નથી,
જે પારકે ઘેર જાય તે સ્ત્રી સારી નથી, રાજાના અંતઃપુરમાં પુરૂષ
જવું સાહે નથી, તથા જે સ્ત્રીનો ભર્તાર થવું એટલે કે એક સ્ત્રી
છતાં બીજી સ્ત્રી પરણવી તે સાહે નથી.”

પછી રાજા જેટલામાં તેનાં વસ્ત્રો ઉતરાવી પ્રહાર કરવા જાય
છે, તેટલામાં તેની કેડ ઉપર સાત તાળાં મારેલો કચ્છ જોઈ તે હર્ષ
પામ્યો. બાદશાહે કહ્યું કે — “ આ તાળાંના સમૂહને ઉઘાડી
નાંખ.” ત્યારે તે બોલ્યો કે — “ હે મહારાજા ! આ તાળાંઓની
કુંચીઓ મારે ઘેર મારી સ્ત્રીની પાસે છે, તેથી હું જ્યારે મારે ઘેર
જઈશ ત્યારે તે આ તાળાંઓ ઉઘાડશે.” રાજાએ કહ્યું કે — “ અહો
મંત્રી ! તેં જે આ ગાત્રનું બંધન રાખ્યું છે તે અતિ દુષ્કર છે.”
હે લોકો ! જુઓ. આનું શીજ કેવું ઉજવળ છે ? જેણે આ ભવમાં
પોતાના આત્માને નિયંત્રિત કર્યો હોય, તે પરભવમાં શી રીતે
પીડા પામે ? કહ્યું છે કે — “ જે મહા સત્ત્વવાળા ભવ્ય જીવો
કાયાએ કરીને પણ વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાળે છે, તેઓ અવશ્ય
પાંચમા બ્રહ્મલોકે નામના સ્વર્ગમાં ઉત્પન્ન થાય છે

રાવણે સીતાનું હરણ કર્યું, ત્યારે તેની શોધ કરવા માટે
રામ અને લક્ષ્મણ ચાલ્યા. માર્ગમાં સીતાનાં આભૂષણો પડેલાં
તેમના જોવામાં આવ્યાં. તે જોઈ રામે લક્ષ્મણને આ ઘરેણાં કોનાં
છે ? એમ પૂછ્યું. ત્યારે લક્ષ્મણે જવાબ આપ્યો કે — “ હું તેના
કુંડળને ઓળખતો નથી, તેમજ તેના હાથના કંકણને પણ
ઓળખતો નથી, પરંતુ હંમેશાં તેના ચરણને હું વાંદતો હતો,
તેથી તેના પગના નૂપૂરનેજ હું ઓળખું છું.” આથી સ્પષ્ટ
જણાય છે કે લક્ષ્મણે કોઈ પણ વખત સીતાનું મુખ કે હાથ
વિગેરે અવયવો જોયાંજ નથી, માત્ર વંદના કરતાં પગ ઉપર જ
દષ્ટિ નાંખેલી છે. અહો ! કેવું તેનું શીજ !

ત્યારપછી જાદશાહે તે મહાવૃત્તિને હર્ષથી પોચાક આપ્યો. તે શીંગના પ્રભાવથી અર્ધ દોરી જેવો થાય છે, અને અગ્નિ પાણીરૂપ થાય છે, તેવા શીંગના મહિમાથી મહાવૃત્તિની કીર્તિ આદ્ય બંદર સુધી પ્રસરી ગઇ. કેમકે કર્પૂરસગૂંદના પ્રસરતા ગંધને કોણ નિવારી શકે ?

એકદા મહાવૃત્તિનું નામ શ્રવણ કરવાથી સર્વ કળામાં નિપુણ કામક્ષતા નામની અત્યંત સ્વરૂપવાળી વેશ્યાનું મન તેના તરફ આકર્ષાયું. તેથી તે દીક્ષીમાં આવી. કારણકે અંધકપુષ્પના સુગંધને સુંધવા માટે લમરી પોતે જ વનમાં જાય છે, અને ગીતથી આકર્ષણ કરાયેલી મૃગકી ગીત સાંભળવા પોતેજ વનમાં આવે છે. પછી તે કામક્ષતાએ રાજસભામાં જઈ અદ્ભુત નૃત્ય કરી મુરત્તણને રંજીત કર્યો. ‘જાણી જેમ જે કળાવડે પરતું હૃદય ન લેદાય તે કળા શું કામની ?’ રંજીત થયેલા જાદશાહ તેને દાન આપવા તૈયાર થયો, તે વખતે તેણીએ દાન ન લેતાં મહાવૃત્તિને ઘેર જઈને તેની પાસે નાટક કરવાની યાચના કરી, જાદશાહે પ્રસન્ન થઈને તેણીને તેમ કરવાનો આદેશ આપ્યો. તેથી તેણીએ ત્યાં જ સાત વાર નૃત્ય કર્યું, પરંતુ તે ચતુર વેશ્યાએ મહાવૃત્તિને રથાને બેઠેલ ખડે મહાવૃત્તિ નથી એમ જાણી લીધું. ત્યારપછી શુભના નિવાસરૂપ મહાવૃત્તિ પોતે બેસીને નાટક કરાવ્યું, તે જોઈ હર્ષ અને અતોષ પામેલી તે વેશ્યા પોતાના આત્માને ધન્ય માનવી નૃત્ય કરવા લાગી. તે બોલી કે—“આટલા દિવસોમાં આજનો મારો દિવસ પ્રશંસનીય થયો કે જેથી આવા શુભીને મેં ભાગ્યના યોગે નજરે જોયા અને મારું નૃત્ય બતાવ્યું.” આ વાત જાદશાહના જાણનામાં આવતાં પ્રજાનું રક્ષણ કરવામાં તત્પર એવા મુરત્તણે વેશ્યાને બોલાવીને પૂછ્યું કે—“હે પંડિતા ! સાતવાર નૃત્ય કરતાં તે શી રીતે જાણ્યું કે આ મંત્રી નથી ?” ત્યારે રાજસભામાં નૃત્યના આહંબરને કરતી સરળ હૃદયવાળી તે વેશ્યા બ્રહ્મચર્યની પરીક્ષા કરનારી એક ગાથા બોલી. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.—“જો કદિ કામી પુરૂષ હસે નહીં, કાંઈ પણ બોલે નહીં અને હૃદયમાં કાંઈક ગુપ્ત ધ્યાન કરે તો પત્ત

લાખો મનુષ્યોમાં રહેલા તે કામાતુર પુરૂષની દૃષ્ટિ દેખાઈજ આવે છે. અર્થાત્ તે જણાયા વિના રહેતી નથી. ” આ પ્રમાણે નિષ્કપટ પ્રદર્શનના ગુણે કરીને શ્રેષ્ઠ અને ચંદ્ર જેવા સુંદર મુખવાળો તે મહામંત્રી વેશ્યાવડે પણ યોગીંદ્રની જેમ ગવાયો.

લોકમાં સત્યવાદીપણાથી પ્રસિદ્ધિને પામેલા મહાશિંહને એકદા કોઈ દુર્ગને અસત્યવાદી કહેવરાવવાની ઇચ્છા કરી. કારણકે દુર્ગને માણસ મહાપુરૂષોના શત્રુજ હોય છે. તેથી તે સમય ભ્રમને રાજાની પાસે જઈ બોલ્યો કે—“ આ મહાશિંહ પોતાની પાસે ચોસઠ ટંક સુવર્ણ છે એમ બોલે છે, પરંતુ તેની પાસે ઘણું દ્રવ્ય છે. ” તે સાંભળી રાજાએ પ્રાતઃકાળે સભામાં યુક્તિથી તેને પૂછ્યું કે “હું મંત્રી ! તમારી પાસે દુઃખને નાશ કરનારું ધન કેટલું છે ?” મંત્રીએ કહ્યું કે—“ મને સાત દિવસની મુદત આપો કે જેથી તેટલા સમયમાં ધનની ગણતરી કરીને આપને કહું. ” પછી ચાણક્યની જેવી બુદ્ધિવાળા તેણે ધનની ગણતરી કરીને રાજાને યથાર્થ કહ્યું કે—“ જગતને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનાર મનોહર ચરિત્રવાળા હું રાજા ! મારે ઘેર એંશી લાખ ને ચાર હજાર સુવર્ણ છે. તે સિવાય રૂપું, તાંબું, પીતળ વિગેરે ઘરમાં સારભૂત વસ્તુ ઘણી છે. ” તે સાંભળી રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો. કેમકે કોઈ પણ માણસ પોતાના ધનની ખરી સંખ્યા કોઈની પાસે કહેતો નથી. તેમાં પણ રાજા પાસે તો કહેવાતીજ નથી. મંત્રીનો ઉત્તર સાંભળી બાદશાહ સભા સમક્ષ તેની પ્રશંસા કરતો બોલ્યો કે—“ અહો ! આ મંત્રી ખરેખરો સત્યવાદી છે. તેને મારી પણ દ્રવ્ય લઈ લેશે એવી ખીક લાગી નહીં. પૃથ્વીપર આ એક મંત્રી જ મારા રાજ્યનો મુગટ છે. કારણકે મનુષ્યો પુષ્પને પણ ગુણવડે કરીને જ મસ્તક ઉપર ધારણ કરે છે. ” આ પ્રમાણે તેના ગુણ ગાવા પૂર્વક અત્યંત સન્માન કરી મુરત્રાણે તેને પોશાક આપ્યો અને તેનો યશ પૃથ્વી પર પ્રસર્યો. “ ધર્મના કાર્યમાં ધનનો વ્યય કરનાર, કામદેવના રૂપનું હરણ કરનાર, સાધુપુરૂષોમાં અગ્રેસર, શુભ

૧ ગુણ શબ્દમાં સ્વેપ છે, ગુણ એટલે દોરાવડે ગૂંથાય છે ત્યારેજ તે મસ્તકે ચડે છે. અથવા ગુણ એટલે સુગંધ.

ક્રિયામાં તત્પર, સર્વ મુનિઓનું યૌરવ કરનાર; જે વખત પ્રતિક-
મણ કરનાર, અન્ય મનુષ્યોની આપત્તિને દુરનાર, પુણ્યના ખજા-
નાને ભરનાર, પોતાના આત્માને સંસાર સાગરમાંથી ઉદારનાર,
સજ્જનો ઉપર ઉપકાર કરનાર; દુર્જનોનો તિરસ્કાર કરનાર, તથા
નિષ્કપટ મનવાળો આ મંત્રી જગતમાં શોભે છે. “આજ છે અને
કાલે નથી” એવા અલિત અધિકારને પામીને જેણે મનુષ્યો અપકાર
કયો નથી, મિત્રનો ઉપકાર કયો નથી, અને જાંદુઓનો સત્કાર
કયો નથી, તેણે શું કાર્ય કર્યું ? કંઈજ નહીં.

શુભો વટે લોકને પ્રસન્ન કરનાર, સુવર્ણના બૂંધણોની શ્રેણિવદે
મુલિન અને અમૃત જેવાં વચન બોલનાર તે મંત્રી રૂપી ચંદ્ર ઉપર
એકદા વાણીના મીપથી સુરત્રાણના મનમાં તેના અધિકાર
વિષેનો કંઈકે દોષ જાણ્યો, તેથી રાંધના પોપાણુથી રક્ત નેમવાળા
બાદશાહે તેને દ્રઢ બેડીવડે બાંધી નરક જેવાં કેદખાનામાં
નાંખ્યો. કહ્યું છે કે — “ કેદખાનામાં શરીર પર મારેલાં ચાળ-
કના પ્રહારવડે શરીર લોદીથી વ્યાપ્ત થાય છે, દ્રઢ બેડીઓનાં
બંધનથી બંધાવું પડે છે, અને લોજન ન મળવાથી લંઘન કરવું
પડે છે. એમ જાણીને હ પ્રાણી ! તું તત્કાળ અકાર્યથી વિરામ
પામ. અને રાજાનો કોઈ પણ પ્રકારનો અધિકાર સ્વીકાર ન કર.
આ પ્રમાણે શ્યામ મુખવાળી લેખણ કાનની પાસે રહીને પાકાર
કરે છે.” કેદખાનામાં રહ્યા છતાં પણ તે મંત્રી પોતાના નિયમમાં
દ્રઢ રહેા. લાંઘણ થતી હતી છતાં પણ તે હંમેશાં જે ટંક પ્રતિ-
ક્રમણ કરતો હતો. તે હંમેશાં આરક્ષકોને જે ટંક સુચારુ આપતો
હતો, તેથી તેઓ તેને પ્રતિક્રમણને સમયે બંધનથી છુટા કરતા
હતા. કહ્યું છે કે — “ દાનથી મિત્રો અત્યંત મિત્રાઈવાળા થાય
છે અને દાનથી મનુષ્યો પણ મિત્ર સમાન થાય છે,” અહીં !
;સાધ્ય કાર્યને સાધવામાં દાન એજ ઉત્તમ કારણ છે.” આ પ્રમાણે

છે, તે શબ્દ મેં પ્રતિક્રમણ કરવાવડે પવિત્ર કર્યો છે. " એમ કહી મંત્રીએ ઉલટા બીજા સ્વર્ણ ટંકે આપીને તેનો સત્કાર કર્યો. અહો ! મંત્રીની ધર્મનિષ્ઠતા અને દાન શુભ કેવા આશ્ચર્યકારક છે ?

આ પ્રમાણે શ્રી જ્ઞાનસિંહનો પુત્ર મહાજિંદનામનો બુદ્ધિમાન મંત્રીશ્વર નિરંતર પ્રતિક્રમણ કરવાથી સમગ્ર કથાણની લક્ષ્મીના સ્થાનરૂપ રાજાના પ્રશાદને પામ્યો હતો, એમ જાણીને હું બાંધ્ય છું ! તમારે સમગ્ર પાપસમૂહનો નાશ કરવામાં સમર્થ એવું પ્રતિક્રમણ હંમેશાં પ્રકૃષ્ટિત મનથી કરવું.

આ પ્રમાણે શ્રીમાન નવગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીપદ્મદાસ ગણિતા શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીદ્વિદુર્ભગણિએ રથેસી શ્રીઉપદેશ કન્ધવલ્લી નામની ટીકાને વિષે પ્રથમ શાખામાં પ્રતિક્રમણના વિષય ઉપર આવક શ્રીમહાજિંદના વર્ણન રૂપ સાનગો પદ્યવ સુમાસ થયો. ૭

પદ્યવ ૮.

ચંદ્રની જેવી મનોહર હાંનિવાળા, સંસાર રૂપી સમુદ્રના ઉછળતા વિવિધ દુઃખરૂપી તરંગોનો જેણે નાશ કર્યો છે એવા અને જેમના ચરણક્રમજ ચંદ્રની લક્ષ્મીને ફીકા કરવાનું સ્થાન છે એવા શ્રીમાન ચંદ્રપ્રભ નામના જિનેશ્વર તથા પામો, કે જેમના દરિયમાન નિર્મળ ગુણધેણી રૂપી નવગચ્છની મંખ્યાને અમે જાણી શકતા નથી.

પ્રતિક્રમણની પડી કાંઈએત્તર નામનું આશુ દારૂ કહે છે. 'જેમણે તત્ત્વ જાણવામાંજ અંતઃકર્મણને સ્થાપન કર્યું છે એવા તે બધાજનો ! તમે કાંઈએત્તર કરવામાં યત્ન કરો.' કાંઈએત્તરે યત્નનો એ અર્થ છે ૧ ? તેની કેટલી પ્રકૃતિઓ (બિદા) છે ૨ ? તેમાં કેટલા દોષો જાનો છે ૩ ? તે કરવાથી શું ફળ છે ૪ ?

ધર્મક્રિયામાં અત્યંત રૂચિવાળા તેણે પ્રતિક્રમણને માટે એક માસમાં સાઠ ટંક સુવર્ણનું દાન કર્યું. તેવામાં રાજાએ જાણ્યું કે—“મંત્રી કારાગૃહમાં પણ ધર્મક્રિયા કરે છે. તેથી તેના પર પ્રસન્ન થઈ તેને બંધનથી મુક્ત કરાવી પોશાક આપી તેનું સન્માન કર્યું. કર્ત્તા કહે છે કે—“જેનાથી ઈષ્ટ માણસ પણ ક્ષણ માત્રમાં રોષ પામે છે, તોય પામે છે અને દોષ પામે છે, તેવા અચિંત્ય શક્તિવાળા કર્મને નમસ્કાર હો. ”

અહીં અગ્નિના સંબંધથી સુવર્ણ જેમ અત્યંત દૃઢિપ્યમાન થાય છે, તેમ તે મંત્રી બાદશાહે આપેલા કષ્ટથી અત્યંત પ્રભાવવાળો થયો. જેમ સુવર્ણ ઘસવાથી અધિક સુંદર વર્ણવાળું થાય છે, તેમ મંત્રી વધારે તેજસ્વી અને યશસ્વી થયો. પછી રાજાએ રસ્તે આપી એટલે તેના ગુણોનું જાણે કીર્તન કરતા હોય એવા વાગ્ગિત્રોના નાદપૂર્વક તે મંત્રી મહા આડંબરથી પોતાને ઘેર મચ્યો. કષ્ટમાં પણ પ્રતિક્રમણ વિગેરે સમગ્ર પુણ્યક્રિયા કરનાર તે મંત્રીને જોઈને બીજા અનેક ભવ્ય જીવો પુણ્યક્રિયામાં આદરવાળા થયા. ‘વિવેકી જનોએ પ્રતિક્રમણરૂપી કંડવૃક્ષ સેવવા યોગ્ય છે, કેમકે તેથી બુદ્ધિમાન મનુષ્ય મોક્ષરૂપી ફળને આપનાર જ્ઞાન અને ક્રિયા જનને સાધે છે.’

મંત્રી ઉપર રાજાની કૃપા થયેલી જોઈને કારાગૃહનો અધિકારી ભય પામી લીધેલું દ્રવ્ય પાકું આપવા માટે મંત્રીને ઘેર મચ્યો, અને તે બોલ્યો કે—“હું મંત્રી શિરોમણિ ! આ તમારા સુવર્ણ ટંક ગ્રહણ કરો, મારા પર પ્રસન્ન થાઓ, તમે રાજાનો પ્રસાદ પામેલા છો. મારે હું તમને આ બેટ કહું છું. ” તે સાંભળી મંત્રીશ્વર બોલ્યો કે—“ તારે મારાથી જરાપણ ભય રાખવો નહીં. તે વખતે ધર્મક્રિયા કરવાથી મારો તે સમય સફળ થયો છે. મનુષ્યના અવ્યયને એક ક્ષણ કોઈ રત્નોવટે પણ હુલ્લ

છે, તે દણ મેં પ્રતિક્રમણ કરવાવડે પવિત્ર કર્યો છે.” એમ કહી મંત્રીએ ઉઘટા ળીઝ સ્વર્ણ ટંકે આપીને તેનો સત્કાર કર્યો. અહો ! મંત્રીની ધર્મનિષ્ઠતા અને દાન શુભ કેવા આશ્ચર્યકારક છે ?

આ પ્રમાણે શ્રી જગસિંહનો પુત્ર મહાલુચિંહ નામનો બુદ્ધિમાન મંત્રીશ્વર નિરંતર પ્રતિક્રમણ કરવાથી સમગ્ર કલ્યાણની લક્ષ્મીના સ્થાનરૂપ રાજાના પ્રસાદને પામ્યો હતો, એમ જાણીને હે ભવ્ય છવો ! તમારે સમગ્ર પાપસમૂહનો નાશ કરવામાં સમર્થ એવું પ્રતિક્રમણ હંમેશાં પ્રકૃષ્ટિત મનથી કરવું.

આ પ્રમાણે શ્રીમાન તપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મહંસ ગણિતા શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીદ્વિહંસ ગણિએ રથેલી શ્રીઉપદેશ કલ્પવલ્લી નામની ટીકાને વિષે પ્રથમ શાખામાં પ્રતિક્રમણના વિષય ઉપર શ્રાવક શ્રીમહાલુચિંહના વર્ણન રૂપ સાતમો પદ્યવ્યવસ્થા થયો. ૭

પદ્યવ્યવસ્થા ૮.

ચંદ્રની જેવી. મનોહર કાંતિવાળાં, અંસાર રૂપી સમુદ્રના ઉછળતા વિવિધ દુઃખરૂપી તરંગોનો જેણે નાશ કર્યો છે એવા અને જેમના ચરણકમળ ચંદ્રની લક્ષ્મીને કીડા કરવાનું સ્થાન છે એવા શ્રીમાન ચંદ્રપ્રભ નામના જિનેશ્વર જય પામો, કે જેમના દૈદિપ્યમાન નિર્મળ શુભશ્રેણી રૂપી નક્ષત્રોની સંખ્યાને અમે જાણી શકતા નથી.

પ્રતિક્રમણની પદ્ધતિ કાયોત્સર્ગ નામનું આક્રમ્ય દ્વાર કહે છે. ‘જંમલે તત્ત્વ જાણવામાંજ અતઃકરણને સ્થાપન કર્યું છે એવા હે ભવ્યજનો ! તમે કાયોત્સર્ગ કરવામાં યત્ન કરો.’ કાયોત્સર્ગ શબ્દનો શો અર્થ છે ૧ ? તેની કેટલી પ્રકૃતિઓ (બિદો) છે ૨ ? તેમાં કેટલા દોષો લાગે છે ૩ ? તે કરવાથી શું ફળ છે ૪ ?

તથા તેની ઉપર કોનું દષ્ટાંત છે. પ ? એ પાંચ દ્વાર સ્પષ્ટ રીતે કહેવામાં આવે છે.

૧ કાયોત્સર્ગ શબ્દનો અર્થ.

“ કાય ” એટલે શરીર, તેનો “ ઉત્સર્ગ ” એટલે ત્યાગ તે કાયોત્સર્ગ કહેવાય છે. તે કાયોત્સર્ગ ઉપસર્ગો થયા છતાં પણ પોતાના ચરણે આક્રમણ કરેલા સ્થાનથી જરા પણ નહીં ચલાયમાન થવાથી શુદ્ધ કહેવાય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—“ દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યચના કરેલા ઉપસર્ગોને સમ્યક પ્રકારે મહન કરવાથી શુદ્ધ કાયોત્સર્ગ થાય છે. ”

૨ કાયોત્સર્ગના લેદ.

કાયોત્સર્ગના નવ લેદો છે.—ઉચ્છિન્નતોચ્છિન્ન ૧, ઉચ્છિન્ન ૨, સમુચ્છિન્નતનિષણ્ણ ૩, નિષણ્ણોચ્છિન્ન ૪, નિષણ્ણ ૫, નિષણ્ણનિષણ્ણ ૬, સુપ્તોચ્છિન્ન ૭, સુપ્ત ૮, અને સુપ્તસુપ્ત ૯. આ પ્રમાણે આગમના જ્ઞાનીઓએ નવ પ્રકારનો કાયોત્સર્ગ કહેલો છે. બુદ્ધિમાન આચાર્યો તેના અર્થની સ્પષ્ટતા આ પ્રમાણે કરે છે.—બુદ્ધિ રૂપી ધનવાળો મનુષ્ય શરીરવડે ઉભો થઈ જે (કાયોત્સર્ગ) માં ધર્મધ્યાન અને શુક્લ ધ્યાન ધ્યાય તે ઉચ્છિન્નતોચ્છિન્ન કાયોત્સર્ગ કહેવાય છે. ૧. જેમાં ધર્મ, શુક્લ, આર્ત, અને રૌદ્ર, એ ચારે પ્રકારના ધ્યાન કરે અને શરીરથી ઉભો ન થાય તેને ઉચ્છિન્ન કાયોત્સર્ગ કહ્યો છે. ૨. જેમાં શરીર વડે ઉભો થયા છતાં આર્ત કે રૌદ્ર ધ્યાનનું જ સ્મરણ કરે તે ઉચ્છિન્નતનિષણ્ણ જાતિનો કાયોત્સર્ગ છે. ૩. જેમાં શરીરથી નીચે જમીને ધર્મ કે શુક્લ ધ્યાન ધ્યાય તે નિષણ્ણોચ્છિન્ન નામનો કાયોત્સર્ગ જાણવો. ૪. જેમાં નીચે જમીને કાયોત્સર્ગ કરનાર મનુષ્ય શુભ અને અશુભ બન્ને પ્રકારનું ધ્યાન કરે તેને પંડિતો નિષણ્ણ નામનો કાયોત્સર્ગ કહે છે. ૫. જેમાં નીચે જમીન વિચ-

ક્ષણ માણસનું હૃદય અશુભ ધ્યાન રૂપી કાદવથી ખરડાય તેને પંડિતોએ નિષ્કણનિષ્કણ નામનો કાયોત્સર્ગ કહેલો છે. ૬. જેમાં મનુષ્ય સુતો સુતો બે પ્રકારના શુભ ધ્યાનવટે હૃદયને વાસિત કરે, તેને પંડિતોએ સુપ્તોત્સર્ગ નામનો કાયોત્સર્ગ કહેલો છે. ૭. જેમાં મનુષ્ય સુધને ચાર પ્રકારમાંથી કોઈ પણ પ્રકારનું ધ્યાન કરે તેને આમજનો સુપ્ત નામનો કાયોત્સર્ગ કહે છે. ૮. તથા જેમાં સુતેલો પ્રાણી બન્ને પ્રકારના અશુભ ધ્યાન ધ્યાય તે કાયોત્સર્ગને આપ્ત (ગિત) વચનને બાણનારા પંડિતો સુપ્તસુપ્ત ગતિનો કાયોત્સર્ગ કહે છે. ૯.

આવશ્યક સૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—“ ઉચ્છિન્ન, નિષ્કણ અને સુપ્ત એ ત્રણ પ્રકાર પૈકી એક એક પદને વિષે દ્રવ્ય અને ભાવવટે ચાર વિકલ્પો બાણવા. + ” એક અંતર્મુદ્ધર્ત સુધી ચિત્તની જે એકાગ્રતા થાય તેનું નામ ધ્યાન કહેવાય છે, તે ધ્યાન આર્ત, રૈદ્ર, ધર્મ અને શુકલ એ ચાર પ્રકારનું છે. તેમાં પહેલા બે ધ્યાન સંસારને વધારનાર કહ્યાં છે, અને છેલ્લા બે ધ્યાન મોક્ષનાં કારણભૂત કહ્યાં છે, તેથી તેનોજ અહીં અધિકાર છે, પહેલા બે ધ્યાનનો નથી.

૧ દ્રવ્યથી એટલે શરીરથી જોડેલો અને ભાવથી શુભ ધ્યાનને ધ્યાનારો તે બંને પ્રકારે ઉચ્છિન્ન ૨ દ્રવ્યથી-શરીરથી જોડેલો પણ ભાવથી-શુભ ધ્યાન નહોતો ધ્યાનારો તે, ૩ દ્રવ્યથી જોડેલો નહોતો પણ ભાવથી શુભ ધ્યાન ધ્યાનારો તે અને ૪ દ્રવ્યથી જોડેલો નહોતો અને ભાવથી શુભ ધ્યાન ધ્યાનારો પણ નહોતો તે આ પ્રમાણે નિષ્કણ અને સુપ્ત પદની સાથે પણ દ્રવ્ય ભાવથી ચાર ચાર ભેદ સમજી લેવા ૧ દ્રવ્યથી ભાવથી બંનેથી નિષ્કણ, ૨ દ્રવ્યથી નિષ્કણ ભાવથી નહોતો, ૩ ભાવથી નિષ્કણ દ્રવ્યથી નહોતો, ૪ દ્રવ્ય ભાવ બંનેથી નિષ્કણ નહોતો, ૧ દ્રવ્યભાવ બંનેથી સુપ્ત, ૨ દ્રવ્યથી સુપ્ત ભાવથી નહોતો, ૩ ભાવથી સુપ્ત દ્રવ્યથી નહોતો, ૪ બંને પ્રકારે સુપ્ત નહોતો આમ ૨ ચાર ભેદ થાય છે.

૩ કાયોત્સર્ગના દોષ.

કાયોત્સર્ગના જોગણીશ દોષો છે. તે આ પ્રમાણે-કાયોત્સર્ગ કરતી વખતે ઘોડાની જેમ એક પગને કાંઈક વાળીને વિષમ-આડા અવળા પગ રાખે-સ્થિર ઉભો ન રહે તે ઘોટક દોષ કહેવાય છે. ૧. વાયુથી હલાવેલી લતાની જેમ જે કંખ્યા કરે તે લતા દોષ ૨. સ્તંભ અથવા ભીંત વિગેરેનો આધાર લઈને ઉભો રહે તે સ્તંભ દોષ ૩. પોતાના મસ્તકને ઉપરના માળ સાથે અડકાવે તો માળ દોષ ૪. ગાડાની ઉદ્ધિની જેમ બન્ને પગના અંગુઠા અથવા બન્ને પાનીને સાથે મેળવી રાખે તે શકટોદ્ધિ દોષ ૫. બેડીવડે નિર્મડિત (ખાંધેલા) ની જેમ બન્ને પગોને પહોળા રાખે અથવા ભેગા કરી રાખે તે નિર્મડિત દોષ ૬. વસ્ત્ર વિનાની શખરી (ભીલડી)ની જેમ હસ્તને આગળ ગુહ્ય સ્થાન ઉપર રાખે તે શખરી દોષ ૭. કુવિંદ (શાળવી) ની જેમ ઓઘાને આગળ રાખે તે કુવિંદદોષ ૮. નાસિકાના અગ્ર ભાગ ઉપર દૃષ્ટિ રાખવી જોઈએ તેમ ન રાખતાં વહુની જેમ મુખને નીચે નંમાવેલું રાખે તે વધૂ દોષ. ૯. ઢીંચણથી વધારે નીચું અથવા ઉંચું વસ્ત્ર રહે એવું વસ્ત્ર પહેરવું ન જોઈએ, છતાં પહેરે તે પ્રલંબ દોષ ૧૦. અજ્ઞાનથી અથવા ડાંસ વિગેરે કરડવાના ભયથી છાતી વિગેરે ઢાંકી રાખે તે પ્રચ્છાદ્ય (સ્તન) દોષ ૧૧. પુરૂષે સાધ્વીની જેમ વસ્ત્ર વડે બન્ને સ્કંધ (ખભા) ઢાંકવા ન જોઈએ છતાં ઢાંકે તો સંચતી દોષ. કદાચ ઢાંકવો પડે તો ઉત્તરાસણવડે એક બાજુનો સ્કંધ ઢાંકે. ૧૨. કોઈને જોલાવવા વિગેરેની સંજ્ઞા કરવા માટે આંગળી અથવા બ્રહ્મકુટિ વિગેરે અવયવો ચલાવવા ન જોઈએ, છતાં ચલાવે તો અંગુલીબ્રમણ નામે દોષ. ૧૩. વાયસ (કામડા) ની જેમ આંખની ડીકીને ચોતરફ ફેરવે તે વાયસ દોષ. ૧૪. કંપિત્ય

(કોઠા) ની જેમ વચ્ચનો સંકોચ કરી પિંડરૂપ કરે તે કપિત્થ દોષ. ૧૫. જૂ, ડાંચ વિગેરે કરડવાના બચામી મચ્છકને હંઠાવે તે શીર્ષકપ દોષ. ૧૬. કોઈ માણસના શરીરમાં જેમ જૂન પ્રેતાદિકે પ્રવેશ કરેલો હોય તેની જેમ કુંદાડા માટે અથવા મૂંગાની જેમ હું હું શબ્દ કરે તે ચૂક દોષ. ૧૭. મહિરાના પાત્રની જેમ જુડ જુડ શબ્દ કરે તે વાઝળી દોષ. ૧૮. તથા વાન-સ્ત્રી જેમ ઓઘપુટને હંઠાવે તો વાનર દોષ. ૧૯. આ ઓચ-ત્રીશ દોષો પંડિતોને વર્જવા યોગ્ય છે.

૪ કાયોત્સર્ગનું-રૂપ.

ઉપાસક જનોએ કાયોત્સર્ગ હંમેશાં કરવા યોગ્ય છે. હમકે સારી રીતે તેને સેવવાથી તે સ્વર્ગ અને મોક્ષના મુખને માટે થાય છે. તે વિષે કશું છે કે—“જેમ કરવત જતાં અને આવતાં લાકડાને કાપે છે, તે જ પ્રમાણે વિદ્વાનો કાયોત્સર્ગ કરીને કર્મોને કાપી નાંખે... છે. જેમ કાયોત્સર્ગને વિષે સમ્યક્ પ્રકારે રહેનારના અ ગોપાંગ ભાંગે છે, તેમ મુનિઓ તે વખતે આઠ પ્રકારના કર્મસમૂહને ભેદી નાંખે છે. આ શરીર જીવથી ભિન્ન છે, અને આ જીવ તેનાથી ભિન્ન છે. જે પ્રમાણે બુદ્ધિ રાખીને હે જીવ ! તું દુઃખના કલેશને કરનારી શરીર ઉપરની મમતાને છેદી નાંખ. એ મનુષ્યના ભવમાં જેટલાં દુઃખો અનુભવ્યાં છે, તેનાથી પણ અત્યંત દુઃસહ દુઃખો નરકમાં છે, કે જેની ઉપમાજ નથી, તેથી સૂત્રના સારને જાળુનારા મુનિઓએ મમતા રહિતપણે દુઃખદાયી કર્મના ક્ષયને માટે અવશ્ય કાયોત્સર્ગ કરવો.

૫ કાયોત્સર્ગ પર દષ્ટાંત.

જેણે કાયોત્સર્ગમાં એક વર્ષ સુધી રહી તીવ્ર તપવટ પોતાની પ્રતિષ્ઠા પૂર્ણ કરી, તે બાહુબળી જ્ય પામે છે. દમદંત રાજાપિની ૬૯૮૫ ઉત્તમ કાયોત્સર્ગની વાનગી છે, કે જેને દુર્યોધને બીજેરાવડે

પ્રહાર કર્યો અને ત્યાર પછી પાછળ આવતા તેના સૈનિકોએ એક એક પથ્થર મારી મોટો ઢગલો કર્યો, અને ત્યારપછી પાંડવો નીકળ્યા, તેઓએ તેમને વંદના કરીને ખમાવ્યા; તો પણ તે રાજા પિ પ્રહારવડે શ્વેલ પામ્યા નહીં, અને વંદનાવડે આનંદ પામ્યા નહીં માટે હે લવ્યો ! તેવા ઉત્તમ કાયોત્સર્ગમાં તમે અત્યંત ઉદ્વેગ થાઓ. કેમકે તે કાયોત્સર્ગરૂપી તાંડવ (નાટક) થી પાંચ પાંડવો અપાર વિપત્તિરૂપી સમુદ્રને તરી ગયા છે. તે પાંડવોની સંક્ષિપ્ત કથા આ પ્રમાણે છે.

પાંડવોની કથા:

શ્રીઆદિનાથ જિનેશ્વરે કુરુ નામના પુત્રને આપેલો દેશ કુરુક્ષેત્ર નામે પ્રસિદ્ધ છે. તે કુરુને શત્રુ રૂપી વૃક્ષોને ભાંગી નાખવામાં હસ્તી સમાન હસ્તી નામે પુત્ર હતો, તેના નામથી હસ્તીનાપુરી નામની નગરી હજુ સુધી જગતમાં વિખ્યાત છે. તે નગરીને દુર્નીતિનો નાશ કરનાર અને અતુલ ભુજા યજ્ઞવાળો શાંતનુ રાજાનો પુત્ર વિચિત્રવીર્ય નામનો રાજા પાલન કરતો હતો. તે અવસરે કાશી દેશના રાજાને અંબા, અંબાલિકા અને અંબિકા નામની ત્રણ પુત્રીઓ થઈ હતી. તે કમળની જેવા મુખવાળી અને રૂપવડે દેવાંગનાઓને પણ છતાં નારી હતી. તે પુત્રીઓ યુવાવસ્થાને પામી, તેથી તેમના પિતાએ યોગ્ય વર મેળવવાની ઇચ્છાથી મોટા ઉત્સવપૂર્વક સ્વયંવર આરંભ્યો. તે વખતે તેના આમંત્રણથી ઘણા રાજાઓ અને રાજપુત્રો તે સ્વયંવરમાં આવ્યા. પરંતુ કાશીપતિએ વિચિત્રવીર્ય રાજાને આમંત્રણ કર્યું નહીં. તેનું કારણ એ હતું જે વિચિત્રવીર્યની માતા સત્યવતીને કોઈ નાવિકે પોતાને ઘેર રાખીને તેનું પાલન પોષણ કરી તેને વૃદ્ધિ પમાડી હતી, તેને શાંતનુ રાજા પરણ્યા હતા, તેનો આ વિચિત્રવીર્ય પુત્ર હોવાથી તેની જાતિ સામાન્ય

મહાત્મી હતી. આ કારણને કીધે તેને નહીં બોલાવવાથી ગંગાનો પુત્ર
 કે જે બોલપણથી જ શ્રદ્ધાચારી હોવાથી સર્વને ભય કરા હોવાને
 કીધે સીધા નામે પ્રસિદ્ધ હતો, તે કાશીના રાજા ઉપર અત્યંત
 દાષ પામ્યો. તેથી તે મહાબળવાને ત્યાં આવી ત્રણે કન્યાઓનું
 હરણ કર્યું. તે વખતે તેની સાથે સ્વયંવરમાં આવેલા સર્વ રાજાઓ
 મુદ્દા કરવા લાગ્યા, પરંતુ તે સર્વને પથ્થર ફેંકીને જોમ કાગડા
 ઓને ત્રાસ પ્રમાણે તેમ તેણે; અમોઘ શઓના સમહવટે ત્રાસ
 પ્રમાણે.

પછી તે ત્રણે કન્યાઓને હસ્તીનાપુર લાવીને પોતાના
 બાપ વિચિત્રવીર્ય સાથે તેણે પરણાવી. કુંકર કાર્ય પળ વીરાને
 કમ સુકર ન થાય ? અનુકમે તે ત્રણ સ્ત્રીઓને ત્રણ પુત્રો
 પ્રમા. અગ્નિકાને ધૃતરાષ્ટ્ર નામે પુત્ર થયો, અંબાલિકાને પાંડુ
 નામે પુત્ર થયો અને અંબાને વિદુર નામનો પુત્ર થયો. તેમાં
 ધૃતરાષ્ટ્ર જન્મથી જ અધ હતો, પાંડુ બળવાન હતો અને વિદુર
 મુદ્દમાં નિપુણ હતો. તે ત્રણે રાજપુત્રો વૃદ્ધિ પામી યુવાન થયા.
 તે સમયમાં વિચિત્રવીર્ય રાજા દેવનો અતિથિ થયો-મરણ પામ્યો,
 ત્યારે મંત્રીઓએ પાંડુને સારા લક્ષણવાળો જોઈને રાજ્ય ઉપર
 સ્થાપન કર્યો. પાંડુરૂપી સૂર્ય સંગ્રામ (મુદ્દ) રૂપી ઉદયાચળ
 પર્વતની પૃથ્વીપર ઉદય પામવાથી અધનાર રૂપી શત્રુઓ ચોતરફ
 નારી જવા લાગ્યા.

એકદા શ્રીમાન અધકૃષ્ણની પુત્રી અને દશાસની
 જંદન કુંતીને ચિત્રપટમાં આજેખેલી જોઈ પાંડુ રાજા તેના
 રૂપમાં તરહીન-મોહિત થયો. તે કન્યાએ પણ પાંડુના શુભો
 લાંબગવાથી અજિગ્રહ ક્યો કે—“ હું પાંડુ રાજા વિના બીજા
 કોઈને નહીં વફું.” પરંતુ પાંડુ રાજાનો પતિ તરીકે જાણ નહીં

થવાથી દુઃખાર્ત થયેલી કન્યાએ શહેરની બહાર વનમાં જઈ અળામાં ફાંસો નાંખ્યો. તે જ વખતે પ્રભાવિક મુદ્રિકાના પ્રભાવથી પાંડુ રાજા ત્યાં (વનમાં) આવ્યો હતો. એટલે તેણે તેનો કંઠપાશ છેદી નાંખ્યો અને ગાંધર્વવિધિથી તેની સાથે તે પરણ્યો. તે દિવસે કુંતિ ઋતુસ્નાતા થયેલી હોવાથી તેણીએ ગર્ભ ધારણ કર્યો. પાંડુ રાજા તે વીંટીના પ્રભાવથી પાછા હસ્તિનાપુર આવ્યા. અહીં સમય પૂર્ણ થયે કુંતીએ ગુપ્તપણે પુત્ર પ્રસવ્યો. તેનું નામ કર્ણ પાડ્યું. અંધકવૃષ્ણિએ પોતાની પુત્રીની બધી હકીકત તથા તેના મનનો અભિપ્રાય જાણી તીક્ષ્ણ (ઉગ્ર) રણસંગ્રામરૂપી સમુદ્રના સેતુ (પાળ) રૂપ પાંડુ રાજાને તે પુત્રી પરણાવી.

ત્યારપછી સૂર્યની જેમ ઉગ્ર તેજવાળા પાંડુરાજા મદ્રક નામના રાજાની પુત્રી માદ્રીને પરણ્યા. તે પણ સર્વ કળાઓમાં નિપુણ હતી. તે બન્ને પ્રિયાઓએ કરીને રતિ અને પ્રીતિએ કરીને કામદેવની જેમ પાંડુરાજા શોભતા હતા. એકદા કુંતીએ સ્વપ્નમાં મેડ, ક્ષીરસમુદ્ર, સૂર્ય, ચંદ્ર અને લક્ષ્મીને જોઈ ગર્ભ ધારણ કર્યો. ગર્ભ વૃદ્ધિ પામતાં તેને ધર્મ સંબંધી દોહડ થયા, તે પાંડુરાજાએ પૂર્ણ કર્યા. પછી સમય પૂર્ણ થયે શુભ દિવસે શુભ મુહૂર્તે તેણે પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે વખતે આકાશમાંથી પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ, તથા આકાશવાણી થઈ કે “ આ ધર્મપુત્ર થયો છે.” તેનું નામ તેના પિતાએ યુધિષ્ઠિર પાડ્યું. કરીથી કુંતીએ સ્વપ્નમાં પવને આરોપણ કરેલો ફળેલો કંડપવૃક્ષ જોઈ ગર્ભ ધારણ કર્યો. સમય પૂર્ણ થયે પૂર્વ દિશા જન્મ સૂર્યને પ્રસવે તેમ તેણે પુત્ર પ્રસવ્યો. તે વખતે પણ આકાશવાણી થઈ કે “ આ વજ્ર જેવી કાયાવાળો અને પવિત્ર બુદ્ધિવાળો વાયુપુત્ર થયો છે. ” પાંડુરાજાએ તેનું નામ ભીમસેન પાડ્યું. પછી ત્રીજી વાર સ્વપ્નમાં હસ્તીપદ ચડેલા ઇંદ્રને જોઈ કુંતીએ ગર્ભ ધારણ કર્યો. સમયે પુત્ર પ્રસવ્યો.

તે વખતે પણ આકાશવાણી થઇ કે ‘આ ઉદ્ધવન થયો છે.’ પાંડુ-રાજાએ તેનું નામ અર્જુન પાડ્યું. માદ્રીને પણ નકુળ અને સહદેવ નામના બે પુત્રો થયા. તે પાંચે પુત્રો પાંડુને ઘેર કદપરૂષા જેવા અવંતર્યા. અને પાંચ પાંડવ કહેવાયા.

ત્યારપછી દુષ્ટ દાન્તએ પોતાની પુત્રી દ્રૌપદીનો સ્વયંવર કર્યો. તેમાં ઘણા રાજાઓ અને રાજપુત્રો આવ્યા હતા. તે વખતે પાંડુરાજાના પાંચે પુત્રો પણ ત્યાં ગયા હતા. સ્વયંવર મંડપમાં દ્રૌપદીએ આવી સર્વ રાજાઓને જોઇ પાંડુરાજાના મુખ્ય પુત્રના કંઠમાં વરમાળા નાંખી. તે વખતે આશ્ચર્ય એ થયું કે પાંચે પાંડવોના કંઠમાં તે વરમાળા પડી. તેટલામાં ત્યાં એક ચારણ મુનિ આવ્યા. તેમને શ્રીકૃષ્ણ વિગેરે રાજાઓએ પૂછ્યું કે—“આ દ્રૌપદીને પાંચ પતિ કેમ થયા ?” ત્યારે મુનિ બોલ્યા કે — “ આ દ્રૌપદીનો પૂર્વ ભવ સાંભળો.—

ચપા નામની યોદ્ધા નગરીમાં સાગરદત્ત નામે શ્રેષ્ઠિ રહેતો હતો. તેને સુભદ્રા નામની પત્નિના ઉત્સર્ગી ઉત્પન્ન થયેલી સુકુમારિકા નામની પુત્રી હતી. સાગરદત્તે તે પુત્રી જિનદત્તના પુત્ર સાગરને પરણાવી હતી. પરંતુ સાગર શય્યામાં સુતો, ત્યારે સુકુમારિકાના અંગનો સ્પર્શ તેને અંગારા જેવો લાગ્યો. તેથી તેનો ત્યાગ કરી તે ખરદેશમાં ચાલ્યો ગયો. ત્યારપછી પતિએ ત્યાં કહેલી પુત્રીને સાગરદત્તે પોતાને ઘેર રાખી. કેટલોક દાગ તેણીએ દીનજનોને દાન આપ્યું. પછી અભંગ વૈરાગ્ય પામવાથી તેણે આખી પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી. તેણે મિથાતોથી પોપણ કદેશા શરીરને ‘અહા! આ શરીર અસાર છે’ એમ વિચારી દુષ્કર તપ વડે સૂકવી નાંખ્યું. એકદા પાંચ પુરૂષની સાથે કીડાં કરતી કાંઈ વેશ્યાને જોઇ તેણે નિચાણું કર્યું કે—“ જો મારા તપનું નિયા- હોય તો અને પરબમાં પાંચ પતિ પ્રાપ્ત થજો. ” આ દં

જાણી, જાણી જાણી, જ્યાં રિત, સ કોયલાવડે મચાવુ પાણી તે શીખર્ય
 ને જોઈ જ્યાં મચાવે જુ ધોળાઈ જ મરડા, ત્યાં વાલ્યંત સુખ બોચરી ત્યા-
 શુભરે કહે જાણીને જાણી જાણ જાણની દોષથી નામે પુણી થઈ તે
 પૂર્વે જાણ, જિજ્ઞાસાને કહીને જાણે પુણ્યની સ્ત્રી થઈ છે, તેણી
 ને જાણ જાણીને જાણી, "જાણમાં જાણે જાણીને જાણ-
 જાણીને જાણીને

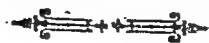
મને જ્યાં હોય ત્યાંથી લાવી આપો. ” તે સાંભળી મોહથી પ્રેરાયેલો જીવ જોમ એક બચ્ચી બીજા જીવમાં જમે તેમ જીમ તેવાં કમળો મેળવવા માટે, એક વનથી બીજા વનમાં જમવા લાગ્યો. તેને પાછો આવતાં વિલંબ થયો, ત્યારે ધર્મપુત્રની ડાંબી આંખ અને કુંતીની જમણી આંખ ફરકવા લાગી. તેથી અનિ-
 હની ચંકા કરી યુધિષ્ઠિર જોડ્યા કે—“ મારા બળવાન જીમ બંધુનો કોઈ પણ પરાજય કરી ચક્રે તેમ નથી, તો પણ તેનું અશુભ સૂચવનારી મારી દષ્ટિ ફરકે છે, માટે હું બલિષ્ઠ બંધુઓ ! તમે જલદી દોડો, દોડો. આપણે જીમની પાછળ તેની શોધ કરવા જઈએ. ” એમ કહી દુહ કહની ચંકા કરતા તે ચારે બાઈઓ જીમની શોધને માટે વનમૂખિમાં ગયા. પરંતુ અધમ પ્રાણીઓ જેમ કટપવૃક્ષને ન પામે તેમ તેઓ જીમને પામી શક્યા નહીં. માર્ગમાં ચાલતા ચાલતા તેઓ યાદી ગયા અને પડી ગયા. ત્યારે તેમણે હેડાંના નામની દેવીનું સ્મરણ કર્યું. એટલે તરત જ હેડાં-
 બાએ આવી તેમને મસ્તકપર ઉપાડી જીમની પાસે મૂક્યા. પછી તે હેડાંના પાતાને સ્થાનકે ગઈ. અહીં કમળનાં સરોવરના કાંઠા મુધી આવેલા પાતાના બાઈઓને જોઈને સેતુ ઉપર રહેલો જીમ બોલ્યો કે—“ આ સરોવર અતિ સમૃદ્ધીય છે, તેમાં પડીને હું કમળો લાવું છું, આપ બેસો. ” આમ કહીને જીમે સરોવરમાં પ્રવેશ કર્યો પરંતુ તેની અંદર રહેલા પાતાળના દુર્ગમ માર્ગ પાસે આવતાં જીમ અદૃશ્ય થયો. એટલે તેને શોધવા તેની પા-
 ળળ અર્જુન સરોવરમાં પડ્યો, તે પણ અદૃશ્ય થયો. તેની પા-
 ળળ યુધિષ્ઠિર ગયા, તે પણ અદૃશ્ય થયા. તેજ રીતે સહદેવ અને નકુળ પણ અદૃશ્ય થયા. તે વખતે પાંડવોના વિયોગે ઠરીને કુંતી અને દ્રૌપદી અત્યંત ખેદ પામવા લાગ્યા. કુંતીએ દ્રૌપદીને કહ્યું કે—“ હું પુત્રી ! સિંહ સમાન પરાક્રમના નિધિ તારા પ-
 તિએ ઠયાં ગયા ? તેમના વિના આપણા દુઃખમય દિવસો શી

પણ સખડના થઈ છે, આ કાયોત્સર્ગનો જ પ્રભાવ છે. અહો ! ધર્મનો પ્રભાવ કેવો અદ્ભુત છે ? તો હવે તું ત્યાં જઈને રથેન પક્ષી પાસેથી ચકલાને છોડાવે તેમ તે શંખચૂડ પાસેથી તે પાંચે પાંડવોને મારી આજ્ઞાથી છોડાવ, કે જેથી માડું વિમાન ચાલી શકે. ” આવી ઈંદ્રની આજ્ઞા થવાથી હું તરતજ પાતાલમાં ગયો, અને મેં તે શંખચૂડ દેવને વાણીરૂપી કોરડાનો અત્યંત મહાર કયો. ત્યારે તેણે મને કહ્યું કે—“ માડું વચન સાંભળ. આ પાંચે બળવાન બંધુઓ મારા સરોવરમાં પડે છે. આટલે પેઠા હતા. તેથી મેં તેમને બાંધ્યા છે. ” મેં તેને ઈંદ્રનો હુકમ જણાવ્યો. ત્યારે તે હવે તેમને બંધનથી મુક્ત કર્યા. સિંહ સરખા પરાક્રમવાળા દેવો પણ પોતાના રાજા (ઈંદ્ર) ની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરી શકતા નથી. પછી તે નાગકુમારે પાંડવોને પોતાનું રાજ્ય પ્રદક્ષ કરવા કહ્યું, પરંતુ સ્પૃહા રહિત તેઓએ તેનું રાજ્ય અંગીકાર કર્યું નહીં. પરંતુ તેઓએ કહ્યું કે—“ અમારે જ્યારે દુર્યોધનની સાથે સુદ્ધ ધાંધ ત્યારે તમારે અમને સંહાર કરવી. ” શંખચૂડે તે વાત અંગીકાર કરીને તેમને એક દિવ્ય હાર, અંગદ (બાળુબંધ) અને મુગટ એ ત્રણ વસ્તુ આપી, તથા વિકસ્વર અને સુગંધી ધણાં સુવર્ણકમળો આપ્યાં. હે વિચક્ષણ માતા ! આ પ્રમાણે સર્વ હકીકત મેં આપની પાસે નિવેદન કરી છે હવે ધરણેંદ્રનું વિમાન ચલાવવા માટે મને રત્ન આપો. ” તે સાંભળી પાંચે પુત્રોના આવવાથી હર્ષ પાત્રીને કુંતીએ તે દેવને રત્ન આપી અને પુત્રોને હસ્તવટ સ્પર્શ કર્યો. પછી પાંડવોએ નામદેવે આપેલાં અને સર્વ દિશાઓને સુગંધમય કરનારાં સુવર્ણકમળો ત્રિયાને ભેટ કર્યા. માતા, પાંડવો અને ત્રિયાની હર્ષરૂપી ભિંમિઓ (કસ્તોલો) આપત્તિ દર થવાથી પરસ્પરના સમાગમરૂપી વાયુવટ ઉછળવા લાગી. જેમ પાંડવોને આ બલમાં પણ કાયોત્સર્ગ આપત્તિને છેદનાર થયો, તેમ તેઓને પસ્તોલની સંપદાને માટે પણ તે કાયોત્સર્ગ થયો.

જન્મ આપનારી માતાને દરરોજ પ્રણામ કરનારા પાંડવો-
એ દુર્જય દુર્યોધનને છૂતી રાત્રી મેળવ્યું; પાત્રી મહા આરંભમાં
આસક્ત હતા છતાં તે સર્વને તણ દઈને દીક્ષા ગ્રહણ કરી તેઓ
શ્રીશત્રુજય પર્વત ઉપર આવ્યા અને કાયોત્સર્ગે રહ્યા. પ્રાંતે કેવળ
જ્ઞાનરૂપ નિર્મળ સંપત્તિને મેળવીને સિદ્ધિ પદને પામ્યા. કાયો-
ત્સર્ગના મહિમાનું પૂર્ણ વર્ણન કરવાને કોણ સમર્થ છે ? કહ્યું છે
કે—“ જિનપ્રતિમાઓનો ઉદ્ધાર કરી વીશ કરોડ મુનિઓ સ-
હિત પાંચે પાંડવો જ્યાં મુક્તિને પામ્યા, તે શ્રીશત્રુજય મહા-
તીર્થ છે. અંત સમયે કાયોત્સર્ગ કરવાંવડે તેઓનાં શરીર ઉભાં
રહેલાં હતાં; તેથી હજી સુધી પણ તેઓની ઉભી મૂર્તિઓ પટમાં
આગેખાય છે, તથા પાપાણની પ્રતિમાઓ પણ તેમની ઉભી રહે-
લી જ કરવામાં આવે છે. જેઓ કર્મના ક્ષયને માટે શુભ ધ્યાનરૂપી
જળથી સ્નાન કરી કાયોત્સર્ગ કરે છે, તેઓ આ જગતમાં ધન્ય છે.

આ પ્રમાણે આપત્તિરૂપી લતાઓના સમૂહને કાપવામાં
દાતરડા સમાન અને સંપત્તિરૂપી વૃક્ષને નવપક્ષવ કરવામાં મેઘ
સમાન કાયોત્સર્ગના પ્રભાવથી પાંચે પાંડુપુત્રો દ્રવ્ય અને ભાવ
બંને પ્રકારના બંધનથી રહિત થઈ મુક્તિસુખને પામ્યા, તે
કાયોત્સર્ગને હે લબ્યો ! તમે કદાપિ છોડશો નહીં.

આ પ્રમાણે શ્રીમાન તપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન
મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીઈંદ્રહંસ
મણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશકલ્પવૃક્ષી નામની ટીકાને વિષે પહેલી
શાખામાં કાયોત્સર્ગના વિષય ઉપર પાંચ પાંડવોની કથાના વર્ણન
રૂપ આઠમો પક્ષવ સમાપ્ત થયો.

પદ્યવદ્ દા.

હે અનંત જ્ઞાનવાળા મુનિધિ સ્વામી! શુંવળેના નવ ક્રમજો હિયર જે અરજીને સ્થાપન કરનાર અને અદ્વિતીય મુખને આપનાર આપને જે અવ્ય પ્રાણી પોતાના દૃઢ્યમાં વહન કરે છે, તેને નવ નિધાન પ્રાપ્ત થાય છે.

હવે દાયોત્સર્ગનું વ્યાખ્યાન કર્યા પછી પ્રત્યાખ્યાન નામનું નવમું દ્વાર કહે છે.—ગોંટા ધનુષની જેવા અનુપમ તે તે (પ્રત્યાખ્યાનના) ૧ શુંજોના આદોપલુ કરવાથી પ્રમદ કરેલા અનેક ર પ્રકાર રૂપી ભાગજો (બાજો)ના સમૂહથી બેઠાતા મસ્તકના ધુળાં વવા પૂર્વક જેઓનાં મુખક્રમજો પૂર્ણ થયાં છે એવા હે ધર્મનાં અભિલાષીઓ! તમે હ મેઘાં પ્રત્યાખ્યાન કરવામાં સાવધાન થાઓ તપ્પર થાઓ. પ્રત્યાખ્યાન શબ્દનો અર્થ ૧, તેનાં દશ ભેદો ૨, તેના આગાદો ૩, તેની છ પ્રકારની શુદ્ધિ ૪, તેનું કળ ૫ અને તેનું હેઠાહરણ ૬ એ ૭ દારિને હું કહું છું.

૧ પ્રત્યાખ્યાન શબ્દનો અર્થ.

પ્રત્યાખ્યાન શબ્દનો અર્થ શું છે? તે કહે છે.—જે પ્રત્યાખ્યાન એટલે નિષેધ કરે તે પ્રત્યાખ્યાન એટલે વિરતિ કહેવાય છે. અહીં અજ્ઞાનિકનો આહારથી અથવા અજ્ઞાનાદિકથી નિવૃત્તિ કરવાની છે. પંડિતોએ દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બે પ્રકારે પ્રત્યાખ્યાન કરવું જોઈએ તેમાં દ્રવ્યથી અજ્ઞાન, પાન વિગેરેનો અને ભાવથી અજ્ઞાનાદિકનો ત્યાગ કરવાનો છે. કહ્યું છે કે—“પ્રત્યાખ્યાન દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બે પ્રકારનું છે, તેમાં દ્રવ્યથી અજ્ઞાનાદિકનો અને ભાવથી અજ્ઞાનાદિકનો ત્યાગ કરાય છે.”

૨ પ્રત્યાખ્યાનના ૧૦ ભેદ.

પ્રત્યાખ્યાનના દશ ભેદો છે—અનાગત ૧, અતિકાંત ૨, સકોટિક ૩, નિયત્રિત ૪, અનાકાર ૫, આકાર ૬, નિઃશેષ ૭,

૧ ધનુષ પદે પ્રત્યા ૨ પ્રત્યાખ્યાનના ભેદો.

આભિગ્રહિક ૬ અને વિદ્યુતિ ૧૦ (આ ૧૩૧ લોક) બરાબર :
સમજવા યોગ્ય છે.)

૩. પ્રત્યાખ્યાનના આગાર.

હવે પ્રત્યાખ્યાનના આગારો કહે છે— નોકારસીમાં
જે આગાર, પોરસીમાં ૭, પુરિમટ્ટમાં સાત, એકાસ-
ણમાં આઠ, એકસણમાં સાત, વિદ્યુતિમાં નવ, આગા-
રમાં આઠ, ઉપવાસમાં પાંચ, પાનમાં (પાણી પીવામાં) ૭,
દિવસ અરિમમાં ચાર અને અભિગ્રહિકમાં ચાર આગાર જાણવા.
આ પ્રત્યાખ્યાનના આગારો વિશેષે કરીને પ્રત્યાખ્યાન સાખ્યા-
દિક્ષી સમજી લેવા. દુકામાં તે આ પ્રમાણે છે.—

“ નોકારસીને વિષે અત્તથણાભોગેણું અને સહસાગારેણું
જે જે આગાર છે. (હાથમાં નવકારસી સાથે સુક્તિસદ્ધિ જોડવામાં
આવે છે તેથી ચાર આગાર કહેવાય છે.) પોરસીને વિષે અત્ત-
થણાભોગેણું ૧, સહસાગારેણું ૨, પચ્છતકારેણું ૩, દિસા-
ગારેણું ૪, સાહુવયલેણું ૫, અને સંબસમાહિવત્તિયાગારેણું ૬,
જે ૭ આગાર જાણવા. સાદ પોરસીને વિષે પણ એજ ૭ આગાર
જાણવા, તથા પુરિમટ્ટના પચ્ચખ્યાણને વિષે ઉપરના ૭ લથ
એક મહત્તરાગારેણું મળી સાત આગાર જાણવા. એકાસણા
તથા બેસણાના પચ્ચખ્યાણને વિષે અત્તથણાભોગેણું ૧, સહસા-
ગારેણું ૨, સામારિયાગારેણું ૩, આર્દિલપસારેણું ૪, ગુરુઅખુ-
દાણેણું ૫, પારિક્કાવણિયાગારેણું ૬, મહત્તરાગારેણું ૭, અ-
સંબસમાહિવત્તિયાગારેણું ૮ જે આઠ આગાર જાણવા. એકસ-
ણાણને વિષે ઉપરના આઠમાંથી આર્દિલ પસારેણું, એ એક
સિવાય બાકીના સાત આગાર જાણવા. વિદ્યુતિ તથા નિવિના
પ્રત્યાખ્યાનને વિષે અત્તથણાભોગેણું ૧, સહસાગારેણું ૨, લેવા-
લેવેણું ૩, ગિહ્વસંસદ્ધેણું ૪, ઉખિતવિવેગેણું ૫, પદુઅમ-
ખિઅણેણું ૬, પારિક્કાવણિયાગારેણું ૭, મહત્તરાગારેણું ૮, અને

પરિમાણ ૮, સકેત ૯ અને કાળ ૧૦. તેમાં તપ કરવાનો દિ-
વસ પ્રાપ્ત થયાં પહેલાં જે તપ કરી લેવો તે અનામત પ્રત્યાખ્યાન
કહેવાય છે. ૧. સૂરિ વિગેરેના વૈયાવચના કારણથી પર્વાદિક
તિથિમાં જે તપ કરી શકાયો ન હોય, તે તપ પર્વાદિ વીત્યા
પછી કરવો તે અતિકાંત પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. ૨. એક પ્રત્યા-
ખ્યાનનો અંત અને બીજાનો આરંભ એ બે કોટિનો જે મેળાપ
કરવો એટલે કે આજે ઉપવાસ વિગેરે કરી કાલે પણ ઉપવાસ
વિગેરે કરવો તે ત્રીજું સકોટિક પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. ૩.
પ્રથમથી ધાર્યું હોય કે અમુક પર્વની તિથિએ મારે અમુક
તપ કરવો છે, તે તિથિએ ગ્લાનાદિકની વૈયાવચનું કારણ પ્રાપ્ત
થયા છતાં પણ જે તપ નિશ્ચયથી કરવો તે નિયંત્રિત પ્રત્યા-
ખ્યાન કહેવાય છે. આ પ્રત્યાખ્યાન ચૌદ પૂર્વધરને સમયે
સ્થવિરક્ત કરતા હતા. વર્તમાન કાળમાં તેનો વિચ્છેદ છે.
૪. આનાર સદિત જે પ્રત્યાખ્યાન કરવું તે અનાકાર પ્રત્યાખ્યાન
કહેવાય છે. (આ પ્રત્યાખ્યાન પણ આ કાળે નથી) ૫. આનાર
સદિત જે કરવું તે સાકાર પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. ૬. (અંત
સમયે) સર્વ આહારનો ત્યાગ કરવો તે નિઃશેષ પ્રત્યાખ્યાન
કહેવાય છે. ૭. એક, બે વિગેરે દત્તિનું જે પ્રમાણ કરવું તે
પરિમાણ પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. ૮. કેત એટલે અંગુઠો, મુઠ્ઠી
વિગેરે નિશાની, તે સદિત જે પ્રત્યાખ્યાન તે સકેત અથવા
સકેત પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. ૯. તથા પોરની વિગેરે કાળને
ઉદ્દેશીને જે પ્રત્યાખ્યાન કરવું તે કાળ (અદ્વા) પ્રત્યાખ્યાન
કહેવાય છે. ૧૦. તે અદ્વા પ્રત્યાખ્યાનના દ્વય બેદ છે. તે કહે છે.
નમસ્કાર સદિત તે નેત્રાન્ની ૧. એક પ્રકર પ્રમાણ તે પોરની ૨,
કુચિલ ૩ તે નકર નિતિ પુરામાદ ૪, એકસણ ૪, એકક
કણ ૫, આ ૫ + ૩ = ૮ તરીકે ૮ ઉપવાસ ૭, દિવસ પરિમ ૮,
૧ નામ સમય ૯, આ ૯ + ૧ = ૧૦ કરવાનું. આરંભ, તેના અ. મ. મેળા
પ્રમાણ કરવાનું.

અભિત્રલિકા ૬ અને વિદ્યુતિ ૧૦. (આ દશ લેદ વરાબર સમજવા યોગ્ય છે.)

૩ પ્રત્યાખ્યાનના આગાર.

હવે પ્રત્યાખ્યાનના આગારો કહે છે— નેકારશીમાં બે આગાર, પોરશીમાં ૭, પુરિમક્રમાં સાત, એકાસણામાં આઠ, એકતકાણામાં સાત, વિદ્યુતિમાં નવ, આચાર્યમાં આઠ, ઉપવાસમાં પાંચ, પાનમાં (પાણી પીવામાં) ૭, દિવસ ચરિત્રમાં ચાર અને અભિત્રલિકામાં ચાર આગાર જાણવા. આ પ્રત્યાખ્યાનના આગારો વિશેષે કરીને પ્રત્યાખ્યાન સાધ્યાદિકથી સમજી લેવા. દુકામાં તે આ પ્રમાણે છે.—

“ નેકારશીને વિષે અત્તત્થણાભોગેણ અને સહસાગારેણ એ બે આગાર છે. (હાલમાં નવકારશી સાથે યુક્તિસહિ જોડવામાં આવે છે તેથી ચાર આગાર કહેવાય છે.) પોરશીને વિષે અત્તત્થણાભોગેણ ૧, સહસાગારેણ ૨, પચ્છતકાણેણ ૩, દિસા-એકેણ ૪, સાદુવચણેણ ૫, અને સંબસમાહિવત્તિયાગારેણ ૬, એ ૭ આગાર જાણવા. સાદુ પોરશીને વિષે પંચ એક ૭ આગાર જાણવા, તથા પુરિમક્રના પ્રત્યાખ્યાણને વિષે ઉપરના ૭ બધા એક મહત્તરાગારેણ મળી સાત આગાર જાણવા. એકાસણા તથા એકતકાણા પ્રત્યાખ્યાણને વિષે અત્તત્થણાભોગેણ ૧, સહસાગારેણ ૨, સામોદિમાગારેણ ૩, આર્દિણપસારેણ ૪, ગુરુઅખમુ-કાણેણ ૫, પારિઠાવણિયાગારેણ ૬, મહત્તરાગ્રગારેણ ૭, અસંબસમાહિવત્તિયાગારેણ ૮ એ આઠ આગાર જાણવા. એકતકાણાને વિષે ઉપરના આઠમાંથી આર્દિણ પસારેણ એ એક સિવાય બાકીના સાત આગાર જાણવા. વિદ્યુતિ તથા નિવિના પ્રત્યાખ્યાનને વિષે અત્તત્થણાભોગેણ ૧, સહસાગારેણ ૨, લેવા-લેવેણ ૩, ગિહત્થસંસદેણ ૪, ઉચ્ચિત્તવિવેગેણ ૫, પદુઅમ-ચિખએણ ૬, પારિઠાવણિયાગારેણ ૭, મહત્તરાગારેણ ૮, અને

સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણું ૬ એ નવ આગાર જાણવા. આંગેલને વિષે ઉપરમાંથી એક પડુચ્ચમખિખએણું આગાર બાદ કરી બાકીના આઠ આગાર જાણવા. ઉપવાસને વિષે અન્નતથણા-ભોગેણું ૧, સહસાગારેણું ૨, પારિક્ષાવણિયાગારેણું ૩, મહત્ત-રાગારેણું ૪ અને સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણું ૫, એ પાંચ આગાર જાણવા. તથા જે પ્રત્યાખ્યાનમાં અચિત્તજળ પીવાનું હોય તેમાં પાણુસંસના (પાણી સંબંધી) લેવેણું વા ૧, અલેવેણું વા ૨, અચ્છેણું વા ૩, અહુલેવેણું વા ૪, સસિત્થેણું વા ૫, અને અસિત્થેણું વા ૬ એ છ આગાર જાણવા. દિવસચરિત્ત તથા અંગુઠસહી, મુઠ્ઠિસહી વિગેરે અભિગ્રહના પચ્ચખખાણુને વિષે અન્નતથણાભોગેણું ૧, સહસાગારેણું ૨, મહત્તરાગારેણું ૩ અને સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણું ૪ એ ચાર આગાર જાણવા.

૪ પ્રત્યાખ્યાનની શુદ્ધિ.

પ્રત્યાખ્યાનની શુદ્ધિ છ પ્રકારે થાય છે, એમ પંડિતો કહે છે. તે આ પ્રમાણે.—જિનેશ્વરે કહેલા પ્રત્યાખ્યાન ઉપર જે દૃઢ શ્રદ્ધા કરવી તે શ્રદ્ધા નામની પહેલી શુદ્ધિ જાણવી. ૧. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી આહારાદિકની શુદ્ધિ અથવા અશુદ્ધિ, યથાર્થ રીતે જાણી તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવો તે બીજી વિજ્ઞાન શુદ્ધિ જાણવી. ૨. હિનતા અને અધિકતા રહિત, જ્ઞાનાદિક આચાર સહિત, અતિચાર અને અવિધિ રહિત તથા ગુરૂને વાંદણા દેવા પૂર્વક વિનય સાચવીને જે પચ્ચખખાણુ લેવું તે ત્રીજી વિનય શુદ્ધિ જાણવી. ૩. ગુરૂ પચ્ચખખાણુનો પાઠ બોલતા હોય તે બરાબર સાંભળી તેની પાછળ જે પાઠ પોતાને બોલવાનો છે તે પોતાના મનમાં બોલવો તે ચોથી અનુભાષણ શુદ્ધિ જાણવી. ૪. દુષ્કાળ અથવા રોગાદિકના કારણે પણ લીધેલું પચ્ચખખાણુ ભાંગવું નહીં તે પાંચમી અનુપાલના શુદ્ધિ

જાણવી. ૫. તથા રાગથી કે દેવથી પર્યાખ્યાનને દ્વિત ન કરવું તે છઠી ભાવ શુદ્ધિ જાણવી. ૬.

૫ પ્રત્યાખ્યાનનું ફળ

પ્રત્યાખ્યાનથી આત્મવેનો રાધ થાય છે, આશ્રવના રાધથી તૃપ્તિનો નાશ થાય છે, તૃપ્તિ રહિતપણથી ઉપશમ થાય છે, ઉપશમથી કર્મનો ક્ષય થાય છે, કર્મના ક્ષયથી સર્વ સુખમય મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી કરીને હે ભવ્ય આણીઓ ! પ્રત્યાખ્યાન કરવામાં નિરંતર યત્ન કરો. આ પ્રત્યાખ્યાન રૂપી પાત્રીયું જેઓએ પ્રકુલ કર્યું હોય, તેઓ સંસાર સાગરમાં ડુબતા નથી અને સ્વર્ગ તથા મોક્ષમાં જઈ તેઓ ફીડા કરે છે.

૬ પ્રત્યાખ્યાન ઉપર દર્શાવત.

પ્રત્યાખ્યાન રૂપી વૃક્ષ મનુષ્યોને ઉત્તમ ફળ દેનારૂં થાય છે. જેમ પૂર્વે પ્રત્યાખ્યાન કરવાથી સિદ્ધીયક મુનિ સ્વર્ગની સંપત્તિ પ્રાપ્ત થતા તે દર્શાવત આ પ્રમાણે—

સિદ્ધીયકની કથા.

આ ભરત દેશમાં પાટલીપુર નામે નગર છે. તેમાં ન્યાયના સ્વરૂપનો અવતાર થવાથી જાણે કે નય પોતેજ વિશ્વને રંજન કરવામટિ નૃત્ય કરતો હોય તેવું તે નગર ચોલે છે. તેમાં નંદ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેના રાજ્ય રૂપી સરોવરમાં ફીડા કરનાર હંસની જેવો અને કળાઓનો બંડાર શકડાલ નામનો મંત્રી સર્વ રાજ્યતંત્ર ચલાવતો હતો. તે મંત્રીને યક્ષા, યક્ષદિવા, ભૂતા, ભૂતદિવા, સેણા, વેણા, અને રેણા એ નામની સાત કન્યાઓ હતી. તેમાં પહેલી પુત્રી એક વાર સાંભળેલું શાસ્ત્ર

૧ ત્રયાંશમાં કાસિય ૧, પાલિય ૨, સોહિય ૩, તીરિય ૪, કિદિય ૫ અને આસહિય ૬ એ પ્રમાણે બૃહી રીતે પશ્ચ ૭ પ્રકારની શુદ્ધિ કહેલી છે. તે સમજવા યોગ્ય છે.

મુખે બોલી જતી હતી, બીજા બે વાર સાંભળેલું બોલી જતી હતી, એ જ અનુક્રમે છેલ્લી સાતમી સાત વાર સાંભળેલું બોલી જતી હતી.. એકદા રાજસલામાં કોઈ પંડિત આવ્યો. તેણે એક સો ને આઠ કાવ્યો (શ્લોકો) નવા બનાવી રાજાની સ્તુતિ-પ્રશંસા કરી. તે સાંભળી પ્રસન્ન થયેલા રાજાએ તેને એકસો ને આઠ સોના મહોરો ધન્યામ આપી. “ પંડિતોનો વૈભવ વિદ્યા જ છે. ” તે જ રીતે હુમેશાં તે કવિ નવાં એક સો ને આઠ કાવ્યો કરી તે રાજાની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો, અને રાજા પણ હુમેશાં તેની વિદ્યાથી વિસ્મય પામી દ્રવ્ય આપવા લાગ્યો. તેથી ખજાનચીએ એકદા રાજાને કહ્યું—“ હે સ્વામી ! હુમેશાં આટલો મોટો દ્રવ્યનો વ્યય કરવો તે યોગ્ય નથી. ” રાજાએ કહ્યું કે—“ તે પંડિતને હવે શી રીતે ના કહેવી ? ” ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું કે—“ મારી સાત પુત્રીઓ એક વારના અનુક્રમે સાંભળીને તે પોતાના મુખે બોલી શકે છે, તેથી તે ઉપાયે કરીને તે કવિને વારી શકાશે. ” આ સુચ્ય તેણે રાજાને કહ્યું. પછી એકદા છત્રીશ રાજાઓના કુળવડે આપ્ત સલામાં રાજા સિંહાસન પર બેઠો હતો. તે વખતે સુખાસન (મીયાના) માં બેસીને મંત્રીની પુત્રીઓ પણ સલામાં આવી. તે સમયે તે શ્રેષ્ઠ કવિ એક સો ને આઠ નવાં કાવ્યો બોલ્યો. તે સાંભળી મંત્રીએ તેને પૂછ્યું કે—“ હે શાસ્ત્ર ! આ કાવ્યો તમે નવાં કરીને બોલ્યા છો કે કોઈ પૂર્વ કવિનાં કરેલાં બુનાં બોલ્યા છો ? ” કવિ બોલ્યા કે—“ એવી બોલી કલ્પના કેમ કરે છે ? આ કાવ્યો નવાં મારા બનાવેલાં જ છે. ” ત્યાર પછી મંત્રીના કહેવાથી તેની શકતા સિદ્ધિ મોટી પુત્રી યક્ષા તે સર્વ કાવ્યો બોલી ગઈ. ત્યાર પછી બે વાર સાંભળવાથી બીજી પણ બોલી ગઈ. એ રીતે સાતે પુત્રીઓ સર્વ કાવ્યો બોલી ગઈ. તે જોઈ સર્વ સલાજનો આશ્ચર્ય પામી બોલ્યા કે—“ અરે ! આ કવિએ કેવાં નવાં

કાંચો કર્યા ? અને કેવું પોતાનું જોડું નામ ધરાવે છે ? ”
 એમ કહી પરસ્પર તાળીઓ દબાવવાં લાગ્યા. તે સાંભળી
 તે કવિનું મુખ-કાંતિ-રહિત થયું, અને તે કાગળી જેમ ત્યાંથી
 નાશી ગયો. ત્યાર પછી તે મંત્રીની સાથે પુત્રીઓ સરસ્વતીની
 જેમ જગતમાં પ્રસિદ્ધ થઈ.

તે મંત્રીને પોતાના વંશના અલંકાર રૂપ અને અનેક
 ઉજ્જવળ શુભોના સ્થાન રૂપ નાનો સિરીયક નામનો પુત્ર હતો.
 અને તેનો મોટો ભાઈ સ્યુદ્ધમદ્ર નામે હતો, પણ તે કંટલાક
 વર્ષોથી વેશ્યાને ત્યાંજ રહેતો હતો. સિરીયક દેવકુમારની જેમ
 મંત્રીના ઘરમાં ક્રોડા કરતો હતો, સર્વ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસી હતો,
 અને શ્રોતાગ્રાહિ શુભોનું સ્થાન હતો. એકઠા મંત્રીએ રાજાને
 પોતાને ઘેર ભોજનને માટે જાંઝાવવાના હેતુથી પોતાના
 ઘરમાં છત્ર ચામરાદિ સામગ્રી કરાવવાનો આરંભ કર્યો.
 તે પ્રસંગને માટે અનેક પ્રકારના પકવાનો, દ્રાક્ષા, ખમ્બુર,
 મુંગાટક, સુખડી, દાળ, ભાત, ઘી વિગેરેથી બનાવેલી અનેક ખાવા-
 લાયક ચીજોનો સમૂહ, સમુદ્રના તરંગ જેવા ઉજ્જવળ ક્ષીરોદક વ-
 શો, વજ્રની જેમ ભેદી ન શકાય તેવા હ્રસ્વ શિરઝાણો, વીરપુર-
 ચોને પણ બધાં કર લાગે તેવી લીલજી ધારવાળી તરવારો, લીલ
 ધારવાળા બાલાના સમૂહો, સ્ફુરતીતના અનેક દેદિપ્યમાન શુભો,
 દેવોનાં ધનુષ જેવાં વિવિધ પ્રકારનાં ધનુષો, નદીના તરંગ જેવા
 મોટા બાણોના સમૂહો અને અતિ મુંદર અથો વગેરે સર્વ સામગ્રી
 રાજાને પહેરસમણીમાં આપવા સાડ તેણે તૈયાર કરાવી. તે અવ-
 સરે દોઢ દ્રવી દુષ્ટ મનુષ્યે રાજાને કહ્યું કે—“ આપનો મંત્રી
 આપનું રાજ્ય લેવા ઇચ્છે છે, અને તેથી કરીને તેણે સર્વ સામ-
 ગ્રીની તૈયારી કરી છે. ” તે સાંભળી રાજાએ તેની ખાત્રી કરવા
 માટે પોતાના એક ચર પુરુષને હુકમ કર્યો, તેણે પણ મંત્રીને
 ઘેર સર્વ સામગ્રી ભેઈ રાજાને સમગ્ર વૃત્તાંત બતાવ્યો. પછી
 પ્રાતઃકાળે દેવની જેમ રાજા પોતાની સજાને શોભાવતો હતો,
 તે વખતે શંકા રહિત મંત્રી રાજાને પ્રજ્ઞામ દરવા આપ્યો. તેને

જોઈ શકી ગઈ હતી. જેમ રાજા તેનાથી પરાસ્ત થયો—અવળું
 મુજ કરી બેઠો. બુચો ! હુદ માણસોનો વિલાસ ! હુદ માણસના
 ભરમાવવાથી મંત્રીની ભક્તિ પણ દેખાઈ પડે. અન્યથા પ્રકારે ચિંત-
 વેલું કાર્ય હૈવે અન્યથા પ્રકારે કર્યું. આ બાબતમાં વિધિ જ બંધ-
 વાન છે. તેમાં બીજું કંઈ વિચારવા જેવું નથી. ’ પછી મં-
 ત્રીએ ઘેર આવી વિચાર કરી નાનાં પુત્રને કહ્યું કે—“ કોય
 પામેલો રાજા આખા કુટુંબને તલની જેમ પીટી નાંખશે.
 માટે હે વત્સ ! જો એકલા મને જ મારી નાખીશ તો આખા
 કુટુંબની વિટંબણા નહીં થાય, મારા વિના બીજા સર્વ
 સ્વજનો ચિર કાળ સુખી થશે. કહ્યું છે કે—“ આખા કુટુંબને
 માટે એકનો ત્યાગ કરવો, આખા ગામને માટે કુટુંબનો ત્યાગ ક-
 રવો, દેશને માટે ગામનો ત્યાગ કરવો, અને પોતાને માટે આખી
 પૃથ્વીનો ત્યાગ કરવો. ” તે સાંભળી સિરીયક બોલ્યો કે—“હું
 પિતાજી ! તમને હુણતાં મને પાપ કેમ ન લાગે ? ” મંત્રીએ
 કહ્યું કે—“ તે વળતે હું મુખમાં વિષ રાખીશ, તેથી મને
 મરેલાને મારવામાં તને પાપ લાગશે નહીં. ” આ પ્રમાણે
 પિતાએ પુત્રને ઉત્સાહ પમાડ્યો. પછી બીજે દિવસે મંત્રી
 ત્યારે રાજાને નમસ્કાર કરવા ગયો, ત્યારે સિરીયકે ખડક વડે
 તેનું મસ્તક છેદી નાંખ્યું. ખડકનો ખડખડ શબ્દ સાંભળી
 સન્મુખ થઈ રાજાએ મંત્રીને હણેલો જોઈ સિરીયકને કહ્યું
 કે—“અરે ! તે આ શું કર્યું ? ” સિરીયકે જવાબ આપ્યો
 કે—“આપનાથી જે વિમુખ હોય તે પિતા હોય તો પણ
 તેનું શું કામ છે ? ” આવો તેનો ચુક્તિચુક્ત જવાબ
 સાંભળી રાજાએ ખુશ થઈ તેને પોશાક સાથે મંત્રીસ્થાનની
 મુદ્રા આપવા માંડી ત્યારે તે બોલ્યો કે—“ મારો મોટો ભાઈ
 સ્થૂલભદ્ર છે, તેથી તેના છતાં હું મંત્રી પદ નહીં લઉં. ” રાજાએ
 પૂછ્યું—“તે ક્યાં છે ? ” તેણે કહ્યું—“ ગણિકાને ઘેર છે. ” તે સાં-

બંગી નેદે રાજ્યએ ખોતાનો એવક માકલી તેને તેડાંવીમે કહ્યું
 કે— “ હે વિદ્વાન! આ રાજ્યનો કાંઈ ભાગ તું શ્રદ્ધા કરે ”
 તે બોલ્યો કે— “ હે રાજા! હું વિચાર કરીને શ્રદ્ધા
 કરીશ ” રાજ્યએ “ બહુ સાફ ” એમ કહી તેને વિચાર કરવા
 રાજા આપી. ત્યારે તે પાડીમાં બધું વિચાર કરવા લાગ્યો કે—
 “ આ સંસારને પિત્તાર છે. જે રાજ્યમુદ્રાથી પિતાતું મરણ
 થયું, તેવી રાજ્યમુદ્રાની કોણ ધર્યા કરે ? ” એમ વિચારી
 વૈરાગ્યના રંગથી તેણે તત્તનો સ્વીકાર કરી રાજા પાસે બધું
 તેને ધર્મેલાભ આપ્યો. રાજ્યએ પૂછ્યું કે “ તમે શું આલોચ્યું
 (વિચાર્યું) ? ” સ્થૂલભદ્રે કહ્યું— “ મેં માફ મસ્તક આલોચ્યું
 અર્થાત્ દેશનો લોચ કર્યો ” એમ કહી તે મુનિ ત્યાંથી
 ચાલી નીકળ્યા. રાજ્યએ વિચાર્યું કે— “ જરૂર સ્થૂલભદ્ર પાછો
 અલ્પકાને ઘેર જશે ”. તેટલામાં સર્વ લોકો જુએ તેમ શુદ્ધ મન
 અને વશને ધારણ કરનારા તે મુનિએ શુદ્ધ પાસે જઈ મત
 અંગીકાર કર્યું.

બાર વર્ષ સુધી સાડા બાર કરોડ મુવર્ણનો વ્યય કરી કોશી
 નામની વેસ્થાની આગે જેજે. દોશુલક દેવની જેમ કામકોડાના
 મુખ રૂપી જગમાં રેનાન કર્યું હતું તે સ્થૂલભદ્રે મુનિએ
 અત્યંત વીર પ્રભુ બોધા તત્તનું પ્રતિપાદન કર્યું, અને ચતુર્માસ
 કરવા માટે વેસ્થાની ત્રિભંગાળામાં રહ્યા છતાં તેથીના વચન રૂપી
 મેલ વટે લીપામાં નહીં તે સંબંધમાં કહ્યું છે કે— “ આંગાની હુબને
 તોડી દુરકર નથી, તેમ જ સરસવના દગલા ઉપર નૃત્ય કરવું
 પણ દુરકર નથી. પરંતુ શકડાવ મંત્રીના પુત્ર મહાતુશાપ સ્થૂલ-
 ભદ્રે જે તપ કર્યું તે દુરકર છે. જગતમાં તેનાથી બીજો કોઈ બોગી
 અને યોગી છે. જ નહીં તે સ્થૂલભદ્ર મુનીધર મનુષ્યોના કલ્યા-
 નને મારે પાડ્યા. ”

વિરતિ રૂપી લતાનું ફળ જુઓ, કે જેને અદ્ય કાળમાં મોટા સુખ રૂપી અમૃત રસની પ્રાપ્તિ થઇ.

પ્રત્યાખ્યાનના પ્રભાવથી કેટલાક મનુષ્યો મોક્ષસુખને પામ્યા છે અને કેટલાકએક સ્વર્ગની અનુપમ લક્ષ્મી પામ્યા છે. તેથી હું ભવ્ય જીવો ! પ્રવાહગંધ આવતા પાપરૂપી જગને રોકવામાં દ્રઢ સેતુ સમાન તે વિરતિને વિષે અતુલ-અત્યંત ઉદ્યમ કરો.

આ પ્રમાણે શ્રીતપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મહંસગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીઇંદ્રહંસ ગણિએ રચેલી ઉપદેશ કલ્પવૃક્ષી નામની ટીકામાં પહેલી શાખાને વિષે પ્રત્યાખ્યાન કરવાના વિષય ઉપર સિરીયકતા વર્ણનરૂપ નવમો પદ્યવ સમાપ્ત થયો.

પદ્યવ ૧૦.

દશ દિશામાં રહેલા લોકોના અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કરવા માટે જેના ચરણના દશ નખો દીપકની જેવા શોભી રહ્યા છે, તેવા શ્રી દશમા તીર્થકરને હું 'વાંડું છું'.

પ્રથમના નવ દ્વારોએ કરીને પહેલી શાખા સંપૂર્ણ થઇ છે. હવે પવ્વેસુ પોસહવયં ઇત્યાદિક ગાથારૂપ બીજી શાખાનું પૌષધવ્રત નામનું દશમું દ્વાર કહે છે.

પવ્વેસુ પોસહવયં.

વ્યાખ્યા.—અષ્ટમી, ચતુર્દશી, અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમા એ પર્વ તિથિઓને વિષે પૌષધ વ્રત ગ્રહણ કરવું.

એક માસમાં છ પર્વતિથિઓ જાણવી, અને તે વિવેકીઓએ પાળવી. જે અષ્ટમી, જે ચતુર્દશી, એક અમાવાસ્યા અને એક પૂર્ણિમા એ છ મુખ્ય પર્વતિથિઓ કહી છે.

એક પખવાડીયામાં બીજી રીતે પાંચ પર્વતિથિઓ આવે છે, તે આ પ્રમાણે-બીજ, પાંચમ, આઠમ, અચ્ચારશ, અને પૂર્ણિમા (અથવા અમાવાસ્યા) (ચતુર્દશી તો પાશ્વિક પર્વ ગણાય છે.) એક વર્ષમાં બીજાં પણ ઘણાં પર્વો આવે છે. ત્રણ ચોમાસી, છ અઠ્ઠામ અને વાર્ષિક પર્વ (સંવત્સરી) વિગેરે.

અન્યત્ર કહ્યું છે કે— “ જો આઠમ, બે ચૌદશ, પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યા એ છ પર્વ એક માસમાં આવે છે, અને તે હિસાબે એક પખવાડીયામાં ત્રણ પર્વ આવે છે. તથા દરેક પખવાડીયામાં બીજ, પાંચમ, આઠમ, અચ્ચારશ અને ચૌદશ એ પાંચ જુતતિથિઓ ગૌતમ ગણપદે કહેલી છે. ચૈત્ર અને આસો માસની શુદ્ધ આઠમથી પૂર્ણિમા પર્યંતની બે અઠ્ઠામનો આગમને વિષે શાશ્વતી કહેલી છે. આ બન્ને શાશ્વતી અઠ્ઠામનો એને વિષે દેવો તથા વિદ્યાધરો નંદીશ્વર દ્વીપને વિષે જઈને યાત્રા (અષ્ટાન્હિકા મહોત્સવ) કરે છે, અને મનુષ્યો પોતા પોતાના સ્થાનમાં યાત્રા મહોત્સવાદિ કરે છે ” શ્રી હંવાભિગમમાં કહ્યું છે કે— “ ત્યાં નંદીશ્વર દ્વીપમાં ઘણા બુવનપતિ દેવો, વાલુમંતર દેવો, જ્યોતિર્ણી દેવો અને વૈમાનિક દેવો ત્રણ ચોમાસીમાં અને પર્યુષણમાં આઠ દિવસ પર્યંત મોટો મહિમા-ઉત્સવ કરે છે. ”

સૂર્યના ઉદય સમયે જે તિથિ હોય, તે જ તિથિ પ્રમાણુ-જાત છે, માટે તે જ તિથિએ વિવેકી જનોએ પ્રત્યાખ્યાન વિગેરે કર્યું. કહ્યું છે કે— “ ચોમાસી, સંવત્સરી, પાખી, પચમી અને અષ્ટમી વિગેરેને વિષે તે જ તિથિઓ જાણવી કે જે તિથિમાં સૂર્યનો ઉદય થતો હોય. તે સિવાયની તિથિ લેવી નહીં. સૂર્યોદય વખતે જે તિથિ હોય તે જ પ્રમાણુ છે. તે સિવાયની બીજી તિથિ કરવાથી આજ્ઞાનો ભંગ, અનવસ્થા, મિથ્યાત્વ અને વિરાધનારૂપ

પાપ લાગે છે. ” પારાશરસ્મૃતિ વિગેરેમાં પણ કહ્યું છે કે—
 “ સૂર્યોદય સમયે જે તિથિ થોડી પણ હોય તેજ તિથિ તે દિવસે
 સંપૂર્ણ માનવી; સૂર્યોદય વિનાની ઘણીવાર પહોંચતી તિથિ
 ગ્રહણ કરવી નહીં. ”

શ્રીઉમાસ્વાતિનાયક તિથિના આરાધનને અંગે કહે છે
 કે—“ જે કોઈ પર્વતિથિનો ક્ષય હોય તો પૂર્વની તિથિ લેવી
 અર્થાત્ તેની પાછળની તિથિને પર્વતિથિ તરીકે માનવી. અને
 પર્વતિથિની વૃદ્ધિ હોય તો જેમાંથી છેલ્લી તિથિને પર્વતિથિ
 તરીકે માનવી. અને શ્રીમહાવીર સ્વામીના નિર્વાણની+ તિથિ
 લોકને અનુસારે લેવી. ” અર્થાત્ લોકો કરે ત્યારે કરવી.

જિનેશ્વરના પાંચ કલ્યાણકના દિવસો પણ પર્વતિથિરૂપ
 હોવાથી નિર્ભેદ ધ્યાન, તપ અને દાનાદિકવડે નિરંતર આરાધવા
 યોગ્ય છે.

શાસ્ત્રમાં સંભળાય છે કે—ત્રણ અંડ ભરતના અધિપતિ
 અને અનેક પ્રાણીઓને પીડા કરનાર શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ
 સર્વ પર્વના દિવસો આરાધવા અસમર્થ હતા, તેને એકદા ધર્મના
 આરાધનની ઇચ્છા થવાથી તેણે વિનયપૂર્વક સમુદ્રત્રિજય
 રાજના પુત્ર શ્રીનેમિનાથ સ્વામીને ઉત્કૃષ્ટ પર્વનો દીવસ પૂછ્યો
 ત્યારે કેવળજ્ઞાનવડે સૂર્ય સમાન શ્રીભગવાન જોલ્યા કે—“ હે
 વાસુદેવ ! માર્ગશીર્ષ માસની શુક્લ એકાદશી સર્વ પર્વમાં ઉત્તમ
 છે. કારણ કે તે દિવસે પાંચ ભરત અને પાંચ ઐશ્વર્યના જિને-
 શ્વરના પાંચ પાંચ કલ્યાણકો થયાં છે. તેથી તે તિથિ જગતમાં
 સર્વોત્તમ છે. ” તે સાંભળી શ્રીકૃષ્ણે મૌન ધારણ કરી તથા પૌષધ
 વિગેરે ગ્રહણ કરી તે પર્વનું આરાધન કર્યું. થોડું કાર્ય પણ

+ મૂળત્રયમાં જ્ઞાન અને નિર્વાણ બન્ને લખ્યા છે તે સમજાતું નથી.

કાળને યોગે મોટા લાભને માટે થાય છે. તે વિષે વૈદક શાસ્ત્રમાં પણ
 કહ્યું છે કે—“શરદં શંતુમાં જે બ્રજ પીવાયું હોય, પોષ અને
 માધ માસમાં જે સોજન કરાયું હોય તથા વેદ અને અપાઠ
 માસમાં જે સુવાયું હોય, તેના વડે જ મનુષ્યો જીવે છે.” શ્રીકૃષ્ણે
 માર્ગશીર્ષ માસની શુકલ એકાદશીનું આરાધન કર્યું, તેથી તે નિધિ
 સર્વ લોકમાં આરાધવા લાયક થઈ. પર્વતિયિનું પાઠન કર્યું
 તે પ્રાણીઓને શુભ આયુષ્યકર્મના બાંધને માટે થાય છે, તેથી તે
 દિવસે શુભ ધ્યાન અને જ્ઞાનાદિકને વિષે મનને સ્થાપન કર્યું. તે
 વિષે આગમમાં કહ્યું છે કે—“હે ભંજવાન ! બીજ પીગેર
 પાંચ પર્વતિયિને વિષે ધર્મનું અનુદાન કરવાથી શું ફળ
 થાય ?” ભંજવાને કહ્યું કે—“હે ઔતમ ! ધણું ફળ થાય
 છે. કારણ કે એ તિથિઓમાં જીવ પ્રાણીની મરણવત્તું
 આયુષ્ય બાંધે છે. તેથી તે દિવસે ધર્માનુદાન અવરણ કર્યું કે
 જેથી શુભ આયુષ્યનો બાંધ થાય.” અન્ય મતના શાસ્ત્રોમાં
 પણ સર્વ પર્વને વિષે સ્નાન, મૈથુન, વિગેરેનો નિષેધ કરેલો
 જોવામાં આવે છે. તે વિષે વિશ્વપુરાણમાં કહ્યું છે કે—“હે
 રાજા ! ઔદશ્ય, વ્યાક્રમ, અમાસ અને પૂનમ એ દિવસો પર્વના
 છે, તે દિવસોએ તથા સૂર્યની સંક્રાંતિના દિવસોએ તેણનું
 અભયંગ કરનાર, સ્ત્રીનું સેવન કરનાર અને અંસાદિકનો ઉપસોમ
 કરનાર મનુષ્ય મરણ પામ્યા પછી વિદ્યા અને મૂલ્યનું જથ્થું
 લોકન છે એવા વિદ્યમૂળલોકન નામના નરકમાં જાય છે. તેથી
 પર્વને દિવસે દીનજનો ઉપર વત્સલતા રાખનારા કુદિત્યન
 પુરોહોએ ધર્મકાર્ય કરવામાં ઉદમ કરવો. પુષ્યના કાર્યો કરવાં
 નહીં.

‘ધર્મનો પોષ એટલે પુણિને ધારણ કરનાર’ એવા પોષધ
 રાજાનો અર્થ થાય છે. તેથી ઉત્તમ સ્થાનેએ પર્વને દિવસે
 પોષધ અડ પ્રદણ કર્યું. તે પોષધ દિવસરત્રિને (આ-

તાથા પુરજનોના મનનું સ્વન કરતો હતો; શ્રાવણના સમૂહમાં તે રેખાને (સુખ્યતાને) પામેલો હતો અને તેના યશનો સમૂહ શંખ જેવો ઉત્પન્ન હતો. તે બુદ્ધિમાન કુટુંબ સહિત હરેક પખવાત્રીએ અને હરેક માસે પૌષધાદિ કરવાવડે કરીને છ પર્વનું આરાધન કરતો હતો. એકદા તે ધનસાર અષ્ટમીને દિવસે પૌષધ લઈને રાત્રિને સમયે શુભ ધ્યાનની ભાવના ભાવતો, પ્રતિમાએ (કાઉમ્બ્રમ ધ્યાને) રહ્યો હતો; તે વખતે સુધર્મા નામની સમામાં બેઠેલા અસંખ્ય દેવોએ સેવાતા અને લાખો વિમાનોના સ્વામી-પણાને ભોગવનારા શ્રીચક્રે તેને મેરુની જેમ અકંપિત જોયો. તત્કાળ વિશેષ પ્રકારના સદ્ગુણોની ઉદ્ઘોષણાથી (કહેવાથી) સદ્ગુણ વાણીવાળા તે ઈશ્વર તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો કે—“ અહો ! તિર્થ લોકમાં આ ધનસાર ધર્મેમાં અતિ દૃઢ છે; તેને દેવોના સમૂહ પણ ચળાવી શકે તેમ નથી. ” આ પ્રમાણે સાંભળી કાઈ મિથ્યાદષ્ટિ દેવ તેની પરીક્ષા કરવા માટે મનુષ્યલોકમાં આવ્યો. તે દેવ મિત્રનું રૂપ લઈ તેની પાસે ગયો અને કહેવા લાગ્યો કે—“ કરાડ સુવર્ણનો નિધિ આપણને હાથ લાગ્યો છે. માટે તે લેવા સાડ તું મારી સાથે આવ. ” આ પ્રમાણેના વચનોવડે અનેક રીતે તેને ચળાવવા લાગ્યો. પણ તે જરા પણ ચળ્યો નહીં, એટલે તે દેવ તેની સ્ત્રીનું રૂપ ધારણ કરી કૃત્રિમ રીતે દેખાડતો તેની પાસે આવી હાવભાવ કરવા લાગ્યો; અને સાક્ષાત જાણે કામદેવના પ્રાણો હોય તેવા વચનોવડે શોભા પમાડવા લાગ્યો; તો પણ તે લેશ માત્ર ચળાયમાન થયો નહીં. સમુદ્રના જળવડે દ્વારકાનગરીની જેમ તેને ઉપદ્રવ કર્યો છતાં તે શોભા પામ્યો નહીં. પછી તે દેવે પ્રભાતકાળના સૂર્યની પ્રભા પ્રગટ કરી પ્રિયા અને પુત્ર વિગેરેના સ્વરૂપે તેની પાસે પ્રગટ થઈ તેને પાછલું કરવાની પ્રાર્થના કરી, પરંતુ સ્વાધ્યાયની શણગાર ઉપરથી હજી મધ્યરાત્રિનો પ્રમય છે એમ જાણી

તેવામાં અકસ્માત તે નગર ઉપર નદીના પૂરની જેમ અત્યુ-
સૈન્ય ચડી આવ્યું. તેને જીતવા માટે તે રાજા સૈન્ય સહિત
ગયો, તેટલામાં પર્વનો દિવસ વીતી ગયો. પછી ધાંચીએ પો-
તાનું કામ કર્યું અર્થાત્ તેલ કાઢી આવ્યું. રાજાએ તેના પર
ક્રોધ કર્યો નહીં, તેથી તે ધાંચી આનંદ પામ્યો. તેના નિયમની
દઢતા ચોતરફ લોકમાં ધર્મને માટે, સુખને માટે અને લોકોના
ચિંત્તને ચમત્કાર માટે થઈ.

એજ પ્રમાણે એકદા અષ્ટમીને દિવસે રાજાએ પેલા કણ-
બીને કહ્યું કે—“આજે વૃષ્ટિ થઈ છે માટે હું ખેડવાનું કામ
કર.” રાજાએ આ પ્રમાણે હુકમ કર્યા છતાં તેણે તે કામ તે
દિવસે કર્યું નહીં અને તે પર્વનો દિવસ નિર્ગમન કરી પછી કર્યું.
રાજા તેની ઉપર પણ અપ્રસન્ન થયો નહીં.

આ પ્રમાણે તે ત્રણે જણા પર્વ આરાધનના પુણ્યથી અનુ-
ક્રમે મરણ પામીને લાંતકે નામના છઠ્ઠા સ્વર્ગમાં ચૌદ સાગરો-
પમના આયુષ્યવાળા દેવો થયા. ધનસાર શ્રેષ્ઠી પર્વની આરાધના
કરીને અમર્યુત નામના ખારમા સ્વર્ગમાં દેવ થયો. તે ચારે દેવો
પરસ્પર અત્યંત મૈત્રીવાળા થયા. પછી સ્વયંનને અવસરે તે ત્રણે
દેવોએ શ્રેષ્ઠીદેવને કહ્યું કે—“હે શ્રેષ્ઠીદેવ ! તમારે અમને પૂર્વ
ભવની જેમ આવતા ભવમાં પણ બોધ પમાડવો.” શ્રેષ્ઠીદેવે
તેનો સ્વીકાર કર્યો પછી તેઓ ત્યાંથી ચવીને જૂદા જૂદા રાજાના
કુળને વિષે પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થઈ ધીર, વીર અને હીર નામના
રત્નાકરના અવતાર જેવા રાજાઓ થયા. ધીર રાજાના નગરમાં
કોઈક શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો, તેને વેપારમાં પર્વને દિવસે ઘણો લાભ
થતો હતો, બીજા દિવસોમાં લાભ થતો નહોતો. તેનું કારણ તેણે
એકદા કોઈ જ્ઞાની મુનિને પુછ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું કે—“પૂર્વ
જન્મમાં તું મહા કૃપણ હતો, તો પણ તે પર્વની તિથિઓ દઢ

પહે પાળી હતી, અને બીજા દિવસોમાં પ્રમાણે લીધે કાંઈ પણ પ્રવચકાર્ય કર્યું નહોતું. તેથી તેને આ બધે પર્વને દિવસે લાભ થાય છે, અને બીજા દિવસોમાં લાભ થતો નથી. ” ત્યારપછી ગુરૂએ કહ્યા પ્રમાણે જ લાલાલાલકૃષ્ણ કૃષ્ણ એવાથી કુલ આચારવાળો તે શ્રેષ્ઠી કૃદ્ધંબ સદિત દુર્ભચાં મૂર્ખ યજ્ઞિથી ધર્મકાર્ય કરવા લાગ્યો. અને બીજા વિગેરે પર્વતિથિને વિષે જ વેપાર કરવામાં તેને લાભ મળતો હોવાથી તે અમૃતની જેવા વધારે લાભને માટે પર્વતિથિએ જ વેપાર કરવા લાગ્યો, શ્રેયની વૃદ્ધિવડે નદીની જેમ તેની સમૃદ્ધિ શુદ્ધ વેપાર વડે દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામવા લાગી. તેના હાટમાં સુવર્ણની અનેક કોટિઓ પ્રાપ્ત થઈ. ‘ જ્વાળાની શ્રેણિથી વ્યાપ્ત એવા અગ્નિને વિષે અનેક કોટિ તણખાઓ સ્ફુરણાયમાન થાય જ છે. ’

એકલા અન્ય જનોને સંતાપ ઉત્પન્ન કરનારા દુષ્ટ પુરૂષો કે જેઓ રાજાની પાસે રહેતા હતા તેઓએ રાજાને વિનંતિ કરી કે—“ આ શ્રેષ્ઠીને ક્યાંઈથી લક્ષ્મીનું નિધાન હાથ લાગ્યું છે. ” ત્યારે રાજાએ તેને બોલાવીને તે વાત પૂછી, એટલે તેણે જવાબ આપ્યો કે—“ હું સ્વામી ! મારે મોટું અસત્ય બોલવાનો અને અદસાદાન (ચોરી) વિગેરે કરવાનો નિયમ છે. ” તે સાંભળી રાજાએ ‘ આ ધર્મધૂર્ત મલિક બોલવામાં બહુ ચતુર છે. ’ એમ વિચારી તેનું સર્વસ્વ લઈ લીધું. ‘ અહો ! લોભરૂપી નટનું નાટક કેવું છે ? ’ કહ્યું લઈ લીધા ઉપરાંત તે શ્રેષ્ઠીને તેના પુત્ર સહિત નિર્દય રાજાએ કેદમાં નાંખ્યો. તે વખતે તે શ્રેષ્ઠીએ વિચાર કર્યો કે—“ આજે પંચમી તિથિ છે, માટે મને આજે અવરથ લાભ થશે. ” આમ વિચારતાં જ રાજાનો ક્રોધ (ભંડાર) તકમી સહિત થયો, અને શ્રેષ્ઠીનું ઘર સુવર્ણ મણિ વિગેરે વસ્તુઓ વડે ભરાઈ ગયું. તે બેઠા રાજાએ આશ્ચર્ય પામી શ્રેષ્ઠીને

પૂછ્યું કે—“ હે શ્રેષ્ઠી ! આમ કેમ થયું ? ” શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે—
 “ હે પ્રજાનાથ ! હું કાંઈ પણ જાણતો નથી, પરંતુ પર્વને કિન્નરો
 ને મને અવશ્ય લાભ મળે છે, એટલું જ હું જાણું છું. ” પર્વના
 આરાધનનું આત્મ માહાત્મ્ય જાણીને રાજાએ તે સાંજથી વિચાર
 (દિદાપોષ) કરવા માંડ્યો, તેથી તેજ વખતે રાજાને અતિસ્મરણ
 સારાભાષા થયું, તેથી તેણે જાવજીવન પર્યંત છત્રે પર્વતિચિ પાળ-
 વાને નિયમ લીધો, અને શ્રેષ્ઠીને ગંધનથી મુક્ત કરી બહુ રીતે
 દરેકી જમાણ્યો તે સેવી પણ વિશેષે કરીને પર્વનું આરાધન કરવા
 માં તબક્કર થયો. તેવામાં કોશના અધિપતિએ આવી રાજાને વધા-
 માની આપી કે—“ ર. સ્વામી ! જેમ વસંત ઋતુમાં વાદીઓ પુષ્પો
 વડે જસાઈ જાય તેમ આપણા કોશો ધનવડે પરિપૂર્ણ થઈ ગયા
 છે. ” તે સાંજથી રાત્ર આશ્ચર્ય સાથે આનંદ પામ્યો. તે વખતે
 મંત્રિ વડે દેવીજમાન કુંડાને ધારણ કરતો એક દેવ પ્રગટ થઈને જો-
 ણે કે—“ હે રાજા ! હું તારા પૂર્વ જાવનો મિત્ર દેવ છું. તને આપ કરવા
 મને અપ્રમદ મંત્રે શ્રેષ્ઠીને સહાય કરી હતી. તેથી તું વાંઝિતની પ્રાપ્તિ
 મને જાણે વિરે દિવસ કર. ” આ પ્રમાણે કહીને તે દેવ જીવત મિત્રને
 જોડ કરવા મંત્રિ ગયો. તે બંદે મિત્રોને સ્વપ્નમાં તેમને જોઈ
 જાય તેમ જાણ્યું. તેથી તેમને ધાંચી અને કળ્પપ્રીના પૂર્વ
 કરતું મંત્રિ સ્મરણ થયું. પછી તે શ્રેષ્ઠીદેવની વાણીથી તે વખતે
 રાજાએ પર્વનું આરાધન કરવા લાગ્યા, અને પર્વને વિષ વિશિષ્ટ
 કરીને પર્વદાન કરવા લાગ્યા. તેમણે પાતપાતાના દેવતા
 જમાઈવડે વસાવ્યું, માંતે વ્યક્તોને દર કર્યા, વીર્યાયા,
 રાજાના મિત્રે કુળવટ્તને કર્યા કરવા લાગ્યા, તથા તે વખતે
 રાજાએ પર્વદે દિવસના પૂરે જીવાનાય વિરેદ સર્વ લોકો
 સંતોષ અને કિન્નરોને વિશેષ આરાધના કરવા લાગ્યા. તે
 વખતે રાજાના કુળના તે બહુ મહુ મહુ, પરંતુ પર્વના પર્વ
 સંજીવન ને સર્વે સંજીવન થયું, તે આશ્ચર્ય છે.

ઐષ્ટીદેવે તે ત્રણેના દેશોને વિષે થતા અનેક પ્રકારના વ્યાધિ-
ઓ, દુષ્કાળ અને દારિદ્ર્યે વિગેરે ઉપદ્રવોનો નાશ કર્યો હતો.
અનુક્રમે ચિત્રકાળ સુધી રાજ્ય લોગવીને પ્રાંતે સંતો ત્યામ કરી
તે ત્રણે રાજાઓએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને શુભધ્યાન વડે
કેવળજ્ઞાન ઉપાર્જન કર્યું. પછી દેશનામાં પોતાનાજ આરાધિતા
પર્વના મહિમાનો ઉપદેશ કરી પૃથ્વી પર અનેક લોકોને તેમણે
પ્રતિજ્ઞાધ પમાડ્યો. તે ત્રણે કેવળીઓ પૃથ્વીપર ન્યાં ન્યાં
વિચરતા હતા ત્યાં ત્યાં તે ઐષ્ટીદેવ તેમની પ્રતિષ્ઠા અને
માહાત્મ્યને પ્રગટ કરતો હતો. છેવટે તે ત્રણે કેવળીઓ સંસા-
રનો નાશ કરનાર છેલ્લા (ચૌદમા) શુભસ્થાનનો સ્પર્શ કરી
અનંત સુખના સાગર સમાન મોક્ષને પામ્યા. ઐષ્ટીદેવ પણ
અમ્યુત દેવલોકથી ચંવીને મોટો રાજા થઈ ધર્મ સાંભળી જાતિ-
સ્મરણ જ્ઞાન પામી તથા દીક્ષા ગ્રહણ કરી મોક્ષને પામ્યો.

આ પ્રમાણે ઐષ્ટીઓને વિષે સુગટ સમાન ધનસાર નામના
ઐષ્ટીના પૂર્વ જવનો સર્વ સમૃદ્ધિને કરનાર પ્રભાવ સાંભળી હે
જન્યજનો ! સર્વ પર્વની આરાધના કરવામાં તમે ઉદ્યમવંત
થાઓ.

આ પ્રમાણે શ્રીમાન તપમન્વજ રૂપી આકાશને વિષે સુર્ય
સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય
શ્રીઈદ્રહંસ ગણિએ રચેલી શ્રી ઉપદેશ કલ્પવલ્લી નામની
દીક્ષાને વિષે બીજી શાખામાં પર્વ પાળવાના રૂળ ઉપર ધન-
સાર ઐષ્ટીના વર્ણન રૂપ દશમે પત્રવ સમાપ્ત થયો.

પદ્મવ. ૧૧. મો.

ચંદ્રપ્રભા જેવી ઉત્તમ જેમની વાણી શ્રેષ્ઠ પાંત્રીશ ગુણો
રૂપી ‘જ્યોતિષોની શ્રેણિએ કરીને અત્યંત શોભે છે, તે શ્રીશ્રે-
યાંસ જિનેશ્વર અમારી લક્ષ્મીને માટે થાઓ.

પર્વની આરાધના કહ્યા પછી હવે અચ્ચારમું દાન નામનું
દાર કહે છે.

દાણ

સુપાત્રને દાન દેવાથી ઉત્તમ શ્રાવકો રવર્ષ અને મોક્ષના
સુખને પ્રાપ્ત કરે છે, કહ્યું છે કે—“ દાન પ્રાણીઓને મિત્રાઈ માટે,
વૈરના નાશને માટે, યશના પોષણ માટે અને સમગ્ર દોષોના નાશને
માટે થાય છે. ” વળી કહ્યું છે કે—“ દાન દેવાથી ક્રીતિ ફેલાય
છે, દાન દેવાથી નિર્મળ કાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે, અને દાન
દેવાથી વૈરીનું હૃદય પણ પોતાને વશ થઈ જાય છે. ” સમવ-
સરણમાં ચાર સુખવાળા દેખાતા તીર્થકર ચાર પ્રકારના ધર્મનો
ઉપદેશ દેતી વખતે સર્વ ગુણો વડે અધિક હોવાથી દાનધર્મનું
જ પ્રથમ વર્ણન કરે છે, અને હંમેશાં દયાના રથાન રૂપ જિને-
શ્વરો વ્રત ગ્રહણ કરવાને સમયે સંવત્સરી દાન આપી લોકોના
ઉપર અનુગ્રહ કરે છે. કહ્યું છે કે—“ તીર્થકરો હંમેશાં સૂર્યોદયથી
આરંભીને મધ્યાહ્ન સુધીમાં એક કરોડ ને આઠ લાખ સુવર્ણનું
દાન આપે છે. જે વખતે જિનેશ્વર દાન આપે છે તે વખતે તેમના
હાથમાં રહેલા સુવર્ણને જાણે ગ્રહણ કરવા ઇચ્છતો હોય એમ
તેજસ્વી સૂર્ય પણ હજાર કિરણોવાળો થાય છે. જિનેશ્વર એક
વર્ષમાં કુલ ત્રણ અબજ અઠ્ઠાશી કરોડ અને એંશી લાખ સુવ-
ર્ણનું દાન આપે છે. ”

અપેક્ષાદેવ : સ્વામીશી રત્ન, સુવર્ણ, હસ્તિ, અમ્બ વિગેરેનું દાન પ્રવર્ત્યુ, અને શ્રેયાંશક્રમારથી અત્તદાનની શરૂઆત થઈ. માટે તે બંનેને નમસ્કાર થાઓ. દયાવંત જનોએ સુપાત્રને તથા દીનાદિકને દાન દેવું સુખ છે. કારણ કે વિશેષ પ્રકારના (ઉચ્ચ કોટીનાં) પાત્રને દાન આપવાથી તે મળ્યા છતાં આપનાર ધાય છે. પા શબ્દનો અર્થ પાપ ધાય છે અને ત્ર શબ્દનો અર્થ રક્ષણ ધાય છે. એ બે શબ્દ બેળા કરવાથી પાત્ર શબ્દ બંનેનો છે એટલે તે પાપથી રક્ષણ કરે છે એમ પડિતો કહે છે. તેમાં સર્વોત્તમ સુભાના આંધાર રૂપ સાધુઓ પ્રથમ પ્રકારનાં (ઉચ્ચ) પાત્ર છે, આવકો (પાર મતધારી) બીજું પાત્ર છે, અને અવિસ્ત સમ્યગ્દષ્ટિ છવેં ત્રીજું પાત્ર છે. પાણીની સિંચન કરેલા વૃક્ષની જેમ પાત્રમાં આંખેલું દાન અવશ્ય ફળવાળું ધાય છે, અને ભસ્મનાં દગલામાં હોમ્યાની જેમ કુપાત્રમાં નાંખેલું દાન નિષ્ફળ ધાય છે. અહો ! દાનનું ફળ કેટલું વિશાળ છે ! કે જેથી ચોવીસે જિનેશ્વરોને પ્રથમ પારલું કરાવનાર શ્રેયાંશ ૧, બ્રહ્મદત્ત ૨, સુરેન્દ્રદત્ત ૩, દિવ્રદત્ત ૪, પદ્મ ૫, સોમદેવ ૬, મહેન્દ્ર ૭, સોમદત્ત ૮, પુષ્પ ૯, પુનર્વસુ ૧૦, નંદ ૧૧, સુનંદ ૧૨, જય ૧૩, વિજય ૧૪, ધર્મસિંહ ૧૫, સુમિત્ર ૧૬, વ્યાઘ્રસિંહ ૧૭, રાગિત ૧૮, વિશ્વસેન ૧૯, બ્રહ્મદત્ત ૨૦, દિગ્ગ ૨૧, વરદિત્ત ૨૨, ધનક ૨૩, અને જલુત ૨૪. આ મન્ય આત્માવાળા પુરૂષો સંસારનો પાર પામી ગયા છે. આ સર્વે પ્રભુને પારલું કરાવનારના મંદિરોમાં દેવતાઓએ ઉત્કર્ષથી આડાબાર કરોડની અને જમન્યથી સોડાબાર લાખ સુવર્ણની વૃષ્ટિ કરી હતી. દાનનાં પ્રભાવથી કેટલાં એક મનુષ્યો તેજ ભવમાં બોલે ગયા છે, અને કેટલાંએક ત્રીજા ભવને વિષે બોલે ગયા છે.

લોકમાં દાનના દસ પ્રકાર આ પ્રમાણે કહેા છે.—દયાદાન ૧, સંજતદાન ૨, રાજદાન ૩, કારણદાન ૪, લજ્જાદાન ૫, યશદાન ૬, ધર્મદાન ૭, અધર્મદાન ૮, પ્રત્યેષણ દાન ૯ અને કૃતદાન ૧૦.

તેમાં રાણી અને બિહુકાદિકને જે દાન દેવું તે દયાદાન કહેવાય છે. ૧. એક સાથે રહેવાથી મિત્રાદિકને જે દાન દેવાય તે સંમત દાન કહેવાય છે. ૨. ખજા એવા રાજા, મંત્રીને જે દેવાય તે રાજદાન કહેવાય છે. ૩. પુત્રાદિક ન હોવાથી દીકરીના પુત્રને જે દેવાય તે કારણિકદાન કહેવાય છે. ૪. લોકલજ્ઞાએ કરીને વિવાહાદિકને પ્રસંગે જે દાન દેવાય તે લજ્ઞાદાન કહેવાય છે. ૫. બાટ ચારણ વિગેરેને જે દેવું તે યશદાન કહેવાય છે. ૬. સંઘના મનુષ્યોને જે દેવું તે ધર્મદાન કહેવાય છે ૭. અધર્મી મનુષ્યોને જે દેવું તે અધર્મદાન કહેવાય છે. ૮. આત્માના પ્રત્યુપકારને માટે જે દાન આપવું તે પ્રત્યેયણ દાન કહેવાય છે. ૯. ઉપકાર કરનારને જે દાન આપવું તે કૃતદાન કહેવાય છે. ૧૦. આ દશ પ્રકારના દાનમાં દયાદાન અને ધર્મદાન એ જે દાન ઉત્તમ કહેલાં છે. કહ્યું છે કે-“ દયા, સંમત, રાજ, કારણિક, લજ્ઞા, યોગ્ય, (યશ,) અધર્મ, ધર્મ, પ્રત્યેયણ અને કૃત એ દશ પ્રકારનું દાન કહેવાય છે.”

જિનામને વિષે અભયદાન ૧, સુપાત્રદાન ૨, દયા (અનુકંપા) દાન ૩, ઉચિતદાન ૪ અને કીર્તિદાન ૫ એ પાંચ પ્રકારે દાન કહેવું છે. તેમાંના પહેલા બે અભયદાન અને સુપાત્રદાન મોક્ષનું કમ આપનારાં છે, અને બાકીનાં ત્રણ દાનો મુખ્ય જોતને આપનારાં છે. આંહી ! આપેલું દાન પ્રાણીઓને કદાપિ નિષ્કલ થતું નથી. જુદાંદાન પુરૂષોએ સર્વ પ્રકારના ધર્મમાં દાનધર્મને મુખ્ય માનવો છે. તે સર્વ મતવાળાઓને માન્ય છે, અને યશનો વિસ્તાર કરવાનું કારણ છે. સર્વ કોઈને દાન આપવું યોગ્ય છે. તેમાં પાંચ સુપાત્રને વિશેષે કરીને દાન આપવું યોગ્ય છે. કારણ કે પાત્રને આપેલું દાન જિનદત્ત શ્રેષ્ઠીની જેમ નક્કામ કહે છે.

જિનદત્ત શ્રેષ્ઠીની કથા.

કીમ કરતા દેવકુમારો જેવા મહિયજનોએ કરીને મનોહર અને કીર્તિઃ સ્વરસી જેવું હેમપુર નામનું નગર છે. તેમ

વેપારીઓનાં મુખે સમાન જિનદર નામે બદ્ધિક પ્રકૃતિવાળો. શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તે હમેશાં વીતરામની પૂજા કરવામાં તત્પર હતો, તેનું શરીર મેઢું પર્વતની જેવું ગૌર હતું, તે વિદ્વાનોના હૃદય કમળમાં જમર સમાન હતો, શીલાદિક આચાર પાળવામાં તેની ઉત્તમ નિષ્ઠા-શ્રદ્ધા હતી; અનેક અદ્વુલો તેનામાં પ્રતિષ્ઠા પામીને રહેલા હતા, તેનું વચન અમૃત જેવું મધુર હતું, પર્વતની જેમ તે મોટાઇનું સ્થાન હતો. અને શ્રેષ્ઠ હસ્તીની જેમ તે દાનની શ્રેષ્ઠી વડે પૃથ્વીનું સિંચન કરતો હતો. તે શ્રેષ્ઠીને શુભ અંતઃકરણવાળી શીલવતી નામની પત્ની હતી. તે બહેન કે શરીર ધારણ કરીને મનુષ્ય લોકમાં આવેલી કામદેવની પ્રિયારતિ હોય. તેવી ચોખતી હતી. જેમ રાત્રિએ કરીને ચંદ્ર ચોમે, પાવતીએ કરીને ચંદ્ર ચોમે અને લક્ષ્મીએ કરીને વિષ્ણુ ચોમે તેમ શીલવતીએ કરીને તે શ્રેષ્ઠી ચોખતો હતો.

એકદા તે શ્રેષ્ઠીએ કાંઈ મુનીશ્વરના મુખચંદ્રથી સંસારના સંતાપસમૂહનો નાશ કરવામાં અર્થ એવા વચનામૃતનું આ પ્રમાણે પાન કર્યું. — “ નરકને આપનારી હિંસાને ત્યાગ કરવો, અસત્ય વચન બોલવું નહીં, ચોરીનો ત્યાગ કરવો, મેધુનથી નિવૃત્તિ કરવી અને સર્વ સંયમો ત્યાગ કરવો. આવો ઉત્કૃષ્ટ જૈનધર્મ એ કદાચ પાપ રૂપી પદ્મમાં ખુલેલા પ્રાણીઓને ન રહે તેથી કરીને ધર્મને શું દ્રવ્ય લાગ્યું ? જેમ પ્રમેદના આપિવાળો પુરૂષ ધી ન ખાય તો તેમાં ધીનો શું હોય ? સહુશુભવાળા જે આવકો નષ્ટ, નિયમ અને શીલે કરીને સંહિત હોય છે, તેઓને સ્વર્ગ અને મોક્ષનાં મુખો દુર્લભ નથી. ” આ પ્રમાણે શુદ્ધતા મુખથી દેશતા સાંભળીને તે શ્રેષ્ઠીએ અભિગ્રહ (નિયમ) લીધા કે — “ મારે હમેશાં શુદ્ધ ચિત્તે ત્રણ કાળ જિનેશ્વરની પૂજા કરવી, એકાંતર ઉપવાસ કરવા, અને સચિત્ત આહારનો ત્યાગ કરવો. ” આ પ્રમાણે નિયમ

કરવાથી તેણે દુર્ગતિમાં પડતા પોતાના આત્માને નિયંત્રિત કર્યો.

કેટલોક કાળ ગયા પછી અંતરાય કર્મ રૂપી સૂર્યના ઉદયને લીધે શીતની જેમ તેનું દ્રવ્ય ક્ષણવારમાં નાશ પામ્યું, જે ચંદ્ર રાત્રે દેદીપ્યમાન હોય છે, તે જ પ્રાતઃકાળે ખાખરાના પાકેલા પાંદડા જેવો શીઠો દેખાય છે. જે સૂર્ય દિવસે ઉદય પામે છે, તે જ રાત્રિએ અસ્ત પામે છે. તે જ રીતે સમુદ્રના મોટા તરંગોની જેમ સર્વ પ્રાણીઓનું પતન અને ઉત્પતન—ચડતી પડતી થયાજ કરે છે. તેની દારિદ્ર્ય અવસ્થા જોઈ તેની પત્નીએ કહ્યું કે—“હે પ્રિય ! મારા પિતાને ઘેર જઈ તેની પાસેથી કાંઈક ધન માગી લાવી તેના વડે વેપાર કરો.” આ પ્રમાણે ચાતુકની જેવી પ્રિયાની વાણીથી પ્રેરાયેલો તે શ્રેષ્ઠી સાથવાનું ભાતું લઈ સાસરાના ઘર (ગામ) તરફ ચાલ્યો. તે દિવસે તેને ઉપવાસ હતો, ખીજે દિવસે પારણ કરવાની ઇચ્છાથી તે એક નદીને કિનારે બેઠો. તે વખતે તેને કોઈ અતિથિ આવે તો તેને દાન દઈને પછી પારણ કરે એવો વિચાર થયો. કહ્યું છે કે—“શુરૂને દાન આપીને પછી જે જમવું તે જ ભોજન કર્યું કહેવાય, જે પાપ ન કરે તે જ પંડિતાઈ કહેવાય, જે પરોક્ષમાં કાર્ય કરાય તે જ મૈત્રી કહેવાય અને જે કપટ વિના કરાય તે જ ધર્મ કહેવાય.” શેઠ આવો વિચાર કરે છે તેવામાં શુણના ઘર રૂપ અને જાણે કે મૂર્તિમાન ગ્રાંથ રસ હોય એવા કોઈ મુનિ માત્રક્ષપણને પારણે ગામ તરફ જતા ત્યાં આવ્યા. તેને ભક્તિરસથી તરંગિત થયેલા તે શેઠ સાથવાનું દાન આપ્યું. પછી ત્યાંથી ચાલી અનુક્રમે ચોથે દિવસે તે સાસરાને ઘેર પહોંચ્યો. તેના સાસરાએ સ્નેહ વિના જ ભોજનાદિકથી તેનો સત્કાર કર્યો, પરંતુ કાંઈક ધનાદિક માગશે એવા લયથી તેની સાથે આદરથી વાતચીત પણ કરી નહીં. ‘ન્યામુધી માણસ ખીજની પાસે કાંઈ પણ ચાચના કરતો નથી ત્યાંમુધી જ તેના શુણ અને ગૌરવતા રહે છે—સચવાય છે, પરંતુ જો તે ચાચક ધર્મને કબુતા પામે છે તો પછી શુણ કે ગૌરવ રહેતાં નથી.

જ્યાં સુધી ધનની ચાચના ન કરી હોય ત્યાંસુધી જ માન વિગેરે મળે છે. અને મને આપો, આપો, એમ કહેવાથી કોઈ કાંઈ આપી દેતું નથી.

જિનદંત શ્રેષ્ઠી નિર્ધન થવાથી લાઘ્યહીન થયેલો હતો, તેથી તેના સાસરાએ લક્ષ્મીવાન છતાં પણ કાંઈ ધન આપ્યું નહીં. અહો ! ધનનો વિશ્વાસ કેવો છે ? કહ્યું છે કે—“ હે રામ ! ધન ઉપાર્જન કર. આં આપું. જગત ધનનું જ મંખથી છે, નિર્ધનમાં અને મરેલામાં હું કાંઈ પણ અંતર જોતો નથી. ” પછી તે શ્રેષ્ઠી નિરાશ થઈ પાછો પોતાના ઘર તરફ વળ્યો. માર્ગમાં પ્રથમ આવી હતી તે જ નદી પાસે આવી પહોંચ્યો. તે વખતે તેણે વિચાર કર્યો કે—“ મારી પ્રિયાએ મને મોટાં મનોરથથી સાસરાને ઘેર મોકલ્યો હતો, તે મને આવી રીતે ધન રહિત પાછો આવેલો જોઈને એકાએક અત્યંત દુઃખી થશે. ” એમ ધારી તેણે નદીમાંથી ઉત્ત્વળ એવાં ગોળ પથ્થરનાં કાંકરાં વીણી પોટલી બાંધી. પછી તે પોતાને ઘેર આવ્યો અને તે પોટલી દ્રવ્યની હોય તેમ પોતાની સ્ત્રીને આપી. તે પણ જોઈને હર્ષ પામી. તેણીએ તે પોટલી ઘરમાં ખૂટી. પેલા કાંકરાઓ મુનિદાનના પ્રભાવથી રત્નો થઈ ગયા. ‘દાનધર્મથી જીજ્ઞાસુ ન ચિંતવી શકે એવું કૃપા પ્રાપ્ત થાય છે.’ કહ્યું છે કે—“ અત્યંત ઉગ્ર પુણ્ય અને પાપનું કૃપા આ બધામાં જ ત્રણ વર્ષે, ત્રણ માસે, ત્રણ પખવાડીએ અથવા ત્રણ દિવસે જ પ્રાપ્ત થાય છે. ” અહીં તો પેલી પોટલી છોડી તેમાંથી એક રત્ન લઈ બજારમાં વેચી તેની પ્રિયાએ ચોખા, મગ વિગેરે સામગ્રી મંગાવી તેના વડે ઉત્તમ રસોઇ કરી પતિને જમાડ્યો. જમીને પતિ સ્મર્ય ગયો. પછી ઉડીને તેણે પ્રિયાને કહ્યું કે—“ હે પ્રિયા ! આજે તે આવું ઉત્તમ લોજન મને ક્યાંથી કરાવ્યું ? ” તે બોલી કે—“ હે પ્રિય ! મારાં પિતાને ઘેરથી આવેલા દ્રવ્યમાંથી એક રત્ન લઈને તેના વડે મેં તમારા સત્કા-

ર ક્યો. ” તે સાંભળી શ્રેષ્ઠી વિસ્મય પામ્યો. પછી પોતે જાતે ઉઠીને તે પોટલી જોઈ, તો તેમાં સર્વ રત્નો જોયાં. “અહો ! પાત્ર દાનનું કૃણ કેવું અદ્ભુત છે ? ” એમ કહીને તેણે માર્ગનો અને સાંસરાનો સર્વ વૃત્તાંત પ્રિયાને કહ્યો. તેવામાં એક દેવીએ પ્રત્યક્ષ થઈને તે રત્નો થવાનું રહસ્ય કહી બતાવ્યું. તે સાંભળી બુદ્ધિમાન શ્રેષ્ઠી આશ્ચર્ય પામ્યો, અને તે રત્નોથી પૃથ્વી પર તે અત્યંત પ્રસિદ્ધ થયો. છેવટ મરણ પામીને તે સ્વર્ગે ગયો. કહ્યું છે કે— “ શીળ વિગેરે ધર્મો પણ સત્પાત્રદાનની પાસે જ આવે છે. કેમકે મહારાજાનું આમંત્રણ કરવાથી માંડલિક રાજાઓ તેની સાથે આવી જ જાય છે. ” વળી કહ્યું છે કે—“અંદ્રના કિરણો જેવા ઉજવળ હે શીળ! સંસાર રૂપી સમુદ્રને તારવામાં વહાણ સમાન હે તપ ! અને હે શુદ્ધ ભાવના ! તમારા પ્રસાદથી એકજ જીવનો મોક્ષ થાય છે, પરંતુ દાનથી તો દાતાર અને ગ્રહણ કરનાર બન્નેનો મોક્ષ થાય છે. ”

આ પ્રમાણે જે વિવેકી મનુષ્યો સર્વદા દાનધર્મમાં પોતાના ધનનો વ્યય કરે છે તેઓ જિનદત્ત શ્રેષ્ઠીની જેમ આ ભવ અને પરંભવમાં પણ લક્ષ્મીને પામે છે.

આ પ્રમાણે શ્રીતપગચ્છ રૂપી આંકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી ઈન્દ્રહંસ ગણિએ રચેલી શ્રી ઉપદેશ કંઠપવલી નામની ટીકાને વિષે બીજી શાખામાં દાનધર્મના વર્ણન રૂપ અચ્ચારમો પદ્યવં સમાપ્ત થયો.

પદ્યવ ૧૨ મો.

ઉદ્યાચળ પર્વતના, મસ્તક ઉપર રહેલા મુગટની જેવા અને દિવસના પ્રારંભમાં ઉગેલા સૂર્યની કાંતિ જેવા રક્ત વર્ણવાળા હોવાથી જાણે મુક્તિ રૂપી સ્ત્રીને વરવાનો મૂર્તિમાન અનુરાગ

જ હોય એવા શ્રીવાસુપૂજ્ય નામના બારમા તીર્થકર જ્ય-
વંત વર્તો.

હવે દાનધર્મ કહ્યા પછી બારમું શીળધર્મ નામનું દ્વાર
કહે છે.—

સીલં

સુવર્ણના આભરણની જેમ શીળ પ્રજાચારીના સર્વ અંગને
ગ્રોભાવે છે. કહ્યું છે કે—“ આગ્રનું ગ્રવણ કરવાથી કર્ણ શોભે
છે, પણ સુવર્ણના અંગકારથી શોભતો નથી. દાન દેવાથી કાથ
શોભે છે, પણ કંકણથી શોભતો નથી. ધર્મના તત્ત્વ વિચારવાથી-
ધારણ કરવાથી હૃદય શોભે છે, પણ મોતીની મણિથી ગ્રોભતું
નથી. તે જ રીતે શીળવટે સર્વ અંગ શોભે છે, પણ આભૂષણો
વટે ગ્રોભતું નથી. ” વળી કહ્યું છે કે—“ ઐશ્વર્યનું ભૂષણ સત્ત્વ-
નતા છે, શૂરતાનું ભૂષણ પરિમિત બાપણ છે, જ્ઞાનનું ભૂષણ ઉપશમ
છે, કૃત (શાસ્ત્રાભ્યાસ) નું ભૂષણ વિનય છે, ધનનું ભૂષણ પાત્ર-
દાન છે, તપનું ભૂષણ અદોષ (શાંતિ) છે, શક્તિવાળાનું ભૂ-
ષણ શમા છે, ધર્મનું ભૂષણ અદંભપણું (સરગૃતા) છે, પરંતુ
સર્વ જનોના સર્વ ગુણોને ગ્રોભાવનાર એવું શીળ ઉત્તમમાં ઉત્તમ
ભૂષણ છે. ” જેને શીળના પ્રભાવથી શૂની પણ સુવર્ણના સિંહા-
મનરૂપ ધર્મ, ને દેવસમૂહોએ વરિલા મીસુદર્શન થોડેને હું
વંદના કરું છું. શીળ એ સર્વ અન્ય ગુણસમૃદ્ધથી મહેલનું
શિખર છે, તેથી હું પ્રાણીઓ ! સર્વ ભૂષણોને વિષે અમેશ્વર એવા
એક શીળને જ પોતાના અંગમાં ધારણ કરો. ‘ દ્રવ્યધર્મ અને
ભાવધર્મમાં શું વિશેષ છે ? ’ એમ શિષ્યે પ્રશ્ન કર્યો, તેના ઉત્ત-
રમાં ગુરુ કહે છે કે—“ હે શિષ્ય સિદ્ધાંતના વચનથી
સિદ્ધ થયેલા ને વિશેષને નું સાંજળા.

જે કોટિ સુવર્ણનું દાન કરે, અથવા સુવર્ણમય નિનયેત્ય
દર્શાવે, તેને પણ પ્રજામત પાગવાથી જેટલું પુણ્ય થાય છે તેટલું
થતું નથી. જેમ સર્વે જાણે (અસદૃશ) મા એકાર શોભે છે, સર્વ

પર્વતોમાં, મેરુ શોભે છે અને સર્વ દેવોમાં ઈંદ્ર શોભે છે તે સર્વ વ્રતોમાં શીળવ્રત શોભે છે. ”

હે ભગ્ય-પ્રાણીઓ ! રામ અને સીતાની આગળ કલ્પ પ્રમાણેની ઉક્તિ તથા પ્રત્યુક્તિને હૃદયમાં સ્થાપન કરી તમે શીળવ્રત પાલન કરવામાં આદરવાળા થાઓ. લોકના અપવાદથી ભય પામેલી સીતાએ પોતાનું શરીર અગ્નિમાં આહુતિ રૂપ કર્યું ત્યારે અગ્નિ જળની જેવો શીતળ થઈ ગયો, તે શીળનો અર્થ મહિમા બતાવે છે. તે વખતે સીતા બોલી હતી કે— “હે અગ્નિ ! પુણ્યરૂપી અમૃત વડે પૂર્ણ થયેલા મારા મન, વચન અને કાયાને વિષે જે રામચંદ્ર વિના બીજા કોઈ પણ પુરુષનો પ્રવેશ થયો હોય તો આ મારા શરીરને તું બાળી નાંખજે. કારણ કે જગતમાં કરાંતા કૃત્ય અને અકૃત્યનો સાક્ષી તું જ છે. હું શ્રી રામદેવ ! પવિત્ર ગુણોના સમૂહથી ભરેલા તમારા હૃદયમાં જે કે હું રહેલી નથી, પરંતુ હું પ્રભુ ! વિયોગ રૂપી દાવાનળથી બળતા મારા ચિત્તમાં તો તમે વસ્યા છો, તેથીજ તમે કૃતજ્ઞ છો. હું પૃથ્વીપર અદ્વિતીય વીર ! ‘મેં કારણ વિના આ સીતાની અવગણના કેમ કરી ?’ એમ ધારીને તમે ખેદ પામશો નહીં કારણ કે મારા કાંઈકે (અશુભ) દેવે-કર્મેજ મને અગ્નિમાં નાંખી છે. પણ હૃદયમાં રહેલા તમે તો મને તે અગ્નિથી તારી છે. (બચાવી છે.)

રામને વનવાસ મોકલવાનું કરાવ્યા પછી દેકરેલી મનમાં ખેદ કરતી હતી, તેને રામે વનવાસ જતાં જતાં કહ્યું કે—“હે માતા ! તમે મારા પિતાને સત્યવાદી જનોમાં અગ્રેસર બનાવ્યા છે, મને સત્પુત્ર કહ્યો છે, લક્ષ્મણની કાકુરથના વંશને ઉચિત ગુરૂજનની સેવા પ્રગટ કરી છે, સીતા પતિપરાયણ-પતિવ્રતા છે એ પ્રગટ કર્યું છે, તથા મારી પિતાને વિષે ભક્તિ પણ પ્રગટ કરી છે. ખરેખર માતા તો તેજ કહેવાય કે જે કીર્તિને ઉત્પન્ન કરનારી

હોય. તે સિવાયની બીજી માતાઓ તો નામનીજ માતાઓ છે. પછી સીતાએ વનવાસે જતાં કૃષ્ણીને પ્રણામ કર્યા; તે વખતે તેણે તેને આ પ્રમાણે આશીર્વાદ આપ્યો—“ હે વત્સ ! તું અવિધવા થા, પુત્રવાંગી થા, પતિને ક્ષિતકારક થા, પતિને વધારી થા, અતિ તીવ્ર સતીમતને ધારણ કરનારી થા અને નિરંતર પતિના ધર્મકાર્યમાં સહાયકારક થા.” સીતાની શોધ કરવા લોકોમાં ગયેલાં હનુમાને સીતાની સંખ્ય જઈ તેને શરૂનાં નામની મુદ્રિકા (વીડી) આપી. તે વખતે તે સતીએ તેને (વીડીને) પૂછ્યું કે—“હું મુદ્રિકા ! હર્મયું સહિત શ્રીરામચંદ્ર કુશળ છે ? ” ત્યારે હનુમાને કહ્યું કે—“હું સ્વામિની ! તેઓ કુશળ છે. તેની ચિંતાએ કદીને તમે તમારું ચિત્ત દુઃખી ન કરો. હે દેવી ! મિથિલા નગરીના રાજની પુત્રી ! આ મુદ્રિકાને હમણાં તમે બીજા નામથી બોલાવો. (એટલે કે મુદ્રિકાના નામે ન બોલાવો.) કારણ કે તમારા વિશેષ શરૂની પાસે આ મુદ્રિકાને કંઈકું સ્થાન મળ્યું છે. ”

શ્રીગ નરકકૃષ્ણી નગરનાં દરવાજાના બે બાદલાં જંચું છે, અર્થાત્ નરકગમનને રોકનાર છે, શ્રીગ ઉત્તમ દ્રવ્ય છે, અને શ્રીગ સૌભાગ્યનું કારણ છે. મુખદ્રો, મુનંદા અને અંજના-મુદ્દરી વિગેરે નારીઓ તથા મુદ્દશન વિગેરે પુરુષો શ્રીગથીજ ગોળતા હતા જિનમતની પ્રભાવના કરનારા ઘણા મનુષ્યો આશ્રમાં સંભળાય છે; તેમાંથી એક મુખદ્રાની કથા સંશોધથી અહીં દલીએ લીએ.

૧ એટલે કે તમારા વિરહથી રામનું શરીર એટલું ખુબું, કુશલ થયું છે કે, જોયું આ મુદ્રિકા કંઈકની જેમ હાથમાં પકેરાયેલું છે, માટે તેને મુદ્રિકાને નામે નહીં બોલાવતાં કંઈકનો નામથી બોલાવો. એ હનુમાનના વચનનું હરમ છે.

Page 2

[illegible]

અંપાપુરીએ ગયો. ‘જેમ ચિંતામણિ ચિંતવ્યા કરતાં, પણ વેપારે
કષ્ટ વરતુને આપનાર હોય છે, તેમ વેપાર પણ વણિકને મોટો
લાભ આપનાર થાય છે.’ અષ્ટમીના ચંદ્ર જેવા લલાટવાળી તે
મુબદ્દા જ્ઞેનધર્મને માગતી હતી, તેથી જોદ્ધધર્મને માનનારી
તેની નાજુક વિગેરે તેની નિરંતર નિંદા કરવા લાગ્યા અને છેવટે
ધર્મની વિરુદ્ધતાને લીધે તેને બહુ ઘરમાં રાખી. કારણ કે ‘ઉંદર
અને ખિલાડીની જેમ ચિંતની બિજામાં મુખ ક્યાંથી હોય ?’

મુબદ્દાને ઘેર સાધુઓ નવા ચામ્બીઓ બંદોરવા આવતાં હતા,
તેમને જોઈ ધર્મની બિજાને લીધે તેના સામરીઆ તેના પર
દ્રેષ કરવા લાગ્યા. એકદા પુદ્ગલાસની માનાએ પુત્રને કહ્યું કે-“આ
નારી સ્ત્રી સાધુ ઉપર રાગવાળી થઈ છે.” તે સંબંધી ધર્મના દ્રેષનો
વિચાર કરી તેણે તે વાત અત્ય માની નહીં. એકદા કોઈ જિલકર્મી
મુનિ તેને ઘેર બંદોરવા આવ્યા. તેના નેત્રમાં તૃષ્ણ પડ્યું હતું,
તેને તે મુનિએ નિરૂપદતાને લીધે કાઠી નાંખ્યું નહોતું, તેથી
એકદીના કાંટાવટે કેળને થાય તેમ મુનિના નેત્રમાં અત્યંત ખીટા
થતી હતી. તે જોઈ મુનિને દાન દેતાં મુબદ્દાએ જિજ્ઞાસવટો તે તૃષ્ણ
કાઠી લીધું. તે વખતે તેના કપાળમાં દરેકું તિલક મુનિના કપાળમાં
લાગી ગયું, તેની મુબદ્દાને ખબર પડી નહીં, અને મુનિ એમને
એમ તેના ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યા. તેના કપાળમાં તિલક એર્ષ
ન-રાળ પુદ્ગલાસની બહેન વિગેરેએ મુબદ્દાના પતિને સાક્ષાત
દેખાડ્યું. તે જોઈ પ્રાંતિ પાત્રી તેણે મનમ વિચાર્યું કે-“નારી
સ્ત્રી તત્ત્વજ્ઞાની હોવાથી સ્વપ્નમાં પણ તેની અસૌખ્ય વર્તણૂક
ન બળતી નથી. પરંતુ વિષયે અતિ વિષય છે, તેથી તે મું મું
અકાંચ ન કરાવે.” આમ વિચારવાથી મુબદ્દાને વિરે જો દીર્ઘ
મંદાન ન હતું તે જુદી ગયો. કારણકે સ્નેહરૂપી રૂક્ષ સુદુરથી
જાગ્યાં સિંચન કરાયો હોય તે જ વૃદ્ધિ પામે છે. કહ્યું છે કે-
‘પાત્રાંત્ર મિત્ર. પાત્રાંત્ર જ્ઞાત, પાત્રાંત્ર પિતા, પાત્રાંત્ર પિતા.’

મહા દે પોતાનો પુત્ર પણ જો કુશીળ હોય તો તે લોકોને વલ્લભ થતો નથી. ” આ વૃત્તાંત સુલદ્રાએ કોઈ પણ કારણથી જાણ્યો, તેથી જૈનધર્મની નિંદાનો નાશ કરવા માટે તેણે કાર્યોત્સર્ગ કર્યો. તે વળતે તેના નિર્ભય અને અનુપમ શીળના પ્રભાવ રૂપી પવનથી પ્રેરાયેલ ધ્વજની જેમ શાસનદેવીનું આસન કંપ્યું. તેથી રાત્રિને સમયે શાસનદેવીએ આવી તેને કહ્યું કે—“ હે ભદ્રે ! તેં મારું સ્મરણ શા માટે કર્યું છે ? ” તે બોલી કે— “ હે માતા ! મારા અપવાદનું હરણ કરી જિનેશ્વરના મતને ઉઘોત કરો. ” ત્યારે દેવીએ કહ્યું કે—“ હું પ્રાતઃકાળે નગરીના સર્વ દ્વાર બંધ કરીને આકાશમાં અદૃશ્ય રહી લોકોને કહીશ કે ‘કોઈ મન, વચન અને કાયાએ કરીને શુદ્ધ શીળવ્રતને પાળનારી સ્ત્રી આળણીમાં જળ રાખી તે જળ દરવાજાને છાંટે તો નગરીના દરવાજા ઉઘડે.’ આવું કાર્ય તારાથી બનશે, તેથી હે ભદ્રે ! તારું કલંક જશે ને યશ થશે.” એમ કહી દેવી અદૃશ્ય થઈ, અને સુલદ્રા મનમાં આનંદ પામી. પછી પ્રાતઃકાળે નગરીના દરવાજા બંધ જોઈ તેને ઘણા પ્રયાસથી ઉઘાડવા માંડ્યા, તો પણ તે ઉઘડ્યા નહીં; ત્યારે સમગ્ર પુરજનો કેદીજનોની જેમ આકુળ બાકુળ થઈ ગયા અને દેવોની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. તે વળતે આકાશમાં વાણી થઈ કે— “કોઈ સતી સ્ત્રી આળણીમાં પાણી લઈ દરવાજાને તે પાણી છાંટશે તો દરવાજા ઉઘડશે. ” તે સાંભળી કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાના સતીપણાની પ્રસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા માટે આળણીમાં જળ નાંખવા લાગી, પરંતુ તે જળ પોતાના યશની જેમ તેમાંથી નીકળી જવા લાગ્યું. ત્યારપછી સુલદ્રા તે કાર્ય કરવા તૈયાર થઈ; તેને તેની સાસુ વિગેરેએ ઈર્ષ્યાથી કહ્યું કે “ તારું સતીપણું અમે પહેલેથી જ જાણ્યું છે, હવે લોકના હાથે ચડવું રહેવા દે, અને છાની માની ઘેર બેસી રહે. ” આ પ્રમાણે તેઓએ નિષેધ કર્યા છતાં પણ તે સતી સ્નાન કરી, ગંગાજળ જેવા ઉત્તમ

શુદ્ધ વસો ગદેરી, ચાળણીને કાચા મુતરના તાંતણા વડે બાંધીને ચાલી. પછી તે ચાળણી વડે કૂવામાંથી પાણી ખેંચી પુરીના મુખ્ય દરવાજાને ત્રણ અંગૂળી છાંટી એટલે તે દરવાજા ઉઘડી ગયો. એ રીતે તેણે ત્રણ દરવાજા ઉઘાડ્યા અને પોતાના કર્મરૂપી કમાડ તેણે તોટ્યાં. બીજી કોઈ સતી હોય તો તેની પરીક્ષાને માટે તેણે ચાથો દરવાજા ઉઘાડ્યો નહીં. તે ચાથો નગરીનો ચાથો દરવાજા હલ્તુ સુધી કોમળે ઉઘાડ્યો નથી, બાંધેલ છે. આ પ્રમાણે સુભદ્રાએ લોકમાં જિનશાસનની પ્રભાવના કરી. અહો! શીળતું માહાત્મ્ય સમગ્ર જગતમાં ઉત્તમ છે. તે સુભદ્રાએ રાજાને, બીજા લોકોને, પોતાના સાસરીયાને અને નગરીના જનોને બોધ પમાડી જૈનધર્મી કર્યા. ‘શુભ કર્મમાં ઉદ્ધ-મવાળી, સર્વ સતીઓમાં શિરોમણિ અને શુણ્વસમૂહની લતા રૂપ સુભદ્રાનું કલ્યાણ થાયો.’ કહ્યું છે કે— “ જેણે ચાળ-ણીના જાગવડે ચાંપાના દરવાજા ઉઘાડ્યા, તે સુભદ્રાનું ચરિત્ર કોના ચિત્તાનું હરણ ન કરે ? ” જેણે જિનશાસનની પ્રભાવના કરી તેજ ચંદ્રિકા જેવી ઉજ્જ્વળ અને હસ્તીના જેવી પ્રતિવાળી સુભદ્રા સર્વ સતીઓમાં પ્રથમ કંદવા લાયક છે.

આ પ્રમાણે અમુર, મુર અને મનુષ્યોના સમૂહને પ્રથમ ઉત્પન્ન થયેલા આશ્ચર્યના સમૂહને નિષ્કળ કરવામાં કુશળ એવું આ સુભદ્રાનું ચરિત્ર સાંભળીને હે ખુંદિમાન જનો ! તમે સમગ્ર શુણ્વરૂપી મણિઓને ઉત્પન્ન કરવામાં શૈલજ્વાલના પર્વત સમાન શીળને હમેશાં નિર્મળ ચિત્તામાં ધારણ કરો.

આ પ્રમાણે શ્રી તપગન્ધ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહાપાધ્યાય શ્રી ધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી ઉદ્ધ-હંસ ગણિએ રચેલી શ્રી ઉપદેશકદંપવદ્ધી નામની ટીકાને વિશે બીજી શાખામાં શીળ નામના સર્વોત્તમ શુણ્વના વિષય ઉપર સુભદ્રાના વર્ણન નામનો જારમો પહોંચ સમાપ્ત થયો.

ધ્યાય કરવામાં આસક્ત હતા, પાંચ ઇંદ્રિયોને દમન કરવામાં સત્વધાળા હતા, પાંચ સંમિતિવડે યુક્ત હતા, છ જીવનિકાયનું પાલન કરવામાં નિપુણ હતા, સાત લયના સ્થાનોથી રહિત હતા, આઠ મદના સ્થાનોને દળી નાખનાર હતા, નવ પ્રકારની પ્રહ્લચર્યની ગુપ્તથી ગુપ્ત હતા, દ્વાંતિ વિગેરે દશ પ્રકારના યતિધર્મમાં સમ્યક્ પ્રકારે આસક્ત હતા, અગ્યાર અંગને ધારણ કરનાર હતા, બાર પ્રકારના ઉગ્ર તપને કરતા હતા, સાધુની બાર પ્રતિમાને ધારણ કરતા હતા, તથા બાવીશ પરીસહો રૂપી ઉગ્ર સૈન્યને જીતવામાં મહા યોદ્ધા સમાન હતા. તે નિઃસ્પૃહી નંદન મુનિએ એક લાખ વર્ષ સુધી માસખમણરૂપ ઉગ્ર તપ કર્યો.

(અહીં તેમણે કેટલા માસખમણ કર્યા તે સંબંધી આથા છે તેનો અર્થ ચથાર્થ સમજાણો ન હોવાથી લખ્યો નથી.)

અરિહંતની ભક્તિ વિગેરે વીશ સ્થાનકોની આરાધના કરી અને મહા તપવડે શરીરનું શોષણ કરી તે મુનિએ તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જન કર્યું. મૂળથીજ અતિચાર રહિત ચારિત્રનું પાલન કરી તે મુનિએ આયુષ્યને છેડે આ પ્રમાણે આરાધના કરી.—શ્રીજિનેશ્વર કાળ, વિનય વિગેરે જે જ્ઞાનાચાર કહેલો છે, તેમાં મને કાંઈ પણ અતિચાર દોષ લાગ્યો હોય તેને હું ત્રિવિધે (મન, વચન અને કાયા વડે) નિંદું છું. સમકિતનાં (દર્શનાચારનાં) નિઃશંકિત વિગેરે જે આઠ આચારો કહેલા છે, તેમાં મને જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેને હું ત્રિવિધે નિંદું છું. લોભથી કે મોહથી સૂદમ કે ગાદર જીવોની જે મેં હિંસા કરી હોય તે પાપની હું ત્રણ પ્રકારે ગહી (નિંદા) કરું છું. ક્રોધથી, લોભથી, હાસ્યથી કે ભયથી જે કાંઈ મેં મિથ્યા ભાષણ કર્યું હોય તે પાપને હું વોસરાણું (તણું) છું. થોડું અથવા ઘણું બીજાનું અદત દ્રવ્ય મેં રાગથી કે દ્વેષથી ગ્રહણ કર્યું હોય તે પાપને હું ત્રિવિધે મિથ્યા કરું છું. મેં પૂર્વે તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવ સંબંધી મૈથુનને

મન, વચન કે કાયાએ કરીને સેવ્ય હોય તેનો દુઃ ત્રિવિધે ત્યાગ કરે
 છું. મેં લેખથી ધન, પાન્ય અને હેત્ર વિગેરેનો જે અભિવ્રદ
 પ્રદણ કર્યો હોય, તે સર્વને મનેય પામેલો દુઃ ત્રિવિધે વાચિત્ય
 છું. શ્રી, મિત્ર, જામુજ્ઞ, ધન, ધર અથવા ધીજ કોઈને વિષે
 પણ મેં જે કાંઈ મનના કરી હોય તે સર્વને દુઃ સર્વદા તત્ત્વ છું.
 મેં મનના ઉદ્વિધને યજ્ઞ કરીને આદશી યાત્રિ સમયે જે કાંઈ માર
 પ્રકારનો આધાર કર્યો હોય તેને દુઃ ત્રિવિધે નિહું છું. કોષ, અર્થ
 (માન), માયા, લેખ, દાન, દેવ, કલિ (કલદ), પેશુન્ય, (શાપી),
 પદાપવાદ, અવ્યાખ્યાન (કલંક) કે જીજ્ઞે જે કાંઈ આદિત્રાચાર
 (પાપરથાન દેવન) અંજાથી હુદ આચરણ આચર્યું હોય તે સર્વની
 દુઃ મહા કરે છું. બાર પ્રકારના તપને વિષે મેં જે કાંઈ
 અભિચાર લગાડ્યો હોય તે સર્વની દુઃ આલોચના કરે છું. ધર્મ-
 ક્રિયાને વિષે મેં કાંઈ પણ આત્મચીરે દોષબુદ્ધિ હોય તે ચીર્ષા-
 ચારના અભિચારને દુઃ ત્રણ પ્રકારે પરિક્રમું છું-તત્ત્વ છું. મેં
 જે કાંઈ પ્રાણીને હણ્યો હોય, જેનું કાંઈ પણ મેં કરી લીધું હોય,
 તથા કોઈનો કાંઈ પણ અપકાર કર્યો હોય તે સર્વ પ્રાણી મને
 ક્ષમા આપજો, ત્રણ જગતમાં જે કાંઈ મારા ચવળન કે અન્યજન
 હોય, મિત્ર કે અમિત્ર હોય તે સર્વ મને ક્ષમા આપજો. સર્વને
 વિષે મારો સમભાવ છે. મનુષ્ય જાતિમાં ઉત્પન્ન થઈને મેં જે
 મનુષ્યોને દુઃખ આપ્યું હોય, તિર્યગ જાતીમાં ઉત્પન્ન થઈને મેં
 જે તિર્યક્તોને દુઃખ આપ્યું હોય, નારકીમાં ઉત્પન્ન થઈને જે
 નારકીને દુઃખી કર્યા હોય, અને દેવમાં ઉત્પન્ન થઈને જે
 દેવોને દુઃખી કર્યા હોય, તે સર્વે મારો અપરાધ ક્ષમા
 કરજો. હું પણ તેઓને ખમાવુ છું. મારે સર્વ ઉપર મૈત્રી ભાવ છે.
 કોઈની સાથે મારે વૈરભાવ નથી. જીવિત, યોવન, લક્ષ્મી, રૂપ
 અને પ્રિયજનનો સમાગમ તે સર્વ વાયુએ ઉછાળેલા સમુદ્રના તર-
 ગાની જેવા અપણ અસ્થિર છે. આ સંસારમાં દુઃખી જીવોને ધર્મ

વિના બીજું કોઈ પણ શરણ નથી, તેથી સર્વ જીવો કે જોડો કોઈ
 વળત સ્વજન અને કોઈ વળત પરજન થાય છે, તેઓને વિષે
 કોણ પ્રતિબંધ (રાગ દ્વેષનો પરિણામ) કરે ? આ સંસારમાં
 જીવ એકલોજ ઉત્પન્ન થાય છે, એકલોજ મરણ પામે છે,
 એકલોજ મુખને અનુભવે છે, અને એકલોજ શરણ રહિત
 દુઃખને પણ અનુભવે છે, આ શરીર અન્ય છે. ધનાદિક
 અન્ય છે, બંધુઓ અન્ય છે, જીવ અન્ય છે, એવું જાણ્યા છતાં
 બાળ-મૂર્ખ તેમાં મુગ્ધાય છે; પંડિત પુરૂષ તેમાં મુગ્ધાતા નથી. આ
 દેહ રૂધિર, વસા, માંસ, અસ્થિ, મૂત્ર અને વિષાથી ભરપૂર
 હોવાથી અસાર છે, તેના ઉપર કોણ નિપુણ માણસ મર્છા કરે, ?
 લાલન પાલન કર્યા છતાં પણ આ શરીર ભાડાના ઘરની જેમ
 જ્યારે ત્યારે પણ મૂકવાનું જ છે, માટે ધીર પુરૂષ એવી રીતે મરણ
 જોઈએ કે ફરીથી મરણ જ ન પડે. અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ અને
 જિનધર્મનું હું શરણ કરું છું. જિનધર્મ (જિનવાણી) મારી માતા
 છે, શુરૂ મારા પિતા તુલ્ય છે, સાધુઓ સ હોદ્દર (ભાઈઓ) છે, અને
 સાધમિકો સ્વજન તુલ્ય છે, આ સર્વ મારું ખરું કુટુંબ છે; બીજું
 સાંસારિક કુટુંબ તો પાસલા સમાન છે. શ્રીઋષભાદિક જિનેશ્વ-
 રોને તથા પાંચ ભરત, પાંચ ઔરવત અને પાંચ મહાવિદેહક્ષેત્રના
 સર્વ જિનેશ્વરોને હું પ્રણામ કરું છું. તીર્થકરને એક પણ નમસ્કાર
 કર્યો હોય તો તે સંસારનો ભેદ (નાશ) કરનાર થાય છે. ધ્યાન
 રૂપી અગ્નિ વડે કર્મમળને બાળી નાંખનાર સિદ્ધ ભગવાનને હું
 નમસ્કાર કરું છું. પાંચ પ્રકારના આચારને ધારણ કરનાર
 આચાર્યને હું પ્રણામ કરું છું. સૂત્રને ભણાવનાર ઉપાધ્યાયને
 હું પ્રણામ કરું છું. તથા શીળવડે શોભતા સાધુઓને હું પ્ર-
 નામ કરું છું. સાવધ વ્યાપારને અને બાહ્ય તથા અભ્યંતર
 ઉપાધિને હું તબ્બુ છું. આ પ્રમાણે દુષ્ટતાની ગહર્ણ, સર્વ જીવોની
 બામણા, ચાર શરણ, શુભ ભાવના, નમસ્કારનું સ્મરણ અને

અનશનને હું અંગીકાર કરું છું. સવેગને પ્રાપ્તિ હું અવનજીવ
પર્યંત ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરું છું, અને ઉત્તરા
શાસોશ્વાસે મુખધ્યાનમાં રહીને મારા દેહને પણ હું તોસિરાણ
છું. પહેલું મંગળ અરિકંત છે; બીજું મંગળ સિદ્ધ ભગવાન
છે, ત્રીજું મંગળ સાધુઓ છે, અને ચોથું મંગળ જિનધર્મ છે.
આ પ્રમાણે જે પ્રાણી શાંત ચિત્તે નંદન મુનિની કરેલી ભવ-
વિરાધના (આરાધના) ને અનુસરે છે તે એક છત્રવાળું પ્રભુ-
પણું (ચક્રવર્તીપણું) અને દેવેન્દ્રપણું પ્રાપ્ત કરે છે.

આ પ્રમાણે શ્રીમહાવીર સ્વામીએ નંદન રાજપિતા ભવમાં
કરેલું દુક્તપ-માસોપવાસનું તપ કે જે સમગ્ર દુઃસાધ્ય કાર્યને
આપનામાં સંમર્થ છે, તેને સાંભળીને હું ભવ્ય પ્રાણીઓ ! તમે
પણ એ તપ નિરંતર કરો.

આ પ્રમાણે શ્રીતપગચ્છ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહો-
પાધ્યાય શ્રીધર્મક સંગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીઈદ્રક સંગણિએ
રંધેલી શ્રીઉપદેશ કટપવદ્લી નામની ટીકાને વિષે બીજી શાખામાં
તપના વિષય ઉપર નંદન મુનિના વર્ણન તામનો તેરમો પદ્યવ
સમાપ્ત થયો.

પદ્યવ ૧૪ મો.

દેવોએ પૂછેલા અને મહા જગતના નાયક શ્રીઅનંત
જિનેશ્વર અનંત મુખને આપનારા થાઓ.

તપનું સ્વરૂપ કદા પછી હવે જાણ નામનું ચોદ્યું દ્વાર કહે છે.

માવો અ

જાણ એટલે મનના મુલ પરિણામ વિશેષ, તે ધર્મનો ચોધો
બેદ છે. તે નિરંતર પંડિતોએ આરાધવા યોગ્ય છે. જેમ સર્વ
સમુદ્રોમાં રત્નબદ્ધમણ સમુદ્ર મુખ્ય છે, તેમ સર્વ ધર્મોને વિષે

ભાવધર્મે મુખ્ય કહેલો છે. કહ્યું છે કે—“ચૂર્ણના પાસ વિના જેમ
તાંબુલનો રંગ ખીલતો નથી, તેમ ભાવવિના કરેલા દાન, શીળા અને
તપ નિષ્ફળ જાણવા. દાનાદિક વિના પણ જે એક ભાવધર્મ સંખ્યા
હાય તો તે લક્ષ્મીને માટે થાય છે, પરંતુ ભાવ વિના દાનાદિક
ધર્મે તેટલા સેવકમાં આવે તો પણ તે નિષ્ફળ છે. જેમ સિદ્ધરસ
વડે લોહુ ઉત્તમ સુવર્ણપણાને પામે છે, જેમ લવણ વડે ભોજન
અતુલ સ્વાદને પામે છે, અને જેમ ચૂર્ણ વડે તાંબુલ યોગ્ય રંગના
પ્રકર્ષને પામે છે, તેમ ભાવના સમૂહ વડે કરેલો ધર્મ પણ
મોક્ષને આપનારી લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરનાર થાય છે. છ ખંડ ભરત
સેવના સ્વામી શ્રીજરત ગકવર્તી અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ, અને
પરિવાર અને ઉત્તમ શાશ્વત્તર યુક્ત હતા. તે વખતે અરિસામાં
પોતાનું શરીર જોતાં એક અંશુલીને સુદ્રિકા રહિત જોઈને “આ
સેવના ગર્ભની જેવા અસાર શરીરને ધિક્કાર છે.” ઇત્યાદિ ભાવ
ના ભાવનાંજ દેવગજાન પામ્યા હતા. સર્વ ધર્મ ભાવ સંનિત
કરવામાં આવે તોજ તે પ્રાણીઓને આવોક અને પરલોક સંખ્યા
અસંખ્ય સુખની પ્રાપ્તિને માટે થાય છે. પ્રજાનું પાલન કરવામાં
તત્પર મિત્રસેન નામનો રાજા જે પ્રકારે ભાવધર્મેનું સેવન કરી
મોક્ષને પામ્યો, તે દૃષ્ટાંત નીચે પ્રમાણે—

મિત્ર સેનની કથા.

આ જરતસેવને વિષે તામ્રલિપ્તી નામની નગરી છે. તેમાં
જનમય પ્રાસાદોની ઉજ્જવળી પ્રાપ્તિ વડે સમગ્ર દિશાઓ નિર્વપ
પ્રકાશમાન હોવાથી રાત્રિ દિવસનો વિભાવ જાણી શકાતો ન
હોતો. તે નગરીમાં અમિત્ર (અનુ) ની મેનાને જીતનાર મિત્રસેન
નામનો રાજા હતો. દર્પણની જેમ તેના હૃદયમાં સર્વ મુશ્કેલી
સહજ સ્વેદ હતો. વજ્રાવૃત્તી જેમ તે જગતના લોકોને હાથ

સાગરમાંથી તારનાર હતો. સ્વેચ્છાથી જેમ, તે પૂર્વના રાજાઓના
યશસાગરનું મળન કરનાર હતો. ઝળીતિ રૂપી પાપબુદ્ધિની
જેળિનો સંકેત કરવાનાં, તે સૂર્ય સમાન હતો. પ્રજાપાલનના
વિચારોથી તાપિત થયેલા મનુષ્યોના હૃદયોને જળની જેમ શાંત
કરવા માટે ચંદ્રભોજનના ગિળને પાલવ કરનારી તેની દેહીખ-
માન કીર્તિવટે આકાશ વ્યાપી ગયું હતું. જેઓને પ્રથમ ધન રૂપી
જળ પ્રાપ્ત થયું નથી એવા સાચકો રૂપી શાત્રુકે તે વર્ષાઋતુના
મોની જેમ નૃપત હતો હતો. આવા પદાપકારી તે મહાએ
કદીને રાજવાળી ગમેલી તે નગરી ગોબતી હતી. પૃથ્વી ઉપર
ચકવર્તી જેવા તે રાજાનાં રાજ્યને સમગ્ર જુદિનો નિપાટણ
સુમિત્ર નામનો મંત્રી ગોળાવતો હતો.

એકદા તે નગરીમાં સ્વપંચ આગમને જાણનાર શ્રીમાન
ચિનયધર નામના સારુ અનેક વિદ્વાન મુનિઓ સહિત
પંધાર્યા. તેમનું આમન સાંભળી રાજ દર્બથી તેમની પાસે ગયો.
તેમને વંદના કરી તેમના મુખથી સંસાર રૂપી અગ્નિ વટે તાપ
પામેલા પ્રાણીઓને શાંતિ આપવામાં અમૃત રસ જેવી આ પ્રમા-
ણની ધર્મદેશના તેણે સાંભળી—“જિનધર્મનાં તત્ત્વોને વિષે કુશ-
ળતા ૧, સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર કરુણા ૨, કષાયોનો વિન્ય ૩, ધર્મ-
સંગ્રામી ૪, કૃષ્ણગનો ત્યાગ ૫, કમલા. (૧ ચક્રી) નું
દાન ૬ અને ક્રિયા કરવામાં તત્પરતા ૭ એ સાત કકારો મુક્તિને
આપનારા છે.” આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપતા ગુરુને રાજાએ પૂછ્યું
કે—“હું પૂજ્ય ! બાવ સહિત અને બાવ રહિત કરેલા સત્કાર્યથી
ઉત્પન્ન થએલ પુણ્ય તુલ્ય છે કે તેમાં કંઈ તફાવત છે ?” ગુરુએ
કહ્યું કે—“હું રાજા ! બાવ સહિત અને બાવ રહિત એવા બે
પ્રકારના ધર્મો જૂદા જૂદા ફળને આપે છે. તે તફાવત આ પ્રમાણે
છે. બાવ રહિત કરેલો ધર્મ માત્ર ઘણું ધન જ આપે છે, અને

લાવ સહિત કરેલો ધર્મ ધનને તથા સુંદર ભોગોને પણ આપે છે. હે રાજા ! આ વિષયમાં કન્યકુળજના રહેવાશી ધનદેવ અને ભોગદેવ નામના બે ધનિકોનું વૃત્તાંત જાણવાથી તમને વધારે ખાત્રી થશે. ” તે સાંભળી રાજા ગુરૂને નમીને શહેરમાં ગયો. પછી રાજાએ તે બંને ધનિકોનું વૃત્તાંત જાણવા માટે પોતાના પ્રધાનને ત્યાં મોકલ્યો.

સુમિત્ર મંત્રી કન્યકુળજ દેશમાં ગયો. ત્યાં પ્રથમ વીશ કરોડ ધનના સ્વામી ધનદેવને ઘેર તે પૂછતો પૂછતો ગયો. ત્યાં ઉઠીના બારણામાં જ કોઈ જીર્ણ વસ્ત્રવાળા બિલકલણ પુરૂષને જોઈને તેણે પૂછ્યું કે—“ધનદેવ ક્યાં છે ?” તેણે કહ્યું—“તેનું શું કામ છે ?” મંત્રીએ કહ્યું—“ હું તેને ઘેર આજે પહોંચો આવ્યો છું. ” ત્યારે તે બોલ્યો કે—“હંમેશાં લોકડાનું ભક્ષણ ધુણો કરે તેમ પરોણાઓ વડે હું ભક્ષણ કરાવ્યો છું, તો પણ તું આજેજ આવ્યો છે તો ભલે, કાંઈ બોલું રહું હોય તો તું પૂછું કર. હે વિચક્ષણ ! તું જેને પૂછે છે તે ધનદેવ હુંજ છું. ” પછી મંત્રી તેની પાસે બેઠો. ધનદેવ એક દોરડું વણતો હતો, તે કામ મંત્રી પાસે પણ મધ્યાન્હ કાળ સુધી તેણે કરાવ્યું. પછી મંત્રીને સાથે લઈ તે ઘરમાં ગયો. ત્યાં પ્રેતની જેવા તેના બાળકોને અને પિશાચી જેવી તેની સ્ત્રીને મંત્રીએ જોઈ. પછી ધનદેવ મંત્રીની સાથે ભોજન કરવા બેઠો. તેમાં કાંચ, વાલ અને તેલ પીરસવામાં આવ્યા. હે લોકો ! કૃપણ પુરૂષના ઘરની ગૌરવતા જુઓ ! કહ્યું છે કે — “ કૃપણની જેવો દાતાર કોઈ થયો નથી અને ઘરો પણ નહીં, કારણકે તે પોતાના ધનનો સ્પર્શ કર્યા વિના જ-ભોગ કર્યા વિના જ સર્વ પરને આપી દે છે.” ભોજનને છેડે શ્રેષ્ઠીએ દ્રવ્ય માગ્યું, તે લાવતાં રસ્તામાંજ દાસના હાથમાંથી દ્રવ્યનું પાત્ર પડીને કુટી ગયું. ‘દુર્જન પુરૂષોને

સારા મનોરથ ઉપલ્લ ધનાજ નથી, અને કદાચ માર તો તે તર-
તર વિનાશ પામે છે. જુઓ, દાસના વૃક્ષને કુખ્ય તો આવે છે,
પરંતુ તેને ફળ ધનાં જ નથી.' જોજન કરી જ્યાં પછી શ્રેષ્ઠીએ
તેને પાનના બીડાને ફેલાવે એવું ગુર્જ આપ્યું. પછી તેને આખો
રિવજ મંત્રીને પાતાની સાથે ઉપરાજીમાં ફેરવ્યો. રાત્રિ સમય
ધનાં મંત્રીને દાસની પાસે મુલાકાતો. માંકડ વિગેદગા ઉપદ્રવથી
નિદ્રા રહિત મુતેજા મંત્રીએ અર્ધે રાત્રે ઠાઈ શ્રીને જોઈ. તેનીએ
તે દાસને કહ્યું કે—“તે કામ કરવામાં મૂર્ખ દાસ ! તે આજે
દૂધનું પાંચ બાંગી નાખ્યું તે તારા મોઢા અપરાધ યાગે છે, તો
પણ આ એકવાર તને માણી આપું છું. દંડથી એવું કાર્ય કરીશ
નહીં.” એમ કહી તે શ્રી જતી. કહી તેને મંત્રીએ જોઈ.

પ્રાતાઃકાળે ઉઠીને મંત્રી જોગદેવ શેઠને ઘેર ગયો. તેનું ઘર
ગ્રામ માળનું હતું, તે ઘર વિમાનની જેમ દેવકુમાર જેવા મનુ-
ષ્યોથી ભરેલું હતું. ત્યાં જતાંજ દ્વારખાળે સન્માનથી તેમને
આસન આપી બેસાડ્યા. તેટલામાં અર્ધ ઉપર બેઠેલા, ચોટી
અમૃદિજોઈ કરીને મનોહર, મયૂરચિન્મયના ઉત્તરવટે સૂર્યના તાપનું
નિવારણ કરતો, એક કવેડ દ્રવ્યનો સ્વામી અને ઘણા યાચકો-
રથી વૃદ્ધાને સિંચન કરનાર જોગદેવ ઘણા પરિવાર સહિત રાજ-
સભામાંથી ઘેર આવ્યો. તેને મંત્રી ઉભો યમને ગળ્યો, એટલે
શ્રેષ્ઠીએ તેની સાથે રનેહથી કુશળતાના પ્રશ્નપૂર્વક વાતચીત કરી.
'ત્યાં આગત સ્વાગતનો પ્રશ્ન પણ ન હોય તે ઘર પરિતો
તણ દે છે.' પછી શ્રેષ્ઠી મંત્રી સહિત સ્નાન તથા દેવપૂજા કરી-
ને જોજન કરવા બેઠા. તે વખતે પાટલાઓ ઉપર પ્રથમ સુવર્ણના
યાગ મૂકાયા. પછી બાજે હાલની ચાલતી સાક્ષાત્ લક્ષ્મી દેવી
હોય એવી, કમળના સરખા નેત્રવાળી, મનોહર અલંકારોને ધારણ
કરનારી અને કરતુરીના સુગંધવાળા વસ્ત્રને પહેરનારી તેની શ્રી

પીરસવા આવી. તેમાં દ્રાક્ષા, ખર્જૂર, નારિંગ અને પકવાત્રવડે
 મનોહર, ઉત્તમ રસવાળી અને સ્વાદવડે જિન્ડા ઇંદ્રિયને સુખ
 આપનારી સુગંધી, ઘટના આકારવાળા સુગંધી સિંહકેસરીયા
 લાડુ, દેવતાઓના મનને પણ આનંદ આપનારા ઉત્તમ ખીજ
 લાડુ, છત્રીશ પ્રકારના પકવાત્રો, નવા શાળીના લાત, સારી વધા-
 રેલી દાળ, સુગંધી ઘી તથા ખંજીર ઉત્તમ ઉત્તમ લોજનની વસ્તુ-
 ઓ પીરસી. મંત્રી તથા લોગદેવ તે ઉત્તમ લોજનનો વારંવાર
 સ્વાદ લઈ અનુક્રમે સર્વ રસોઈ જમ્યા. લોજનને અંતે શ્રેષ્ઠીએ
 દહીં માગ્યું, તે વખતે તેનો ચાકર એ દિવસનું અસાર દહીં લા-
 વતો હતો, તેટલામાં કોઈ પાસેના ગામનો ખેડુત તાળું દહીં
 શેઠને ભેટ કરવા લાવ્યો. તે દહીં દાસે તેમને પીરસ્યું. તે જમીને
 બન્ને અત્યંત તૃપ્તિને પામ્યા. લોજન કરી રહ્યા પછી કર્પૂર
 વિગેરે સુગંધી પદાર્થથી સુવાસિત કરેલાં પાનનાં બીડાં ખાઈ
 થોડીવાર વિશ્રાંતિ લીધી. પછી બંને જણા આ પ્રમાણે પરસ્પર
 ધર્મકથા કરવા લાગ્યા. “જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ,
 સંવત્, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ એ નવ તત્ત્વો છે. જ્ઞાનાવરણીય,
 દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુધ્ય, નામ, ગોત્ર અને
 અંતરાય એ આઠ કર્મ છે. તેમાં જ્ઞાનાવરણીયની પાંચ પ્રકૃતિઓ
 છે, દર્શનાવરણીયની નવ, વેદનીયની બે, મોહનીયની અઠાવીશ,
 આયુધ્યની ચાર, નામની એકસો ને ત્રણ, ગોત્રની બે અને
 અંતરાયની પાંચ ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે. ત્રણે કાળમાં વર્તનારા છ
 દ્રવ્યો છે. જીવો છ પ્રકારના (પટકાયવાળા) છે, છ લેશ્યાઓ
 છે, પાંચ અસ્તિકાયો છે, ત્રણ સમિતિ, શુદ્ધિ વિગેરે ચારિત્રના
 બેદો છે. આ સર્વે મોક્ષના કારણ છે, એમ ત્રણ ભુવનના પૂજ્ય
 શ્રીગિનેશ્વરેએ કહેલું છે. તે સર્વ ઉપર જે બુદ્ધિમાન પ્રતિત કરે
 (સત્ય તરીકે માને)-શ્રદ્ધા કરે તથા તેનું આચરણ કરે તે સમ-

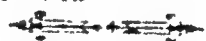
દિત દરિ કહેવાય છે, સંત્યાદ, ધર્મેવિચાર કરી તેમણે આનંદમાં
 દવસ નિર્ગમન કર્યો. પછી સગી સમયે શ્રેષ્ઠીએ તેને અંમાનંદીના
 કાંઠાની નેવા કોમળી, સુકુમાર ગુણે કરીને મુક્તો અને અમૃત્ય
 દિવ્ય પત્ન્ય કે ઉપર સુવાડયો. ત્યાં પણ અધ્ય રાત્રીને સમયે
 મંત્રીએ શબ્દ સાંભળ્યો કે—“હે શઠ અને કઠોર દાસ ! તું
 અસાર દર્દી આપવા કેમ જતો હતો ? મેં નવું આણી આપ્યું
 હતું. આ એક અપરાધ તારા મેં માફ કર્યો છે, હવે પછી
 એવું કાર્ય કરીશ નહીં.” એમ બોલતી કાઈ સ્ત્રી જતી હતી,
 તેને મંત્રીએ પૂછ્યું કે—“હે સ્ત્રી ! તું કોણ છે ? આવા સ્વ-
 નની સુજ્ઞનો વિવેક તારે કેમ કર્યો પડ્યો ? હે બહેન ! આવી
 વાણી મેં બારે શ્રેષ્ઠીને ઘેર સાંભળી, તેનો પરમાર્થ મને કહે.”
 તે બોલી કે—“હું તે બન્ને શ્રેષ્ઠીની બોતરેલી છું. તારા રાગનો
 અંશય દૂર કરવા માટે મેં બધી આવેલા તને આ સર્વ દેખાડ્યું
 છે.” ફરીથી મંત્રીએ પૂછ્યું કે—“હે દેવી ! બારે શ્રેષ્ઠીને વેઠાવ
 પછો છે, તેમાં એકને પછો બોતર છે, અને બીજાને બીજાકુલ
 તેનો ભ્રાત્ર નથી, તેનું શું કારણ ?” દેવીએ કહ્યું કે—“હે
 મંત્રી ! પૂર્વજન્મમાં આ બોતરેલે બાવથી મુદ્દત ફર્યું છે અને
 ધનદેવે બાવ વિના જ પુણ્ય કર્યું છે, તેનું ફળ તેમને આવું થયું
 છે. બોતરેલના છવે પૂર્વ ભવમાં બાવપૂર્વક પવિત્ર ચરિત્રવાળા
 સુપાત્ર સાધુને દાન દીધું છે. કહ્યું છે કે—“સુપાત્ર એ શેત્ર છે,
 દાતાર વાવનાર છે, ધનરૂપી બીજ છે, યમતા રૂપ જળ છે,
 વિનયવાળાં વચનરૂપ વાસુ છે, યશરૂપી પુષ્પ છે, પુણ્યરૂપી ફળ
 છે અને સુખરૂપી રસ છે.” તેથી આ બોતરેલ શ્રેષ્ઠીને અખૂટ
 સદમી અને સદ્બોત્રના વિચારના યોગ પ્રાપ્ત થયો છે. કારણ
 કે દાનનું ખરૂં ફળ એજ છે, ધનદેવના છવે પૂર્વ ભવમાં સાધુને
 બાવ વિના દાન દીધું હતું, તેથી તેને ધનની પ્રાપ્તિ થઈ છે
 ખરી; પણ તેનો ભ્રાત્ર તેને નથી. કહ્યું છે કે—“કેતમ બોતર-

ન અને લોજન કરવાથી શક્તિ, પુરૂષત્વ અને સારી સ્ત્રી, વેભવ અને દાન દેવાની શક્તિ—આ સર્વ વિશુદ્ધ તપનું ફળ છે. ”

આ પ્રમાણે દેવીનું વચન સાંભળીને મંત્રી સુખે નિદ્રાવશ થયો. પ્રાતઃકાળે શ્રેષ્ઠીએ વસ્ત્રાદિકવડે મંત્રીનો સત્કાર કર્યો. પછી મંત્રી પોતાના નગરમાં આવ્યો, રાજાને તેણે ત્યાંનું સ્વરૂપ નિવેદન કર્યું. તે સાંભળી રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો. ત્યારપછી મંત્રી સહિત રાજા ભાવથી સમ્યક્ પ્રકારના ધર્મનું આરાધન કરી બહાતરે દેવલોકમાં જઈ ત્યાંથી મનુષ્ય થઈ અનંત મોક્ષમુખને પામ્યો. તેથી કરીને વિવેકી પ્રાણીઓએ શુભ ભાવવડે ધર્મ કરવો. કેમકે ભાવ વિના કરેલા ધર્મનું સંપૂર્ણ ફળ મળતું નથી. વળી ક્રિયા વિનાનો ભાવ અને ભાવ વિનાની ક્રિયા એ બન્ને વચ્ચે પણ સૂર્ય અને ખગોત જોટલું આંતરું છે.

આ પ્રમાણે હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! મિત્રસેન રાજા અને સુમિત્ર મંત્રીએ ભાવથી સુકૃત કર્યું, તેમ તમે પણ શુભ ભાવપૂર્વક ધર્મ કર્મમાં અત્યંત ઉદ્યમ કરો.

આ પ્રમાણે શ્રીતપાગચ્છ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મદંડસચિવિના ગ્રિપ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીધંદ્રહંસ અભિષેક સ્વેચ્છી શ્રીઉપદેશકલ્પવલ્લી નામની ટીકાને વિષે બીજી શાખામાં ભાવધર્મની આરાધનાના વિષય ઉપર મિત્રસેન રાજાના વર્ણનરૂપ યોદ્ધો પદ્મવ નમામ થયો.

પદ્મવ ૧૫ મો.

જેમ ચક્રાર પક્ષી ચિત્તમાં ચંદ્રનું ચિંતવન કરે છે, જેમ ચક્રવાક પક્ષી સૂર્યનું ધ્યાન ધરે છે અને જેમ મયૂર અત્યંત ગર્વના કરતા નવા ઉત્તન મેઘનું ધ્યાન કરે છે, તેમ હે ધર્મનાથ ત્રિનેદ્ર ! પ્રાણીઓ તમારા દર્શનનું સ્મરણ કરે છે.

જાતનું સ્વરૂપ કદા પછી હવે સ્વાધ્યાય નામનું પદરમું દાર કહે છે.—

સજ્જાયા

પ્રથમ બ્રહ્મી મયેલા શાસ્ત્રને જે બળવું તે સ્વાધ્યાય કહે-
 તાય છે. તે નિરંતર સાધુ અને શ્રાવકોએ કરવા લાયક છે. પંડિ-
 તોએ મનરૂપી વાનરને નિયંત્રિત કરનાર સ્વાધ્યાય હમેશાં
 કરવો યોગ્ય છે. સર્વજ્ઞે કહેલા શાસ્ત્રનું ધ્યાન કરનારને ધર્મ-
 બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે. કહ્યું છે કે—“સ્વાધ્યાય કરવાથી પર-
 માર્થ રૂપ મુખ ધ્યાન ઉત્પન્ન થાય છે, સ્વાધ્યાયમાં વર્તતા પ્રા-
 ણીને ક્ષણે ક્ષણે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, તથા સ્વાધ્યાય કર-
 નારને કિર્ષ્ણલોક, અંધોલોક, તિર્યગ્લોક, નરક, ન્યૌતિથી,
 વૈમાનિક અને સર્વ લોક તથા અલોક પ્રત્યક્ષ થાય છે.” સ્વાધ્યા-
 યના પાંચ પ્રકાર છે.—વાચના ૧, ધૃત્ચના ૨, પરાવર્તના ૩,
 અનુમેશા ૪ અને ધર્મકથા ૫. તેમાં ગુરૂની પાસે વિનયથી
 જે બળવું તે વાચના કહેવાય છે. ૧ બલ્લેલાં શાસ્ત્રમાં રહેલા
 સંશયનો નિર્ણય કરવો તે ધૃત્ચના કહેવાય છે. ૨. પ્રથમ
 બલ્લેલા શાસ્ત્રનો વારંવાર ઉચ્ચાર કરવો તે પરાવર્તના (પરા-
 વર્તના) કહેવાય છે. ૩. શાસ્ત્ર સંબંધી જે વિચાર કરવો તે
 અનુમેશા કહેવાય છે. ૪. અને શાસ્ત્રની જે વ્યાખ્યા કરવી
 તે ધર્મકથા કહેવાય છે. ૫. ક્રિયા કરવામાં તત્પર રહેતા સાધુ
 તથા શ્રાવકે હમેશાં ચાર વાર સ્વાધ્યાય કરવો. બેઘઝે બુદ્ધિ-
 માન પુરૂષોએ હમેશાં સ્વાધ્યાય કરવામાં યત્ન કરવો.
 કાશ્યપે કહે સ્વાધ્યાયનું ફળ કોટિ ક્રાંતા દાનથી પણ અધિક
 છે. શ્રીનીશીથ સૂત્રના ત્રીજા અધ્યયનમાં સ્વાધ્યાયનું ફળ
 આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—“હે ભગવન ! અતિ તીવ્ર જ્ઞાના-
 વરણીય કર્મના ઉદયને લીધે હમેશાં ગોખતા છતાં એક વર્ષે
 અર્ધો મ્હોક માત્ર થયું જેને ચિર પ્રતિષ્ઠત (પાકો)
 થતો નથી, તેના સાધુ બાવજીવ સુધી સ્વાધ્યાય કરના-

રા સાધુઓનું વૈયાવૃત્ય કરવાનો અભિગ્રહ કરે, તથા હમેશાં સૂઝાર્થના સ્મરણપૂર્વક એકાગ્ર મન વડે અઢી હજાર નવકાર ગણે, તો તે હે ભગવન ! શું કાળ પામે ? ” ભગવાન બોલ્યા કે—“હે ગૌતમ ! જે સાધુ જાવજીવના અભિગ્રહપૂર્વક ચાર વાર પાંચીને અથવા મુળ પાઠે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે સ્વાધ્યાય ન કરે, તો તેને જ્ઞાનકુશીલિયો જાણવો. અને જે કોઈ સાધુ જાવજીવનો અભિગ્રહ કરી હમેશાં અપૂર્વ-નવું જ્ઞાન ભણે, અથવા તેવી શક્તિ ન હોય તો પૂર્વે ભણેલાને ગણે, અથવા તેટલી પણ શક્તિ ન હોય તો અઢી હજાર વાર પંચ મંગળ (નવકાર) નું પરાવર્તન કરે, તે સાધુને આરાધક જાણવો. તેવો સાધુ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષય કરી તીર્થંકર અથવા ગણધરની પદવી પામી પ્રાંતે મોક્ષે જાય છે. ”

વળી વિદ્વાનોએ નિરંતર પોતપોતાને સમયે જ સ્વાધ્યાય કરવો તે કલ્યાણકારક છે. કાળવિના શાસ્ત્રનું પરાવર્તન કરવાથી-ગણવાથી તે ઉલટું વિધનકારક થાય છે. કોઈ એક સાધુ રાત્રિના પહેલા પહોરે કાલિક શ્રુતનું પરાવર્તન કરતા હતા. તેને તેમાં પ્રીતિરસ લાગવાથી કાળ વીતી ગયા છતાં તે ગણતા જ રહ્યા. સાધુએ અથવા શ્રાવકે સર્વ ક્રિયામાં કાળનું ઉલ્લંઘન કરવું યોગ્ય નથી. ઉદ્ધવે તો કાળના અતિક્રમનો દોષ લાગે છે. કહ્યું છે કે—“સાધુ યોગ્ય અવસરે જ ગોચરીએ જાય અને યોગ્ય અવસરેજ પ્રતિક્રમણ કરે, અયોગ્ય સમયને વર્જીને યોગ્ય સમયે જ તે તે ક્રિયા કરે. રાત્રિની પહેલી પોરસીએ સ્વાધ્યાય કરવો, બીજી પોરસીએ ધ્યાન કરવું, ત્રીજીએ નિદ્રાનો ત્યાગ કરવો (નિદ્રા લઈ લેવી.) અને ચોથી પોરસીએ સ્વાધ્યાય કરવો.” હવે પેલા સાધુ ગ્રંથના સમૂહોને ગણતાજ હતા, તેને જોઈ કોઈ સ્ત્રમ્ય-ગૃહિ દેવીએ તે સાધુને બોધ કરવાની ઇચ્છાથી વિચાર્યું કે—“આ જોન સાધુ અકાળે સૂત્ર ગણવામાં તટ્લીન થઈ ગયા છે, તેથી તેને

કોઈ મિથ્યાદ્રષ્ટિ દેવ છળશે. મોટે તેને તે, વાત સમજાવું ”
 એમ વિચારી તેનું, અત્યંત દિન ઇચ્છતી તે, દેવી
 માબીરીનું રૂપ કરી માથે છાગ્રનો ઘડો મૂકી ‘ છાગ્ર દેવો છાગ્ર ’
 એમ મોટે સ્વદે બોલતી સાધુના ઉપાશ્રય પાસેથી વારંવાર
 જાવઆવ કરીને સાધુના કાન દોડવા લાગી. તેથી ધ્રુવજ્ઞના સ્ફો-
 ટને નહીં સહન કરી શકતા તે સાધુ બોલ્યા કે—“ હ સ્ત્રી !
 શું આ સમય છાગ્ર વેચવાનો છે ? ” ત્યારે તે બોલી કે—“હિ
 જગતના મિત્ર ! જો આ છાગ્ર વેચવાનો સમય નથી, ત્યારે
 શું તમારે આ સ્વાધ્યાયનો સમય છે ? ” હ મુનિ ! ઉપયોગ
 આપો. ” તે સાંભળી મુનિએ ઉપયોગ આપી કાળનો અતિક્રમ
 જણાવે. તેથી મિથ્યાદ્રુષ્ટ આપી તેણે પોતાનો આત્મા નિર્મળ કર્યો.

કોઈ એક વખત અર્ધ રાત્રીએ અતુલ જુદિના સ્થાનરૂપ
 કોઈ આચાર્ય પોતાના શિષ્યોને ઉચ્ચ સ્વદે શાસ્ત્રનો અર્થ સમ-
 જાવતા હતા. તે વખતે ઉપાશ્રયની પાસે કોઈ મચ્છીમાર ફરતો
 હતો, તેણે શરૂના મુજથી ઘણાં માછલાંઓ ઉત્પન્ન થાય એવા
 એક ચૂર્ણની હકીકત સાંભળી, તેથી તેણે ચૂર્ણ બનાવીને તે મચ્છી-
 મારે પોતાના ઘડાના પાણીમાં નાંખ્યું, એટલે તે ચૂર્ણના પ્ર-
 ભાવથી તેમાં ઘણાં માછલાંઓ ઉત્પન્ન થયાં. લોકો કહે છે કે—
 “ મણિ, મંત્ર અને ઔષધિઓ પૃથ્વીતાળ ઉપર અચિંત્ય પ્રભા-
 વવાળી હોય છે. ” તે વાત સત્ય છે, પછી તે મચ્છીમાર ચૂર્ણના
 પ્રયોગથી ઘણા મત્સ્યો ઉત્પન્નથી તેને વેચીને મુખે મુખે પોતાની
 આશુવિકા કરવા લાગ્યો, અતુલને ધનાઢ્ય પણ થયો. એકદા શરૂ-
 એ તેને જોઈને પૂછ્યું કે—“તું મુખે કરીને તારા નિર્વાહ શી રીતે
 કરે છે ? ” ત્યારે તે બોલ્યો કે—“આપની કૃપાથી મારી આશુવિકા
 મુખે કરીને ચાલે છે. ” શરૂએ પૂછ્યું—“ અમારી કૃપા શી રીતે
 ? ” ત્યારે તેણે શરૂની પાસે ખરી હકીકત નિવેદન કરી. તે
 સાંભળી શરૂને અતિ એકપૂર્વક વિચાર થયો કે—“અહો ! અ-

કાળે સિખોની પાસે શાસના અર્થનો પ્રકાશ કર્યો, તે જીવ-
 ઘાતને માટે થયો. ” પછી જીવહિંસાની નિવૃત્તિ કરવા માટે શુર્ય
 તેને બીજું ચૂર્ણ બતાવ્યું, અને કહ્યું કે ‘ એક જોરડામાં ખા-
 નગી રીતે ચાતરફથી બારણું બંધ કરી આ ચૂર્ણનો ઉપયોગ
 કરવાથી તને ઘણું મોટો લાભ થશે. ’ પછી તે મચ્છીમારે શુરના
 કહેવા પ્રમાણે ચૂર્ણ તૈયાર કરી તેનો ઉપયોગ કર્યો કે તરત જ
 તેમાંથી એક સિંહ ઉત્પન્ન થયો. તેણે તે મચ્છીમારનું ભક્ષણ
 કર્યું. આ પ્રકારે શુર્યે હમેશાં પાપને વધારનારી હિંસાનું
 નિવારણ કર્યું. અહો ! મુનીશ્વરની શક્તિ ! અહો ! તેનું ઉત્તમ
 તત્ત્વજ્ઞાન ! ત્યાર પછી શુર્યે તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ પોતાનો
 આત્મા નિર્મળ કર્યો. આ કારણથી હમેશાં યોગ્ય સમયે જ
 શ્રુતનો અભ્યાસ કરવો.

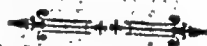
હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! શ્રુતનું માહાત્મ્ય કેટલું બધું બળ-
 વાન છે ? તે જુઓ, આ કળિકાળમાં પણ પ્રાણીઓના ભૂત
 ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણે ભવોના સંશયનો નાશ કરનારા
 છેલા સૂરિ થશે. તેનું ચરિત્ર આ પ્રમાણે:—

કેવળજ્ઞાન વડે સૂર્ય સમાન શ્રીમહાવીરે સ્વામીએ સર્વે
 ગણધરોને ત્રિપદી આપી હતી. ઈંદ્રભૂતિ, અગ્નિભૂતિ,
 વાયુભૂતિ, વ્યક્ત, સુધર્મો, મંડિત, મૈર્યપુત્ર, અંકપિત, અચલ-
 બ્રાતા, મેતાર્ય, અને પ્રભાસ એ નામના પૃથક્ પૃથક્ વંશના
 અગ્ર્યાર ગણધરોએ તે ત્રિપદી ઉપરથી સર્વ વિધાઓના નિધિ
 સમાન, સર્વ ધર્મતત્ત્વોને પ્રકાશ કરનાર તથા ત્રણ જગતમાં રહેલી
 અનંત વસ્તુઓના સ્વરૂપને દેખાડનાર બાર અંગ રચ્યાં હતાં.
 તે સર્વે ગણધરો ગ્રાહ્યણ બળિના, ઉપાધ્યાય, બાર અંગને રચ-
 નારા, એક માસના પાદપોષગમ અનશન કરનાર, સર્વ લક્ષિ-
 ણોના સમુદ્ર, વજ્રકપલનારાય નામના પ્રથમ સંઘયણવાળા,
 સમચતુરસ્ર સંસ્થાનને ધારણ કરનારા અને જિનશાસનનો પ્રકાશ

કરવામાં સૂર્ય સમાન હતા. તેમાંથી શ્રીમદ્દાવીર સ્વામી-જીવતાં ૮
 નવ ગણપદો મોક્ષ પામ્યા હતા, અને ઈદ્રપૂતિ તથા સુધર્મા એ
 બે ગણપદાનના મોક્ષ ગમન પછી સિદ્ધિપદ પામ્યા છે. શ્રીજન્મ-
 મ્યામી છેલ્લા કેવળી થયા છે. તે મોક્ષ ગયા પછી દશ વસ્તુનો
 વિચ્છેદ થયો છે. તે વિષે કહ્યું છે કે “મનઃ પર્યવ જ્ઞાન ૧, પર-
 માવધિ જ્ઞાન ૨, પુલાક લ્લખિ ૩, આકારક શરીર ૪, શપક
 શ્લેષી ૫, કપશમ શ્લેષી ૬, જિનકરુષ ૭, ત્રણ સંયમ ૮, કેવ-
 ળજ્ઞાન ૯ અને મોક્ષ ૧૦ આ દશ સ્થાનો જન્મસ્વામી પછી નષ્ટ
 થયાં છે.” જન્મસ્વામી છેલ્લા કેવળી થયા ત્યાર પછી પ્રભવસ્વામી
 ૧, શય્યલવ ૨, યશોભદ્ર ૩, સંપતિવિજય ૪, ભદ્રગાહુ ૫, અને
 મ્યુગભદ્ર ૬, એ ૭ મુતકેવળી (ચોદ પૂર્વી) થયા છે. આર્યમહા-
 મિરિ અને આર્યસુદન્તીથી આરંભીને વજ્રસ્વામી સુધીના દશ પૂર્વી
 થયા છે. શ્રીમદ્દાવીર સ્વામીના નિર્વાણ પછી એક હસ્તર વર્ષ પૂર્વ-
 નો વિચ્છેદ થયો છે. અહો ! કાળનો વિલાસ કેવો છે ? આ અવ-
 શ્વપિણીને વિષે પાંચમાં આરામાં જે હસ્તર ને ચાર યુગપ્રધાન
 આચાર્યો થશે. તેમાં છેલ્લા સૂરિ દુષ્પ્રસક્ત નામના થશે. તે
 સ્વર્ગમાંથી ચલીને મનુષ્ય થશે, તેને ઈદ્રાદિક દેવો નમસ્કાર
 કરશે, તેનું શરીર જે હાંચનું થશે, છઠ્ઠ પર્વત ઉચ્ચતાપ કરશે,
 બાસ્વર્થ શ્રદ્ધવાસે રહેશે, ચાર વર્ષ મુનિપણે રહેશે અને ચાર
 વર્ષ સૂરિપદ પામશે. સમુદ્ર આદ્યાઆર્યની પદવી પામશે, દશ-
 વૈકાલિક વિગેરે અસ્પ સિદ્ધાંતના જ્ઞાનવાળા થશે, તેટલા જ્ઞાનથી
 પણ પ્રાણીઓના મૃત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એવા ત્રણ બવ
 સંબંધી સદેહનાં નાશ કરશે. જિનેશ્વરના સ્વરૂપ આગમનો પણ
 મોટો પ્રભાવ છે. કહ્યું છે કે—“સ્વર્ગથી ચલીને દુષ્પ્રસક્તસૂરિ,
 શ્વશુધી સાધ્વી, નાગીલ નામના શાવક અને સત્યશ્રી નામની
 યાવિકા એ ચારનો છેલ્લો સંઘ થશે. એક સાધુ, એક સાધ્વી, એક

શ્રાવક અને એક શ્રાવિકા પણ જો જિનેશ્વરની આજ્ઞામાં હોય તો તેને સંઘ કહેવો, ખાકીનો સંઘ અસ્થિના સમૂહ તુલ્ય સમજવો.” ઉપર દુષ્પ્રસહ સૂરિ ગદ્યમનું અનંશન કરી એક સાગરોપમના આયુષ્યવાળા સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવ થશે. ત્યાંથી ચવી ભરતક્ષેત્રમ આવતરી મોક્ષે જશે. ‘જેના’ પ્રભાવથી દુષ્પ્રસહ નામના છેલ્લા યુગપ્રધાન સૂરિ ત્રણ જગતમાં પૂજાયા, તે જિનવાણીમય આમ-મનું પરાવર્તન નિરંતર કરવું.’

આ પ્રમાણે શ્રી તપાગચ્છ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહા-પાધ્યાય શ્રી ધર્મહંસગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી ઇંદ્રહંસગણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશ કલ્પવલ્લી નામની ટીકાને વિષે બીજી શાખામાં સ્વાધ્યાયના વિષય ઉપર દુષ્પ્રસહસૂરિવર્ણન નામનો પદ-રમે પદસવ સમાપ્ત થયો.

પદસવ ૧૬ મો.

જે કષાયો ચાર ચાર પ્રકારને ધારણ કરે છે, તેવા ચાર કષાયોને એટલે એકંદર ૧૬ કષાયોને સમાવીને જે પ્રસિદ્ધિને પામ્યા છે, તે શ્રી શાંતિનાથ સોળમાં તીર્થકર તમારી લક્ષ્મીને માટે થાયો.

સ્વાધ્યાયનું સ્વરૂપ કહ્યા પછી હવે નમસ્કારરૂપ સોળમું દ્વાર દેખાડવાની ઇચ્છાથી કહે છે.

નમુકારો.

સારી કરણી કરવામાં તત્પર થયેલા નિપુણ માણસોએ પંચ પરમેષ્ઠી નમસ્કાર અત્યંત સ્મરણ કરવા લાયક છે. પંચ નમસ્કારનું ધ્યાન કરવાથી તે સત્પુરુષોને કલ્યાણકારક થાય છે અને સર્વ મનપ્રાંછિતને દેનાર હોવાથી તે કલ્પવૃક્ષની જેવો છે. કહ્યું છે કે-“ નમસ્કાર સમાન બીજો કોઈ મંત્ર નથી, શત્રુજય સ-

માન બીજે કાઈ પર્વત નથી, અને એને ક્રપદકુંડના જળ
 સમાન. બીજું કાઈ જળ નથી, આ ત્રણ વસ્તુઓ ત્રણ
 ભુવનમાં અદ્વિતીય છે. સિદ્ધચક્રના નવ પદ તથા નમઃ
 સ્કારના નવપદ ગણવાનું ક્ય નથી તે નિમિત્તે કહે-
 વાના તપોદિક, અત્યંતસારોદ્ધાર અને ચૈત્યવદન
 બાંધ્ય વિગેરે ગ્રંથોમાં કહેલ છે. નવમ્કારમાં અડસઠ અક્ષરો છે,
 નવ પદો છે અને આઠ મુપદો છે. તેમાં આઠમી મુપદા
 બે પદવાળી છે, બાંધ્ય અને મેહાનિર્ગીય સૂત્રમાં છઠી મુપદાને
 બે પદવાળી કહી છે. આ નમસ્કાર મંત્ર શ્રી મુખમાં સ્વામીજી
 પૂજ્યો છે, શ્રી જગદ્ગુરુસ્વામીજી તેના ઉદાર કરી પૂજ્યો છે,
 અને આઠ પૂર્વધર શ્રી બદ્ધમાહુસ્વામીજી પણ પૂજ્યો છે.
 અંબવતી સૂત્ર તથા આવશ્યક સૂત્રની ચલિમાં પાંચ પદોના
 નમસ્કાર મંત્ર કહ્યો છે, અને (અનાનુપુર્વાએ) મણતાં તે પાંચ પદ-
 ના એકસા ને વીશ એક થાય છે. પરમમંત્રના બીજાં રૂપ પ્રથમ
 અરિહંતાદિક પાંચ પદો છે, અને ત્યાર પછી 'જમી વંચ નમુકારો'
 એ વિગેરે ચાર પદ તેની ઉપર ચલિકા રૂપ છે; તે (ચલિકા)
 ના ત્રીસ અક્ષરો છે, અને તે પરમમંત્રની શક્તિને પ્રગટ
 કરવામાં પ્રધાન-મુખ્ય છે, તેથી સર્વ મળીને અડસઠ અક્ષરવાળો
 નમસ્કાર મંત્ર પરિપૂર્ણ અક્ષરવાળો થાય છે. વિધિપૂર્વક કયેત
 અને મુગમ્બી એક લાખ પુષ્પો લઈ એક એક વાર મંત્ર મળી
 એક એક પુષ્પ મૂકી બધા પ્રાણી એકાગ્ર ચિત્તે નેનો જાપ કરે, તો
 તે ત્રણ ભુવનમાં અધિક પ્રભાવવાળું તીર્થકર પદ, ચકવર્તી પદ
 અને ત્રણધર પદ પાને છે. નો પછી બીજી ચેપ વસ્તુઓની
 પ્રાપ્તિ તેને મુશ્કેલ થાય તંમાં શું કહેવું ? સિદ્ધાંત રૂપી ગોરસ
 (હરી) ના ઉપરલા સારરૂપ માખણના પિંડની જેવા આ પાંચ
 નમસ્કારનું સ્મરણ કન્નાડ્ડી હૃદયસિદ્ધિ થાય છે. નમસ્કારના
 પ્રભાવથી માટેવ નામના રાજા જગતને આશ્રય કરનારી
 સામાજ્ય લેશ્મીને પામ્યો હતો, તેનું દર્શન આ પ્રમાણે-

મોટી કદિઓ કરીને મનોહર શ્રીદેવ રાજા પણ પિતાની
 જ જેમ ન્યાયથી પૃથ્વીનું પાલન કરવા લાગ્યો. એકદા પિતાના
 વૈરનું સ્મરણ કરી કામરૂપ દેશને છોડવાની ઇચ્છાથી શ્રેષ્ઠ મંત્રી-
 ઝોઝો નિષેધ કર્યા છતાં પણ તે રાજા સૈન્ય સહિત ચાલ્યો.
 બન્ને રાજાનાં સૈન્યો ભરતીમાં આવેલા પૂર્વ અને પશ્ચિમ સમુદ્રની
 જેમ પરસ્પર એકઠાં થઈને યુદ્ધ કરવા લાગ્યાં. તે રણસંગ્રામમાં
 શ્રીદેવ રાજાના સુભટો પરાજિત થયા, તેથી પત્ન્યર મારીને ઉડા-
 ડેલા પક્ષીઓની જેમ તેઓ ભિન્ન ભિન્ન દિશાઓમાં નાશી
 ગયા. રાજા પણ જીવ લઈને નાસતો એક મોટા અરણ્યમાં આવી
 પડ્યો. કોપ પામેલું કર્મ જે કાર્ય કરે છે, તે પડિતો ચિંતવી
 પણ શકતા નથી. કહ્યું છે કે—“પુરુષાર્થને, કુળને અને ઉત્તમ
 ગુણોને ધિક્કાર છે. અર્થાત તેઓ નિર્ભંગ છે, માત્ર એક દેવ જ
 બળવાન છે. એમ જાણીને હે મિત્ર ! તું ખેદને છોડી દે. કારણકે
 મહાપરાક્રમી સિંહ પર્વતની ગુફામાં અને અરણ્યમાં પ્રવાસ કરે
 છે અને પરાક્રમ રહિત બિલાડો રાજાના મહેલમાં વસે છે.”
 વળી કહ્યું છે કે—“સૂર્ય ચંદ્રને રાહુ ગ્રસે છે, રામચંદ્ર વિગેરેને
 વનવાસ વેઠવો પડ્યો, સીતાને પોતાના પતિએ ત્યાગ કર્યો તે
 હઃખ ભોગવવું પડ્યું, નળ રાજાને પ્રિયા તથા રાજ્યલક્ષ્મીનો
 વિયોગ થયો, શ્રીકૃષ્ણને બાલ્યાવસ્થામાં ગોપને ઘેર રહેવું
 પડ્યું, અને દ્રૌપદીને પાંચ ભર્તાર થયા. આ સર્વ જોઈ (જાણી)
 ગુણીજનોએ મનમાં વિચારવું કે કર્મનો નાશ કદિ પણ થતો નથી.”
 પછી અરણ્યમાં તૃષાતુર થયેલા શ્રીદેવ રાજાને કોઈ ભિલ્લે જળ-
 પાન કરાવ્યું. ‘જેવી તેવી પણ વસ્તુ અવસરે આપી હોય તો
 તે ઘણા ફળવાળી થાય છે.’ અરણ્યમાં ફરતાં રાજાએ એક
 મુનિને જોઈ તેને હર્ષથી નમસ્કાર કર્યા, અને તેમના મુખથી
 સંસારસમુદ્રથી તારનાર ધર્મ આ પ્રમાણે સાંભળ્યો—“જન્મ,
 જરા અને મરણથી મુક્ત થયેલા જિનેશ્વરોએ આ સંસારનો

પારં પામવા માટે સાધુધર્મ અને શ્રાવકધર્મ એવાં બે માર્ગો જ
 કહેલા છે. ” પછી બે પ્રકારના ધર્મનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ સાંભળીને
 રાજા બોલ્યો કે- “હે પૂજ્ય ! મુખ સંપત્તિના નિધાન રૂપ સાધુ-
 ધર્મ પાળવાને તો હું સમર્થ નથી. માટે હે મુનીશ્વર ! મુખેથી
 થઈ શકે એવો ઉત્તમ ધર્મ મને બતાવો કે જેથી હું વિપત્તિ રૂપી
 સમુદ્રને તંદીને માફ રાજ્ય મુખે ભોગવું. ” તે સાંભળીને મુનિરાજ
 નિઃસ્પૃહ છતાં પણ દુઃખી જનના વત્સલ હોવાથી બોલ્યા કે—

“હે બાદ્ર ! પંચ પરમેષ્ઠીનો નમસ્કાર સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ કર-
 વામાં અદ્વિતીય સાધન છે. કોઈ પુરૂષ સાધુ અથવા જિનપ્રતિમાની
 સમક્ષ નવ વાર, નમસ્કાર મંત્રનો યથાસ્થિત જપ કરે તો તેને
 ખૂબ, પ્રેત, પિશાચ વિગેરે છાતી શકતા નથી. નમસ્કાર મંત્રનો
 એક અક્ષર જ્ઞાન સાગરોપમની સ્થિતિના અશુભ કર્મોનો નાશ કરે
 છે, તેનું એક પદ પચાત્ર સાગરોપમના અશુભ કર્મોનો નાશ કરે છે,
 અને આખો મંત્ર સાતસો સાગરોપમના અશુભ કર્મોનો નાશ કરે
 છે. જિનેશ્વરો વંદન અને નમસ્કારને અર્હ-લાયક છે, પૂજા સત્કાર
 રને અર્હ છે, તથા સિદ્ધિગમનને અર્હ છે, તેથી તેઓ અર્હત
 કહેવાય છે. અર્હતને નમસ્કાર કરવાથી તે જીવને હજાર ભવથી મુક્ત
 કરે છે અને ભાવથી નમસ્કાર કર્યો હોય તો તે બોધિ (સમક્રિત)ને
 પ્રાપ્ત કરાવનાર થાય છે. સિદ્ધના જીવો અલોકમાં ધર્મસ્થિતકાય
 નહીં હોવાથી જઈ શકતા નથી, તેથી લોકના અગ્ર બાજે (ઉઠે)
 રહે છે, તેઓ અર્હી શરીરનો ત્યાગ કરી ત્યાં જઈ સિદ્ધિ
 પદને પામે છે. ઝંપન પ્રાણભાર નામની પૃથ્વીથી (સિદ્ધગિલાથી)
 લોકાંત એક યોજન ઉંચે છે, અને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી મોક્ષનું
 સ્થાન બાર યોજન ઉંચે છે. નિર્મળ જળના કણીયા, રૂપ, દીપ,
 ગાયનુ દ્રુપ અને મોલીના દ્વાર-તેના જેવી ઉત્તમ અને ચતુર
 કહેલા છત્રના સ્થાન વાળી ને સિદ્ધગિરા છે, એમ જિનેશ્વ-

રના ઉપસર્ગો કર્યા, તે દુઃસહ ઉપસર્ગોને પણ તેણે સહન કર્યા. છેવટ લાખ બપ પૂર્ણ થયો ત્યારે હેમપ્રભ નામના દેવે આવીને તેને કહ્યું કે—“હૈ રાજા ! પંચ પરમેષ્ઠીના નમસ્કારનો એકાગ્ર-પણથી ઘોડો પણ બપ કર્યો હોય તો તે એક છત્રવાળું સાં-માન્ય-ચક્રવર્તીપણ આપે છે. હૈ રાજા ! તે પણ એકાગ્રચિત્તે નવકાર મંત્રનું ધ્યાન કર્યું છે, તેથી તું આ પૃથ્વી ઉપર મહારાજા થઈશ. ” આ પ્રમાણે કહીને તે દેવ શ્રીદેવ રાજાને તેના કાંપિય પુરમાં લઈ ગયો, અને તેના રાજ્યપર તેને સ્થાપન કર્યો. આ નમસ્કારનું જ માહાત્મ્ય સમજવું. પછી શ્રીદેવ રાજાએ કામરૂપ દેશના રાજાને તથા બીજા સર્વે રાજાઓને જીતી લીધા, તેથી તે સર્વે તેના સેવકો થયા. નમસ્કારના પ્રભાવથી તેણે ચિરકાળ સુધી એક છત્રવાળું રાજ્ય ભોગવ્યું, અને છેવટ આયુષ્ય પૂર્ણ થયે મરીને તે મહાદ્ર દેવલોકમાં દેવ થયો. તે રાજાનો જીવ ત્યાંથી ચ્યવીને ત્રીજા ભવે મોક્ષ પામ્યો. તેથી નમસ્કારનું સ્મરણ કરવામાં બુદ્ધિમાન જનોએ અવશ્ય ઉદ્યમ કરવો.

હૈ ભવ્ય જનો ! આપ્રમાણે શ્રીદેવ રાજાની કથા કર્ણગોચર કરીને (સાંભળીને) ત્રિદાંતના સારમત પરમેષ્ઠી મંત્રનું સ્મરણ કરવા અત્યંત તત્પર થાઓ.

આ પ્રમાણે શ્રીતપગચ્છ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહા-પાખ્યાય શ્રીધર્મદંત ગણિના ગ્રિય ઉપાધ્યાય શ્રીદ્રવિદ્યસગણિએ સ્વેલી શ્રીઉપદેશકરૂપવદલી નામની ટીકાને વિષે બીજી શાખામાં નમસ્કાર મંત્રનું કયા જાણવાનાર શ્રીદેવ રાજાના વર્ણન નામનો મોક્ષનો પદ્ધતિ સમાપ્ત થયો.

પદ્ધતિ ૧૭ મો.

જેના નામન વર્તન સ્મરણ કરવાના પ્રભાવથી મનુષ્યોના ધરમાં અમોઘ પ્રકારની સંપત્તિઓ વિત્રાસ કરે છે અને મોક્ષ

આણ્ણમારિક આઠ સિદ્ધિઓ સ્ફુટાયમાન થાય છે. તે શ્રીકૃષ્ણ-
નાથ સ્વામી નમારા કૃપાળુને માટે માંગો.

પંચ પદ્મિની નમસ્કારના સ્મરણનું માદ્દામ્ય કયા પદી દેવે
પદાપકાર નામનું ચતુરમું દ્વાર કહે છે.—

પદાપકારો અ

‘ પદાપકાર-પર એટલે જગતમાં વર્તતા પ્રાણીઓ, તેમના
વસ્ત્ર અને ધન વિગેરે આપવાથી ઉત્તમ આવકોએ હમેશાં ઉપ-
કાર કરેલા. ’

પુણ્યના ફળને ભોગવનાર કેટલાક મનુષ્યો ધન ઉપા-
ર્જન કરી તેનો સંગ્રહ કરી રાખે છે, અને બીજા કેટલાક મનુષ્યો
તે ધનવટ પદાપકાર કરીને પુણ્યનો સંગ્રહ કરે છે. કહ્યું છે કે—
‘ પદાપકારને માટે જ વૃક્ષો ફળવાળાં થાય છે, પદાપકારને માટે
જ ગાયો દૂધ આપે છે, પદાપકારને માટે જ નદીઓ વહે છે અને
પદાપકારને માટે જ સત્પુરુષોની સંપત્તિઓ છે, પદાપકાર કર-
વાથી પુણ્ય થાય છે, અને પરને ખીડા ઉપભવવાથી પાપ થાય
છે. એમ વિચારી સર્જનને પદાપકાર કરવામાં જ મત્ત કરેલા
થોડ્ય છે. શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ ઉપર દેવ તુષ્ટમાન થયો, ત્યાં તેણે
તેની પાસે લોકોના ઉપકારને માટે જ ચંદનની બેરી માગી
લીધી હતી. અહો ! તેની કેવી પદાપકાર શુદ્ધિ ?

શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવની કથા.

ત્રણ ખંડ ભરતના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણ દ્વારિકા નગરીમાં
રાજ્ય કરતા હતા. તેણે દાણથી પરાજય પમાડી ન. શકાય
તેવા પરાક્રમના કદ્દમોલોવટે અનેક સબળોને ખાવિત (પરા-
જેત) કર્યા હતા. એકદા સુધર્મા સભામાં સિંહાસન ઉપર
ઠેકા ધરી શ્રીકૃષ્ણની પ્રશંસા કરી, કારણ કે ‘ સમગ્રનો હરકો-
ના પણ શુભોનું કીર્તન કરે જ છે. ’ શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ કો-

તેના ઉપસર્ગો કર્યા, તે દુઃસહ ઉપસર્ગોને પણ તેણે સહન કર્યા. છેવટ ત્યાં જાપ થઈ પૂર્ણ થયો ત્યારે હેમઅબ નામના દેવ આવીને તેને કહ્યું કે—“હું રાજા ! પંચ પરમેષ્ઠીના નમસ્કારનો એકાગ્ર પ્રભાવથી થોડો પણ જાપ કર્યો હોય તો તે એક છત્રવાળું આ માન્ય-ચક્રવર્તીપણું આપે છે. હું રાજા ! તે પછી એકાગ્રચિત્ત નવકાર મંત્રનું ધ્યાન કર્યું. છે, તેથી તું આ પૃથ્વી ઉપર મહારાજા થઈશ.” આ પ્રમાણે કરીને તે દેવ શ્રીદેવ રાજાને તેના કંપિત્ય પુરમાં લઈ ગયો, અને તેના રાજ્યપર તેને સ્થાપન કર્યો. આ નમસ્કારનું જ માહાત્મ્ય સમજવું. પછી શ્રીદેવ રાજાએ કામરૂપ દેવના રાજાને તથા ખીજા સર્વે રાજાઓને જીતી લીધા, તેથી તે સર્વે તેના સેવકો થયા. નમસ્કારના પ્રભાવથી તેણે ચિરકાળ સુખી એક છત્રવાળું રાજ્ય ભોગવ્યું, અને છેવટ આયુષ્ય પૂર્ણ થયે મરીને તે મહાદેવ દેવલોકમાં દેવ થયો. તે રાજાનો જીવ ત્યાંથી સ્વર્ગને ત્રીજા કવે મોક્ષ પામ્યો. તેથી નમસ્કારનું સ્મરણ કરવામાં બુદ્ધિમાન જનોએ અવશ્ય ઉદ્યમ કરવો.

હું જાણ્ય જનો ! આપ્રમાણે શ્રીદેવ રાજાની કથા. શ્રીગોવિંદ શ્રીને (સાંભળીને) ત્રિદાંતના સારભૂત પરમેષ્ઠી મંત્રનું સ્મરણ કરવા અર્થાત તન્યર થાઓ.

આ પ્રમાણે શ્રીતપગન્ધ દ્વારા આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહાદેવ પાંચમ શ્રીધર્મદેવ ત્રિકુના ચિત્ત ઉપાધ્યાય શ્રીકૃષ્ણદાસગણિજી સ્વેલી શ્રીઉપદેશસ્થપતી નામની ત્રીજાને વિષે બીજી ગ્રાખ્યકે નમસ્કાર મંત્રનું જાપ કરવાવાન શ્રીદેવ રાજાના વર્ણન નામનો નોંધને. પદ્મવ નમસ્કાર થયો.

પદ્મવ ૧૭ મો.

તેના નામનું સ્મરણ કરવાના પ્રભાવથી મનુષ્યોના કર્મને અનેક બેકારની સંવર્તિતો ત્રિદાંત કરે છે અને આત્મ

આણુમાદિક આંડ સિદ્ધિઓ સ્ફુરાયમાત થાય છે, તે શ્રીકૃષ્ણ-
નાથ સ્વામી તમારા કલ્યાણને માટે થાઓ.

પંચ પરમેષ્ઠી નમસ્કારના સ્મરણનું માહાત્મ્ય કથા પત્રી હવે
પરોપકાર નામનું સત્તરમું દ્વાર કહે છે. —

પરોપકારો અ

પરોપકાર—પર એટલે જગતમાં વર્તતો પ્રાણીઓ, તેમનો
વ્રત અને ધન વિગેરે આપવાથી ઉત્તમ શ્રાવકોએ હમેશાં ઉપ-
કાર કરવો.

પુણ્યના ફળને લોગવનાર કેટલાક મનુષ્યો ધણ ધન ઉપા-
ર્જત કરી તેનો સંગ્રહ કરી રાખે છે, અને બીજા કેટલાક મનુષ્યો
તે ધનવટે પરોપકાર કરીને પુણ્યનો સંગ્રહ કરે છે. કહ્યું છે કે—
“પરોપકારને માટે જ વૃક્ષો ફળવાળાં થાય છે, પરોપકારને માટે
જ ગાયો દૂધ આપે છે, પરોપકારને માટે જ નદીઓ વહે છે અને
પરોપકારને માટે જ સત્પુરુષોની સંપત્તિઓ છે; પરોપકાર કર-
વાથી પુણ્ય થાય છે; અને પરને ખીટા ઉપજાવવાથી પાપ થાય
છે. એમ વિચારી સજ્જનોએ પરોપકાર કરવામાં જ યત્ન કરવો
ચોખ્ખો છે. શ્રીકૃષ્ણ વામુદેવ ઉપર દેવ તુષ્ટમાન થયો, ત્યારે તેણે
તેની પાસે લોકોના ઉપકારને માટે જ ચંદનની ભેરી માગી
લીધી હતી. અહો ! તેની કેવી પરોપકાર બુદ્ધિ ?

શ્રીકૃષ્ણ વામુદેવની કથા.

ત્રણ ખંડ ભરતના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણ દ્વારિકા નગરીમાં
રાજ્ય કરતા હતા. તેણે કોઈથી પરાજય પમાડી ન શકાય
તેવા પરાક્રમના કલ્પલોચવટે અનેક રાજાઓને ખાવિત (પરા-
જિત) કર્યા હતા. એકદા સુધર્મા સભામાં સિંહાસન ઉપર
બેઠેલા ઇંદ્રે શ્રીકૃષ્ણની પ્રશંસા કરી, કારણ કે ‘સત્ત્વનો હરકો-
ળના પલ્લ શુભોનું દીર્ઘન કરે જ છે.’ “ શ્રીકૃષ્ણ વામુદેવ કો-

ઈના પણ દુર્ગુણ (દોષ) નો ઉચ્ચાર કદાપિ કરતા નથી, તથા નીચ યુદ્ધવડે કદાપિ કોઈની સાથે યુદ્ધ કરતા નથી. ” આણું ઇંદ્રનું વચન સાંભળી કોઈ ઇર્ષ્યાળુ ભિચ્યાદિ દેવ તે વાતને સત્ય નહીં માનવાથી તેની પરીક્ષા કરવા માટે પૃથ્વી પર આવ્યો. તેણે શ્રીકૃષ્ણના જવાના માગમાં એક દુર્ગંધવાળા કુતરાનું રૂપ વિકુર્ચ્યું. તે માર્ગેથી જતાં ઐન્યમાંથી કેટલાક માણસો દુર્ગંધથી ખેદ પામી નાસિકાને વાંટી કરવા લાગ્યા, કેટલાએક થુંકવા લાગ્યા, કેટલાએક પાછા વળવા લાગ્યા, અને કેટલાએક તે માર્ગનો ત્યાગ કરી બીજે માર્ગે જવા લાગ્યા. ત્યારપછી શ્રીકૃષ્ણ વિકાર રહિતપણે તે જ માર્ગે નીકળ્યા, તે વખતે તેના પરિવારના લોકોએ તેને તે માર્ગે જવાનો નિષેધ કર્યો છતાં તેણે તે માર્ગનો ત્યાગ કર્યો નહીં. કેમકે ‘સત્પુરુષો કદાપિ સન્માર્ગનો ત્યાગ કરતા નથી’ અનુક્રમે તે રાજા કુતર પાસે આવ્યા, તેને જોઈને બોલ્યા કે—“અહો ! શ્યામ વર્ણવાળા આ કુતરાના શ્વેત દાંતો જાણે કે મરકત મણિના થાળમાં કપરના કકડા મૂક્યા હોય એવા શોભે છે. ” આ પ્રમાણે શુદ્ધ ગ્રહણ કરી તે કુતરાની પ્રશંસા કરી. ‘જગતમાં શુણુગ્રાહી જને થોડા હોય છે, તેમાં પણ શુણુનું સેવન કરનારા તો ઘણાજ થોડ હોય છે, અને ચાળણીની જેમ દોષોને ગ્રહણ કરનારા દોષવાળા માણસો ઘણા હોય છે. ’ શ્રીકૃષ્ણે નેમિનાથ સ્વામી પાસે જઈ તેને વંદના કરી પછી તેમના મુખથી ધર્મદેશના સાંભળી પાછા વળીને જેટલામાં દારિકામાં પ્રવેશ કરે છે, તેટલામાં તેના કર્ણને વિષે તેમના અશ્વનું હરણ થયાની વાર્તાએ પ્રવેશ કર્યો. તર જ કૃષ્ણ તેની પાછળ દોડ્યા, અને તેને કહ્યું કે—“ હું પરક્રમી ! જતો ન રહે, ઉભો રહે. ” તે સાંભળી આકાશમાં રહેલે તે બોલ્યો કે—“ રણસંગ્રામ કરીને આ અશ્વને છોડાવો. ’ ત્યારે શ્રીકૃષ્ણે મુબટો રૂપી સમુદ્રને જ્ઞાત પમાડે તેવું બયંક

યુદ્ધ પ્રારંભ્યું. તેમાં પરાજય પામેલા તે. દેવે કહ્યું કે—“ હું બુદ્ધિના નિધાન કૃષ્ણ રાજા. મારી સાથે પાર્થિવ (પાંદુ) ના પ્રહારથી. યુદ્ધ કરી તમારો અથ શૂન્ય કરો. ” ત્યારે વિષ્ણુ બોલ્યા કે—“ હું દેવ ! હું કદાચિ નીચ યુદ્ધવટે યુદ્ધ કરતો નથી. બલે તમે અથ લઈ જાઓ અને મને પરાજય પામેલો માનજો. ” તે સાંભળી દેવનું મન રંજિત થયું. તેણે ઇંદ્રે કરેલી તેની પ્રશંસાની વાત કરીને કહ્યું કે—“ હું રાજા ! મેં તમારી બલે પ્રહાર પરીક્ષા કરી છે, તેમાં તમે ઇંદ્રે કહ્યા તેવા જ શુભી ગણાયા છે, માટે મારી પાસે કાંઈપણ વરદાન માગો. ” ત્યારે કૃષ્ણે તેની પાસે લોકોના ઉપકારને માટે માત્ર જેના શબ્દશ્રવણ માત્રથીજ દેવનો નાશ થાય એવી એક ચંદનની બેરી માગી. તે આપીને તે દેવ સ્વર્ગ ગયો.

કૃષ્ણે દેવે આપેલી બેરીનો એક રક્ષક નીચ્યો. તે બેરી છ માસે એક વાર વગાડવામાં આવતી, તેનો શબ્દ સાંભળવાથી માસ સુખીના ઉત્પન્ન થયેલા પ્રજાના દેવો નાશ પામતા હતા, ને બીજા ૫ માસ સુખી નવા દેવો ઉત્પન્ન થતા નહોતા. તે રી છ છ મહિને વગાડવામાં આવતી, તેથી પરદેશી લોકો ૫ પોતાના દેવનો નાશ કરવા ત્યાં આવતા હતા, બેરી વગાડવાનો સમય દર દોવાથી કેટલાક માણસો તેટલા દિવસ ત્યાં જા હાજરતા નહીં અને પોતાના દેશમાં જવા ઉત્સુક બનતા, II તેઓ બેરીના રક્ષકને કોટી મુલ્યે આપી તેની પાસેથી ત્રણ દેવની શાંતિ માટે તે બેરીમાંથી એક એક ચંદનનો ટો લેતા હતા તેને ઠેકણે તે રક્ષક બીજા કકડા બેસતો હતો. રીતે કેટલોક દાન ગયો ત્યારે તે બેરી કંથા જેવી થઈ ગઈ, કે તેનો શબ્દ જો આપી નમરીને પૂરી દેતો હતો, તે માત્ર માં પણ પૂરો સંભળાતો નહીં. એકદા તે બેરી વગાડી તે તે તેનો તેવો અથ શબ્દ સાંભળી રાજાએ તેના રક્ષકને

બોલાવી ભેરી ભેઈ, એટલે તેને ઘઘા ઠકઠાવડે નવીજ અનેલી
 ભેઈ રક્ષકપર કોધ કરીને તે દુષ્ટનો નાશ કર્યો. ન્યાયી રાજાએ
 દુષ્ટોનું દમન કરવું જ ભેઈએ, નહીં તો તે દુષ્ટ જે પાપ કરે
 તેનો છઠ્ઠો ભાગ રાજાને પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યારપછી રાજાએ
 અઠૂમ તપ કરી તે દેવની ફરીથી આરાધના કરી, એટલે તે
 દેવે પ્રસન્ન થઈ તેને બીજી ભેરી આપી. 'લોકોનો ઉપકાર
 એવી રીતે કરવો ભેઈએ કે જેથી તે ક્રિયા (પરોપકાર) સા-
 ધુના મનને પણ આનંદ આપનારી થાય. 'કૃષ્ણે તે ભેરીનો
 નવો રક્ષક કર્યો. તેણે તે ભેરીને ધરાખર સાચવી, તેથી રાજા-
 એ તેને ધણું ધન આપી તેનું સન્માન કર્યું.

જેઓ પરોપકાર કરવામાં આસક્ત હોય છે, તેઓ જ પૃ-
 થ્વીપર સત્પુરૂષો કહેવાય છે, તેમને આણકાય કરતાં પણ અધિક
 ખુદ્દિવાળો પુરૂષ વર્ણવી શકે નહીં. તેવા સર્વ લોકને આશ્ચર્ય
 ઉત્પન્ન કરનાર પરોપકારી શ્રી વિક્રમાદિત્ય રાજાનો વૃત્તાંત
 હે લખ્યો ! તમે સાંભળો.—

શ્રી વિક્રમાદિત્ય રાજાની કથા.

માલવ નામના દેશમાં પૃથ્વીના ભૂપણ રૂપ અને લક્ષ્મી
 દેવીને કીડા કરવાનાં ગૃહ રૂપ ઉજ્જયિની નામની નગરી શામે
 છે. તે નગરીમાં શત્રુઓને ત્રાસ પમાડનાર, પૃથ્વીનું ભરણ
 પોષણ કરનાર અને તેજવડે તપતા સૂર્યને પણ જીતનાર
 વિક્રમાર્ક નામનો રાજા હતો. તે પોતાની દૃષ્ટિએ પડતા દરેક
 દુઃખીને એક હજાર સોનૈયા આપતો હતો, કવિતા કરનાર કવિને
 દશ હજાર સુવર્ણનું દાન આપતો હતો, જેની વાણી સાંભળી
 પોતાને હસવું આવે તેવા કુશળ પુરૂષને લક્ષ સુવર્ણ આપતો
 હતો અને પોતાને પ્રસન્ન કરનાર કવિરાજને કોટી સુવર્ણ આ-
 પતો હતો--આવો તેણે નિયમ કર્યો હતો.

એકદા સૂર્ય જેમ પ્રાતઃકાળે ઉદયાચળ પર્વતને ચોભાવે તેમ વિક્રમાદિત્ય રાજા સિંહાસનને ચોભાવતો હતો, તે વખતે પ્રતિ-
 હારે આવીને કહ્યું કે—“કોઈ ભિક્ષુ આપને જોવાની ઇચ્છાથી
 દાર પાસે આવેલો છે, તેના હાથમાં ચાર શ્લોકો છે, તે અહીં
 આવે કે જાય ? ” રાજાએ જવાબ આપ્યો કે—“ હાથમાં ચાર
 શ્લોક લઈને આવેલા ભિક્ષુને દશ લાખ સુવર્ણ અને ચૌદ શા-
 સનો આપું છું. હવે તેને આજ્ઞાની ઇચ્છા હોય તો આવે,
 અને જવું હોય તો જાય. ” રાજાનો આ જવાબ પ્રતિહારે
 ભિક્ષુને કહ્યો, ત્યારે તેણે રાજા પાસે જવાની ઇચ્છા જણાવી,
 તેથી તત્કાળ પ્રતિહારે તેને સભામાં પ્રવેશ કરાવ્યો, તે વખતે
 રાજા સિંહાસન ઉપર પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખીને બેઠો હતો.
 તેને ભિક્ષુએ આવા અર્થવાણો શ્લોક કહ્યો કે—“ હે રાજા !
 તમે સર્વદા સર્વ પ્રકારનું દાન આપો છો, એમ પડિતો તમારી
 સ્તુતિ કરે છે તે મિથ્યા છે, કારણ કે મનુષ્યો તમારી પીઠને
 પામી શકતા નથી અને પરત્વીઓ તમારું વક્ષઃસ્થળ પામી
 શકતી નથી. ” આ પ્રમાણે સાંભળી રાજા પૂર્વ દિશાનો ત્યાગ
 કરી દક્ષિણ તરફ મુખ રાખી બેઠો, ત્યારે તે ભિક્ષુ પાત્ર તેની
 સન્મુખ જમ ધીજે શ્લોક બોલ્યો, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે
 છે—“ હે રાજા ! તમે આ અપૂર્વ ધનુષવિદ્યા ક્યાંથી શીખ્યા
 છો ? કેમકે ‘માર્ગવૃનો (બાણનો) સમૂહ તમારી મુખીપે
 આવે છે, અને શુષ્ક (પ્રત્યંચા) દેશાંતરમાં જાય છે. ” તે સાં-
 ભળી રાજા દક્ષિણ દિશાનો ત્યાગ કરી પશ્ચિમ સન્મુખ બેઠો,
 ત્યારે ભિક્ષુ પાત્ર ત્યાં જઈને ત્રીજો શ્લોક બોલ્યો, તેનો અર્થ

૧ બાણનો સમૂહ દેશાંતરમાં જશે એમ અને પ્રત્યંચા સમૂહ
 આવશે એમ, તેથી આ અપૂર્વ વિદ્યા વધુ વાસ્તવિક અર્થ એ
 છે કે માર્ગવૃનો સમૂહ પાસે આવે છે, અને શુષ્ક એટલે કે દેશાં-
 તરમાં જાય છે.

એકદા કેઈ ભાત રાત્રસભામાં આવ્યો, તે વખતે જળપાન કરવાની ઈચ્છાવાળા રાજાને એઈ અવસર પામીને તે બોલ્યો કે—“ હું રાજા ! તમારા મુખકમળને વિષે નિરંતર ‘અસ્તવતી શ્લોકી છે, તમારો અધર (જોષ) જ ‘જોષ છે, કાકુત્સ્થ (નામચંદ્ર) ના પરાક્રમનું સ્મરણ કરાવવામાં નિપુણ આ તમારો જમણો હાથ જ ‘સમુદ્ર છે, અને આ ‘વાહિનીઓ કાણવાર પણ તમારા સમીપ ભાગને છોડતી નથી, તો પણ તમારા સ્વચ્છ ‘માનસને વિષે (તમારું માનસ સ્વચ્છ છતાં) જળપાન કરવાનો અભિલાષ કેમ થયો ? ” આ પ્રમાણેનો શ્લોક સાંભળી રાજાએ તેને પુછ્યો દાન આપ્યું અને પૃથ્વીપીઠ રૂપી પાટીને વિષે પોતાનું નામ લખ્યું. તે દાનનું પ્રમાણ આટલું હતું—“આઠ કરોડ સુવર્ણ, ત્રણ તોલા મોતી, મહાવરિને વિષે હુન્ન થયેલા ભમરાઓવડે કોષ પામેલા પચાસ હાથીઓ, દશ હજાર ઘાટાઓ અને અપંચ કરવામાં ચતુર સો વેશ્યાઓ—આટલી વસ્તુ ખાંડરાજાએ વિક્રમાદિત્યને દાંડ તરીકે આપી હતી તે સર્વ તેણે ઉપર કહેલા બાદને આપી દીધી.”

વિક્રમાદિત્યના દાનરૂપી મેઘથી તૃપ્ત થયેલા અનેક કવિ-ઓએ તેનાં દાનો વિષે અનેક પ્રશંસા અને કવિતો રચેલાં છે. કહ્યું છે કે—“ અતિ વાચાળ કવિજનોએ રચેલા સેંકડો કાવ્યો-વડે વિખ્વાર પામેલું વિક્રમરાજાનું ચરિત્ર હાલમાં પણ લોકને વિષે વિદ્યમાન છે.” જે આર્યજનોરૂપી તળાવો શ્રીજી રાજાએ રૂપી મેઘોએ સુકવી દીધાં હતાં, તે તળાવો વિક્રમરૂપી સૂર્યે ઉલટાં ભરી દીધાં એ આશ્ચર્ય છે. સંસારથી વિરક્ત ચિત્તવાળા હું સન્નનો ! આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણ વામુદેવ અને વિક્રમાદિ

૧ વિવાદી અને તે નામની નદી. ૨ રાતા, તે નામનો દેવ.

૩ મુદા એટલે વીંટી સદિત, સાગર. ૪ સેનાઓ, નદીઓ, ૫ મન, ૬ નામનું સંદેશ.

પામતા નથી. તેથી મુનિશાસ્ત્રે નિરંતર યતનાપૂર્વક વર્તેલું. યતના રૂપી અંગનો અંગ થવા દેવા નહીં. " જાતમરવાત્રીએ ભગવાનને પ્રશ્ન કર્યો કે— "હે ભગવન ! મુનિએ શી રીતે ચાલવું ? શી રીતે હોવા કરેલું ? શી રીતે ભેગવું ? શી રીતે શુભ ? શી રીતે આદાર કરવો ? અને શી રીતે બોલવું ? કે જેથી પાપ કર્મ ન અંધાય. " તેના જવાબમાં ભગવાને કહ્યું કે— "યતનાએ ચાલવું, યતનાએ હોવા કરેલું, યતનાએ ભેગવું, યતનાથી શુભ, યતનાથી આદાર કરવો અને યતનાથી બોલવું. આ રીતે કરવાથી પાપકર્મનો અંધ થતો નથી. "

જે માર્ગે ઘણા માણસો ચાલેલા હોય અને ચાલતા હોય, તથા જે માર્ગે સૂર્યના કિરણોવડે પ્રકાશિત હોય, તેવા માર્ગે જીવની દશાને માટે યતનાપૂર્વક ચાલવું તે ઇર્થાસમિતિ કહેવાય છે. ૧. સર્વજ્ઞ પ્રરૂપેલા તત્ત્વને જાણનાર મુનિએ કાર્ય હોય ત્યારે જ જરૂર જોઈતું નિરવધ (પાપ રહિત) વચન બોલવું અને કારણ વિના બોલવું નહીં, તે ભાષાસમિતિ કહેવાય છે. ૨. જિનશાસનનું ચોખ્ખા મુનિએ સુદતાળીય દોષ રહિત આદારનું ભોજન કરવું તે એષજાસમિતિ કહેવાય છે. ૩. અણુવડે જોઈ, પ્રમાણતા રી વસ્તુનું જાણ કરવું અને મુકવું તે આહાનનિષેપસમિતિ કહેવાય છે. ૪. મજા, મૂત્ર, શ્લેષ્મ વિગેરેનો જીવ રહિત શુદ્ધ પ્રદેશમાં ત્યાગ કરવો તે પાદિષ્ઠાપનિકા સમિતિ કહેવાય છે. ૫. ઘણા કારના તર્ક વિતર્ક રહિત, સમતા ભાવથી ભાવિત અને શુભ ધ્યાન વુદ્ધ જે મન તે મનોચુષ્તિ કહેવાય છે. ૬. મૌનનું અવલંબન કરવું અથવા વચનનો સંવર કરવો તે સાવધ (પાપ) વ્યાપારનો નિષેધ કરનારી વચોચુષ્તિ કહેવાય છે. ૭. કાર્યોત્સર્ગ કરનાર સાધુ પોતાના શરીરને જે સ્થિર રાખે તે કાયચુષ્તિ કહેવાય છે, એમ શ્રી જગદીશ્વરે કહ્યું છે. ૮. આ જિનશાસનની આઠ માતાઓનું સાધુઓએ તથા સામાયિક પૌપથમાં રહેલા શ્રાવકોએ નિરંતર પાલન કરવાનું છે.

ચુંદો, પાણિયાઈ અને સાવરણી એ પાંચ જુહસ્થાના કસાઈખાનાં
-હિંસાનાં સ્થાનો છે. તેના પાપથી તેઓ સ્વર્ગે જતા નથી. પણ
જો જુહસ્થ સર્વત્ર યતનાપૂર્વક પ્રવર્તે, તો તે શુદ્ધ થાય છે.
પૂર્વે યતનાને પાળવાથી હીલાવતી શુદ્ધ હૃદયવાળી થઈ હતી.
તેનું દર્શન આ પ્રમાણે—

હીલાવતીની કથા.

આ હરતક્ષેત્રમાં વસંતપુર નામનું નગર છે. તે સીમા
વગરના ધનનું સ્થાન છે. તે નગરમાં પ્રભાઓને રંજન કરવાની
લાલસાવાળો પ્રભાપાળ નામે રાજા હતો, અને વસંતતિલક
નામનો એક શ્રેષ્ઠ રહેતો હતો, તે સર્વ હૃદયમાં તિલક સમાન
હતો. તે શેઠ પોતાના હસ્તકમળવડે અગણિત દાન દઈને કંદુ-
પ્રદાનો પણ તિસ્તકાર કરતો હતો. તેને કામદેવરૂપ આંમલ-
દારની જાણે મંજરી હોય તેવી વસંતમંજરી નામની કાંતા
હતી, તે શીળરૂપી અલંકારવડે શોભતી હતી અને રૂપ
સાદર્યવડે દેવાંગનાનો પણ તિસ્તકાર કરતી હતી. તેને પોતાના
વંશરૂપી સસુદ્રને ઉલ્લાસ ખમાડવામાં ચંદ્ર સમાન કામદેવ,
ધરોદેવ, શ્રીદેવ અને નરદેવ નામના ચાર પુત્રો થયા હતા.
તે નગરમાં મોટા વ્યવહારીના કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલી અને રૂપની
સંપત્તિએ કરીને યુક્ત એવી શ્રીમતી, ધીમતી, દીર્ઘિમતી
અને હીલાવતી નામની ચાર કન્યાઓ હતી. તેમની સાથે
ઘેણીએ પોતાના ચાર પુત્રોને પરણાવ્યા હતા. તે સ્ત્રીઓથી
પરિવરેલા શ્રેણીપુત્રો હાથણીઓથી પરિવરેલા હાથીઓની જેવા
શોભતા હતા. ઘેણીએ ધરનાં મોંઘા બધારણને માટે ચારે વદુ-
ઓને અનુક્રમે રસોઈ કરવાનું, ધાન્ય સાચવવાનું, જમનારાઓને
પીરસવાનું અને પાણી સાચવવાનું કામ સોંપવાવડે ચોંચ્ય બધ-
રથા કરી હતી. તેમાં ધાણી વદુ હીલાવતી દંપતિમાં માણુમાં,

[illegible]

ચુંદો, પાણિયારું અને સાવરળી એ પાંચ ગૃહસ્થોના કન્યાધીનાના - સિંસાનાં રથાનો છે. તેના પાપથી તેઓ સ્વર્ગે જતા નથી. પણ જો ગૃહસ્થ સર્વત્ર ચતનાપૂર્વકે પ્રવર્તે, તો તે શુદ્ધ થાય છે. પૂર્વે ચતનાને પાળવાથી લીલાવતી શુદ્ધ હૃદયવાળી થઈ હતી. તેનું દષ્ટાંત આ પ્રમાણે—

લીલાવતીની કથા.

આ હસ્તશ્રેષ્ઠમાં વસંતપુર નામનું નગર છે. તે ગ્રીમા વગરના ધનનું રથાન છે. તે નગરમાં પ્રજાઓને રંજન કરવાની લાલસાવાળો પ્રજાપાળ નામે રાજા હતો, અને વસંતતિલક નામનો એક શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો, તે સર્વ ઇચ્છામાં તિલક સમાન હતો. તે શેઠ પોતાના હસ્તકમળવડે અગણિત દાન દઈને કંઈપણ વૃક્ષો પણ તિસ્તકાર કરતો હતો. તેને કામદેવરૂપ આશ્રવણની જાણે મંજરી હોય તેવી વસંતમંજરી નામની કાંતા હતી, તે શીંગરૂપી અલંકારવડે શોભતી હતી અને રૂપ સ્પર્ધાવડે દેવાંગનાનો પણ તિસ્તકાર કરતી હતી. તેને પોતાના વંશરૂપી સમુદ્રને ઉલ્લાસ પમાડવામાં ચંદ્ર સમાન કામદેવ, યશોદેવ, શ્રીદેવ અને નરદેવ નામના ચાર પુત્રો થયા હતા. તે નગરમાં મોટા બ્યવહારીના કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલી અને રૂપની સંપત્તિએ કરીને યુક્ત એવી શ્રીમતી, ધીમતી, કીર્તિમતી અને લીલાવતી નામની ચાર કન્યાઓ હતી. તેમની સાથે શ્રેષ્ઠીએ પોતાના ચાર પુત્રોને પરણાવ્યા હતા. તે સ્ત્રીઓથી પરિવરેલા શ્રેષ્ઠીપુત્રો હાથળીઓથી પરિવરેલા હાથીઓની જેવા શોભતા હતા. શ્રેષ્ઠીએ ઘરના ચોચ બંધારણને માટે ચારે વહુઓને અનુક્રમે રસોઈ કરવાનું, ધાન્ય સાચવવાનું, જામનારાઓને ખીરસવાનું અને પાણી સાચવવાનું કામ સોંપવાવડે ચોચ બંધારણ કરી હતી. તેમાં ચોથી વહુ લીલાવતી દંમેશાં માણુમાં,

ગોળીમાં, ઘડામાં અને ણીબ કોઈ પણ પાત્રમાં પાણી રાખતી તે ગળીને જ રાખતી હતી, અને ત્યાર પછી જ તે પાણી કામમાં વપરાતું હતું. મીઠા પાણીનો અને ખારા પાણીનો સંખારો તે કદાપિ લેજો કરતી નહીં, હુમેશાં જાડા ગરણાવડે દિવસમાં બે વાર પાણી ગળતી હતી, અને ઉષ્ણ કાળમાં ત્રણ ચાર વાર ગળતી હતી. કારણકે ચતનાવડે જ ધર્મ માનેલો છે. કહ્યું છે કે—“ કુવાના ખોદનારની જેમ મનુષ્ય પાપકર્મ વડે નીચે જાય છે, અને પ્રાસાદના ચણનારની જેમ પુણ્યકર્મ વડે ઉચે જાય છે. ”

એકદા લીલાવતીએ શુભ કર્મવડે પોતાના આત્માને સારે સ્થાને સ્થાપન કરતી હોય તેમ પાણીનો સંખારો તળાવમાં જઈને નાંખ્યો, અને ત્યાંથી પાછી વળતાં તેણીએ કોઈ પાણી ભરતી સ્ત્રીનું સ્વચ્છ ગરણું લઈ ગળીને પોતાનો ઘડો પાણીથી ભર્યો. ત્યાર પછી તે ઘર તરફ આવતી હતી, તેટલામાં અશ્વ ઉપર બેઠેલો નાનપુત્ર તેના સામે મળ્યો, તેથી આમ તેમ ફરતાં તેણીનો પગ સ્પર્શના પામ્યો, અને માથા પરથી પાણીના ઘડો પડીને કુટી ગયો, પોતાની માતા પૃથ્વીને આલંગન કરવા માટે જાણે ઘણાં રૂપને ધારણ કરતો હોય તેમ તેના સેંકડો કકડા થઈ ગયા. તેથી તે શોક કરવા લાગી કે—“પ્રાચે બરાબર ગળ્યા વિનાનું પાણી ઢોળાઈ ગયું, તેથી મને ઘણું પાપ લાગ્યું. ” એમ શોક કરતી તે પાપની શુદ્ધિ માટે ત્યાં માર્ગમાં જ બેઠી. તેટલામાં તે જ માર્ગે એક જ્ઞાની મુનિ નીકળ્યા, તેને નમસ્કાર કરીને તેણીએ કહ્યું કે—“હું ભગવન! મારી શુદ્ધિને માટે મને તપ સિવાયનું બીજું કંઈ પ્રાયશ્ચિત્ત આપો. ” મુનિ બોલ્યા કે—“હું ભદ્રે! જળવડે વસ્ત્રની જેમ તપવડે જ આત્માની શુદ્ધિ થાય છે. ” ત્યારે તે બોલી કે—“હું સ્વામી! મારામાં તપ કરવાની શક્તિ

નથી. નેથી તે મુર્તિદા ! એણે કોઈ દાન જતાંને કે જેથી મારી
 શુદ્ધિ થાય. ” મુનિએ કહ્યું કે-“હે રત્ન સમાન સ્ત્રી ! રત્નપુરમાં
 જ્યાં જિનેશ્વરને વાંઘના દર, અને ત્યાંના રત્નેવાળી રત્નદેવીના
 પતિ રત્ન નામના શ્રાવકનો અભિપ્રયેક સ્થાપ કર. તેમ કર-
 વાથી તે બદ્ધે ! તારા આત્મા નિર્ભય થશે. ” તે સાંભળી તત્કાલ
 જાણનારી લીલાવતી મુનિને નમસ્કાર કરીને પોતાને ઘર ગઈ,
 અને પોતાના પતિને તે વૃત્તાંત નિવેદન કર્યું. ત્યારે તેણે પો-
 તાની પ્રિયાને શુદ્ધિ કરવા માટે રત્નપુર માફતી. માર્ગમાં તે
 લીલાવતી ઠેકાણે ઠેકાણે હર્ષથી જિનેશ્વરની પ્રતિમાઓને વાંઘતી
 હતી, અને મ્નાત્ર ઉત્સવવડે પોતાના આત્માને પવિત્ર કરતી
 હતી. વળી પરલોકમાં પોતાના આત્માને પૂજાવવા ઇચ્છતી હોય
 તેમ શુભ શ્રાવપૂર્વક ઉત્તમ વ્યંદન અને પુરુષાવડે દરેક જિન-
 પ્રતિમાઓને પૂજતી હતી, સદ્ગુણવાળી લીલાવતી બાણે મૂર્તિ,
 માત્ર પોતાની કીર્તિનું આરોપણ કરતી હોય તેમ દરેક જિન-
 વ્યેત્ય ઉપર જ્વળ થઈ પડતી હતી. ઠેકાણે ઠેકાણે વસના સમુદયું
 કાન કરીને તે સંપ્રત્તે પહેરામણી કરતી હતી, ધનનો વ્યય કરીને
 ધર્મની આવક નિષ્કપટપણે વધારતી હતી, અને ચાલતી રીપિ-
 કાની જેમ ને દરેક સ્થાને અવિરતતા શાસનનો ઉદ્યોત કરતી
 હતી. આ પ્રમાણે કરવાથી તેનું નામ પૃથ્વીતળ ઉપર સર્વત્ર
 પ્રસિદ્ધિને પામ્યું. આ રીતે ધર્મનાં કાર્યો કરતી તે અનુક્રમે રત્ન-
 પુર પહોંચી. ત્યાં જિનપ્રતિમાઓને આદરથી વાંઘી તેણે કોઈ
 માણસને રત્ન શ્રાવક અને તેની સ્ત્રી રત્નદેવીના શુભેા પૂછ્યા.
 ત્યારે તે માણસ બોલ્યો કે-“હે બદ્ધે ! તેમના શુભેાનું વર્ણન કર-
 વાને ઈદ્ર પણ સમર્થ નથી, તો પણ પવિત્રતાને કરનાર માત્ર તેમનું
 સ્વરૂપ કુંઠામાં જ હું કહું છું તે તમે સાંભળો.—રત્ન શ્રાવક
 આઠ વર્ષનો બાળક હતો, ત્યારે સાધુની પાસે શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ
 કરતો હતો, તેથી જનધર્મના તત્ત્વને તે બાળુનારો થયો, તેથી

તેણે ગુરૂની સાક્ષીએ નિયમ ગ્રહણ કર્યો કે—“મારે નિરંતર શુકલ પક્ષમાં ચોથું (બ્રહ્મચર્ય) વ્રત પાળવું. તેવા અવસરે એક રત્નદેવી નામની બાળિકા સાધ્વીની પાસે જૈનશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરતી હતી, તે પણ સરસ્વતીની જેમ તત્ત્વને જાણનારી થઈ. તેથી બાલ્યાવસ્થામાં જ તેના ચિત્તમાં સંવેગ પ્રાપ્ત થવાથી ધર્મના તત્ત્વને જાણનારી અને કળાના નિધાન રૂપ તેણીએ નિરંતર કૃષ્ણપક્ષમાં બ્રહ્મચર્ય પાળવાનો નિયમ અંગીકાર કર્યો. અનુક્રમે તે બંને યુવાવસ્થાને પામ્યા ત્યારે પૂર્વ પુણ્યના યોગે તે બંનેનો જ પરસ્પર વિવાહ થયો. પછી તે બંનેએ કેટલોક કાળ તો શાસ્ત્રવિનોદમાં જ નિર્ગમન કર્યો. છેવટે તે બંનેએ પરસ્પર પોતપોતાના નિયમની હકીકત જાણાવી. એટલે રત્નદેવી બોલી કે—“હે સ્વામી ! હું વ્રત (ચારિત્ર) ને અંગીકાર કરે, અને તમે તો પુરૂષ છો તેથી સ્વરૂપે કરીને લક્ષ્મીનો તિરસ્કાર કરનારી અને વણિક કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલી બીજી કન્યાનું પાણિ ગ્રહણ કરો.” તે સાંભળીને અંતઃકરણમાં દેરાચ્ચને પામેલો તે બોલ્યો કે—“હે પ્રિયા ! સ્ત્રીનો જે પરિગ્રહ કરવો તે સંસારરૂપી વિષવૃક્ષનું બીજ છે. જો હું કેદખાનાની જેવા આ સંસારના બંધનથી અનાયાસે નીકળ્યો છું તો હું હવે જાણતાં છતાં કેમ મારા આત્માને બંધનમાં નાંખું ?” આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી સંવેગ યુક્ત મનવાળા તે બંનેએ મોટા ઉત્સવપૂર્વક ગુરૂની પાસે જઈ સર્વથા ચોથું વ્રત અંગીકાર કર્યું. મૂર્તિમાન જાણે પુણ્યના ચિંડ જ હોય એવા તે લોકોત્તમ દંપતીની તુલ્ય ત્રીજો કોઈ પણ મનુષ્ય આ પૃથ્વી પર જણાતો નથી.”

આ પ્રમાણે તે મનુષ્યના મુખથી હકીકત સાંભળી લીલાવતી હર્ષ પામી, અને ચતનાપૂર્વક ધર્મને કરનાર રત્ન શ્રાવકને ઘેર ગઈ. તેણે આસન આપી તથા કુશળ પ્રશ્ન પૂછી તે સતીનું સન્માન કર્યું, પછી તે સતીએ પોતાના આવવાનું કારણ કહી તે

દંપતીને પ્રીતિપૂર્વક ઘણા આગ્રહથી નિમંત્રણ કર્યું અને તેમને જોજન કરાવ્યું, પછી કીરસમુદ્રના જળની જેવા ઉજ્જવળ વસ્ત્રો તેમને પહેરાવ્યાં.

તે વખતે તે નગરમાં કોઈ કેવળજ્ઞાની મુનિ પધાર્યા; તેને રત્ન આવક, રત્નદેવી અને લીલાવતી તથા બીજા નગરવાસી જનો આનંદથી વંદના કરવા ગયા. તેઓ વિધિ પ્રમાણે વંદનાં કરી ચોક્કસ રંગાને બેઠા. કેવળીએ તેમને દેશનામાં કહ્યું કે—“મનુષ્યે જો એક પત્નિ નિયમ ચર્યાર્ય પાળ્યો હોય તો તે મોક્ષનાં મુખને આપનાર થાય છે. જેમકે લીલાવતી એક ચંતના ધર્મવટે જ મોક્ષને પામશે.” તે સાંભળીને રત્ન આવક વિગેરેએ પૂછ્યું કે—“તે લીલાવતી કોણ છે ?” ત્યારે જિનેશ્વરે તેની પ્રથમથી પ્રારંભીને સર્વ કથા કરી સાંભળાવી કહ્યું કે—“તે લીલાવતી તમારી પાસેજ બેઠી છે. તે અહીંથી સ્વર્ગમાં જઈ ત્યાંનું મુખ ભોગવી મનુષ્ય જન્મ પામી ચંતના ધર્મથી મોક્ષને પામશે.” આ પ્રમાણે ચંતનાનું કૃણ સાંભળી નગરના પુરુષો અને સ્ત્રીઓ નિરંતર ચંતના પાળવામાં અધિક ઉદ્યમી થયા. પછી તે ભાવ્યવતી લીલાવતી ત્યાંથી નીકળી વસંતપુર આવી, અને યાવજીવ ધર્મન ચંતનારૂપ ધર્મેનું આરાધન કર્યું.

વિદ્વાન જનોના સમૂહમાં મુગટ સમાન હેં બળ્ય પ્રાણીઓ ! ધર્મના બીજા સર્વ વિકરંપાનો ત્યાગ કરી એક ચંતના પાળવામાં જ નિરંતર ચળ કરો. કેમકે ચંતનાના પ્રભાવથી જ જિનેશ્વરોની આજ્ઞાનું આરાધન કરવામાં લાલસાવાળી અને શુદ્ધ શીજનતને ધારણ કરનારી લીલાવતીને દેવ અને નરબળની ઉત્તમ સમૃદ્ધ પ્રાપ્ત થઈ હતી.

આ પ્રમાણે શ્રી તપગચ્છરૂપી આકાશને વિષે સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મહંસગણિના ગિર્ય ઉપાધ્યાય શ્રી ઉદ્ધવ-ગણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશ કલ્પવૃક્ષીનામની ટીકાને વિષે બીજી ગ્રાંથમાં ચંતના કરવાના વિષય ઉપર લીલાવતી વર્ણન નામનો અઠારમો પદ્ય સમાપ્ત થયો.

પદ્ધતિ ૧૯ મો.

જે તીર્થના રવામી વ્યાખ્યાનના અવસરરૂપી વર્ધાન્કતુમાં મેઘની જેમ પૃથ્વીપર વાણીરૂપી જળના સમૂહને વરસાવતા હતા ત્યારે તેમના મુખરૂપી વનમાં ઉત્પન્ન થયેલા અક્ષરોરૂપી પુષ્પો કે જે વાણીરૂપ જળની વૃદ્ધિથી ઉત્પન્ન થયાં હતાં તેને ગ્રહણ કરીને અણુધરો અરિહંતના મતને શોભાવવા માટે શાસોરૂપી મોટી માળાઓ શુદ્ધતા હતા, તેવા શ્રી મહીનાથ નામના ઓગણીશમાં તીર્થકર લવ્ય જીવોને ધર્મલક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ કરાવનાર થાઓ.

યતનાનું સ્વરૂપ કહ્યા પછી હવે ત્રીજી ગાથામાં કહેલું જિન-પૂજા નામનું ઓગણીશમું દ્વાર કહે છે.

જિણપૂજા

ચોત્રીશ અતિશયોવડે શોભતા અને આઠ મહા પ્રાતિહાર્યો-વાળા શ્રી જિનેશ્વરોની પંડિત જનોએ ચંદન પુષ્પાદિકે કરીને પૂજા કરવી.

સમવસરણમાં વિરાજમાન અને પોતપોતાના તીર્થને સ્થાપન કરનારા જિનેશ્વરો જાણવા. એક ચોવીશીમાં તેવા ચોવીશ જિનો થાય છે, અને ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણ ચોવીશીમાં થઈને કુલ બોતેર જિનો થાય છે, તે જિનોની વિધિપૂર્વક પૂજા કરવાથી મનુષ્ય અનેક પ્રકારની સંપદાને પામે છે. જિનેશ્વરોની પૂજા ત્રણ પ્રકારે કહેલી છે—અંગપૂજા ૧, અગ્રપૂજા ૨ અને ભાવપૂજા ૩. તેમાં ચંદન અને પુષ્પોવડે જે પ્રભુની પૂજા કરવી તે અંગપૂજા કહેવાય છે. ૧. પ્રભુની સન્મુખ ક્ષણ નૈવેદ્ય અને ઘોખા વિગેરે જેમ્મૂકવા તે બીજી અગ્રપૂજા કહેવાય છે. ૨. અને સ્તુતિ, ગીત, ગાયન વિગેરેથી ભાવપૂજા થાય છે. ૩. દ્રવ્ય-પૂજા આઠ પ્રકારની કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે—ચંદન ૧ ધૂપ ૨,

અમળ (આખા) ૩, પુષ્પ ૪, હીપ ૫, ફળ ૬, નેરેલ ૭ અને
 જંગા ૮ આ ૧૨માં વસ્તુવટે દાખા પુરુષોએ પ્રભુની પૂજા કરવી.
 માતાધર્મકથા નામના છૂટા અંગમાં અને ઉવાચિમમમાં
 સત્તર પ્રકારી પૂજા આ પ્રમાણે કરી છે—જન ૧, ચંદન ૨,
 વજ્ર મુગત ૩, ગ્રંથ ૪, કુટા પુષ્પ ૫, પુષ્પાની માતા ૬, વળે
 ૭, શૂંભ (વામદેવ) ૮, ચંદરવંદા આંધરવંદા ૯, મુવર્ત્તિકિના અ
 લંકારો ધરવા ૧૦, પુષ્પાની મોટી માળા ધરાવવી ૧૧, અમળો
 વટે અષ્ટમંત્રગ આજેખવા ૧૨, સાંધ વર્જવામાં પુષ્પાનો સમૂહ
 ધરવો ૧૩, પૂષ્પ કરવો ૧૪, એક માં આઠગદ નમારવાનો અંગ
 કરવો ૧૫, મોટી અળત ધરાવવી ૧૬ અને નૂન કરવું ૧૭ ને
 વળી રાજઅર્ચીય નામના સુત્રમાં ક્રીષ્ટી અને ગુર્ણમહેલ
 નેથી રીતે પ્રભુની પૂજા કરી છે, તેવી રીતે વિષેરી અંગ્યે રવે.
 પૂર્વક થળા દ્રવ્યોનો બધ કરીને મહાપૂજા કરવી. પૂજા કરવાનો વિધિ
 આગમનાં વચનોથી બાંધી લેવો. બહી પણ તેનો કાંઈક વિધિ
 કરેવામાં આવે છે.

પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખીને સ્નાન કરવું, પશ્ચિમ તરફ
 મુખ રાખીને દાતણ કરવું, ઉત્તર તરફ મુખ રાખીને શ્વેત વસ્ત્ર
 પહેરવા, અને પૂર્વ કે ઉત્તર તરફ મુખ રાખીને પૂજા કરવી.
 પ્રભુના જે ચરણ, જે બાજુ (હીચરુ), જે હાથ, જે ખભા અને
 એક મસ્તક એ નવ અંગે અનુક્રમે પૂજા કરવી. ચંદન વિના
 કદાપિ પૂજા કરવી નહીં. માતઃકાળે મુખથી વાસકોપવટે, મ-
 ધ્યાન્હ સમયે પુષ્પોતા સમૂહવટે અને સાંધકાળે પૂષ્પ હીપવટે
 એમ ત્રણે કાળે જિનેશસ્ત્રી પૂજા કરવી. પ્રભુની જમણી બાજુએ
 હીપ કરવો ને ડાબી બાજુએ પૂષ્પ કરવો. અગ્રપૂજા પ્રભુની સન્મુખ
 કરવી. આ પ્રમાણે ચાલમાં કહેલા વિધિપૂર્વક વિદ્વાનોએ દ્રવ્યપૂજા

અશોક માળીની કથા.

મહારાષ્ટ્ર નામના મોટા દેશમાં હલૂર નામના ગામમાં અશોક નામનો માળી રહેતો હતો, તે હંમેશાં નવ પુષ્પોવટે જિનેશ્વરની પૂજા કરતો હતો, તેથી તે નવ કરોડ અને નવ લાખ મુવણ અને રત્નોનો સ્વામી થયો, નવ લાખ ગામનો પ્રભુ થયો, નવ નિધિનો સ્વામી થયો. છેવટ રાજ્યનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર શ્રદ્ધા કરી મરણ પામી અનુત્તર વિમાનમાં દેવ થયો, ત્યાંથી ચ્યવી મનુષ્ય ભવ પામી રાજા થઈને સિદ્ધિપદને પામ્યો. આ પ્રમાણે અશોક માળી હર્યપૂર્વક નવ પુષ્પોએ કરીને પ્રભુના નવ અંગની પૂજા કરવાથી આશ્ચર્યકારક વિચિત્ર સમૃદ્ધિને પામ્યો હતો તેની જેમ અથવા ધનપાળની જેમ પૂજાની વિધિમાં યત્ન કરવો. ધનપાળની કથા આ પ્રમાણે—

ધનપાળની કથા.

આશ્રિત જનોને લક્ષ્મીનો લેશ આપનાર માલવ નામનો દેશ છે, તેમાં ધાન્યની સંપત્તિના આધાર રૂપ ધારા નામની નગરી છે. તેમાં અસંખ્ય રત્નો હોવાથી સમુદ્ર તો નામમાત્ર જ રત્નાકર રહ્યો છે. તેમાં ભોજ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેની દીર્ઘ આકાંક્ષાને (સ્વર્ગને) ભજતી હતી, અને તેના હસ્ત-કમળમાં લક્ષ્મીએ નિવાસ કર્યો હતો. હંમેશાં તે લક્ષ દ્રવ્યનું દાન કરતો હતો. તે નગરીમાં બ્રાહ્મણના પટ્ટકર્મ કરવામાં આસપ્ત, વેદ ભણવામાં તત્પર અને સર્વ બ્રાહ્મણોને વિષે અંદ્રસમાન સર્વદેવ નામે બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને ધનપાળ અને શોભન નામના બે વિનયવાન પુત્રો થયા હતા. તેમાં મોટો ધનપાળ રાજાની સલાના અલંકારોમાં મણિરૂપ હતો, ચૌદ મહા-વિદ્યાસ્પીનદીઓને આલિંગન કરવાના સમુદ્રરૂપ હતો; મિથ્યા-દષ્ટિ હતો. અમૃતની વૃષ્ટિ જેવી મનોહર વાણીવટે પ્રત્યવર્ગનું

કરવી., પછી પ્રભુની જમાણી ખાનુઓ જ રહીને ધ્યાન અને ચૈત્ય વંદન કરવું. જિનેશ્વરની પૂજા કરતી વખતે પદ્માસને બેસવું, નાસિકાના અગ્ર ભાગ ઉપર દ્વિ રાખવી, મૌન ધારણ કરવું અને શરીરને વસ્ત્રવડે ઢાંકવું. જિનેશ્વરની પ્રીતિ સંપાદન કરવા માટે ભક્ત જનોએ પુષ્પ, પત્ર કે ફળ જે હાથમાંથી પડી ગયું હોય, પૃથ્વી પર પડેલું હોય, પગને અડકી ગયું હોય, મગ્ગ પર રહેલું હોય, ખરાબ વસ્ત્રમાં રાખેલું હોય, નાલિથી નીચે ધારણ કરેલું હોય, દુષ્ટ જનોએ સ્પર્શ કરેલું હોય, મેઘની ધારા વડે હણાયેલું હોય તથા કીડાઓથી દૂષિત થયું હોય તે તજવા યોગ્ય છે. એવા પુષ્પાદિકથી પૂજા કરવી નહીં. જે વસ્ત્ર કેડને સ્પર્શેલું હોય, જે વસ્ત્ર પહેરીને કાચચિંતા, લઘુ નીતિ કે મૈથુન કર્યું હોય તે વસ્ત્ર તજવા યોગ્ય છે. એક પુષ્પનાં બે ભાગ કરવા નહીં, પુષ્પની કળી પણ છેદવી નહીં,^૧ ચંપક કે કમળનો ભેદ (છેદ) કરવાથી મુનિની હિંસા કર્યા જેટલું પાપ લાગે છે. સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે કે-‘ગંધોદકવડે સ્નાત્ર, અષ્ટ પ્રકારી પૂજા, મંગળ દીપક અને આરતિ વિગેરે હંમેશાં કરવું.’ શાસ્ત્રવિધિ પૂર્વક જિનેશ્વરનું ચૈત્ય કરાવવું, પ્રતિમાની સ્થાપના કરવી, યાત્રા કરવી અને પૂજા કરવી. આ દ્રવ્યસ્તવ ભાવસ્તવનું કારણ છે. નિરંતર ધર્મના સમગ્ર કાર્યમાં નહીં પ્રવર્તેલા શ્રાવકોને આ દ્રવ્યસ્તવ સંસારને અલ્પ કરનાર હોવાથી યોગ્ય છે. નિરંતર આરંભમાં આસક્ત થયેલા, છ કાય જીવવધથી નિવૃત્તિ નહીં પામેલા અને સંસારરૂપી અરણ્યમાં પડેલા ગૃહસ્થીઓને આ દ્રવ્યસ્તવ આલંબનરૂપ છે. તપ નિયમ કરવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, દાન કરવાથી ઉત્તમ ભોગો પ્રાપ્ત થાય છે, દેવપૂજા કરવાથી રાજ્ય મળે છે, અને અનશન કરીને મૃત્યુ પામવાથી ઇંદ્રપાણ પ્રાપ્ત થાય છે. જે પ્રાણી ચંદન અને પુષ્પવડે જિનેશ્વરની પૂજા કરે છે તે અશોક નામના માળીની જેમ મોક્ષલક્ષ્મીને પામે છે.

૧ હવે કુલ વાંધીને તો હાર કેમ જ કરાય તે વિચારવું.

અશોક માળીની કથા.

મહારાષ્ટ્ર નામના મોટા દેશમાં હંલૂર નામના ગામમાં અશોક નામનો માળી રહેતો હતો, તે હંમેશાં નવ પુષ્પોવડે જિનેશ્વરની પૂજા કરતો હતો, તેથી તે નવ કરોડ અને નવ લાખ મુવર્ણ અને રત્નોનો સ્વામી થયો, નવ લાખ ગામનો પ્રભુ થયો, નવ નિધિનો સ્વામી થયો. છેવટ રાજ્યનો ત્યાગ કરી આશ્રિત પ્રહુણ કરી મરણ પામી અનુત્તર વિમાનમાં દેવ થયો, ત્યાંથી અધી મનુષ્ય ભવ પામી રાજા થઈને સિદ્ધિપદને પામ્યો. આ પ્રમાણે અશોક માળી હર્ષપૂર્વક નવ પુષ્પોએ કરીને પ્રભુના નવ અંગની પૂજા કરવાથી આશ્ચર્યકારક વિચિત્ર સમૃદ્ધિને પામ્યો હતો તેની જેમ અથવા ધનપાળની જેમ પૂજાની વિધિમાં ચત્ત કરવો. ધનપાળની કથા આ પ્રમાણે—

ધનપાળની કથા.

આશ્રિત જનોને લક્ષ્મીનો લેશ આપનાર માલ્ય નામનો દેશ છે, તેમાં ધાન્યની સંપત્તિના આધાર રૂપ ધારા નામની નગરી છે. તેમાં અસંખ્ય રત્નો હોવાથી સમુદ્ર તો નામમાત્ર જ રત્નાકર રહ્યો છે. તેમાં ભોજ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેની દીર્ઘિ આકાશને (સ્વર્ગને) લજ્જતી હતી, અને તેના હસ્ત-કમળમાં લક્ષ્મીએ નિવાસ કર્યો હતો. હંમેશાં તે લક્ષ દ્રવ્યનું દાન કરતો હતો. તે નગરીમાં બ્રાહ્મણના ષટ્કર્મ કરવામાં આસક્ત, વેદ બળવામાં તત્પર અને સર્વ બ્રાહ્મણોને વિષે ચંદ્રસમાન સર્વદેવ નામે બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને ધનપાળ અને શોભન નામના બે પિતૃવત્ત પુત્રો થયા હતા. તેમાં મોટો ધનપાળ રાજાની સલાહા અલંકારમાં મહિરૂપ હતો, ચંદ મહા-વિદ્યાર્થી નરીઓને આલિંગન કરવાના સમુદ્રરૂપ હતો; મિથ્યા-દષ્ટિ હતો. અમૃતની વૃષ્ટિ જેવી મનોહર વાણીવડે પ્રત્યર્ગનું

રંજન કરતો હતો. અને અવસર જાણીને રાજાનું અને અમત્ર સલાતું નવા અને પ્રાચીન કાવ્યાદિકના વિનોદવડે રંજન કરતો હતો.

એકદા સર્વદેવે પૃથ્વીમાં દાગેલો સુવર્ણનો નિધિ ઘણી રીતે જોયો—તપાસ્યો, તોપણ સમુદ્રમાં મીઠા જળની જેમ તે તેને હાથ લાગ્યો નહીં. તેથી તેણે અનેક જોશીઓને તથા નિમિત્તિયાઓને તે વિષે પૂછ્યું, પરંતુ કોઈ પણ પ્રકારે તે સુવર્ણનો નિધિ પ્રગટ થયો નહીં—હાથ લાગ્યો નહીં. અન્યદા તે નગરીના ઉદાત્તમાં મુનીશ્વરને આવેલા જાણી નગરજનો તથા સર્વદેવ પ્રાક્ષણ પણ ત્યાં જઈ તેમને નમસ્કાર કરી યોગ્ય સ્થાને બેઠો. તે વખતે પરાપકાર કરવાની જ બુદ્ધિવાળા મુનીશ્વરે ભાદરવા મહિનાના મેઘની જેવા ગંભીર ધ્વનિવડે સુખ આપનાર ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો. દેશનાને અંતે શુભ ભાવરૂપી અમૃતવડે સિંચાયેલા નગરજનો પોતપોતાને સ્થાને ગયા. ત્યારપછી સર્વદેવ પ્રાક્ષણે શુરને પૂછ્યું કે—“ હે જ્ઞાની ! મારો નિધિ ક્યાં છે ? તે મને કહો. મારે સ્ત્રી છે, બે પુત્રો છે, મોટું કુટુંબ છે, તથા રાજ્યમાં પણ મારું સારું માન છે, પરંતુ નિધાનના નાશની વ્યથાથી હું અત્યંત દુઃખી છું. ” શુરએ કહ્યું—“ જો તમને નિધાન પ્રાપ્ત થાય તો તેમાં અમને શું લાલ ? ” તે બોલ્યો—“ તે મારો નિધિ મને હાથ લાગે તો તેમાંથી આપને હું અર્ધ ભાગ આપીશ. ” આ પ્રમાણે તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી ત્યારે શુરએ નિધાનનું ઠેકાણું તેને કહ્યું. પ્રાણી પોતાના ભાગ્યને પામે તેમ તે પ્રાક્ષણ મુનીશ્વરે કહેલા સ્થાનથી જ નિધિને પામીને હૃદયમાં ઘણો હર્ષ પામ્યો અને મારાપર મુનિનો અવિશ્વાસ ન થાઓ એવા હેતુથી માટીના લેપવાળા તે નિધાનને જેમનો તેમ શુરની પાસે લઈ જઈને મૂક્યો. પત્રી મુનિના દેખતાં જ તેણે તે સુવર્ણના સરખા બે ભાગ પાડ્યા અને કહ્યું કે—“ હે પૂજ્ય ! આ અર્ધ સુવર્ણ ગ્રહણ કરી મને અનૃણી (દેવા રહિત)

કરે. " શુરેજો કહ્યું કે—“ હે વિપ્ર ! ધન ઋણ કલ્પનાનો અ-
 મારો અધિકાર નથી. કહ્યું છે કે—હે યનિ ! પૂર્વના મુનિ-
 વ્રમાએ ત્યાગ કરેલા, મેંકેટો દોષોના મુગ સમાન અને અનર્થ-
 ના કારણરૂપ વનન કરેલા અર્થ (ધન) ને તું ઋણ કરે છે,
 નો પછી તપને નિર્વ્યક શા મારે આચરે છે ? ગ્રામમાં પણ
 કહ્યું છે કે—દુપમા પણ કાગમાં ધૂનજાનનો સંગ્રહ ૧, સત્ય
 ઉપદેશની કુશળતા ૨, જ્ઞાનચર્યની મુક્તિ ૩, લોકુપના સ્થિત
 વૃત્તિ ૪, સુવર્ણાદિક દ્રવ્યનો ત્યાગ ૫ અને જોકે સ્થાને રહે-
 વાની અપ્રીતિ ૬ આ અનિ મોટા છ શુભોએ કરીને ઘણા સાધુઓ
 પરિપૂર્ણ હોય છે. સુમપ્રધાન સ્થિત દેશમાં રહેનારા ધાવડોએ
 તેમની સેવામાં તત્પર રહેવું. આ પ્રમાણે આગમમાં કહેલું
 છે. તો પણ હે વિપ્ર ! જો તારી ઋણ સ્થિત યવાની ઇચ્છા
 હોય તો શીઘ્રપણે તારા બે પુત્રોમાંથી જોકે અમને આપી દે. ”
 આ પ્રમાણે ન સાંભળી ચકાય તેવું શુરેનું વચન સાંભળી તથા
 પોતાની પ્રતિજ્ઞા પણ દુષ્પૂર (દુઃખે પૂર્ણ કરી ચકાય તેવી)
 બાળી મનમાં ચિંતાતુર થયેલો પ્રાહ્મણ પોતાને ઘેર ગયો. ત્યાં
 નિશાળેથી આવેલા શોભન વિદ્યાર્થીએ સ્વામ મુખવાળા પિતાને
 જોઈ પૂછ્યું કે—“ હે પિતાજી ! તમે આજે મારી સાથે કાંઈ
 પણ બોલના કેમ નથી ? ” તે સાંભળી પ્રતિજ્ઞાના ભંગથી ભય
 પામેલા પિતાએ તેને શુરેનું વચન કહી સંભળાવ્યું. ત્યારે તે
 બોલ્યો કે—“ મને આપીને તમે તમારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરો. ”
 પિતાએ કહ્યું—“ હે વત્સ ! તને વહાલા પુત્રને શી રીતે અ-
 પાય ? તો પણ તારાથી જ મારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થશે. ” એમ
 કહી તેણે શુર પાસે જઈ તે પુત્ર શુરને આપી કહ્યું કે—“ આ
 વાન સાંભળી આવેલો મોટો ભાઈ કોપ પામશે, મારે તમારે હવે
 અહીં રહેવું નહીં. ” પછી તે પ્રાહ્મણે ઘેર આવી સર્વ કુટુંબને
 કહ્યું કે—“ તમારે કોઈએ શોભને મત લીધું છે એવી વાન ધન-

અને તત્ત્વને કહેનારા જિનેશ્વર દેવ જ ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે. મનોહર ચારિત્ર પાળવામાં સમર્થ અને છત્રીશ ગુણોની શ્રેષ્ઠ રૂપી માણિક્યોવડે અંગને શોભાવનાર સાધુઓ જ ગુરુ તરીકે વાંદવા યોગ્ય છે. તેમજ સર્વજ્ઞ કહેલો આજ્ઞામય ધર્મ જ નિરંતર માનવા યોગ્ય છે. ” આ પ્રમાણે વિસ્તારથી ગુરુએ તત્ત્વનો ઉપદેશ કર્યો. તે સાંભળી તેની મતિ જગૃત થઈ. કહ્યું છે કે—

“ અજ્ઞાની માણસને સહેલાઈથી સમજાવી શકાય છે અને વિદ્વાનને તો તેના કરતાં અત્યંત સહેલાઈથી સમજાવી શકાય છે, પરંતુ અલ્પમાત્ર જ્ઞાન છતાં પોતાના આત્માને પંડિત માનનારા ખોટા પંડિતને બ્રહ્મા પણ સમજાવી શકતા નથી. ” ત્યારપછી પંડિતે મુનિને પૂછ્યું કે—“ શોભન મુનિ મારા ભાઈ છે, તે ક્યાં છે ? તેની ઉમ્મર કેટલી થઈ છે ? તેના શરીરનો વર્ણ કેવો છે ? અને તેણે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કેટલો કર્યો છે ? ” મુનિએ કહ્યું કે—“ તમારો ભાઈ મારી જેટલી જ ઉમ્મરનો છે, મારી જેવા જ શરીરવાળો છે અને તેને શાસ્ત્રાભ્યાસ પણ મારી જેટલો જ છે. ” તે સાંભળી પંડિત બોલ્યો કે—“ ત્યારે શું હે મુનીશ્વર ! તમે જ મારા ભાઈ શોભન મુનિ છો ? ” મુનિએ કહ્યું—‘ હા. ’ તે સાંભળી પંડિત હર્ષના રોમાંચરૂપી કંચુકથી વ્યાપ્ત થયો, અને સંસારનો નાશ કરનાર ઉત્તમ મુનિને તેણે નમસ્કાર કર્યા. પછી શોભનસૂરિએ ખીન્ન મુનિઓને બોલાવી માલવ દેશમાં સ્થિતિવાળા કર્યા. ધનપાળ પંડિતે પણ થોડા સમયમાં જિનેશ્વરના આગમનો અભ્યાસ કર્યો. નવતત્ત્વના રહે-સ્થનો જ્ઞાતા થયો, સમકિત પામ્યો, ત્રિકાળ જિનેશ્વરની પૂજા કરવા લાગ્યો અને જગતમાં ઉત્તમ શ્રાવક થયો.

એકદા લોજરાજાએ નવું સરોવર ખોદાવ્યું, તે જળથી પરિપૂર્ણ થયું, તે વખતે તેનો ઉત્સવ કરવા માટે તે પરિવાર સહિત સરોવર ઉપર ગયો. ત્યાં કેટલાક વાજાઓ વગાડવા

લાખ્યા, કેટલાક ગાયન ગાવા લાખ્યા અને કેટલાક નૃત્ય કરવા લાખ્યા, તે વખતે રાજાએ પંડિતોને કહ્યું કે — “ તમે આ માસ નવા સરોવરનું વર્ણન કરો.” ત્યારે પંડિતોએ નવા નવા શ્લોકો બતાવી તે સરોવરનું વર્ણન કર્યું. પછી સેકડા પંડિતોના અલંકારરૂપ ધનપાળ પંડિતને જોઈને જોગરાજાએ કહ્યું કે — “ તમે પણ શ્લોકવદે આનું વર્ણન કરો.” ત્યારે પંડિતે તેનું વર્ણન કર્યું કે — “ આ તળાવરૂપી એક દાનશાળા હોય એમ જણાય છે. તેમાં મત્સ્ય વિગેરેરૂપ રસોઈ નિરંતર તૈયારજ છે, બક સારસ અને ચક્રવાક વિગેરે પક્ષીઓ અહીં પાવરૂપ છે. હવે તેમાં કેટલું પુરૂષ થાય છે ? તે અમે જણતા નથી.” તે સાંભળી રાજાને કોપ થયો, તેથી તેણે મનમાં વિચાર કર્યો કે — “ આ માણે સાચું જોઈ શકતો નથી, તેથી હું રાજમહેલમાં જઈને આનાં ગણે તેને ક્ષમ ક્ષમશ.” પછી સરોવરનો મહોત્સવ કરી લોકોને દાન આપી રાજા નગર તરફ ચાલ્યો. પૂરમાં પ્રવેશ કરતાં રાજાએ એક કન્યાને હાથે વળગીને ચાલતી કોઈ વૃદ્ધા સોને જોઈ ધનપાળ પંડિતને કહ્યું કે — “ આ વૃદ્ધા શું કહે છે ? ” ત્યારે પંડિત શિશુપથે જોડ્યો કે — “ હે રાજા ! આ સ્ત્રી તમને જોઈ વિચાર કરે છે કે શું આ મહારોવ છે ? શું આ વિજય છે ? શું ઈદ્ર આવે છે ? શું ચંદ્ર છે ? શું બ્રહ્મા છે ? શું કોઈ વિદ્યાધર છે ? શું કામરોવ છે ? શું નગરાજ છે ? કે શું કુબેર છે ? ના, ના, તેઓમાંથી તો આ કોઈ પણ નથી, પરંતુ હું સખી ! પોતે કીડા કરવામાં થવર્તેલા આ તો જોગરાજા છે.” આ પ્રમાણેના શ્લોક સાંભળીને રુદ્રમાન થયેલા રાજાએ કહ્યું કે — “ હે પંડિત ! તું ઇચ્છિત વસ્તુને માગ.” પંડિતે કહ્યું કે — “ હે સ્વામી ! જો તમે મારા પર પ્રત્યક્ષ થયા હો તો મારાં બંનેત્ર મને પાછાં આપો.” રાજાએ કહ્યું કે — “ તારાં નિર્ભય નેત્રો

તારી પાસેજ છે, એમાં મારી પાસે તેં શું માગ્યું ? ” પંડિત બોલ્યો કે— “ પહેલાં મારાં નેત્રો લઈ લેવાનો આપે વિચાર કર્યો છે તેથી હું તેનેજ માગું છું. ” તે સાંભળી હર્ષ પામેલા રાજાએ ‘ તે તો મેં આપ્યાંજ છે ’ એમ કહી તેને બીજી પહેરામાણી આપી.

એકદા ભોજરાજા અધની કીડા કરવા નગર બહાર ગયા. ત્યાં એક જવનું ખેતર જોઈ તેણે પંડિતોને જવનું વર્ણન કરવાનો આદેશ કર્યો. ત્યારે બીજા પંડિતોએ જવના દોષોનું આ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું— “ હે બંને જોખો ! તમે દૂર બસી જાઓ, હે કંઠ ! તું મોટા આંતરાવાળો થા (તું પાણુ ખસી જા,) હે નિબ્બા ! તું એક ખૂણામાં સંતાઈ જા, હે નાસિકા ! તું જરાવાર કંઈ પાણુ પ્રકારે ગંધને સહન કર, અને હે ગળા ! તું આ શુષ્ક જવના કાળીઆને શાકમાં બોળી ગળી જા. જે હું જીવતા અંધદેશમાં ગયો હોત તો તમને શાલિનું અન્ન આપત. ” આ પ્રમાણેનું તેમનું વર્ણન થઈ રહ્યા પછી તરવ-જાની ધનપાળ પંડિતે ચંચાતા શુભોનું આ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું— “ હે જવ ! વિવાદ વિગેરે કાર્યમાં તારા બુવારા કડ્યાણ-કારક હોય છે. તારા ગુચ્છા તાપને દૂરણ કરનાર છે. મોંઘેલ રૂપ થઈ ગયેલાની શુદ્ધિ તારાં પાંદડાંવડે થાય છે. સ્વચિત્તા કાર્યમાં (મંગળ કાર્યમાં) તું મંગળરૂપ છે. તારા સાથેના પિતૃદેવોને અભીષ્ટ છે. તને બળતા અગ્નિમાં હોમવાથી દેવતાઓ તૃપ્ત થાય છે. તારી રેખા જે મનુષ્યના હાથમાં હોય તો તેને જ્ઞાન, વૈજ્ઞવ, યજ્ઞ અને રાજ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. ” આ પ્રમાણે ધનપાળનું વચન સાંભળી રાજા અમત્કાર પામીને બોલ્યો કે— “ હે પંડિત ! તારૂં વિઠાનપણું જગતમાં દ્રવ્ય સંપત્તિ છે. ” હે-હો-હો ! ખૂશી થઈ આ પંડિતનું દ્રવ્ય સમક્ષિત વચન સંભળી રાજા હસી પડ્યો.

ધનપાણ હમેશાં પ્રાતઃકાળે જિનેશ્વરની પૂજા કરીને પત્રી તેની સ્તુતિ કરતો હતો. વિશેષ પ્રકારની વિધિ-મુદ્ધિત પૂજા કરતાં તેને ઘણો સમય લાગતો હતો, ત્યારપછી તે રાજસભામાં જતો હતો. તેથી એકદા રાજાએ તેને પૂછ્યું કે—“ હે પંડિત ! તમે હમેશાં સભામાં મોટા કેમ આવો છો ? ” પંડિતે કહ્યું કે—“ મેં ક્ષાત્ર નંવા રાજા પ્રાપ્ત કર્યાં છે, તેની પૂજા કરીને પત્રી હું અહીં આવું છું. ” રાજાએ પૂછ્યું—“ હે પંડિત ! મારા કરતાં બીજા કયો રાજા તમારે સેવવા લાયક છે ? ” તે બોલ્યો કે—“ હે રાજા ! જેના ગુણોનું વર્ણન કરવાને ઇંદ્ર-પશુ સમર્થ નથી એવા મહાભાગ્યથી પામવા લાયક તે રાજાનું હું તત્ત્વથી સ્વરૂપ કહું છું, તે તંમે સાંભળો—મેં આજ મુખી મોટાથી અરૂપ કૃષ્ણને આપનાર અને દેહ અર્પણ કરવાથી પણ વશ (પ્રમત્ત) ન થાય એવા કટલાએક ગામના સ્વામીનો આશ્રય કર્યો હતો, અને હાલમાં તો સેવા કરવાથી થોડાના સ્થાનને જ આપી દેનાર અને માત્ર બુદ્ધિથી જ સેવવા લાયક વ્રજ બુવનનો સ્વામી પ્રાપ્ત કર્યો છે, તેથી આટલા દિવસ મારા નિષ્ફળ ગયા, તેનો મને શોક-થોડ છે. ” આ પ્રમાણે સાંભળી તેની હંવ ઉપરની શ્રદ્ધા જાણી રાજા કોપને બદલે સંતોષ પામ્યો. આમ થવાનું કારણ માત્ર ધર્મનું માહાત્મ્ય જ છે. રાજાએ તેને કહ્યું કે—“ હે બુદ્ધિમાન પંડિત ! રાજ્યનું ગમે તેવું મોટું કાર્ય હોય તો પણ તારે જિનેશ્વર દેવની પૂજા પૂર્ણ કર્યા વિના રાજસભામાં આવવું નહીં. આ બાબતમાં હું તને વચન આપું છું. ”

એકદા માગીએ પુરંપાના સમૂહથી બરેલી ચંગેરી (છાબડી) તાલની પાસે મૂકી. તે વખતે રાજાએ પંડિતને કહ્યું કે—“ આ પુરંપાવડે દેવોની પૂજા કરી આવો. ” તે સાંભળી પંડિત પુરંપાની ચંગેરી હાથમાં લઈ સર્વ દેવાલયોમાં જઈ દેવોને જોઈ

ત્યાંથી પાછા વળી જિનાલયોમાં જઈ અરિહંત દેવની પૂજા કરી. આ દેવપૂજાની હકીકત ચર પુરુષોએ આવી રાજીને કરી. પછી પંડિત પૂજા કરીને આવ્યા ત્યારે રાજીએ તેને કહ્યું કે—“ તમે કેટલાક દેવો પૂજ્યા અને કેટલાક ન પૂજ્યા તેનું શું કારણ ? ” તે બોલ્યો—“ હે સ્વામી ! જે દેવો પૂજાને લાયક હતા તેમની મેં પૂજા કરી છે. હે આર્ય ! શુભોએ કરીને દેવપણું જણાય છે, કાંઈ નામથી વાસ્તવિક દેવ કહેવાતા નથી. જેઓ સ્ત્રી, શસ્ત્ર, અક્ષસૂત્ર (માળા) વિગેરે રાગાદિકના ચિન્હોથી કલંકિત તથા નિગ્રહ અને અનુગ્રહ કરવામાં તત્પર હોય તેવા દેવો મુક્તિ આપી શકતા નથી. નાટક, હાસ્ય અને સંગીતાદિકના વ્યાપારથી વ્યાકુળ થયેલા દેવો પોતાના આશ્રિત પ્રાણીઓને શાંતપદ (મોક્ષ) શી રીતે આપી શકે ? જે દેવને ચરણ નથી તેને મારે શી રીતે પ્રણામ કરવા ? જેને લાલસ્થળ નથી તેને તિલક ક્યાં કરવું ? જેને કાન નથી તેની પાસે ગીતગાન શી રીતે કરવું ? અને જેને કંઠ નથી તેને પુષ્પની માળા ક્યાં આરોપણ કરવી ? પ્રાકાર, મંડપ અને છત્રાદિકથી શોભતા, પર્યકાસને બેઠેલા તથા જેની મૂર્તિ અને દૃષ્ટિ દોષ રહિત છે એવા જિનેશ્વર સમાન બીજા કોઈ પણ દેવ નથી. ” આ પ્રમાણે દેવ સંબંધી વિચાર સાંભળી ભોજરાજા ઘણો રંજીત થયો. આ રીતે તે પંડિતે રાજીને મોક્ષ આપનાર એવા જૈનધર્મમાં સ્થિર કર્યો.

ધનપાળ પંડિતે પાપના સમૂહનો નાશ કરનાર જિનપૂજા કરવાથી પૃથ્વીપર યશસ્વી કપૂરની સુગંધ ફેલાવી. જિનપૂજા વડે સર્વ મનોવાંછિત પૂર્ણ થાય છે, પૂજા કરવાથી પોતે પૂજવ યોગ્ય થાય છે, પૂજાવડે વિધ્નો નાશ પામે છે અને પૂજાવડે સર્વ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રાતઃકાળે સુગંધી વાસણેપે કરીને, મધ્યાહ્નકાળે પુષ્પોએ કરીને અને સાયંકાળે ધૂપ તથા દીપે કરીને જિનેશ્વરની પૂજા કરવી.

આ પ્રમાણે જિનરાજની પૂજા કરવામાં તત્પર રહેતો ધન-
પાળ નામનો શ્રેષ્ઠ પંડિત જોન્નરાજની સભામાં મુગટ સમાન
થયો. તે જ રીતે હે બુદ્ધિમાન બન્યો ! તમારે પણ સ્વર્ગ અને
મોક્ષના અતુલ મુખને આપનાર શ્રીજિનેશ્વરોની પુષ્પ, જગ
અને ચંદનાદિકવડે પૂજા કરવી.

આ પ્રમાણે શ્રીતપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહો-
પાધ્યાય શ્રીધર્મહંસ ગણિતા શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીઇંદ્રહંસ ગ-
ણિએ રથેડી શ્રીઉપદેશ કલ્પવૃક્ષી નામની ટીકાને વિષે ત્રીજી
સાખામાં જિનપૂજા કરવાના વિષય ઉપર, ધનપાળ પંડિતની
કથાના વર્ણન નામનો ઓગણીશમો પદ્યવ પૂર્ણ થયો.

પદ્યવ ૨૦ મો.

જે જિનેશ્વર પોતાના યથાના સમૂહે કરીને સમગ્ર દિશા-
ઓને ઉજ્જવળ કરી છે, તે ત્રણ બુવનના એકાંત હિતકર્તા
શ્રીમુનિસુવતસ્વામીની હું સ્તુતિ કરું છું, તે તમને હિત
કરનાર થાઓ.

જિનપૂજાનો અધિકાર કહ્યા પછી હવે જિનસ્તુતિ નામનું
વીથમું દ્વાર કહે છે.—

જિણથુણણં

જિનેશ્વરનું—અરિહંતનું સ્તવન એટલે સ્તુતિ, અર્થાત્ તે-
મના ગુણોનું દીર્તન. જિનેશ્વરના ગુણોનું દીર્તન કરવાની વિધિ-
માં મુદ્રાપદાએ નિરંતર યત્ન કરવો. આ મહોપધી અર્થ કહ્યો.
હવે વિસ્તારથી અર્થ કહે છે.—

ત્યાંથી પાછા વળી જિનાલયોમાં જઈ અરિહંત દેવની પૂજા કરી. આ દેવપૂજાની હકીકત ચર પુરૂષોએ આવી રાજીને કરી. પછી પંડિત પૂજા કરીને આવ્યા ત્યારે રાજીએ તેને કહ્યું કે—“ તમે કેટલાક દેવો પૂજ્યા અને કેટલાક ન પૂજ્યા તેનું શું કારણ ? ” તે બોલ્યો—“ હે સ્વામી ! જે દેવો પૂજાને લાયક હતા તેમની મેં પૂજા કરી છે. હે આર્ય ! ગુણોએ કરીને દેવપણું જણાય છે, કાંઈ નામથી વાસ્તવિક દેવ કહેવાતા નથી. જેઓ સ્ત્રી, શસ્ત્ર, અક્ષસૂત્ર (માળા) વિગેરે રાગાદિકના ચિન્હોથી કલંકિત તથા નિગ્રહ અને અનુગ્રહ કરવામાં તત્પર હોય તેવા દેવો મુક્તિ આપી શકતા નથી. નાટક, હાસ્ય અને સંગીતાદિકના વ્યાપારથી વ્યાકુળ થયેલા દેવો પોતાના આશ્રિત પ્રાણીઓને શાંતપદ (મોક્ષ) શી રીતે આપી શકે ? જે દેવને ચરણ નથી તેને મારે શી રીતે પ્રણામ કરવા ? જેને ભાલસ્થળ નથી તેને તિલક ક્યાં કરવું ? જેને કાન નથી તેની પાસે ગીતગાન શી રીતે કરવું ? અને જેને કંઠ નથી તેને પુષ્પની માળા ક્યાં આરોપણ કરવી ? પ્રાકાર, મંડપ અને છત્રાદિકથી શોભતા, પર્યકાસને બેઠેલા તથા જેની મૂર્તિ અને દૃષ્ટિ દોષ રહિત છે એવા જિનેશ્વર સમાન બીજા કોઈ પણ દેવ નથી. ” આ પ્રમાણે દેવ સંબંધી વિચાર સાંભળી ભોજરાજા ઘણો રંજીત થયો. આ રીતે તે પંડિતે રાજીને મોક્ષ આપનાર એવા જૈનધર્મમાં સ્થિર કર્યો.

ધનપાળ પંડિતે પાપના સમૂહનો નાશ કરનાર જિનપૂજા કરવાથી પૃથ્વીપર ચશરૂપી કપૂરની સુગંધ ફેલાવી. જિનપૂજા વડે સર્વ મનોવાંછિત પૂર્ણ થાય છે, પૂજા કરવાથી પોતે પૂજા યોગ્ય થાય છે, પૂજાવડે વિઘ્નો નાશ પામે છે અને પૂજાવડે સર્વ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રાતઃકાળે સુગંધી વાસણે પે કરીને, મધ્યાહ્નકાળે પુષ્પોએ કરીને અને સાયંકાળે ધૂપ તથા દીપે કરીને જિનેશ્વરની પૂજા કરવી.

આ પ્રમાણે જિનરાજની પૂજા કરવામાં તત્પર રહેવો ધન-
પાળ નામનો શ્રેષ્ઠ પંડિત જોજરાજની સભામાં યુગટ સમાન
થયો. તે જ રીતે હે બુદ્ધિમાન બબ્બે ! તમારે પણ સ્વર્ગ અને
મોક્ષના અતુલ મુખને આપનાર શ્રીજિનેશ્વરની પુષ્પ, જગ
અને ચંદનાદિકવડે પૂજા કરવી.

આ પ્રમાણે શ્રીતપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહા-
પાધ્યાય શ્રીધર્મહંસ ગણિતા શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીદ્વિહંસ ગ-
ણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશ કલ્પવૃક્ષી નામની ટીકાને વિષે ત્રીજી
શાખામાં જિનપૂજા કરવાના વિષય ઉપર ધનપાળ પંડિતની
દયાના વર્ણન નામનો ઓગણીશમો પદ્યવ પૂર્ણ થયો.

પદ્યવ ૨૦ મો.

જે જિનેશ્વર પોતાના યશના સમૂહે કરીને સંમગ્ર દિશા-
ઓને ઉજ્જવળ કરી છે, તે ત્રણ ભુવનના એકાંત હિતકર્તા
શ્રીમુનિમુવતરવામીની દુઃસ્તુતિ કહું છું, તે તમને હિત
કરનાર થાઓ.

જિનપૂજનો અધિકાર કદા પછી હવે જિનસ્તુતિ નામનું
વીથમું દાર કહે છે.—

જિણથુણણં

જિનેશ્વરનું—અરિહતનું સ્તવન એટલે સ્તુતિ, અર્થાત્ તે-
મના ગુણોનું કીર્તન. જિનેશ્વરના ગુણોનું કીર્તન કરવાની વિધિ-
માં મુદ્રાવકાંચ નિરંતર ચલન કરવો. આ મુદ્રાપથી અર્થ કહ્યો.
હવે વિચારથી અર્થ કહે છે.—

સર્વ (છોત્રીશ) અતિશયોએ કરીને સંપૂર્ણ અને સંસાર-સમુદ્રને તરી ગયેલા જિનેશ્વરો વિવેકી જનોએ હમેશાં ભક્તિ-પૂર્વકે સ્તુતિ કરવા લાયક છે. સમગ્ર ગુણવાળા જિનેશ્વરોની સ્તુતિ મોટા ભાગ્યથી જ થઈ શકે છે. કારણ કે જિનેશ્વરોનાં સદ્-ગુણોનું કીર્તન કરવાથી પાપનો નાશ થાય છે. જિનેશ્વરની સ્તુતિ કરનારને સમકિત દર્શનની પ્રાપ્તિ થાય છે. ઇંદ્રધુમ્ન નામના રાજાને યોધા અરિહંતની સ્તુતિ કરવાથી સમકિત પ્રાપ્ત થયું હતું. તેની કથા આ પ્રમાણે—

ઇંદ્રધુમ્ન રાજાની કથા.

ગઈ યોધીશીમાં શ્રીસાગર નામના ત્રીજા તીર્થકરને એક સો ને પંચાવન ગણધરો હતા. તેમના શાસનમાં યૌદ્ધપૂર્વે ધારણ કરનારા, દશ પૂર્વે ધારણ કરનારા, આગમના વચનને જાણનારા, સ્વધર્મરૂપી જાળના મેધ સમાન, છત્રીશ ગુણોવડે યુક્ત અને આઠ પ્રવચન માતાની આરાધના કરવામાં તત્પર એવા ઘણા સૂરિઓ થયા. તેમાં છેલ્લા સૂરિએ પોતાનો એક શિષ્ય કે જે ઉંચકુળનો છતાં અસદ્ગત્યારી હતો, વૈશ્ય વર્ગની આજ્ઞામાં વર્તતો હતો, કુલટા સ્ત્રીના સંગવડે ધન ક્ષીણ થવાથી વૈશ્ય પામ્યો હતો, તેને પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યો હતો. ‘કાળના બળથી મહાન પુરુષોની પણ બુદ્ધિ નષ્ટ થાય છે.’ તે સુનિ લોકમાં મહિમગુપ્ત નામે પ્રસિદ્ધ થયા હતા. તેને લોકો છત્રીશ ગુણોથી શોભતા, ધર્મમાર્ગના રાગી અને દયાના નિધાન, શાંત, ઇન્દ્રિયોને દમન કરનાર, બીજાને પ્રતિષેધ કરવામાં નિપુણ, આઠ પ્રવચન માતાની આરાધના કરવામાં તત્પર, વિવેકથી સંવમને ધારણ કરનાર, શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓના સમૂહને ધર્મોપદેશવડે હર્ષ પમાડનાર અને સત્ય શાશ્વતા સંનિધ

કહેતા હતા. તે સાકાનવ પૂર્વને જાણનાર હતાં. તેના તપ, યોગ અને ધ્યાન વિગેરે જોઈને 'પરમશુદ્ધ આ જ છે એમ વિદ્વાનો પણ કહેતા હતા.

આ મહિમગુપ્ત સુદિના ગ્રાન્થનમાં મિથિલા નગરીના રાજા ઈંદ્રધુમ્ન નામે શુદ્ધર્શન રાજાનો પુત્ર હતો, તેણે મહિમ-શુમાચાર્યની પાસે ધાવકધર્મનો સ્વીકાર કર્યો હતો. શત્રુરૂપી હસ્તીઓનો નાશ કરવામાં સિંહસમાન તે રાજા સર્વ પૃથ્વીને જોગવતો હતો. તે જાણતો હતો કે—'કુલદા શ્રીની જેમ જે પૃથ્વી નવા નવા રાજાઓ ઉપર રંજીત થાય છે, તેવી અન્ય અન્ય ઉપર આસક્તિ રાખનારી પૃથ્વી ઉપર સત્પુરુષોને રાજ ગાનોજ હોય ?' લોજરાજના પુત્રને મુંજ રાજા મારી નાંખવા નૈયાર થયો હતો, ત્યારે તે મુદિમાને મુંજરાજા ઉપર એક શ્લોક લખી મોકલ્યો હતો, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે હતો.—
 “ આધાતા નામનો રાજા કે જે કૃતયુગમાં અલંકાર રૂપ હતો તે પણ પૃથ્વી મૂકીને આવ્યો ગયો છે, જેણે સમુદ્રમાં સેતુ બાંધ્યો હતો તે રાવણનો નાશ કરનાર રામચંદ્ર પણ ક્યાં છે ? અર્થાત ગયા છે, બીજા પણ ખુશિષ્ટિર વિગેરે અત્યાર સુધીના રાજાઓ પણ પૃથ્વી મૂકીને આવ્યા ગયા છે, તેમાંના કોઈની સાથે પૃથ્વી ગઈ નથી, પરંતુ હું માનું છું કે હે મુંજ ! તારી સાથે ખરેખર પૃથ્વી આવશે. ” આ પ્રમાણે વિચારીને ઈંદ્રધુમ્ન રાજા મહિમા-ચાર્યનો સેવક, ધાવકધર્મને પાળનાર, સર્વ આવકોનો આધાર, દલ્લેખવના રસમાં આસક્ત, ચૈત્યોનો ઉદ્ધાર કરનાર, મોક્ષસ્થા-નની અભિલાષાવાળો, દેશવિરસિવાળો, સદા ધર્મિષ્ઠ અને સ્વધર્મના રસની લાલસાવાળો થયો. બીજા રાજાઓથી સેવાતો તે રાજા જિનધર્મનું દાન કરી સર્વ પ્રજાઓને પોતાની સંતતિની જેમ પાલન કરતો હતો. તે સુણરૂપી સ્તનના અમૂલ્યનો સમુદ્ર

હતો, સ્વજનોની આશાને પૂર્ણ કરતો હતો, પંડિત જનોનું વાંછિત પૂરવામાં કલ્પવૃક્ષ સમાન હતો, અરિહંતના ધર્મને પ્રભાવક હતો. તેના રાજ્યમાં જે હિંસક પ્રાણીઓ હતા તેઓ પણ તેના ભયથી હિંસાનો ત્યાગ કરી દયાળુ થયા હતા. વિદ્યાના માર્ગને સેવન કરનારા તે રાજાની આજ્ઞાને મસ્તક પર ધારણ કરનારા કેટલાએક માણસો બાહ્યવૃત્તિથી પણ વિદ્યાભ્યાસમાં તત્પર થયા હતા. શકે, બખ્તર, કાંબોજ, હુણ અને પાશુપથ વિગેરે દેશો કે જેઓ અનાર્ય છતાં આ રાજાના પ્રતાપથી દબાયેલા હતા તેઓ પણ જીવદયા પાળવામાં રસિક થયા હતા. પૃથ્વી પર આના જેવો કોઈ પણ રાજા થયો નહોતો કે જેની વેદજ્ઞ પંડિતોએ પણ ' આ રાજા સ્વધર્મમાં કુશળ છે ' એમ કહીને પ્રશંસા કરી હતી.

પંડિતોએ સદા કુસંગથી ભય પામવો એમ શ્રુતિમાં કહ્યું છે તે સત્ય છે. કારણ કે સર્વજ્ઞ વિના બીજા સર્વ જનોને કુસંગ ખેદકારક નીવડે છે, માટે તે તજવા યોગ્ય છે. સમકિત વંતોએ મિથ્યાદષ્ટિઓનો સંગ કરવો નહીં. કારણ કે ઉત્તમ પુરુષો પણ તેમના સંગે કરીને સન્માર્ગથી બ્રહ્મ ધાય છે. પહેલા મિથ્યાદષ્ટિ નામના ગુણરથાનકે રહેલાની સંગતિનો જે ત્યાગ કરવો તેજ પુણ્યવંતોનું મોટું પુણ્ય બાણુવું. મિથ્યાદષ્ટિના સંગમાં જે હુબ્ધપણ તે સદાચારી મનુષ્યોને નરકમાં લઈ જવાનું કારણ છે એમ ચૌદ પૂર્વધારી મહાત્માઓ કહે છે.

કર્ણાટક નામના દેશના રહેવાશી પ્રમાણુવિમુખ નામના પ્રધાનના વિનોદકોવિદ નામે પુત્ર હતો, તેની સાથે કુમાર દશામાં રહેલા ઈન્દ્રધુમ્ને કૌતુકને માટે મિત્રાઈ કરી હતી, ધર્મ ઉપાર્જન કરવા માટે કરી નહોતી. તેને તેના પિતા સુદર્શન રાજાએ તેવા મિત્રની મિત્રાઈ મૂકી દેવા કહ્યું હતું, પરંતુ તેનું

હૃદય કૌતુક જોવામાં લલચાયેલું હતું, તેથી તે તેનાંથી નિવૃત્ત થયો. શાસ્ત્રકાર કહે છે કે 'જો નોકર વિગેરે પણ પહેલા શુભસ્થાનમાં વર્તતા (મિથ્યાદષ્ટિ) હોય તો તેઓ સ્વામીને સ્વધર્મથી બદલે છે. તેથી તત્ત્વને જાણનારાઓએ પોતાની ઉન્નતિને માટે ધર્મનું સ્વરૂપ વિશેષે સમજવું અને ' મિત્ર, સ્ત્રી જે કેદારી મિથ્યાદષ્ટિ હોય તેના સંગનો ત્યાગ કરવો.' આવાં સિદ્ધાંતનાં વચનો જાત્યનો નિર્ણય કરવામાં ઉપયોગી છે, તેથી શ્રાવકે અતર્દષ્ટિથી જોવા ભૂત્યોને. પોતાની પાસે રાખવા નહીં. આવી રીતે કહીને ગિતાએ વારંવાર સમજાવ્યા છતાં ઈદ્રધુમ્ન કુમારે તેની સંગતિનો ત્યાગ કયો નહીં.

ઉપર મુદર્શન રાજા રાજ્યનો બાર પોતાના પુત્ર ઈદ્રધુમ્ન ઉપર સ્થાપન કરી પોતે પ્રવ્રત્યા ગહલુ કરી સમ્રાજ્યશિખર નામના તીર્થે ગયા. કારણ કે નવા દીક્ષિત થયેલા સાધુઓ જો જન્મભૂમિનો ત્યાગ કરે તોજ તેઓ ધર્મ (ચારિત્રધર્મ) નું વધાર્થ પાલન કરી શકે છે, અને જન્મભૂમિનું સ્મરણ કરનારા મુનિઓ ઘણી વખત ચારિત્ર રહિત થાય છે એમ પૂર્વધરે કહે છે. તેથી મુદર્શન મુનિએ જન્મભૂમિની પાસે રહેલા શત્રુજય તીર્થે પણ ન જનાં સમ્રાજ્યશિખર તીર્થની સેવા કરવા માંગી. સંયમીએ જન્મભૂમિમાં રહેલા તીર્થોનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ. માયાકૃપી પિત્રાચળીના શાસની બધ પામતા, ઉત્તમ ચારિત્ર દસમાં મન્ન થયેલા તથા મોદનો ત્યાગ કરવામાં ઉત્ક્રુક થયેલા ઉત્તમ મુનિએ જન્મભૂમિના દેસમાં પણ આવના નથી મહર્ષિઓએ મોદના કારણજન જોવા બધુઓના સંગમ કરવો નહીં એમ સર્વ વિદ્યાના પૂર્વધરે કહે છે, તથા છત્રીયા ગુપ્તના નિધાનરૂપ આચાર્યો પણ કહે છે. નસારી નિર્જાની સાથે વાતચીત કરવાથી આત્મવિદ્યાના માર્ગમાં નુલ્લ કરનારા મુનિઓને પણ તત્ત્વજ્ઞા-

હતો, સ્વજનોની આશાને
વાંછિત પૂરવામાં કદપવૃક્ષ
પ્રભાવક હતો. તેના રાજ્યમાં
પણ તેના ભયથી હિંસાનો રાજ
ધાના માર્ગને સેવન કરનારા
ધારણ કરનારા કેટલાએક માણ
સમાં તત્પર થયા હતા. શકે,
'પાશુપથ વિગેરે દેશો કે
પ્રતાપથી દબાયેલા હતા તેઓ
થયા હતા. પૃથ્વી પર આના જે
કે જેની વેદન પડિતોએ પણ
છે ' એમ કહીને પ્રશંસા કરી

પડિતોએ સદા કુસંગથી ભ
છે તે સત્ય છે. કારણ કે સર્વજ
સંગ એકકારક નીવડે છે, માટે
વતોએ મિથ્યાદષ્ટિઓનો સંગ
પુરુષો પણ તેમના સંગે કરીને સ
મિથ્યાદષ્ટિ નામના ગુણસ્થાનકે
કરવો તેજ પુણ્યવતોનું મોટું
સંગમાં જે હુબ્ધપણ તે સદાચ
જવાનું કારણ છે એમ યોદ પૂવધ

કર્ણાટક નામના દેશના રહેવા
પ્રધાનના વિનોદકોવિદ નામે પુ
દેશમાં રહેતા ઈદ્રધુમ્ને કૌતુકને મા
ઉપાર્જન કરવા માટે કરી નહોતી
રાજ્યે તેવા મિત્રની મિત્રાદ મૂકી

પ્રમાણે જાણીને તે સુદર્શન
કરીને આનંદના સ્થાનરૂપ
માંડી.

પરંતુ તેણે કર્મના મર્મરૂપી
ગુણતા તે કાર્ણાટને રાજ્યના
અંતઃકરણમાં અવિદ્યક
અનુમોદના કરતો હતો;
જને પાડવા ઇચ્છતો હતો.
પોતાના દેશમાં ઉત્પન્ન
સાથે પરણાવી. તેણીએ
અને સર્વ આશ્ચર્યોનું સ્મ-
ર્યો. ' અવિદ્યક કુળની સ્ત્રી

શુભને ધારણ કરનાર શુદ્ધ વિવેકી પુત્રોએ વંદન કરવા લાગ્યું છે, બીજા વંદન કરવા લાગ્યું નથી. ” ઇત્યાદિક આગમના વાક્યોને રાજ પ્રમાણરૂપ ગણતો હતો, તેથી તેણે તે સૂત્રને પૂછ્યું કે—“તમારામાં પૂજ્યપણું કયાં છે ? અમે તો શ્રીમાન શુદ્ધની અને સિદ્ધાંતની આરામાં તત્પર છીએ અને તમે તો આગમમાં કદા પ્રમાણે આસ્ત્રિને ધારણ કરનારા નથી, માટે અમે તમને નમસ્કાર નહીં કરીએ. ” ત્યારે તે શુદ્ધે કહ્યું કે—“હુપમ કાળમાં જનોએ છત્રીય શુભવાળાની જ જેમ છ શુભ વાળો પણ પૂજવા લાગ્યું છે, કારણ કે સાધુની પૂજામાં નિગમનાં વાક્યો માન્ય કરવાનાં છે. નિગમમાં કહ્યું છે કે—“હુપમ કાળમાં છ શુભના જે આરાધકો હોય તેને છત્રીય શુભના આરાધકની જેમ આરાધવા. ઇત્યાદિક નિગમના વાક્યોવડે અમારો આચાર સર્વથા પ્રમાણભૂત છે. ” તે સાંભળી રાજાએ કહ્યું—“અમે મહિમગુપ્ત આચાર્યના કહેવાથી નિગમનાં વચન પ્રમાણરૂપ માનતા નથી, માટે તમને નમવાના સંદેહરૂપ અધિકારનો નાશ કરવામાં સૂર્ય અમાન કોઈ પણ આગમનું વચન હોય તો બતાવો. કેમકે આગમમાં જે કહ્યું હોય, તેમાં જ અમારો વિશ્વાસ નિશ્ચય છે. ” ત્યારે ચારનું આચરણ કરવામાં અતુર એવા તે શુદ્ધે (જમદગ્નિએ) કહ્યું કે—“હો રાજા ! આવા સમયમાં સિદ્ધાંતનાં વચનોનો નિર્ણય કરવો અશક્ય છે. કારણ કે આ હુપમ કાળમાં કાળના પ્રભાવથી અદ્ય જુદાવાળા થયેલા જનો શ્રીસિદ્ધાંતના વાક્યાર્થરૂપી રથને જોડવા સમર્થ નથી. ધર્મના નિશ્ચયને કરનારા આ ચન્દ્રસુદ્ર પાર રહિત છે. જેમ કોઈ એક રથનું માગણું પાશ્વર્ય સમુદ્રમાં નાંખ્યું હોય, તેની ધોસરી ઉત્તર સમુદ્રમાં નાંખી હોય, તેનાં પૈડાંઓ પૂર્વ સમુદ્રમાં નાંખ્યાં હોય, તેનાં જ્વેતર દક્ષિણ સમુદ્રમાં નાંખ્યાં હોય અને તેના ધોડાઓ આકાશમાં નાંખ્યા હોય, તો આ સર્વ રથની

નીઓ આરિત્રવંત કહેતા નથી. આ પ્રમાણે જાણીને તે સુદર્શન મુનીશ્વરે વિશેષ પ્રકારના તપયોગે કરીને આનંદના સ્થાનરૂપ સમ્મેતશિખરની જ આરાધના કરવા માંડી.

અહીં ઇંદ્રદ્યુમ્ન રાજા થયો, એટલે તેણે કર્મના મર્મરૂપી વાયુથી પ્રેરાઈને વ્યવહારમાં નિપુણ જણાતા તે કાર્ણાટને રાજ્યના મંત્રીપદ ઉપર સ્થાપન કર્યો. તે અંતઃકરણમાં અવિઘટ હતો, તો પણ બાહ્ય વૃત્તિથી વિધાની અનુમોદના કરતો હતો; અને અવિઘારૂપી અગાધ ખાડામાં રાજાને પાડવા ઇચ્છતો હતો. તેથી તેણે રતિકીડામાં કુશળ અને પોતાના દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલી એક અવિઘટ કુળની સ્ત્રીને રાજા સાથે પરણાવી. તેણીએ કામદેવને પણ આશ્ચર્યના સ્થાનરૂપ અને સર્વ આશ્ચર્યોનું સ્મરણ કરાવનાર તે ઉત્તમ રાજાને વશ કર્યો. ‘ અવિઘટ કુળની સ્ત્રી-વાળા વિધાવાન રહી શકતા નથી. ’

એકદા તે રાણીના દેશમાંથી ફરતો ફરતો જમદગ્નિ નામનો વિક્રાન્ત વાદી ત્યાં આવ્યો, ત્યારે તેણીએ રાજાને કહ્યું કે—“ આ જમદગ્નિ નિગમના જ્ઞાનનો પાર પામેલો છે. આ દેશમાં અને બીજા દેશમાં પણ તેના જેવો બીજો કોઈ વિક્રાન્ત નથી. તે નિગમને જાણનાર, ધર્મના જ્ઞાનવાળો અને ભાર્ગવના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલો છે. ” તે સાંભળી રાજાએ મનોરંજન વાતો કરવામાં વાચાળ તે અવિઘટ સૂરિની સાથે હર્ષથી વાતો કરી. તેમાં તે વિક્રાન્ત નિગમ અને આગમના વાક્યો તથા તેના અર્થને વિપરીત રીતે પ્રરૂપી મૂળ ધર્મનું ઉન્મૂલન કરનારી પોતાની વિદ્યા પ્રગટ કરી. આ રાજાએ પૂર્વ જન્મમાં પેદાની અવમણના કરવાથી દુઃખ ઉપાર્જન કર્યું હતું, તેથી આ વખતે જમદગ્નિનાં વચનોને તે સત્ય માનવા લાગ્યો. પરંતુ “ ઇર્ષ્ય

ગુણને ધારણ કરનાર ગુરૂં વિવેદી પુત્રોએ વંદન કર્યા : લાયક
 છે, બીજા વંદન કર્યા લાયક નથી. " ઇત્યાદિક આગમના
 વાક્યોને રાજા પ્રમાણરૂપ ગણતો હતો, તેથી તેણે તે સૂત્રને
 પૂછ્યું કે—“તમારામાં પૂજ્યપણું કયાં છે ? અમે તો શ્રીમાન
 ગુરૂની અને સિદ્ધાંતની આગામાં તત્પર છીએ અને તમે તો
 આગમમાં કદા પ્રમાણે આદિત્રને ધારણ કરનારા નથી, માટે
 અમે તમને નમસ્કાર નહીં કરીએ. ” ત્યારે તે ગુરૂએ કહ્યું કે—
 “હુપમ કાળમાં જન્મોએ છત્રીશ ગુણવાળાની જ જેમ છ ગુણ-
 વાળો પણ પૂજ્યા લાયક છે, કારણ કે સાધુની પૂજામાં નિગ-
 મનાં વાક્યો માન્ય કરવાનાં છે. નિગમમાં કહ્યું છે કે—“હુપમ
 કાળમાં છ ગુણના જે આરાધકો હોય તેને છત્રીશ ગુણના આ-
 રાધકની જેમ આરાધવા. ઇત્યાદિક નિગમના વાક્યોવડે અમારો
 આચાર સર્વથા પ્રમાણભૂત છે. ” તે સાંભળી રાજાએ કહ્યું—
 “ અમે મહિમગુપ્ત આચાર્યના કહેવાથી નિગમનાં વચન
 પ્રમાણરૂપે માનતા નથી, માટે તમને નમવાનાં સદેહરૂપ અંધ-
 કારનો તાથ કરવામાં સૂર્ય સમાન કોઈ પણ આગમનું વચન હોય
 તો બતાવો. કેમકે આગમમાં જે કહ્યું હોય, તેમાં જ અમારો વિ-
 શ્વાસ નિશ્ચય છે. ” ત્યારે ચારનું આચરણ કરવામાં ચતુર એવા
 તે ગુરૂએ (જમદગ્નિએ) કહ્યું કે—“હે રાજા ! આવા સમયમાં
 સિદ્ધાંતનાં વચનોનો નિર્ણય કરવો અશક્ય છે. કારણ કે આ
 હુપમ કાળમાં કાળના પ્રભાવથી અદમ સુહૃદવાળા યયેલા જન્મો
 શ્રીસિદ્ધાંતના વાક્યાર્થરૂપી રથને જોડવા સમર્થ નથી. ધર્મતા
 નિશ્ચયને કરનાર આ શબ્દસમુદ્ર પાર રહિત છે. જેમ કોઈ
 એક રથનું માળખું પાશ્વર્ય સમુદ્રમાં નાંખ્યું હોય, તેની ધો-
 સરી ઉત્તર સમુદ્રમાં નાંખી હોય, તેનાં પૈડાંઓ પૂર્વ સમુદ્રમાં
 નાંખ્યાં હોય, તેનાં જોતર દક્ષિણ સમુદ્રમાં નાંખ્યાં હોય અને
 તેના ધોડાઓ આકાશમાં નાંખ્યા હોય, તો આ સર્વ રથની

સામગ્રી એકત્ર કરવાને દેવ વિના ખીજો કોઈ (મનુષ્ય) સમર્થ થઈ શકતો નથી, તેજ પ્રમાણે આ હુપમ કાળમાં કેવળજ્ઞાની ન હોવાથી ખીજા કોઈ પડિતો આગમના વાક્યોને એકત્ર કરવા સમર્થ નથી. પરંતુ વેદના બળથી જ આગમના અર્થનો નિશ્ચય કરવા યોગ્ય છે એમ પૂર્વધરોએ કહેલું છે. ” આવાં સંકટો અસત્ય વચનોએ કરીને તેણે રાજાને સમજાવી દીધો. નિગમનાં વાક્યોવડે બોધ પમાડેલો રાજા તેનાં વચનોને સત્ય માનવા લાગ્યો. તેણે રાજાને કહ્યું કે—“ નિગમની હીલના કરવાનું એ જ કળ છે કે આત્માનો દુર્લ્ભ સંસારસમુદ્રમાં પાત થાય. ”

ત્યારપછી મહિમશુભ્ર આચાર્ય પણ જન્મદગ્ધિની સાથે તેના વિતંડાવાદથી પરાજય પામ્યા. તેથી તેણે પણ પૂર્વધર છતાં કુર્મના યોગે કરીને નિઃશંક રીતે શ્રાવકો પાસે તેનીજ પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરી. પછી તો તે બન્ને નિગમ અને આગમના વાક્યોના વિપરીત અર્થ કરવા લાગ્યા અને મહિમશુભ્ર શુરૂ પણ સાધુ વેષનો ત્યાગ કરીને ગૃહસ્થી થઈ ગયા. આગમોનાં વાક્યોને અન્યથા કરી તે રાજાના યાજ્ઞિક શુરૂ થયા. અહો ! સારાનવ પૂર્વને ધારણ કરનાર પણ ભવને વિષે ભગ્યા, તો પછી અન્ય જનો અન્યથા પ્રકારે આચરણ કરે તેની શી વાત કરવી ? સૂર થઈને પણ આગમની હીલના કરવાથી તે દુરંત ભવસાગરમાં પડ્યા. ‘ અહો ! કર્મનું બળ કેવું દુરંત છે ? ’

આ પ્રમાણે સાગર તીર્થંકરના નિર્વાણ મહોત્સવ પછી આ અવિદ્યામય ધર્મ મનુષ્યોનાં ઐહિક વાંછિત પૂર્ણ કરવામાં ચિંતા મહિની જેવો જણાતો સતો ૭૯૯૮૫૦ વર્ષ સુધી પૃથ્વીપર પ્રવર્ત્યો. જન્મદગ્ધિ અને મહિમશુભ્ર શુરૂની પ્રેરણાથી તે ઇન્દ્રુમ રાજાએ અશ્વમેધ વિગેરે અનેક યજ્ઞો કર્યા, તેથી આ સમગ્ર

લલતલેત્ર યજ્ઞમય થઈ ગયું. કાળચક્રના બળથી હિંસામય યજ્ઞે પણ ધર્મે તરીકે માનવામાં આવ્યા. તે ઈદ્રધુમન રાજાએ ઘણા યજ્ઞ કરવાથી તેના રાજ્યમાં પશુઓ ફીણ થઈ ગયા.

એકદા ગુણવટે મૃતળને રંજન કરનારી શકુંતલા નામની તેની રાણીએ પૂર્વ દિશા સૂર્યને પ્રસવે તેમ દેહીપ્રમાણ એક પુત્ર પ્રસૂઓ. ‘આ એક પુત્ર તીર્થકરનો પિતા થશે’ આવી દેવરૂની વાણીએ કરીને રાજાએ તે પુત્રનું જનક નામ પાડ્યું. તેના જન્મને દિવસે આકાશમાં દેવદુંદુભિઓ વાગ્યા. ‘મોટાનો જન્મ મોટા આશ્ચર્યનું કારણ હોય છે.’ તે જન્મથી જ સર્વ પ્રાણીઓનો મિત્ર રૂપ હોવાથી શરણ કરવા ગોચર થયો. પરંતુ અમંજિત કષ્ટિ-પણાના અભાવને લીધે તે પહોંચે ગુણસ્થાને રહેલો હતો. તો પણ તેણે દયારૂપી મેઘની ધારાવટે મનરૂપી પર્વતને લેલો હતો અને તે અનુક્રમે શ્રદ્ધારૂપી મોટી લતાઓનો મંડપ થયો હતો. ધર્મના અધિકારી પ્રાણીઓનો વિયોગ હોવા છતાં તે બબ્બપણાને લીધે બીજા મિત્રતા ગુણસ્થાને રહેતા છવોનો ઉપકારી બન્યો.

તે જનકકુમાર ધ્રુવાવસ્થાને પામ્યો ત્યારે તેણે ઈદ્રધુમનના મનરૂપી હાથીને પોતાના વાક્યરૂપી અકૃષ્યવટે સ્પૃશ્વહિંસાની કીડા કરનાં અટકાવ્યો. તેણે કહ્યું કે-“હે રાજા ! પ્રાણીઓનો વધ કરવાથી ધર્મ શી રીતે થાય ? મલિન જગ કાલવના સંખ-ધથી નિર્મળ કેમ થાય ? હે રાજા ! આવા યજ્ઞકર્મથી આત્માની શુદ્ધિ થઈ શકતી જ નથી. માટે ધર્મશુદ્ધિથી આવું કુદ્ધ કર્મ ન કરો. જો હવે પછી તમે પ્રાણીઓનો હિંસામય યજ્ઞ કરશો તો તે દુઃખનમૂહથી પીડા પામેલો દુઃખી પ્રાણનો ત્યાગ કરીશ.” આ પ્રમાણેનું પુત્રનું વચન સાંભળી પુત્ર ઉપરના વાત્સલ્યને લીધે રાજા પ્રાણીની હિંસાથી વિરતન પામ્યો. જ્ઞાન વિનાના, મૃપા વચન બોલનારા અને સર્વ ધર્મથી રહિત થયેલા ઈદ્રધુમન રાજા પુત્રની પ્રેરણા થવા પછી પોતાના નવન્ય કાંઈકે વિરતન આવ પામ્યો.

એકદા રાજકુમાર જનકની સૌભાગ્યસુંદરી નામની પ્રિયાએ સર્વાર્થસિદ્ધિ નામના વિમાનથી સ્થવેલા તીર્થકરના ગર્ભને ધારણ કર્યો. તે વખતે તેણીએ પુત્રના ત્રણ જગતના ઐશ્વર્યને પ્રગટ કરનારા હાથી, વૃષભ, સિંહ, લક્ષ્મી, પુષ્પદામ, ચંદ્ર, સૂર્ય, ધ્વજ, પૂર્ણ કળાશ, સરોવર, સમુદ્ર, વિમાન, નિર્ધૂમઅગ્નિ અને રત્નરાશિ એ ચૌદ સ્વપ્નો જોયાં. અનુક્રમે સમય પૂણ થયે જેમ પૃથ્વી નિધાનને ઉત્પન્ન કરે અને વેલડી પુષ્પોને ઉત્પન્ન કરે તેમ તે જનકકુમારની પ્રિયાએ સર્વ લોકને પ્રીતિ કરનાર પુત્રને પ્રસન્ન્યો. 'ચોસઠ ઇંદ્રાએ આવી હર્ષથી જોનો જન્મ મહોત્સવ કર્યો તે શ્રી મહાયશા નામના ચોથા તીર્થકર જયવંતા વર્તો.' ચંદ્રના ઉદયથી પોયણાના વનની જેમ તેના જન્મદિવસથી મિથિલા-નગરીના સર્વ લોકો અત્યંત આનંદ પામ્યા. ઇંદ્રાએ સ્વર્ગપુરીની જેમ તે નગરીમાં મણિ તથા સુવર્ણના મહેલો, સભા, આંગણા અને માર્ગો બનાવ્યાં. તે નગરીમાં સુખની સંપત્તિ મોક્ષની જેમ અક્ષય દેખાવા લાગી. તેના વનો સ્વર્ગના વનોની જેમ નિરંતર પુષ્પ અને ફળની સંપત્તિને આપવા લાગ્યા. પ્રમુખતા જન્મની ભૂમિ પદ્મા, ચક્રેશ્વરી અને બ્રાહ્મી વિગેરે દેવીઓએ સેવન કરાવા લાગી. જગન્નાથના જન્મથી ચિત્તમાં હર્ષ પામેલી દેવાંગનાઓ જિનેશ્વરના શુભોના ગીતો ગાતી ગાતી ત્યાં આવવા લાગી અને જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરવા માટે અનેક મનુષ્યો, દેવો અને રાજાઓ પણ આવવા લાગ્યા. તેથી તે વિશાળ નગરી પણ સાંકડી દેખાવા લાગી. પૂર્ણિમાના ચંદ્રને જોઈને ચક્રેશ્વર પદ્મીની જેમ જિનેશ્વરના મુળકમળને જોઈને તેના માતા પિતા હર્ષ પામ્યા. ચાન્દ્રિના પવિત્રપણાથી અમત્કાર પમાડનારા પૌત્રનું મુખ જોઈ પિતામહ ઇંદ્રધૃમ્ન રાજા પણ અત્યંત હર્ષ પામ્યો. જિનેશ્વરના જન્મના પ્રભાવથી રાજાએ તત્કાળ મિથ્યાદષ્ટિ જનોના સગનો ત્યાગ કર્યો. 'અહા ! ધર્મનો વિદ્યાસ અતિ અદ્ભુત છે.'

નિરંતર વૃદ્ધિ પામતા જિનેશ્વરના મુખકમળને બોધને તેમનો પિતામહ પોતાના મિત્રો પાસે આ પ્રમાણે અર્પિતના શુભો ગાવા લાગ્યો. — “ જેનું નિર્માણ હૃદય સમારૂપી ખડગથી મૂલિત છે એવા જિનેશ્વરને છતવા માટે ક્યાયરૂપી યજુઓ તેની પાસે જ આવી શકતા નથી. જેના જ્ઞાનરૂપી દર્પણમાં ત્રણ જગત પ્રતિબિંબરૂપે દેખાય છે, તે સુંદર મુખવાળા અને કોમળ વાણીવાળા જિનેન્દ્ર ચિરકાળ જય પામો. મુર, અમુર અને મનુષ્યોએ જેના ચરણકમળને પ્રણામ કર્યા છે એવા હે પૌત્ર ! તારી ત્રણ લોકની પ્રમુખ કોણ ન ગાય ? હે જિન ! તે પોતાના પાંચ ઇન્દ્રિયોરૂપ અશ્વોને શીઘ્રપણે સન્માર્ગમાં પ્રવર્તાવ્યા છે. કસળ કે તું તેનો યોગ્ય સારથી છે. હે નાથ ! પોતાના જન્મને પ્રગટ કરી તે ઉન્માર્ગે જનારા અમને સન્માર્ગે પ્રવર્તાવ્યા છે, માટે તને નમસ્કાર હો. તારી જેવો જગતમાં બીજો કોઈ દુષ્પણુ નથી. કેમકે યજ્ઞોમાં રક્ષણ વિના હણાંતા સંજ્ઞાબંધ પ્રાણીઓને તેં છવિતજ્ઞાન આપ્યું છે. હે પૌત્ર ! નિગમ અને આગમને જાણનારા એવા તેં હિતોપદેશ આપીને દુર્મતિમાં પડતા અમારા આત્માનું રક્ષણ કર્યું છે, તારી કંઠણા અગણિત છે, તારૂં ઠાણિયુ પવિત્ર છે, અને તારૂં લાવણ્ય ઉત્તમ છે. કયા કયા તારા ગુણો વળાણવા લાયક નથી ? ઉત્તમોત્તમ શુભોની શ્રેણિરૂપી રત્નોના સમુદ્ર સમાન, અમારા કુળનાં દીપક સમાન અને જગતના આધારમૂળ હે પૌત્ર ! તું જય પામ. ”

આ પ્રમાણે વિશ્વેશ્વર પૌત્રના શુભોની સ્તુતિ કરતા તે રાત્રએ નદ ધયેલું સમકિત ફરીથી પ્રાપ્ત કર્યું. કોઈના હાથમાંથી રત્ન પડી ગયું હોય, તે ધૂળમાં દટાઈ ગયું હોય, તેથી પ્રાપ્ત કરીને તે નદ ધયું લાગતું હોય, તેને તે ધૂળ દૂર કરવાથી ફરી પામી શકાય છે, તેમ તેને ફરીથી સમકિત મળ્યું. ત્રણ જ્ઞાનને ધારણ કરનાર, હાથીના જેવી અતિવાળા અને સમતાના ઇશ્વર એવા

તે સ્વામીએ પોતાના કુટુંબને દેશવિરતિનો ઉપદેશ આપ્યો.

જ્ઞાનમાં મહા કુશળ તેમને જોઇને મહિમગુપ્ત આચાર્ય તથા પંડિત જમદગ્નિ એ બન્ને નાસીને બીજા દેશમાં જતા રહ્યા. પછી ઇંદ્રધુમ્ન રાજાએ પોતાના પુણ્યના ઉદ્ધયને લીધે પૌત્ર કહેલી દેશવિરતિને આદરપૂર્વક અંગીકાર કરી. છેવટ મહાયશાએ ચારિત્ર લીધા પછી તે તીર્થંકરના હાથથી ચારિત્ર લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરી, જિનશાસનનો સૂર્યની જેમ પ્રકાશ કરી, ગણધર પદવી પામી, કેવળજ્ઞાનની સંપદાને મેળવી તે ચોથા તીર્થંકરના પિતામહ મોક્ષે ગયા.

આ પ્રમાણે પોતાના પૌત્ર મહાયશા નામના જિનેશ્વરના ગુણની સ્તુતિ કરવાથી તરત જ ઇંદ્રધુમ્ન રાજા કે જે જિનેશ્વરના માર્ગથી બ્રહ્મ થયો હતો તે ફરીથી નબ્ર્મ થયેલા સમક્રિતને પામી કેવળજ્ઞાનરૂપ દષ્ટિવડે સમગ્ર ત્રણ લોકના પદાર્થોને જોઈ સંસારસમુદ્રને તરી ગયો, તે જ પ્રમાણે ભવ્યજનોએ અરિહંતની સ્તુતિ કરવા તત્પર થવું.

આ પ્રમાણે શ્રીતપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મહંસગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીઇંદ્રહંસગણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશકલ્પવલ્લી નામની ટીકાને વિષે ત્રીજી શાખામાં જિનસ્તુતિ કરવાના વિષય ઉપર ઇંદ્રધુમ્ન રાજાના વર્ણનરૂપ વીશમો પદ્યવ સંપૂર્ણ થયો.

પદ્યવ ૨૧ મો.

શરીરની ક્રાંતિવડે સુવર્ણનો તિરસ્કાર કરનાર, ઇંદ્રિયોરૂપી હાથીઓનું નિવારણ કરવામાં કેશરીસિંહ સમાન અને સમસ્ત ગાઢ અંધકારના સમૂહનો નાશ કરવામાં સૂર્ય સમાન નમિનાથ પરમાત્મા અમારું શરણ હો.

હવે જિનસ્તવનનું દ્વાર ક્રેલા પછી શુદ્ધી સ્તુતિરૂપ એક-
વીશમું દ્વાર કહે છે.—

‘ ગુરુયુદ્ધ ’

‘ છત્રીશ શુભોને ધારણ કરનારા શુદ્ધી સ્તુતિ કરવાથી
ધ્રાવકોને બેઠિલાબ પ્રાપ્ત થાય છે. ’ આ તેનો અંશેષથી
અર્થ કહ્યો, વિસ્તારથી તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.—

પાંચ આચારરૂપી કર્મવૃક્ષને ઉત્પત્ત કરવામાં મેઢુ સમાન,
આગમના જ્ઞાનરૂપી દીપકવડે હૃદયમાં ઉદોત્ત કરનાર, વિવિધ
દેશોમાં વિહાર કરનાર, શીળરૂપી અલોકોદ્ભવે જુપિત, તપવડે
શરીરનું શોષણ કરનાર, શુભોરૂપી લક્ષ્મીનાં પાત્ર રૂપ,
ધર્મનો ઉપદેશ આપનાર તથા નિશ્ચય અને વ્યવહારને યથા-
ચોગ્ય બાંધનાર ઇત્યાદિ શુભોએ કરીને સુકત એવા શુદ્ધ ધ્રાવકોએ
સેવવા લાયક છે. ધ્રાવકોએ ધર્મ પમાડનાર શુદ્ધ ધ્યાન કરવા
લાયક છે, સ્તુતિ કરવા લાયક છે અને સેવા કરવા લાયક છે.
કેમકે શુદ્ધ એ ધર્મરૂપી વૃક્ષને પ્રકુલ્લિત કરવામાં મેઢુ સમાન
છે. કહ્યું છે કે—‘ જે ધર્મને બાંધનાર, ધર્મનું આચરણ કરનાર,
નિરંતર ધર્મને પ્રવર્તાવનાર તથા પ્રાણીઓને ધર્મશાસ્ત્રના
અર્થને દેખાડનાર હોય તે શુદ્ધ કહેવાય છે. જે નિરંવઘ માર્ગમાં
પ્રવર્તતા હોય અને જે નિઃસ્પૃહ છતાં અન્ય જનોને નિરંવઘ
માર્ગમાં પ્રવર્તાવતા હોય, તે શુદ્ધ આત્મહિતને ઇચ્છનાર
ધ્રાવકોએ સેવવા લાયક છે. કેમકે આવા જ શુદ્ધ પોતે તરવામાં
અને બીજાને તારવામાં સમર્થ હોય છે. ’

કાળચક્રના વિગેરે કરીને ચાર પ્રકારના શુદ્ધ સેવવા લાયક
છે. તેમાં જે સંપૂર્ણ દાદશાંગીને બળવૃત્તા હોય અને સંપૂર્ણ શુભો
કરી યુક્ત હોય તે પહેલા પ્રકારના બળવૃત્તા ૧. જે સંપૂર્ણ
જ્ઞાનનો ખજાનો હોય અને કાંઈક જોછા શુભનું નિધાન

તે સ્વામીએ પોતાના કુટુંબને દેશવિરતિનો

જ્ઞાનમાં મહા કુશળ તેમને જોઈને મહિ
તથા પંડિત જમદગ્નિ એ બન્ને નાગીને ખીજા
પછી ઇંદ્રધુમ્ન રાજાએ પોતાના પુણ્યના ઉદય
હિંદી દેશવિરતિને આદરપૂર્વક અંગીકાર કરી. છે
આરિત્ર લીધા પછી તે તીર્થકરના હાથથી આ
પ્રાપ્ત કરી, જિનશાસનનો સૂર્યની જેમ પ્રકાશ
પદ્મી પામી, કેવળજ્ઞાનની સંપદાને મેળવી તે
ના પિતામહ મોક્ષે ગયા.

આ પ્રમાણે પોતાના પૌત્ર મહાયશા નામના
ગુણની સ્તુતિ કરવાથી તરત જ ઇંદ્રધુમ્ન રાજા કે
રના માર્ગથી બ્રહ્મ થયો હતો તે ફરીથી નષ્ઠ થયેલા
પામી કેવળજ્ઞાનરૂપ દષ્ટિવડે સમગ્ર ત્રણ લોકના પદ્મ
સંસારસમુદ્રને તરી ગયો, તે જ પ્રમાણે ભવ્યજનોએ
સ્તુતિ કરવા તત્પર થવું.

આ પ્રમાણે શ્રીતપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમ
પાઠ્યાય શ્રીધર્મહંસગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીઇંદ્રહ
રચેલી શ્રીઉપદેશકલ્પવૃક્ષી નામની ટીકાને વિષે ત્રીજી
જિનસ્તુતિ કરવાના વિષય ઉપર ઇંદ્રધુમ્ન રાજાના
વીશમો પદ્મવ સંપૂર્ણ થયો.

તેના પાનાના નિયમમાં ન-૫૨ રૂઝી આધુણીક પાઠેથી ભેદાંત
ગોળગત્તાનો આધાર છે.

શુદ્ધિપત્રને ધારણ કરનારા શુદ્ધચરિત્રને કાષ્ટાંત્રીમાંથી
પાનાની નિલયકિવાના અનુદાત પૂરનો અભ્યાસ કરેલા. તથા
વાંચવાની પ્રકૃતિ કરેલી નહીં કાષ્ટકે બંધાવે આજ્ઞાત વિદ્યાર્થ-
પદ થાય છે. આજ્ઞાતી વિદ્યાર્થના કર્મબંધના કારણપૂર્ણ છે.
તેથી શ્રાવકોએ શુદ્ધી આજ્ઞા પાળવામાં જતાપર સંતોષ. જેના
આત્મજાનમાં પ્રવીણ હોવા નથી, તેઓને શુદ્ધી આજ્ઞા પાળવા
અજ્ઞાન થાય છે. અને જેને આત્મજાન નથી તેઓ દુઃખર ભર
સાગરમાં પરિભ્રમણ કરે છે, તેથીજ જનપર્યયમાં શુદ્ધતત્ત્વની આરા-
ધના કરવાની કદી છે. કર્મનિર્દેશને માટે તે મુખ્ય સાધન છે.

ઉપર કહેલા ચાર પ્રકારમાંથી પાંડલા પ્રકારવાળા શુદ્ધ વિશેષે
કદીને સેવવા લાયક છે, તેને અભ્યાસે બીજા પ્રકારના, તેને અભ્યાસે
બીજા પ્રકારના અને તેને પણ અભ્યાસે આપા પ્રકારવાળા શુદ્ધ સેવવા
યોગ્ય છે. દુષ્ક્રમ સમયમાં ઉત્પન્ન થયેલા શ્રાવકોને આપા પ્રકારના
શુદ્ધ પણ સેવવાથી ધર્મના બીજ માટે કારણપૂર્ણ થાય છે. આજ
પણ કેટલાક આચાર્યો મૂંઢર આચાર વિચારવાળા અને શ્રીમાન સં-
દ્રગચ્છદ્રી સમુદ્રને ઉત્ક્રાંત પમાડવામાં પૂર્ણચંદ્ર સમાન જોવામાં
આવે છે. તત્ત્વને જાણનારા તથા મુદ્ધગુણને ધારણ કરનારા કેટલાક
ઉપાધ્યાયો અને કેટલાક ગીતાર્થ જ્ઞાનઓ પણ જોવામાં આવે છે.
કોઈ કોઈ ક્ષેત્રમાં (સ્થાનમાં) ઉત્તમ સાધુઓ પણ પ્રાપ્ત થાય
છે. તે સર્વે ધર્મ અને આત્મવિનયને ઇચ્છનારા શ્રાવકોએ સેવવા
લાયક છે. આ સમયમાં તેવા પ્રકારના ગુણવાળા કે જેમના નામ
પણ ઉત્તમ છે એવા શ્રી સોમમુંદર શુદ્ધ, મુનિઓને વિષે ચંદ્ર
સમાન શ્રીમુનિમુંદર નામના સૂરીદ્ર અને શ્રીચંદ્રગચ્છમાં ચંદ્ર
સમાન શ્રીજયચંદ્ર સૂરીચર વિગેરે ધ્યાન કરવા લાયક છે. બીજા

હોય તે બીજા પ્રકારના જાણવા ૨. જે કાંઈક ઓછા જ્ઞાનવાળા હોય અને થોડા ગુણના નિધાન હોય તે ત્રીજા પ્રકારના જાણવા ૩. તથા જે થોડા જ્ઞાનના નિધાન અને થોડા ગુણવાળા હોય તે ચોથા પ્રકારના જાણવા ૪. આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારનું ગુરુત્વ સ્વરૂપ જાણવું.^૧ નિગમમાં^૨ પણ કહ્યું છે કે—“પ્રથમ તો શ્રાવકોએ દેશવિરતિમાંજ રહેવું, (સર્વવિરતિ પાળવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થયા સિવાય મુનિપણું ગ્રહણ કરવું નહીં.) સર્વવિરતિમાં શ્રમણપણું કેવળીએ કાળની ગતિને અનુસરીને કહેલું છે. તેમાં જે છત્રીશ ગુણની સંપદાવાળા, ઘણા જ્ઞાનવાળા, બુદ્ધિના અતિશયવાળા, તથા શ્રુતની સંપૂર્ણતાવાળા અને કાળના જ્ઞાનને જાણનારા હોય તે યુગપ્રધાનપણાને પામે છે. ૧. કેટલાએક સર્વવિરતિવાળા કે જેઓ સારી રીતે દ્વાદશાંગીરૂપ શ્રુત જે આત્મશ્રુત (જિનાગમ) કહેવાય છે, તેના જ્ઞાનવાળા હોય તેઓ કદી છત્રીશથી ઓછા ગુણવાળા હોય તો પણ દેશવિરતિવાળાએ સેવવા યોગ્ય છે. ૨. કેટલાએક સર્વવિરતિવાળા મુનિઓ કે જેઓ પોતાના આચારમાં તત્પર હોય પણ દ્વાદશાંગીના પૂર્ણ જાણનાર ન હોય અને છત્રીશથી ઓછા ગુણવાળા હોય તો પણ શ્રાવકોએ સેવવા લાયક છે; કારણ કે તેઓ કાંઈક અજાણ છતાં પણ જાણ્યા પછી પશ્ચાત્તાપ કરે છે અને પાછા તત્કાળ ઉપયોગી થઈને યથાસ્થિત વ્રતનું આચરણ કરે છે. ૩. અને જે મુનિ સ્વધર્મની ઓળખાણ પૂરતુંજ સિદ્ધાંત જાણનારા હોય અને તે પ્રમાણે આદરનારા હોય તે પણ દેશવિરતિઓને સેવવા લાયક છે. ૪. આ ચોથા ભેદવાળા મુનિઓનો પણ દેશવિરતિએ અનાદર કરવા લાયક નથી. કારણકે જેન સિદ્ધાંત વાંચવાની દેશવિરતિવાળામાં યોગ્યતા નથી, તેઓને

૧ આ ભેદો કર્તાના મનઃકલ્પિત છે, શાસ્ત્રાક્ત જણાતા નથી. ૨ નિગમ અપ્રસિદ્ધ છે, તેમજ તેની યથાર્થતા પણ શંકાવાળી છે. તેની અંદઃ બીજા ભાગ જાણી ગયેલા જણાય છે.

ના પાનગુણા વિષયમાં તુલસી દત્તે કહ્યું છે અને જોઈ જોઈને તેમ કહે છે.
મંદોગર્યાનો આશય એ છે.

શ્રીકૃષ્ણને ધારણ કરનાર સુદક્ષિણે એ કાશ્યપીયસને
પ્રેમાત્મી નિન્વરિક્યાના અનુભવ પૂર્વકે કહ્યું હતું. જ્યારે,
શાંતનાની પ્રજ્વલિ દૃષ્ટી જઈને કાશ્યપ એવંચ કહ્યું હતું. વિદ્યમાન
પ્રાણ થાય છે. આત્માની વિશાલતા કંઈક કહી શકાય નહીં. જે
તેથી આવકેશને સુદક્ષી કહાતા જોઈએ એ જ કહ્યું. કહેવું. જેને
આત્માનાત્મ્ય પ્રતીતિ દેતા નથી, તેને કહે સુદક્ષી કહાતા જોઈએ.
આત્માને કાશ્યપે. અને તેને આત્માનાત્મ્ય નથી જોઈ. કહ્યું. આ
આશયમાં પરિણમણુ છે. જેને કહે સુદક્ષી કહાતા જોઈએ. આ
પ્રતીતિ દેવાની દૃષ્ટી છે. કહેવું. તેને કહે સુદક્ષી કહાતા જોઈએ.

ઉપર દર્શાવ્યા પ્રકારમાંથી જોઈતા પ્રાત્નિકાત્મ્ય સુદક્ષી
કરીને મેલવા લાયક છે, તેને અભ્યાસ કરીને પ્રકારના, તેને અભ્યાસ
કરીને પ્રકારના અને તેને પણ અભ્યાસે પ્રાપ્ત પ્રકારના સુદક્ષી
મેલવા લાયક છે. દુષ્કર્મ ક્રમમાં ઉપરથી જોઈતા પ્રાત્નિકાત્મ્ય સુદક્ષી
સુદક્ષી મેલવાની ધર્મના બીજ માટે કાશ્યપના કાશ્યપે. આજ
પણ કેટલાક આત્માઓ મુંદર આત્મા વિચારવાના અને કૃત્રિમતા, મુંદર
ક્રમમાંથી અસુદક્ષી ઉત્પન્ન થતાંવામાં પૂર્વચંદ્ર સમાન જોવામાં
આવે છે. તત્ત્વને જાણનારા તથા અસુદક્ષી માત્ર કરનારા કેટલાક
ઉપાધ્યાયો અને કેટલાક બીજાં સુત્રો પણ જોવામાં આવે છે.
કોઈ કોઈ સેવમાં (સ્થાનમાં) ઉત્તમ સાધુઓ પણ પ્રાપ્ત થાય
છે. તે સર્વે ધર્મ અને આત્મવિદ્યને દૃષ્ટિનારા પ્રાત્નિકાત્મ્યે સેવવા
લાયક છે. આ ક્રમમાં તેના પ્રકારના સુલુવાના કે જેમના નામ
પણ ઉત્તમ છે જેવા શ્રી સોમમુંદર ગુરુ, મુનિઓને વિષે ચંદ્ર
સમાન શ્રીમુનિમુંદર નામના સૂરીશ્વર અને શ્રીચંદ્રમચ્છમાં ચંદ્ર
સમાન શ્રીજયચંદ્ર સૂરીશ્વર વિગેરે ધ્યાન કરવા લાયક છે. બીજા

હોય તે બીજા પ્રકારના જાણવા ૨. જે કાંઈક ઓછા જ્ઞાનવાળા હોય અને થોડા ગુણના નિધાન હોય તે ત્રીજા પ્રકારના જાણવા ૩. તથા જે થોડા જ્ઞાનના નિધાન અને થોડા ગુણવાળા હોય તે ચોથા પ્રકારના જાણવા ૪. આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારનું ગુરુનું સ્વરૂપ જાણવું.^૧ નિગમમાં^૨ પણ કહ્યું છે કે—“પ્રથમ તો શ્રાવકોએ દેશવિરતિમાંજ રહેવું, (સર્વવિરતિ પાળવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થયા સિવાય મુનિપણું ગ્રહણ કરવું નહીં.) સર્વવિરતિમાં શ્રમણપણું કેવળીએ કાળની ગતિને અનુસરીને કહેવું છે. તેમાં જે છત્રીશ ગુણની સંપદાવાળા, ઘણા જ્ઞાનવાળા, બુદ્ધિના અતિશયવાળા, તથા શ્રુતની સંપૂર્ણતાવાળા અને કાળના જ્ઞાનને જાણનારા હોય તે યુગપ્રધાનપણાને પામે છે. ૧. કેટલાએક સર્વવિરતિવાળા કે જેઓ સારી રીતે દ્વાદશાંગીરૂપ શ્રુત જે આપ્તશ્રુત (જિનાગમ) કહેવાય છે, તેના જ્ઞાનવાળા હોય. તેઓ કદી છત્રીશથી ઓછા ગુણવાળા હોય તો પણ દેશવિરતિવાળાએ સેવવા યોગ્ય છે. ૨. કેટલાએક સર્વવિરતિવાળા મુનિઓ કે જેઓ પોતાના આચારમાં તત્પર હોય પણ દ્વાદશાંગીના પૂર્ણ જાણનાર ન હોય અને છત્રીશથી ઓછા ગુણવાળા હોય તો પણ શ્રાવકોએ સેવવા લાયક છે; કારણ કે તેઓ કાંઈક અજાણ છતાં પણ જાણ્યા પછી પશ્ચાત્તાપ કરે છે અને પાછા તત્કાળ ઉપયોગી થઈને યથાસ્થિત વ્રતનું આચરણ કરે છે. ૩. અને જે મુનિ સ્વધર્મની ઓળખાણ પૂરતુંજ સિદ્ધાંત જાણનારા હોય અને તે પ્રમાણે આદરનારા હોય તે પણ દેશવિરતિઓને સેવવા લાયક છે. ૪. આ ચોથા ભેદવાળા મુનિઓનો પણ દેશવિરતિએ અનાદર કરવા લાયક નથી. કારણકે જૈન સિદ્ધાંત વાંચવાની દેશવિરતિવાળામાં યોગ્યતા નથી, તેઓને

૧ આ ભેદો કર્તાના મનઃકલ્પિત છે, શાસ્ત્રાક્ત જણાતા નથી. ૨ નિગમ અપ્રસિદ્ધ છે, તેમજ તેની યથાર્થતા પણ સંકેતવાળી છે. તેની અંદર બીજા ભાગ ભણી ગયેલા જણાય છે.

તો પોતાના નિયમમાં તત્પર રહી સાધુઓની પાસેથી સદ્ગત
સાંભળવાનો આધાર છે.

શ્રુતીવેદને ધારણ કરનારા શ્રુતસ્થીઓએ દ્વાદશાંગીમાંથી
પોતાની નિત્યક્રિયાના અનુષ્ઠાન પૂરતો અભ્યાસ કરવો, વધારે
વાંચવાની પ્રવૃત્તિ કરવી નહીં કારણકે એમાં આજ્ઞાનું વિરાધક-
પાત્ર થાય છે. આજ્ઞાની વિરાધતા કર્મબંધનાં કારણભૂત છે.
તેથી શ્રાવકોએ શુદ્ધી આજ્ઞા પાળવામાં જ તત્પર રહેવું. જેઓ
આત્મજ્ઞાનમાં પ્રવીણ હોતા નથી, તેઓને શુદ્ધી આજ્ઞા પાળતાં
ગતિ નથી. અને જેને આત્મજ્ઞાન નથી તેઓ હંસાર ભવ-
સાગરમાં પરિભ્રમણ કરે છે, તેથીજ નૈનધર્મમાં શુદ્ધતત્ત્વની આરા-
ધના કરવાની કહી છે. કર્મનિર્જનને માટે તે મુખ્ય સાધન છે.

ઉપર કહેલા ચાર પ્રકારમાંથી પહેલા પ્રકારવાળા શુદ્ધ વિશેષે
કરીને સેવવા લાયક છે, તેને અભાવે બીજા પ્રકારના, તેને અભાવે
ત્રીજા પ્રકારના અને તેને પણ અભાવે ચોથા પ્રકારવાળા શુદ્ધ સેવવા
ચોક્કસ છે. દુષ્કર્મ સમયમાં ઉત્પન્ન થયેલા શ્રાવકોને ચોથા પ્રકારના
શુદ્ધ પણ સેવવાથી ધર્મના બીજા માટે કારણભૂત થાય છે. આજ
પણ કેટલાક આચાર્યો મુંદર આચાર વિચારવાળા અને શ્રીમાન ચં-
દ્રગચ્છકૃપી સમુદ્રને ઉત્લાસ પમાડવામાં પૂર્ણચંદ્ર સમાન જોવામાં
આવે છે. તત્ત્વને જાણનારા તથા સંકુલને ધારણ કરનારા કેટલાક
ઉપાધ્યાયો અને કેટલાક ગીતાર્થ જ્ઞાનઓ પણ જોવામાં આવે છે.
કોઈ કોઈ શ્રેણીમાં (સ્થાનમાં) ઉત્તમ સાધુઓ પણ પ્રાપ્ત થાય
છે. તે સર્વે ધર્મ અને આત્મવિતને ઇચ્છનારા શ્રાવકોએ સેવવા
લાયક છે. આ સમયમાં તેવા પ્રકારના શુભવાળા કે જેમના નામ
પણ ઉત્તમ છે એવા શ્રી સોમસુંદર શુદ્ધ, મુનિઓને વિષે ચંદ્ર
સમાન શ્રીમુનિસુંદર નામના સૂરીશ્વર અને શ્રીચંદ્રગચ્છમાં ચંદ્ર
સમાન શ્રીજયચંદ્ર સૂરીશ્વર વિશેષે ધ્યાન કરવા લાયક છે. બીજા

અન્ય ગચ્છનાં નાયકો અને શ્રેષ્ઠ મુનિઓ આ કાળે પણ છે કે જેઓ સમયને યોગ્ય એવાં શાસ્ત્રોને જાણનારા અને ચારિત્ર તુ આચરણ કરવામાં ઉદ્યમવંત હોય છે. તે સર્વે દેશવિરતિ શ્રાવકોએ પોતાના સમકિતની શુદ્ધિને માટે સ્તુતિ કરવા લાયક અને સેવવા લાયક છે. આ ક્ષેત્રમાં અને આ કાળમાં પણ જેઓ જ્ઞાન અને ચારિત્ર ગુણને ધારણ કરનારા હોય, તેઓની શાસ્ત્ર દષ્ટિથી અને હૃદયરૂપી દષ્ટિથી પરીક્ષા કરીને ઉત્તમ શ્રાવકોએ પોતાના ધર્મની વૃદ્ધિને માટે શિલ્પપણે પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને સેવા કરવી. કારણ કે તેઓ સંસારસમુદ્રથી તારનારા છે. નિગમ અને આગમના વાક્યને અનુસરીને આ પાંચમા આરાને વિષે એછા ગુણવાળા-એછા જ્ઞાનવાળા પણ ચારિત્ર પાળવામાં તત્પર હોય તે સદ્ગુરુ સર્વોત્તમપણે માનવા લાયક છે.

હે ઉત્તમ શ્રાવકો ! આત્મહિતની ઇચ્છાવાળા તમને સેવવા લાયક ઉત્તમ ગુરુની એક વાનકી હું દેખાડું છું. તે તમે સાંભળો.—

જે નિગમ અને આગમને જાણનારા છે, મૂળ ગુણ તથા ઉત્તર ગુણને પાળનારા છે, વિવિધ દેશના જનસમૂહને પ્રતિ-જોધ કરવામાં તત્પર છે, ધર્મરૂપી દૂધ અને અધર્મરૂપી જ-ળનું વિવેચન-પૃથક્કર્ણ કરવામાં હંસ જેવા છે, નિશ્ચય અને વ્યવહારની વ્યવસ્થા કરવામાં કુશળ છે, તથા આ કાળ અને આ ક્ષેત્રને આશ્રીને જે સમ્યગ્જ્ઞાન અને ઉત્તમ ગુણના આશ્રયરૂપ છે, તે શ્રીધર્મહંસ નામના સદ્ગુરુની તમે સેવા કરો. આ શ્રેષ્ઠ ગુરુને વિષે જે અસાધારણ ગુણો છે, તેનું મારી જેવો મંદ બુદ્ધિવાળો કેમ વર્ણન કરી શકે ? તેના ગુણનું સ્તવન કરવામાં સાવધાન થયેલો કુશળ માણસ પણ સાક્ષાત્ વિલંબો થઇ જાય છે. તોપણ તે સદ્ગુરુનું હું કાંઈક સ્વરૂપ કહું છું.

સાધુ ધર્મના દશ પ્રકારરૂપી દશ કટપવૃક્ષોને ઉત્પન્ન થવામાં મેરૂ પર્વત અમાન શ્રી પંચ પરમેષ્ઠી મને અત્યંત સુખ આપનારા થાઓ. જેનું નામ શ્રવણ કરવાથી પણ નાના પ્રકારનાં ભયોમાં ઉત્પન્ન થયેલું પાપ તાથ પામે છે, તે શ્રીધર્મેશ્વર નામનો અદ્વૈતા ગુણોત્તું વર્ણન હું કરું છું. (કર્ત્તાએ અહીં પોતાના ગુણો અસ્તિ આપ્યું છે, તેમાં કેટલેક સ્થાને બહુ અતિશયોક્તિ કરેલી જણાય છે.)

ગોળ આકૃતિવાળા આ ત્રિચંદ્ર લોકના મધ્યમાં જ ખૂટ્ટીપ નામનો દ્વીપ છે, કે જે જે સૂર્ય અને જે ચંદ્રોએ કરેલા ઉદ્ધોતથી અત્યંત ગોળી રહ્યો છે. તેમાં ભરત નામનું શ્વેત દક્ષિણ નેત્રની જેવું શોભે છે. તે મોટા છ પગડારૂપી તારાની લક્ષ્મીવાળું તથા લવણસમુદ્રરૂપી બ્રહ્મરૂપી છે. તેમાં આવેલો મધ્ય ખંડ વખાણવા લાયક છે. કારણકે રાહુણાચળ પર્વતની ઉપર રત્નોની જેમ તેમાં જ્યોતેર શ્વેત પુરો ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાં ગુજરાત નામનો દેશ વખાણવા લાયક છે. કારણ કે તેના લોકોની જેવા બીજા કોઈ દેશના લોકો ધર્મકાર્યમાં વિવેકી જણાતા નથી. તેમાં ત્રિહર નામનું નગર છે. ત્યાં તે નગરની સ્ત્રીઓની પરાજય પામેલી સરસ્વતી નિરંતર જળને વહન કરતી રહેલી છે. તેમાં રહેલા બ્રહ્મો (શેડીઆઓ) બદ્ધ ભતિના હાથીની ઉપમાને ધારણ કરતા શોભે છે. કારણકે તેઓ લીલાસદિત ગતિ કરે છે, તેમનો વર્ણ ઉત્તમ છે, અને દાનશીલ તેમનો કરૂં શોભે છે. તે ત્રિહરમાં પ્રાગ્વાદ વંશમાં મુગ્ધ સમાન, સર્વ વેપારીઓમાં શિરોમણિ અને સમગ્ર ગુણરત્નોનો સાગર હુંગર નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તેને શ્રીગરૂપી અલકારથી યોજવી મુદાસણી નામની સ્ત્રી હતી. તેનીના મુખની

• ૬૩ રાહુણ પુરો કટપવૃક્ષ નવ નાગ તેમાં બેળવવાથી ૭૨ થાય છે.

• ૧૮૧ ૨ હાથીનું દાન મદ ૩ હાથીને કર-સુંદ ૪ પોદવાડ.

સ્પર્ધા કરવાથી જ ચંદ્ર કલંકિત થયો હોય એમ જણાય છે. છીપને વિષે મુક્તાફળની જેમ તોળીની કુદિથી નર્મદ, નરેપાળ અને યોપટ નામના ત્રણ પુત્રો થયા હતા. ઉપરાંત કલ્પવૃક્ષની મંજરીની જેવી કેદ્દ નામની તોળીને એક પુત્રી થઈ હતી. તે જિનધર્મમાં દુશળ હતી. તે ચારેની અનુપમ કળાઓ તથા લોકની પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનારા ગુણો શરીરની સ્પર્ધાએ કરીને હુમેશ્વ વૃદ્ધિ પામતા હતા. વિનયના સ્થાનરૂપ ત્રણે પુત્રોનો યશસમૂહ અખંડિત હતો, તેઓ બાણે પૃથ્વીપર ઉતરેલા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર હોય તેવા શોભતા હતા. સાથે જ ક્રીડા કરતા અને સાથે જ લોજન વિગેરે ક્રિયા કરતા એવા તેઓ લિંગ શરીરવાળા હતા, તો પણ બાણે તેમનો જીવ એકજ હોય તેવા દેખાતા હતા. અનુક્રમે તેમને માતૃપિતાએ લેખશાળામાં પંડિતની પાસે મોકલ્યા. ત્યાં શુભ હૃદયવાળા તેઓ માતૃકાદિક શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા.

એકદા લક્ષ્મીના સાગરરૂપ તે નગરમાં વિહારના ક્રમથી શ્રીજયચંદ્ર નામના સૂરિ ગુણવાન અને પંડિત એવા રાજતિલક વિગેરે શિષ્યો તથા બીજા પણ પ્રમાદ રહિત સાધુઓ સહિત પધાર્યા. તે સૂરિની કરેલી સમસ્યાપૂર્તિથી ખુશી થયેલા દક્ષિણ દેશના વાદીઓએ તેમને શ્યામશારદા એવું બિરૂદ આપીને તેમની અત્યંત પ્રશંસા કરી હતી. તે સોમસુંદર સૂરિની પાટના અલંકારભૂત હતા, ચારિત્રલક્ષ્મીરૂપી સ્ત્રીના હાર સમાન હતા, તપગચ્છના નાયક હતા, તથા આગમના ઘરરૂપ હતા. તેમનું આગમન માંલગી સ્ત્રી અને પુત્રો સહિત ડુંગર શ્રેષ્ઠી વિગેરે નગરના સર્વ લોકો તેમની પાસે આવી તેમને વંદના કરી તથા તેમની સ્તુતિ કરી યોગ્ય સ્થાને બેઠા. પછી પરોપકાર કરવામાં તત્પર ગુરૂએ લવ્ય જીવોના મનરૂપી જળના

મગનો નાશ કરવામાં શરૂઆત પ્રમાણે આ પ્રમાણે
ધર્મદેશના આપી.—

“ ધર્મ એ પ્રકારનો કલ્પો છે. તેમાં પહેલો સાધુધર્મ, તે
મોક્ષમુખને આપનારો છે, અને બીજો બાર મતરૂપ શ્રાવક-
ધર્મ, તે સ્વર્ગને આપનારો છે. આ બસાર અને રમ વિનાના
સંસારમાં મુલાવરથા, આયુષ્ય અને ધન એ ત્રણ અપંગપણાને
લીધે મંદ્રધનુષની જેવાં છે, માત્ર જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ
ત્રણ રત્નો જ ચિરસ્થાયી છે. તેથી વિવેકી જનોએ પ્રયત્ન
કરીને પણ તેનો જ સંગ્રહ કરવો ચોખ્ખો છે.”

આ પ્રમાણે દેશનાં સાંભળીને કેટલાએક નગરવાસી જનો
પ્રતિજોધ પામ્યા. તે વખતે સતપુંડ્રીના માર્ગનું પાલન કરનાર,
દુષ્ટાણ અને શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા નરપાણ નામનાં એકીપુત્રે શુદ્ધની
પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી. આ સંસારસાગરમાં રાગી છવો
ભારેકર્મીપણાને લીધે પચ્છદની જેમ ફળે છે, અને વિરાગી
છવો લઘુકર્મી હોવાથી કાષ્ઠની જેમ તરી જાય છે. શુદ્ધે
તેનું ધર્મહંસ નામ પાડીને મુધાનંદ નામના પંડિતને અભ્યાસ
કરાવવા સોંપ્યા. બુદ્ધિના લંડાર અને શુભ લક્ષણવાળા તે
હુલ્લક મુનિ બ્યાકરણશાસ્ત્ર ભણ્યા, સાહિત્યનો અભ્યાસ કરી
તૃપ્ત થયા, તર્કશાસ્ત્રના કઠિન સ્થાનમાં પણ ધૈર્ય રાખ્યું,
ધણાં શાસ્ત્રમાં તેણે ત્રારો શ્રમ કર્યો તથા નિર્ભળ મહા વિદ્યાએ
ભળીને તેણે ગૃહસ્થતિને પણ શિષ્યરૂપ કર્યો.

અન્યદા શ્રી શ્રીમાળી નામના મહાવંશને પ્રકાશ કરવામાં
સૂર્યસમાન પાટણના રહેવાસી મહિપતિ નામના ધનાઢ્ય શ્રેષ્ઠીને
સોમસુંદર સૂરિએ ધર્મની વૃદ્ધિ માટે પ્રેરણા કરી, તેથી તેણે
તે ધર્મહંસ મુનિને પંડિતપદ આપવાને પ્રસંગે મોટા મહોત્સવ

ત્યાં, પંચરંગી વસ્ત્રોવડે શ્રીઅંબને પદેસામણી કરી, અને એક (મંચેત) વર્ણરાગા પોતાનાં ધણવડે ત્રણ બુવનને તેણે ઢાંડી દીધું. વળી તે ઉત્સવમાં વેશ્યાઓ નૃત્ય કરતી હતી, વાજિત્રો મધુર મંદે વાગતાં હતાં, ગરબાઓ મધુર સંગીતને ગાતા હતા અને મુવાસિની સ્ત્રીઓ શુરનાં સત્ય ગુણોનાં ગીતો ગાતી હતી તે સર્વને મંત્રીએ ઉચિત દાન આપીને સંતુષ્ટ કર્યા. અનેક ગામોના અને નમરોના લોકોને આમંત્રણ કરીને બોલાવ્યા હતા, તે સર્વનું યોગ્યતા પ્રમાણે મંત્રીઓએ સન્માન કર્યું, તથા દરેક જનને શ્રીફળની પ્રબાવના આપવાવડે પ્રસન્ન કર્યા. ધર્મહંસ શુરએ યુક્તિરૂપી, કુલદેવે વિષે વાદીની ઉક્તિરૂપી રૂપ નાંખી તેને ગાળવામાં તત્પર થઈ સુવર્ણની પ્રતિમાને ધારણ કરી તે આશ્ચર્ય છે.

જેજો પોતાના અને પરના શાસનમાં વર્તતા સર્વ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરીને પોતાનું શૃંગસાગર એવું નામ સાર્થક કર્યું હતું, દિગંબરના સંધપતિએ જેનું આડંબરપૂર્વક સાર્થકું કર્યું હતું, અર્થાત્ મહોત્સવપૂર્વક સાર્થકું કર્યું હતું, તથા જે સુખાસન (મીયાના) માં બેસીને વિચરતા હતા, તે શૃંગસાગર નામના દિગંબરના આચાર્યને ધર્મહંસ શુરએ સલામાં સર્વ સલાસદોની અને સર્વ દર્શનીઓની સમક્ષ હતીને જગતરૂપી પ્રાસાદ ઉપર પોતાની કીર્તિરૂપ પતાકા ઝાંધી હતી. તેનું શીજ તેનાજ શીજ જેવું હતું, તેની ક્રિયા તેની જ ક્રિયા જેવી હતી, તેના શુભો તેના જ શુભો જેવા હતા, તેની વાણી તેની જ વાણી જેવી હતી, તેની કળા તેની જ કળા જેવી હતી, તેની કુશળતા તેની જ કુશળતા જેવી હતી, અને તેનું તપ તેના જ તપ જેવું હતું. કારણ કે સત્પુરુષના શુભો અન્યની જેવા હોતા નથી. તે શુર કર્મરૂપી શાસ્ત્રોનો જય કરવામાં યરાકમી હતા, સૂર્યની જેવા તેજસ્વી

છે, ગુરૂની ઉચ્ચ સ્થાનને. ભોગવનાર તો કોઈક જ થાય છે. ગુરૂનું દેહીધ્મમાન મરતક શું મૂર્તિમાન પુણ્યનો પિંડ છે ? કે શું પાપરૂપી પર્વતને ઉઠવા માટે વજ્ર પ્રગટ થયું છે ?

ઇતિ ઉત્તરભાગાષ્ટકમ્ ૧.

૨ કુશોની શ્રેણિરૂપી અંધકારના સમૂહથી વીંટાયેલું ગુરૂનું ભાવસ્થળ (કપાળ) પૃથ્વી પર અદ્ભૂતની અદ્ભૂત આદૃતિવાળું શોભે છે. તે ગુરૂનું સલાહ તેજના સમૂહથી સુદૃઢ છે, તેથી બલે કે પાંડરૂપે કરેલા તેવા સ્વરૂપવાળા શુભ કર્મના પુદ્ગળો હોય તેવું તે શોભે છે. તેના ભાવસ્થળથી ઉત્પન્ન થયેલા તેજમાંથી વિભાગ પાડીને બલે ગ્રહણ કરેલ હોય તેમ (તેના કરતાં અધ્ધ તેજથી) અગ્નિ અને સૂર્ય વિગેરે અત્યંત પ્રકાશ કરે છે. સુરાયમાન તેજવાળી અને અત્યંત લાંબી ગુરૂની ભાવસ્થળી તેના મસ્તકરૂપી લોકાગ્રમાં રહેલી બલે સિદ્ધિશિલા હોય તેવી શોભે છે. છતાં ન શકાય તેવા કળિરૂપી શત્રુને છતવા માટે ધર્મરૂપી રાજાએ ગુરૂના ભાવસ્થળના મિત્રથી પ્રત્યક્ષ સંલિપ્ત 'અમોઘ ધનુષ્ય' ધારણ કર્યું જણાય છે. જ્યં મેગવનાર, શત્રુનો પરાજય કરનાર અને ઘણી કાંતિવાળું ગુરૂનું ભાવસ્થળ વાંતીથી કહી ન શકાય તેવી શોભાને ધારણ કરી રહ્યું છે. ગુરૂના ભાવરૂપી પાટીયું (સુપદ્મ) પામીને પાપરૂપી ધૂળને આગનારા પ્રાણીઓ (મિથ્યાત્વરૂપી ધૂળ કાદી નાખી) સમકલિરૂપી રત્ન મેગવીને શું સુખી થતા નથી ? તેમનું સલાહ અસ્વતી દેવીને બજાવવા માટે લખેલા અક્ષરોની શ્રેણિવાળી પાટી બંને ગુરૂએ તૈયાર કરી હોય તેવું શોભે છે.

ઇતિ સલાહાષ્ટકમ્ ૨

૧ ખાલી ન બંધ તેવું-સફળ. ૨ જયવા ભાવસ્થળના મિત્રથી નાક રૂપી જાણ તેના પર અડાળ્યું છે એવું ધનુષ્ય વક્ર કપડું છે-રાજ્યું છે.

હતા, તથા તપસ્વી, યશસ્વી અને શ્રેયસ્વી (કટ્યાણવાળા) હતા. વળી સર્જનોના અંતઃકરણરૂપી વસ્ત્રને વિષે પૂર્વે નહિ જોયેલા ધર્મરૂપી રંગને ઉત્પન્ન કરતા હતા, તેથી તેઓ અદૌ-ક્રિક રજક સમાન હતા.

તે ધર્મહંસ ગુરુનું મસ્તક ૧, ભાળ (કપાળ) ૨, મુખ ૩, કર્ણ ૪, વાણી ૫, હાથ ૬, ઉરઃસ્થળ (છાતી) ૭ અને પાદ (પગ) ૮. આ આઠે અંગો સ્તુતિ કરવા લાયક હતાં, તેથી તે દરેક અંગનું આઠ આઠ અનુષ્ટુપ્ શ્લોકોવડે વર્ણન કરવામાં આવે છે.—

૧ તે ગુરુનું મસ્તક અત્યંત બાળભાવનો નાશ થવાથી કાવ્યની લક્ષ્મી સંહિત છે, તેથી કવીંદ્રની જેવું શોભે છે. રાજ-ઓના મુગટની શ્રેણિઓ તે ગુરુને અત્યંત હર્ષથી નમે છે, અને તેનું મસ્તક કોઈને નમતું નથી, તેથી તેનું જ ઉત્તમાંગ નામ સાર્થક છે, અથવા તો આ કારણથી જ તે વિદ્વાનો નામમાળા (કોષ) માં મસ્તકનું ઉત્તમાંગ એવું નામ લખીને સત્યવાદી ઠર્યા છે. સર્વ વિદ્વાનોમાં આ ગુરુ જ જેમ ઉત્તમ પ્રતિષ્ઠાને પામી અગ્રેસર તરીકે ગવાય છે, તે જ પ્રમાણે સર્વ અંગોમાં તેનું મસ્તક અગ્રેસર ગવાય છે. તે ગુરુનું ઉત્તમાંગ (મસ્તક) કેમ વંદન કરવા લાયક ન હોય ? કારણ કે વિદ્વાનો પણ તેના ચરણકમળને પ્રણામ કરવા ઇચ્છે છે. ‘ હે પ્રિય ! ગુરુના મસ્તકને તું જો. ’ ‘ ત્યાં પ્રગટ રીતે મુગટ ક્યાં છે ? ’ કં એવું મુખનું નામ છે તે ક્યાં છે ? પણ તું જાણતો નથી ? કે તે ? કં તો ગુરુનું મસ્તક છે. સર્વ અંગો પોતપોતાને સ્થાને સ્થાં શોભે છે, તે સર્વની ઉપર એક મસ્તક વિશેષ શોભે છે, તે જ પ્રમાણે ગુરુને આશ્રયે રહેલા સર્વ પોતપોતાને સ્થાને શોભે

૧ કં એટલે મસ્તક પણ કહેવાય છે.

છે, ગુરૂથી ઉચ્ચ મધ્યનને લોગવનાર તો કોણક જ થાય છે. ગુરૂનું દેહીપ્રમાણ મરતક શું મૂર્તિમાન પુરુષનો પિંડ છે ? કે શું પાપરૂપી પર્વતને હેઠવા માટે વજ્ર પ્રગટ થયું છે ?

ઇતિ ઉત્તરમાંગાઠકમઃ ૧.

૨ કેશોની શ્રેણિરૂપી અંધકારના સમૂહથી વીંટાયેલું ગુરૂનું ભાલસ્થળ (કપાળ) પૃથ્વી પર અદમીના ચંદ્રની આદૃતિવાળું ચોભે છે. તે ગુરૂનું લલાટ તેજના સમૂહથી યુક્ત છે, તેથી જાણે કે ૧૫૮૩મે કરેલા તેવા સ્વરૂપવાળા શુભ કર્મના પુરૂષો હોય તેવું તે ચોભે છે. તેના ભાલસ્થળથી ઉત્પન્ન થયેલા તેજમાંથી વિભાગ પાડીને જાણે ગ્રહણ કરેલું હોય તેમ (તેના કરતાં અલ્પ તેજથી) અગ્નિ અને સૂર્ય વિશેષે અત્યંત પ્રકાશ કરે છે. સુરાયમાન તેજવાળી અને અત્યંત લાંબી ગુરૂની ભાલસ્થળી તેના મંત્રરૂપી લોકાગ્રમાં રહેલી જાણે સિદ્ધિશિલા હોય તેવી ચોભે છે. છતી ના શંકાય તેવાં કળિરૂપી શત્રુને છતવા માટે ધર્મરૂપી રાજાએ ગુરૂના ભાલસ્થળના મિત્રથી પ્રત્યક્ષા સિદ્ધિત અભોધ ધનુષ્ય ધારણ કર્યું જણાય છે. જય મેળવનાર, શત્રુનો પરાજય કરનાર અને ઘણી કાંતિવાળું ગુરૂનું ભાલસ્થળ વાળીથી કહી ન શકાય તેવી ચોભાને ધારણ કરી રહ્યું છે. ગુરૂના ભાલરૂપી પાટીયું (સુપડું) પાત્રીને પાપરૂપી ધૂળને ચાળનારા પ્રાણીઓ (મિથ્યાત્વરૂપી ધૂળ દાદી નાખી) સમકિતરૂપી રત્ન મેળવીને શું સુખી થતા નથી ? તેમનું લલાટ સરસ્વતી દેવીને ભણાવવા માટે લખેલા અક્ષરોની શ્રેણિવાળી પાટી જાણે ગુરૂએ તૈયાર કરી હોય તેવું ચોભે છે.

ઇતિ લલાટાઠકમઃ ૨

૧ ખાલી ન જાય તેવું-સંકળ. ૨ અથવા ભાલસ્થળના મિત્રથી નાક રૂપી ખાણ જેના પર ચડાવ્યું છે એવું ધનુષ્ય વક્ર કર્યું છે-વાળું છે.

૩ તે ગુરુનું મુખ તેના ચિત્તમાં નિવાસ કરવાનું જોઈ
ચિંતવન કર્યું છે એવી ગૌદ વિદ્યાઓને તેમાં પ્રવેશ કરવા માટે
દ્વારરૂપ છે, તે મનુષ્યોને આનંદ આપે છે. હૃદયરૂપી સમુ-
દ્રની સમતારૂપ ભરતી આવવાથી તેના બન્ને કાંઠામાં જાણે બે
પરવાળાં. પડ્યાં હોય તેમ તેમના મુખના બે ઓછપુટ શોભે છે.
તેમના મુખરૂપી ઉદાનને શોભાવનારી જિહ્વારૂપી લતામાંથી
જાણે મનોહર અને નવાં બે પત્રો (પાંદડાં) જ નીકળેલાં હોય
તેમ તેમના રાતા બે ઓછ શોભે છે. તેમનું શરીર તળાવ જેવું છે,
તેમાં કમળની જેવું તેમનું મુખ છે, તેના પર જાણે બે ભમરા
ભમતા હોય તેમ બે નેત્રો કીડા કરે છે. તેમના મુખરૂપી દ-
હમાં દાંતરૂપી હંસો કીડા કરે છે, અને દાઢી મૂછના વાળની
શ્રેણિના મિષથી પાણીના તરંગોવડે તે મનોહર દેખાય છે. જે
તળાવ સરસ્વતીરૂપી જળવડે ભરપૂર છે અને જેનો ઉદય દાન-
લક્ષ્મીથી વૃદ્ધિ પામ્યો છે એવા સમુદ્ર તુલ્ય તેમના મુખને જોઈને
મનુષ્યોની તૃષ્ણા નાશ પામે છે. ચંદ્ર જેવું તે ગુરુનું મુખ જોઈને વિદ્વા-
નોનાં નેત્રોરૂપી પોયણાંઓ તત્કાળ અત્યંત હર્ષ પામે છે-વિકસ્વર-
થાય છે. તેમનું અપૂર્વ શોભાવાળું મુખ જોઈને કોને હાસ્ય આવતું
નથી? કવિની વાણી પણ તેની પ્રશંસા કરતાં થાકી જાય તેમ છે.

ઈતિ મુખાબ્દકમ્ ૩.

૪ વિદ્વાનો તે ગુરુના બે કર્ણનું અસદૃશપણ^૧ વર્ણવે છે,
તો પણ તે ગુરુશ્રુતિવાળા છે, એમ સંભળાય છે એ આશ્ચર્ય છે.
હું ધારું છું કે-શ્રીમાન્ ધર્મરાજના. શ્રમાણ અને શ્રાદ્ધ
નામના બે કુમારો ભવરૂપી સૂર્યવડે તાપ પામીને તે તાપનો
નાશ કરવા માટે ગુરુના શરીરરૂપી કંઠપવ્થની પાસે આવ્યા,

^૧ બીજા કોઈના દાન તેની જેવા નથી ૨ ઘણા દાનવાળા, ઘણા
શ્રુત-શાસ્ત્રવાળા.

તેમને વિશ્વાંતિ આપવા માટે ગુરૂએ (કલ્પવૃક્ષે) ઠરણારસથી ભરેલાં કર્ણરૂપી સુવર્ણનાં બે કચોળાં (વાટકા) તેમને અર્પણ કર્યાં છે. તે ગુરૂના હૃદયરૂપી મહેલમાં નિવાસ કરનારી જ્ઞાન-લક્ષ્મી અને આરિત્રલક્ષ્મીને કોણ કરવા માટે વિધાનાએ ગુરૂના મનકરૂપી પર્વતના તટની નીચે બે, કર્ણરૂપી અત્યંત વિશાળ બે લીંચકા બાંધ્યા હોય તેમ જણાય છે. તેના કર્ણરૂપી નહેરોના માર્ગે દરીને બાણે એકઠા થયા હોય એવા સુતરૂપ જળના સમૂહે તેનું ચિત્તરૂપી સરોવર ભરી દીધું છે. તે ગુરૂની સેવા કરવાથી અનેક ભવ્ય છવો કુટિલતા, મજા અને છિદ્ર રહિત થયા છે, તેથી અમને પણ તેવા કરો, એમ જણાવવા માટે તે બંને કર્ણો ગુરૂની પાસે રહ્યા છે. મહેલાં જગતમાં, બે એક કર્ણ (રાજા) પણ સુવર્ણનું દાન કરવામાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો છે, તો બે કર્ણના ભૂષણવાળા આ ગુરૂ સત્પુરૂષોને શું નહીં આપે ?

ઇતિ કલ્પાષ્ટકમ્. ૪.

૫. 'સુવર્ણવટે જેમનું શરીર અલંકૃત કરાયેલું છે એવી તે ગુરૂની વાણીરૂપી રતનવંગી અમારા ચિત્તને પ્રસન્ન કરે. તેણીની આ હંતમેલિ મુકાફાના જેવી શોભે છે. ગુરૂની વાણીરૂપી કોદાળીવટે જોદલાં સત્પુરૂષોને પોતાના મનરૂપી રતનગિરિમાંથી વાંછિત વસ્તુને આપનાર ભોધિ (સમક્ષિત)રૂપી ચિંતામણિ પ્રાપ્ત થયેલ છે. ભવ્ય જનોના ઉલ્લાસરૂપી તરંગની લક્ષ્મીવટે જગતના મનના મળનો નાશ કરનારી ગુરૂની વાણી ગંગાનદી જેવી ગવાય છે. પરંતુ જેમ ગંગા જડતા સહિત છે તેમ ગુરૂની વાણી તેવી નથી, તે તો જડતા રહિત છે. શબ્દરૂપી ઘોડા ચોખાથી અને અર્થરૂપી

૧ વાણીના ખક્ષમાં સારા અક્ષરો. ૨ મનોહર અંગવાળી સ્ત્રી.

૩ જળપક્ષી સહિત અથવા શીતળતા સહિત.

પણ અધિક છે. પંડિતો તેના મનનું 'સ્વાંત' એવું સાર્થક નામ કહે છે. કારણ કે તેમનું હૃદય નિઃસ્પૃહ હોવાથી તેમણે સ્વાંત (સ્વ-ધનનો અંત-નાશ) નો સ્વીકાર કર્યો છે. તે ગુરૂની વાણી, શરીર અને મન એ દરેકે અધિક અધિક શુદ્ધ હોવાથી તથા શુભ પ્રવૃત્તિવાળા હોવાથી પરસ્પર ભ્રાતૃમિત્રને પામેલા છે. તે ગુરૂનું ચિત્ત ચક્રસ્થપણાને પામેલું છે, કારણકે તેને બાર પ્રકારના તપરૂપી બાર આરાગ્યો છે, તે નિર્માય (નિષ્કપટ) રૂપ સ્થિતિને ધારણ કરે છે, અને જોધિરૂપી તુંબવડે તે સુંબત કરાયેલું છે—સહિત છે.

૭ ઈતિ હૃદયા કમ્

તે મુનીશ્વર પોતાના ચરણન્યાસવડે જે જે દેશને પવિત્ર કરતા હતા તે તે દેશમાં જાણે બાંધાઈ ગઈ હોય તેમ લક્ષ્મી સ્થિર થતી હતી. ગુણરૂપી સ્ફટિક મણિની પ્રતિમાઓ કરીને સુદ્ધ એવા ગુરૂના શરીરરૂપી ઉંચા ચૈત્યમાં જાણે સુવર્ણમય મૂર્તિ સ્થાપ હોય તેવા તેમના જે ચરણકમળ શોભે છે. પાપનો નાશ કરનાર તેમના પાદચૌચના જાળનું સેવન સ્વર્ગીય શુભ જ્ઞાનના વિભાગને માટે અને ભાગ્યને પ્રગટ કરવા માટે થતું હતું. મનુષ્યો તેમના ચરણની રજના સમૂહવડે પોતાના મસ્તકને નિલકથાનું કરતા હતા, તેથી જાણે ભાગ્યલક્ષ્મીના આગામી વાણી ઉડેલી હોય તે વ્યાપ્ત થયું હોય તેવું જોવાતું હતું. જગતને આત્મ પમાડનાર તેમના ચરણકમળના પ્રસાદનું જ્ઞાન પીવાથી મનુષ્યોનાં ચિત્ત પવિત્ર થતાં હતાં. કારણકે અમુક વસ્તુનો મુગ્ધ મનુષ્ય વિચેષ્ટ હોય છે. મુદ્ધ પોતાના ચરણની ચામડા પર મણિની કરીને જે ગામને સ્ત્રીમાત્ર શોભાવતા હતા, તે ગામના મનુષ્યોને 'વાસ મુખનું કારણ થતો હતો, કારણ કે તે વાસ લક્ષ્મીને નિસ્તાર કરનાર અને જ્યેષ્ઠ વાસ પમાડનાર થતો હતો.

અન્ય પ્રાણીના પગનો સ્પર્શ ક્રોધને પુષ્ટ કરનાર થાય છે. પરંતુ આ શુરના પગનો સ્પર્શ તો દર્શને માટે થાય છે. અહો ! કર્મેનું અંતર દેટલું જાણું છે ? વાદીઓનાં મુખકમળને બંધ કરનાર શ્રી શુરૂપી ચંદ્રમા જય પામે, કે જેનો પાદપ્રસર નિરંતર દુરવચને આનંદ પમાડે છે-વિક્રમ્વર કરે છે. અગળ્ય શુભોદ્દીપી દેવતાઓના સમુદની કીડાળી શોભતા તેમના અંગ-રૂપી મેરૂ પર્વતને પાસે રહેલા પાદો શોભાવે છે.

ઈતિ ચરણાષ્ટકમ્. ૮

પહેલાં દૃતયુગે અનેક જનોને કળાવાનું કર્યું હતું, તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી, પરંતુ આવા કળિયુગમાં પણ જનો કળાવાનું થાય તે આશ્ચર્ય છે. આ શુરને જોવાથી શું આ નાગેંદ્ર છે ? ઉપેંદ્ર છે ? રૂદ્ર છે ? ચંદ્ર છે ? હેમચંદ્ર છે ? હરિ-શ્ચંદ્ર છે ? ઈંદ્ર છે ? શુરને વિષે ચંદ્ર સમાન સુધર્માં સ્વામી છે ? આતમ સ્વામી છે ? જંમ્મસ્વામી છે ? શમ્યભવ છે ? કે પ્રભવ સ્વામી છે ? એ રીતે સર્વ આચાર્યો સ્મરણમાં આવે છે. આ શુર નંદિપેણુ સુનિની જેમ ઉત્તમ દેશના આપવામાં શક્તિમાન છે, જાણે બીજા રથુલિભંદ્ર હોય તેમ નિષ્કપટ બ્રહ્મચર્યની લક્ષ્મીવાળા છે, પાપનો નાશ કરનાર ભદ્રબાહુ સ્વામીની જેમ શ્રીઅંધના વિપ્નનો નાશ કરનાર છે, યશોભદ્રની જેમ સર્વ ઉત્તમ અતિશયોને પારણ કરનાર છે, વાદી શ્રીદેવસૂ-રિની જેમ શેવ વિગેરે મોટા વાદીઓનો પરાજય કરનાર છે, સિદ્ધચેતનની જેમ પૂર્વમાં રહેલા શ્રુતને બાણનારા છે, આર્ય મુહસ્તીની જેમ સભાઓને પણ પ્રતિજ્ઞા પમાડનાર છે, સમાજપિની જેમ તેમણે અભિગ્રહ સહિત ઘણા તપો કર્યા છે. જાણે બીજા હેમચંદ્ર આચાર્ય હોય તેમ તે ગ્રંથો રચવામાં સમર્થ છે. કાંલીદાસ કવિની જેમ મનોહર નવાં કાવ્યો કર-

ખીજી ધર્મજય નામના મુનિ હતા. ત્રીજી કળાકૃષ્ણી કમલિનીમાં હંસ સમાન વિનયહંસ મુનિ હતા. તેમને પંડિત પદ આપતી વળતે જૂઠાક નામના તેના ભાઈએ મહોત્સવ કર્યો હતો. આ સિવાય ખીજી પણ ગુણવદે મોટા, યતિઓને વિષે શ્રેષ્ઠ અને આરી પ્રતિષ્ઠાવાળા મુનિઓ જેમ દેવો ઇંદ્રને સેવે અને તારાઓ ચંદ્રને સેવે તેમ તે ગુરૂને નિરંતર સેવતા હતા. તેમજ મેઘમંત્રીએ તથા તેની બહેન મટીએ મહોત્સવ પૂર્વક જેમને પ્રવર્તિની પદે સ્થાપિત કરાવી હતી તે આરિત્ર ધર્મ પાળવામાં ઉદ્યમવાળી, શ્રેષ્ઠ સાધ્વીઓમાં પણ ઉત્તમ, વિદ્યાવદે સરસ્વતીને પણ જીતનારી, શીળવડે ચંદનખાળાની જેવી શોભતી અને ભક્તિયુક્ત ચિત્તવાળી અભયશ્રી, સુમતિશ્રી તથા સંયમશ્રી વિગેરે સાધ્વીઓ શ્રી ગુરૂની સેવામાં હાજર હતી. આ પ્રમાણે ગુરૂમહારાજ ઉત્તમ પરિવારે કરીને સહિત હતા. નિઃસ્પૃહતાથી દરેક ગામ, દરેક નગર અને દરેક દેશમાં વિચરતા હતા, ત્યાંના શ્રાવકોને પ્રતિબોધ પમાડી શ્રાદ્ધધર્મ અંગીકાર કરાવતા હતા, અને સાત ક્ષેત્રમાં ધનનો અથ કરાવતા હતા. વળી સકળ સંધને આનંદરૂપ સંપત્તિના આપનારા હતા.

ગરિમા (મોટાઇ) ના સમુદ્ર, ઉત્તવળ યશના રાશિવાળા અને આશ્રિત પ્રાણીઓના વત્સલ એવા શ્રીધર્મહંસ ગુરૂ મહારાજની મેં આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી છે, તેઓ મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ.

ગુરૂના ગુણના લેશને કહેવાકૃષ્ણી મંત્રના પ્રભાવને પ્રગટ કરનારા અને બાળક પણ ભણી શકે તેવા આ મનોહર કાવ્યનો વચનની શુદ્ધિને માટે નિરંતર અભ્યાસ કરો. આ પ્રમાણે વિદ્યાકૃષ્ણી સમુદ્રના પારને પામેલા શ્રી ધર્મહંસ નામના શ્રેષ્ઠ ગુરૂની

માં લાવથી સ્તુતિ કરી છે અને અનેકકાર્યપૂર્વક તેમની મેળા કરી છે. જે જ રીતે ઘેષ આવક પાત્ર આ દક્ષિણમાં મુખ્ય કારક એવા ભગવાનને પામીને શુદ્ધી આપના કહે. કેમકે શુદ્ધસ્તુતિથી જ ધર્મ વૃદ્ધિ પામે છે.

આ પ્રમાણે શ્રીમાન તપગચ્છત્રી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહાપાધ્યાય શ્રીધર્મદંડ મળિના ગ્રિધ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીઈદંડ મળિએ રચેલી શ્રીઉપદેશકરપવલી નામની દીક્ષાને વિષે ત્રીજી ગ્રાણ્યામાં મુકશુદ્ધી સ્તુતિના વિષય ઉપર શ્રીધર્મદંડ શુદ્ધના વર્ણન નામનો એકવીશમો પદ્યવ ગ્રમાસ થયો.

પદ્યવ ૨૨ મો.

પદ્યવશમાં ઉદ્ભવજ સમાન, ભવ્ય પ્રાણીઓત્રી કમોળના વનને વિકસ્વર કરવામાં સૂર્ય સમાન અને ઉદ્ગનીલ મળિના તેવી કાંતિવટે દેહીધ્યમાન શ્રીનેમિનાથ તિનેધર જગતના પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરે.

હવે શુદ્ધસ્તુતિનું સ્વરૂપ કહ્યા પછી સાધર્મિક વાત્સલ્ય નામનું બાવીશમું કાર કહે છે.—

“ સાહર્મિયાણવચ્છદ્ધં ”

સાધર્મિક એટલે અલુપ્તવાળા અને મૂળ તથા ઉત્તર શુભને ધારણ કરનારા આવકોનું વાત્સલ્ય એટલે ગૌરવ (ભક્તિ) કરવું તે આવકોનું પુણ્યકારક કાર્ય છે. આ શબ્દાર્થ કહ્યો, હવે તેના વિસ્તારથી અર્થ કહે છે.—

કેટલાક આવકો પાંચ અલુપ્તવાળા હોય છે, કેટલાક સામાયિક વ્રતમાં ઉદ્યમવંત હોય છે, કેટલાક જિનપૂજા કરનારા હોય

છે, કેટલાક પ્રતિક્રમણ કરનારા હોય છે, કેટલાક પ્રબચનને પાળનારા હોય છે, કેટલાક સચિત્તના ત્યાગી હોય છે, કેટલાક દરરોજ એકાસણું કરનારા હોય છે, કેટલાક પર્વતિથિએ પૌષધ વ્રતને ધારણ કરનારા હોય છે, કેટલાક સમકિતવડે હૃદયને શોભાવનારા હોય છે, કેટલાક વિવેકી હોય છે, કેટલાક આર-ભનો ત્યાગ કરનારા હોય છે, અને કેટલાક તીર્થયાત્રા કરનારા હોય છે. આવી રીતે પૃથ્વીપર અનેક પ્રકારના પુણ્યકાર્યને કરનારા જે શ્રાવકો હોય તેમનું વાત્સલ્ય વિવેકી જનોએ કરવું ઉચિત છે. સર્જનોએ સન્માનપૂર્વક શ્રાદ્ધજનોને સાકર, ખારેક, ધરાખ, ટોપરાં વિગેરે તથા અનેક પ્રકારનાં પકવાનો, ઘણા ઘીવાળાં અન્નો, સુગંધીક તાંબૂળ અને કસ્તુરી વિગેરે ઉત્તમ વસ્તુઓ આપવાવડે તેમની લક્ષિત કરવી. તેમજ જળ, દુધ વિગેરેનું પાન કરાવીને અને વિચિત્ર પ્રકારના અનેક દેશમાં ઉત્પન્ન થતાં વસ્ત્રો તથા મુદ્રા, તિલક વિગેરે અલંકારો આપીને તેમનું વાત્સલ્ય કરવું. “ ઘરના આંગણામાં આવેલા સાધર્મિકને જોઈ જેના હૃદયમાં હર્ષ થતો નથી, તે પુરૂષ સમકિતવંત છે કે નહીં તેનો જ સંદેહ છે. ” એમ જન શાસનમાં કહ્યું છે. સાધર્મિકનું વાત્સલ્ય થતું જોઈને મિથ્યાદષ્ટિ પણ જિનધર્મની પ્રશંસા કરે છે, અને તેથી તે સુલભબોધિ થાય છે. મોક્ષફળની ઇચ્છાવાળા સર્જનોએ પોતાના દ્રવ્યને અનુસારે શ્રાવકોને દરેક માસે અથવા દરેક વર્ષે કાંઈક પણ આપવું જોઈએ. જેઓ હર્ષથી સાધર્મિક જનોનું વાત્સલ્ય કરે છે, તેઓની લક્ષ્મી સફળ છે, અને તેઓનું કુળ ઉજ્જવળ છે. આ હકીકત ઉપર છ આવશ્યકતા કરનારા અને ઉત્તમ શ્રાવકોમાં મુગટ સમાન પંચાયાણુ નામના શ્રેષ્ઠીનું દર્શાવેલ છે, તે નીચે પ્રમાણે—

પંચાયણ એછીની કથા

પૃથ્વીરૂપી, સ્ત્રીનાં મરતક પદ મુગટ સમાન અમેદાવાદ નામનું ઉત્તમ નગર છે. તેમાં કુતુષુદીન નામનો મુલતાન મુમ્મશ ગુજરાત દેશનું એક છત્રવાળું રાજ્ય કરતો હતો. (તેની રાજધાની હતી.) તેના નામથી કુસણી નામનું નાણું ચાલતું હતું, તેનું રૂપ ચંદ્રની જેવું મનોહર હતું અને તેનો પ્રતાપ સૂર્યની જેવો દિગ્ગ્ધ હતો. તે નગરમાં પ્રાગ્વાદ વંશમાં મુગટ સમાન મહિરાજ નામે એછી રહેતો હતો. તે વારંવાર સ્ત્રી શત્રુજય વિગેરે વી થોળી યાત્રા કરતો હતો, તે સંઘનો અધિપતિ ધણે પુણ્યધાણી થયો હતો, તેણે અતુલ લક્ષ્મીનું દાન કરી ઉત્તમ યશ મેળવ્યો હતો, તે પોતાની લક્ષ્મીને સંરક્ષ કરવા માટે દર વર્ષ સાત આઠ હજાર સાંધમિકાને ભોજન કરાવતો હતો, તે નિરંતર સાત ક્ષેત્રમાં પોતાના ધનરૂપી ણીજનો સમૂહ વાવતો હતો, તથા તેનું હૃદય ગિનાગમના વચનરૂપી ણાણથી ભેદાયેલું હતું. તે એછીને રામી, નામની ભાર્યા હતી. તેની ખુદિ ધર્મથી વાસિત હતી, તેનો હરતરૂપી કલ્પવૃક્ષ લોકોના વાંધિતને પૂર્ણ કરતો હતો, તથા મેઘમાળાની જેમ તેણીએ ધૃતરૂપી જાળની વૃદ્ધિથી સિંચન કરેલા મુનિરૂપી વૃક્ષો કે જે તપવટે સુકાઈ ગયા હતા તેમને નવપલ્લવિત કર્યા હતા. શુક્તિમાં જેમ મોતી ઉત્પન્ન થાય તેમ તેણીને જાગાક, સૂર અને પંચાયાણ નામના ત્રણ પુત્રો થયા હતા. તે ત્રણે પુત્રો પોતાના વંશમાં ધ્વજ સમાન, ગુણના ભાજન અને કળારૂપી કમળવનમાં ફીલા કરનાર દંસની જેવા હતા. તેઓ વલિક કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલી અને શીંગરૂપી અલંકારથી શોભતી નાથી, રાણુ અને ચંપા નામની પ્રિયાઓને પરણ્યા હતા. તે ત્રણે પુત્રોમાં નંત-ધર્મરૂપી કમળમાં ફીલા કરનાર જમર જેવો પંચાયણુજ ગુણના

ગૌરવપણીથી વખાણવા લાયક હતો. આવા કઠીન કળિયુગમાં તેના ભાગ્યથીજ શ્રાવકતા આચારરૂપી માણિક્યને આપનાર નિધાનની જેવા શાસ્ત્રો ટકી રહ્યાં હતાં. બુદ્ધિમાન જેવા કાળીદાસ નામના વિદ્વાને તેની પાસે આ પ્રમાણે શાસ્ત્રપ્રશંસા કરી હતી—

શ્રી નાભિરાગ્વના ઉત્તમ વંશરૂપી કમળને વિકરવર કરવામાં સૂર્ય સમાન, નિરંજન^૧ જ્ઞાનમય, ધર્મક્રિયા તથા જાવદાર ક્રિયાનો ઉપદેશ આપનાર અને સર્વ પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરનાર શ્રીકૃષ્ણભસ્વામીને નમસ્કાર થાઓ. શ્રીજિનેશ્વરના મુખકમળથી સાંભળેલા પદાર્થસમૂહને જાણનારા શ્રીમરત મહારાગ્વજે શ્રાવક જનોને ઉપયોગી તથા શ્રાદ્ધવર્ગને ઉચિત આચરણના નિધિ સમાન ચાર વેદો રચ્યા છે. તેમાં ઉત્તમ સદ્બ્યવાળા છત્રીશ અદ્ભુત ઉપનિષદોનો સમૂહ છે, તેમનાં નામ આપવા પૂર્વક હું તેનું દીર્ઘ કહું છું.—

આદર્શની જેમ દર્શનોના બેઢને દેખાડનાર તથા જાવના ઝોનો બેઢ કરનાર શ્રીકૃષ્ણસરસ્વત્યક નામના ઉપનિષદને અતિ આનંદના તરંગોથી જેનું અંગ ઉછળે છે એવો હું વંદના કરું છું. ૧. ગુરુ વિશેષતા તત્ત્વરૂપી કલ્પવૃક્ષને ઉપદ્ર કરનારા જ્યોત્સ્ના બેઢે હોય તેમ જેના પાંચ ભાગ અધ્યાયો રાંધ્યા છે, તેવા પચ્ચાદ્યાય તામના ઉપનિષદનું યજ્ઞ ધ્યાન ત કહી શકાય. ૨. શ્રી કૃષ્ણજ્ઞાનીકિયાનું ચત્વિસ વૈરાગ્ય આપજનોની વક્તા ને પચ્ચિસ કરનાર તથા શ્રી જ્ઞાનુ જ્ઞાને શ્રી શબ્દજ્ઞ સીવના મોહવર્તને વિરતના કરનાર અદુરુચ્ય તામના ઉપનિષદની અર્ધ ઉપાસના કરીએ કર્યા : વિજ્ઞાનચનાભૂત નામ

૧. શ્રીકૃષ્ણ સંકેત સ્વરૂપે દેવ.

નું ઉપનિષદ કે જે સિદ્ધાન્ત માર્ગાત્મ્ય વર્ણન કરવામાં મોટા
 સમુદ્રરૂપ છે, મંત્રના રહસ્યના મોટા વિધિને પ્રગટ કરવામાં
 નિધાનરૂપ છે અને શ્રાવકાદિકને વિષે મોટાપણા અને નાના-
 પણારૂપ તત્ત્વનો જોધ કરનાર છે, તે તમારા જ્ઞાનને માટે
 થાઓ. ૪. દેવજ્ઞાને કરીને સૂર્ય સમાન જે ઉપનિષદ અજ્ઞાન-
 રૂપી અધિકારનો નાશ કરી શ્રી તીર્થકરના વચન (આગમ) ને
 પ્રકાશિત કરે છે, તથા જે શ્રેષ્ઠ દ્રવ્યમ્ભવનું અત્યંત પોપણ
 કરે છે, તે શ્રી વિજ્ઞાનેશ્વરતરણિ નામનું ઉપનિષદ બળ્ય
 પ્રાણીઓને ચિંદ્રેશળ ગુણ આપે. ૫. મધન કરેલા આગનાય-
 રૂપી ક્ષીરસાગરના અમૃત રસ જેવું શ્રી વિજ્ઞાન ગુણાભ્યુવ
 નામનું ઉપનિષદ સત્પુરુષોને જ્ઞાનરૂપી ગુણ આપનાર થાઓ. ૬.
 નવતત્ત્વરૂપી મણિઓનાં નિધાન રૂપ નવતત્ત્વ નિદાન
 નિર્ણય નામનું ઉપનિષદ તેનો અભ્યાસ કરનાર જનોને સ્વર્ગ-
 ના મુખનો લાભ આપનાર થાઓ. ૭. તળાવના જળમાં નદાત્રે-
 ના સમૂહની જેમ જે હમેશાં પોતામાં નાનાં પ્રકારની વસ્તુઓના
 સમગ્ર સ્વરૂપને સાક્ષાત્ પ્રતિબિંબ રૂપે ધારણ કરે છે, તે શ્રી
 તત્ત્વાર્થનિધિરત્નાકર નામનું ઉપનિષદ તેનો નિરંતર
 અભ્યાસ કરનાર બળ્ય જનોને તત્ત્વજ્ઞાન આપનાર થાઓ. ૮.
 વિશુદ્ધાર્થાત્મગુણુગભીર નામનું નવનું ઉપનિષદ છે.
 તેનો આદર કરનારાના આત્માની વિશુદ્ધિ થાય છે તથા તેને
 મંજીર ગુણ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. ૯. શ્રી જિનેશ્વરના ધર્મ-
 રૂપી ઉત્તમ ગુણર્જના ગુણોનો નિર્ણય કરવામાં અદ્વિતીય ક્રમોદી સુ-
 માન શ્રી અર્હદ્દર્શનગમનિર્ણય નામનું ઉપનિષદ બળ્ય પામે.
 ૧૦. અનંતાન વચન (રયાદ્રાદ)ને પ્રતિપાદન કરનાર ઉત્તરગોપવા-
 નેશ્વર નામનું ઉપનિષદ સત્પુરુષોને નેત્રની જેમ ઉત્તર અંત આપ-
 વાદવટે સત્ય માર્ગ દેખાડનાર થાઓ. ૧૧. અગ્નિનાદિનિર્વેદ
 નિગમનિર્ણય નામનું ઉપનિષદ વસ્તુતત્ત્વના વિવેકવાળા

નિગમવેદાંતનામનું ઉપનિષદ્ જય પામે છે. ૩૦. નિગમ અને આગમના વાક્યોનું વિવરણ કરનાર અને સુંદર વિચારને યોગ્યતાવનાર વાક્યવૃંદ નામના ઉપનિષદ્ને હું શરણુરૂપ કરું છું. ૩૧. વ્યવહારસાધ્યાપવર્ગ નામનું ઉપનિષદ્ લોકોના હૃદયને હરણ કરે તેવું છે કે જેના વ્યવહારરૂપી દીપકને પ્રહસ્ય કરીને જેનો ધર્મરૂપી મહેલમાં પ્રકાશ કરે છે. ૩૨. પોતામાં મોક્ષનો સાક્ષાત્કાર કરનાર અદ્વિતીય નિશ્ચય રહેલો છે, એમ જાણે કહેતું હોય એવું શ્રીનિશ્ચયૈકસાધ્યાપવર્ગ નામનું ઉપનિષદ્ જય પામે છે. ૩૩. તપવિશેષરૂપી જળવડે છત્તરૂપી વસ્ત્રને હું ઘોઉં છું-શુદ્ધ કરું છું એમ જાણે કહેતું હોય એવું પ્રાયશ્ચિત્તૈકસાધ્યાપવર્ગ નામનું ઉપનિષદ્ જય પામે છે. ૩૪. ભવ્ય પ્રાણીઓને ધર્મના બીજરૂપ સમકિતવડે મોક્ષને દેખાડનાર શ્રીદર્શનૈકસાધ્યાપવર્ગ નામના ઉપનિષદ્ને મારો નમસ્કાર હો. ૩૫. જેનાથી અમે સ્વર્ગ અને અપવર્ગ (મોક્ષ) રૂપી અતુલ ફળો મેળવીએ છીએ તે શ્રીવિરતાવિરતમ્ માનદેવતરૂ નામના ઉપનિષદ્ની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ. ૩૬.

પંચાયણે આદરપૂર્વક બાર વ્રતો તથા ઘણા નિયમો પ્રહસ્ય કર્યા હતા; કારણકે જેને એકપણ નિયમ હોય તે પુરૂષ ધન્ય કહેવાય છે. શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિવાળો તે હમેશાં શ્રાવકના શુદ્ધ આચાર સંબંધી નવું શાસ્ત્ર અથવા અરિહંતનું નવું સ્તોત્ર લખતો હતો. તે વિષે કહ્યું છે કે-“એક શ્લોક, અર્ધ શ્લોક અથવા પા શ્લોક પણ હમેશાં નવો લખવો; કારણ કે મનુષ્યે દાન, અભ્યાસ અને ક્રિયા કરવાથી પ્રત્યેક દિવસને સફળ કરવો જોઈએ.” તે હમેશાં સાવધ કર્મનો ત્યાગ કરી બે વાર પ્રતિક્રમણ કરતો હતો, તેનું ઘર

* આ ૩૬ ઉપનિષદોની હકીકત માત્ર ધ્યાનમાં રહેવા વાસ્તે લખી છે, પરંતુ તે પ્રતીતિ લાયક જણાતી નથી.

વારંવાર પુંખવાથી રજ રહિત થતું હતું. તે પ્રમાણેના ત્યાગ કરી અદમી અને ચતુર્દશીને દિવસે ચતુર્વિધ આંદારનું પ્રત્યાખ્યાન કરી પૌષ્પ ઘત શ્રદ્ધા કરતો હતો. તે બન્ને કે પોતાની પૂજાને ઇચ્છતો હોય તેમ હમેશાં અકેકાર રહિત ધર્મને પુષ્પના સમૂહ-વડે અને કર્પૂર (બરાસ) વિગેરે ઉપકરણોવડે જિનગિંબની પૂજા કરતો હતો. શાપકના સમૂહમાં મુગટ સમાન તે પંચાયણ શુદ્ધ બ્યાપારવડે ધન ઉપાજન કરી તેને જ્ઞાન ક્ષેત્રમાં વાવી ધર્મને મેળવતો હતો. સ્વદારા અતોષ ઘતને પાળવામાં તત્પર એવો તે હમેશાં પ્રાતઃકાળે ઉઠીને જે શ્લોકવડે બોધિણીજની યાચના કરતો હતો. તે જે શ્લોકનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—“ હે વીતરાગ ! મહિરાજ એછીનો પુત્ર હું. પંચાયણ એટલુંજ ઇચ્છું કે આ જીવમાં નિરંતર હું જ્ઞાન, કર્મ અને આરિત્રનું આરાધન કરવામાં આસક્ત થાઉં. હેસ્વામિન ! જમતના જનોની આશાને પૂર્ણ કરનારા તમે જો સેવકને વાંચિછતા અર્થ આપતા હો તો હું વારંવાર માગું છું કે મને પરજીવમાં જ્ઞાનાદિ ત્રણ રત્નની સેવાજ આપજો. ”

તે પંચાયણે શ્રી શત્રુંજય ગિરિરાજ વિગેરેની યાત્રા કરીને તેના પિતાએ મેળવેલું સંઘપતિનું સ્થાન ઉત્તરજા કયું હતું. આબુ-લના એસને વિષે તેણે અનેક નાની જ્વતઓ તથા તોરણ સહિત એક મોટા જ્વજ સ્થાપન કર્યો હતો. સાધર્મિક જનોના અત્યંત શુભવાનખણાને લીધે તે તેમનું કુટુંબથી પણ વધારે વાત્સલ્ય કરતો હતો. નિરંતર ધર્મક્રિયા કરવામાં સદ્ધ થયેલા સદ્જનોનો તે હમેશાં બોજનાદિકની ઉત્તમ સામગ્રીવડે સત્કાર કરતો હતો. તેમાં લિજ્જ લિજ્જ દેશોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દ્રાક્ષાપાક, ઈંદુપાક, કુખમાંડપાક, ટોપરાપાક, રસવાળી મુખડી, સમગ્ર વતિનાં, છએ જતુમાં ઉત્પન્ન થયેલાં, સ્વાદિષ્ટ અને ક્રોમળ કેળાં, કેરીઓ, એલાયચી અને કર્પૂરથી મુવાસિત કરેલા અને લોકોને આનંદ

નિગમવેદાંતનામનું ઉપનિષદ્ જય પામે છે. ૩૦. નિગમ અને આગમના વાક્યોનું વિવરણ કરનાર અને સુંદર વિચારને યોગ્યતાવનાર વાક્યવૃંદ નામના ઉપનિષદ્ને હું શરણુરૂપ કરું છું. ૩૧. વ્યવહારસાધ્યાપવર્ગ નામનું ઉપનિષદ્ લોકોના હુઃખને હરણ કરે તેવું છે કે જેના વ્યવહારરૂપી દીપકને પ્રકટ કરીને જેનો ધર્મરૂપી મહેલમાં પ્રકાશ કરે છે. ૩૨. પોતામાં મોક્ષનો સાક્ષાત્કાર કરનાર અદ્વિતીય નિશ્ચય રહેલો છે, એમ જાણે કહેતું હોય એવું શ્રીનિશ્ચયૈક સાધ્યાપવર્ગ નામનું ઉપનિષદ્ જય પામે છે. ૩૩. તપવિશેષરૂપી જળવડે જીવરૂપી વસ્ત્રને હું ઘોઉં છું-શુદ્ધ કરું છું એમ જાણે કહેતું હોય એવું પ્રાયશ્ચિત્તૈક સાધ્યાપવર્ગ નામનું ઉપનિષદ્ જય પામે છે. ૩૪. ભવ્ય પ્રાણીઓને ધર્મના બીજરૂપ સમકિતવડે મોક્ષને દેખાડનાર શ્રીદર્શનૈક સાધ્યાપવર્ગ નામના ઉપનિષદ્ને મારો નમસ્કાર હો. ૩૫. જેનાથી અમે સ્વર્ગ અને અપવર્ગ (મોક્ષ) રૂપી અતુલ ફળો મેળવીએ છીએ તે શ્રીચિરતાચિરતમ માનદેવતરૂ નામના ઉપનિષદ્ની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ. ૩૬.

પંચાયણે આદરપૂર્વક બાર વ્રતો તથા ઘણા નિયમો પ્રકટ કર્યા હતા; કારણકે જેને એકપણ નિયમ હોય તે પુરૂષ ધન્ય કહેવાય છે. શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિવાળો તે હમેશાં શ્રાવકના શુદ્ધ આચાર સંબંધી નવું શાસ્ત્ર અથવા અરિહંતનું નવું સ્તોત્ર લખતો હતો. તે વિષે કહ્યું છે કે-“ એક શ્લોક, અર્ધ શ્લોક અથવા પા શ્લોક પણ હમેશાં નવો લખવો; કારણ કે મનુષ્યે દાન, અભ્યાસ અને ક્રિયા કરવાથી પ્રત્યેક દિવસને સફળ કરવો જોઈએ.” તે હમેશાં સાવધ કર્મનો ત્યાગ કરી બે વાર પ્રતિક્રમણ કરતો હતો, તેનું ઘર

* આ ૩૬ ઉપનિષદોની હકીકત માત્ર ધ્યાનમાં રહેવા વાસ્તે લખી છે, પરંતુ તે પ્રતીતિ લાયક જણાતી નથી.

વારંવાર પુનવાધી રજ રહિત થતું હતું. તે પ્રમાણેના ત્યાગ કરી અહમી અને ચતુર્દશીને દિવસે ચતુર્વિધ આહારનું પ્રત્યાખ્યાન કરી પૌષધ વ્રત ગ્રહણ કરતો હતો. તે ભગ્ને કે પોતાની પૂજને ઇચ્છતો હોય તેમ હમેશાં અહંકાર રહિત મનને પુષ્પના સમૂહ વડે અને કપૂર (ગરસ) વિગેરે ઉપકરણો વડે ઝિનઝિંગની પૂજા કરતો હતો. શાવકના સમૂહમાં સુગટ સમાન. તે પંચાયણ શુદ્ધ વ્યાપારવડે ધન ઉપાર્જન કરી તેને ચાલ ક્ષેત્રમાં વાધી ધર્મને મેળવતો હતો. સ્વદારા સંતોષ વ્રતને પાળવામાં તત્પર એવો તે હમેશાં પ્રાતઃકાળે ઉઠીને બે શ્લોકવડે ભોધીબીજની યાચના કરતો હતો. તે બે શ્લોકનો અર્થ આ પ્રમાણે છે-“ હં વીતરાગ ! મહિરાજ શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર હું પંચાયણ એટલુંજ ઇચ્છું કે આ ભવમાં નિરંતર હું જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રનું આરાધન કરવામાં આસક્ત થાઉં. હે સ્વામિન ! જમતના જનોની આશાને પૂર્ણ કરનારા તમે જો સેવકને વાંચ્છિત અર્થ આપવા હો તો હું વારંવાર માગું છું કે મને પરભવમાં જ્ઞાનાદિ ત્રણ રત્નોની સેવાજ આપજો. ”

તે પંચાયણે શ્રી ચતુર્જય ગિરિરાજ વિગેરેની યાત્રા કરીને તેના પિતાએ મેળવેલું સંઘપતિનું સ્થાન ઉત્ત્વંજ કચું હતું. આબુ-છના ચૈત્રને વિષે તેણે અનેક નાની ધ્વજઓ તથા તોરણ સહિત એક મોટા ધ્વજ સ્થાપન કર્યો હતો. સાધર્મિક જનોના અત્યંત શુભવાનપણાને લીધે તે તેમનું કુટુંબથી પણ વધારે વાતસલ્ય કરતો હતો. નિરંતર ધર્મક્રિયા કરવામાં સદ્ધ થયેલા સદ્જનોનો તે હમેશાં ભોજનાદિકની ઉત્તમ સામગ્રી વડે સત્કાર કરતો હતો. તેમાં ભિન્ન ભિન્ન દેશોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દ્રાક્ષાપાક, શંકુપાક, કુખ્માંડપાક, ટોપરાપાક, રસવાળી સુખડી, સમગ્ર વ્રતિનાં, છએ ઋતુમાં ઉત્પન્ન થયેલાં, સ્વાદિષ્ટ અને કોમળ કેળાં, કેરીઓ, એલાયચી અને કપૂરથી સુવાસિત કરેલા અને લોકોને આનંદ

નિગમવેદાંતનામનું ઉપનિષદ્ જય પામે છે. ૩૦. નિગમ અને આગમના વાક્યોનું વિવરણ કરનાર અને સુંદર વિચારને યતાવનાર વાક્યવૃંદ નામના ઉપનિષદ્ને હું શરણુરૂપ કરું છું. ૩૧. વ્યવહારસાધ્યાપવર્ગ નામનું ઉપનિષદ્ લોકોના દુઃખને હરણ કરે તેવું છે કે જેના વ્યવહારરૂપી દીપકને પ્રકટ કરીને જેનો ધર્મરૂપી મહેલમાં પ્રકાશ કરે છે. ૩૨. પોતામાં મોક્ષનો સાક્ષાત્કાર કરનાર અદ્વિતીય નિશ્ચય રહેતો છે, એમ જાણે કહેતું હોય એવું શ્રીનિશ્ચયૈકસાધ્યાપવર્ગ નામનું ઉપનિષદ્ જય પામે છે. ૩૩. તપવિશેષરૂપી જળવડે હૃદયરૂપી વસ્ત્રને હું ઘોઉં છું-શુદ્ધ કરું છું એમ જાણે કહેતું હોય એવું પ્રાયશ્ચિત્તૈકસાધ્યાપવર્ગ નામનું ઉપનિષદ્ જય પામે છે. ૩૪. ભવ્ય પ્રાણીઓને ધર્મના બીજરૂપ સમકિતવડે મોક્ષને દેખાડનાર શ્રીદર્શનૈકસાધ્યાપવર્ગ નામના ઉપનિષદ્ને મારો નમસ્કાર હો. ૩૫. જેનાથી અમે સ્વર્ગ અને અપવર્ગ (મોક્ષ) રૂપી અતુલ ફળો મેળવીએ છીએ તે શ્રીચિરતાચિરતમ માનદેવતરૂ નામના ઉપનિષદ્ની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ. ૩૬.

પંચાયણે આદરપૂર્વક બાર વ્રતો તથા ઘણા નિયમો પ્રકટ કર્યા હતા; કારણકે જેને એકપણ નિયમ હોય તે પુરૂષ ધન્ય કહેવાય છે. શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિવાળો તે હમેશાં શ્રાવકના શુદ્ધ આચાર સંબંધી નવું શાસ્ત્ર અથવા અરિહંતનું નવું સ્તોત્ર લખતો હતો. તે વિષે કહ્યું છે કે-“એક શ્લોક, અર્ધ શ્લોક અથવા પા શ્લોક પણ હમેશાં નવો લખવો; કારણ કે મનુષ્યે દાન, અભ્યાસ અને ક્રિયા કરવાથી પ્રત્યેક દિવસને સફળ કરવો જોઈએ.” તે હમેશાં સાવધ કર્મનો ત્યાગ કરી બે વાર પ્રતિક્રમણ કરતો હતો, તેનું ધર

* આ ૩૬ ઉપનિષદોની હકીકત માત્ર ધ્યાનમાં રહેવા વાસ્તે લખી છે, પરંતુ તે પ્રતીતિ સાચક જણાતી નથી.

વારંવાર પુનવાધી રજ રહિત થતું હતું. તે પ્રમાદનો ત્યાગ કરી આશ્રમી અને ચતુર્દશીને દિવસે ચતુર્વિધ આદારનું પ્રત્યાખ્યાન કરી પૌષધ વ્રત ગ્રહણ કરતો હતો. તે જાત્રે કે પોતાની પૂજાને ઇચ્છતો હોય તેમ હમેશાં અહંકાર રહિત થઈને પુષ્પના સમૂહ વડે અને કપૂર (જરાસ) વિગેરે ઉપકરણો વડે જિતજિતની પૂજા કરતો હતો. આવકના સમૂહમાં સુગંધ સમાન તે પંચાયણ શુદ્ધ વ્યાપારવડે ધન ઉપાર્જન કરી તેને સાત ક્ષેત્રમાં વાધી ધર્મને મેળવતો હતો. સ્વદારા સંતોષ વ્રતને પાળવામાં તત્પર એવો તે હમેશાં પ્રાતઃકાળે ઉઠીને જે શ્લોકવડે જોધિબીજની યાચના કરતો હતો. તે જે શ્લોકનો અર્થ આ પ્રમાણે છે-“ હે વીતરાગ ! મહિરાજ એછીનો પુત્ર હું, પંચાયણ એટલુંજ ઇચ્છું કે આ જીવમાં નિરંતર હું જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર્ય આરાધન કરવામાં આસક્ત થાઉં. હે સ્વામિન ! યમતા જનોની આશાને પૂર્ણ કરનારા તમે જો સેવકને વાંચિત્ત અર્થ આપતા હો તો હું વારંવાર માગું છું કે મને પરશવમાં જ્ઞાનાદિ ત્રણ રત્નની સેવાજ આપજો. ”

તે પંચાયણે શ્રી ચતુર્જય ગિરિરાજ વિગેરેની યાત્રા કરીને તેના પિતાએ મેળવેલું સંઘપતિનું સ્થાન ઉત્તરંગ કથું હતું. આબુ-છતા ચૈત્રને વિષે તેણે અનેક નાની જ્વલંઓ તથા તોરણ સહિત એક મોટો જ્વજ સ્થાપન કર્યો હતો. સાધર્મિક જનોના અત્યંત શુણ્વણપણાને લીધે તે તેમનું કુટુંબથી પણ વધારે વાત્સલ્ય કરતો હતો. નિરંતર ધર્મક્રિયા કરવામાં સદ્ધ થયેલા સદ્ગુણોનો તે હમેશાં લોજનદિકની ઉત્તમ સામગ્રી વડે સત્કાર કરતો હતો. તેમાં ભિન્ન ભિન્ન દેશોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દ્રાક્ષાપાક, ઈંદુપાક, કુખ્માંડપાક, ટોપરાપાક, રસવાળી સુખડી, સમગ્ર વ્રતિનાં, છએ ઋતુમાં ઉત્પન્ન થયેલાં, સ્વાદિષ્ટ અને કોમળ કેળાં, ફેરીઓ, એલાયચી અને કપૂરથી સુવાસિત કરેલા અને લોકોને આનંદ

“ વવહારસ્સ ચ સુદ્ધી તિ ”

વળી વ્યવહારની શુદ્ધિ એટલે પોતે દ્રવ્ય અથવા કરિયાણું આપવાનો જે કાળ કહ્યો હોય તે કાળ ઉલ્લંઘન કર્યા વિના તે દ્રવ્યાદિક તેને આપવું, તે શ્રાવકનું મુખ્ય કૃત્ય છે. આનો વિસ્તારથી અર્થ આ પ્રમાણે છે.--

હે શ્રાવકો ! તમે વ્યવહારની શુદ્ધિથી ધન ઉપાર્જન કરો. ધી, ગોળ વિગેરે પદાર્થોની શુદ્ધિથી મોઢકની જેમ વ્યવહાર શુદ્ધિથી ધન શુદ્ધ થાય છે, ધનની શુદ્ધિથી ધર્મ પણ શુદ્ધ થાય છે. શુદ્ધ વ્યવહારરૂપી બખતરથી વીંટાયેલા શ્રાવકને વિરૂદ્ધ વચનોના સમૂહરૂપી બાણોનો વિસ્તાર શું કરી શકે ? કાંઈ જ નહિ. કહ્યું છે કે--“વ્યવહારની શુદ્ધિ જ ધર્મનું મૂળ છે એમ સર્વજ્ઞે કહ્યું છે, કારણ કે વ્યવહારની શુદ્ધિથી ધનની શુદ્ધિ થાય છે, ધનની શુદ્ધિથી આહાર શુદ્ધિ થાય છે, આહારની શુદ્ધિથી શરીર શુદ્ધિ થાય છે, અને શરીર શુદ્ધ થવાથી તે ધર્મને યોગ્ય થાય છે. તેથી તે જે જે કાર્ય કરે છે તે તે કાર્ય તેનાં સિદ્ધ થાય છે, અન્યથા જે કાર્ય તે કરે છે તે નિષ્ફળ થાય છે. કારણ કે વ્યવહારની શુદ્ધિ વિના તે ધર્મની નિંદા કરાવનાર થાય છે. ધર્મની હીલના કરાવવાથી પોતાને અને પરને ખીલકુલ બોધિ પ્રાપ્ત થતી નથી એમ આગમમાં કહ્યું છે. ” હે શ્રાવકો ! જો તમે જૈનધર્મ હો તો જેનાથી ધનની વૃદ્ધિ થાય છે અને જેનાથી જગતમાં યશ પ્રસરે છે તેવા શુદ્ધ વ્યવહારનું રક્ષણ કરો. આ વ્યવહાર પાળવામાં શુભચિત્તવાળા મુગલનું દષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે—

મુગલની કથા.

પુરાસાણુ નામના મોટા દેશમાં મ્લેચ્છના તુચ્છ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલો મુગલ નામનો મુસલમાન રહેતો હતો. તે દીનાદિકને દાન આપતો હતો, તેથી તે ધનેશ્વરની ખ્યાતિને પામ્યો હતો,

અનર્થના ધનકૃપી જળતરંગોનો તે સાગર હતો, તેનો યશ
ચંદ્રની જેવો ઉજ્જવળ હતો, તે દાનગુણવડે નગરમનોનું રંગત
કરતો હતો, તે જુદિમાન શુદ્ધ વ્યવહારવડે અનેક પ્રકારના કરી-
યાણાનો ક્યવિક્ય કરતો હતો, તેથી તેનું ધન ચોતરફથી વૃદ્ધિ
પામતું હતું. “કૃષ્ણાચિત્રકની લતા જેવી વ્યવહારશુદ્ધિ કયા
કુશળ પુરંપતી સંપત્તિને ન વધારે ?”

એકદા દૂર દેશનો રહેવાશી કોઈ વેપારી અગણિત કરીય
જાઓ લઈને ત્યાં આવ્યો, તે પોતાના દેશ તરફ પાછો જવાની ઉતા-
વળવાળો હતો. તેની પાસે કમહિનીના પાંદડા ઉપર રહેલા જળ-
બિંદુની જેવા ઉજ્જવળ લાખો ભોતીઓ હતા, તે તેણે
વેચવા માટે મુગલને આપ્યા. પછી તે પરદેશી વેપારી તરતજ
પોતાના દેશ તરફ જવાની ઉતાવળ દોવાથી મુગલને ઘેર ગયો,
મુગલે તેની કહેલી કિંમત પ્રમાણે તેનું મૂલ્ય તરતજ આપી દીધું.
પછી મુગલે જ્યારે પોતાનો હીસાબ તૈયાર કર્યો, ત્યારે પોતાની
પાસે તેના ત્રણ ભોતી વધારે રહી ગયાનું જાણ્યું તેથી તેણે
વિચાર કર્યો કે-“આ ત્રણ ભોતી મેં તેની પાસેથી ગેટલા ભોતી
ખરીદ્યા તેની ગણતરીમાં આવ્યાં નથી. મારે ઘેર લાખોગમે દ્રવ્ય
છે, પરંતુ તેમાં વ્યવહાર માર્ગના લોપ કરે એવું કોઈનું કિંચિત્
પણ દ્રવ્ય મેં નાંખ્યું નથી, તેથી મારે આ ત્રણ ભોતી રાખવા
યોગ્ય નથી.” એમ વિચારી તે જુદિમાને તે પરદેશીની દોષ
દરી, પરંતુ તે તો ત્યાંથી નીકળી ગયો હતો તેથી તેણે તે ભોતી
એક લગડાની ઝમ્મીએ બાંધી રાખ્યા. તેણે વિચાર્યું કે-“આ
ભોતી મારી માલદીની બદાલનાં છે, તેથી મારા ધનની અંદર તે
નાખવા યોગ્ય નથી. કારણકે કુવ્યવહારથી પ્રાપ્ત થયેલું દ્રવ્ય
વિષમિશ્રિત હીરાન્નની જેમ ગુપ્ત સમૃદ્ધિને પણ નાશ કરે છે.
માટે જો આને મારા દ્રવ્યમાં ભેળવું તો આના સંલગ્નથી મારું

મૂળ ધન પણ નાશ પામે. ” એમ વિચારીને તેણે તે ગ્રંથી ધરના ઉપરના ભાગમાં ભુદી રાખી મૂકી. આ પ્રમાણેના શુદ્ધ વ્યવહારને લીધે તે દેવની જેવા પાંચ ઇંદ્રિયોના વિષયલોગને લોગવતો નિરંતર આતંદસમુદ્રમાં મગ્ન રહેતો હતો.

એકદા તે મુગલના ધરમાં બળતરવાળા અને ભાલા તથા ખર્જાદિક શસ્ત્રોને ધારણ કરનારા ચોરોની ધાડ પડી, અને જેમ અધર્મ કાર્મણ્ય ધનવડે જીવને જાંધે તેમ ઉગ્ર સ્વભાવવાળા તે ધાડના મુલદોષે તે મુગલને પાશવડે જાંધી લીધો. પછી કેટલાકે તેના અપ્પો, ગાયો અને ભેંસો ગ્રહણ કરી, કેટલાકે રેશમી વિગેરે કિમતી વસ્ત્રોનો સમૂહ લીધો અને કેટલાકે કુઠારવડે વચલા ઝોરડાના કમાડ ભાંગી નાંખી તેમાંથી સુવર્ણ અને રત્નો વિગેરે ધરતું સારદ્રવ્ય લીધું. તે વખતે કોઈ ઉગ્ર સુભટ પોતાના ભાસાને ઉછાળતો હતો, તેમાં પેલી હુગડાથી જાંધેલી માતીની ગ્રંથી ભરાણી ને છેદાણી, એટલે તેમાંથી ત્રણે માતી નીકળીને નીચે પડ્યાં, તે ચોકના પથરની સાંધમાં ભરાઈ ગયાં, તેને તે સુભટ ભાસાની આણીથી ઠાઠવા લાગ્યો, પરંતુ તે નીકળ્યાં નહીં, અને વધારે વધારે નીચે પેસવા લાગ્યાં. તે માતીઓ નીચે જવાનાં મિથથી જાણે પૃથ્વીમાં દરેક રત્નાદિકના નિધાનને દેખાડતા માટે અચેત્તર થતા હોય એમ દેખાતું હતું. તે જોઈ દૃઢ બંધનથી બાંધેલા છતાં પણ મુગલ હસવા લાગ્યો. તેને હસતાં જોઈ મુગલોએ તેને હસવાનું કારણ પૂછ્યું અને કહ્યું કે—“ હું દારાઓ પડે ધન હુટે છે, અને તેને દૃઢ બંધનથી બાંધ્યો છે, છતાં હું વીર ! તું કમ નીત. ત્યાં અને ઉછેર હું છે ? અમને તો આથી નોંદ આશ્ચર્ય કાન છે ” ત્યારે તે મુગલ બોલ્યો કે—“ હું મુખ્યો ! મારા હસવાનું કારણ નીત નથી. મેં મારા માસેલી વિનાના આ વસ્ત્રો નોંદ. મારા મનના વસ્ત્રો નીચે નાંદ સર્વ બાહ્ય મનની નીત અને હસવાનું કારણ મારા મનના દેનાર છે, તેથી

હું હમું છું, કે જેઓ નિરંતર અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું ધન ભોગવતા હશે તેઓને તેનું કેવું ફળ મળશે ? ”

આ પ્રમાણે સાંભળીને ધાડનાં મુખ્ય મુજરાં જીજ્ઞા સર્વ મુજરાંને બોલાવી તેનું સર્વ ધન પાછું આપ્યું અને તેને ષઢિનથી મુક્ત કર્યો. પછી “ અહો ! આ મુગલની વ્યવહારશુદ્ધિ અસાધારણ છે. ” એ પ્રમાણે તેની પ્રશંસા કરતા અને તેના વ્યવહારની શુદ્ધિ જોઈને રંછત થયેલા તે મુજરાં હર્ષથી પોતાંની નિંદા કરતા કરતા પોતાને સ્થાને ગયા. વ્યવહારની શુદ્ધિને લીધે હુરાસાએ પણ તેને હુટ્યો નહીં. એમ સાંભળી પરદેશી લોકો ખુશાલુના રહેવાશી સમગ્ર જનોની શ્લાઘા કરવા લાગ્યા. એવું છતાં અને ત્રીચ કુળમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં તે મુગલ વ્યવહારની વિશુદ્ધિરૂપી ચંદ્રમણીવડે વિકસ્વર થયો.

હે દ્રાવકો ! આ પ્રમાણે ધનસંચયના દુઃખને નહીં પામેલા આ મુગલની વ્યવહાર શુદ્ધિ સાંભળીને તમે પણ સમૃદ્ધિને વૃદ્ધિ પમાડનારી વ્યવહારશુદ્ધિનો આદર કરો.

ઈતિ શ્રી તંમગચ્છ રૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મહંસગણિના શિષ્ય વાચકેન્દ્ર શ્રીદ્રંદ્રહંસગણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશ કટપવલ્લી નામની ટીકાને વિષે ત્રીજી શાખામાં વ્યવહારશુદ્ધિના વિષય ઉપર ખુરાસાલુવાત્રી મુગલના વર્ણન નામને ત્રેવીશમો પટ્ટવઃ સમાપ્ત થયો.

પટ્ટવ ૨૪ મો.

નિરંતર ઉદય પામેલા અને સમગ્ર અધિકારના સમૃદ્ધ રહિત એવા શ્રીમહાવીર રૂપી નૃપને એવાથી તત્કાળ મિથ્યાત્વીઓ દર્શિતા પ્રકાશ રહિત ધ્રુવડ જેવા ચર્મ બળ છે, અને ભગ્ય પ્રાણીઓ શીઘ્રપણે દર્શિતા વિકસ્વરપણાને પામે છે.

વ્યવહારશુદ્ધિનું સ્વરૂપ કદાચ પછી હવે રથયાત્રા નામનું દ્વાવીશમું દ્વાર કહે છે.

‘રહજતે’ તિ

રથયાત્રા એટલે જિનેંદગી પ્રતિમાને રથમાં સ્થાપન કરી વાજિત્રાદિક પૂર્વક તે રથ શ્રાવકના ઘરે ઘરે ફેરવવો તે શ્રાવકોનું કૃત્ય છે.

વિસ્તરાર્થ-શ્રેષ્ઠ શ્રાવકોએ હર્ષથી આ રથયાત્રા કરવા યોગ્ય છે, કારણ કે તેને જોઈ અનેક લભ્ય પ્રાણીઓ તેની પ્રશંસા કરે છે, અને પુણ્યના ભાજન થાય છે, શ્રાવકોએ શ્રદ્ધાથી જે ધન રથયાત્રામાં વાપર્યું હોય તે ધન તેમના પુણ્યનું પોષણ અને પાપનું શોષણ કરનાર થાય છે. જ્યાં શ્રાવકોવડે વારંવાર રથયાત્રા કરવામાં આવે છે, તે દેશ, તે ગામ, તે નગર અને તે સમય દર્શન કરવા લાયક (મનોહર) છે. ઉજ્જયિની નગરીના સંઘની જેમ ઉર્સમ શ્રાવકોએ ન્યાયથી ઉપાજન કરેલા વિત્તવડે વારંવાર રથયાત્રા કરવી જોઈએ.

ઉજ્જયિનીના સંઘની રથયાત્રાની કથા.

લક્ષ્મીને નિવાસ કરવાના સ્થાન રૂપ અને દુર્લભ રૂપી રાક્ષસને ત્રાસ પમાડવામાં વાસુદેવ સમાન ભાલવ નામનો દેશ છે. તેમાં સર્વ નગરીને વિષે શ્રેષ્ઠ એવી ઉજ્જયિની નામે નગરી છે. તે આકાશ સુધી પહોંચેલા મહેલોમાં નિવાસ કરતા ઈંદ્રની જેવા ઇન્દ્રવજ્રનોએ કરીને મનોહર છે, તેમાં રહેલા શ્રાવકો હમેશાં દાન, શીલ, તપ અને ભાવ એ ચાર પ્રકારના મોક્ષદાયક ધર્મના આરાધનમાં યત્ન કરે છે. ત્યાં અગણિત દ્રવ્યથી ભરપૂર અને શુણના સમૂહથી જેનાં મન ભરાઈ ગયેલાં હતાં એવા શ્રેષ્ઠ શ્રાવકોએ પુણ્ય ઉપાજન કરવા માટે એક રથ કરાવ્યો હતો, તે રથ તોરણવડે સુશોભિત અને મનોહર ફરકતી ધ્વજાઓ વડે શોભતો હતો. તે રથને સુવર્ણની ખોળીવડે શોભતાં શીંગડાંઓથી સુંદર, શણદ કરતા ઘુઘરમાળથી શણગારેલા

કંઠવાળા અને ચંદ્રની જેવા ઉજ્જવળવંદુવાળા એ વૃષભોં જોડેલા હતા, તે રથ પર્વતની જેવો દેવો દેખાતો હતો. સુવર્ણનાં આંબરણોની શ્રેણિવટ જેમનાં શરીર ભૂષિત હતાં એવી સ્ત્રીઓ જિનેદ્રના શુંભો ગાતી ગાતી તે રથની પાછળ ચાલતી હતી, તેની ચોતરફ આવક વર્ગ ચાલતો હતો, તેની પાછળ ચાલતા ગાયકજનો અંરિકંતના શુંભો ગાતા હતા, આર્ય મહાગિરિ મહારાજ જિનકેટપની સુંવના કરતા હોવાથી દેવ પૂર્વધર આર્ય મુહુરિત નામના આચાર્ય તે રથની સાથે હતા, તે રથની અંદર ઉત્તમ ચંદનના કાષ્ઠનું ત્રણ માળવાળું દેવાલય પથરાયેલું હતું, તે દેવાલય ચોતરફ સુગંધી પંચવર્ણનાં પુષ્પોની માળાથી વીંટાયું હતું, અને તેમાં મનોહર પુતળીઓ સ્થાને સ્થાને મૂકેલી હતી, તથા તે દેવાલયની અંદર સુવર્ણની જિનપ્રતિમા સ્થાપન કરી હતી, તે રથમાં બે બાજુએ બેઠેલી કુમારિકાઓ ચામર વીંચતી હતી, તે રથની આગળ વાજિત્રોનો અઠંત નાદ યતો હતો, તથા તેની આગળ નંદનું પેઠક નૃત્ય કરતું હતું. આ રીતે તે મનોહર મહોત્સવ દેવતાઓને પણ અમત્કાર કરે તેવો થઈ રહ્યો હતો. આ પ્રમાણેના મહોત્સવ પૂર્વક તે રથ અનુક્રમે ચાલતો ચાલતો જેના પર પાસે જતો હતો, તે ઘરનો સ્વામી (ધાવક) સનાત મહોત્સવ પૂર્વક શ્રીસંધને લોજન કરાવતો હતો. બીજે દિવસે પાછો ત્યાંથી રથ અજાવવામાં આવતો હતો, તે વખતે માર્ગમાં રહેતા બીજે ધાવક ભક્તિથી હૃત્સવપૂર્વક પૂર્વ દિવસની જેમ રાખતો હતો. આ રીતે દરદાજ તે રથ નગરમાં ફરતો હતો, અને નવા નવા સનાત હૃત્સવો તથા ધાવકોની લોજનાદિક ભક્તિના હૃત્સવો થતા હતા.

એકદા રથયાત્રાના મહોત્સવમાં આર્ય મુહુરિત મહારાજને જોઈ સંપ્રતિ રાજાને લલિતસ્મરણ જ્ઞાન થયું, તેથી તેણે પોતાનો પૂર્વભવ બાણ્યો. એટલે તેણે વિમાનની જેવા પોતાના મહેલમાંથી

‘રહજત્તે’તિ

રથયાત્રા એટલે જિનેંદ્રની પ્રતિમાને રથમાં સ્થાપન કરી વાજિત્રાદિક પૂર્વક તે રથ શ્રાવકના ઘરે ઘરે ફેરવવો તે શ્રાવકોનું કૃત્ય છે.

વિસ્તરાર્થ-શ્રેષ્ઠ શ્રાવકોએ હુર્વથી આ રથયાત્રા કરવા યોગ્ય છે, કારણ કે તેને લેઈ અનેક લબ્ય પ્રાણીઓ તેની પ્રશંસા કરે છે, અને પુણ્યના ભાજન થાય છે, શ્રાવકોએ શ્રદ્ધાથી જે ધન રથયાત્રામાં વાપર્યું હોય તે ધન તેમના પુણ્યનું પોષણ અને પાપનું શોષણ કરનાર થાય છે. જ્યાં શ્રાવકોવડે વારંવાર રથયાત્રા કરવામાં આવે છે, તે દેશ, તે ગામ, તે નગર અને તે સમય દર્શન કરવા લાયક (મનોહર) છે. ઉજ્જયિની નગરીના સંઘની જેમ ઉર્સમ શ્રાવકોએ ન્યાયથી ઉપાજન કરેલા વિત્તવડે વારંવાર રથયાત્રા કરવી લેઈએ.

ઉજ્જયિનીના સંઘની રથયાત્રાની કથા.

લક્ષ્મીને નિવાસ કરવાના સ્થાન રૂપ અને હુર્ભિક્ષ રૂપી રાક્ષસને ત્રાસ પમાડવામાં વાસુદેવ સમાન માલવ નામનો દેશ છે. તેમાં સર્વ નગરીને વિષે શ્રેષ્ઠ એવી ઉજ્જયિની નામે નગરી છે. તે આકાશ સુધી પહોંચેલા મહેલોમાં નિવાસ કરતા ઈંદ્રની જેવા ઇન્દ્રિયજનોએ કરીને મનોહર છે, તેમાં રહેલા શ્રાવકો હુમેશાં દાન, શીલ, તપ અને ભાવ એ ચાર પ્રકારના મોક્ષદાયક ધર્મના આરાધનમાં યત્ન કરે છે. ત્યાં અગણિત દ્રવ્યથી ભરપૂર અને સુલભના સમૃદ્ધથી જેનાં મન ભરાઈ ગયેલાં હતાં એવા શ્રેષ્ઠ શ્રાવકોએ પુણ્ય ઉપાજન કરવા માટે એક રથ કરાવ્યો હતો, તે રથ તોરણવટ નુશાળિત અને મનોહર ફરતી ધ્વજો વડે શોભતો હતો. તે રથને સુવર્ણની ખેણીવડે ફેરવતાં શ્રીગંધર્વોથી મુંદર, શબ્દ કરતા ધુધરમાળથી શબ્દમાલેલા

કંઠવાળા અને ચંદ્રની જેવા ઉજ્જ્વળવર્ણવાળા એ વૃષભો જોડેલા હતા, તે રથ પર્વતની જેવો ઉચ્ચો દેખાતો હતો. યુવર્ણનાં આભરણોની શ્રેણિવડે જેમનાં શરીર ભૂષિત હતાં એવી સ્ત્રીઓ જિનેંદના શુંભો ગાતી ગાતી તેં રથની પાછળ ચાલતી હતી, તેની ચોતરફ ધાવક વર્ગ ચાલતો હતો, તેની પાછળ ચાલતા ગાયકંજનો અંરિકંતના શુંભો ગાતા હતા; આર્ધમહાગિરિ મહારાજ નિનકંજની સુંવના કરતા હોવાથી રથ પૂર્વપર આર્ધસુહસ્તિ નામના આચાર્ય તે રથની સાથે હતા, તે રથની અંદર ઉત્તમ અંદનના કાષ્ઠનું ત્રણ માળવાળું દેવાલય પથરાયેલું હતું, તે દેવાલય ચોતરફ સુગંધી પંચવર્ણનાં પુષ્પોની માળાથી વીંટાયેલું હતું, અને તેમાં મનોહર પુતળીઓ રથાને રથાને મૂકેલી હતી, તથા તે દેવાલયની અંદર સુંવર્ણની નિનપ્રતિમા સ્થાપન કરી હતી, તે રથમાં બેઠેલાં બેઠેલી કુમારિકાઓ ચામર બીજતી હતી, તે રથની આગળ વાલ્મીકીનો અદ્વૈત નાદ થતો હતો, તથા તેની આગળ નેટનું પેડક નૃત્ય કરતું હતું. આ રીતે તે મનોહર મહોત્સવ દેવતાઓને પણ અમરકાર કરે તેવો ધર્મ રહ્યો હતો. આ પ્રમાણેના મહોત્સવ પૂર્વક તે રથ અનુક્રમે ચાલતો ચાલતો જેના ઘર પાસે જતો હતો, તે ઘરનો સ્વામી (શ્રાવક) સ્નાત્ર મહોત્સવપૂર્વક શ્રીસંધને લોજન કરાવતો હતો. બીજે દિવસે પાછો ત્યાંથી રથ અજાવવામાં આવતો હતો, તે વખતે માર્ગમાં રહેતો બીજો શ્રાવક બદ્ધિથી ઉત્સવપૂર્વક પૂર્વ દિવસની જેમ રાખતો હતો. આ રીતે દરરોજ તે રથ નગરમાં ફરતો હતો, અને નવા નવા સ્નાત્ર ઉત્સવો તથા શ્રાવકોની લોજનાદિક ભક્તિના ઉત્સવો થતા હતા.

એકદા રથયાત્રાના મહોત્સવમાં આર્ય સુહસ્તિ મહારાજને જોઇ અંપ્રતિ રાજાને વતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું, તેથી તેણે પોતાનો પૂર્વલવ લાવ્યો. એટલે તેણે વિમાનની જેવા પોતાના મહેલમાંથી

‘રહજતે’ તિ

રથયાત્રા એટલે જિનેંદગી પ્રતિમાને રથમાં સ્થાપન કરી વાજિત્રાદિક પૂર્વક તે રથ શ્રાવકના ઘરે ઘરે ફેરવવો તે શ્રાવકોનું કૃત્ય છે.

વિસ્તરાર્થ—શ્રેષ્ઠ શ્રાવકોએ હર્ષથી આ રથયાત્રા કરવા યોગ્ય છે, કારણ કે તેને જોઈ અનેક લાભ પ્રાપ્તિઓ તેની પ્રશંસા કરે છે, અને પુણ્યના લાજન થાય છે, શ્રાવકોએ શ્રદ્ધાથી જે ધન રથયાત્રામાં વાપર્યું હોય તે ધન તેમના પુણ્યનું પોષણ અને પાપનું શોષણ કરનાર થાય છે. જ્યાં શ્રાવકોવડે વારંવાર રથયાત્રા કરવામાં આવે છે, તે દેશ, તે ગામ, તે નગર અને તે સમય દર્શન કરવા લાયક (મનોહર) છે. ઉજ્જયિની નગરીના સંઘની જેમ ઉર્સમ શ્રાવકોએ ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા વિત્તવડે વારંવાર રથયાત્રા કરવી જોઈએ.

ઉજ્જયિનીના સંઘની રથયાત્રાની કથા.

લક્ષ્મીને નિવાસ કરવાના સ્થાન રૂપ અને હુલિષ્ક રૂપી રાક્ષસને ત્રાસ પમાડવામાં વાસુદેવ સમાન માલવ નામનો દેશ છે. તેમાં સર્વ નગરીને વિષે શ્રેષ્ઠ એવી ઉજ્જયિની નામે નગરી છે. તે આકાશ સુધી પહોંચેલા મહેલોમાં નિવાસ કરતા ઇંદ્રની જેવા ઇન્દ્રજનોએ કરીને મનોહર છે, તેમાં રહેલા શ્રાવકો હમેશાં દાન, શીલ, તપ અને લાભ એ ચાર પ્રકારના મોક્ષદાયક ધર્મના આરાધનમાં યત્ન કરે છે. ત્યાં અગણિત દ્રવ્યથી ભરપૂર અને શુણ્ણના સમૂહથી જેનાં મન ભરાઈ ગયેલાં હતાં એવા શ્રેષ્ઠ શ્રાવકોએ પુણ્ય ઉપાર્જન કરવા માટે એક રથ કરાવ્યો હતો, તે રથ તોરણવડે સુશોભિત અને મનોહર ફરકતી ધ્વજો વડે શોભતો હતો. તે રથને સુવર્ણની ખોળીવડે શોભતાં શીંગડાંઓથી સુંદર, શણક કરતા ઘુઘરમાળથી શણગારેલા

કંઠવાળા અને ચંદ્રની જેવા ઉજ્જવળવર્ણવાળા બે વૃક્ષો જોડેલા હતા, તે રથ પર્વતની જેવા ઉચા દેખાતો હતો. મુવર્ણનાં આભરણોની શ્રેણિવડે જેમનાં ગરીર મૂર્ષિત હતાં એવી સ્ત્રીઓ જિનેંદના ગુંજો ગાતી ગાતી તે રથની પાછળ ચાલતી હતી, તેની ચાતરફ આવક વર્ગ ચાલતો હતો, તેની પાછળ ચાલતા અશ્વકર્મનો અરિહંતના ગુંજો ગાના હતા, આંધ્રમહાગિરિ મહારાજ જિનકલ્પની તુલના કરતા હોવાથી દશ પૂર્વધર આર્ચમુહુરિ નામના આચાર્ય તે રથની સાથે હતા, તે રથની અંદર ઉત્તમ ચંદનના કાકતું ત્રણ માળવાળું દેવાલય પથરાયેલું હતું, તે દેવાલય ચાતરફ મુગધી પંચવર્ણનાં પુષ્પોની માળાથી વીંટલું હતું, અને તેમાં મનોહર પુતંગીઓ રથાને રથાને મૂકેલી હતી, તથા તે દેવાલયની અંદર મુવર્ણની જિનપ્રતિમા સ્થાપન કરી હતી, તે રથમાં બેઠે બાહ્ય એ જોડેલી કુમારિકાઓ આમર વીંજતી હતી, તે રથની આગળ વાજિત્રોનો અદ્વંત નાદ થતો હતો, તથા તેની આગળ નંદનું પેઠક નૃત્ય કરતું હતું. આ રીતે તે મનોહર મહોત્સવ દેવતાઓને પણ અમત્કાર કરે તેવો થઈ રહ્યો હતો. આ પ્રમાણેના મહોત્સવ પૂર્વક તે રથ અનુક્રમે ચાલતો ચાલતો જેના ઘર પાસે જતો હતો, તે ઘરનો સ્વામી (ધાવક) સનાત્ર મહોત્સવપૂર્વક શ્રીસંધને લોજન કરાવતો હતો. બીજે દિવસે પાછો ત્યાંથી રથ ઘડાયવામાં આવતો હતો, તે વખતે માર્ગમાં રહેતો બીજે ધાવક ભક્તિથી હૃત્સવપૂર્વક પૂર્વ દિવસની જેમ રાખતો હતો. આ રીતે દરદિન તે રથ નગરમાં ફરતો હતો, અને નવા નવા સનાત્ર ઉત્સવો તથા ધાવકોની લોજનાદિક ભક્તિના ઉત્સવો થતા હતા.

એકદા રથયાત્રાના મહોત્સવમાં આર્ચ મુદ્ધતિ મહારાજને જેણે સમર્પિત રાખ્યો તે ભતિસ્મરણ ગાન થયું, તેથી તેને પોતાનો પૂર્વજ નામનો એટલે તેણે વિમાનની રૂપા પોતાના મહેલમાંથી

પદ્મવ રપ મો.

ભરતક્ષેત્રના સ્વામી ભરત ચક્રવર્તીએ છત્રીશ ઉપનિષદોમાં જેમની કથા વિસ્તારથી કહેલી છે, એવા અતીત કાળના ચોવીશ તીર્થંકરોને તમે ભજો-સેવો.

રથયાત્રાનું દ્વાર કહ્યા પછી હવે તીર્થયાત્રા નામનું પમીશમું દ્વાર કહે છે.—

‘ તિથ્યજ્ઞા ય ’ ત્તિ

વળી શ્રીશત્રુજય, શ્રીઅર્ધુદાચળ વિગેરે તીર્થોની યાત્રા કરવી તે પણ શ્રાવકોનું કૃત્ય છે.

પૃથ્વી પર મોટા પુણ્યને ઉપાજન કરવાની ખાણરૂપ જે તીર્થો છે તેની વિવેકી જનોએ દર વર્ષે યાત્રા કરવી જોઈએ. શ્રીશત્રુજય ગિરિરાજ, ગિરનાર ગિરીશ્વર, સંમેતશિખર, આબુજી, આરાસણ ગિરિ, તારંગાજી, જીરાપદ્મી પાર્શ્વનાથ તથા ખરટક ગિરિ-આ અને એવાંજ ખીજાં પણ અનેક તીર્થો શ્રાવકોએ હર્ષથી વંદન કરવા યોગ્ય છે. તેમજ ચોવીશે તીર્થંકરોની જન્મભૂમિ, દીક્ષાભૂમિ, કેવળજ્ઞાનની ભૂમિ અને નિર્વાણની ભૂમિઓ પણ સજ્જનોને તીર્થપણે માનવા યોગ્ય છે. શાસ્ત્રોમાં કહેલાં જેટલાં તીર્થો પૃથ્વીપર છે તે સર્વ બુદ્ધિમાનોએ ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે.

કહ્યું છે કે—“ સર્વ તીર્થોમાં ઉત્તમ તીર્થ, સર્વ પર્વતોમાં ઉત્તમ પર્વત અને સર્વ ક્ષેત્રોમાં ઉત્તમ ક્ષેત્ર શ્રીસદ્ધક્ષેત્ર છે, તે તમોને પવિત્ર કરો. નમસ્કાર મંત્ર, શત્રુજય તીર્થ અને ગજેન્દ્ર-પદનું જળ આ ત્રણે ત્રૈલોક્યમાં અદ્વિતીય છે. શત્રુજય ગિરિ ઉપર જિનેશ્વરનાં દર્શન કરવાથી મનુષ્યની તિર્થંચ અને નરક એ બે ગતિનો નાશ થાય છે અને ત્યાં જિનેશ્વરની પૂજા તથા સ્નાન

૧ ઘણું કરીને કુંભારીઆજીના દેરાસરોવાળો અંખાજીનો પક્ષાડ તેજ આરાસણ કહેવાય છે.

કરવાથી હન્ટર આગરોપમનાં પાપોનો નાશ થાય છે. ” વળી કહ્યું છે કે—“ જિનેશ્વરની દીક્ષા, જ્ઞાન, નિર્વાણ અને જન્મની ભૂમિઓ વાંદવા યોગ્ય છે. ”

“વિમલગિરિ ૧, મુક્તિનિલય ૨, શત્રુજય ૩, સિદ્ધશેત્ર ૪, મુંદરીકગિરિ ૫, સિદ્ધશેખર ૬, સિદ્ધપર્વત ૭, સિદ્ધરાજ ૮, બાહુબલિ ૯, મરૂદેવ ૧૦, ભગીરથ ૧૧, સહસ્રપત્ર ૧૨, શતપત્ર ૧૩, અગ્રોત્તરચતુષ્ક ૧૪, નગાધિરાજ ૧૫, સહસ્રક્રમળ ૧૬, હંક ૧૭, કાટિનિવાસ ૧૮, લોહિત્ય ૧૯, તાલકંઠ ૨૦, અને હંક ૨૧, આ રીતે જેનાં નામો દેવ, મનુષ્ય અને મુનિઓએ પાડેલાં છે તે શ્રીવિમળગિરિ તીર્થ જય પામે. ” આ વિમળાચળનાં એકવીશ નામોનું જે ભક્તિમાન પુરૂષ હરદોશ માતાકાળે ધ્યાન કરે છે તે તીર્થયાત્રાનું ફળ પામે છે. શત્રુજયાર્દિક તીર્થોને વિષે જેણે આ અવસર્પિણીમાં પ્રથમ ઉદ્ધાર કરાવ્યો છે તે ભરતચક્રીને મારો નમસ્કાર થાઓ. સૂર્યયશા ૧, મહાયશા ૨, અતિબલ ૩, બલભદ્ર ૪, બલવીર્ય ૫, દીર્ઘવીર્ય ૬, જલવીર્ય ૭, અને હંકવીર્ય ૮, એ આઠ પાટ કં જેઓ ત્રણખંડ ભરતના સ્વામીઓ થયા હતા, જેમનો આત્મા તીર્થયાત્રા કરવાથી નિર્ભય થયો હતો અને જેઓ અદેશાસનમાં પાતાના શરીરને જોઇ શુભ લાવના લાવતાં વૈરાગ્ય પામી કેવળજ્ઞાનવટે અહંકૃત થઇ મોક્ષને પામ્યા હતા, તેમનાં શરણુક્રમણે અને નમસ્કાર કરીએ છીએ. આ શત્રુજય પર્વત પ્રાચે શાશ્વતો છે, અને અતીત, વર્તમાન તથા ભાવી થોવી. શ્રીમાં પણ તે તીર્થભૂમિ તરિકે વિખ્યાત છે. જ્યાં વારતાદિકે અસંખ્ય ઉદ્ધારો કરાવ્યા છે, તે જૂન, ભવિષ્ય અને વર્તમાન ત્રણે કાળે ઉત્તમ તીર્થ છે. જગતમાં વર્તતા સર્વ તીર્થોને નમવાથી જે ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી અનંતગુણ ફળ શ્રીશત્રુજય તીર્થને નમવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. વૈદ્યતીર્થ સદા સેવક તાયક છે,

અને વિશેષે કરીને પૂજવા લાયક છે. જેઓ ભાવથી તીર્થને નમસ્કાર કરે છે તેઓ સદ્ગતિને પામે છે. સુકૃતાના કાર્યમાં કાટિ ધનનો વ્યય કરનાર અને ચૌદ રાજ્યલોકમાં જેની કીર્તિ પ્રસરી હતી તેવા 'દેસલ' નામના મંત્રીએ શત્રુજયાદિક્ષા સાત તીર્થોની મોટા ઉત્સવપૂર્વક ચૌદ વાર યાત્રાઓ કરી હતી. જે તીર્થે યુગાદીશ જિન તીર્થના પ્રભાવની વૃદ્ધિ કરવા માટે નવાણું પૂર્વ વાર સમવસર્યા હતા તે શ્રીવિમલાચળ પર્વત અમારું રક્ષણ કરે. આ ચોવીશીમાં શ્રીનેમિનાથ વિના બીજા ત્રેવીશ તીર્થકરે જ્યાં સમવસર્યા હતા તે શ્રી સિદ્ધક્ષેત્ર લવ્યજીવોને પવિત્ર કરે. શત્રુજયાદિક તીર્થોની યાત્રા કરીને શ્રાવણે વસ્તુપાળ મંત્રીની જેમ મનુષ્ય જન્મ રૂપી વૃક્ષનું ફળ ગ્રહણ કરવું જોઈએ. તે વસ્તુપાળ મંત્રીની કથા આ પ્રમાણે—

વસ્તુપાળની કથા.

વિરાટ દેશના મુગટની જેવું ધવલક (ધોળકા) નામનું નગર છે. તેમાં ચતુરંગ સૈન્યવાળો વીરધવલ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે નગરમાં આસધર નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. એકદા ગુરૂના મુખથી અમુક સ્ત્રીના સંબંધમાં તેણે સાંભળ્યું કે—“અમૃત જેવા નેત્રવાળી આ કન્યાની કુક્ષિમાં જો રત્નયુગલ દેખાય છે.” તે સાંભળી શ્રેષ્ઠી તે પદ્મમાવતી નામની કન્યાને પરણ્યો. તેને વિષે લૂણિગ અને માલદેવ નામના પ્રથમ પુત્રો થયા, અને ત્યારપછી વસ્તુપાળ તથા તેજપાળ નામના પુત્રો થયા. તેમનાથી તેમની માતા યથાર્થ રત્નકુક્ષિવાળી થઈ. અનુક્રમે તે બન્ને પુત્રો વૃદ્ધિ પામી યુવાવસ્થાને પામ્યા. અગણિત ગુણના નિધાન અને જગતને આનંદ આપનાર તે બન્ને અનુક્રમે વિશાળ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલી અનુપમાદેવી અને લક્ષ્મીદેવીને પરણ્યા.

એકદા પોતાના બાઈ હાજિમને તેના અંન મમ્મે વસ્તુપાત્રે
 વેચાર મંત્ર વિગેરે અંબાજાએને ખુલ્લું કે—“હે બાઈ ! તમારી
 જે કમળા લેવા તે કરો.” તેણે કહ્યું—“હે બાઈ ! મારે એક ગિલ્-
 વેય દસપવાનો મનોરથ હતો. પરંતુ પવનના ફવિતપવાને
 વીધે તે મનોરથ ચિદ્ર થયો નથી.” ત્યારે વસ્તુપાત્રે કહ્યું
 —“હા હા પુ ! તમે તે વિષે એક દરકાર નહીં. તમારો
 મોરથ હું પૂર્ણ કરીશ.” આ પ્રમાણે સંબંધી તે જુલિમ
 કમાધિમદાન પામી સ્વર્ગે ગયો. ત્યારપછી વસ્તુપાત્ર અને
 તેજપાત્ર વેપાર કરી ગુપ્તે કામ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા.

એકદા વીરધવળ રાજાને રાત્રિને વિષે સ્વપ્નમાં આવીને
 હર્ષભીરવીએ કહ્યું કે—“આ વસ્તુપાત્ર નામના વલિકપુત્રની
 તારું રાજ્ય અત્યંત વૃદ્ધિ પામશે.” ત્યારપછી માતાકાજ યતાં
 રાજાએ પોતાના સેવકો મોકલીને વસ્તુપાત્રને બોલાવી કહ્યું કે—
 “મારી રાજ્યસુદાને તું જાણ કર.” ત્યારે તે બોલ્યો કે—
 “હે દેવ ! પ્રસન્ન મુખકમળવાળા સ્વામી આ પ્રમાણે જોની સાથે
 વાત કરે છે, તે સેવક પ્રવચવાન અને શુભવાન પુરૂષોમાં અગ્ર-
 સ્થર ગણાય છે. પ્રસન્ન મુખવાળા રાજાની હાથિ જોના ઉપર પડે
 છે, તે પુરૂષ પવિત્રતા, કુલીનતા, ક્ષત્રતા અને મુજગતાને પામે
 છે. વૃક્ષાને મેઘની વૃદ્ધિથી ધીમે ધીમે ફળનો ઉદય થાય છે,
 પરંતુ રાજાઓની અંતુષ્ટિથી મનુષ્યોને તત્કાળ ફળનો ઉદય થાય
 છે. આ જગતમાં રાજા જેવું બીજું કોઈ શ્રેષ્ઠ તીર્થ નથી.
 કેમકે રાજાના મુખકમળને જોવાથીજ સર્જનોના કષ્ટ રૂપ પાપનો
 નાશ થાય છે અને વાંછિત સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.” આ
 પ્રમાણે બોલતા તે શ્રેષ્ઠ વલિકને રાજાએ મંત્રીપણાની પહેરામણી
 આપી. ત્યારપછી રાજાની કૃપાથી તે મંત્રી પ્રતિષ્ઠા પામ્યો.
 તેના તેજની સ્પર્શાએ કરીને તેનું ધન પણ વૃદ્ધિ પામવા
 લાગ્યું. પુરૂષના જાન્યસમુદ્ધ કોણ માપી શકે છે ? છપન

સ્થાનદોમાં તેનું છપન કરેલ દ્રવ્ય છે એવું જણાવ્યો માટે
હોય તેમ હમેશાં પ્રાતાઃકાળે તેને ઘરે ભુંગળ નામનું યાજ્ઞ
વાગતું હતું.

એકદા ‘વસ્તુપાળના ભાલસ્થળની છાયા જે સ્થાને પડે છે
તે સ્થાને નિધિ નીકળે છે’ એવી લોકવાર્તા સાંભળીને રાજાએ
તેની પરીક્ષા માટે મંત્રીને પર્વતના શિખર પર ચડાવી તેના
ભાલસ્થળની છાયાવાળી પૃથ્વી જોદાવી, તો તેમાંથી સર્પ નીક
ળ્યો. તે જોઈ રાજાએ મંત્રીની હાંસી કરી. ત્યારે મંત્રીએ
પોતાના હાથપડે તેને ગ્રહણ કર્યો એટલે તે માતીનો હાર થઈ
ગયો. તે જોઈ રાજાએ તેના ભાગ્યની સ્તુતિ કરી. આ મંત્રી
રાજા અને પ્રજા બન્નેના સ્વાર્થને સાધનાર હતો, તેના જેવા
બીજો કોઈ મંત્રી થયો નથી.

એકદા આચાર્ય મહારાજે મુજલને કહ્યું કે—“ તારે
ભોજન કરી રહ્યા પછી મંત્રીરાજાને પૂછવું કે—આજે તમે જે
સ્નેહ જમ્યા છે તે થંડી હતી કે ઉની હતી ? ” આ પ્રમાણે
તેના પૂછવાથી મંત્રીએ તેને કાંઈ પણ ઉત્તર આપ્યો નહીં.
બીજે દિવસે પણ તેણે તેજ પ્રશ્ન પૂછ્યો. ત્યારે મંત્રીએ ક્રોધથી
કહ્યું કે—“ શું તું મૂર્ખ છે કે જેથી આવો પ્રશ્ન પૂછે છે ?
કારણ કે આપણે સાથેજ ભોજન કરીએ છીએ અને તું આવો
પ્રશ્ન કેમ પૂછે છે ? ” ત્યારે તે બોલ્યો કે—“ હું એમ માનું
છું કે તમે હમેશાં ટાઢી સ્નેહ જમે છો. ” તે સાંભળી મંત્રી
આશ્ચર્ય પામીને બોલ્યો કે—“ તારા વચનનું તાત્પર્ય શું છે ? ”
ત્યારે તે બોલ્યો કે—“ મને જે પ્રમાણે ગુરૂએ કહ્યું તે પ્રમાણે જ
તમને કહ્યું છે. ” તે સાંભળી મંત્રીએ મુનીશ્વર પાસે જઈ તેમને
તમસ્કાર કરી તે વચનના અર્થ પૂછ્યો. ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે—
“ હે મંત્રીપતિ ! સાંભળો. આ ભોજનમાં જે પૂરતો ખુશથી ખાઈ
એવો દોષ નોંધાય અને તરૂં પુરતો ઉપાદેય નોંધાય તે

તાલી રસોઈ જોયા બરાબર છે.” આ પ્રમાણે ગુરૂરૂપી સુચેના વચનરૂપી કિરણોવડે મંત્રીનું હૃદયકમળ વિકસવર થયું, અને તેણે મોક્ષમુખની સંપત્તિને માટે શ્રાદ્ધધર્મ અંગીકાર કર્યો.

તે મંત્રીશ્વરે જાણે હિમાલય પર્વતનાં શિખરો બનાવ્યાં હોય તેવાં વિવિધ પ્રકારનાં તેરસો નવાં ચૈત્યો કરાવ્યાં, પોતાના આત્માને બધસાગરમાંથી ઉધર્યો હોય તેમ તેણે ત્રેવીશ સો છૂંદે ચૈત્યોનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો તથા સુવર્ણ, રૂપ્ય, શિશા અને પીત્તળની એક હજાર ને પચવીશ પ્રતિમાઓ બરાવી અને અત્યંત ઉન્નાદથી સંઘ કાઢીને મહોત્સવપૂર્વક શત્રુંજય તીર્થની સાકાળાર યાત્રાઓ કરી. એકઠા માત્રામાં તેને વિચાર થયો કે ‘કેસરનાં તિલકો પ્રતિમાના ભાલસ્થળમાં ચિરકાળ સ્થિર રહેતાં નથી, તેથી તેને નિશ્ચય કરવાં.’ એમ વિચારી તે વિવેકી વસ્તુપાળે રત્નજડિત સુવર્ણનાં છત્રીય હજાર તિલકો કરાવી તે વડે જિન-ગિરોના ‘ભાલસ્થળને’ ભૂષિત કર્યાં. શ્રીઆત્મજી ઉપર પોતાના ભાઈ લલિગના નામનું ચૈત્ય કરાવીને વાળીથી બંધાયેલા પોતાના આત્માને તેણે સુક્ત કર્યો. (તે ચૈત્યનું નામ લલિગવસાહી રાખ્યું.) અનુપમા દેવીએ છત્રીય લાખ દ્રવ્યનો વ્યય કરી શ્રી ગિરનાર પર્વત ઉપર શ્રી નેમિનાથની અનુપમ પૂજા કરી. શ્રી વિમલાચળ પર્વત ઉપર જે ભાઈઓની પત્નીઓએ માત્રાશુ જનોની લકિને માટે પોતાના નામનાં જે ગરો-વર કરાવ્યાં. શત્રુંજય પર્વત ઉપર તથા ગિરનારગિરિ ઉપર વસ્તુપાળ મંત્રીએ ગણ લાખ દ્રવ્યનો વ્યય કરી ગણુ તોરણો કરાવ્યાં. શત્રુંજયથી ગિરનાર સુધી લાંબી એક ધ્વજ આંધ્યાનો અન્યત્ર ઉલ્લેખ છે.

૧ આ તિલકો ભાવકોને કરાવ્યાનું હાલેટ પ્રતિનાં કહેલ છે પણ ખૂલ જણાય છે. ૨ પ્રતિમાં પાંચેક દેવતાની વડે લાખ તોરણો લખ્યા છે પણ તે ખૂલ જણાયું છે.

એકદા મંત્રીશ્વરની પાસે ડોઇ કવીશ્વર આવ્યો. તેને મંત્રીએ
 બેસવાનું કહ્યું, ત્યારે તે બોલ્યો કે—“હે મંત્રી ! મારે બેસવાનું
 ક્યાંઈ પણ સ્થાન નથી. કારણ કે—વસ્તુપાળ મંત્રીએ અન્નદાન,
 જળપાન અને ધર્મસ્થાનવડે આખી પૃથ્વી રોકી છે અને યશવડે
 સમગ્ર આકાશ રોક્યું છે.” અન્યદા ડોઇ બીજા કવીશ્વરે આવી
 વસ્તુપાળને આશીર્વાદ આપ્યો. તેને મંત્રીએ પૂછ્યું કે—“તમે
 ક્યાંથી આવો છો ?” કવિએ જવાબ આપ્યો કે—“હું સ્વર્ગ-
 માંથી આવું છું.” મંત્રીએ પૂછ્યું—“ત્યાં હાલમાં દેવો શું
 કામ કરે છે ?” કવિ બોલ્યો કે—“ત્યાં હાલમાં બ્રહ્માની
 આજ્ઞાથી દેવો દરરોજ ત્રણ ત્રણ કોડ દરિદ્ર જનોને
 ઉત્પન્ન કરે છે. તેથી સ્વર્ગમાં દેવો હાલ તે કાર્યમાં વ્યગ્ર
 છે.” એમ કહી તે કવિએ મંત્રીની પાસે બીજા એક શ્લોક કહ્યો.
 તેનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે હતો કે—“હે મંત્રી ! દરિદ્ર જનોને
 સરજતા બ્રહ્મા અને જગતને કૃતાર્થ કરતા તમે આ બન્નેમાંથી
 કેનો હાથ પહેલો થાકશે તે બાણી શકાતું નથી.” અર્થાત્
 તમે થાકશો એમ લાગતું નથી.

તે મંત્રી દરેક આતુર્મસિ સર્વ શ્રાવકોનું વાતસલ્ય કરતો હતો
 અને સાધુઓને વસ્ત્ર તથા ઘીનું દાન દેતો હતો. પંડિતો ગ્રંથોમાં
 સ્પષ્ટ રીતે તેના ગુણોની સ્તુતિ કરતા હતા, તથા ગાયકો નવા
 નવા છંદોવડે તેનાં ગીત ગાતા હતા. તેઓ કહેતા કે—“પુણ્યના
 પરમાણુથી બનેલા વસ્તુપાળ નામના નરસત્ત્વને જોણું જોયા છે
 તે મનુષ્યો! પૃથ્વી પર ધન્ય છે. હે વસ્તુપાળ ! તમારું આતુર્ય
 અલૌકિક છે, કેમકે તેં એકજ શંખ ભાંગીને આખું જગત
 શ્વેત કર્યું છે.”

એકદા મંત્રીશ્વરના માથાના કેશ સાફ કરનાર સેવકે એક
 પળી (શ્વેત વાળ) કાઢીને તેના હાથમાં મૂક્યો. તે જોઈ મંત્રી બે

૧ બીજા ૧ ક્ષમાં શંખ નામનો, ૨ જા કને વસ્તુપાળે જત્યો હતો.

શ્લોક બોલ્યા. તેના અર્થ આ પ્રમાણે હતો—“કાષ્ટ ધનુ કળાનો
 અવધારા કર્યો નહીં, કાષ્ટ તપસ્યા પણ કરી નહીં, સુપાત્રે દાન
 પણ દીધું નહીં અને મનોદર વધ. તો જતું રહ્યું. આયુષ્ય,
 વિત્ત અને યોગ્ય જતા રહ્યા પછી મનુષ્યને જે મતિ પ્રાપ્ત
 થાય છે તેને પહેલાંજ થઈ હોય તો તેને મોક્ષપદ દૂર નથી.”
 પોતે પાસવાર પુણ્યકાર્ય કર્યા છતાં તેને અત્યંત માનીને સ્વચ્છ
 મનવાળા મંત્રીએ પોતાના આત્માને માટે શોક કર્યો. અહો !
 જગતમાં તેની પુણ્ય કરવાની ઇચ્છા કેટલી જાણી છે ? જોકે કે
 તેના આત્માથી ભૂદી થયેલી અત્યંતર કર્મની રજ હોય તેમ
 યાત્રાને વિષે યાત્રાજીવનની ઉડેલી રજવડે તેનું શરીર વ્યાપ્ત
 થયું હતું. આપત્તિનો તાણ કરનાર તે મંત્રીએ શત્રુજ્યાદિક
 મહાતીર્થોમાં ગારવાર યાત્રા કરીને પોતાના આત્માને પવિત્ર
 કર્યો હતો. તેરમી યાત્રાને માટે સંઘ સહિત મંત્રીશ્વર આવ્યા.
 અનુક્રમે શત્રુજયગિરિ દિગ્દિગે પડ્યો. તેવામાં તેના શરીરે
 એકદમ અપદુતા થઈ ગઈ. તેથી તેણે તેજ ઠેકાણે પડાવ નાંખી
 પર્વતનો વર્ધાપન ઉત્સવ અને સંઘવાત્સલ્ય વિગેરે કરી યાગાનો
 પ્રસંગ પૂર્ણ કર્યો. કેટલેક દિવસે શુભધ્યાનમાં તત્પર રહેલા મંત્રીનું
 ત્યાંજ આયુષ્ય પૂર્ણ થયું. (શત્રુજય પહોંચ્યા નહીં તેથી તે યાત્રા
 અરધી કહેવાળી.) તે સ્થાને જે ગામ વસ્યું તે પૃથ્વીપર
 અંકેવાદિક (અંકેવાળીયું) એવું નામે પ્રસિદ્ધ થયું. સંવત ૧૨૬૭
 ના વર્ષમાં મંત્રી સ્વર્ગે ગયા. તે સમાચાર આંભળી વૈરાગ્યથી
 તેમના ગુરૂ આચાર્ય મહારાજે આંખેલનો તપ શરૂ કર્યો. પ્રમાદ
 રહિત એવા તે વર્ધમાનસૂરિએ વર્ધમાન તપના આંખેલ શરૂ
 કરતી વખતે આ પ્રમાણે અભિગ્રહ કર્યો કે—“મારે તપ પૂર્ણ
 કરીને વાંછિતને પૂર્ણ કરનાર શ્રીયંજેશ્વર પાર્શ્વનાથને નમસ્કાર
 કર્યા પછી પારણું કરવું.” પછી તપ પૂર્ણ થયો ત્યારે તે સૂરિ
 ૧ આ તપ સતત કરનારને પણ ૧૪ વર્ષે ઉપરાંત વખત બાતીત થાય છે.

આદરથી જિનેશ્વરને વાંદવાં આપ્યા. માર્ગમાં શ્રમ અને તૃષ્ણા લાગવાથી તે એક વૃક્ષની નીચે બેઠા. ત્યાંથી આગળ આવી શક્યા નહીં તેથી શ્રીશંખેશ્વર દેવના ધ્યાનમાંજ તત્પર થયેલા તે સૂરિએ ત્યાંજ અનશન કર્યું. પ્રાંતે કાળધર્મ પામીને શંખેશ્વર જિનાધીશનાજ અધિષ્ઠાયક દેવ થયા. પછી તે દેવે મંત્રીની ગતિ બાણુવા માટે ઉપયોગ દીધો, પરંતુ તેનું અવધિજ્ઞાન અસ્પષ્ટ હોવાથી તે બાણુ શક્યો નહીં. તેથી તે દેવે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જઈ શ્રીસીમંધર સ્વામીને નમી તેમને મંત્રીની ગતિ પૂછી, ત્યારે દેવોથી જેમના ચરણકમળ સેવાઈ રહ્યા છે એવા તે લગવાન બોલ્યા કે—“મહાવિદેહ ક્ષેત્રના માણિક્ય સમાન પુષ્ક-લાવતી નામે વિંજ્ય છે. તેમાં લક્ષ્મીના નિવાસસ્થાનરૂપ શ્રીપુ-હરીદિણી નામની નગરી છે. તે નગરીમાં પુણ્યસમૂહના નિધાનરૂપ વસ્તુપાળનો જીવ કુરુચંદ્ર નામનો રાજા થયો છે. તે શત્રુજ્યાદિક તીર્થોની યાત્રાના મહોત્સવો હાલ પણ કર્યા કરે છે, તે અહીંથી દેવ થઈ ગીચે ભવે મોક્ષ પદ પામશે. અનુપમા દેવીનો જીવ તેજ નગરીમાં શ્રેષ્ઠીની પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થયો છે. તે પુત્રી આઠ વર્ષની થઈ ત્યારે તેણે મારી પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે. તે કાંઈક એમજા પૂર્વકોટિના આયુષ્યવાળી છે અને આજ લગમાં મોક્ષ પામનાર છે.” એમ કહીને ભગવાને તે દેવને તે સાધ્વી દેખાવી. દેવે પણ તેને વંદના કરી. ત્યારપછી તે દેવે આ ભરતકેશમાં આવી તીર્થયાત્રાના ઉત્સવ કરનારા તે બહેની ગતિ લોકો પાસે કહી બતાવી. તે સાંભળી ઘણા વિવેકી ધનવંતો શત્રુજ્યાદિકની યાત્રા કરવા લાગ્યા.

સર્પાયની યાત્રા કરવાથી ઉત્પન્ન થયેલા ઉત્તમ યશવંતે જેણે સ્વર્ગે પણ સુખ કર્યું હતું એવા આ કૃપાળુ વસ્તુપાળ મોક્ષની વૈભવનાવાસા થયા. તેજ પ્રમાણે વિદ્યસ્વર આનંદરૂપી દેવવાસા હે સિદ્ધિને! તમે પણ શત્રુજ્યાદિક ક્ષેત્ર વિજિત

રહેલાં સમગ્ર તીર્થોની યાત્રા કરી તમારા આત્માને પવિત્ર કરે.

હતિ શ્રીતપગચ્છ રૂપી આકાશને વિષે સૂર્યસમાન મહો-
પાધ્યાય શ્રીધર્મહંસગણિના શિષ્ય વાચકેન્દ્ર શ્રીધ્રુહંસગણિએ
સ્વેત્રી શ્રીકૃપદેશકદ્વપવલ્લી નામની ટીકાને વિષે ગ્રીષ્મ શાખામાં
તીર્થયાત્રાના પુણ્યને પ્રગટ કરનાર વસ્તુપાળના વર્ણન નામનો
પૃથ્વીશમ્ભો પદ્મવ સંમાપ્ત થયો.

પછી ૨૬ મો.

ઘોઘા આરારૂપી જિનચૈત્યને વિષે સુવર્ણના કળશની ઉપ-
માવાળા વર્તમાન ઘોઘીશીના જિનેશ્વરે તમારા મંગળને માટે
યાચ્યો.

તીર્થયાત્રાનું સ્વરૂપ કહ્યા પછી હવે "ઉવસવવિવેગસંવર"
એ માયા રૂપ ઘોઘી શાખાને વિષે ઉપશમ નામનું છવીશમું
કાર કહે છે.—

‘ઉવસમેતિ’

ઉપશમ એટલે ‘સંસાર રૂપ બીજના અંકુરાને ઉત્પન્ન
કરનાર કપાયોની શાંતિ’ એવો અર્થ થાય છે.

વિશ્વસાર્થ—કપાયો લવરૂપી ઘોઘામાં નટની જેમ પોતાનાં
વિચિત્ર રૂપો દેખાડીને મનુષ્યાનું રંજન કરે છે અને તેમના ધર્મે-
રૂપી ધનનો મિચ્છા બ્યય કરાવે છે. તે કપાયો ક્રોધ, માન, માયા
અને લોભ એમ ચાર મહારના લાગુવા, તે મોક્ષ માર્ગનો નાશ
કરનારા છે. કહ્યું છે કે—“નિગ્રહ નહીં કરેલા ક્રોધ અને માન
તથા પ્રગ્ધાર પામતી માયા અને લોભ એ ચારે કપાયો પુનર્જ-
ન્મનાં મૂળને સિદ્ધ છે. તે દરેકના વિદ્વાનોએ ચાર ચાર લેહો
કહેલા છે. તેમનાં નામ, સ્વરૂપ અને ફળ આ પ્રમાણે છે. હે

શુદ્ધિમાન જનો ! તમે સાંભળો.—પહેલાનું નામ સંજ્વલન છે, બીજાનું નામ પ્રત્યાખ્યાતાવરણ છે; ત્રીજાનું નામ અપ્રત્યાખ્યાતાવરણ છે અને ચોથાનું નામ અનંતાનુગાંધી છે. તેમાં પહેલા કપાયોની સ્થિતિ એક પળવાડીયાની છે, બીજાની ચાર માસની છે, ત્રીજાની એક વર્ષની છે અને ચોથા અનંતાનુગાંધી જન્મ પર્યંત રહે છે. પહેલા કપાયો યથાખ્યાત આસ્થિતે રોકે છે, બીજા સર્વવિસ્તરિતે રૂંધે છે, ત્રીજા દેશવિસ્તરિતો રોકે છે અને ચોથા સમીકરિતે જ પ્રાપ્ત થવા દેતા નથી. પહેલા કપાયમાં વર્તીતો હવ દેવગતિને પામે છે, બીજા કપાય મનુષ્ય હવ આપે છે, ત્રીજા તિર્યચપાણું આપે છે, અને ચોથા નરકગતિના દેનારા છે. આ ચારે કપાયો જો ઉત્કૃષ્ટપણાને પામેલા હોય તો તે ભયંકર અગ્નિની જેમ ધર્મનું સર્વસ્વ બાળી નાંખે છે. કપાયો વિષે ઈર્મવ્રંથમાં કહ્યું છે કે—“જળ, રેણુ, પૃથ્વી અને પર્વતની રેખા સમાન અનુક્રમે ચાર પ્રકારનો કોષ છે, તિનિશની લાના (નંતર), કાષ્ઠનો સ્તંભ, અસ્થિનો સ્તંભ અને પથ્થરનો સ્તંભ એ ચારની જેવા અનુક્રમે ચાર પ્રકારના માન છે. અવલોકીકા^૧, ગોમુત્ર, મેંદાનું શીંગડું અને કઠિન વાંસનું મૂળ એ ચારના જેવી ચાર પ્રકારની માયા છે. તથા હજાર, અંજન (ગાડાની-મગી), કદમ અને કૃમિના રંગ જેવો ચાર પ્રકારનો લોહ છે. કપાયરૂપી વૃક્ષના પુષ્પ અને ફળ કડવાં હોવાથી તે ખરો વિસ્મય છે. તેના પુષ્પવડે તે ઉન્નમ્ર થાય છે અને ફળવડે ખાધનું આવરણ થાય છે.” જે પુરૂષો નિરંતર દેદિધ્યમાન પ્રશ્નરૂપી ચર્ચાને પાતાના હસ્તમાં (હૃદયમાં) ધારણ કરે છે, તેઓથી કપાયરૂપી ચતુર્થા પ્રાપ્ત પામે છે. ધર્મરૂપી ચતુર્થા પ્રશ્નરૂપી પ્રશ્ન જ નિરંતર તેના કે જેથી તમને દુરગદુર મુનિની જેમ કેવળમાનરૂપી વસ્તી પાતાની મેલે જ વહે તે કપા આ પ્રમાણે—

૧ વાંત વિશેષે કપાયો ઉન્નમ્ર થાય.

દૂરગઢુ સાધુની કથા.

દેશ ઉપાધ્યયમાં ચાર સાધુઓ રહેલા હતા, તેઓ માત્ર-
અમજુનો તપ કરતા હતા. ત્યાં એક કુદ્દસક સાધુ, કુધાને નહીં
સહન કરવાથી નવકારશીનું પ્રત્યાખ્યાન કરીને પ્રાતઃકાળે જ
આહાર લેતો હતો. તપસ્યા કરવામાં તંત્ર પર એવા દરેક સાધુ-
ઓની પાસે જઈ તેમની વૈયાવચ્ચ કરીને પછી તે લોજન
કરતો હતો, તો પણ તેને મુનિભક્ષિતમાં કદાપિ તૃપ્ત થતી
નહીં. તે હમેશાં ગદ્ગદ પ્રમાણે દૂર (લાત) ખાતો હતો તેથી
લોકમાં તેનું દૂરગઢુ એવું નામ પ્રસિદ્ધ થયું હતું.

એકદા શુભ મનવાળો તેણે દૂર વૅરી લાગીને તેનું પાત્ર
માસખમણવાળા ચારે સાધુઓને બતાવ્યું, ત્યારે તેઓએ
ઈર્ષ્યાથી તે પાત્રમાં થૂ થૂ કરીને થુંક નાખ્યું. તે જોઈ તેણે
વિચાર્યું કે—“ આ તપસ્વીઓને મેં થુંકવાની કુટી આપી નથી
તેથી તેને આમાં થુંકવું પડ્યું માટે મારાંજ દોષ છે, તેમને
કાંઈ પણ દોષ નથી. કેમકે થયેલી બાધાને રોકવી મુશ્કેલ છે.”
એમ વિચારી થુંકવાળો દૂર દૂર કર્યો ચિવાંચ મત્સર રહિત
તેણે શુભ ભાવથી તે અન્ન વ્યુથ્સાં કર્યા વિના ખાધું. પછી
તે કુદ્દસ મુનિ શુભ અધ્યવસાયની વૃદ્ધિ થવાથી મોક્ષરૂપી
મહેલની નીસરણી સમાન કાંપકચ્છેણિ પર આરૂઢ થયા, તેવા
ઉત્કટ પ્રશ્નમના પ્રભાવથી તેના થનધાતિ કેમો સરેલી દારીની
જેમ તત્કાળ તુટી ગયા અને સવને આશ્ચર્ય કરનારું દેવગજાન
ઉત્પન્ન થયું. આકાશમાં દેવદંડુબિનો નાદ થયો અને શાસન-
દેવી આવીને તેના દેવગજાનને મહોત્સવ કરવા લાગી. તે જોઈને
ચારે તપસ્વીઓ બોલ્યા કે—“ હ દેવી ! અમને તપસ્વીઓને
મૂંઝીને તમે આ કુધાતુર સાધુને કેમ નમો છો ? ” ત્યારે દેવીએ
કહ્યું કે—“ હ મુનિઓ ! તમે આ દેવળીની આશાતના ન
કરો.” એમ કહીને દેવીએ તત્કાળ સુવર્ણનું કેમળ વિકુન્ઠું.

તેના પર જેમ્સીને કેવળી દેશના આપવા લાગ્યા કે—
 બુદ્ધિમાન જનો ! જો તમારે સુખની ઇચ્છા હોય તો કષ્ટ
 રૂપી શત્રુઓનો જય કરો. વિગ્રહાણ પુરૂષોએ પોતાનું ધર્મ
 રૂપી ધન ચતનથી રક્ષણ કરવા યોગ્ય છે, કારણ કે કષાયરૂ
 ચોરો ચોતરફ ફર્યા કરે છે. આ બાળકમાં હું માફ પોતાનું
 દૃષ્ટાંત તમને કહું છું, તે સાંભળીને તમારે કષાયનો ત્યાગ કરવો
 આ ભવથી ચોથા ભવમાં કોઈ માસઉપવાસી મુનિ પાર
 થાને દિવસે આહાર લેવા માટે નગરમાં ગયા. કારણકે શરી
 રની સંભાળ તો લેવી જ જોઈએ. તે વળતે માર્ગમાં અત્યંત સૂક્ષ્મ
 ઘણી દેડકીઓ ઉત્પન્ન થઈ હતી, પણ પૃથ્વી જળવડે વ્યાપ્ત
 હોવાથી તે જોઈ શકાતી નહોતી. તે વખતે ત્વરાથી આવતાં
 તે મુનિના પગ તળે દેખાવાથી એક દેડકી મરણ પામી. તે તેની
 સાથેના એક કુલ્લક સાધુએ જોઈને તેને દેખાડી. તેથી કોપ પામી
 ઓઠપુટને કંપાવી લોચનને રક્ત કરી તપસ્વી મુનિએ તેને
 કહ્યું કે—“ તું મને જોટો દોષ કેમ દે છે ? આ માર્ગમાં તો
 ઘણી દેડકીઓ મરેલી પડી છે તે સર્વ શું મેં મારી નાખી છે ? ”
 તે સાંભળી કુલ્લકે તેનો જવાબ ન આપતાં ઉપેક્ષા કરી. પછી
 તપસ્વી મુનિએ આહાર વહોરી લાવી પારણું કર્યું. ત્યારપછી
 સાંજે પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે તે ચતિએ તે પાપની આલોચના
 કરી નહીં, ત્યારે કુલ્લકે તેને તે પાપ સંભારી આપ્યું. તે
 સાંભળી કોપના આવેશમાં આવેલા તે મુનિ એક પાટીયું ઉપાડી
 તેને મારવા દોડ્યા, પણ વચ્ચે સ્તંભ આવવાથી તેની સાથે
 અથડાઈને તે પૃથ્વીપર પડ્યા, અને તેનું મસ્તક ફાટી જવાથી
 તે તત્કાળ મરણ પામ્યા. ‘ જેની પાછળ મહાશત્રુ જેવો ક્રોધ
 રૂપી ચોદો ફેરે છે તેનું કષ્ટ શી રીતે નાશ પામે ? ’ કહ્યું છે
 કે—“ એક દિવસનો જવર શરીરનું છ માસનું તેજ નષ્ટ કરે છે,
 અને ક્રોધ તો એક ક્ષણમાં જ પૂર્વકોટિનું ઉપાર્જન કરેલું
 સુકૃત નષ્ટ કરે છે. ”

હવે તે ઢાળી ત્રાધુ મરણ પામીને કૌશિક નામનો તાપસ થયો. તેણે પોતાની વાડીમાં આગ્ર વિગેરે અનેક વૃક્ષો વાવ્યા હતા, તે વૃક્ષો અમૃત સમાન ફળોપટે યુક્ત થવાથી બહુ શોભતા હતા, અને તેના ઉત્તમ રસનું આરવાદન કરીને તાપસો સ્વર્ગનું મુખ મોનતા હતા. તે વનમાં * અગ્રોક વૃક્ષોની શ્રેણીઓ શોભી રહી હતી, તેના પાંદડાંના મિષથી બાજુ વનલક્ષ્મી ભૂતિમાન રાગને દેખાડતી હોય તેવી શોભતી હતી. તે વનમાં દેવ દેવોએ અંપકતા વૃક્ષો હતા, તેના પુષ્પો બાજુ કે વનલક્ષ્મીરૂપી સ્ત્રીના સુવર્ણના અલંકારો હોય તેવા દેખાતા હતા. તેના પુષ્પોના મુગંધમાં લુપ્થ થયેલી જમરની એણિ કીડા કરે છે એમ સમજવું નહીં મરતું વનલક્ષ્મી રૂપી સ્ત્રીના મસ્તક પર રહેલા વેણીદંડ શોભે છે એમ સમજવું. એ વિચાર વન બાજુ ઇંદ્રનીલ મણિનો મોટો ધાણ હોય તેવું શોભતું હતું. અને તેની અંદર રહેલા વૃક્ષોપર રહેલા ફળો તાપસરૂપી રાજાને લોભન કરવા માટે મોહકની જેવા શોભતા હતા. આવા પ્રકારની વાટિકાનું પૃથ્વીનું રક્ષણ રાજા કરે તેમ તે તાપસ રક્ષણ કરતો હતો. તેમાં કોઈથી પ્રવેશ પણ કરી શકાતો નહોતો. વળી તે વનમાં ચેત્રીને કોઈ પણ માણસ વૃક્ષ અને લતાઓનાં પાંદડાં પણ તોડી શકતું નહીં તથા તેની શાખાને મદન કરી શકતું નહીં.

એકદા તે તાપસ વાડીના રક્ષણને માટે કાંટા લેવા કયાંઈક દૂર ગયો, તેવામાં કીડા કરતા રાજપુત્રો ત્યાં આવ્યા. તાપસ રહિત તે વાડીને જોઈને તેઓએ તેમાં પ્રવેશ કર્યો. ‘સ્વામી વિના અંદર આવવાનો નિષેધ કોણ કરે ?’ પછી બાજુ વૈરથી જ આવ્યા હોય તેમ તેઓએ કીડા કરતાં રાજા વિનાની નગરીની જેમ તે વાટિકાનો બહુ વિનાશ કરી નાખ્યો. તેઓ વૃક્ષો અને લતાઓનાં પાંદડાં તોડવા લાગ્યા, પુષ્પો ચુંટવા

તેના પર જેમીને કેવળી દેશના આપવા લાગ્યા કે—“
 બુદ્ધિમાન જનો ! જો તમારે સુખની ઇચ્છા હોય તો કપા
 રૂપી શત્રુઓનો જય કરો. વિચક્ષણ પુરૂષોએ પોતાનું ધર્મ
 રૂપી ધન ચત્તથી રક્ષણ કરવા ચોગ્ય છે, કારણ કે કપાચર
 ચોરો ચોતરફ ફર્યા કરે છે. આ ગાળતમાં હું મારું પોતાનું
 દૃષ્ટાંત તમને કહું છું, તે સાંભળીને તમારે કપાયનો ત્યાગ કરવો.
 આ લવથી ચોથા લવમાં કોઈ માસઉપવાસી મુનિ પાર
 નાને દિવસે આહાર લેવા માટે નગરમાં ગયા. કારણકે શરી
 રની સંભાળ તો લેવી જ જોઈએ. તે વખતે માર્ગમાં અત્યંત સૂકમ
 ઘણી દેડકીઓ ઉત્પન્ન થઈ હતી, પણ પૃથ્વી જળવડે વ્યાપ્ત
 હોવાથી તે જોઈ શકાતી નહોતી. તે વખતે ત્વરાથી ચાલતાં
 તે મુનિના પગ તળે દેખાવાથી એક દેડકી મરણ પ્રાપ્તી. તે તેની
 સાથેના એક કુદ્દક સાધુએ જોઈને તેને દેખાડી. તેથી કોપ પાત્રી
 ઝોઘપુટને કંપાવી લોચનને રક્ત કરી તપસ્વી મુનિએ તેને
 કહ્યું કે—“ તું મને જોટો દોષ કેમ દે છે ? આ માર્ગમાં તો
 ઘણી દેડકીઓ મરેલી પડી છે તે સર્વ શું મેં મારી નાખી છે ? ”
 તે સાંભળી કુદ્દકે તેનો જવાબ ન આપતાં ઉપેક્ષા કરી. પછી
 તપસ્વી મુનિએ આદાર વહોરી લાવી પારણું કર્યું. ત્યારપછી
 સાંજે પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે તે ચતિએ તે પાપની આવૃત્તિ
 કરી નહીં, ત્યારે કુદ્દકે તેને તે પાપ સંભારી આપ્યું. તે
 સાંભળી કોપના આવેશમાં આવેલા તે મુનિ એક પાટીયું ઉપાડી
 તેને મારવા દોડ્યા, પણ વચ્ચે સ્તંભ આવવાથી તેની સાથે
 અથગાઈને તે પૃથ્વીપર પડ્યા, અને તેનું મસ્તક ફાટી જવાથી
 તે તન્દાળ મરણ પામ્યા. ‘ જેની પાછળ મદાગતુ જેવા કોષ
 રૂપી ચોરો ફરે છે તેનું કષ્ટ શી રીતે નાશ પામે ? ’ કહ્યું છે
 કે—“ એક દિવસને જવર શરીરનું છ માસનું તેજ નષ્ટ કરે છે,
 અને કોષ તો એક ક્ષણમાં જ પૂર્વકારિનું ઉપાર્જન કર્યું
 હોય નષ્ટ કરે છે. ”

વિધથી તે વનમાં રહેલા વૃક્ષો, લતાઓ અને ફળ ફુલ વિગેરે સર્વ સંગ્રહ ગયાં હતાં. આ પ્રમાણે થવાથી તે માર્ગજ લાયકી દૂર રહેવા ઇચ્છતા પચિકોએ તણ દીધો હતો. કારણ કે ‘જીવવાના હેતુથી શું સુવર્ણાદિકનો પણ ત્યાગ નથી કરાતો? કરાય છે.’

એકદા પ્રતાપના સ્થાનમૂલ અને દયાના સાંગર શ્રી મહાવીરસ્વામી હ્રસ્વસ્થપણે વિહાર કરતા ત્યાં આન્યા. ભય-કર ઉપસંગોને મૂકન કરનારા અને તે મૂક સર્પને, બોધ કરવાની તીવ્ર ઇચ્છાવાળા તે ભગવાનને લોકોએ કહ્યું કે—“હે દેવાય ! આ માર્ગે તમે જશે નહીં, કારણ કે ત્યાં મહા-લાયકર દૃષ્ટિવિષય સર્પ રહેલો છે.” આ પ્રમાણે કહ્યા છતાં ભગવાન તે માર્ગજ ચાલ્યા. કારણકે કૃપાળુ મનુષ્ય પોતાનું દુઃખ ભંજીતાં છતાં પણ શું પરોપકાર કરવામાં પાછા હટે ? નજ હટે. તો પછી તીર્થકરને માટે તો કહેવુંજ શું ? કહ્યું છે કે—“જેનું ચિત્ત સર્વ પ્રાણીઓના ઉપર કૃપા કરવાના વિચારથી ભીંજાયેલું હોય છે, તેનેજ કેવળ જ્ઞાન અને મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે; કાંઈ જટા, ભસ્મ કે ચીવર ધારણ કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થતું નથી.” પછી જગત્રમુખ તે સર્પના ણિજ પાસે જઈ પ્રતિમાને ધારણ કરી ઉભા રહ્યા. તેવામાં સર્પે બહાર નીકળી પ્રભુને જોઈ વિચાર્યું કે—“આ કોણ બૃહ પુરૂષ અહીં આવીને ઉભો છે ?” એમ વિચારી પોતાની ફર દૃષ્ટિ વડે તેણે પ્રભુની સન્મુખ જોયું, પણ ભગવાનને કાંઈપણ વિકાર થયો નહીં, તેથી કોપ પામીને તે સર્પ સૂર્યની સન્મુખ વારંવાર જોઈ જોઈને અત્યંત વિષ ભરેલી દૃષ્ટિને સ્વામી ઉપર નાંખવા લાગ્યો. પરંતુ પ્રભુ તો મેરૂ પર્વતની જેમ તિશ્ચળજ રહ્યા. ત્યારે અત્યંત કોપ પામેલા તેણે પ્રભુની પાસે આવીને પ્રભુના શરીર ઉપર પોતાની સમગ્ર દાદાવડે ઉગ્ર દંડો દીધા, તો પણ અતિ આહસવાળા સ્વામી તિશ્ચળજ રહ્યા. કહ્યું છે કે—“વેલવવાળો પુરૂષ દૃપણતા

રાણે તેમાં શોક શો કરવો ? અને અલ્પ વૈભવવાળો પુરુષ ઉદારતા રાણે તો તેની પ્રશંસા શી કરવી ? તેમજ સમર્થ મનુષ્યમાં રહેલા દમ્ભાશુભની પણ પ્રશંસા શી કરવી ? ”

પતંગે ચ સુરેન્દ્રે ચ, કૌશિકે પાદસંસ્પૃશિ ।

ત્રિવિંશેષમનસ્કાય, શ્રીવીરસ્વામીને નમઃ ॥ ૧૥

“પાદને સ્પર્શ કરનારા ચંડકૌશિક સર્પને વિષે અને દેવેન્દ્રને વિષે જેમનું મન એક સરખુંજ છે એવા શ્રીવીરસ્વામીને નમસ્કાર થાઓ. ”

પછી તેના દંશવડે પ્રભુના પાદમાંથી નીકળેલું ગાયતાંત્ર દ્રવ્ય જેવું શ્વેત રૂધિર જોઈને તે રાખે હૃદયમાં વિચાર કર્યો કે— “અહો ! આ શું આશ્ચર્ય ? આજ્ઞાયુધી મેં શ્વેત રૂધિર તો કોઈનું જોયું નથી, પણ કાંઈક તેવું સાંભળ્યું છે ખરું. ” આમ વિચારતાં તે સર્પને જાનિસ્મરણ જ્ઞાન થયું, અને ‘આ આત્મીય અનિશયવાળા જિનેશ્વર છે’ એમ તેણે પૂર્વજન્મમાં જૈનશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરેલો હોવાથી નિશ્ચય કર્યો. એટલે તે શાંત થઈ ગયો. તેને એ પ્રમાણે શાંત થયેલો જાણ્યો એટલે પ્રભુએ કપાયનો ત્યાગ કરવા માટે તેને ઉપદેશ આપ્યો કે—“ હે નાગરાજ ! ચારિત્રકૃષી થતને ચારવાનાં ઉદમવાળા ચારાની જેવા કપાયોએ તારું સર્વસ્વ હુટી હીવું છે, પરંતુ ખર્ચ પુરોગત સ્નેહની જેમ મહુરૂપાને પ્રથમ તો ક્રોધ ઉત્પન્ન થતો જ નથી, ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય તો તે ચિરકાળ સુધી ટકતો નથી. અને ક્રોધ ચિરકાળ સુધી ટકે તો તેના માલક દુઃખ આપતો નથી. લવણ જેવો ક્રોધ રસ નથી, જાત જેવો ક્રોધ મધુ નથી, જલ જેવો ક્રોધ નિધિ નથી, અને ક્રોધ જેવો ક્રોધ વૈદ્ય નથી. મત્ર મહારત્ના થતનું મૂળ કાળ છે, મત્રેય સુખદુઃખ જાતો છે, મત્ર પુણ્યનું મૂળ વિવદ છે અને મત્ર મહારત્ન વિવદમત્ર મૂળ કરતુ મત્ર-ક્રોધ છે. જ્યાં ક્રોધ

તો હમેશાં પ્રિય જ બોલવું; અને જે કાર્ય હોય તે હૃદયમાં જ રાખવું.
જુઓ ! મોર મુખથી મધુર શબ્દ બોલે છે તો તે વિષવાળા સર્પને પણ
ખાઈ જઈ શકે છે. વગી અત્યંત ગાઢ તૃષ્ણા, મૂર્છા, ભય તથા તેના
પ્રકારની નિરંતરની ભાવના આ પ્રાણીને જન્મ જરા મરણરૂપ જગતી
સંસાર મહા ઘોર સમુદ્રમાં ડુગાડી દે છે. આ જીવે પોતાના આત્મામાં
જ ક્યાયરૂપી કંઠયા વૃક્ષો ફાંપેલા છે, તેથી તેનાં કંઠરૂપે મંતુષ્ય,
તિર્યચ્છ, નરક અને સ્વર્ગના ભયો તેને વારંવાર પ્રાપ્ત થાય છે, હે સર્પ !
તે પૂર્વે કોપતું જે માહું કેમ ભોગ્યું છે, તે તે અત્યારે તત્તિસ્મરણથી
ભર્યું છે, માટે હવે તું કોપથી નિવૃત્તિ પામ. ” આ પ્રમાણેના શ્રી
જિનેશ્વરના અમોઘ ઉપદેશરૂપી જગવટે તેનો ક્યાયરૂપી અગ્નિ શાંત
થઈ ગયો, તેથી તે સર્પે સર્વજ્ઞની સમીપે અનિદાન પ્રહણ કર્યું. પછી
“મારી દૃષ્ટી કોઈનો વિનાશ ન થાયો ” એમ ધારી વૈરાગ્ય પામેલા
તે સર્પે શુભધ્યાનમાં તાતીન થઈ જાંઘમાં મુખ રાખીને રહ્યો; અને
અનુસ મહિમાના સ્થાનરૂપ જિનેશ્વરે પૃથ્વી ઉપર અન્યત્ર વિદાર કર્યો.

તે સર્પને તેથી રીતે રહેલો જોઈ બધ સંહિત યથેચ્છા જતા આવતા
આસીરાઓ હૃદય પાગી ધી અને દર્દી વિગેરેથી તેના ગરીબની પૂજા કરી,
કારણકે તે નાગ તો જિલ્લમાં મુખ રાખીને શાંત યથેચ્છા હતો. પરંતુ તે
પૂજા તેને આકરી પડી ગઈ. કેમકે તેના ગંધથી આવેલી વજ્ર જેવા તીક્ષ્ણ
મુખવાળી કીટીઓએ તેનું આખું શરીર ફાડી ખાધું, તેની લીધે વેદ-
નાને અગ્ર્યહ ભાવે સદન કરી તે સર્પ કાગધર્મ પામ્યો. તેનાગ મરીને
કુદરગદ્ધ થયો. ૪૩” અને પચાસના પ્રભાવથી કેવળતાનને પામ્યો. ૪૪.
માટે હે મહર્ષિઓ ! અનંત બધ મુખી હુણને આપનારા ક્યાયોનો
પમે ત્યાગ કરો. ”

આ પ્રમાણે કેવળીના મુખથી ઉપદેશ નાજીને તે ચારે તપસ્વી
કાપુઓ પોતાનો દોષ વિચારી તે કેવળીના પગમાં પડ્યા, અને તેમનો
આત્મા ઉપશમથી ભરપૂર થયો. એટલે તેઓ પણ તત્કાળ કેવળતાનને

૧ આ : માટેથી : સર્પ મરણ પામીને આકાશ દેવલોકે ગયાને : અન્યત્ર
વિદાર છે, અર્થાત્ : આમ કહી છે. ૧૮૬ કોનાં ૧૪૫

પામ્યા. 'હે ભગ્યો ! તમે તપસ્યાવડે શરીરને ભલે કલેશ ન પમાડો, પરંતુ પ્રશમરૂપી મુવર્ણના અલંકારથી અલંકૃત આત્માવાળા તો જરૂર થાઓ.'

ઇતિ શ્રીતપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્યસમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મ-
હંસગણિના શિષ્ય વાચકેન્દ્ર શ્રીચંદ્રહંસગણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશક-
દ્વપવદ્ધી નામની ટીકાને વિષે થાથી શાખામાં ઉપશમ રસના વિષય
ઉપર ફરગડુ નામના કુલ્લક સાધુના વર્ણન નામનો છવીશમો પદ્યવ
સમાપ્ત થયો.

પદ્યવ ૨૭ મો.

જેઓને આ ભરતક્ષેત્રમાં જિનેશ્વરની અતુલ સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત
થવાની છે, તે શ્રીપદ્મનાભ વિગેરે ભાવી તીર્થકથા અમારા મોટા
કલ્યાણને માટે થાઓ.

ઉપશમનું વર્ણન કર્યા પછી હવે વિવેક નામનું સતાવીશમું
પદ્ય કહે છે.

‘વિવેક’ ઇતિ.

તત્વાતત્ત્વનું અને શુભાશુભનું જે જ્ઞાન તે વિવેક કહેવાય છે.
વિસ્તરાર્થ—જેમ મનુષ્યના મુગટ પુરુષના બીજા સર્વ અલંકાર-
ને શોભાવે છે તેમ એક વિવેક જ સમગ્ર ગુણોને શોભાવે છે. કશું
કે—“સંપત્તિ સંપન્ન વિવેક, વિદ્યાની સાથે વિનય અને ક્ષમાની
સાથે સ્વામીપણું એ મહાત્મા પુરુષનું લક્ષણ છે. સ્વાભાવિક વિવેક
એ એક નિર્ભય નેત્ર છે, અને વિવેકીની સાથે સંગ કરવા એ બીજું
લક્ષણ છે. આ એ નેત્રા અને કુચી પર ન હોય તેજ પુરુષ તત્ત્વથી અથ
જ, આવી અથ પુરુષ કેવળના અંગે તે વિવેક તેના આ દોષ?” તેથી
જોને આ જનનના બેઠા બેઠા નવ કુનુને અવનવ એક જવેકજ વાસ્તવ
જાણવું છે. આ સ્વયં કલ્પે છે તે ‘સર્વવશિ સતતની નિહિત
થા છે. તે જોને કલ્પે.

ભતૃહરિની કથા.

સર્વ સુખના નિધાન રૂપ માલવ નામનો દેશ છે. તેમાં કુબેરની નગરી જેવી ઉજ્જયિની નામની પુરી છે. તેમાં સોમ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે સર્વ પ્રજાઓનું પાલન કરવામાં પિતાની જેવો વતસલ હતો. તેને ભતૃહરિ નામે પુત્ર થયો. તે રાજપુત્ર શુભોની સાથે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. “કલિયુગનો વા આ પુત્રને ખીડા તૃકરો.” એમ ધારી રાજાએ તેને ભોંયરામાં રાખી ભણાવવાની યોગ્યતા કરી. પરિણત તેને વ્યાકરણ વિગેરે શાસ્ત્રો ભણાવવા લાગ્યો તેથી તેની બુદ્ધિ હિમનો ગિંદુ જેવી અતિ નિર્ભય થઈ. ભણતાં ભણતાં તેના શુભો વધારે વખાણવા લાયક થયા. “મનુષ્યે સંસ્કાર કરવાથી શું તે અધિક તેજ ન પામે?” રાજાએ એવો વિચાર રાખ્યો હતો કે-“ત્યારે કુમારને વિવેક શુભ ઉત્પન્ન થશે ત્યારે તેને ભોંયરામાંથી બહાર કાઢીશ.” એકલા ધર્મશાસ્ત્ર સંબંધી વિવાદમાં રાજપુત્રની પાસે પ્રગટ અર્થવાણી આ એક આર્થા (શ્લોક) કોણક બોલ્યું.

દાનં મોગો નાન-સ્તિસ્તો ગતયો મવન્તિ વિચમ્પ ।

યો ન દદાતિ ન મુંવતે, તસ્ય તુતીયા ગતિર્મવતિ ॥૧॥

“દાન, ભોગ અને નાશ એ ત્રણ ગતિ દ્રવ્યની છે. તેમાં જે પુરુષ દાન દેતો નથી તથા ભોગવતો નથી તેના ધનની ત્રીજી (નાશ રૂપ) ગતિ થાય છે.”

“અમુદની પુત્રી લક્ષ્મીની ગાત્ર, પાત્ર અને ક્ષાત્ર એ ત્રણ ગતિ છે. એમ શાસ્ત્રવેદના કહે છે. વગી કંપુ જ કે-મૃદ પુરુષ ગાત્રમાં (ચરી-રમાં) ધનની યોજના કરે છે, પરિણ પુરુષ પાત્રને વિષે ધનની યોજના કરે છે, ગાત્રને વિષે ભોગયું ન હોય અને પાત્રને વિષે આપ્યું ન હોય તો તે મનુષ્યનું ધન ક્ષાત્ર-ખાતસ્વટે નાશ પામે છે.” આ પ્રમાણે ભોંયરામાં ભોંયરામાં રાજપુત્રને સદેહ ઉત્પન્ન થયો, તેથી હાથમાં આપેલી દોરી તેણે ચઢાવી, ત્યારે બહાર દેશ પરિણે એ ત્રણ વાર તે ગાયત્રી બોલ્યા કરી. તેણે કુમારે દોરી ચઢાવી, ત્યારે

પાંડિતને તેના પર કોપ આબો, અને તે બોલ્યો કે-“અરે રાજપુત્ર! આ સુગમ અર્થવાળી ગાથાને તું કેમ સમજતો નથી?” તે સાંભળી ભોંયરામાં રહેલો રાજપુત્ર બોલ્યો કે-“સેંકડો પ્રયત્નથી મેળવેલા અને પ્રાણથી પણ વધારે પ્રિય એવા ધનનું જે દાન કરવું તેજ એક ગતિ છે; તે સિવાય બીજી સર્વ વિપત્તિ જ છે, દાન અને ભોગ એ બન્ને વચ્ચે મોટો તફાવત છે, કેમકે દાન કરવાથી કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને ભોગથી તો તે વિષા રૂપજ થાય છે.”

આ હકીકત સાંભળી પોતાના પુત્રને વિવેક ઉત્પન્ન થયો નહીં. રાજાએ તેને ભૂમિહુડમાંથી બહાર કાઢ્યો. પછી સોમ રાજાએ પોતાને જીર્ણ સ્તંભ તુલ્ય ભેદ પોતાના રાજ્યસ્થાન ઉપર નવા સ્તંભની જેમ તેને સ્થાપન કર્યો. ત્યારે નિર્દોષ અને સમગ્ર નીતિના સ્થાન પર તે ભર્તૃહરિ રાજા મોટા મહિમાનું સ્થાન અને વિવેકી જનને શેરમણિ થયો.

એકદા કોઈ એક બ્રાહ્મણે દ્રવ્યને માટે કોઈ દેવીની આરાધના કરી, ત્યારે તે દેવીએ તેને કહ્યું કે-“આ બીજોઈ તું ગ્રહણ કર. આ જાનો મહિમા જે આવે તે અજરામર થાય એવો છે.” તે ક્ષણ લઈ બ્રાહ્મણ પોતાને ઘેર આબો. હાથ પગ ધોઈ ભોજનને માટે એક જામાં તે ક્ષણ મૂક્યું. તરત જ તેના હૃદયમાં તર્ક થયો કે-“આવા હાત્મ્યવાળા આ ક્ષણનો આસ્વાદ કરવાથી મને શું ક્ષણ હું તો પ્રથમથી જ દારદ્રી છું, તેથી મારા જીવિતનું શું પ્રયોજન આ ક્ષણને કદાચ રાજા ભક્ષણ કરે તો જગતને લાભ થાય અને પોતાની કુક્ષિને ભરનાર તે રાજા મને પણ લક્ષ્મી આપશે.” એમ પારીને તેણે રાજાપાસે જઈ તે ક્ષણનું માહાત્મ્ય કહી રાજાને તે ક્ષણ કયું. રાજાએ તેને ઘણું ધન આપી દર્શિત કર્યો. પછી રાજાએ પૂછ્યું કે તો ક્ષણ પોતાની રાણીને આપ્યું, અને રાણીનું મન મહા-ઉપર આસક્ત હતું તેથી તેણે તે ક્ષણ તેને આપ્યું. મહાવતે તે તેની રાખેલી વેશ્યાને આપ્યું. અને વેશ્યાએ તે રાજાનેજ આપ્યું. એણે ઉછાળેલું રત્ન ફરીફરીને સમુદ્રમાંજ આવે છે.” કહ્યું છે

કે—“જો કે સમુદ્રની ભરતીના મોટા તરંગોએ ઉછાળેલું રત્ન કદાચ ગિરિનદીમાં જાય છે, તોપણ ફરીથી પ્રવાહમાર્ગે થઈને તે સમુદ્રમાં જ પાછું આવે છે.” સત્ત્વએ તે કૃષ્ણ ઓળખી શુભિકા વિગેરેને પૂછવાથી તે કૃષ્ણનું આગમન કારણ જાણ્યું. પછી તે હકીકતથી વૈરાગ્ય પામી તે એક કાવ્ય બોલ્યો કે—“ જે રાણીનું હું નિરંતર ચિંતવન કરું છું, તે મારા પર વિરાગી છે, તે રાણી અન્ય જનને પ્રિય છે, તે જન પણ અન્ય સ્ત્રી (વેશ્યા) ને વિષે આસક્ત છે, અને તે વેશ્યા મારા પર આસક્ત છે. તો તે રાણીને, તે મહાવતને, તે કામદેવને, તે વેશ્યાને અને મને પણ ધિક્કાર છે.” આ પ્રમાણે વિચારતાં રાજાને વિવેક ઉત્પન્ન થયો. તેથી તેણે શૃંગાર શતક, નીતિ શતક અને વૈરાગ્ય શતક એ પ્રમાણે સો સો, શ્લોકના ત્રણ શતકો બનાવ્યા. પછી તેણે રાત્ર્યનો ત્યાગ કરી તાપસ્ય વ્રત ગ્રહણ કર્યું.

ધર્મિ ભર્તૃહરિ કથા.

આ દુષાંતથી લૌકિક વિવેક દેખાડ્યો. લૌકિકતર વિવેક જિનેશ્વરની આજ્ઞા રૂપ છે, અને તે અમળોપાસક (શ્રાવક) ને વાળીના વિષયવાળો હોય છે. તથા ત્રિદાંતમાં જે પ્રમાણે સૂત્રપાઠ હોય તે જ પ્રમાણે તેનો ઉચ્ચાર કરવો અથવા તેનું અવણ કરવું તે ભવરૂપી સમુદ્રને તારનાર જ્ઞાન ત્રાંબાથી વિવેક કહેવાય છે. આ વિવેક ગૌતમાદિક ગણધરોને સમ્યક્ અર્થવાળી દાઢશાંભીનો પ્રકાશ કરવાથી સંપૂર્ણ રીતે હતો, એમ જાણવું. આ રીતે વાળીરૂપી ભક્તીના વિષયવાળો વિવેક શુભ ધારણ કરવા યોગ્ય છે, કારણ કે તેનાથી જ અનેક મનુષ્યો ભવસાગર તરીને મોટા પદ પામ્યા છે.

ધર્મિ શ્રીતપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્ય ચમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીધર્મદ્રહંસ ગણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશકત્વવદ્વી નામની ટીકાને વિષે થાથી ગ્રાખામાં વિવેક શુભ ઉપર ભર્તૃહરિ રાજાના વર્ણનરૂપ સત્તાવીસમો પદ્યવ સમાપ્ત.

પદ્મવ ૨૮ મો.

લાવશત્રુના સમૂહથી નહીં છતાયેલા અને ભવ્યપ્રાણીઓના
પનો નાશ કરનારા મહાવિદેહમાં વિચરતા જિનેશ્વરો મનને આ-
દ આપનાર થાઓ.

ઉપર વિવેક ગુણ કહ્યો. હવે સંવર નામનું અકુલીશમું દાર કહે છે.—

‘ સંવર ’ ઇતિ

ગ્રાહ્ય અને અભ્યંતર સર્વ પરિગ્રહનો જે ત્યાગ તે સંવર કહેવાય.
તેને વિષે મોક્ષપદને ઇચ્છનાર પંડિતોએ નિરંતર ચિંતન કરવો.
સંવરનો અગ્રસાર્થ કહ્યો. હવે વિસ્તરાર્થ કહે છે—

વિસ્તરાર્થ—સર્વ મિથ્યા દર્શન એ પહેલું આશ્રવદાર છે, અને
આધિક સર્વે ખીલતું દાર છે. એ સર્વ આશ્રવદારોનો જે નિરોધ કરવો
સંવર કહેવાય છે. તે સંવર પુણ્યના પોષણવટે અને પાપના શોષણવટે
સંવાર લાવવા લાયક છે. ત્રણ કરોડ ગ્રંથના રચનાર શ્રીહિમચંદ્ર
માયે યોગશાસ્ત્રને વિષે સંવરનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“મન, વચન અને કાયાની ક્રિયા એ યોગ કહેવાય છે. તે યોગો પ્રાણીઓને
અશુભ કર્મ આ-ચાતરકથી, સવે છે-અરે છે-ઉત્પન્ન કરે છે, તેથી
આશ્રવો કહેવાય છે. તેમાં મૈત્રી વિગેરે ચાર લાવનાથી વાસિત
કું ચિત્ત શુભ કર્મને ઉત્પન્ન કરે છે, અને તેજ ચિત્ત જો કપાય
વિષયાદિકથી વ્યાપ્ત થયું હોય તો તે અશુભ કર્મને વિસ્તાર
સમ્યક્ જુતજ્ઞાનનો આશ્રય લઈને જોલેલું વચન શુભકર્મને ઉપા-
કરે છે, અને તેથી વિપરીત એટલે મિથ્યાજ્ઞાનના આશ્રવવાળું
અશુભ કર્મના અર્જન માટે થાય છે. તથા સારી રીતે
ની સખેલા-નિયમિત સખેલા શરીરવટે પ્રાણી શુભકર્મનો સંચય
કે, અને નિરંતર જનું નો વાત કરનારા આરંભાદિવટે અશુભ
કર્મ છે. કપાય, ચિયય, યોગ, પ્રમાદ, અવિરતિ, મિથ્યાત્વ,
સ્વાન અને સદસ્વાન આ સર્વે અશુભ કર્મ ઉપાર્જન કરનારા
છે. આ સર્વ આશ્રવોનો જે નિરોધ કરવો તે સંવર કહેવાય છે

તેના બે લેદ છે—દ્રવ્યસંવર અને ભાવસંવર. તેમાં કર્મનાં પુણ્યોની પ્રાપ્તિ જે અટકાવવી તે દ્રવ્યસંવર અને સંસારના કારણરૂપ ક્રિયાઓનો જે ત્યાગ કરવો તે ભાવસંવર કહેવાય છે. જે જે ઉપાયવડે, જે જે આચરનો રાધ થાય તે તે આચરને રૂંધવામાટે પાંડિતોએ તે તે ઉપાય કરવો યોગ્ય છે.

તેમાં સમાવડે ક્રોધને, માર્દવવડે માનને, સરલતાવડે માયાને અને સૂતોપવડે લોભને રૂંધવો જોઈએ. શુદ્ધિમાન પુરૂષે અમંયમયી વૃદ્ધિ પામેલા વિષતુલ્ય વિષયોને અજાંડ સંયમવડે દૂર કરવા યોગ્ય છે. વશુ, શુષ્કિતવડે ત્રણ યોગોને, અપ્રમાદવડે પ્રમાદને અને સાવધ વ્યાપારના ત્યાગવડે અવિરતિને રોકવી જોઈએ. સંવરને માટે ઉદ્યમ કરનાર પુરૂષે સદર્શનવડે મિથ્યાત્વનો અને ચિત્તના શુભ ધ્યાનવડે આર્તરોદ્ર ધ્યાનનો વિન્ય કરવો જોઈએ.”

પૂર્વનાં શાસ્ત્રોમાં પૂર્વાચાર્યોએ સંવરનો જે અર્થ વિસ્તારથી કહ્યો છે, તે પાંડિતોએ ત્યાંથી જ બાણી લેવો. નવતરવિચારમાં પ્રજ્ઞ સંવરનો વિસ્તાર સત્તાવન લેદ કહેવો છે, તે વિદ્વાનોના મનને હરણ કરે તેવો છે. તે આ પ્રમાણે.—

પાંચ સામતિ, ત્રણ શુષ્કિત, બાવીસ પરિપક્વ, દશ પ્રકારે ચત્તિ-ધર્મ; બાર ભાવના અને પાંચ આદિત્ર-એ સત્તાવન પ્રકારે સંવર છે. સદ્ગુણ રૂચિવાળા પ્રાણીઓને બોધ થવામાટે આ સંવરની સંમદ્ગાધાનો કાંઈક અર્થ જતાવે છે.—ગાદાની ધુસરી જેટલી લાંબી રાષ્ટ્રી પગ મૂકવાને ઠેકાણે પણ જોઈને ચાલતાં જંતુની રક્ષા થવાથી પહેલી ધર્માસમિતિ કહેવાય છે. ૧. ધર્મનું પોષણ કરનાર, નિર્દોષ અને પાપ રહિત વચન બોલનાર પુરૂષને બીજી ભાષાસમિતિ હોય છે. ૨. મુહુર્તાગ્રીય દોષ રહિત શિક્ષાનું ભોજન કરતાં સાધુને ત્રીજી ભોજણસમિતિ હોય છે. ૩. આસન વિગેરે વસ્તુઓ પ્રતિજ્ઞેષના પૂર્વક લેવી અને મૂકવી એ ચોથી આદાનનિષ્ક્રમ સમિતિ કહેવાય છે. ૪. જંતુરહિત સ્થાનનાં મજા, મૂત્ર, શ્લેષ્મ વિગેરેનો ત્યાગ કરનાર સાધુને પાંડિતોએ પાંચમી ઉત્સર્ગ (પારિણામિકા) સમિતિવાળા કહ્યા છે. ૫. જે મહાત્માનું મન માત્રેરચ્ય રૂપી વનમાં વિશ્રાંતિ પામેલું

આહી બૃહદ્રથ રાજા અને તેની રાણી એ બન્ને તુલના કરતા હતા, તેથી તેમનો વાનપ્રસ્થ ધર્મ અત્યંત ચોસવા લાગ્યો. શરાણ ઉપર ઘસવાથી જેમ મણિનું તેજ શુદ્ધ થાય છે, તેમ શુરની સેવા કરવાથી તે બન્નેનું સમકિત શુદ્ધ-નિર્મળ થયું. શુદ્ધ સમકિતવંત છતાં પણ લોચકર્મ લોગવનું જ પડે છે. કારણ કે આ રાજાએ અને રાણીએ પૂર્વ ભવમાં એવું કર્મ બાંધ્યું હતું કે જેથી દાદવાળા પ્રાણીથી તેમનું મરણ થાય. તે હકીકત આ પ્રમાણે—

પૂર્વ ભવમાં તેઓ ધનિક દંપતી હતા. તેઓએ બાર વ્રત અંગીકાર કરી શ્રી અરિહંત દેવની આજ્ઞા પાળવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. પરંતુ બાર અંગના વચન ઉપર તર્ક વિતર્ક કરવાથી તેમનું મન અસ્થિર થયેલું હતું. એટલા તે દંપતી પોતાના ઘરના ઉપલા માળની બારીમાં બેઠા બેઠા આગમના વાક્યનો વિવાદ કરતા હતા. નીચે ઘરમાં શુદ્ધ જાતિનો સૂચીમુખ નામનો આકર બેઠો હતો. તે અવસરે કોઇ બે સાધુ ગોચરીને માટે ત્યાં આવ્યા. તે બન્ને મુનિને બેઠા બારીમાં બેઠેલા તે દંપતીએ વિચાર કર્યો કે—“આપણે ઘેર આ ચતિઓ કેમ આવ્યા? પ્રમાદ રૂપી સર્પથી હસાયેલા ચતિઓને આપણે અન્નપાન આપવું યોગ્ય નથી. કેમકે આગમમાં કહ્યું છે કે—“દેશવિરતિવાળા શ્રાવકોએ અચતિઓને ચતિની બુદ્ધિથી (આ ચતિ છે એમ ધારીને) કદિ પણ અન્ન આપવું નહીં.” આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેમણે આકરને બોલાવીને કહ્યું કે—“હે કિંકર ! આ બન્ને આગમના ઉત્સર્ગ માર્ગ પ્રમાણે વર્તતા નથી તેથી તેમને દાન આપ્યા વિના રજા આપ.” આ પ્રમાણેની તેમની આજ્ઞા થવાથી તે કિંકર નીચે આવ્યો, અને છ' શુણને ધારણ કરનારા તે ચતિઓને બેઠા તે ચિંતવવા લાગ્યો કે—“અહો ! મારા આ પરાધીન પુવતરને વિકાર છે કે જેથી આવા દ્રેષ્ટ સાધુઓની ભક્તિ કરવાની પણ મારી શક્તિ નથી. જિનેશ્વરના સિંગને ધારણ કરનારા આ સાધુઓ ધર્મસાધન કરે છે, તેથી

૧ આ છ શુણ કયા તે સમજાતું નથી.

જિનેશ્વરની આજ્ઞાને માનનારા દેશવિરત એવા હાતારાએ તેમનું પે.પથું
 મેલું જોઈએ; આ સાધુઓ રાગ દ્વેષ રહિત છે, શ્રીત આતપ
 વિગેરે પારેસહોને સહન કરે છે, ઘસડપી કુવામાંથી જાહાર નીકળી
 સિદ્ધાંતનું રક્ષણ કરવામાં તત્પર રહે છે, પૃથ્વીપીઠ પર શયન કરે
 છે, પગમાં મોજડી પણ પહેરતા નથી, લિપ્તા માગી ઉદરનિર્વાહ
 કરે છે, નિરંતર ધર્મને ઉપદેશ આપે છે, અસુકાઅંશે પણ છત્રીશ
 શુભના સ્થાન રૂપ છે, અને જિનેશ્વરની આજ્ઞાનું રક્ષણ કરવામાં
 કારણરૂપ છે; તેથી આ મુનિવરો દેશવિરતિવાળાઓએ માનવા યોગ્ય
 છે." આ પ્રમાણે તે ક્રિંકરને તેના ભાગ્ય યોગે વિવેક ઉત્પન્ન થયો.
 તેથી પોતાને નિમિત્તે તૈયાર કરેલું અન્ન તેણે તે મુનિઓને વહેન-
 શાંયું. તે વખતે તે કર્મકરે શુભ લાવથી સંપૂર્ણ દાન સંપાદી
 મુખ્ય ઉપાર્જન કર્યું. પેલા મુનિઓએ પણ તે આહાર નિર્દોષ
 હોવાથી પ્રાદણ્ય કર્યો, અને તે દંપતી ઉપર લેશ પણ ક્રોધ કર્યો
 નહીં. અતુકગે તે દંપતીએ શુદ્ધી શ્રેષ્ઠ કરી તથા નવા ચૈત્યો
 પણ કરાવ્યાં. પરંતુ શુદ્ધી નિંદાથી ઉત્પન્ન થયેલા પાપની તેણે
 આલોચના કરી નહીં, તેથી તિર્થંચની દાદા તથા નણોથી મૃત્યુ
 યાપ એવું દ્રઢ પાપ કર્મ તેમણે જાંધ્યું કે જે કર્મ ક્ષાયિક અમોકત
 વાળાને પણ લોગવડું પડે. પેલા કર્મકરે દાનના પુણ્યથી ચક્રવર્તી
 પદ્માનું કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. કારણ કે કર્મભૂમતા શુદ્ધોની કર્મની
 ગતિ વિચિત્ર પ્રકારની હોય છે.

હવે તે રાજા અને રાણી બાર આલુમતને ધારણ કરી વાનપ્રસ્થ
 ધર્મનું પાલન કરવામાં તત્પર રહી માંડવ્યવર્મ સૂરિની સેવા કરતા
 સતા વનમાં રહ્યા હતા, તેવામાં રાણીનો પ્રસૂતિ સમય સમીપે
 આવ્યો જાણી શુદ્ધના સમીપનો ત્યાગ કરી તે રાજા દર વનમાં
 સંપત્રી કરીને રહ્યો. 'જે વનમાં શુદ્ધ રહેલા હતા, તે વનમાં રહેતા
 વાનપ્રસ્થીઓને મુનીશ્વરના પ્રભાવને લીધે હિંસક પ્રાણીઓનો
 ઉપદ્રવ ઘટો નહોતો.' દર વનમાં રહેલી રાણીએ સમય પૂર્ણ થયો
 ત્યારે મૂર્છાંદ્રની જેવા અખવાગી અને રાજાના કુટુંબી દીપિકા જેવી

કન્યા સુખે કરીને પ્રસૂવી. તે વખતે જાણી બીજાં યમરાજ હોય
એવો વિકરાળ એક કેશરીસિંહ લક્ષ્ય નહીં મળવાથી દુર્ભાગ
એવેલો ત્યાં આવ્યો. તેને જોઈ રાજાએ મૃગના જેવાં નેત્રવાળી
પોતાની રાણી વિશાલાક્ષીને કહ્યું કે—“હે દેવી ! તું ભય પામીશ
નહીં. તારા મનમાં ધીરજ રાખજે. આપણા શરીરનો વિયોગ કરવા
માટે આવેલો આ સિંહ આપણા કર્મના કલેશને હરણ કરનાર
છે તેથી મિત્રભાવથી આપણે તેને જોવો યોગ્ય છે. હું ધાડું છું કે
આ સિંહના મીપથી આપણા પૂર્વનો કર્મસમૂહ પ્રગટ થયો છે.”
આ પ્રમાણે શુભ ભાવથી તે બંનેએ દુઃખે કરીને વારી શકાય એવા
મહા વૈરી સમાન કષાયાદિકનો સંવર એવી રીતે કર્યો કે જેથી
તેમને શુકલ લેશ્યા ઉત્પન્ન થઈ. તે સિંહે તત્કાળ તેમના શરીરનો
વિયોગ કર્યો એટલે તેઓ મહાવદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્યપણે ઉત્પન્ન થયા.
ત્યાં સાડાંનવ વર્ષના થયા ત્યારે તેમને કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું.

અહીં વનમાં તે રાણીએ જે કન્યા પ્રસૂવી હતી, તે સિંહે લક્ષણ
કરી નહીં, કારણ કે “અધિક આયુષ્યને અલ્પ કરવામાં ઈંદ્ર પણ સ-
મર્થ નથી.” એવા અવસરમાં તે કન્યાના ભાવ્યરૂપી પવનથી પ્રેરાયેલા
માંડવ્યવર્મસૂરિ સ્વેચ્છાએ તેજ વનમાં આવ્યા. તે કન્યાને જોઈ પોતે
સ્પૃહા રહિત હતા તો પણ તેના પર દયા આવવાથી તે સૂરિ મનમાં
વિચારવા લાગ્યા કે — “જરૂરજ રાજા શ્રાવકોમાં ઉત્તમોત્તમ હતો
અને અમારો અનન્ય ભક્ત હતો. તેની આ મનોહર આકૃતિવાળી
કન્યા છે, વળી અમે રાગદ્વેષ રહિત છીએ તોપણ દયાંરૂપી કર્મલિ-
નીને વિકરવર કરવામાં સૂર્ય સમાન છીએ, તેથી અમારે આ કન્યાનું
લક્ષણ કરવું યોગ્ય છે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે સુનીશ્વરે તે
કન્યા મતિકેલાય નામના શ્રાવકેવને પુત્રીપણે સોંપી. ત્યાં તે કન્યા
દેવપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામવા લાગી. અનુક્રમે તે કન્યા રૂપની સંપાત્ત-
રે કામદેવની સ્ત્રી રતીની જેવી મનોહર રૂપવાળી થઈ. એકદા શ્રાવ-
કે સુનીશ્વરને પૂછ્યું કે—“આ કન્યાનો વર કોણ થશે ?” ત્યારે
જે બોલ્યા કે—“હે મહા બુદ્ધિમાન ! તું કેટલોક સમય રાહ જો. આ

કન્યાને શકુન્તા (પ્રકીર્ણ) સેવે છે. તેથી વનચર્યાએ તેનું શકુન્તા
એવું સાર્થક નામ પાડ્યું છે. નિમિત્તિઆળો પણ તેને ચક્રવર્તીની
માતા કહે છે. તેથી શુભની રેખા સમાન આ કન્યા કોઈ રાજાની રાણી
થશે.

તે રાંભણીને મલિકલાપ અને તેની સ્ત્રી ચંદ્રલેખાનું ગિત ચિં-
તાતુર થયું કે ‘આ કન્યાનો વર કયારે મળશે ?’ તેવામાં અધકીડા
કન્યા નીકળેલો દુષ્યંત નામનો રાજા જામતો લમતો તે મંડવ પર્વત
ઉપર આવ્યો. શુભસમૂહના રથાન રૂપ તે ગિધિદ્વા નગરીને રાજા
માર્ગના ધાકને લીધે આગ્રવૃદ્ધના વનમાં જોઈ શણવારે પૂંધવી પર
સુતો. ત્યાં રહેલા તે રાજાને ચંદ્રલેખાએ જોઈ વિચાર કર્યો કે—‘આ
કોઈ પુરૂષ અમારી કન્યાને યોગ્ય વર હોય તેવો જણાય છે. કન્યાના
કર્મોદયે આ ઉત્તમ પુરૂષને અહીં આણ્યો છે, તે અપૂર્વ નિધિરૂપ
મારાં મનોરથને પૂર્ણ કરનાર જણાય છે.’ આ પ્રમાણે વિચારી તે
રાજપુત્રને આદરથી બોલાવી તેને સાથે લઈને તે પોતાના આશ્રમમાં
ગઈ. રાજપુત્ર પણ ત્યાં રહેલી સ્ત્રીઓનાં ગીતવડે હર્ષ પામી તન્મય
ચિત્તવડે તે કન્યાને ચિરકાળ સુધી જોઈ રહ્યો. તે વિચારવા લાગ્યો
કે—‘અહો ! આ બાળિકાનું નિરૂપમ રૂપ છે. અહો ! એનું લાવાણ્ય
ઉકેલ છે. અહો ! એના અંગની મુંદરતા ત્રણ જગતમાં પાંચ ઉત્તમ
છે, મનોહર રૂપવાળી આ કોની કન્યા હશે ? મારા મનને હરણ કર-
નારી આ વનેન્દરી આ પર્વત ઉપર કેમ રહી હશે ? અથવા તો શું
આ કોઈ રાજકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલી રાજકન્યા હશે ?’ એમ વિચારી
દુષ્યંત રાજાએ તેનું વૃત્તાંત ચંદ્રલેખાને પૂછ્યું, ત્યારે તેણે શ્રાદ્ધદેવના
રક્ષણ સુધીનો સર્વ વૃત્તાંત તેને એકાંતમાં કહ્યો.

પછી એકાંતમાં પરસ્પર ઘણા પ્રકારની વચન યુક્તિ પૂર્વક તે કુમા-
રીએ તે રાજાને વરપણે અંગીકાર કર્યો. ત્યારપછી ઐરાવણ હસ્તીના
જેવી ગતિવાળી તે રાજકન્યાએ પોતાની અખીલાના પોતાને અશિપાય
માતપિતાને જણાવ્યો. ત્યારે શ્રાદ્ધદેવે માંડવ્યવર્મ નામના ઉત્તમ
સુરને પૂછ્યું કે—‘હે પ્રભુ ! આ કન્યા હું મર્ગ્ય દેશના રાજાને

આપું કે નહીં ? ” શુરૂ બોલ્યા કે—“ હું શ્રાવક ! આવા કાર્યમાં તારે અમને પૂછવું ન જોઈએ. કારણ કે સુનિએ નિમિત્તશાસ્ત્ર કહેતા નથી. આ જગતમાં નિમિત્તશાસ્ત્રનું જે કહેવું તે મનોહર ચારિત્રવાળાના પણ ચારિત્ર રૂપી ચંદ્રની નિર્મળતાનો નાશ કરે છે, તથાપિ કોઈક કાળે સુનીશ્વરે પણ સમ્યક્દર્શનની દીપ્તિને માટે નિમિત્તશાસ્ત્રને કહે છે. કારણ કે તેઓ કાળને બાણનાર હોય છે. એટલે પરિણામે લાલદાયક હોય તેવી વાત કહે છે. તેથી હું આ પ્રસંગમાં કહું છું કે આ વિગાડ જિનેશ્વરની આજ્ઞાથી વિરુદ્ધ ચાલનારાનો નિષેધ કરનાર છે, અર્થાત્ લાલકારક છે માટે તું તારી ઇચ્છા પ્રમાણે કર.” એમ કહી સુનીશ્વર મૌન રહ્યા.

ત્યારપછી તેઓએ તે કન્યા હુપ્યંત રાજાને વિધિપૂર્વક પરણાવી. નવી સ્ત્રીને પરણેલો તે રાજા તીર્થસેવા કરવાની ઇચ્છાથી પાર્શ્વનાથના તીર્થની ભૂમિવાળા તે મોટા પર્વત પર કેટલાક દિવસ રહ્યા. ત્રીપાર્શ્વનાથનો પર્વત (સંમેતશિખર) શત્રુંજય પર્વતની જેમ સર્વ તીર્થ-સ્થળ છે. મનુષ્યોને મધ્યદેશમાં એના વિના કોઈ તીર્થસ્થાન વસવાડાવ્ય નથી. આ મધ્યદેશમાં ઉત્તમ આચારવાળા અને અધમ આચારને સેવનારા ઘણા મનુષ્યો રહે છે. પણ મધ્યમ આચારવાળા લોકો હું રહેતા નથી. શત્રુંજય નામનું તીર્થ વીશ સ્થાનકને સેવનારાઓને તીર્થકર નામ ગોત્ર કર્મને ઉત્પન્ન કરનાર છે. સંમેતશિખર પર્વત પર રહીને જે વીશ સ્થાનકને સેવે છે, તે કેવળજ્ઞાનને આપનારું કર્મ ઉપાર્જન કરે છે. અર્બુદાચળ નામના તીર્થમાં રહીને જે વીશ સ્થાનકની આરાધના કરે છે, તે ગણધર નામ ગોત્ર કર્મ ઉપાર્જન કરે છે. તથા મંડપાદ્રિ તીર્થપર રહીને જે વીશ સ્થાનકની સેવા કરે છે એકવર્તી નામ ગોત્ર કર્મ બાંધે છે. પછી હુપ્યંત રાજાએ આ તીર્થની એટલોક કાળ સેવા કરી, તેટલામાં તેની રાણી શત્રુંજલાએ ઔઠ મહા પુત્રનોએ સૂચિત ગર્ભ ધારણ કર્યો. ત્યારપછી રાજા રાણીને શ્રાદ્ધદેવ એ રાણી શુરૂને વંદના કરી મિથિલા નગરીમાં ગયો, અને પૃથ્વીનું દાન કરવા લાગ્યો.

અહીં શકુન્તલા રાણીએ સર્વ પ્રદો હવે સ્થાનમાં રહ્યા હતા તેવા શુભ અવસરે સરોવરી જેમ કમળને પ્રસવે તેમ પુત્રસ્તન પ્રસવ્યો તે વખતે શ્રાદ્ધદેવોએ તેનો જન્મોત્સવ કર્યો નિમિત્તિઆઓ બોલ્યા કે—“આ બાળક જેટલા અર્ચને પ્રગટ કરશે.” પછી મુકામળ અંબાઓ તે કુમાર શુકલ પક્ષના ચંદ્રની જેમ પ્રતિદન વૃદ્ધિ માંભવા લાગ્યો. કેટલેક દાણે શ્રાદ્ધદેવો તે રાણીને પુત્ર સહિત દુધ્યંત નામ પામે લઈ ગયા, અને બોલ્યા કે—“હું રાજા ! પુત્રવાળી આ કુળકન્યાને શરણ કરા.” તે સાંભળી લોકાચારના ભયથી રાજાએ કહ્યું કે—“આ મારી સ્ત્રી નથી, મારે હું નહીં ચકુણ કરે.” ત્યારે શ્રાદ્ધદેવો બોલ્યા કે—“હું રાજા ! આ કુમારને વગ્નન સુદિન સુદા નથી. જેઓ ભરણ પોષણ કરવા લાયક સ્ત્રી પુત્રા દિકતું પોષણ કરતા નથી તેઓ પરલોકમાં સદગતને પામતા નથી.” આ અવસરે ચક્રેશ્વરી તેવી આદ્યમાં રહીને બોલી કે—“હું રાજા ! આ તારો પુત્ર છે અને તે ચક્રવર્તી થવાનો છે. પુત્ર સહિત આ મગધેશ્વરની પુત્રી શકુન્તલાની તું અવસ્થા ન કર.”

આ પ્રમાણે દેવીનું વચન સાંભળી રાજાએ રાણીને અંગીકાર કર્યો. તેનો શુભગણની બાલરૂપ પુત્ર મદ્રત નામથી પ્રસિદ્ધ થયો. એ પુત્ર સુવાવરધાને પામ્યો ત્યારે કુદ્ધિમાન દુધ્યંત રાજાએ તેને પોતાના નામપર રથાપન કર્યો અને પોતે વાનપ્રસ્થાશ્રમને આશ્રય કર્યો. “શુદ્ધરથાઓને પણ યથાર્થ શુદ્ધની સેવા કરવા માટે અરણ્યમાં વસવું થોડું છે.” મદ્રત રાજા ગઈ વાલીશીમાં આ ભરતખંડને વિપેક્ષલો ચક્રવર્તી થયો હતો. આ ચક્રવર્તીને નવ નિમિત્તો, શૈલ રત્નો, હનુ કાંટિ પત્તિઆ અને હનુ કાંટિ નામો હતા.

એટલા વ્યાસક હવે ૬૪૦૦૦ રાણીઓ સાથે બોગ લોગવનાર તે ચક્રીય પોતાની પત્ની રાણી પ્રધાનને કહ્યું કે—“આ લોકસમૂહમાં હવે પ્રધાને ૮૦૦૦ વેળામાં આવતા નથી તેનું શું કારણ ?” ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે—“હું શુદ્ધના આગરૂપ રાજા ! હાલ આ લોકમાં દ્રવ્યમળને કહેનાર શાસ્ત્ર જ દેખાવું નથી, તેથી સર્વ લોક

તેનાથી જે વિપરીત તે ણીજી અસત્ય ભાષા કહેવાય છે. ૨ જે સાચી અને જુડી મિશ્રભાષા બોલાય તે ત્રીજી સત્યામૃષા કહેવાય છે. ૩ વ્યવહારને લગતી એટલે સત્ય પણ નહી અને અસત્ય પણ નહી તે ચોથી અસત્યઅમૃષા કહેવાય છે. કહ્યું છે કે—પેહેલી સત્યભાષા ૧, ણીજી મૃષા(અસત્ય)ભાષા ૨, ત્રીજી સત્યમૃષા ૩, અને ચોથી અસત્યઅમૃષા ૪.” આમાંની પહેલી ત્રણ ભાષાઓ દશ દશ પ્રકારની છે અને ચોથીના બાર લેહ છે. તે આ પ્રમાણે—

જનપદ (દેશ) સત્ય ૧, સમ્મત સત્ય ૨, સ્થાપના સત્ય ૩, નામ સત્ય ૪, રૂપ સત્ય ૫, પ્રતીત્ય સત્ય ૬, વ્યવહાર સત્ય ૭, ભાવ સત્ય ૮, યોગ સત્ય ૯ તથા ઉપમા સત્ય ૧૦. આ દશ પ્રકારે સત્ય ભાષા કહેવાય છે. ક્રોધ ૧, માન ૨, માયા ૩, લોભ ૪, પ્રેમ ૫, દ્રેષ ૬, હાસ્ય ૭, ભય ૮, આજ્ઞાન ૯. અને ઉપદ્રાવ ૧૦. આ દશ કારણે અસત્ય બોલાય છે, તેથી આ દશ પ્રકારે અસત્ય ભાષા જાણવી. ૨.

ઉત્પત્તિમિશ્ર ૧, વિગતમિશ્ર ૨, મિશ્રકમિશ્ર ૩, જીવમિશ્ર ૪, અજીવમિશ્ર ૫ જીવાજીવમિશ્ર ૬, અનંતકાયમિશ્ર ૭, પ્રત્યેકમિશ્ર. ૮, અદ્વામિશ્ર ૯, અને અદ્વાદ્વામિશ્ર ૧૦. આ દશ પ્રકારે ત્રીજી સત્યામૃષા ભાષા જાણવી. આમ ત્રણી ૧, આજ્ઞાપત્તી ૨, ચાત્રની ૩, પૃથ્વીની ૪, પ્રજ્ઞાપત્તી ૫, પ્રત્યાજ્ઞાની ૬, ઈચ્છાનુલોભા ૭, અનલિંગૃહિતા ૮, અલિંગૃહિતા ૯, સંશય-કરણી ૧૦, વ્યાકૃતા ૧૧, અને અવ્યાકૃતા. ૧૨. આ બાર પ્રકારે અસત્યઅમૃષા નામની ચોથી ભાષા જાણવી.

આ ચારે ભાષાની વ્યાખ્યા નીચે પ્રમાણે—

દેશને આગ્રીને લિપ્ત લિપ્ત શબ્દાર્થને કહેનારી જે ભાષા તે જનપદસત્ય કહેવાય છે. જેમકે કોંકણ દેશમાં દૂધને પિચ્ચ કહે છે તથા જળને નીર કહે છે. ૧. સર્વ લોકને જે સંમત હોય તે સંમત સત્ય કહેવાય છે. જેમકે પંકજ શબ્દનો અર્થ અરવિંદ કમળ જ સર્વમાન્ય છે, પરંતુ પોયણા વિગેરે અર્થ સંમત નથી. ૨. આંકડા વિગેરેના વિષયવાળી ભાષા સ્થાપનાસત્ય કહેવાય છે. જેમકે એકડા ઉપર બે મીંડા મૂકવાથી સો કહેવાય છે, અને ત્રણ

મીઠા મધવાથી હાનર કહેવાય છે, તેમજ પ્રતિમાદિકમાં દિનની બુદ્ધિ માય છે, તે સર્વ સ્થાપનાસત્ય છે. ૩. મનુષ્યનો મરણપત્ર છે તોપણ કોઈ નું નામ અમર હોય તથા કોઈ દરિદ્રી માણસનું નામ ધનપાળ હોય તે નામસત્ય કહેવાય છે. ૪. મુનિના વેચને 'ધારણ' કરનાર માણસ મુનિ કહેવાય તે રૂપસત્ય છે. ૫. એકમીતી મરણને આશીને નાનાપણ છે મોટાપણ કહેવું તે પ્રતીત્ય સત્ય છે, જેમકે અનામિકા આંગળી કનિઠા આંગળીની અપેક્ષાએ મોટી કહેવાય છે અને મધ્ય આંગળીની અપેક્ષાએ નાની કહેવાય છે. ૬. દુશોદસ્વાગી કન્યાને માટે આ કથા અનુકર છે એમ જે વ્યવહારથી કહેવાય છે, તથા ઘાસ વિગેરે બગતાં છતાં પર્વત બળે છે એમ જે કહેવાય છે તે ગ્રવહારસત્ય છે. ૭. બગડી પાંચે વર્ણવાગી હોય છે, પણ તેમાં જાનવણુ વધારે હોવાથી તેને ધોળી બગડી કહીએ તે ભાવસત્ય છે. ૮. દંડ (લાકડીના) યોગથી એટલે સંબંધથી કોઈવાર તેની પાસે દંડ ન હોય તો પણ તે માણસ દંડી કહેવાય છે તે યોગસત્ય છે. ૯. આ પુરુષનું દૃઢ્ય સમુદ્રજેવું વિચાળ છે એમ જે કહેવું તે ઉપમાસત્ય છે. ૧૦.

પિતા પુત્રને કોપથી કહે કે 'તું મારો પુત્ર નથી' એ કોપથી અસત્ય કહેવાય છે. ૧. માનને લીધે 'હું મહાત્મા છું' એમ જે કહેવું તે માનથી અસત્ય છે. ૨. ક્યલિક્યના વિષયમાં વલિકની જેમ માયાથી અસત્ય બોલવું તે માયાથી અસત્ય છે. ૩. અને લોભથી અસત્ય બોલવું તે લોભ અસત્ય કહેવાય છે. ૪. પ્રેમને લીધે પ્રિયાને કહેવું કે 'હું તારો દાસ છું' એ પ્રેમથી અસત્ય છે. ૫. દેવને લીધે સુણીને પણ નિર્શુણી કહેવો તે દેવથી અસત્ય છે. ૬. કોઈની વસ્તુ લઈને હાસ્યથી 'મેં તે વસ્તુ જોઈજ નથી' એમ જે કહેવું તે હાસ્યથી અસત્ય છે. ૭. તે જ પ્રમાણે ભયને લીધે વસ્તુ લીધા છતાં 'મેં જોઈજ નથી' એમ જે કહેવું તે ભયથી અસત્ય છે. ૮. આખ્યાયિકા (કથા)માં જે અસંબવિત વાત કહેવી તે આખ્યાય અસત્ય છે. ૯. 'તું ચોર છે' એમ જે ઉપદ્રાવને લીધે બોલવું તે ઉપદ્રાવ અસત્ય છે. ૧૦.

ગ્રવહારથી સત્ય હોય અને વાસ્તવિક રીતે અસત્ય હોય

તે સત્યામૃષા એટલે મિશ્ર ભાષા કહેવાય છે. તેમાં કોઈ ગામમાં
 ઓછા કે વધારે બાળકોનો જન્મ થયા છતાં 'આ ગામમાં આને દશ
 બાળકો જન્મ્યા છે' એમ ને કહેવું તે ઉત્પન્નમિશ્ર કહેવાય છે. ૧.
 એજ પ્રમાણે ન્યૂન કે અધિક મરણ પામ્યાં છતાં 'આ ગામમાં આને
 દશ વૃદ્ધો મરણ પામ્યા છે' એમ ને કહેવું તે વિગતમિશ્ર છે. ૨. આ
 બંને બાળકો એકી વખતે કહેવી કે 'આને આ ગામમાં દશ જન્મ્યા છે
 અને દશ મર્યા છે' એ મિશ્રકમિશ્ર ભાષા બાણવી. ૩. ઘણાં જીવોનો એક
 રાશિ તેમાં ઘણાં જીવો જીવતા હોય અને થોડા મરેલા હોય તે છતાં
 'આ મોટો જીવનો રાશિ છે' એમ ને કહેવું તે જીવમિશ્ર ભાષા
 બાણવી. ૪. એજ પ્રમાણે તે રાશિમાં ઘણા મરેલા અને થોડા જીવતા
 હોય. 'આ રાશિ મરેલા છે' એમ ને બોલવું તે તત્વજ્ઞાનો અજીવ-
 મિશ્ર ભાષા બાણવી. ૫. તથા તેજ જીવરાશિમાં નિશ્ચય કર્યા વિના આ
 રાશિમાં 'આટલા જીવતા છે અને આટલા મરેલા છે' એમ ને વિસંવાદ-
 વાળી ભાષા બોલવી તે જીવાજીવમિશ્ર કહેવાય છે. ૬. કોઈ અનંતકાય
 વનસ્પતિ પત્ર સહિત હોય અથવા પ્રત્યેક વનસ્પતિથી મિશ્ર હોય છતાં
 'સર્વથા આ અનંતકાય છે' એમ ને કહેવું તે અનંતકાયમિશ્ર ભાષા
 કહેવાય છે. ૭. એજ પ્રમાણે બંને પ્રકારની વનસ્પતિ છતાં 'આ પ્ર-
 ત્યેક વનસ્પતિ છે' એમ ને કહેવું તે પ્રત્યેકમિશ્ર ભાષા કહેવાય છે. ૮.
 કોઈ ઉતાવળને લીધે રાત્રિ છતાં 'દિવસ ઉગ્યો' અથવા દિવસ છતાં 'રાત્રિ
 થઈ ગઈ' એમ ને કહેવું તે અદ્વામિશ્ર ભાષા કહેવાય છે. ૯. તથા
 અદ્વાનાં એક દેશથી મિશ્રિત વાક્ય બોલવું, જેમકે સવારનો સમય
 છતાં 'મધ્યાહ્ન થઈ ગયો, એમ ને બોલવું તે અદ્વાદ્વામિશ્ર ભાષા ક-
 હેવાય છે. ૧૦.

હો માતા ! આવ 'આવી ને ભાષા તે આમંત્રણી કહેવાય
 છે. આ ભાષા પૂર્વે કહેલી ત્રણ ભાષાથી વિવક્ષણ છે માટે અસંત્યાગ-
 મૃષા કહેવાય છે. એ પ્રમાણે સર્વત્ર બાણવું. ૧. 'અમુક કામ
 કર' એ પ્રમાણે ને આજ્ઞા આપવી તે આજ્ઞાપની ભાષા છે. ૨.
 'અમુક પ્રરતુ મને આપ' એમ ને કહેવું તે યાચની ભાષા છે.

‘આ શું છે ?’ ક્રિયાદિક લે પૂછવું તે પૂછની ભાષા છે. ૪. શિષ્યાદિકને
ને ઉપદેશ આપવો તે પ્રજ્ઞાપની-ભાષા છે. ૫. સાંચના કરનારને લે
નિરોધ કરવો—ના કહેવી તે પ્રત્યાખ્યાની ભાષા છે. ૬. ‘આ કાર્ય
મને પણ ઇષ્ટ છે તેથી તું પણ તારી ઇચ્છા પ્રમાણે કર’ આ પ્રમાણે
લે બોલવું તે મુચ્છાનુચોમિ ભાષા છે. ૭. ‘હું શું કરું ?’ એમ
કોઈના પૂછવાથી ‘તારી ઇચ્છામાં આવે તે કર’ એમ અનિશ્ચયવાળી
લે વાણી બોલતી તે અનભિગ્રહિતા ભાષા કહેવાય છે. ૮. તેનાથી
વિપરીત જોઈએ ‘અગુરુ કાર્યજ કર’ એમ લે કહેવું તે અભિગ્રહિતા
ભાષા કહેવાય છે. ૯. ‘તું સંધવ લાવ’ એવી સંશયવાળી લે ભાષા
બોલવી, તે સંશયકરણી ભાષા કહેવાય છે, કારણ કે સંધવ શબ્દ બો-
લવાથી મીઠું કે અન્યદ્રવ્યવાનું કહ્યું એમ સંશય થાય છે. ૧૦. જેને
અર્થ પ્રગટ હોય, તે વ્યાકૃતાભાષા કહેવાય છે. ૧૧. જેનો અર્થ સુચ-
વાયેલા શબ્દ હોય તે અભ્યાકૃતાભાષા કહેવાય છે. ૧૨.

આ પ્રમાણે સિદ્ધાંતનાં વચનવટે વિકાસ થયેલા મુનિન
મુખકમળથી ચાર પ્રકારની ભાષાનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. સત્યભાષા બોલવાથી
લોકમાં પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત થાય છે, લક્ષ્મી વૃદ્ધિ પામે છે અને આત્માને
શુદ્ધ ભાવ થાય છે. કહ્યું છે કે—“જે એક વાર અસત્ય બોલવામાં
આવે તો તે બીજાં ઘણાં સત્ય વચનોનો નાશ કરે છે. વસ્તુ રાગ એ
જ અસત્ય વચન બોલવાથી નરકે ગયો. વસ્તુરાજનું સિદ્ધાંત આ
દોષમાં અધર રહેતું હતું, તે એકવાર અસત્ય બોલવાથી પૃથ્વી
પર પડી ગયું. અસત્યનું ક્ષય એવું જ છે.” અહીં જિનાગંને લ-
લુનારા મુનીશ્વરાએ વસ્તુરાજની કથા વિસ્તારથી કહેવી. આ કારણે
તત્ત્વજ્ઞાનીએ સાચા ભાષા બોલવી નહીં. પરંતુ ધર્મની મહિમાને
નાશ કરનારી નિરવધ ભાષાજ બોલવી. ભાષામિતિનો આગ્રહ કરીને
સંગત નામના સાધુએ ચારિત્રધર્મનું રક્ષણ કર્યું હતું. તેજ પ્રમા-
ણતાથી ભાષા બોલવી.

સંગત મુનિની કથા.

કોઈ એક નગરને તેના યજ્ઞધારી યજુરોએ આવીને ચા-
રણી ફેંટી. તે વખતે તે નગરમાં સર્વ સંજોગે સ્થિત સંગત નામના

એક મુનિ પણ હતા. તેણે વિચાર કર્યો કે—“નગરમાં સર્વ માણસો અહીં
જ રહેવાના, કારણકે તેઓ ધન, ધાન્ય, પશુ, સ્ત્રી, પુત્ર વિગેરેના
સ્નેહબંધથી બંધાયેલા છે. આઠ કર્મના બંધનને લીધે સર્વ જીવો
આ અપાર સંસારમાં વસેલા છે. પરંતુ હું તો એકલો છું, વાયુની જેમ
મારી ગતિ અપ્રતિબદ્ધ છે, તેથી મારે આ કલેશકારક, રોધમાં રહેલું
યુક્ત નથી.” એમ વિચારી અવસર પામી ભવરૂપી કારાગૃહની જેવા
જે નગરમાંથી શીઘ્રપણે તે મુનિ એકલાજ બહાર નીકળી ગયા. તે
વખતે શંતુરાજના ભયંકર વીરોએ મુનિને ચોતરફથી ઘેરી લીધા, અને
તેઓ તેને પોતાના રાજ પાસે લઈ ગયા. રાજાએ તેને પૂછ્યું કે—
“હો યોગીદ્રા! આ નગરમાં સૈન્ય કેટલું છે?” તે સાંભળી ભાષાસમિતિમાં
નિપુણતાવાળા મુનિએ વિચાર્યું કે—“આ કિલ્લામાં ઘણું સૈન્ય
નથી એમ જો હું કહું તો આ લોકો સજ્જ થઈને મેટું યુદ્ધ
કરશે, અને તેથી કરીને ક્ષણવારમાં હજારો મનુષ્યોનો સંહાર થશે.
અને જો કદાચ આ કિલ્લામાં સૈન્ય ઘણું છે એમ કહું તો આ
સૈન્ય અહીંથી ચાડ્યું જાય, અને તેથી કરીને આ સેના જ્યાં જ્યાં
જશે ત્યાં ત્યાં પૃથ્વીકાય, અપ્પકાય, અગ્નિકાય વિગેરે પટકાય જીવનો
વિનાશ કરવામાં દાવાનળ રૂપ થશે.” આ પ્રમાણે વિચારીને તે
મુનીશ્વરે જીવહિંસાનાં કારણરૂપ બંનેમાંથી એકે વચન કહ્યું નહીં.
કહ્યું છે કે—“હાસ્યથી, ક્રોધથી કે લોભ વિગેરેથી અસત્ય વચન બોલવું
નહીં, પરંતુ જે જીવને હિતકારક હોય તેવું સત્ય બોલવું.” પત્રી
ચાક્રાદ રૂપી સૂર્યવદે જેનું હૃદય પ્રજ્ઞાશમય હતું એવા તે વિચાર-
ચતુર મુનીશ્વર એક ગાથા બોલ્યા. તેના અર્થ આ પ્રમાણે છે—
“સાધુ પોતાના કાલ વડે બધું સાંભળે છે અને નેત્ર વડે ઘણું
જુએ છે, પરંતુ તે સર્વ કંઈવાને યેગ્ય હોતું નથી.” તે મુનિને
અનેક લોકોએ વારંવાર પૂછ્યું તો પણ મુનિ તો તેજ ગાથા બોલતા
હતા “અહો! નેત્ર ચતુરહાસ!” તે સાંભળી લોકો બોલ્યા કે—
“આ સાધુ પાકડપી વરૂણી ધોરે ધોરે જાય છે.” એમ ધારી
તે રાજપુરમાં તે મુનિને મૂકી દીધા. આ પ્રમાણે ભાષાસમિતિવાળા

મુનિએ ધર્મની આરાધના કરી. તેને ભાષાસમિતિ પાળવામાં અત્યંત ઠેકાણું હતું.

જિનેશ્વરની આજ્ઞાને બલુનારા અને ચારિત્રનું સેવન કરનારા મુનિશ્વરેએ તથા પાંચધધારી શ્રાવકોએ નિરંતર ભાષાસમિતિ સેવવા યોગ્ય છે. આ પ્રમાણે સંગત મુનિની જેમ ભાષાસમિતિ પાળવામાં નિરંતર મન રાખવું, કે જેથી શુદ્ધ આચારનું પાત્રન થાય અને તેથી કરીને અનુકર્યે મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય.

ઈતિ શ્રી તપાગચર્યપી આકાશમંદુર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય વાયકેન્દ્ર શ્રી ઈન્દ્રહંસ ગણિએ રચેલી શ્રી ઉપદેશ કલ્પવલ્લી નામથી લીકાને વિષે ચોથી શાખામાં ભાષા સમિતિના વિષય ઉપર સંગત નામના મહામુનિના વલ્લુન નામનો ઓગલુત્રીયમો પદ્મવ સમાપ્ત થયો.

પદ્મવ ૩૦ મો.

જેમના કેવળજ્ઞાન રૂપી સૂર્યના પ્રકાશથી આ લોકમાં સર્વ પદાર્થો પ્રકાશિત થયા છે તે પદ્મનાથ વિગેરે જિનેશ્વરે તમારા અજ્ઞાનનો નાશ કરે.

ભાષાનું રૂપ કદા પડી હવે અવકાશ નામનું ત્રીશનું દ્વાર હશે છે—

‘જીવકરુણા ય’ તિ

એકેન્દ્રિયાદિક સર્વ શબ્દો પર કરુણા કરતી. જે શબ્દનો અર્થ છે. શ્રી જિનેશ્વરની આજ્ઞાના આરાધક ઉત્તમ શ્રાવકોએ અવલોક્યા પાળવી.

વિસ્તરાર્થ—જિનાજ્ઞામાં નિપુણાને લીધે એકેન્દ્રિયાદિ પાંચ પ્રકારના શબ્દો છે એમ બલુવુ. પાંડિત્યે તેમાં પાંચ પ્રકારના એકેન્દ્રિય બલુવા. તે આ પ્રમાણે—પૃષ્ઠીકાય, અપ્પકાય, અગ્નિકાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાય. તે દરેકના સ્વરૂપ અને ગાદર એવા બધે

લેદો છે. વિકલોદ્રિય એટલે દ્વીદ્રિય, ત્રીદ્રિય અને ચતુરીદ્રિય પણ
પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બે લેદવાળા છે. મનુષ્ય, દેવ,
તિર્યચ અને નારદી એ પંચેદ્રિય છે. આ રીતે ચારે ગતિમાં રહેલા
જીવો તત્ત્વજ્ઞાનીએ હણવા યોગ્ય નથી. શ્રાવકોએ સર્વદા સર્વ જીવો
ઉપર મિત્રભાવ રાખવો જોઈએ. કારણ કે તે વિના કરેલો સર્વ ધર્મ
નિષ્ફળજ છે.

મિથ્યાદૃષ્ટિઓએ હિંસાદિકથી મલિન થયેલો ધર્મ કહ્યો છે, તે
ભવબ્રમણતું કારણ હોવાથી ધર્મ જ નથી એમ જાણવું. ‘જો દેવ પણ
રાગદ્રેષથી યુક્ત હોય, ગુરૂ પણ પ્રહસચર્ય રહીત હોય અને ધર્મ
પણ દયાહીન હોય તો ખેદની વાત છે કે આ જગત નષ્ટ થયું.’
સુવર્ણ, ગાય અને ભૂમિ વિગેરેના દાતાર તો પૃથ્વીપર મુલલ છે,
પરંતુ પ્રાણીને અભયદાન આપનાર પુરુષ આ જગતમાં દુલલ છે.
તેથી કરીને આર્યજનોએ પ્રયત્નથી છકાયની રક્ષામાં જ યત્ન કરવો.
એક જ નિયમરૂપી વૃક્ષ આજ્ઞા પ્રમાણે પાળ્યો હોય તો તે અત્યંત
ફળીભૂત થાય છે. કલ્પવૃક્ષીના જેવી કરૂણા પ્રાણીઓને તત્કાળ
વનપાળની જેમ સામ્રાજ્યની સંપત્તિ આપે છે. તેની કથા આ પ્રમાણે-

વનપાળની કથા.

કોઈ એક ગામમાં એક વનપાલ (માળી) રહેતો હતો, તેણે પોતે જ
ઉદ્યાનમાં લતા, કુંદ અને પુષ્પાદિકના વૃક્ષો વાવ્યા હતા, તેથી તે હમેશાં
ઉદમવંત થઈને તે વાડીને પાણી પાતો હતો, અને તેથી તે વાડી
યોગ્ય કાળે અનેક પુષ્પ ફળાદિકથી ફળતી હતી, તેના પુષ્પ ફળાદિક
વેચીને તે ઘણું ધન પામતો હતો. આ ઉપરથી તે વનપાલ વિશેષ
મુખી થયો.

એકદા વાડીને પાણી પાઈ તે વનપાલ વાડીમાં જ ફરવા લાગ્યો.
તેનામાં તેણે અદ્ય જળવાળી નીકમાં નાનાં નાનાં પાંચ માછલાઓ
જેયાં, તે જોઈ તેણે વિચાર કર્યો કે “આટલું જળ મુકાઈ જવાથી
તત્કાળ આ જીવો મરી જશે” એમ વિચારી દયા આવવાથી તેણે તે

છે. શરેલા મુનામાં નાખ્યાં, આથી તેને, કૃપાશુભચાતુ. અગરમ
પુરુષ થયું, તેથી કરીને તેને અનુપમ સોગરી પ્રાપ્તિ થાય
તેવો કર્મબંધ થયો. અનુક્રમે આયુષ્ય પૂર્ણ કરી તે માગી કોઈ નગરમાં
વ્યવહારીનો પુત્ર થયો. તેને બીજા ત્રણ દેશીપુત્રો મિત્ર થયા. એકલા
પોતાના ભાગ્યની પરીક્ષા કરવા માટે ચંદ્ર ચરખા મુખવાળો તે ચાર
મિત્રો સહિત દેશાંતરમાં ગયા. ભાગમાં યાક લાગવાથી તેઓએ
રાત્રીએ એક વટવૃક્ષની નીચે વિશ્રાંતિ કરી. તે વખતે મંથ રાત્રએ
તે વટવૃક્ષ ઉપર રહેલા યક્ષો પરસ્પર જોડયા કે-“ આ વૃક્ષ નીચે જે
પુરુષો ગયા છે, તેમાંથી એક પુરુષે આપણને પૂર્વ ભાગમાં છાવનામ્ય
આપ્યું હતું, તેથી તેને રાજ્ય આપીને આપણે તેનો પ્રત્યુપકાર
કરીએ. અમુક નગરનો પુત્ર રક્ષત રાજા મરણ પામ્યો છે, ત્યાં
આપણે જઈએ, અને આ પુરુષો પણ ત્યાં જ જવાના છે.” આ પ્રમાણે
તે યક્ષોની વાત તેણે એકલાએ જ જાગતો હોવાથી સાંભળી. પછી
પ્રાંતઃકાળે ઉઠીને સર્વ મિત્રો આગળ ગયા. અનુક્રમે કોઈ નગરના
ઉધાતમાં જઈ તેઓ વિશ્રાંતિ કરવા ગેડા, તેડલામાં તે નગરમાંથી
પટ્ટકરતી બહાર નીકળ્યો, અને તેણે પૂણકળયના જંગલમાં તે દેશી
પુત્રને અંહિરેકે કર્યો. તેથી મંત્રીઓએ તેના મંસ્તક પર છત્ર ધારણ
કરી હાધી. પરં આરૂઢ કરી તેને નગર પ્રવેશ કરાવ્યો. ત્યાં હરતીઓ
ગાળના કરતા હતા, ત્યાં અમ્બો હંપાસવ કરતા હતા, અને ત્યાં
મનોહર સોગો હતા એવું મોટું રાજ્ય તેને પ્રાપ્ત થયું. પછી તેણે
ત્રણ મિત્રો ઉપર સારો ઉપકાર કર્યો, કમકે વિવેકી મનુષ્ય રાજ્યની
પ્રાપ્તિ થયે ઇષ્ટજનનું પોષણ કરેજ છે. પછી તે રાજા પુરંચના યોગથી
નિરંતર લોગ લોગવવામાં જ મગ્ન રહેવા લાગ્યો. “ સુખી માણસોને
અને તેમાં પણ રાજાઓને શી ચિંતા હોય?”

એકલા સીમાડાના શત્રુ રાજાઓએ વિચાર કર્યો કે-“ જેણે નવું
રાજ્ય પ્રાપ્ત કર્યું છે તે કાંઈ પણ રાજ્યચિંતા કરતો નથી; તેથી
આપણે ચાલો, તે રાજાને મારી તેનું રાજ્ય લઈ લઈએ.” એમ વિચારી
તે સૈયે એક મગી તેનું નગર ઘેરી લીધું. તે વખતે રાજાસેવકોએ રાજાને

જાણીઓ કે—“ હે રાજા ! ઉઠો, કીડાનું કોણક છોડી દો, શત્રુનું
 સૈન્ય નગરને વીંટીને પડ્યું છે, આખું નગર ભયભીત થયું છે, માટે
 હે તરેદ્ર ! રાજ્યની રક્ષા કરો.” આ પ્રમાણે તેમના કહ્યા છતાં ભય-
 રહિત થયેલો રાજા કીડામાં જ મગ્ન રહ્યો. ત્યારે તેની રાણીએ
 તેને કહ્યું કે—“ હે સ્વામી ! આ રાજ્ય હુંમણું જતું રહેશે. માટે
 ઉઠમ કરો, આજ્ઞાનો ત્યાગ કરો, નહીંતો આપણને હાનિ થશે
 અને લોકોમાં હાસ્ય થશે.” આ પ્રમાણે તેના કહ્યા છતાં પણ રાજાના
 મનમાં જરા પણ ભય લાગ્યો નહીં તેમજ કાંઈ ચત્તન પણ કર્યો નહિ.
 ઉલટું તે બોલ્યો કે—“ તે વટવૃક્ષ પર રહેલા પાંચ યક્ષો આપે છે
 અને હરણ કરે છે. હે પ્રિયા ! પાસા નાંખ. જે થવાનું હશે તે થશે.”
 આ પ્રમાણે રાજા બોલ્યો કે તરતજ ચિત્રશાળામાં ચિત્રેશ્વર હાથીઓ,
 ઘોડાઓ અને સૈનિકો શસ્ત્રસંહિત ઉભા થયા, અને તેઓ દેવના પ્ર-
 ભાવથી શત્રુઓ સાથે ચોતરફ યુદ્ધ કરવા લાગ્યા, તેથી ત્રાસ પામીને
 શત્રુઓ નાશી ગયા. તે જોઈ લોકો આશ્ચર્ય પામી ભયરહિત થયા.
 પછી તે યક્ષોએ પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરી રાજાને કહ્યું કે—“ હે
 મહારાજ ! મનમાં નિશ્ચિંત થઈને તું લોગ લોગવ. અમે તારા રાજ્ય-
 માં ઉત્પન્ન થતાં દુઃખનું નિવારણ કરવા તૈયારજ છીએ. પૂર્વ ભવમાં
 અમે મત્સ્ય હતા, તે વખતે તેં અમને જીવિતદાન આપ્યું હતું, તેથી
 અમે સર્વદા તારા દાસ છીએ. જે કદાચ તારા પર કોઈ પણ વસ્તુ
 દ્રષ્ટિ કરશે, તો તેના અમે સો કકડા કરી નાંખશું.” આ પ્રમાણે કહીને
 જોઓએ પોતાનું પરાક્રમ સાક્ષાત્પણે દેખાડ્યું છે એવા તે યક્ષો
 અદૃશ્ય થયા. તે જોઈ તેના સેવકો અને લોકો સર્વે અમત્કાર પામ્યા,
 અને બોલ્યા કે—“ અહો ! પાંચજી જીવની રક્ષાનું કેટલું મોટું
 પુણ્ય ! કે જેને લીધે દેવતાઓ પણ સાંનિધ્ય કરે છે !” એમ બોલતા અનેક
 લોકો પ્રત્યક્ષ રૂપે જોવાથી જીવદયા પાળવામાં આદરવાળા થયા. પછી
 તે રાજા લોગસુખના સાગર જેવા દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.
 “ રાણીની રક્ષાથી ક્યા પુરૂષો ભવસાગર નથી તર્યા ?” હે ભલ્લ જીવો !

આ પ્રમાણે જીવદયા પાળવામાં નિરંતર ચત્ન કરવો. દયા પાળવાથી આરામિકની જેમ મેનુષ્યોને રાજ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ઈતી શ્રી તપગંધર્વપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય ત્રાયકેન્દ્ર શ્રીઈદ્રહંસ ગણિએ રચેલી શ્રી-ઉપદેશ દ્વિપવહી નામની ટીકાને વિષે આઘી શાખામાં જીવદયા નામના આંવકના કૃત્ય ઉપર આરામિકના વર્ણન નામનો ત્રીજો પદ્ય સંગ્રહ થયો.

પદ્યવ. ૩૧ મો.

જનુ પ્રાસાદોમાં બિરાજમાન મૂળનાયક જિનેશ્વરે કે જે શાશ્વતા વિદુરમાન છે તેમને મારો નમસ્કાર છે.

જીવદયાની પ્રરૂપણ કર્યા પછી હવે સાધાર્મિક જનતા સંગ નામનું એકત્રીયનું દાર કહે છે.-

‘ધર્મિયજણસંસર્ગો’તિ

ધાર્મિક જનોનો સંગર્ગ-સંગ ધર્મને ઉચ્છનારા પુરૂષરત્નોએ સહા કરવા લાયક છે.

વિસ્તારાર્થ—જેઓ ધર્મક્રિયા કરતા હોય, જિનેશ્વરનો કહેલો ધર્મ બાણુતા હોય, શુદ્ધ ધર્મનો ઉપદેશ કરતા હોય અને પંદોપ-કાર કરવામાં તત્પર હોય તેઓ ધાર્મિક કહેવાય છે. બધા જનોએ તેમનો નિરંતર સંગ કરવો, તેમની સંગતિને લીધે ધર્મરંગ પ્રાપ્ત થયો હોય નથી જેને જેવો સંગ હોય તેને તેવાનું શુભ અને દોષની પ્રાપ્તિ થાય છે, મેયનું જળ સર્વેન્દ્રના સંગથી ખાઈ થાય છે, અને દારવીના સંગથી મધુર થાય છે. ઘોટા પણ કુસંગ સર્વને દોષનું કારણ થાય છે, જેમકે ઉલ્લજન વગર ઉપર મેયનો એક પણ ઝિંદુ રોજને ઉત્પાદ કરે છે. બધા જીવોને કુસંગતિ દોષને માટે અને સુસંગતિ શુભને માટે થાય છે, તે ઉપર લાધીનું ધ્યાન છે.

હાથીની કથા.

આ ભરતશેત્રમાં શિતિપ્રલિખિત નામે નગર છે. તેમાં જિત-
 શત્રુ નામે શ્રેષ્ઠ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એકદા શરદઋતુ આગી,
 આકાશ વાદળારહિત થયું અને માર્ગ કાદવરહિત થયા. ત્યારે રાજા
 દિગ્વિજય કરવા નીકળ્યો. બળવાન ચતુરંગ સૈન્યથી સેવાતો તે રાજા
 પટ્ટહસ્તી પર આરૂઢ થઈ શીઘ્રપણે શત્રુના નગરે પહોંચ્યો. તે જોઈ
 શત્રુ રાજા નગર બંધ કરીને અંદર રહ્યો, અને કિલ્લો દુર્ગમ હોવાથી
 લોકો સુખે કીડા કરવા લાગ્યા. રાજાએ કિલ્લો ભાંગવાની ઇચ્છાથી
 પટ્ટહસ્તીને આગળ કર્યો, પરંતુ તે હસ્તી કંઈપણ ઉત્સાહ કરતો ન
 હોતો. “હસ્તી પ્રેર્યા છતાં પણ દુર્ગને ભાંગતો નથી, તેથી તે આવો
 કેમ થયો ?” એમ રાજાએ મંત્રીને પૂછ્યું. ત્યારે બુદ્ધિમાન મંત્રી
 સમાન મંત્રીશ્વરે હસ્તીની સાંભળી રાખનાર મહાવત્તને બોલ્યું કે—
 “આ હાથી ક્યા બંધાય છે ?” તે બોલ્યો કે—“હું મંત્રીશ્વરની સાથે
 હાથી સાધુના ઉપાશ્રયની નજીક બાંધવામાં આવે છે.” તે સાંભળી
 બુદ્ધિમાન મંત્રીએ વિચાર કર્યો કે—“ઉપાશ્રયમાં સાધુઓ નિરંતર
 નિઃસીમ ઉપશમરસના સાગર જેવા સર્વજ્ઞનાં કહેણો શાશ્વતો અ-
 વ્યાસ કરે છે, સુનીશ્વરો ધર્માર્થી મનુષ્યોને દેશવિરતિ અને સર્વ-
 વિરતિ નામનો ઉત્તમ ધર્મોપદેશ સંભળાવે છે, ભાવસંવપૂર્વક દ-
 વ્યસ્તવત્ત આરાધન કરવું એમ શ્રાવકોની પાસે ચયાર્થ બાળનું કહે છે,
 સુખનો પ્રતિકમણાદક ક્રિયાઓ કરે છે, અને સ્વર્ગ તથા મોક્ષને
 આપનાર કાર્યોત્સર્ગને પણ કરે છે. તેમને જોઈને બીજા પ્રાણીઓ પણ
 શાંત અને દાંત-ચાય છે, તેથી આ હાથી પણ તેની અવસ્થા પામી
 છે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરી મંત્રીએ રાજાને નિવેદન કરી સૈન્ય
 પાછું વાળ્યું. કારણ કે મંત્રીઓ અનંસરને બળનારિય હોય છે.” ત્યાં
 રમતી મંત્રીશ્વરના કહેવાથી મહાવત્ત તે હાથીને કંસોઈની પાસે
 બાંધવા લાગ્યો. ત્યાં નિરંતર નિર્વ્યાકંસોઈઓ અને પંશુઓની ધ્રુવ

કરતા હતા, તેમના કાપેલા શરીરમાંથી લોહીના પ્રવાહો વહેતા હતા. પશુઓના છેદવાથી ઉત્પન્ન થતા ભયંકર શબ્દો પ્રસરવાથી સર્વ વિદ્યાઓ આક્રંદમય થતી હતી. મહા રોદ્ધ કર્મવાળું તે સ્થાન ભેડ હાથીનો શાંતરસ નહ થયો, અને તે આત્મ રોદ્ધધ્યાનથી ભરપૂર થયો. તેથી તેનામાં ગુણને સ્થાને દોષનો પ્રવેશ થયો; કારણ કે મહાક્રમાંગો દ્વર થાય ત્યારે હુજનો તો સહેજે પ્રવેશ કરે છે અને તેમનો વિલામ્ વૃદ્ધિ પામે છે.

કેટલાક દિવસ ગયા પછી મંત્રીએ હાથીને મહાનમ્સ થયેલો જોઈ મનમાં વિચાર્યું કે—“હાથીના શરીરમાંથી શાંતરસ નહ થયો છે.” એમ વિચારી મંત્રીએ રાજાને જણાવ્યું કે—“હું રાજા! હવે હાથી સંતોષ થયો છે.” તે સંતોષી રાજા સંમતાર પામ્યો. અને જોડ્યો કે—“હાથી મંત્રીની કૃતિ જુદી છે. કે જેણે તોમ પામેલા હાથીના કંઈ પરિણામ પાછો આપ્યા? ” પછી રાજાએ જુદીના નિધાનરૂપ મંત્રીનો વિશેષ પ્રકારની પહેરામણી વડે સંતોષ કર્યો. અને જુદીનું બળ છે તેને જાણીતું અને સર્વ પ્રકારનું બળ છે.”

પછી મંત્રી સહિત રાજાએ તે હાથીને અગ્રેસર કરી ચતુરંગ સેનાવંદે જઈ ગયું તો કિટલો ઘેરી લીધા. તે ભેડ વિષમ હુગમાં પેશીને શત્રુઓ વિચાર કરવા લાગ્યા કે—“પ્રથમની જેમ આ વખત પણ રાજા ભગ્નબળ થઈને પોતાની મેળેજ પાછો જશે.” અહીં રાજાએ હાથીને કિટલો તોડવાની પ્રેરણા કરી, એટલે ગંડસ્થળમાંથી મદને ધરતા તે હાથીએ કિટલાના લોહામય દરવાજાનાં બારણાં ભાંગી નાંખ્યાં અને હુગના સેંકટો ઢકડા કરી નાંખ્યા; એટલે કેટલાક શત્રુઓ મરણ પામ્યા અને કેટલાક નાશી ગયા. રાજાએ પશુઓના હાથી, ઘોડા અને ખલ્લનો વિગેરે સર્વ ગ્રહણ કર્યું, અને પશુઓના પ્રગથી ઉત્પન્ન થયેલી વિજયલક્ષ્મી અંગીકાર કરી. તે રાજાની કીર્તિ કંઈસુરીનો સુગંધની જેમ સર્વત્ર પ્રસરી. પછી તે રાજા પોતાના નગરમાં આવી રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યો.

આ હાથીને પ્રથમ ગુણરત સાધુઓના સ્થાનનો સંગ થવાથી ઉત્કટ શાંતરસ પ્રાપ્ત થયો. હોતો, અને પછીથી કસાઈખાના પાસે પાંધવાથી તેને અશુભ પરિણામ પ્રાપ્ત થયો. આ પ્રકારે કુસંગતું અને સત્-સંગતું ફળ જોઈને વિચક્ષણ પુરૂષો કુસંગનો ત્યાગ કરી સુસંગને જ સેવે છે. હે બુદ્ધિમાન ભાવ્યો ! આ કથા સાંભળીને તમે પણ સાત વ્યસનને સેવનારા, ધર્મનો લોપ કરવામાં તત્પર અને પ્રમાદી એવા અધર્મી જનોની સંગતિનો ત્યાગ કરો, કેમકે તેવી સંગતિથી અંતઃકરણમાં રહેલા ધર્મનો નાશ થાય છે. “કાંદવવાળો જંગલમાં સ્નાન કરવાથી શરીરની પવિત્રતા શી રીતે થાય ?” શ્રાવકોએ શ્રી જિતારાણી લતાને વિકસ્વર કરવામાં વર્ષાઋતુના મેઘ સમાન મુનિઓની જ સંગતિ કરવી. સુંવણીથી મિશ્રિત કરેલાં નિર્મળ જંગલમાં સ્નાન કરવાથી અપવિત્ર એવા કયા મનુષ્યો પવિત્ર બને છે ? ગુંથની ઇચ્છા રાખનાર મનુષ્યોને ધાર્મિક જનની સંગતિ પવિત્રતાને આપનારી કેમ ન થાય ? આ પ્રમાણે હાથીનું દ્રષ્ટાંત જાણીને બુદ્ધિમાન જનોએ ધાર્મિક મનુષ્યોનો સંગ કરવામાં જ પોતાની બુદ્ધિ રાખવી. તેમ કરવાથી ધર્મ અને અનુક્રમે મોક્ષ પણ પ્રાપ્ત થાય છે.

છતિ શ્રી તપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય વાચકેન્દ્ર શ્રી ઇન્દ્રહંસ ગણિએ રચેલી શ્રી ઉપદેશ કલ્પવલ્લી નામની ટીકાને વિષે ચોથી શાખામાં ધાર્મિક જનના સંગની વિધિને જાણનાર હાથીના ઉદાહરણવાળો એકત્રીશમો પદ્ધતિ સમાપ્ત થયો.

પદ્મવ ૩૨ મો.

જેઓના પાંચે કલ્યાણકો લોકોત્તર મહોત્સવમય હોય છે, તેવા કષાયનો નાશ કરનારા જિનેશ્વરો ભગ્ય પ્રાણીઓએ નિરંતર ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે.

શ્રાવકોનું ધાર્મિક જનના સંસર્ગરૂપ કાર્ય કહીને હવે કરણદમન નામનું અત્રીશમું દ્વાર કહે છે—

‘કરણદમો’ તિ

દશ્યુ એટલે પાંચે ઇંદ્રિયો તેમનો દમ એટલે જ્ય કરવો તે શાવકોનું કૃત્ય છે.

વિરતસાર્ય—પાંચ ઇંદ્રિયો નિરંતર અશ્વની જેવી ચપલ છે અને પહિતોને પલ્લુ ઉચ્ચુકતા કરનાર હોવાથી દમન કરવી મુશ્કેલ છે. તેથી કરીને પહિતોએ અથોગ્ય સ્થાને પ્રવર્તતી પોતાની પાંચે ઇંદ્રિયોનો નિરોધ કરવો યોગ્ય છે. હે જીવ ! જો તારે આત્મહિતની ઇચ્છા હોય તો રાગ ઉત્પન્ન કરે તેવાં ગીતો સાંભળવામાં અને પોતાના શુભનું દીર્ઘન સાંભળવામાં તું તારા કાન પ્રવર્તાવીશ નહીં. હે આત્મા ! શ્રી વિગેરેનું રૂપ જોવામાં તું તારા નેત્રોને પ્રવર્તાવીશ નહીં; કેમકે તેના સંગથી તું નિર્ભય છતાં તારામાં મલિનતા ઉત્પન્ન થશે. હે જીવ ! જો તું સરસ આહારના લપટપણુનો ત્યાગ કરવામાં કુશળ થાય તો સર્વ ઇંદ્રિયોનો વિજય થઈ શકે તેમ છે. જેની નાસિકા દુર્ગંધના ત્યાગથી અને યુગંધના ગ્રહણથી તુલ્યમાન ન થતી હોય તે પુરુષ પલ્લુ શુભી છે. જેની સ્પર્શેન્દ્રિય અતિ દામન વસ્તુના સ્પર્શની ઇચ્છાવાગી ન થતી હોય તે પુરુષરત્ન પ્રશંસા કરવા લાયક છે. આ પાંચે ઇંદ્રિયો વિષયોથી નિવૃત્ત થઈ હોય તો તે મનુષ્યોને ઉત્તમ ક્ષણ આપનારી થાય છે; તેથી કરીને જેમ તેઓ મહાક્ષણ આપનારી થાય તેમ તેઓની પ્રવૃત્તિ કરવી. આગમ અને નિગમનાં શાસ્ત્રો જેના કલ્પજોશર થયાં હોય તે શ્રદ્ધાશુ અને ઉત્તમ બુદ્ધિમાન પુરુષ હોડોત્તર પદ્ધતિને પામે છે. જેઓએ અરિહંતની મૂર્તિ, સાધુઓ અને ધાવકોને જોયાં છે તે નેત્રોજ પવિત્ર છે. મધ્યસ્થપણે આગમ અને નિગમના વચનનો રસ નિવેદન કરવાથી કોઈકે પુરુષનીજ જીવ્હા સફળ થાય છે. જેની પ્રવૃત્તિના બળથી જ પોતાના આત્માને ધન્ય માનતા શાવકો અરિહંતની મૂર્તિ ઉપર પુષ્પાદિક અને યુગધી દ્રવ્યો સ્થાપન કરે છે. સ્પર્શેન્દ્રિયને જેનો સ્પર્શ સુખદારક લાગતો હોય એવા વચ્ચાદિકવદે બુદ્ધિમાન પુરુષ આગમ અને નિગમના પ્રયોગની પૂજા કરે છે, સંસાર

ઉપાર્જન કરવાના જેટલા હેતુઓ છે, તેટલા જ હેતુઓ પરિમાણના વિશેષથી મોક્ષપ્રાપ્તિના પ્રણ છે. આ પ્રમાણે વિચારીને વિદ્વાનોએ ઇંદ્રિયોનાં જય કરવો, કે જેથી સુંદરીની જેમ મોક્ષ સુલભ થાય. સુંદરીની કથા.

આ અવસર્પિણીને વિષે સાત કુલકર પુરૂષો થયા હતા. તેમાં છેલ્લા નાહી નામના કુલકર રાજા થયા છે, તેને મરુદેવા નામની પત્ની હતી. તેની કુક્ષિમાં અનંત પરાક્રમવાળા ઋષભ નામના પહેલા જિનેશ્વર ઉતર્યા હતા. તે સુમંગલા અને સુનંદાને પરણ્યા હતા. તે વખતે ઇંદ્ર અને ઇંદ્રાણીઓએ પ્રીતિથી દેવદેવીઓ સહિત મોટો ઉત્સવ કર્યો હતો. તે ઋષભદેવને સો પુત્રો થયા હતા. “હે પુત્ર ! તું સો શાળાએ ફરીને વિસ્તારવાળો થા.” એ પ્રમાણે દુનિયામાં માતાઓ પુત્રને જે આશીર્વાદ આપે છે, તે આ ઋષભદેવને ફળીસૂત થયો હતો. સુમંગલાએ બ્રાહ્મી અને ભરતરૂપ યુગલને જન્મ આપ્યો. તથા સુનંદાએ સુંદરી અને બાહુમળી નામના યુગલને જન્મ આપ્યો. કહ્યું છે કે—“સુમંગલા દેવીથી ભરત અને બ્રાહ્મી નામનું યુગલ થયું, તથા સુનંદા દેવીથી બાહુમળી અને સુંદરી ઉત્પન્ન થયા. તેમજ સુમંગલાએ બીજા ઓગણપચાસ પુત્રોના યુગલ પ્રસવ્યા.” ત્રાશી લાખ પૂર્વ સુધી પરોપકારી જિનેશ્વરે રાજ્ય લોગવી લોકમાં સો પ્રકારનાં શિક્ષક પ્રગટ કર્યો. ઇંદ્રવાકુ કુળની ઉત્પત્તિ કરનાર તે ઋષભદેવ સ્વામી આ ભરતક્ષેત્રમાં પહેલા પૃથ્વીપતિ, પહેલા તીર્થંકર અને પહેલા ભિક્ષુક થયા. તેમણે જમણા હાથપડે બ્રાહ્મીને લીધી શીખવી અને ડાબા હાથપડે સુંદરીને ગણિતકળા શીખવી. પછી સાંવત્સરિક દાનરૂપી જળવડે પૃથ્વીરૂપી વનને તૃપ્ત કરી સમતાપાનમંદ્રેડ અને સર્વ પ્રાણીઓના શુદ્ધ એવા તેમણે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. અનુક્રમે પરીવર્તારૂપી સૈન્યને હતી તથા કર્મરૂપી શત્રુઓને હાથી તેમણે દેવજ્ઞાન લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરી.

એક તરફથી સ્વામીના દેવજ્ઞાનના સમાચાર તથા બીજી તરફથી આહુધનાગમાં ચક્રવર્તની ઉત્પત્તિના સમાચાર સાંભળી ભરતે

વિચાર્યું કે-“હું ચક્રસ્થનો મહોત્સવ કરું.” એમ વિચારતાં જ સ્વપ્ન-
વારમાં કાંઈક સ્મરણ કરી ચક્રના મહોત્સવનો ત્યાગ કરી ભરતરામજીએ
કેવળજ્ઞાનનો ઉત્સવ કરેલા આનંદચુક્રા મન કર્યું. ભરત રાજાને પુત્ર-
રીકે વિગેરે સવા કરાડ પુત્રો હતા, અને બાહુબળીને સવાદાળ પુત્રો
હતા. હંદ્ર, ઉપેન્દ્ર વિગેરે દેવાથી સેવાતા જિનેશ્વરનું સમવસરણ
ધર્યેનું સાંભળી ભરત રાજા કુટુંબ અને મહાદેવામાતા સહિત પ્રભુને
નમસ્કાર કરવા ગયો. અમોઘ વચનમાવા સ્વામીએ સમવસરણની
ભૂમિમાં મેઘની જેમ ઉપદેશરૂપી અમૃતની વૃષ્ટિ કરી. ભવ્ય માણી-
ઓના હૃદયનો મળ દૂર થયો. તે વખતે પુત્રરીક વિગેરે ચારાચી ગણ-
ધરા થવા, તેમજો જિનેશ્વર પાસેથી ત્રિપંદી પામીને સ્વપ્નવારમાં દ્વાદ-
શાંતી રચી. ભગવાનની પહેલી દેશનામાં ભરતના પાંચસો પુત્રોએ
તથા સાતસો પોત્રોએ ભગવાન પાસે દીક્ષા લીધી. બ્રાહ્મીએ
પણ આરિત્ર ગ્રહણ કર્યું. અને સુદંડી પણ મન ગ્રહણ કરવા હાથેલી
હતી, પરંતુ “આ સ્ત્રીસ્થ યજ્ઞ” એમ ધારીને ભરતે તેને મતનો
નિર્ણય થયો. પછી જિનાધીશને નમસ્કાર કરી ભરત રાજા વિનીતા
નગરીમાં આવ્યા, અને ચક્રસ્થનો ઉત્સવ કરી તેને આમળ કરીને
દિગ્વિજય કરવા આગ્યા.

બહી અભંગ વંદાચ દગથી સુદંડીનું મન રંગાયેકું હતું અને
તત્ત્વનાજ્ઞાનથી તેના મનના શુભ પરિભાષુ ઠક હતા, તેથી તેજે વિ-
ચાર્યું કે-“આ વિષયના લોભા વિનશ્વર છે. સંત્રાસમુદ્ધ કુરતક
છે અને જે સ્ત્રીસ્થ યાચ તે અવગ્રહ હાંતી નન્કમાંજ નાચ છે.”
આ પ્રમાણે વિચારી તે મૃગસાચના, તત્ત્વને જાણનારી અને સર્વજ્ઞની
આજ્ઞાને પાળનારી સુદંડી અ.એત્ર નામનું કનક નપ નિરંતર કરવા
લાગી. વિરક્ત યથેચ્છી તેજ ના. હજાર વય સુધી વિરક્ત અન્ન ખાઈને
સર્વ લોકને વિસ્મય કરનાર દેવ નપ કવ રૂપના ચંદ્રિન ધરેલી સુદં-
ડીની આવી નપઝયો ના. ના. તેજ નાણુન નનન્ય આર્યથ ન પામે ?

હજાર ભરતરામની વિરક્તનીને ધાન્ય કરી સુવનરૂપી વૃક્ષથી
ઉપસત સર્વેજ્ઞ સુતેજરૂપી પુષ્પોથી રાજ્યના ભગ્નચક્રી પોતાની વિનીતા

નગરીમાં ગાળ્યા. આ અવસર્પિણીમાં ભરત પ્રથમ ચક્રવર્તી થયા. તેણે પ્રથમ નિગમની ઉત્પત્તિ કરી એમ શાસ્ત્રમાં સાંભળાય છે. તે નિગમ પાંચમા આરાના અંત સુધી આ પૃથ્વીપર રહેશે.

વિનીતા નગરીમાં આવીને ચક્રીએ સુંદરીને તેવા પ્રકારના તપથી શુષ્ક શરીરવાળી જોઈ ક્રોધથી પોતાના સેવકોને કહ્યું કે-“આ સુંદરી-નું શરીર આટલું જાડું શુષ્ક કેમ થયું છે ? શું મારા કોશમાં ધન નથી ? કે કોઠારમાં ધાન્ય નથી ? કે રસોઈ કરનાર માણસો કોઈ ન હોતા ? કે તેની સેવા કરનાર તેવા સેવકો નથી ? કે જેથી આનું શરીર અતિ કૃશ થયેલું દેખાય છે ? અથવા કૃશ થવાનો બીજો કોઈ હેતુ છે ? હે માણસો ! સત્ય જોલો.” તે સાંભળી માણસો જોલ્યા કે “હે સ્વામી ! અહીં આપના ઘરમાં મોઢે માગ્યું ભોજન મળે છે અને શરીરને ગમે તેવાં વસ્ત્રો પણ છે. આપ સ્વામીના રાજ્યમાં સર્વ વસ્તુ સુલભ જ છે. અમે તો માનીએ છીએ કે આ તો મનુષ્યોને દુઃખદાયક કષ્ટવૃદ્ધ જ પ્રાપ્ત થયેલા છે. સ્વામીના સામ્રાજ્યરૂપી વૃક્ષની કાયાનો આશ્રય કરનાર બીજા પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ પણ અપાર ભોજનનાદિકનું સુખ પામે છે. પરંતુ હે સ્વામી ! સુંદરી જાહેન ઉત્તમ ભોજો છતાં પણ તેને વિષ નિઃસ્પૃહ થઈ તપશ્ચર્યા કરીને આવા કૃશ થયેલા છે.” તે સાંભળી રાજાએ સુંદરીને કહ્યું કે-“હે સૌભાગ્યની લતા ! તું ભોજો ભોગવ : તે શામાટે તપથી શરીરનું શોષણ કર્યું ?” સુંદરી બોલી કે-“હે મહારાજ ! મારું મન ભોગમાં પ્રવર્તનું નથી; કારણ કે વિરક્તોને રસના સ્વાદ જરા પણ પસંદ પડતો નથી.” તે સાંભળી રાજાનું મન તેના ઉપરથી વિરક્ત થયું, તેથી તરતજ ચક્રીએ તેને મનને માટે આજ્ઞા આપી. “પ્રાચે કરીને ઉત્તમ પુરૂષો બીજાને ધર્મ ઉપદેશમાં અંતરાય કરતા નથી. કારણ કે તેઓ તો ધર્મ સાધનના હેતુ થવા કંઈ છે.” સ્ત્રી દ્વારા પ્રતિજ્ઞાવાળી સુંદરી આતંદ્રથી મનને પ્રવૃત્ત કરી દેવગજાન પાસે મોકલ મૂક.

આજ્ઞાસુતને પાછળથી પુરૂષ સ્વર્ગના, રસના, કામના મેલ અને ક્રોધ એ આંધ્ર દર્શિનો વિચાર કરે. બોલ્ય છે. કહ્યું છે કે-“મહી

છત્રેશા ઉદયો પ્રાણીઓના કુળપાતને માટે, અંધને માટે અને વધને માટે થાય છે." મુંદરીએ પોતાની ઉદ્વેગોનો સ્વેચ્છા વિચાર કર્યો કે જેની નેત્રે પોતાનો આત્મા મોક્ષમાં સ્થાપન કર્યો, લાવણ્યરૂપી જ્ઞાના તરંગ જેની અને દદ પૈયંવાળી મુંદરીની જેમ પંડિતોએ પાંચ ઉદ્વેગોને છૂટવા માટે પ્રયત્ન કર્યો.

ઈતિ ધીનપગમ્હરૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મનંદ શાસ્ત્રિના શિષ્યવાચકેન્દ્ર શ્રીમંદ્રકંઠ ગણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશ કલ્પવૃક્ષી નામની ટીકાને વિષે દ્વાપી ગ્રાખામાં ઉદ્વિરહમન નામના શાવકના કૃત્યઉપર મુંદરીના વર્તુનવાળો જાત્રીગમોપરલસ સમાપ્ત થયે.

પદસપ ૩૩ મો.

અટીદીપની પૃથ્વીના ભૂખરૂપ પાંચ ભગ્ન, પાંચ ઐશ્વર્ય અને પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પત્ત થતા જિનેશ્વરો કે જેમનો અવતાર ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય કાળમાં પરમ પ્રકાશને કરનારો છે તેમને હું ત્રણે સંધ્યાએ નમસ્કાર કરું છું.

કરણ દમન નામનું દાર કહ્યા પછી હવે ચરણ પરિણામ નામનું તેત્રીશમું દાર કહે છે.

‘ ચરણપરિણામો ’ તિ

બુદ્ધિમાન જનોએ ચરણ એટલે ચારિત્રને વિષે પરિણામ એટલે મનનો શુભ અધ્યવસાય કરવો.

વિસ્તરાર્થ:—અહીં ચરણ એટલે ચારિત્ર છે, અને તેને વિષે રહેલા જે પરિણામ તે મનોરથ કહેવાય છે. તે મનોરથમાં સર્વદા સત્પુરૂષોએ મન રાખવું. જાણવાની ઇચ્છા અને વાંછાએ અને અર્થમાં જિજ્ઞાસા શબ્દ વપરાય છે. તેનો છાંદસ પ્રયોગ હોવાથી તેના શબ્દ-ચેત્તો નિર્ણય તે ઉપરથી જાણવો. તે જિજ્ઞાસા આગમ અને નિગમને

જાણનાર પાંડિતોએ ત્રણ પ્રકારની કહેલી છે. પહેલી ધર્મજિજ્ઞાસા, બીજી
 પ્રજ્ઞાજિજ્ઞાસા અને ત્રીજી તત્ત્વજિજ્ઞાસા. તેમાં ધર્મના એક દેશમાં રહેલી જે
 વાંછા તે ધર્મજિજ્ઞાસા કહેવાય છે, સર્વથા ધર્મની જે વાંછા તે પ્રજ્ઞાજિજ્ઞાસા
 કહેવાય છે, અને જ્ઞાનતત્ત્વ સંબંધી જે વાંછા તે તત્ત્વજિજ્ઞાસા
 કહેવાય છે. આ ત્રણે પ્રકારની જિજ્ઞાસાનો વારંવાર અભ્યાસ કરવો
 જોઈએ. પરંતુ જ્યાંસુધી ભવબ્રમણ વિશેષ હોય છે ત્યાંસુધી દર્શનની
 જિજ્ઞાસા કદાપિ ઉત્પન્ન થતી નથી તથા મુક્તિપદ સંબંધી જિજ્ઞાસા
 પણ થતી જ નથી, તેથી પ્રાણીઓને વાંછવા યોગ્ય દર્શન કદાપિ
 પ્રાપ્ત થતું નથી અને અભીષ્ટ એવો મોક્ષ પણ કદાપિ થતો નથી,
 તે વિષે કહ્યું છે કે—“ જિનેશ્વરે કહેલા તત્ત્વને વિષે જે રૂચિ થાય
 તે શ્રદ્ધા કહેવાય છે, તે શ્રદ્ધા કેટલાક પ્રાણીઓને સ્વભાવથી જ
 થાય છે અને કેટલાકને ગુરૂના ઉપદેશથી થાય છે. વ્યાકરણથી
 શબ્દની સિદ્ધિ થાય છે, શબ્દ સિદ્ધ થવાથી અર્થનો નિર્ણય થાય
 છે, નિશ્ચિત અર્થ થવાથી તત્ત્વનું જ્ઞાન થાય છે અને તત્ત્વજ્ઞાનથી
 મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. ” જેને સમ્યગ્દર્શનરૂપી રત્ન પ્રાપ્ત થયું
 હોય અને જે નિગમાગમને જાણનાર હોય તેવા પ્રાણીએ યથાસ્થિત
 શ્રાવકનો આચાર અંગીકાર કરવો. મુનિઓનો સર્વ આચાર અચાર
 અંગમાં કહેલો છે અને શ્રાવકનો સંપૂર્ણ આચાર નિર્ગમમાં કહેલો
 છે. સાધુ, શ્રાદ્ધદેવ અને શ્રાવકે પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે ગુરૂના
 મુખથી આગમ અને નિગમનાં વચનો સાંભળવા. પ્રથમ નિગમ અને
 આગમમાં કહેલો શ્રાવકનો આચાર સંપૂર્ણ રીતે જાણી પછી તત્ત્વ-
 જ્ઞાનીએ શ્રદ્ધાપૂર્વક ગુરૂની સાક્ષીએ તે અંગીકાર કરવો, દ્રવ્યસ્તવ
 અને ભાવસ્તવનો સંપૂર્ણ નિર્ણય કરવાની ઈચ્છાવાળા નિપુણ પુરુષોએ
 નિગમ અને આગમના શાસ્ત્રો જોવા જોઈએ. વિશુદ્ધ શ્રાવકનો
 આચાર પાળતો ઉત્તમ શ્રાવક ચારિત્રના મનોરથવડે પુંડરીકની
 જેમ પોતાના આત્માને પવિત્ર કરે છે. શ્રીઆવશ્યક ચૂર્ણમાં ચારિત્રનો
 મનોરથ કરવાથી શું ફળ થાય તે ઉપર પુંડરીક રાજાની કથા કહેલી
 છે, તે આ પ્રમાણે—

પુંડરીકની કથા,

મહાવિદેહની પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રીના મંત્રક્રમાં સુગટરૂપ અને સર્વ સંપત્તિના સ્થાનરૂપ પુષ્કણાવતી નામે વિજય છે. માનસ સંરોવરની જેવા તે વિજયમાં પુંડરીકિણી નામની પુરી છે, તેનો મધ્ય ભાગ પુણ્યરૂપી રત્નના પુંજથી અત્યંત વાસિત છે. તે પુરીની ચોતરફ વૃક્ષોની શ્રેણીથી શોભતું દેવના ઉદ્યાન જેવું નદીનીગુદમ નામનું ઉદ્યાન છે. તે પુરીમાં મહાપદ્મ નામનો રાજા પ્રવ્રજનોનું રંજન કરતો હતો. જિનેશ્વરની આજ્ઞારૂપી કમલિનીને વિકસ્વર કરવામાં સૂયં સમાન હતો. તે રાજાને જાણે ચાલતી પદ્માવતી (લક્ષ્મીદેવી) હોય એવી પદ્માવતી નામની પ્રિયા હતી. તે શુભોના અર્ચનારૂપ અને અમર્ય દાવણરૂપી જળની વાપીકા સમાન હતી. તેને પુંડરીક અને કુંડરીક નામના બે પુત્રો થયા હતા. તેમના બાહુદંડ અંતિ પાળવાન હતા અને તેઓ રાજહંસની જેમ નિરંતર હીડા કરતા હતા.

એકદા તે પુરીના ઉદ્યાનમાં આકાશમાં સૂર્યની જેમ જાતું નામના સુનીશ્વર પધાર્યા. તેમને નમસ્કાર કરવા માટે મહાપદ્મ રાજા હર્ષથી પરિવાર સહિત ગયો. શુરને નમસ્કાર કરી તેમની દેશના સાંભળી રાજાએ પ્રતિજ્ઞા પામવાથી પુંડરીકને રાજ્યપર સ્થાપન કરી પોતે દીક્ષા લીધી. “લઘુકર્મી શ્રવે હઃખમિદ્રિત સુખને ઈચ્છંતા નથી.” અનુક્રમે તે વાળિયું તપ કરી દેવગજાન પામી મેળે ગયા.

કરીથી તે જ (જાતું) સુનીશ્વર એકદા ત્યાં આવ્યા. ત્યારે પુંડરીક રાજાએ શુરના સુખથી ઉપદેશ સાંભળી પ્રતિજ્ઞા પામી ધ્યાવકર્મ અંગીકાર કર્યો. તેનો નાનો બાઈ સુવરાજ વિષયોથી સુખ હતો. તોપણ મુનિની વાણીરૂપી અમૃતના મિશ્રનથી તેનું મન ચતિધર્મ પાળવામાં તત્પર થયું. તેથી તેણે શુરને કહ્યું કે—“હું મારા બાઈની સ્મૃતિ લખને ચારિત્ર શ્રદ્ધ કરીશ.” એમ કરી તે કુંડરીક કુમાર નગરમાં ગયો. તેણે ચલને પોતાનો મનોરથ જણાવ્યો, ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે—

“હુંજ વૈરાગ્ય પામ્યો છું, માટે તુંજ રાજ્ય ધારણ કર. હે લઘુબંધુ ! હુંજ વ્રત લેવા ઇચ્છું છું; માટે તું લોગ લોગવ. ” આ પ્રમાણે રાજાએ બે ત્રણ વાર કહ્યા છતાં તેણે વિષય પર જરા પણ મન કર્યું નહીં. ફરીથી રાજાએ કહ્યું કે—“વ્રત ગ્રહણ કરવું તે ગંગામાં સામે પુરે તરવા જેવું છે, અને ખર્જૂની ધાર ઉપર ચાલવા જેવું છે. તારું શરીર કામળ છે. કહ્યું છે કે—‘જે વ્રતનું આચરણ કરી ઉપસર્ગો સહેવા તે ગંગાના સામે પ્રવાહે તરવા જેવું છે, મેરૂ પર્વત તાજવામાં તોળવા જેવું છે, ભયંકર અને મોટું શત્રુનું સૈન્ય જીતવાનું છે, રાધાવેદમાં બનાવેલા ચક્ર ઉપર રહેલ લક્ષ્મણ પુત્રીનું ડાખું નેત્ર વર્ધિવાતું છે. તું બાળક અને સુકુમાળ છે, વ્રત તો બળીષ્ઠ માણસે ગ્રહણ કરવા લાયક છે, તેમાં ભાવશત્રુઓને જીતવાના છે, અને હુંસહ પરિપ્પહો સહન કરવાના છે.” આ પ્રમાણે રાજાએ કહ્યું તો પણ સંસારનું નિઃસાર પણ જાણનારા કંડરીકે કહ્યું કે—“હે જ્યેષ્ઠ બંધુ ! વ્રત કાયર પુરૂષને જ ભય આપનારું છે. જે લોકો વ્રતમાં કાયર હોય છે તેઓ જ આ લોકના વિષયોને ઇચ્છે છે, પરંતુ ધીર પુરૂષો અસાર લોગોથી નિરંતર વૈરાગ્ય જ પામે છે. ” તે સાંભળી રાજાએ તેને વ્રતની અનુરા આપી, અને તેનો દીક્ષામહોત્સવ કર્યો. પછી કંડરીક ચારિત્રને અંગીકાર કરી ઉપવાસાદિક તપમાં તત્પર થઈ સ્થવિર મુનિની પાસે એકાદશાંગી લાણી સાધુના આચારમાં નિપુણ થયો. અન્યદે તે કંડરીક મુનિને રૂક્ષ આહારના યોગથી શેલક આચાર્યની જેમ દાહજવર લાગુ પડ્યો. “કર્મની ગતિ વિષમ છે. ”

એકદાશુર તે રાજર્ષિ વિગેરે સાધુઓ સહિત પુંડરીકિણી નગરીએ પધાર્યા અને ત્રિવિધ વૃક્ષોથી શોભિત ઉદ્યાનમાં રહ્યા. તે જાણી રાજાએ તે મુનિઓને પોતાની યાત્રાશાળામાં લાવીને રાખ્યા, અને વૈદ્યો પાસે પોતાના ભાઈની ચિકિત્સા કરાવી. પ્રાસુક ઔષધ અને આહારના યોગથી તેનો વ્યાધિ નાશ પામ્યો, અને રસવાળો આહાર લેવાથી તત્કાળ તેનું શરીર બળિષ્ઠ થયું. તે રાજર્ષિના શરીરને સાડું થઈ

એટલે તેની માથે રહેલા સ્થવિર શાપુઓએ તેને લઇને અન્યત્ર વિદ્યાર કયો.

એકલા કંડરીકે રાજાની મતના પદ્મિલામની બાંન થઇ એકલા પુંડરી-
કિન્ની આપ્યા. તે સાંભળી દાઝ તેની પાને જાળ્યો. છીંચત શાપુ સ્થિત અને
બાંન મતના મનવાળા તેમને એક રાજાએ નમસ્કાર કયો, અને
દર્પથી તે રાજાનીના યુવોની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો કે—“હે મુનિ!
અંતઃપુર સ્થિત આવા મોટા રાજામાં પણ તમે સ્પૃહા સ્થિત છે,
તેથી તમને ધન્ય છે.” તે સાંભળી તે મુનિ કાંઈપણ બોલ્યા
નહી, ત્યારે રાજાએ તેને પૂછ્યું કે—“શું લોગને માટે તમને ઇચ્છા
થઈ છે?” ત્યારે મુનિએ હા કહી. તે સાંભળી વિરક્ત બુદ્ધિવાળા
રાજાએ પોતાના મંત્રીઓને બોલાવી કંડરીકનો આનંદથી રાજ્યા-
ભિષેક કયો અને ધર્મના કોશની જેમ તેનો મુનિવેશ દર્પથી પોતે
ગ્રહણ કયો. ‘આશ્ચર્ય છે કે તે જાતેને ધર્મ અને અધર્મનો
ખંડ દેવો થયો?’ તે જાંનેની મત અને રાજાની પરા-
વૃત્તિ સંસારને તથા ત્યાગને વધારનારી અને પરપર તથા મહિના
સ્વીકાર જેવી થઈ. એકે પોતાના મસ્તક પર રહેલા રહેલો દૂર
કયો અને બીજાએ તેનો જ જાતે પ્રકાર સ્વીકાર કયો. એકે
રાજાનાં ચિન્હો ગ્રહણ કરી હર્ષથી પુરમાં પ્રવેશ કયો અને બીજાએ
આદિત્યની ઉપાધિ ગ્રહણ કરી વનમાં પ્રવેશ કયો. એકે નિર્જિવેકપણથી
લોગ લોગવવામાં મનની લોલુપતા ધારણ કરી, અને બીજાએ મનોહર
આદિત્ય પાળવામાં મન સ્થિર કર્યું. એકે પોતાના ચિતમાં રહેલી
વિરતિનો દૂરથી (અત્યંત) ત્યાગ કયો, અને બીજાએ મતગ્રહણ કર-
વાનો ઉત્તમ અભિલાષ પૂર્ણ કર્યો. એકે ઇચ્છા પ્રમાણે સરસ લોગ-
નનો આહાર કયો, અને બીજાએ શુદ્ધ પાસે જઈ દીક્ષા ગ્રહણ કરીને
પાશવું કર્યું. એકનો આદાર દુર્ગળ શરીર હોવાથી વિકારને પામ્યો
અને બીજાનો આહાર નીરસ, ઠંડો અને તુચ્છ હોવાથી વિકારને પામ્યો.
લોગમાં હુબ્બ થયેલો એક દુરંત વેદનાથી વ્યાપ્ત થયો અને બીજા
પાપોનું પ્રતિક્રમણ કરી ધર્મમાં ઉભવવંત થયા. એક સંસારસમુદ્ર-
માં ડુગાવનાર આર્તધ્યાનથી પીડિત થયો અને બીજા મહામુનિ શુભ

ધ્યાનથી આત્માને લાવિત કરવા લાગ્યા. એકને ચિરકાળનો યતિ-
ધર્મ પણ નિષ્ફળ થયો અને બીજાને જન્મથી સેવેલો ગૃહીધર્મ સફળ
થયો. એકની ઉન્માર્ગે જવાને લીધે અપ્રતિષ્ઠાન નામના નરકમાં ઉત્પત્તિ
થઈ અને બીજાની સન્માર્ગે ચાલવાથી સર્વાર્થસિદ્ધિમાં ઉત્પત્તિ થઈ.
એક અપાર સંસારસમુદ્રમાં અટક કરશે અને બીજા મહાવિદેહમાં
ઉત્પન્ન થઈ સિદ્ધિપદ પામશે. અહો ! કંડરીક મુનિ તીવ્ર ચારિત્રનું
પાલન ક્યાં છતાં તેનું મન સંવરમાં નહિ હોવાથી ચારિત્રનું કાંઈપણ
ફળ પામ્યા નહીં, અને પુંડરીક રાજા ગૃહીધર્મનું સમ્યક્ પાલન
કરી સંસારના મુખલોગથી જરા પણ લેપાયા નહીં. જેનું હૃદય
દેવળ ચારિત્રના પરિણામથી જ વાસિત હતું તે પુંડરીકે રાજ્ય
લોગવ્યું, તોપણ તેને આત્મશુભતા સમૂહને પ્રાપ્ત કરવાનું કારણ
થયું. રાજ્યના અર્થી પોતાના લાઈ કંડરીકને રાજ્ય સોંપી પુંડરીક
મહામુનિએ પોતાનું કાર્ય આધ્યું. પુંડરીક રાજાની જેમ શ્રાવકોએ
મુખની સંપત્તિને માટે ચારિત્રના પરિણામમાં જ પોતાનું ચિત્ત
ધારણ કરવું.

ઇતિ શ્રીતપાગચ્છડી આકાશમાં સૂર્ય સમાન મહોપાધ્યાય
શ્રી ધર્મકંઠ ગણિના શિષ્ય વાચકેન્દ્ર શ્રી ઈન્દ્રકંઠ ગણિએ રચેલી
શ્રી ઉપદેશ કલ્પવૃક્ષી નામની ટીકાને વિષે થોડી શાખામાં ચારિત્ર-
પરિણામ નામના શ્રાવકના કૃત્ય ઉપર પુંડરીક રાજાના વર્ણન નામનો
તેત્રીશમો પદ્યકવ સમાપ્ત થયો.

—

પદ્યકવ ઉત્ત મો.

શ્રીશત્રુજય, સંમેતશિખર, આમુ પવન અને માંડવગઢ એ ચાર
તીર્થો લોકોત્તર મહિમાવાળા આ જગતના જયવંતા બને છે.

ચરણ પરિણામનું સ્વરૂપ કયા પડી હવે સઘ ઉપરના ગુહમાન
નામનું પાંચમી શાખાને વિષે તેત્રીશમું કાર પ્રગટ કરે છે.—

“ સંઘોવરિ વહુમાળો ” તિ.

સાધુ, સાધ્વી, શ્રાદ્ધદેવ, શ્રાદ્ધદેવી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા એ ૭ પ્રકારનો સંઘ છે. તેના પર ગુણીજનોએ જાદુમાન કરવું - ભક્તિ કરવી એવું છે. (સંઘના ૪ પ્રકારને આમાં ૬ કહ્યા છે.)

વિસ્તરણ - જિનેશ્વરની આજ્ઞાને મરતક પર ધારણ કરનાર શ્રીસંઘ ૭ પ્રકારે છે, એમ નિગમ અને આગમને બાણનાથે કહે છે. તે આ પ્રમાણે - સાધુ, સાધ્વી, શ્રાદ્ધદેવ, શ્રાદ્ધદેવી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા - એ ૭ પ્રકારનો સંઘ છે. પાંડિતોએ સિદ્ધાંતમાં સામાન્ય રીતે સુશ્રાદ્ધ અને શ્રાદ્ધ એમ બે પ્રકારે શ્રમણોપાસક (શ્રાવક) કહ્યા છે. તત્ત્વના જિજ્ઞાસુઓએ સુશ્રાદ્ધ અને શ્રાદ્ધની ક્રિયાનો વિષય બાણવો જોઈએ; તે વિશેષ રીતે નિગમના ઉપનિષદ શાસ્ત્રોમાં જુદો પાડીને ગતાવેશો છે. સખીજ યોગને - સમક્રિતને પામેશો અને દ્વાપ સહિત સંઘ અતિ હુલેલ છે કે જે સંઘ નિગમમાં કહેલી ક્રિયાને પ્રમાણપૂર્વક માને છે. સમૃદ્ધિવાળા વિવેકી જનોએ આ સંઘ સંઘા પૂજ્યા યોગ્ય છે. આ સંઘને જ સમ-વસરણમાં પ્રવેશ કરતાં તીર્થંકર નમસ્કાર કરે છે. કહ્યું છે કે - નગર, રથ, ચક્ર, કમળ, ચંદ્ર, સૂર્ય, સમુદ્ર અને મેરુ - આટલા પદાર્થોની જે સંઘને ઉપમા આપેલી છે, તે ગુણના સાગરરૂપ સંઘને હું નમું છું. સંઘ હર્ષપૂર્વક જેના ધરનો સ્પર્શ કરે છે, તેના આંગેશમાં મનોહર સુવર્ણની વૃદ્ધિ થઈ છે, તેના ઘરમાં ઘેષ મણિનું નિધાન પ્રાપ્ત થયું છે અને તેને ઘેર કલ્પવૃક્ષાની ઉત્પત્તિ થઈ છે એમ જાણવું. તીર્થંકરો, ચક્રવર્તિઓ અને વાણુદેવ વિગેરેની જન્મનું મરણ તથા પાપનો નાશ કરનાર આ સંઘ સદા આદરપૂર્વક પોતાના અધિકાર પ્રમાણે પૂજ્યા યોગ્ય છે.” તે ઉપર ભરત ચક્રીની કથા નીચે પ્રમાણે છે.

શકઉદ્રે ભસ્તકીવ્રની ખમરૂપી સોના જુવણુરૂપ વિનીના નામની નગરી સ્થાપન કરી હતી (વજ્રાવી હતી). તેના નાયક ભરત ચક્રવર્તી હતો. તે ભરત ૭ બેંડ ભસ્તકીવ્રનો વિન્ય કરી યથા મેળખેા હતો, તંથી કરીને જ જાણે તેના નામથી ભરતચક્ર કહેવાતું

હોય એમ લાંસે છે. એકદા ભરત રાજાએ પોતાના અઠાણું નાના ભાઈઓને
 દ્વતના મુખે કહેવરાવ્યું કે—“જો તમે રાજ્યના અર્થાં હો તો મારો આશ્રય
 કરો (મારી આજ્ઞા માનો).” આ પ્રમાણે સાંભળી તેઓએ વિચાર કર્યો કે—
 “આપણે પ્રથમથી જ આદિનાથની સેવા કરી છે અને તેણેજ આપેલું
 રાજ્ય ભોગવીએ છીએ તો ભરતની સેવા શામાટે કરવી જોઈએ ?”
 એમ વિચારી તે રાજાઓએ રાજ્યનો ત્યાગ કરી જિનેશ્વર પાસે આવી
 તેમના હસ્તથી જ દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને તેમની સાથે વિહાર
 કરવા લાગ્યા. ત્યારપછી નમસ્કાર કરતા પ્રાણીઓના દુઃખનો નાશ
 કરનાર ત્રણ જગતના સ્વામી પ્રથમ જિનેશ્વર વિનીતાનગરીના
 ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા, તે વળતે “પિતા અને વળી આરહંત એ તો સુવર્ણ
 અને સુગંધ જેવું છે.” એમ વિચારી ભરતરાજા ભક્તિથી ત્યાં
 આવી જિનેશ્વરને નમ્યા. ત્યારપછી નિપુણ એવા ચક્રવર્તીએ પોતાના
 ભાઈઓને નમન કરી રાજ્ય ભોગવવાની વિનંતિ કરી; પરંતુ તે
 મુનિઓએ વમન કરેલા રાજ્યને ભોગવવાની ઇચ્છા કરી નહીં ત્યારે
 રાજાએ વિચાર્યું કે—“મારે આ ભરતક્ષેત્રનું મોટું રાજ્ય છે,
 અને આ અખુટ ભોગો છે, તેથી આ મારા બાંધુ મુનિઓ જો મારી
 કાંઈ પણ વસ્તુ ગ્રહણ કરે તો સાડું.” એમ વિચારી અનેક પ્રકારના
 પકવાનોનાં ગાડાં ભરી લાવી ભરતરાજાએ સમવસરણમાં આવી પ્રભુને
 નમસ્કાર કરીને કહ્યું કે—“હૈ સ્વામિન્ ! મારા પર કૃપા કરો, અને
 કહો કે આ મુનિઓ આ મારી પ્રાસુક વસ્તુ ગ્રહણ કરે, જેથી મારો
 જન્મ સફળ થાય.” તે સાંભળી ભગવાન જોડ્યા કે—“હૈ ભરત !
 સાધુઓને એવો આધાકર્મી આહાર કંઈપે નહીં.” ત્યારે ભરતે કહ્યું—
 “મારે ત્યાં આવીને આહાર ગ્રહણ કરો.” પ્રભુ જોડ્યા—“રાજ-
 પિંડ પણ સાધુઓને કંઈપે નહીં.” તે સાંભળી ભરતચક્રી ખેદ
 યુક્ત થયા. તે જાણી પાસે બેઠેલા ઈંદ્રે ભગવાનને પૂછ્યું કે—“હૈ
 સ્વામી ! અવગ્રહ કેટલા છે ?” પ્રભુ જોડ્યા કે—“ઈંદ્રનો, ચક્ર-
 વર્તીનો, ગામના રાજાનો, ગૃહસ્થનો અને સાધુનો એમ પાંચ પ્રકારનો
 અવગ્રહ છે.” તે સાંભળી સાધુઓની ક્રિયાનું અનુમોદન કરતા ઈંદ્રે

ભરતકોત્રમાં સાધુઓના નિવાસની અનુજ્ઞા આપી. તે વખતે ભરત ચઢી બોલ્યા કે—“ જો આ પ્રમાણે માત્ર મન અને વચનથી જ પુણ્ય થઈ શકે છે તો તે સુખે સાધી શકાય તેવું છે, તેથી કરીને હું પણ ભરતકોત્રમાં સાધુઓને નિવાસ કરવાની અનુજ્ઞા આપું છું. ” પછી ભરતે હાથે ચિત્તે જિનેશ્વરને વંદના કરી, અને ઈંદ્ર તથા ચઢી બન્ને સમવસરણની ભૂમિમાંથી સાથે બહાર નીકળ્યા. તે વખતે ભરતે ઈંદ્રને પૂછ્યું કે—“ હવે આ લોજનની શી વ્યવસ્થા કરવી ? ” ઈંદ્રે કહ્યું કે—“ જો આ તમારાથી શુભાધિક હોય તેમને આ લોજનવટ સાર કરવો. ” તે સાંભળી રાજાએ વિચાર્યું કે—“ લોજ ઉપલોગની સર્વ સામગ્રીવડે તો મારાથી અધિક હોઈપણ નથી, પરંતુ આ આવકો શુભે કરીને મારા કાતાં મોટા છે, તેથી આ અમલોપાસકો નિરંતર ભાકેત કરવા યોગ્ય છે. ” આમ વિચારીને ચઢીએ ગાડામાં બેસી રસવતી (પકવાણ) આવકોને જમાડીને તેની સાર્થકતા કરી.

એકદા ચઢીએ ઈંદ્રને પૂછ્યું કે—“ હે દેવેન્દ્ર ! તમે સ્વર્ગમાં કેવા સ્વરૂપે રહો છો ? ” ઈંદ્રે જવાબ આપ્યો કે—“ તે રૂપ મનુષ્યો જોઈત શકે તેવું હોય છે. તોપણ તમે મનુષ્યમાં સર્વોત્તમ છો તેથી તમને હું એક અવયવ દેખાડું છું, કેમકે દેવનું દર્શન કદાપિ નિષ્ફળ થતું નથી એમ કહેવાય છે. ” આ પ્રમાણે કહી ઈંદ્રે સર્વ અસંકારથી મુગ્ધાભિત પોતાની એક આંગળી તેને દેખાડી. તે જોઈ પરિવાર સહિત ચઢી આશ્ચર્ય પામ્યો, અને આઠ દિવસ સુધી તેનો મહોત્સવ કર્યો. ત્યારથી આરંભીને દર વરસે ઈંદ્ર મહોત્સવ લોકમાં પ્રવર્ત્યો. ‘ મહાપુરૂષને અનુસરીને જ સર્વ વ્યવહારો પ્રવર્તે છે, એક બીજાની પાછળ ચાલનારા લોકો તત્ત્વાર્થનો વિચાર કરતા નથી. ’ સાધુઓએ અને શ્રાવકોએ તો શાસ્ત્રની આજ્ઞા પ્રમાણે જ ધર્મકાર્ય કરવું યુક્ત છે. વિચક્ષણ પુરૂષોએ નિગમ અને આગમનાં શાસ્ત્રો જોઈ નિશ્ચય અને વ્યવહાર નયને આધારે ધર્મમાં પ્રવર્તવું જોઈએ. પછી ચઢીએ ઈંદ્રને કહ્યું કે—“ તમે દેવોના ઈંદ્ર છો અને હું મનુષ્યોનો ઈંદ્ર છું, મોટે દે ઈંદ્ર !

સૂર્યચક્ર પછી મહાયજ્ઞા, પછી અનિબળભદ્ર, પછી બળભદ્ર, પછી બલવીર્ય, પછી દીર્ઘવીર્ય, પછી વજ્રવીર્ય, અને પછી દંડવીર્ય એમ અનુક્રમે આઠ રાત્રીઓ અર્ધ ભરતજાંડના સ્વામી થયા.^૧ આ આઠ રાત્રીઓએ પોતાના મન્ત્રક ઉપર કળબસ્વામીના રાત્ર્યનો મુગટ ધારણ કર્યો. ત્યારપછીના રાત્રીઓ તે મુગટ મોટો હોવાથી ધારણ કરી શક્યા નહિ.

છ છ માસે નવા શાવકોની પરીક્ષા કરી ભરતરાજ ઉત્તમ શાવકોને ત્રણ દિનાથી અંકિત કરતા હતા અને તેઓને સુવર્ણાંકિત કરી દાન આપતા હતા, તે જોઈ પૃથ્વી પર લોકો પણ મદાકળવાળા બ્રાહ્મણજ્ઞાનમાં પ્રવર્ત્યા. હજુમુખી પણ તે બ્રાહ્મણો કોઈ કોઈ ઠેકાણે વસવેને જાણનારા તથા ગ્રામ રીતે સમકિતને ધારણ કરનારા જોવામાં આવ્યાં છે.

દિ. શાવક ધર્મને પાળનાર રાત્રીઓ : આધુઓનો, શ્રાદ્ધરેવેનો, અને શાવકોને અધિકાર પ્રમાણે ભક્તિપૂર્વક આહર કરવો અને જિનધર્મને જાણનાર સત્યુચ્ચેઓ આ છ પ્રકારના સંઘનું ભરતરાજની જેમ પ્રહમાન કરવું કે જેથી મુક્તિરૂપી દેવાંગના પોતાને વશ થાય.

ઇતિ શ્રીતપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્યસમાન મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય વાચકેન્દ્ર શ્રીઈશ્વરેન્દ્ર ગણિએ રચેલી શ્રીઉપદેશકરૂપવલી નામની દીકામાં પાંચમી શાખાને વિષે શ્રીસંઘભક્ત કરવાના વિષય ઉપર ભરતચક્રીના વર્ણન નામનો ચોતીશમો પૃથ્વ સમાપ્ત થયો.

—(+)—

૧.૬૩૪ ઉપ મો.

તેઓએ જિનધર્મની દીપિકારૂપ દાદશાંખીનો પ્રકાશ કર્યો છે તે ૪૪૧૦ ગણધરોને ૬ નમસ્કાર કરે છે.

^૧ પણ તે વાસુદેવ કહેવાય નહીં.

૨. આ સંખ્યા કયા દિસાએ કરી છે, તે સમજાયું નથી. વારતવિક રીતે તો ૧૪૫૨ મજ્જિમકો કહેવાય છે તે યોગ્ય છે.

સંધ્યા અદુમાનનો નિમિ કયા પછી હવે પુસ્તકોના આમનું
પાંચીયનું દાર કહે છે.—

‘પુસ્તકવિદ્યા’ તિ.

આવકોને આગમ અને નિગમનાં પુસ્તકો લખાવવાં એ શ્રાવકોનું
કર્તવ્ય છે.

નિમિત્તરૂપે—આ સ્થળમાં લૌકિક અને લૌકિકાતર આચાર અને
નિગમને સંદેશનાં નિગમ અને આગમનાં શાસ્ત્રો જ છે, તે પંડિતોએ
લખવા યોગ્ય છે. દરેક પ્રભુના ગણપતે સમગ્ર આચારની પેટી સમાન
નિગમ મહાવિધારૂપ નવી દ્વાદશાંગી રચે છે, અને દરેક ચાલીશીમાં જે
પંડિતો ગદ્યવર્તી થાય તે સર્વ વર્ણોના ધર્મને બતાવનાર નિગમની રચના
કરે છે. સાધુઓને અને સાધુની સંવામાં તત્પર રહેતા જેન આદ્યોને નિ-
ગમ અને આગમના શાસ્ત્રો શીખવા લાયક છે, તથા તત્ત્વજ્ઞાની શ્રાવકોએ
પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે તે શાસ્ત્રો શ્રવણ કરવાના છે અને તેમાં
ક્રિયાઓ જે પોતાને યોગ્ય હોય તે કરવાની છે. ન્યાયથી ઉપાર્જન
કરેલા ધનવડે શ્રાવકો જે નિગમ અને આગમનાં પુસ્તકો લખાવે તે
તેનું તે ધન વખાણવા લાયક છે. ભરત વ્રજીનાં અને અરિહંતનાં શાસ્ત્રો
લખાવવાથી કુર્ણુ ચેલ્યનો ઉદ્ધાર કરવા જેટલું પુણ્ય થાય છે. આ
પૃથ્વી પર નિગમ અને આગમ નામનું જૈનશાસ્ત્ર સમગ્ર આચારના
વિજ્ઞાનને પ્રકાશ કરવામાં દીપક સમાન છે. સત્પુરૂષોએ સમક્ષિતનો
પ્રકાશ કરવા માટે નિરંતર પોતાના હૃદયમાં દ્વાદશાંગી તથા ચાર
(જૈન) વેદ રૂપી દીપિકા ધારણ કરવા યોગ્ય છે. આવા હુપમ કાળમાં
પણ સમ્યક્ શાસ્ત્રના પ્રભાવથી કલ્યાણ કારક ધર્મની શુદ્ધિ પ્રગટ થાય છે.
પવિત્ર કરનારી તે ધર્મશુદ્ધિ પાંચમા આરાના અંત સુધી સ્થિર રહેશે.
જેનાથી નિગમની ઉત્પત્તિ થઈ છે તે પુરૂષને ધન્ય છે. શ્રાવકોએ પોતે
નિરંતર નિગમ અને આગમનાં પુસ્તકો લખવાં અને પોતે ઉપાર્જન
કરેલા ધનવડે લખાવવાં. પેથડ નામના મંત્રીશ્વરની જેમ તથા વસ્તુ-
નિકેતની જેમ શ્રાવકોએ નિગમ અને આગમના ગ્રંથો લખાવવા.

પેથક નામનો મંત્રી કોણ હતો ? અને વસ્તુનિકેત કોણ હતો ? તે વિષે બીજા શાસ્ત્રમાં કહેલી તેમની કથા અહીં સંક્ષેપથી લખીએ છીએ.

પેથક મંત્રીની કથા.

નમિઆક નામના ચોટા દેશના ભૂસ્વરૂપ નાદરી પુર નામનું નગર છે. તેમાં દેદાક નામે એક ધનિક રહેતો હતો. તેને સુવર્ણનો એક એવું ગિરુદ મળ્યું હતું. તેને પેથક નામે પુત્ર હતો. તે કેટલેક કાળે નિર્ધન થયો. “ધનિકતા પુત્રો થયા છતાં પણ પ્રાણીઓને પોતાનું કર્મ ભોગવવું પડે છે.” પેથક નિર્ધન થવાથી ધન ઉપાર્જન કરવા માટે માત્ર દેશમાં ગયો. ‘તે દેશ ભાંગેલા મનુષ્યોને પિતૃશુક સમાન છે.’ ત્યાં રહીને પેથક ત્યાંના રાજાનો માનીતો થયો અને અનુક્રમે કોટી સુવર્ણનો સ્વામી થયો. “મનુષ્યના ભાગ્યને કોણ બાંધી શકે છે ?”

પેથકે ત્યાં શુર આગ્યા ત્યારે તેના પ્રવેશ મહોત્સવમાં ગણોત્તેર હજાર દ્રવ્યનો ખર્ચ કર્યો. એકઠા શુર મહારાજ મધુર સ્વરે વિવાહ-મંત્રાંશિ ગણતા હતા, તે વખતે પેથક મંત્રી શુરને વાંદવા આગ્યો. મુનીશ્વરને વાંદતા કરી તે મંત્રીશ્વર શુરની પાસે બેઠો, અને “કયું શાસ્ત્ર ગણો છો ?” એમ તેણે પૂછ્યું; ત્યારે શુરે કયું કહે—“ભગવતી સૂત્ર ગણું છું.” તે સાંભળી મંત્રીએ કહ્યું કે—“તે સાંભળવાની મારી ઈચ્છા છે તેથી તે સૂત્ર પ્રથમથી ગણો તો મારું.” ત્યારે શુર મહારાજ તેને પ્રથમથી વિવાહમંત્રાંશિ શ્રવણ કરાવવા લાગ્યા. તેમાં સ્થાને સ્થાને ઐતમસ્વામીનું નામ સાંભળી તે અત્યંત આનંદ પામ્યો, તેથી જ્યાં જ્યાં ઈશ્વૈતમસ્વામીનું નામ આગ્યું ત્યાં ત્યાં એક એક માનામદાર મૂંઝીને તેણે શુભ માર્ગને દેખાડનાર આખું ભગવતી અંગ સાંભળ્યું. તે પાંચમા અંગમાં શ્રીમદાચીર સ્વામીના પહેલા ગણપર ઈશ્વૈતમસ્વામીનું છત્રીય દત્તર વખત નામ આગ્યું. તેથી જિનેશ્વરના શાસ્ત્રપાંત્રી ભક્તને હીંપે તે મંત્રીશ્વરે છત્રીય દત્તર માનામદારોએ તે પાંચમા અંગની પૂજા કરી. પછી તે ધનચરે મંત્રીએ જિનેશ્વરના પીસ્તાલીય આગમોની ભજે મનો લખાવી. તેમાં

એક એક પ્રત સોનેરી શાહીથી અને બીજી પ્રત મેષની શાહીથી લખાવી. આ પ્રમાણે આગમના ગ્રંથો લખાવી જ્ઞાનના ભંડારો કરી તેણે મોટું પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું. તેનો વિસ્તાર પામેલો. યશ હજી સુધી તે વાતની સાક્ષી પૂરે છે.

વસ્તુનિકેતની કથા

જેણે પોતે હર્ષથી નિગમનાં ગ્રાંથો લખ્યાં તે વસ્તુનિકેતની સંક્ષિપ્ત કથા કહીએ છીએ—

ધર્મતત્ત્વ રૂપી અંકુરાને ઉદ્ભાસ કરવાની ભૂમિ રૂપ માહિષ્મતી નામની નગરી છે. તે નગરીની પાસે બીજી સર્વ નગરીઓ જાણે તેની દાસીઓ હોય તેવી લાગે છે. તે નગરીમાં મુદ્દર્શન નામે એક વેપારી હતો, તે સમૃદ્ધિવાળો, જૈન ધર્મી અને કુટુંબરૂપી વનને વિક્સર કરવામાં મેદ્ધ સમાન હતો. પંડિતોની સલામા તેનો દાનગુણ અલૌકિક (અદ્ભુત) સંભળાતો હતો. તે સાંભળવાથી જ જાણે કેણું અને બળી રાજા અદૃશ્ય થઈ ગયા હોય એવું અનુમાન થતું હતું. “અમારા કુળનો શિષ્ટાચાર અસત્ય ન થાઓ.” એમ જાણીને તે હંમેશાં સર્વ પ્રકારના દ્રવ્યસ્તવ કરતો હતો. જેમ રાજ્યનું મૂળ રાજા છે અને અંકુરનું મૂળ બીજ છે તેમ આવકધર્મનું મૂળ દ્રવ્યસ્તવ છે એમ તે માનતો હતો, તેથી તેના અંતઃકરણમાં રહેલું દ્રવ્યસ્તવરૂપી વૃક્ષનું મૂળ દેવગુરના દેવીઓના વચનોરૂપી પ્રચંડ વાયુથી જરા પણ અગાયમાન થતું નહોતું પણ બીજા દુર્બળ મનવાળા સર્વ મનુષ્યો કંપાયમાન થઈ જતા હતા. “શું અસ્થિર વૃક્ષ વાયુને વશ નથી હોતા?” અંગ અને ઉપાંગમાં સર્વ કંકાણું અધિકારને આપીને દ્રવ્યસ્તવનું વિવરણ કરેલું છે. પરંતુ કોઈ પણ કંકાણે તેના નિમંત્ર જનુઓ નથી આ પ્રમાણે પોતાની બુદ્ધિથી વિચાર કરી સ્તબ્ધતા નિશ્ચય થયેલ મુદ્દર્શન ગ્રંથો પાતાના નિત્યકર્મ રૂપ જિનપૂજનનો કદાપિ ત્યાગ કર્યો નહોતો.

તે મુદ્દર્શન એકને માર્ગાનુસારી સૃષ્ટિવાળા વસ્તુનિકેત નામે એક હત્ય હતો. સ્વામીને સારો સ્તવક મળે તે પણ પૂર્વતા પુણ્યનું જ

દેખ છે. એના નીતિવાળો તે વસ્તુનિકેત દેખાતો નથી. વસ્તુઓ લાવવા માટે સમૃદ્ધિના સ્થાનરૂપ કાંતિ નામની પુરીમાં ગયો. પકિતો કહે છે કે “આ કાંતિ નગરી નિગમનો ભંડાર છે. અને અત્યંત શુદ્ધ ધર્મને પ્રકાશ કરવાની દીપિકા છે. હજુ સુધી તે નગરીના પ્રાદ્યલો નિગમવેદમાં નિપુણ છે અને દેગાવેરતિનું સામાન્ય તેમના અંગને ઘેરાયે છે.” વિશાળ બુદ્ધિવાળો, પવિત્ર મનવાળો અને સદાચારનો મોટામંદિર રૂપ તે વલ્લિકપુત્ર વસ્તુનિકેત પ્રાદ્યલોની શાળામાં ઉતર્યો. પ્રાદ્યલોના સુખથી શાસ્ત્રની શ્રેષ્ઠ વાણીનું રંગેરંગે કે માલિકપરૂપ નિગમનું વચન તેણે સાંભળ્યું, અને તેના અંતઃકરણમાં દરજ્જા સાગર ઉછળવા લાગ્યો. આનો અર્થ સ્પષ્ટ છે અને જિનેશ્વરની આજ્ઞાને અનુસરતો છે, માટે સાવધર્મને પ્રકાશ કરનારૂં આ શાસ્ત્ર આશ્ચર્યકારક છે. એમ જાણી તે પોતાના ચિત્તમાં અમોઘાર પામ્યો અને તેની બુદ્ધિ જરા પણ વક થઈ નહિ. “લામ્યવંત પ્રાણીઓ પોતાની ઘડાશીલ તેને અંગીકાર કરે છે.” તે તત્ત્વજ્ઞાની પ્રાદ્યલોથી પ્રતિભેદ પામેલા વસ્તુનિકેતે સત્યધર્મના લોચનરૂપ તે નિગમ શાસ્ત્ર લખી લીધું. ત્યાં રૂપથી નિષ્કપટ દૃઢવના સાગરરૂપ તેણે સમગ્ર શુદ્ધકાર્યનો ત્યાગ કર્યો અને જ્ઞાન લખવાના વ્યસનમાં જ તટ્કીન થયો. સાત વ્યસન તો આ સંસારમાં પ્રાણીઓને પાડનારા થાય છે; પરંતુ આ જ્ઞાન વ્યસન તો તેને સંસાર તારનારૂં થયું. પૃથ્વીતળ ઉપર થાનો સંશ્લેષ કરનાર ઘણા જનો હોય છે, પરંતુ આવું તો હવેથી શુદ્ધ આચાર વાળા શાસ્ત્રનો જ સંશ્લેષ કર્યો. બીજા વલ્લિકપુત્રો વિવિધ વસ્તુઓ ઉપાજન કરી પોતાના નગરમાં આવી શુદ્ધ જ્ઞાન શોઠને દહેવા લાગ્યા કે—“હે શ્રેષ્ઠી! આ તમારા વલ્લિકપુત્ર (વાણીજી) જે વેપાર કર્યો છે તે અમારાથી જીવ્હાવંદ કરી શકાય તેવા નથી.” આ રીતે વલ્લિકપુત્રોએ તેના દોષ પ્રગટ કર્યા, પરંતુ એથીઓમાં સુખ્ય એવા સુદર્શન ચેક તેમના વચનરૂપી વાયુવટે જરાપણ ચગાયમાન થયો નહોતો.

ત્યારપછી વસ્તુનિકેત પોતાની નગરીમાં આબો, તે વખતે તેણે દ્રવ્યતત્ત્વરૂપી વૃક્ષને સિંચન કરનારૂં તે પુસ્તક દેહીની પાસે

મુદ્રા. તે પુસ્તક જોઈ શ્રેષ્ઠીને જે પરમ આનંદ થયો, તે ખીજા વલ્લિકપુત્રોના કોટિ ધનના અપેક્ષથી પણ થયો નહીં. હર્ષ પામેલા શ્રેષ્ઠીએ વસ્તુનિકેતને પહેરામણી આપી અને ઘણું દ્રવ્ય આપીને તેનું સન્માન કર્યું. પછી સર્વ જન સમક્ષ શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે—“આ જથી આ વસ્તુનિકેતને અમે સ્વામીપણે ગણીશું, કારણકે નિગમનું જ્ઞાન આપવાથી તે અમને પિતાથી પણ અધિક પૂજ્ય થયો છે. આ પૃથ્વી પર વસ્ત્ર અને અલંકારના દાતારો સુલભ છે, તેમનાથી દુકાળમાં અન્નદાન કરનારા અધિક છે અને લાઝ્યરૂપી પર્વતનાં શિખરરૂપ તેમનાથી પણ જે નિગમશાસ્ત્રનું દાન કરે તે અધિક છે.”

ત્યારપછી નિગમનો સંકેત દ્રવ્યપૂજનને ઉચિત છે એમ જાણી શ્રેષ્ઠીએ ઉપાધ્યાય સહિત સૂરિ મહારાજને બોલાવ્યા. તેના બોલાવવાથી સૂરિ મહારાજ પણ માહિષ્મતી નગરીમાં આવ્યા. કારણ કે સૂરીશ્વરે ઠ્યાને લીધે પરોપકારી જ હોય છે. વળી આગમના સારને જાણનારે આ સુદર્શન ચેક આ કાળમાં સુખ્ય શ્રાવક તરીકે પ્રાસદ્ય થયેલો હતો. જિનાગમના રહસ્યને જાણનાર સૂરિમહારાજ ત્યાં આવ્યા, ત્યારે તેણે તે નિગમ શાસ્ત્ર તેમને અર્પણ કર્યું. નવીન અને મનોહર લેટરૂપ નિગમ નામનું પુસ્તક જોઈ ખુદ્દિમાન આચાર્ય મહારાજ અત્યંત હર્ષિત થયા, અને બોલ્યા કે—“અમારું લાઝ્ય આ યુગના મનુષ્યો કરતાં અધિક છે કે જેથી કરીને રતનના નિધાનની જેવું અદ્ભુત નિગમ શાસ્ત્ર અમને પ્રાપ્ત થયું”. ત્યારપછી સૂરિ મહારાજે શ્રાવકો, શ્રાદ્ધદેવો, સાધુઓ અને સાધ્વીઓને નિગમ તથા આગમમાં કહેલી સ્પષ્ટ આજ્ઞા ધારણ કરાવી. સુદર્શન શ્રેષ્ઠી, તેની રોહિણી નામની ગુણવતી ભાગ્યો, સદાચારથી પવિત્ર થયેલો તેમનો રોહિણેય નામનો પુત્ર, કપટરહિત વસ્તુનિકેત નામનો તેનો વલ્લિકપુત્ર (વાણીતર) તથા શ્રેષ્ઠીના દુળનો મહામણિ નામનો પુરોહિત એ સર્વે નિગમ અને આગમના સંકેતનો નિર્ણય આલગવામાં તત્પર થયા અને તે સર્વે બ્રાહ્મણીજ (સમકિત) ને પાઠ્યા. તેઓએ તત્ત્વત્ત્વરથી પુરતી સાક્ષીએ આદરપૂર્વક મહાદાન સહિત અનેક મહા-

સ્ત્રીઓ, કન્યા, સાધુઓ, પણ નૈગમનું જ્ઞાન થવાથી શુદ્ધી સેવા કરવામાં
વિકેષ તરફ યયા, અને ક્રિયાની કુશળતાના પાત્ર યયા. શુદ્ધ-
દારાજનો નિગમ સંબંધી ઉપદેશ સાંભળી અનેક ભવ્યજનો આપત્તિ
રહિત ધર્મ શુદ્ધ ધર્મ પામ્યા.

દ્રવ્યસ્તવનો વિસ્તાર કરનારા મુદ્ધ્યંન વિગેરે સર્વેએ મહોત્સવો
કરીને ધનની જેમ ધર્મ ઉપાર્જન કર્યો.

ત્યારપછી આયુષ્ય ખૂણ થયે મુદ્ધ્યંન શ્રેષ્ઠ મરીને વિજયસેન
નામે જગદ્ગુરુ થયો. તેની સ્ત્રી શૈલિણિ મરીને શુભની ભૂમિરૂપ
શંગારસેના નામે તેની જ પત્ની થઈ. તેનો પુત્ર શૈલિવૃંધ સર્વા-
ર્થસિદ્ધિની સમૃદ્ધિ પામ્યો. ત્યાંથી ચલવીને તે ગઈ ચાલીસીમાં દત્ત નામે
જિનેશ્વર થયો. પુરોહિતનો જીવ વિન્ધાવસુ નામે પ્રખ્યાત પુરુષ થયો.
અને વસ્તુનિકેતનો જીવ દત્ત તીર્થકરનો વૈજયંત નામે પુત્ર થયો.
અને છ ખંડ ભરતશ્ત્રેત્રનો સ્વામી થયો. આ બધું સમકિત ને ધર્મરૂપી
વૃક્ષનું ફળ છે.

સાધુ તથા ધાવંકના વિગ્રેષ્ણે દેખાડનાઈ અને સર્વ પ્રકારના
આચારના મંદિર રૂપ આ સ્ત્રી નિગમ નામનું આશ્ર ચિરકાળ મુખી
જય પામે. આ આશ્રનું ધવળ કરવાથી, ધવળ કરાવવાથી, અનુ-
ભાદન કરવાથી, લખવાથી મનુષ્યો સિદ્ધિગતિને પામે છે.

પૈતૃયંત ચક્રવર્તીએ સ્ત્રી શત્રુજય પૂર્વે ઉપર દર્શપૂર્વક મોટા
યાત્રા મહોત્સવ કર્યો. પછી મનમાં દર્શ પામેલા ચક્રીએ સ્વસ્થાને
અન્ય વિવાદ કરનારાઓનો ઉત્તરપક્ષ કર્યો. એટલે કે તે ચક્રીએ નિ-
ગમ અને આગમમાં નિર્ણય કરેલા વિધિ પ્રમાણે જોઈ શુભધાનોનું
સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું. પ્રાંતે ચક્રીને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, અને આ-
યુષ્યને ઉઠે તે ભોક્ષપદ પામ્યા.

સમ્યક્ પ્રકારે ધર્મની પ્રવૃત્તિ કરનાઈ આ નિગમ અને આશ્ર-
મનું જ્ઞાન પિકાનોને આનંદ પમાડે તેનું છે, તેથી જુદામાનેએ તે મવળ
કરવું તથા પેયક મંત્રી અને વસ્તુનિકેતની જેમ નિગમ વગર આ-

ધાય છે; પરંતુ પ્રભાવનાથી પોતાને અંતર પરને બંનેને લાલ ધાય છે. માટે પ્ર અક્ષર વંધવાથી લાવનાં કરતાં પ્રભાવના વંધારે શ્રેષ્ઠ છે એમ હું માનું છું, જેમ વિમળે આંબુજ ઉપર ચૈત્ય કરાવી પ્રભાવના કરી હતી, તેમ મનુષ્યોએ તીર્થની પ્રભાવના કરી અંગણ્ય પુણ્ય ઉપાજન કર્યું. આંબુજ જેવું તીર્થ ભાગ્યના યોગથી જ પ્રાપ્ત ધાય છે. 'શુ' દક્ષિણાવર્તી શંખ પુણ્ય સંકિત પુરુષના હાથમાં આરે ? 'વિમળ નામના દંડનાયકે પોતાનો આત્મા વિમળ કરવા માટે તીર્થરાજ અખુંદ ગિરિ ઉપર હ્રસ્વથી ચૈત્ય કરાવ્યું તેની કથા નીચે પ્રમાણે:—

મારવાડ નામનો દેશ કંઠપવૃક્ષની જેમ મનુષ્યો શુભ દશ આપનારો છે. તે સર્વ દેશોમાં ઉત્તમ વંધા સર્વ સંપત્તિનું નિધાન છે. ધર્મ શાન્તિદિગ્દેવે સંપૂર્ણ અને વિનમ્રદિગ્દેવે સૌભાગ્ય મહેદેવજીએ પ્રીતિદેવ પશુદેશ ઉત્તમ નથી એમ પાંદેત્રે માને છે. જેમ સર્વ નદીઓનું સ્થાન સમુદ્ર છે તેમ સર્વ લક્ષ્મીનું સ્થાન અને ચાર ખામને ધારણ કરનાર નગર તે દેશને શોભાવે છે. તે નગરમાં ચિત્ર પવચિત્ર કાંતિ, શ્રી; ધનિ અને દીપ્તિ વિગેરે દેવીઓ નિવાસને માટે રહેલી છે તેથી તે નગર મહાસ્થાન નામે કહેવાય છે. તેમાં મંદા જનોની સ્થિતિ છે, ગ્રાસ મુખની સંતતિ છે, તેથી તે મહાસ્થાન કહેવાય છે. જેમ નટ વિશ્વના વિનોદને માટે લુદા લુદા નામને ધારણ કરનાર ધાય છે તેમ તે નગર ચારે યુગમાં પોતાનું નામ જાહેરાવે છે. તે નગરના ફલાનોમાં રહેલી પુષ્પોની અખંદ સમૃદ્ધિના સમૃદ્ધને જોઈ ગગન માર્ગમાં જતી લક્ષ્મીદેવી ત્યાં આવીને રહી ત્યાં રહેલા વનમાળીએ તે લક્ષ્મીદેવીને જો મુખને ધારણ કરનાર નવો પુષ્પોનો શુદ્ધો ભેટ તરીકે આપ્યો તેની કુશળતા જોઈને અત્યંત મસજ થયેલી લક્ષ્મીએ તે વનમાળીને માટે ઉત્તમ નગર સ્થાપન કરી આપ્યું. ચારે યુગમાં અનુક્રમે તે નગરનું થીપાક ૧, રત્ન માક ૨, પુષ્પમાળ ૩ અને સિન્નમાળ ૪ એવું નામ જાહેરાવે છે, તેનાં આ ચાર નામ જગતમાં તેની પ્રતિષ્ઠા વધારનારું છે. અટો ! તે નગરનું સૈદ્ધ્ય તથા જગતમાં અણ્ય છે. આ ચાર નામો આ પ્રમાણે

સાર્થક છે તે તમે સાંભળો; કારણકે કેટલાકનાં નામો સાર્થક પણ હોઈ શકે છે. તે નગર સમગ્ર પ્રકારની સુખકારક લક્ષ્મીને ધારણ કરે છે, તેથી તેનું શ્રીમાળ એવું નામ પ્રસિદ્ધ થયું છે. જેમ કાલુષ્યાચળ પર્વત અને સમુદ્ર રત્નોની ખાણરૂપ છે તેમ આ નગર પુરૂષ અને સ્ત્રીરૂપી રત્નોને ધારણ કરે છે તેથી તેનું રત્નમાળ નામ થયું છે. તે નગર વિવિધ પ્રકારના વૃક્ષોથી ઉત્પન્ન થતા પુષ્પોના સમૂહથી પરિવરેકું છે તેથી પૃથ્વી પર તેનું પુષ્પમાળ એવું નામ પડ્યું છે, તથા તે નગરમાં હુકાનોની શ્રેણીઓ, ઘરના સમૂહો અને જિન-ચૈત્યની પંક્તિઓ આકાશ સુધી ઉચી ગયેલી છે તેથી તે મિનનમાળ નામે કહેવાય છે. તે નગર નવી નવી સંપત્તિનું સ્થાન છે, તેથી તે દ્વંદ્વેક યુગમાં પોતાનું નવું નવું નામ ધારણ કરે છે. આ મરદેશ પૃથ્વીપીઠનું ભૂષણ છે, અને આ નગર તે ભૂષણના મધ્ય મણિરૂપ છે. તે નગરમાં ધર્મરૂપી વસ્તુના નિધાનરૂપ મોટી પૌષ્ઠશાળાઓ પણ જેવા માં આવે છે; કારણ કે ‘નેત્ર વિના મુખ શોભતું નથી.’ તે નગરમાં નેત્ર હજાર વણિકો રહેતા હતા, અને પીસ્તાલીશ હજાર ગ્રાહણોની વસ્તી હતી તેમાં જો વણિકોએ એક ગ્રાહણનો નિર્વાહ કરવો એવી તે નગરમાં સ્થિતિ હતી, ત્યારથી આરંભીને વાણીઆઓ ગ્રાહણોને નિર્વાહ કરવા લાગ્યા છે. તે નગરના કિલ્લાની અંદર કપટ રહિત કરોડો કોટિધ્વજો રહેતા હતા અને કિલ્લાની બહાર લાખો લક્ષ્મીરો રહેતા હતા.

તે નગરમાં નાનાક નામનો કોટીશ્વર રહેતો હતો. તે સ્વર્ગ જેવા સફળોગનો સાગર, અભંગ સૌભાગ્યવાળો અને વિવેક તથા વિનયનો આકર (નિધાન) હતો તેની લક્ષ્મી દેવયોગે ક્ષીણતા પામી; કારણ કે “વિકટ કાળને લીધે કોટીશ્વરો પણ ક્રીટ જેવા થઈ જાય છે.” પાણીની ઘડીઓ ક્ષણમાં ખાલી હોય તે ભરાય છે અને ભરેલી ખાલી થાય છે. તેથી કરીને ‘હું ધનવાન છું’ એવું અભિમાન સત-પુરૂષના મનમાં આવતું નથી. તેણે વિચાર કર્યો કે—“મારું ધન ઓછું થયું છે, તેથી મારે કિલ્લાની ‘મધ્યે રહેવું’ જોગ્ય નથી, અને જો

મિત્રોની બિડાર જઈને વધું પુ તે મારા ચમત્તી હાનિ થાય છે; માંદે
 હવે શા ઉપાય કરવો ?” આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેણે લાંછિપૂર્વક
 એકમીશ ઉપવાસવટ ચિત્તને શુદ્ધ કરી શ્રીદેવીની આરાધના કરી.
 ત્યારે દેવીએ પ્રત્યક્ષ થઈ તેને કહ્યું કે-“ હે શ્રેષ્ઠી ! અહીં રહેવાથી
 તારા ભાગ્યનો ઉદય થશે નહીં, તેથી ગાંધૂ નામના નગર વિના તારે
 બીજે કોઈ સ્થાને રહેવું નહીં.” આ પ્રમાણે લક્ષ્મીનું વચન હૃદયમાં
 ધારણ કરી તે શ્રેષ્ઠી ગાંધૂ નગરે ગયો; કારણ કે દેવનું વચન કદાપિ
 અસત્ય થતું નથી. ત્યાં વેપાર કરતાં શ્રેષ્ઠીએ કોટિ ધન ઉપાર્જન ક-
 ર્યું. “કેટલાક પુરૂષો અન્ય સ્થાને જઈને પણ ભાગ્યવંત થાય છે.”
 પ્રાજ્ઞાટ વંશના સુકુટ સમાન આ નાનાક શ્રેષ્ઠી કોટિધન થયો. આ-
 નુકમે તેને વનરાજ નામનો રાજા પોતાના વતનમાં (પાંટણમાં)
 લઈ ગયો. પત્તન નગર રતનનું ઉત્પત્તિ સ્થાન છે, મનુષ્યરૂપી રતનો
 સમુદ્ર છે, અને વિવેકનું પણ સ્થાન છે; તેથી વિદ્વાન પુરૂષો તે નગર
 ધોરતા નથી. આવકોમાં ઉત્તમ એવા તે નીનાક શ્રેષ્ઠીએ વિદ્યાધર
 ગણમાંના સૂરિપાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવેલું એક મુંદર ચૈત્ય કરાવ્યું; તે
 બાજુ સ્વર્ગમાંથી ઉતરેલું એક વિમાન હોય તેવું ચોભતું હતું.

તે નીનાક શ્રેષ્ઠીને લાવણ્યની લહેરોને કીડા કરવાનું બાજુ સરોવર
 હોય એવો લહર નામે પુત્ર હતો; તે હંડનાયક થયો હતો. એકલા તે લ-
 હર સંલક્ષીતું લશણ કરવાથી મહોન્મત્ત થયેલા હાથીઓવડે જેની ભૂમિ
 ચોભતી હતી એવા વિંધ્યાચળ પર્વત પર હાથીઓ લેવા ગયો. ત્યાં પ-
 વર્તની જેવી કાચાવાળા, જંતુઓને ત્રાસ પમાડનારા અને સૂંઢવડે વનોને
 ભંગ કરવામાંજ તત્પર એવા હાથીઓ કીડા કરતા હતા. સાક્ષાત્
 રીતે તેમના ભોજનનો નિષેધ કરી બુખ્યા રાખી નગણા પાડીને
 છંદ્રિયોને ચોર્ગાદ્ર વગર કરતેમ તે લહરે મહોન્મત્ત હાથીઓને વસ ક્યો,
 પછી સફળેણીની શ્રેણીથી ઉલ્હારા પામતો તે લહર રાજ્યકર્મીના
 ભૂપણરૂપ અને મોટા જાગના સમુદ્રરૂપ તે હાથીઓ લઈને પોતાના
 નગર તરફ ચાલ્યો; તેટલામાં વિંધ્યાદેવીના સેવક દેવોએ અનુપમ

બળવાળા તે હાથીઓને માર્ગમાં સ્તંભની જેમ સ્થિર કર્યા. તે બેઠું મહા પરાક્રમી કુમારે (લહરે) અસમાન બળવાળા તે દેવો સાથે સંગ્રામ કરીને તેનો પરાજય કર્યો. દેવોને પણ જીતી શકે એવા જેના બુદ્ધિદંડ પ્રચંડ બળવાન હતા એવો તે દંડનાયક ગજેન્દ્રોને લઈ પત્તન નજીક આવ્યો, તેના આવવાના બળર સાંભળી પત્તનનો સ્વામી વનરાજ ઐરાવત જેવા તે શ્રેષ્ઠ હસ્તીઓને જોવાની ઇચ્છાથી તેની સામે આવ્યો, અને અનુક્રમે હાથીઓને જોતો જોતો તે સંડસ્થળ નામના પુર સુધી પહોંચ્યો, એટલે હર્ષના ભારથી પુષ્ટ થયેલા રાજાએ તે સંડસ્થળપુર દંડનાયકને ઇનામ તરીકે આપ્યું. તે પુરમાં દંડનાયકે સર્વ લોકોને વાંછિત આપનારી ધણદેવી નામની શ્રી દેવીની સ્થાપના કરી. તે લહરે રાજાનો પ્રસાદ પામીને વિશાળ ટંકશાળ બનાવી અને તેમાં દંડલ નામની સિક્કાવાળી સોનામહોરો પાડી. ઉજવળ યશસ્વી વસ્ત્રને ધારણ કરતા શ્રીદેવીના પ્રસાદને પામેલા તે સમૃદ્ધિમાન લહરે શ્રીદેવીની સ્થાપિત મુદ્રા ઉપર પટનું ચિન્હ સ્થાપન કર્યું. જેણે પત્તનની પદ્મપરંપરાના પાંચ રાજાઓના પાઠપીઠની સેવા કરી એવો તે રાજ્યતંત્રને ચલાવનાર દંડનાયક મંત્રીશ્વર જય પામે.

તે દંડનાયકને સમગ્ર ગુણોદ્ગ્રી હંસોની શ્રેણિને કીડા કરવાના માનસ સરોવર જેવા વીરાક અને નેઢાક નામના બે પુત્રો હતા. તેમાં નેઢાક ધાર્મિક હતો, તેથી તે વિશેષ વ્યપાર કરતો નહોતો, ન્યાયથી પાર્જન કરેલા જ ધનનો ઉપલોગ કરતો હતો, અને તેનું હૃદય તત્વંત વૈરાગ્યવાસિત હતું. ‘ભાગ્યવંત પ્રાણીઓના હૃદયમાં નિરંતર રાગ્યરસનો સાગર ઉછળતો જ હોય છે,’ તેથી તેણે છેવટ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ને સર્વ વીરપુરુષોનો શિરોમણ થયો.

અહીં પંડિત જનોની પ્રતીતિને માટે પૂર્વાચાર્યોના કરેલા આ સંગ્રામ મળતા કેટલાક શ્લોકો હું લખું છું. એમ ગ્રંથકર્તા કહે છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.—

“લિલ્લમાળ નામના નગરમાં પ્રાગ્વાટ વંશનો પ્રગટ ગુણવાળો નીનાક મે. લેણી રહેતો હતો. તે લિલ્લમાળ નગરથી નીકળી લહર નામના

પુત્ર ચલિત્ત ઝોમપુરમાં ગયો. તે લકરને વીરક નામે પુત્ર હો. તેને વિમલ નામનો ધનાઢ્ય પુત્ર થયો હતો. તે પતનમાં લીમરાતનો મંત્રી થયો હતો અને તેણે આમુછ ઉપર શ્રી-જગદેવ સ્વામીનું આ અદ્ભુત ચૈત્ય કરાવ્યું છે. ” તથા “વિમલ શ્રીમાન્ સુરેશ્વર દેશના સ્વામીનો મુખ્યમંત્રી ભાગ્યવાન અને પ્રગટ વંશના મંડનરૂપ હતો. તે મંત્રીપુત્ર છતાં પણ નિરુપદ હતો. મોક્ષની હચાવાળા તેણે અગિયાર દેવીના આદેશથી વિક્રમ સંવત ૧૦૮૮ના વર્ષમાં અદિહતને ક્ષેત્ર પ્રાપ્ત કરાવ્યો છે. ” તથા—

“તે વિમલ દંડનાયક ત્રણ લાખ ઉત્તમ અશ્વોનો સ્વામી હતો, અંબાદેવીના વરદાનથી તેનું મુકેહું બાણ પાંચ આડે મુખી પૃથ્વીપા પડનું નહોતું, તે પ્રગટ વંશના મુગટ સમાન હતો, સેંકડો રાજાઓ તેની સેવા કરતા હતા અને દુધરે પસકમરાળો તે પૃથ્વીનું શાસન કરેલો હતો. ” તથા—

“નેકાકને નિર્મળ શ્રીનિવંદે લંબનને ધવળ કરનાર ધવળ નામે પુત્ર થયો. તે કણ્ણના રાજ્યમારને ધાવણ કરવામાં ધુરંધર થયો. તે ધવળને જગતના પ્રાણીઓને આનંદ કરનાર આનંદ નામનો પુત્ર થયો. તે જયસિંહના રાજ્યમાં મંત્રીથર થયો. આનંદને પદમની લંબા વિકરેવર મુળવાળી પદ્મભાવતી નામની પ્રિયા હતી. તેમને વિશેષ બુદ્ધિમાન પૃથ્વીપાળ નામે પુત્ર થયો. વિવિધ પ્રકારની બુદ્ધિને ધારણ કરનાર તે પૃથ્વીપાળ કુમારપાળ રાજાના રાજ્યમાં શ્રીકરણી નામની મુદ્રા ધારણ કરી હતી, તથા તે સર્વ મંત્રીઓના નાયક થયો હતો. વિષાવેરમત્રમાં નીનાડે કરાવેલા દેવાલયમાં તથા પંચાયત્સ વિહાર નામના ચિરમ. તે પૃથ્વીપાળ મંડેશ કરાવ્યા નવા નેત્ર સંપદાને કેવીને બલિ નિદેશી જાણે કોણ કરાવનાર મંત્રી તેના મંત્રેશ્વર મંડેશ વંદે શ્રીઆનુકતુ ચિન્ન મોક્ષાનુ. મંત્રીઓમાં શિરોમણિ તે પૃથ્વીપાળે વણુચાટક નામના ક્ષેત્ર નગરમાં પોતાની

મોતામહીનાર આનંદને માટે શાંતિનાથનું ચૈત્ય કરાવ્યું. ”

અંદ્ર જેવા ઉજવળ ગુણના સાગરરૂપ વિમળ બાલ્યાવસ્થાથી જ વૃદ્ધિ પામી પડવાના અંદ્રની જેમ વિશાળ કળાઓને ધારણ કરવા લાગ્યો. તેની બાલ્યાવસ્થામાં જ તેનો પિતા વીરાડ સ્વર્ગલોકમાં ગયો. “બુદ્ધિ-માન પુરૂષો પણ અવશ્ય પૂર્વ કર્મને લોગવેજ છે.” તેના મૃત્યુ પામવાથી રાજાનું જે માન હતું તે જતું રહ્યું તથા ધન પણ ક્ષય પામ્યું. અહો ! વિમળની માતા વીરમતીને દુઃખનો ઉદય કેવો થયો ? કહ્યું છે કે-“હે જીવ ! પ્રાણીઓનું આયુષ્ય પ્રતિદિન નાશ પામતું જાય છે, જોવાનું ક્ષય પામે છે, ગયેલા દિવસો ફરીથી આવતા નથી, કાળ જગતનું ભક્ષણ કરે છે, લક્ષ્મી જળના તરંગ જેવી ચપળ છે અને જીવિત વીજળીની જેવું અચળ છે, તો હે જીવ ! મોડનો ત્યાગ કરીને તું તારા આત્માના કાર્યનું સ્મરણ કર. ”

ત્યારપછી દરિદ્રતાને લીધે વિમળ પોતાની વીરમતી માતા સાથે ગેહડીપુર નામના પુરમાં ગયો, અને ત્યાં લોકોના વાગ્ધરડા ચારવા લાગ્યો. અનુક્રમે વિમળ તેર વર્ષનો થયો ત્યારે આંખિકા દેવી કન્યાનું રૂપ ધારણ કરી તેની પરીક્ષા કરવા આવી. આરાસની નામના મોટા તીર્થની અધિષ્ઠાયિકા અને બાળિકાના રૂપને ધારણ કરનારી તે દેવીને જોઈ તે બાળકનું મન જરા પણ ક્ષોભ ન પામ્યું. “હે મિત્ર ! બાળકોના મનની સ્થિરતા દેવોથી પણ નિવારણ ન કરી શકાય તેવી જગતને આશ્ચર્યકારક હોય છે એ શું તેં નથી સાંભળ્યું ? ” તે દેવીએ કામરાગને વધારનારા વાણી અને હાવભાવના વિનોદવડે કુમારની પાસે અનેક પ્રકારના વિકારો પ્રગટ કર્યા; પરંતુ બાલ્યાવસ્થા છતાં પણ તે કુમારનું મન કામાવેશરૂપી પવનવડે જરા પણ કંપ્યું નહીં. તે જોઈ તેના ગુણવડે દેવી રંજિત થઈ. લોકમાં પણ ગુણોજ પૂજાય છે, અને સ્વર્ગમાં વિશેષે કરીને પૂજાય છે. કારણ કે સંમ્યગદષ્ટિ દેવો સત્ય અને સદ્ગુણના જ રાગી હોય છે.

પડી દેવીએ તેને કહ્યું કે—“હે બાળક ! તારું મુકેલું બાલુ પૃથ્વીને સ્પર્શ કર્યા વિના પાંચ ગાઉ મુખી અરબલિતપણે જશે તથા તું અન્વેષના લક્ષણો જાળી શકીશ.” આ પ્રમાણે પ્રસન્ન થયેલી દેવીએ તેને બે વરદાન આપ્યાં. દારણ કે “દેવનું દર્શન નિષ્કળ હોતું નથી.”

અર્ધી પરાનમાં રહે વેપારીનો શિરોમણિ અને પ્રસરતા સદૃશ-જુના વૈભવવાળો શ્રીદત્ત નામે પ્રખ્યાત શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો, તે ઘણો ધનાઢ્ય હતો. તેણે એકદા પોતાની પુત્રીનો વર જોવા માટે હુધથી તેની જન્મકુંડળી દોષ વિદ્વાન જ્યોતિષીને બતાવી અને કહ્યું કે—“હે ઉત્તમ ગણક ! તું મહાજ્ઞાની છે, તેથી મારી પુત્રીનો કયો એને કયો વર થશે ? તે તું કહે.” તે સાંભળી ગણક બોલ્યો કે—“મેષ, વૃષ, મિથુન, કર્ક, મિંક, કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક, ધન, મકર, કુંભ અને મીન એ બાર રાશિઓ કહેલી છે. મંગળ, શુક્ર, સુધ, ચંદ્ર, રવિ, બુધ, શુક્ર, મંગળ, ગુરુ, શનિ, શનિ અને ગુરુ—એ બાર અનુક્રમે બાર રાશિઓના સ્વામી છે. લગ્ન એટલે પહેલા સ્થાનથી અનુક્રમે કા-ય, ધન, બ્રાત્ર, બંધુ, પુત્ર, શત્રુ, સ્ત્રી, મૃત્યુ, ધર્મ, કર્મ, આય અને વ્યય એ બાર ભાવો જાણવા. એ સર્વ ભાવો સાથે ગ્રહનો યોગ અને ગ્રહની દૃષ્ટિનો આશ્રય કરીને જ્યોતિષ શાસ્ત્રના વિદ્વાનોએ શુભાશુભ દ્વય કહેવાનું છે. પૂર્ણ દૃષ્ટિ અને પૂર્ણ યોગ હોય તો તેનું સંપૂર્ણ દ્વય મળે છે. આ બાબતમાં ઘણું કહેવાનું છે; પરંતુ ચાલતા વિષ-યમાંજ હું કહું છું કે—આ જન્મપત્રિકામાં જે ગ્રહનો યોગ છે તે જો સત્ય હોય તો હે મોક ! તમારી પુત્રીનો વર ત્રણ ખંડ ભરતનો સ્વામી થાય.” તે સાંભળી શેકને ચિત્તમાં ઉલટી ચિંતા થઈ, તેથી તેણે કહ્યું કે—“હે ઉત્તમ ગણક ! તેવા વરનો યોગ થવો તે તો મુશ્કેલ છે.” ત્યારે જ્યોતિષ શાસ્ત્રના પારને પામેલો ગણક બોલ્યો કે—“આ વિધાતાની રૂઢિમાં કદાચિ નિષ્કળતા થતી નથી. મહત્ત્વ શુભોના ઘરરૂપ પુરોના લોગને માટે ઓરતોની ઉત્પત્તિ થાય છે, તેથી હે શ્રેષ્ઠી ! તમે ચિંતાનો ત્યાગ કરો.” એમ કહીને પ્રથમ વીર મંત્રીએ આજ્ઞા ગણકને વિમળની જન્મપત્રિકા દેખાડી હતી, તેને અનુસારે વિચારે

હરીને તે ગણક બોલ્યા કે - "મેં પહેલાં વીરના પુત્રની જન્મપત્રિકા
જોઈ હતી, તેમાં તેના લાગ્યનો સાથક મોટો શ્રેષ્ઠ શ્રદ્ધાનો યોગ હતો.
જો તે આ તમારી પુત્રીનો વર થાય તો સ્તનની સાથે સ્તનનો યોગ
મનથી વિધિની સૃષ્ટિ સફળ થાય." આ પ્રમાણે ગણકની વાણી સાં-
ભળી મેઘનો શબ્દ સાંભળી મંપુર આનંદ પામે તેમ તે શ્રેષ્ઠી અત્યંત
આનંદ પામ્યા.

પછી તેની તપાસ કરતાં તે વિમળ ગેહડીપુરમાં રહે છે એમ
શ્રેષ્ઠીએ જોડોના મુખથી સાંભળ્યું. એટલે ધુવરમાળ આંધેલા શ્રેષ્ઠ વૃષ-
ભોને ગાડામાં બેસી ગણકને સાથે લઈ તે શ્રેષ્ઠી ગેહડી નગર તરફ
ધાર્યા. નગરની પાસે આવ્યા તેવામાં દુર્ગાનામની પદિણી મંપુર સ્વરે
બોલી. તે સાંભળી તેની ભાસને જાણનાર ગણક બોલ્યો કે - "હે શ્રેષ્ઠી
આપણે જેને મોટું કામ્યો કરીએ તે ઉત્તમ વર ગણી, સમીપના જ
શ્રેષ્ઠ છે એમ પણ કહી રહે છે. જાનની પરીણા અનુભવ કર-
વાથી થાય છે, તેથી તે બન્ને તરતજ પાસેના શેવમાં ગયા, ત્યાં
તે વળેને જોઈને આનંદ પામ્યા. પછી તેને મળીને તે બન્ને
તેના સુમાને ફર ગયા. તે વળેને ત્યાં શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિવાળી વિમ-
ળના માતા વીરમતી બેસી હતી, વરના બીજા સર્વ માણસો શેવમાં
મૂંઝા દગલ તેમને આવતા જોઈ વીરમતી વિચાર કરવા લાગી કે - "આ
કરુણો કોણુ હશે ?" એટલે તેઓએ કહ્યું કે - "હે માતા ! અમે
વનમાં પુત્રને કયા અગત્ય આવ્યા છીએ." તે સાંભળી તેનીએ ઉત્તર
આપ્યો કે - "એનાં કાઈ કોણાનું નથી, પરંતુ હું ઉત્તમ પુરુષો !
વનમાં પાવમાં અમે જાણ કરાવ્યા એટલા જલ્દી અમારી શક્તિ
નથી" એમ જોવવને માટે તે કોણુ જાણવાના પાવમાં ગમે દુર્ગાને
યોગ આવી રહ્યા તેમ નથી." એ પ્રત્યક્ષ તે કોણુ વાકીની ચતુ-
રાચારી જોઈ ત્યાં મળક નવન. એ જલ્દી આનંદ પામ્યા, અને તેમણે
પૂછ્યું કે "તમારો પુત્ર કયા છે ?" એટલે તેઓએ કહ્યું કે - "તેનામાં
છે." તે સાંભળી તેણે વિચાર્યો નહોતો. એ તેમના નામે તેમને મોટો

તેઓએ તેને હર્ષથી વિવાહની વાત કરી, અને તેનાં જોડાણને જોડા-
વવાનું કહ્યું. તેણે વિમળને જોડાવ્યો. તે જોડાવ્યો કે-“કળશનું સ્થાપન
કરીને હું હમણાં જ આવું છું.” એવા તેના વચનને શુકનરૂપ માની
ને સર્વે ઘેર આવ્યા અને શ્રેષ્ઠીએ પત્ર, પુષ્પ અને ફળ આપવા પૂર્વક
પોતાની કન્યાનો વિવાહ(સંબંધ) વિમળ સાથે કર્યો. પછી શ્રીદત્ત એક
નિશ્ચિત શબ્દને પરાનમાં પોતાને ઘેર આવ્યો.

આવી વિમળના મામાને વિચાર થયો કે-“ વિમળનો વિવાહ
તો માન્યો; પરંતુ દ્રવ્ય વિના તે શી રીતે થઈ શકશે ? કારણ કે જેના
ઘરમાં હરમી વિદ્વાસ કરતી હોય તે જ પુરૂષ ગુણવાન કહેવાય જે
એને તે જ લોકમાં પૂજ્ય ગણાય છે. વિવેકી જનો હરમીના ગળાથી
જ પાશ, પ્રતિમા અને પાપપ્રધાનનું કલ્પનું તથા જ્ઞાનનાં પુસ્તકો
હોવાથી વિગેરે પુણ્યનાં કાર્યો કરી શકે છે. હરમીના પ્રસાદથી જ
શી, પુત્ર, પિતા વિગેરે અત્યંત પ્રમવાજા થાય છે અને એનું એક પાંખું
મિત્ર થાય છે; ધનના ચોંગથી જ પુરૂષ દાતાર, ભોક્તા અને વિવેકી
કહેવાય છે અને ધનંડીનના મનોરથો કદાપિ સાર્થક થતા નથી; પરંતુ
મારી પાસે તો લોકને વશ કરવાના કારણરૂપ હરમી વળી જ
થોડી છે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં તેના મામાના મનમાં મોટી
ચિંતા ઉભી થઈ. તે જગીને વિમળે મામાને કહ્યું કે-“ હે મામા !
આ માટે ચિંતા કરો છો ? જ્યારે મારી પાસે ધન થયે ત્યારે જ
હું પાપુતાનો છું.” એમ કરી વિમળ પોતાનું વાગ્દેશ આપવાનું કા-
મ કાયમ રાખી કેટલાક દિવસો નિર્ગમન કર્યા. એક દિવસ વનમાં
મોટા વૃક્ષની નીચે શીતળ છાયામાં વિમળ બેસી હતો તે વખતે તેની
વિચાર કર્યો કે-“ માતૃને માને મુખ અથવા દુઃખ જે કંઈ આવી
ખંડ ને તેને તેટલો દાગ તો ભોગવવું જ લેઈએ, તેમાં કાયર થવું
મોખ્ય નથી.” આ પ્રમાણે વિચારતા તે દિવસો નિર્ગમન કરતા રહ્યો.

એકદા એક જોવાનીઆચાર્યને તે: અકસ્માત વૃક્ષની નીચે સુવ-
ર્ણના નિધિ લેખે. તે હ: તેવો: સર્વને વિદ્યાર્થ પાડ્યો. તેમાં વિમ-
ળને પણ તેનો ભાગ અપડ્યો. “મોટો” પૂર્વના પુરુષની મુદ્રાએ અરેબર

આવો હોઈ શકે નહીં, અને કરેલો હોય તો તે બીજા કોઈએ કરેલો છે કે તે જ કરેલો છે ? ” તે સાંભળી ભિલ્લ બોલ્યો કે-“ હે પૃથ્વીના નાયક અર્જુન ! આ વૃક્ષના પ્રત્યેક પત્રનો વંધ મેં કર્યો છે. ” તે સાંભળી-“ અહો ! આ ભિલ્લની કળા વિદ્વાનોને આનંદ પમાડે તેવી છે, હું પણ તેવી કળા બહુતો નથી. ” એમ વિચારી અર્જુને તેને પૂછ્યું કે-“ હે કિરાત ! આ કળા શીખવનાર તારા ગુરુ કોણ છે ? ” કિરાત બોલ્યો કે-“ મને ધનુ વંદ્યા આપનાર દ્રોણાચાર્ય મારા ગુરુ છે. ” આ પ્રમાણે ભિલ્લનું વચન સાંભળી બાણે કોઈએ પોતાનું સર્વસ્વ હુંડી લીધું હોય તેમ અર્જુનનું મુખ સ્થામ થઈ ગયું અને તે કાંઈ પણ બોલ્યો નહીં. પછી ગુરુ પાસે આવતાં તેને તેવો જોઈને ગુરુએ પૂછ્યું કે-“ હે રાજપુત્ર ! તારા અધર (બાઈ) કોપવડે કંપતા હોય એમ જણાય છે. તો તને કેવી બતનો કલેશ ઉત્પન્ન થયો છે ? ” રાજકુમાર બોલ્યો કે-“ જો ગુરુ પોતે જ પોતાની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરે તો પછી જગતમાં ઘડરૂપિની જેવા કયા પુરુષની વાણી ઉપર વિશ્વાસ કરવો ? ” ગુરુએ કહ્યું કે-“ હે વત્સ ! મારી વાણીમાં શો ફેરફાર થયો છે કે જેથી તું જેમ તેમ ચુકિતરહિત વચન મને કહે છે ? ” અર્જુન બોલ્યો-“ હે ગુરુ ! તમે પ્રથમ મને કહ્યું હતું કે હું બીજા કોઈને ધનુષની કળા તારાથી વિશેષ આપીશ નહીં. આ પ્રમાણેની પ્રતિજ્ઞા ક્યાં છતાં તેનો તમે ભંગ કર્યો છે. ” ગુરુ બોલ્યા કે-“ મેં મારી પ્રતિજ્ઞા કદાપિ લોપી નથી. ” આ પ્રમાણે ગુરુએ કહ્યું. પણ અર્જુને પ્રત્યક્ષ જોયેલું હોવાથી તેને ગુરુની વાણી ઉપર વશ્વાસ આવ્યો નહીં. પછી તે ક્રીકત સ્પષ્ટ કરવા અને પોતાના તે શિષ્યને જોવા ગુરુ વનમાં અર્જુનની સાથે ગયા. ત્યાં પલા ભિલ્લને જોઈ તેઓએ તેને પૂછ્યું કે-“ તારા ધનુવિદ્યાના ગુરુ કોણ છે ? ” તે બોલ્યો-“ મારા ધનુવિદ્યાના ગુરુ દ્રોણાચાર્ય જ છે, બીજા કોઈ નથી. ” તે સાંભળી ગુરુ બોલ્યા કે-“ હે ભિલ્લ ! તું કેવળ અસત્ય ન બોલ. ” તે બોલ્યો-“ હે ગુરુ ! હું જે કહું છું તેમાં કાંઈ પણ અસત્ય નથી. સાંભળો-તમારી પાસે અશ્વાસ કરવાની ગદ્દુ ઈન્દ્રા છતાં નિર્ભયતાને લીધે મને કોઈ પણ

વખત તમારું દર્શન થયું થયું નહોતું. જેમ બીજા સંજો કશિગુર્વતે
 મેં ખને સેચે છે અને જેમ કલ્પસાન બીજા વૃક્ષો સેચે છે તેમ તમને
 રામના પુત્રો સેચે છે, તેથી દેવે તમારા દુર્લભ દર્શનથી મને દૂર કર્યો
 હતો. તોપણ એક વખત મને તમારાં દર્શન થઈ ગયાં. તેથી તે પ્રમા-
 ણેની તમારી માયીની મૂર્તિ જનાલી તેને પુષ્પાદિકથી મૂઝ તેની પાદો
 સ્તીને મેં કળાનો અભ્યાસ કર્યો છે, અને શ્રીગુરુની કૃપાથી હું મહા
 ધનુર્ધર થયો છું. તેથી મારા ધનુર્વિદ્યાના ગુરુ તમે જ છો. ” તે
 સંભળી આશ્ચર્ય પામી ગુરુ બોલ્યા કે—“ હે બુદ્ધિમાન ! જો તે
 મને ગુરુપદે સ્વીકાર કર્યો હોય તો મને ગુરુકશિયામાં તારા અંગુઠો
 ઠાપી આપ. ” આ પ્રમાણેની માગણી ગુરુ કેવળ એક અર્ચુનની જ
 ધનુર્વિદ્યા સંબંધી કીર્તિને ઇચ્છતા હોવાથી તેમણે બિંદુ પાસે કરી
 પરંતુ ગુરુની ઉપર મહા ભક્તિ હોવાથી તે ભિદ્ધે તાત જ પોતાનો
 અંગુઠો ઠાપીને ગુરુને આપ્યો અને તેમને સંતુષ્ટ કર્યા. પછી તે ભિ-
 દ્ધ અંગુઠા વિના પણ બાણ ફેંકવા લાગ્યો, એ તેની ગુરુભક્તિનો
 જ દિવ્ય પ્રભાવ હતો. અત્યારે પણ ગુરુભક્તિના બહુત પ્રભાવથી
 તે ભિદ્ધની જાતિમાં આંગળીના બળથી જ ધનુષ્ય કળા જોવામાં
 આવે છે.

(ઇતિ બિદ્ધ કથા)

આ કથા કહીને વિમળે રાત્રને કહ્યું કે—હે બીપ રામ ! ઘણા
 મનુષ્યો દિવ્ય કળાવાળા જોયા છે, પરંતુ લોકોના ચિત્તને હરથ કરનાર
 અર્ચુન સૌમાન્ય કોઈક જ પુરુષ ન હોય છે. ” આ પ્રમાણે કહી વળી
 વિમળગુમારે રાત્રને કહ્યું કે—“ હે સ્વામી ! અમારી જેવા સામા-
 ન્ય મનુષ્યો પણ લક્ષ્યને વીધવામાં સમર્થ હોય છે, તો જેમણે
 વિવિધ પ્રકારના અમથી કળાઓ મેળવી હોય એવા તમારી જેવાને
 લક્ષ્ય વિધવામાં આવી સ્ખલતા કેમ થાય છે ? અને તિરંતર બુદ્ધ-
 સાગરમાં કીડા કરનારા આ રાત્રનો ધનુર્વિદ્યામાં કેમ ભૂલ કરે છે ?
 આ પ્રમાણે લોકને આશ્ચર્ય પ્રમાણમાં અભાવપણું જોડને મેં મના
 ધુણાવવાપૂર્વક અહીં એવા શબ્દ કર્યા હતા. નીતિમાં કહ્યું છે કે—

નો ગથેકો જીભનાં દોષમાં દ્રાક્ષ ખાતો હોય તો તેથી જોનારને પો-
 તાને કાંઈ પણ હાનિ થતી ન હોય છતાં પણ અયોગ્ય થતું જોઈ કોનું
 મન ખેદ ન પામે ?” આ પ્રમાણે વિમળનું વચન સાંભળી આનંદ
 પામેલા રાજાએ કહ્યું કે—“ હે ભદ્ર ! તું પણ એક બાણ મૂક તારી
 કળા પણ હું જોઉં.” તે સાંભળી વિમળની રામરાજી હર્ષથી વિકસ્વર
 થઈ અને તેણે શત્રુઓના ગર્વ સાથે ધનુષ નમાવ્યું. પંડી તેણે પ્ર-
 ત્યંઘાનો ટણકાર કર્યો, તેનો શબ્દ વિશ્વમાં વ્યાપી જતાં તેના
 યશસામૃદ્ધતા રજુકારને કરતો સર્વત્ર સંભળાયો. પંડી પરાક્રમવટે
 રાજાના આંતઃકરણને રંજત કરનાર અને જાણે યુદ્ધમાં ઉત્સુક થયેલો
 હોય તેમ તેણે તે ધનુષ ઉપર તત્કાળ બાણ ચડાવ્યું. અને લક્ષ્યની
 સન્મુખ તે ઉત્કટ બાણ મૂક્યું. તે બાણવડે તેણે લક્ષ્યને વીંધ્યું અને
 તેના ગુણે રાજાના હૃદયનો વેધ કર્યો. તે બાણ ત્યાંથી ચાર ગાઉ
 દૂર જઈને પૃથ્વી પર પડ્યું, અને તેની સાથે સર્વ સુખોનું કળાકૌ-
 શલ્ય પણ પડ્યું—નષ્ટ થયું. તે બાણ શોધી લાવવા રાજાએ એક
 સેવકને હુકમ કર્યો. તે વખતે વિકસ્વર મુખવાળા કુમારે કહ્યું કે—
 “ હે સ્વામી ! આપ સેવકને બાણ લેવા મોકલો છો પણ તેને શીવ્ર
 ગતિરાજો અંધ આપો. નહીં તો તે અંધા સમયે પણ બાણ લઈને
 પાછો આવશે નહીં. કારણ કે હે ઉજ્જવળ યશના નિધિ ! મારા હાથ-
 થી હોયું બાણ ખાંચ ગાઉ દૂર જઈને પડ્યું છે.” તે સાંભળી મનમાં
 આશ્ચર્ય પામેલા રાજાએ તેને કહ્યું કે—“ બાણની કળામાં તારી
 કેટલી શક્તિ છે ?” તે બોલ્યો કે—“ હે સ્વામી ! મારી કળાનું મારે જ
 વહાને કરવું ન યોગ્ય નથી. કારણ કે પોતાના ગુણનું સ્વમુખે કીર્તન
 કરવાથી દંદ્ર પણ લગ્નના પામે છે. તો પણ હે પૃથ્વીપતિ ! માત્ર ધનુષના
 વિષયવાળું મારું કૃતંત્ર આપને હું કહું છું, તે સાંભળો— હે
 રાજેન્દ્ર ! બાણકતા ગુણ ઉપર ગંભીરે ઓક્સે ને આડ પાંદડું મૂકી,
 તો તે નહીં હું બાણ બંધ વીંધું, અને તે બાણ બાણકતા મુખને
 જવા પણ અને નહીં. વળી જે તમે કહો તો સ્ત્રીના કર્ણનાં લટકણ
 એ કુંડલોના સ્વર્ય બંધને બાણને હું લઈ જઈ અને તે મોકલું બાણ
 પાંચ ગાઉ દૂર જઈને પડે. ”

આ પ્રમાણે કુશળ પુરુષોમાં મણિ સમાન કુમારેદ્રતું વચન
 શાલગી રાજા ચિત્તમાં ચમત્કાર પામ્યો, અને વિચાર કરવા લાગ્યો.
 કે—“આ પુરુષ કળાનો નિધિ છે. આવી નિપુણતા કોઈ રાજામાં
 પણ નથી. વગી મહાપુરુષો કળાવાનને જ માને છે, પણ કળારહિત
 પનાદ્યને પણ માનતા નથી. કેમકે મહાદેવે વસ્તુવાળા સૂધનો
 ત્યાગ કરીને કળાવાન ચંદ્રને મસ્તક પર ધારણ કર્યો છે. મારા
 શબ્દમાં અશ્વાદિકતા એટલા આહળસવાળા ધણા સુમટ રાજાઓ
 અજ્ઞાનિકને ધારણ કરનારા છે, પરંતુ નિર્ધન એવા પણ આની પ્રાપ્તિ
 ને ધનુષકળા છે તેવી કાંઈ પણ રાજામાં દેખાતી નથી. કહ્યું છે કે—
 ‘કળાની પ્રાપ્તિ તો દેવને આધીન છે તેથી શું કરીએ ? તો પણ
 એટલું તો કહી શકાય કે કંઈકીના પદ્મવે નેવડે બીજા વૃક્ષના
 પદ્મવે તો નથી જ.’ વગી અંબામ્ કુશળી માન્યોને કળાની મારી
 પ્રાપ્ત થાય છે એમ ને લોકો કહે છે, તે પણ સત્ય નથી. કેમકે
 કળા પ્રાપ્ત થવું તે તો દેવને આધીનજ છે.” આ પ્રમાણે
 વિચાર કરી પ્રસન્ન થયેલા રાજાએ વિમળને પાંચસો અંબો અને એક
 લાખ સોનામહોરો ઇનામમાં આપી, અ—તેને સેનાપતિનું પદ અર્પિયું.
 ‘કળા કોના ગૌરવને કરતી નથી ?’ બીજાના ચંદ્રની કળા જગતને
 પણ વાંદવા યોગ્ય છે. શેડીનું શેત્ર, સમુદ્ર, ચૌનિપોષણ અને રાજાને
 પ્રસાદ એ ક્ષણવારમાં જ દારિદ્રને નાશ કરે છે. વિષાંતાની જેમ
 નિપુણતાની ભૂમિરૂપ અને જગતને આશ્વર્ષી પ્રમાડનાર આ વિમળના
 શુભ મંત્રા એટલે વિચારો કોઈ પણ જાણી શકતું નહોતું, પરંતુ
 તે સેનાપતિ થયા પછી શત્રુ રાજાઓ ખરીના અગ્ર લાગવડે પૃથ્વી
 તળને ખોદી નાંખે એવા શ્રેષ્ઠ અર્થોની ભેટ કરી તે વિમળના ચર-
 ણમાં પરતા હતા. તેણેદિમાને સુતાપ્ત, મહા રાપ્ત, કોટીર, કોંકણ, હરમણ,
 સંબલ, ધનવીરી, ચીજડી, વસાવિ. સોપારકપુર તથા બીજા પણ
 દેશોને તથા તેના અધિપતિઓને હતી હીલા. આ જગતમાં
 બુદ્ધિરૂપી પદ્મગના પ્રથમ તણ પાયા થયા હતા. ચાણાક્ય,

Page 1 of 1

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PA 01110

10-10-68

SECRET

1. The first step is to identify the problem or question that needs to be answered. This involves understanding the context and the specific requirements of the task.

1. The first step in the process of identifying a problem is to recognize that a problem exists. This involves gathering information about the situation and identifying the specific issue that needs to be addressed.

100-443887-1000

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1964-1965

100-443887-100

... ..

10-10-68

SECRET

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

SECRET

1. The first step is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

1980年1月1日
 1980年1月1日

... ..

... ..

[illegible]

1944 年 10 月 10 日

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1950

100

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

જગતમાં મનુષ્યોને પૂર્વ પુણ્યના પ્રભાવથી નિરર્ગળ સુખપ્રાપ્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. પંડિતોએ ધર્મ જોયો નથી તોપણ તેઓ શુભના ઉદયની ધર્મ છે એમ તકથી સિદ્ધ કરે છે. જેમ નદીમાં પૂર આવેલું જોઈ પર્વત પર વૃષ્ટિ થયાનું અનુમાન કરી શકાય છે. જો પોતાનું પુણ્ય ન હોય તો સંમૃદ્ધિવાળા દેશને લોગવનાર રાજાની સેવા કરી હોય તો પણ તે શું કાંઈને કાંઈ પણ આપે ? કશું છે કે— રાજા ચિર-કાળ સેવા છતાં પણ પુરૂષના પુણ્ય વિના તેના પર હુકમાન થતો નથી. જુઓ કે અરણ્ય નામનો સારથિ જન્મથી જ સૂર્યની સેવા કરે છે તોપણ તે ચરણ રહિત જ રહ્યો છે. ” આ પ્રમાણેનાં તેનાં વચન સાંભળીને પુરોહિતે વિચાર્યું કે—“ રાજાએ આના પર આટલો ઘેરો ઉપકાર કર્યો છે તોપણ આ તેને જોઈએ છે માટે આને ધિક્કાર છે ! ” કહ્યું છે કે હે યામન ! અત્યંત ઉંચાં વૃક્ષનું ફળ વાંચુંએ તને આણી આણું તે આપને તું તુલે થયો તે તો ચોગ્ય જ છે, પરંતુ એ ફળ મેં માંસ દેત્વથી મેળવ્યું એ પ્રમાણે તું જે ગર્વ કરે છે તે તારી નિહાળીને માટે છે. અથવા તો આમાં આનો હોય નથી. કાશ્યપે આ કળિંધુગનો સમય છે, તેમાં વિધાતા આવા જ પુરૂષને ઉત્પન્ન કરે છે. આ કાળમાં ઉપકાર કર્યો છતાં પણ મનુષ્ય કૃતજ્ઞી થાય છે, તેથી હું વિચારું છું કે જગતના છયોનું હવે શું થશે ? ”

“ આ પ્રમાણે વિચાર કરી પોતાના મનમાં એક પામી પુરોહિતે એકલા એકાંતમાં ભીમ રાજાને કહ્યું કે—“ હે રાજા ! મોટા ઉંચ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા અને પરાક્રમની સંપદાની યુક્ત એવા દરિયોનો ત્યાગ કરી તમે વલ્લિક માત્રને કેમ માન આપો છો ? અ. વલ્લિકને દંડ નાયકની પદવી આપવાથી તમારી નાના કે મોટાઈ કાંઈ નથી. સસુદ્ર અને રાજાનો એક શુણ્ણ હોય છે, તે એ કે જે લઘુ હોય તેને મર્યાદ પર ધારણ કરે છે અને જે ભારે હોય તેને નીચે ફેંકી દે છે. ત્યારે તમારા વિપત્તિને સમય આવશે ત્યારે દરિયો જ કાર્ય કરનારા થશે, તેથી કરીને ગર્વિષ્ટ વલ્લિકને મંત્રી પદ આપતું તે ચોગ્ય નથી. પોતાનો અને પરનો કેટલો વફાવત છે તે જુઓ કે ત્યારે વૃદ્ધ પૃથ્વી

પર પડે છે ત્યારે પાંદડાંઓ કરમાઇ જાય છે અને પક્ષીઓ તેને છાડીને જતા રહે છે. વિવિધ દેશના રાજાઓને વંશ કરી વિમલ મંત્રી રાજ્યની લીલા લોગવે છે અને તમે તો માત્ર નામના જ રાજા છો. તે વિમળની સેવા કરવાની શુદ્ધિથી મોટા સામંત રાજાઓએ ભેટ કરેલા બાહ્ય દેશના ઉત્તમ અશ્વોના મુખમાંથી નીકળતા શીશુવડે તેના ઘરના આંગણની પૃથ્વી હમેશાં કાદવવાળી થાય છે, અને તેના મંદિરમાં જ્યલકમી કીડા કરતી બેવામાં આવે છે. તે વિમળ તમારું ચતુરંગ સૈન્ય પોતાને સ્વાધીન કરશે, અને જરૂર તમારું કાંઈક અનિષ્ટ ચિંતવશે. કોઈ પણ મોટી સમૃદ્ધિવાળો થાય તે લોકમાં દુઃખસાધ્ય ગણાય છે, વળી જે રાજ્યનો અલિલાથી હોય તો તે 'શુ' ન કરે ? નીતિશાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—“ તુલ્ય ધનવાળા, તુલ્ય પરાક્રમવાળા, મર્મને બાંધુનારા; ઉદ્યોગી અને અર્થ રાજ્યને હરણ કરનારા મિત્રને જે નહોતું તે પોતે જ પરિણામે હણાય છે.” અત્યંત સન્માન કરેલો ગધેડો હાથીની શાળામાં રહીને ઘીનું લોજન તો કરે છે, પરંતુ ઉલટો તે મૂર્ખ હાથીને મારવા ઇચ્છે છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—“ પાપનું મૂળ લોભ છે, વ્યાધિનું મૂળ રસ છે. અને દુઃખનું મૂળ સ્નેહ છે. તે ત્રણનો ત્યાગ કરીને તું સુખી થા.” વળી હે રાજેન્દ્ર ! આવા અનર્થને કરનારા આ વણિકનો તમારે વિશ્વાસ કરવો યોગ્ય નથી. તેમ જ સમય જવા દેવો તે પણ યોગ્ય નથી, જલદી તેને માર્ગમાંથી દૂર કરવો યોગ્ય છે. અને હે રાજા ! પોતાના હિતની ઇચ્છાથી તેનું સર્વસ્વ ગ્રહણ કરી તેને દંડવો તેજ યોગ્ય છે. આમાં બે કાળનો વિલંબ કરશો તો નબવડે છેદી શકાય તેવો વિષવૃક્ષનો અંકુરો વૃદ્ધિ પામીને કુઠારથી પણ ન છેદી શકાય તેવો થશે.”

આ પ્રમાણેનાં પુરોહિતનાં વચન રૂપી વાયુના વશથી રાજાનું મન રૂપી ધ્વજનું વસ્ત્ર કે જે મંગી રૂપી ચૈત્ય ઉપર ફરકતું હતું તે તુટીને પૃથ્વી પર પડ્યું. કહ્યું છે કે—“ લતા, રાજાનું ચિત્ત, વ્યાખ્યાન, જળ અન્ને સ્ત્રીઓ—આટલી વસ્તુ ધૂર્ત જનો જ્યાં લઇ જાય ત્યાં જાય છે. પછી બીજો દિવસે પ્રાતઃકાળે રાજા સભામાં બેઠો હતો તે વખતે શત્રુઓને

આ પ્રમાણે વિચાર કરી વિમળ મંત્રીએ રાજાને કહ્યું કે—“ મને વસાકને તમે અકસ્માત્ અત્યારે પીઠ દેખાડો તો ભણે દેખાડો પરંતુ આજ પછી શત્રુને પીઠ દેખાડશો નહીં. ” એમ કહી તે સભામાંથી ચાલ્યો ગયો, તે વખતે રાજાની પ્રેરણાથી આરક્ષકાએ તેની પાછળ વાંધ મૂક્યો. યમાલની જેવા ભયંકર તે વાતને આવતો જોઈ વિમળે શસ્ત્ર વડે તેના બે કકડા કરી નાંખ્યા. ત્યારે રાજપુત્રોએ તેને રૂંધવા માટે દરવાજા બંધ કર્યા, પરંતુ તેના બંદેશમાંડને મંત્રીએ પગના પ્રહારથી ભાંગી નાંખ્યા અને બહાર નીકળ્યો. તે જોઈ લોકો બોલ્યા કે—“ અહો ! આ વિમળનું પગક્રમ ક્ષતિયો કરતાં પણ અધિક છે. ” જેને બુદ્ધિનું ગળા હોય છે તેને શત્રુઓ વશ થાય છે, અને જેને બાહુનું બળ હોય છે તેનું આણુ જગત કિંકર થાય છે. ત્યારપછી સર્વ વિપત્તિને ઉલટો ત્રાસ પમાડનાર વિમળ પોતાને ઘેર આવ્યો અને સર્વ સ્વજનોને એકઠા કરી યોગ્ય સંકેત કયો. પછી ધનુષને ધારણ કરી પાંચસો અશ્વો અને સોનામહોરોની ભરેલી અઢારસો સાંદો તથા બીજું ઘણું દ્રવ્ય સાથે લઈને નિર્ભય અને શત્રુઓને ભયંકર એવા તે મંત્રીશ્વરે રાજમાર્ગમાં આવી રાજાને જણાવ્યું કે—“ કોઈ સુખદ પાછળથી કહેશે કે મંત્રી નાશીને ક્યાંક જતો રહ્યો, તો હું અહીંજ રહીને કહું છું કે જે બળવાન સુખદ હોય તે અહીં રણસંગ્રામમાં મારી સન્મુખ આવે. ” આ પ્રમાણે રાજમાર્ગમાં ઉભા રહી મંત્રીશ્વરે કહ્યું ત્યારે રાજા બોલ્યો કે—“ બલતી હંયળ જે ઘરમાંથી નીકળીને જતી હોય તો તેને જવા દેવી ” રાજાનું આનું વચન યુક્તજ છે. કારણ કે પોતાના ઘરીનો દેવી કયો માણસ હુકમને બોલાવે (વતાવે) ?

ત્યારપછી મંત્રી નિર્વિઘ્નપણે ગાર યોજન પૃથ્વીનું ઉલ્લંઘન કરી પ્રાતાઢાળે આણુ પર્વતની તળેટીમાં પહોંચ્યો. ત્યાં અઢારસો ગામનું સ્થાનિત્વ થાવતારી ચંદ્રાવતી નામની નગરી ચોખી રહી હતી. ત્યાં જેન અને મહાદેવના ચૌકનો ને આળીશ મોટા પ્રાસાદોની શ્રેણી સુંદરી હતી. સર્વ નગરીઓમાં શિવમંત્રિ એવી તે નગરીમાં વાત કયા,

અને તંગાવ વિગેરે નવસો જગાથયો હતા. તે પુરીમાં ગુણોનો સાગર અને સમૃદ્ધિવાળો ધરુવર્ષ નામનો રાજા અનુત્તર સામ્રાજ્યનું પાલન કરતો હતો. રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજાને મધ્ય રાત્રીને સમયે તેના એક વર પુરૂષે મંગીના સમાચારવાળો એક લેખ આપ્યો. તે તેણે તરતજ હીવાના પ્રકાશમાં વાંચ્યો. લેખ વાંચી ભય પામી રાજા માણસોને જણાવ્યા વિનાજ પરિવાર સહિત ત્યાંથી નાસી ગયો. “સિંહના મુખમાં ઢાલુ બાગવાન પણ રહી શકે ?” પછી પ્રાતઃકાળે પરાક્રમી વિભગ મંગી તે નગરીમાં આવ્યો; તેને જોઈ સર્વ નગરીના લોકો વ્યાકુળ થઈ ગયા. પંચકુળના અધિકારીઓ રાજમહેલમાં ગયા. પરંતુ ત્યાં એક ખંભા નામની દાસી સિવાય બીજો કોઈ મનુષ્ય જોવામાં આવ્યો નહીં. તેઓએ દાસીને પૂછ્યું કે-“રાજા ક્યાં ગયા ? અહો ! આ નવતર શું થયું ?” દાસીએ જવાબ આપ્યો કે-“રાજાના ચર પુરૂષે સૈન્ય આવતું જોયું અને મહા બાગવાન વિભગ મંગીનું આગમન જાણ્યું. તે તેણે રાજાને જણાવ્યું. તેથી રાજા પરિવાર સહિત નાસી ગયા છે.” તે સાંભળી વિચાર કરીને પંચકુળના અધિકારીઓ બોલ્યા કે-“અક્ષય પરાક્રમવાળા આ મંત્રીનેજ આપણે રાજા તરીકે સ્થાપીએ કે જેથી રાત્રિ દિવસ મુખની પ્રાપ્ત થાય.” આ મગાણે વિચારીને સર્વ મંત્રીએ મળી વિચારને કલ્પ નહીં રાખ્યો. તેમણે વિનય નહીં રાખ્યો પ્રાપ્ત થયું. રાજા કે પુત્ર કે મંત્રી કે કોઈ જણ જ્યાં જાય ત્યાં પૂન પામી જ છે.”

અંદની જેવા મનોહર મુખવાળા તે રાજા રૂપી અંદ્રવટે (એક શાસનવટે) ધણા યશવાળી અને રાજવાળી અપેક્ષી તે અંદ્રાવટી નગરી ધણી જ શોભવા લાગી. સિદ્ધ અને કિસલ વિગેરેના સમૂહ રૂપી નદીઓનું જળ મળવાથી વિભગ રાજા રૂપી સમુદ્ર ભરતીવાળો થયો. પછી રાજાએ આકાશને પણ દોડી નાંખે તેવા પ્રયાણનો પટલ વગડાવ્યો, તેના સાંભળવાના સક્ષેત્રે કરીને બોલાવેલા આસપાસના રાજાઓ એકઠા થયા. વીજળીના ઉદાત્તવાળા બલે મેઘ હોય એવા ખડગોને ધારણ કરતા કેટલાક સુભેદી રાજાના સૈન્યમાં આવીને નૃત્ય કરવા સમર્થ રૂપી

શત્રુઓને ઘાસ પમાંડનાર કેટલાએક શૂરવીરોએ કુંત ધારણ કર્યા હતાં. તેથી તેઓએ જાણે વિજયલક્ષ્મી રૂપી સ્ત્રીના વેણીદંડને ધારણ કર્યા હોય તેવા તેઓ શોભતા હતા. વિમળ રાજતના મોટા સૈન્યમાં ધનુર્ધારીઓ જાણુની ધારાવડે નિરંતર વૃદ્ધિ કરતા મેઘની જેવા શોભતા હતા. આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારના શત્રુઓને ધારણ કરનારા પત્તિઓની, અનેક શ્રેણીઓ વિમળ રાજાએ યુદ્ધને માટે સજ્જ કરી. જેમ બીજા પર્વતો મેરૂ પર્વતને પરિવરેલા છે, તેમ વિમળ રાજાને લાખો અશ્વાશોએ વીંટી લીધો. તેના સૈન્યમાં મોટા પર્વત જેવા હાથીઓ જાણે સ્વર્ગમાંથી ઐરાવણ ઉતર્યા હોય તેવા શોભવા લાગ્યા. તેના પરિવારમાં પરાક્રમવડે શત્રુઓને આક્રમણ કરનારા તથા શ્રીકરી અને બેન્ડ વડે શોભતા ચાર હજાર રાજાઓ એકઠા થયા.

આ પ્રમાણે સૈન્ય લઈ ળળ અને છળ વિગેરે ઉપાયને જાણનાર તથા બુદ્ધિમાન પુરૂષોનો શિરોમણિ વિમળ રાજા મુગલ રાજા તરફ ચાલ્યો, લાખો વાજાના શાહોવડે મેઘના ધ્વનિનો તિરસ્કાર કરનાર તે મુગલ રાજા આહ્વાણીય દેશનો રાજા કહેવાતો હતો. તેના દેશમાં ત્રણ લાખ ને પચાસ હજાર સુખકારક ગામો હતાં. તેણે સમગ્ર દેશ નામનો દેશ જીત્યો હતો, તેથી તે મુરવાણુનો નાયક મુગલ આહ્વાણેશ કહેવાતો હતો. તે મુગલની રાજધાનીમાં વિમલ રાજા પક્ષીઓના સમૂહમાં રહેતો પક્ષીની જેમ પડ્યો. મુગલ રાજાનું ને વિમળનું બંનેનું પરસ્પર યુદ્ધ થયું, તે બંનેના સૈન્યો મહાયુદ્ધ કરવા લાગ્યા. બંને રાજાઓની વચ્ચે જય અને પરાજય બંધ આવ કરવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે યુદ્ધ કરતાં છેવટ વિમળ રાજાએ બળવાન મુગલ રાજાને જીત્યો પકડીને બાંધી લીધો. કારણકે પુરૂષોનો સર્વ કાળ એક સરખો હોતો નથી. સૂર્યનો ઉદય થાય ત્યારે ચંદ્રનો ક્ષય થાયજ છે.

પક્ષી વિજયલક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરી મુગલ રાજાને સાથે લઈને નિત્ય ઉત્સવના ઉડયવાળા વિમળ રાજાએ પોતાની ચંદ્રાવતી નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો. મુગલ રાજાએ વિમળને પચાસ લાખ અશ્વા અને છપ્પન હોદિ દ્રવ્ય આપ્યું. જન્મથી પ્રાણલીને રાજાનું મેળવેલું બન લાજવારમાં

દેવતાનાં આદ્યુ' જાય છે. જેમ દીપ્તિઓએ જન્મમરં સચેયુ' ધાન્ય
 દિત્તર પછી એક યજુમાં ખાઈ જાય છે તેમ. ' ત્યાર પછી વિમળે
 હનુષ માનને મુક્ત કર્યો. " અગત્યનો રત્ન નીચાવી તરૂને પછી
 તેનો (પાંખોનો) ન્યાગજ દ્રવ્ય છે. "

એ પ્રમાણે એક લક્ષ્મીનો ગોત્રો કોય મેળવીને વિમળ, રાજાએ
 ખાંખી પશ્ચિમ દિશા આપી. 'કારણ કે આ પૃથ્વી, કોઈની : નુકીલ
 ખર્ચથી લે છું તેની છે.' તેથી અનેક રાજાઓની સેવાતાં વિમળે નિમળ
 સંધ્ય મેળવ્યું. નવ કરોડ ગામવાળો મરદેશ, સરા, લાખ ગામવાળો
 માલવ દેશ, કોંકણ દેશ અને સિંધુ પ્રદેશ વિગેરે ધણા દેશોના અધિપ-
 તિઓ પરાક્રમ વડે પ્રગળ શત્રુઓનો પળ પરાજય કરે તેવા હતા, તે
 સર્વ રાજાઓને છતીને તરૂ અર્પ દિશાઓ વશ કરી.

પ્રજાનું રક્ષણ કરનારા બાર છત્રધારી સુરત્રાણો રોમ નગરમાં
 નિષ્કંટક રાજ્ય કરતા હતા. તે તેજસ્વી રાજાઓને જોઈ વિદ્રાનો તર્ક
 કરતા હતા કે " જગતમાં અહીં તો એક સાથે બારે સૂર્યનો ઉદય
 થયો છે. " પોતપોતાના દેશને લોગવતા તે સુરત્રાણુ રાજાઓ પર
 સ્પર્ પ્રીતિને લીધે એક નગરમાં સાથે રહેતા હતા. જનને રંજન
 કરનારા તે બારે રાજાઓને એકઠા વિમળે છતી લીધા, તેથી તે
 લોકમાં રાજાધિગજ કહેવાયો. કોઈ પણ રાજાની આજ્ઞા જેના મસ્તક
 ક્વા મુગટપણાને પામી નથી, એવો આ પૃથ્વીપતિ વિમળ રાજા
 અત્યંત શોભવા લાગ્યો. તેની રાણીઓએ કરેલા મુક્તાકળના વધામણા
 પૂર્વક માલિક્યાદિકની લેટાથી પૂર્ણ થયેલો અને સર્વ પ્રકારના સુખનો
 આશ્રયમૂળ વિમળ અત્યંત તુષ્ટિ પામ્યો. તે રાજા ચારે દિશાનો
 વિજય કરી વાન્નિવ્રતા નાદથી આકાશને ધ્વનિમય કરતો અનેક મુલ-
 ટોની શ્રેણી સંહિત પાછો ફર્યો. અને નગરની સ્ત્રીઓએ સ્પર્ધા સહિત
 જેનો વર્ધાપન મહોત્સવ કર્યો હતો એવા તે રાજાએ જ્યલક્ષ્મીથી
 શોભતી અંદ્રાવતી નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો.

અન્યદા બુદ્ધિમાન અને દૃઢ વિમળે સત્તામાંથી નીકળી વળત

માન, લોકિક અને લોકોત્તર શાસ્ત્રો ઘણું જ છે, તે સર્વનું રહસ્ય નિગમથીજ વિશેષ પ્રકાશિત થાય છે.^૧

એકદા વિમળ રાજાએ ગુરૂના મુખથી સર્વ પાપનો નાશ કરનાર આ પ્રમાણે આગમનો આલાવો સાંભળ્યો—“ચાર સ્થાન વડે શ્રવે નરકનું આયુષ્ય બાંધે છે. તે આ પ્રમાણે—મહા આરંભવડે, મહા પરિગ્રહ વડે, માંસના આહારવડે અને પંચેન્દ્રિયના વધ વડે.” ઇત્યાદિ. આ પ્રમાણે ગુરૂનું વચન સાંભળી પાપથી ભય પામેલો, ઉદાર ચિત્તવાળો અને કૃપામાં તત્પર વિમળ રાજા બોલ્યો કે—“હે ગુરૂ ! હું યુદ્ધમાં ઢહીની જેમ શત્રુમૂત મનુષ્યોનું મથન કરવામાં મંથાન (રવૈયા) જેવો થયો છું, અને પરિગ્રહ રૂપી સમદ્રમાં ડુબી ગયો છું, તેથી હવે મારું મન સંવેગ પામ્યું છે, તો હે કૃપાળુ! મને આલોચણ રૂપી નાવ આપીને તારો.” ત્યારે સૂરિએ તેને ઉપદેશ આપ્યો કે—“હે મહારાજા ! જિન પ્રાસાદ, અને અમારીની પ્રવૃત્તિ વિગેરે પુણ્ય કાર્ય કરો.” તે સાંભળી શ્રી ગુરૂના વચન રૂપી અમૃતરસથી લાવિત થયેલા રાજાને જિનચૈત્ય કરાવવાનો મનોરથ થયો. મનુષ્યોએ જે ધન ચૈત્યમાં સ્થાપન કર્યું છે (વાચ્યું છે) તે ધન નાશ પામતું નથી, તેમ જ તેથી પુણ્ય અને જગતમાં યશ ચિરકાળ સુધી રહે છે. “જાણે પોતાના આત્માને ઉચ્ચ સ્થાને સ્થાપન કરતો હોય તેમ બુદ્ધિમાન માણસે દ્રવ્યને ઉચ્ચ સ્થાનમાં સ્થાપન કરવું જોઈએ.” આ પ્રમાણે વિચાર કરી વિમળ રાજાએ શ્રીજિનમત રૂપી કમળની સેવા કરવામાં લાલસાવાળી અંબા દેવીનું આરાધન કર્યું. તેના પુણ્ય પ્રભાવથી તે દેવી તરતજ પ્રસન્ન થઈ અને સાક્ષાત્ થઈને બોલી કે—“હે રાજા ! વરદાન માગ. કારણ કે કલ્પલતાની પ્રાપ્તિ, દેવનું દર્શન અને સદ્ગુરૂનો યોગ, આ ત્રણે પુણ્ય વિના પ્રાપ્ત થતા નથી. કહ્યું છે કે—દિવસની વિજળી, રાત્રિનો ગર્જન, બાળ અને સ્ત્રીનું

૧ અહીં મૂળ ગ્રંથમાં આગમ અને નિગમ સંબંધી ઘણી હકીકત આપેલી છે, પરંતુ તે અપ્રસિદ્ધ, અગોચર અને અનુપયોગી હોવાથી મુઠી દેવી ચોગ્ય લાગી છે. તેમાં માત્ર નિગમનીજ પુષ્ટિ છે.

વચન તથા દેવનું દશન આ સર્વે નિષ્કળ થતાં નથી.” તે સાંભળી વિભગ મંત્રી બોલ્યો કે—“હે દેવી ! તો તમે પ્રસન્ન થયા હો તો મને જિતવૈત્ય અને પુત્ર એ બે આપો. આ બે બાગતનો જ મારો મનોરથ છે.” દેવીએ કહ્યું કે—“હે નરદાજ ! તારા બન્ને મનોરથ સિદ્ધ થાય તેનું તારું પુણ્ય નથી, મારે બેમાંથી એક બાગત માગી લે.” તે સાંભળી રાજાએ આતુર્ય શુભના બાજન રૂપ પોતાની શ્રીદેવી નામની લાયકાને પૂછ્યું કે—“હે પ્રિયા ! અંબા દેવી પ્રસન્ન થયાં છે, આપણો મનોરથ પ્રાપ્તિ અને પુત્ર એ બે બાગતનો છે. પણ દેવી એકજ વરદાન આપે છે, તો બેમાંથી શું માગવું ?” તે આદર સહિત બોલી કે—“હે સ્વામી ! પ્રાપ્તિનું વરદાન માગે, કારણ કે પુત્ર તો આ લોકનું ફળ છે અને પ્રાપ્તિ કરાંચ્યાનું ફળ પરલોકમાં મળે છે. નોળીયા વિગેરેના લવમાં પણ પુત્રો તો સુખેથી પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ પ્રાપ્તિ રૂપી પુત્ર તો અતિ શ્રેષ્ઠ છે કે જેનાથી પરલોકમાં સુખની પ્રાપ્તિ અને જગતમાં કીર્તિ થાય છે.” તે સાંભળી વિભગે વિચાર્યું કે—“નાનીની બુદ્ધિ મારા કરતાં પણ વધારે વિભગ છે, હું તો માત્ર નામે કરીને જ વિભગ છું.”

અહીં અંબાદેવીની ઉત્પત્તિ સંબંધી સંક્ષેપ હકીકત લંબીએ છીએ—પૃથ્વીપર લક્ષ્મીના સ્થાન રૂપ કોડીનાર નામે એક ગામ છે. તેમાં એક મહાદેવ નામનો એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે દેવશર્મા નામની બ્રાહ્મણની પુત્રીને પરણ્યો હતો. એકદા તેણીએ લક્ષ્મીથી સાધુને અન્ન પાત્રી વહોરાવ્યું. તે એક સક્ષત્રી જેવી મહાકર સ્વભાવવાળી તેની સાથે તેના પર કોથથી રક્ત નેત્રવાળી થઈ. તેથી તે નેમિતાઘનું ધ્યાન કરતી પોતાના બે છોકરા સહિત ઘરમાંથી નીકળી ગઈ. પંડિત બ્રાહ્મણવડે પૃથ્વીને જોગવની તે માર્ગમાં ઘાટી ગઈ. ત્યારે એક આશ્રવૃક્ષની નીચે બેઠી છોકરાઓએ તેની પાસે બેસવાનું માગ્યું, ત્યારે તેણીએ અંગા પરથી ફેરીઓનું આકર્ષણ કરીને તેની હુંગ છોકરાઓને આવી ‘ અહો ! શીંગનું માહાત્મ્ય આશ્ચર્ય કારક છે.’ પડી આગળ ચાલતાં પોતાના પતિને આપતો જોડ

માન. લૌકિક અને લૌકોત્તર શાસ્ત્રો ઘણાં જ છે, તે સર્વનું રહસ્ય નિગમથીજ વિશેષ પ્રકાશિત થાય છે.^૧

એકદા વિમળ રાજ્યે ગુરના મુખથી સર્વ પાપનો નાશ કરનાર આ પ્રમાણે આગમનો આલાવો સાંભળ્યો—“ચાર સ્થાન વડે જીવો નરકનું આયુષ્ય ખાંધે છે. તે આ પ્રમાણે—મહા આરંભવડે, મહા પરિગ્રહ વડે, માંસના આહારવડે અને પંચેન્દ્રિયના વધ વડે.” ઇત્યાદિ. આ પ્રમાણે ગુરનું વચન સાંભળી પાપથી ભય પામેલો, ઉદાર ચિત્તવાળો અને કૃપામાં તત્પર વિમળ રાજા બોલ્યો કે—“હે ગુર ! હું યુદ્ધમાં ઢહીની જેમ શત્રુમૃત મનુષ્યોનું મથન કરવામાં મંથાન (સ્વૈયા) જેવો થયો છું, અને પરિગ્રહ રૂપી સમદ્રમાં ડુબી ગયો છું, તેથી હવે મારું મન સંવેગ પામ્યું છે, તો હે કૃપાળુ! મને આલોચણ રૂપી નાવ આપીને તારો.” ત્યારે સૂરિએ તેને ઉપદેશ આપ્યો કે—“હે મહારાજા ! જિન પ્રાસાદ, અને અમારીની પ્રવૃત્તિ વિગેરે પુણ્ય કાર્ય કરો.” તે સાંભળી શ્રી ગુરના વચન રૂપી અમૃતરસથી લાલિત થયેલા રાજાને જિનચૈત્ય કનારવાને પતોચ્ચ થયો. મનુષ્યોએ જે ધન ચૈત્યમાં સ્થાપન કર્યું છે (વાળું છે) તે ધન નાશ પામતું નથી, તેમ જ તેવી પુણ્ય અને જગતના વધ ચિરકાળ સુધી રહે છે. “જાણે પાતાના આત્માને ઉચ્ચ સ્થાને સ્થાપન કરતો હોય તેમ બુદ્ધિમાન માણસ દ્રવ્યને ઉચ્ચ સ્થાનનાં સ્થાપન કરવું જોઈએ.” આ પ્રમાણે વિચાર કરી વિમળ રાજાએ શ્રીજિનમત રૂપી કમળની સેવા કરવામાં લાલસાવાળી અંગા દેવીનું આરાધન કર્યું. તેના પુણ્ય પ્રભાવથી તે દેવી તરતજ પ્રસન્ન થઈ અને સાધ્વાત થઈને બોલી કે—“હે રાજા ! વરદાન માગ. કારણ કે કલ્પવૃક્ષની પ્રાપ્તિ, દેવનું દર્શન અને સદગુરુનો યોગ, આ ત્રણ પુણ્ય વિના પ્રાપ્ત થતા નથી. કહ્યું છે કે—દિવસની વિજયી, રાત્રિનો ગર્જનરવ, બાળ અને સ્ત્રીનું

૧ અહીં મળેલ વચનમાં અગમ અને નિગમ સંબંધી ઘણી હકીકત આપેલી છે, પરંતુ તે અપ્રસિદ્ધ, અચેત્ય અને અનુપયોગી હોવાથી સુધી દેવી યોગ્ય લાગી છે. તેમાં નાવ નિગમનીજ પુષ્ટિ છે.

પચન તથા દેવતું દશન આ સર્વે નિષ્કળ થતાં મથી.” તે સાંભળી વિમળ મંત્રી બોલ્યો કે—“હે દેવી ! તો તમે પ્રસન્ન થયા હો તો મને જિનચૈત્ય અને પુત્ર એ બે આપો. આ બે બાગતનો જ મારો મનોરથ છે.” દેવીએ કહ્યું કે—“હે નરરાજ ! તારા બન્ને મનોરથ સિદ્ધ થાય તેવું તારું પુણ્ય નથી, માટે બેમાંથી એક બાગત માગી લે.” તે સાંભળી રાજાએ આતુર્ય ગુણના બાજન રૂપ પોતાની શ્રીદેવી નામની ભાર્યાને પૂછ્યું કે—“હે પ્રિયા ! અંબા દેવી પ્રસન્ન થયાં છે, આપણા મનોરથ પ્રાપ્ત અને પુત્ર એ બે બાગતનો છે, પણ દેવી એક જ વરદાન આપે છે, તો બેમાંથી શું માગવું ?” તે આદર સહિત બોલી કે—“હે સ્વામી ! પ્રાપ્તવું વરદાન માગો. કારણ કે પુત્ર તો આ લોકનું કુળ છે અને પ્રાપ્ત કરાવવાનું કુળ પરશોકમાં મળે છે. નોળીયા વિગેરેના ભવમાં પણ પુત્રો તો સુખેથી પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ પ્રાપ્ત રૂપી પુત્ર તો અતિ ઘણું છે કે જેનાથી પરશોકમાં સુખની પ્રાપ્તિ અને જન્મનાં દીર્ઘ થાય છે.” તે સાંભળી વિમળે વિચાર્યું કે—“નાપીડી જુદાં મારા કરતાં પણ વધારે વિમળ છે, હું તો માત્ર નામે કરીને જ વિમળ છું.”

અહીં અંબાદેવીની ઉત્પત્તિ સંબંધી સંક્ષેપ દર્શાવવા લાગીને છીએ—પૃથ્વીપર લક્ષ્મીના સ્થાન રૂપ કોટીનાર નામે એક ગામ છે. તેમાં શ્રોમમટ્ટ નામનો એક પ્રામ્ન્ય રહેતો હતો. તે દેવશામાં નામની શ્રાદ્ધગુની પુત્રીને પરણ્યો હતો. એકદા તેણીએ બહિષ્કાર સાધુને અત્ત પાળી વાંઠારાવ્યું. તે એક સામ્રાજી જેવી મહાકુર સ્વભાવવાળી તેની સાચુ તેના પર કે.ધારી રાજા નેત્રવાળો થઈ. તેણી ને નેગિનાથનું ધ્યાન કરતી પાવના બે છેડના સરિત પરમાંથી નીકળી ગઈ. પંડે નાત્રવાવડે પૃથ્વીને એ.ગ.ગની ને માંમાંં થાત્રી ગઈ. ત્યાં એક આમ્રકુટની નીચ બેઠી છેડનાએત્ર નેત્રી પાંદે ખાવાનું માન્યું. ત્યારે તે બેએ જાણ પડી દેવીએનું અકર્ષણ કરીને તેની ઉપ છેડનાએત્રે આવી. અહો ! ત્રીસનું આકર્ષ્ય આંધ્ર્ય દારક છે. પૃથ્વી આગળ આકર્ષ્ય પાવના પ બે આપનેત્રેત્રે

પણ અસાધારણ શૌભનો હતો. કોતરણી કરતાં જેટલો ભૂકો થયો, સમાંથી પડતો હતો તેટલું રૂપું તે રાજ હર્ષથી કારીગરોને આપતો હતો. કારીગરો ચિત્તના ઉદ્ઘાસ પૂર્વક કામ કરતા હતા. કારણ કે માંત્રાધિક લોભથી પણ તેમને વધારે લાભ મળતો હતો. જાણે કે કર્તાનો ઉત્ત્વળ યશ દેખાતો હોય તેમ ચંદ્રની જેવો નિર્મળ કંતિવાળો તે પ્રાસાદ શૌભનો હતો. તેને જોઈ કેટલાક વિદ્વાનો કહેતા હતા કે—“ શું આ દેવલોકથી સ્ફટિક મણિમય દિવ્ય વિમાન અહીં ઉતર્યું છે ? ” પૃથ્વી ઉપર આ ચોવીશીમાં આ શ્રીઅર્જુનાચળ તીર્થ અપૂર્વ મહિમાવાળું શૌભે છે. જગતમાં શ્રીશત્રુંજય તીર્થ સર્વોત્તમ છે, તે શુભ ભાવવાળા ભવ્ય છવોને સમક્ષિત પ્રાપ્તિનું પ્રથમ કારણ છે. ત્રીજું તીર્થ સમેતશિખર છે, ઉત્તર દિશાના રત્ન સમાન તે તીર્થમાં અનેક નિનેશ્વરો સિદ્ધ થયા છે. અને ત્રીજું આ શ્રીઅર્જુનાચળ નામનું તીર્થ છે, અહીં અનેક મુનિઓને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે. વળી વિમળ રાજ્યે પ્રાસાદની સ્થાપના કરીને તેને અત્યંત શૌભાળ્યું છે, અને પોતાનો જન્મ પવિત્ર કયો છે. તે પ્રાસાદને જોઈ “ શું આ રૂપાનો કૈલાસ પર્વત છે ? કે શું હિમાલય પર્વત છે ? કે શું માખણનો પિંડ છે ? ” એમ લોકો તર્ક કરતા હતા. આ પ્રાસાદમાં પ્રાણીઓની ચાર ગતિ લેકવાને માટે ચાર રૂપને ધારણ કરનાર શ્રીઋષભસ્વામી વિરાજે છે. તેના મંડપો વિચિત્ર પુતળીઓવડે શૌભિત છે તેથી જાણે તેમાં સ્વર્ગથી આવીને દેવીઓ રહી હોય તેમ દેખાય છે. તે પ્રાસાદમાં સ્ફટિક મણિમય નિનગિઓ છે, તે જાણે કે શુકલ ધ્યાનવડે ઉત્ત્વળ ત્યોતિવાળું તેમનું ચિત્ત જ હોય તેવાં થાને છે.

પ્રાસાદ પૂર્ણ થયા પછી મહોત્સવપૂર્વક પ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરાવીને વિમળ રાજ જગતમાં પ્રતિષ્ઠાને પામ્યો. તે રાજ્યે પુણ્યવર્તન ગ્રંથને વિવિધ દેશમાં અનેકા ઉત્ત્વળ વચોવડે પરિરામણી કરી, તેથી તે સંઘ જાણે વિમળતા વડથી પરિવેશિત હોય તેવો થોભવા લાગ્યો. વિમળ ત્યારે બાસ્થાવસ્થામાં હતો ત્યારે તે મળ સંકિત હોવાથી શ્વામયત્રીવર્ણિ હોને, અને આગળથી જગતમાં વિવિધ પ્રકારની તથા ધર્મ વધુ

નાવવાથી તે વિમળ વિમળ (મળ સહિત) ઘણા પુણ્યનો ભાગ્યે આપે
હોય અને પુણ્યરૂપી કુવાની ભાગ્યે સર હોય તેમ વિશ્વજનના મગને
સાફ કરનાર એ નિર્મળ પ્રાસાદ થાશે છે.

અહીં બીમ રાજના જોજનને માટે જે યાગ મુકવામાં આવતો
હતો તે હંમેશાં અત્યંત ઉછળતો હતો, તે જોઈ બીમ રાજ મનમાં
અત્યંત વિસ્મય પામ્યો. એકદા કોઈ રાજકાર્યને કરનાર પુરૂષ બીમ
રાજ પાસે આવ્યો. તેણે રાજને યાગ ઉછળવાનું ઠરાવ્યું હતું કે—
“હે રાજ ! આનુંદેશરણ મોટું છે, હે સ્વામી ! આમુજી તીર્થની
પૂજનો અને આપના જોજનનો સમય એકજ છે. તેથી આમુજી
તીર્થેશની આરતીને સમયે હંમેશાં વાજિત્રના ધ્વનિવડે જગતને ભરી
દેનારો ઘોષ થાય છે, તેના પ્રભાવથી હે રાજ ! આ યાગ ઉછળે
છે. શું પૂર્વે નહીં જાયેલો વૃત્તાંત પણ દિવ્ય પ્રભાવથી નથી થતો ?”
તે સાંભળી બીમ રાજએ વિચાર્યું કે—“આવો તે જિનેશ્વરનો
પ્રભાવ સર્વથી ઉત્તમ દેખાય છે. એ તીર્થ અહીંથી કેટલું દૂર અને
તેનો ધ્વનિ કેવલો ? જિનેશ્વર સર્વ દેવોમાં ઉત્તમ છે, તેમ સર્વ
રાજઓમાં જિનેશ્વરનો ભદ્રા વિમળ ઉત્તમ છે. ઋષભસ્વામી પોતાના
‘સેવકને પોતાનું આધિપત્ય આપે છે એવાન સત્ય છે. કેમકે તેના પ્ર-
સાદથી વિમળ રાજ રવે સામ્રાજ્યને જોગવનાર થયો છે. તેમજ વિમળ
રાજએ શ્રી અર્જુન તીર્થનો ઉદ્ધાર કર્યો, તેથી વિમળે અરિહંતની
કૃપાનો યોગ્ય બદલો આપે છે. તીર્થને ઉદ્ધાર કરવામાં તપસ
રોલા વિમળને ધન્યવાદ છે. કેમકે પૃથ્વીમાં તેના જેવો બીજો કોઈ
પુરૂષ નથી. કોઈ કવિએ કહ્યું છે કે—“શ્રી સુગંધ દેશના બીમદેવ
રાજનો મંત્રીશ્વર અને પ્રા-વાટ વચ્ચેના અટકાર શ્રી વિમળ નામને
મંત્રીશ્વર કેટલો બધો નિરપેક્ષ છે, કે જેણે અંજિતાના આદરથી
વિક્રમ સંવત ૧૮૮૦ વર્ષે અદ્વતી લંચી ક્રાંતિવાદો શરૂ કર્યા હતા.”

એકદા દલદુર્ગનો સ્વામી પુરૂષ નામને રાજ પંચાંગ અહિં
પહોંચ્યા હતા. તેને મંત્રીશ્વર અને સ્વામી કહેડું થાય છે. તેને

સંપત્તિના સમુદ્રરૂપ અને પોતાની બુદ્ધિ રૂપી નૌકાથી શાસ્ત્રરૂપી સમુદ્રને શીઘ્ર પળે તરી ગયેલા શ્રીસોમદેવ નામના સૂરીશ્વર થયા. તેમની પાટે મહાશુભોવટે યુક્ત શ્રીરત્નમંડન નામના ગુરૂ થયા. તેઓએ કાવ્યની કળાવટે અનેક રાજાઓની શ્રેણીઓને રંજિત કરી હતી. તેમને આનંદ સહિત નમસ્કાર કરો. તેમની પાટે શ્રીસોમજસ નામના સૂરીશ્વર થયા. તે જગતના જનોના આનંદના નિધાનરૂપ હતા, તેમના સમગ્ર મુખ્ય શુભો વિક્સ્વર હતા, અને તે ચારિત્રલક્ષ્મી રૂપી સ્ત્રીને વિલાસ કરવાનું વાસભવન હતા. તેની પાટે શ્રીધંદ્રનંદી નામના ગુરૂવર થયા. તેમની બુદ્ધિ અગાધ હતી. તે નિગમ અને આગમના અથતી વ્યાખ્યા કરવામાં નિપુણ હતા. તેમના વિક્સ્વર છ શુભો અતિશય સ્થિરતાને પામ્યા હતા, અને તેણે સખીજ યોગ સાધ્યો હતો. તેમની પાટે શ્રીધર્મહંસ નામના વાચકેન્દ્ર થયા. તેમના હૃદયકમળમાં ધર્મરૂપી હંસ કીડા કરતો હતો, તેમણે આળસનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો હતો, તથા તેમણે નિપુણતાથી નિગમ અને આગમના અર્થવડે આચાર અને વિચારનો વિસ્તાર કર્યો હતો. તેમના શિષ્ય શ્રીધંદ્રહંસ ગણિએ આ આજ્ઞાદિક શ્રાવકના કૃત્ય રૂપ સ્વાધ્યાય ઉપર આ ઉપદેશ કલ્પવલ્લી નામની ટીકા રચી છે. આ વૃત્તિ વિક્રમના ૧૫૫૫ના વર્ષમાં સંપૂર્ણ થઈ છે. આમાં વાણી અથવા અર્થ સંબંધી કાંઈ ફેરફાર લખાણ હોય તો તે વિદ્વાનોએ સુધારવું. આ જગતમાં જ્યાં સુધી ચંદ્ર અને સૂર્ય પ્રકાશે છે, ત્યાં સુધી વિદ્વાનોથી વંચાતી આ વૃત્તિ ચિરકાળ જય પામે, અને લવ્ય જનોને આનંદની સંપત્તિ આપે. ઇતિ શ્રી તપાગચ્છ રૂપી આકાશને વિષે સૂર્યસમાન મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મહંસ ગણિના શિષ્ય વાચકેન્દ્ર શ્રી ઇંદ્રહંસ ગણિએ રચેલી આ ઉપદેશ કલ્પવલ્લી નામની વૃત્તિ સંપૂર્ણ થઈ.

